İngiliz Galaxy Kitap Ödülü Sahibi
2007 YILIN YAZARI

RICHARD DAWKINS

"Kör Saatçi" ve "Gen Bencildir" in yazarı

TANRI YANILGISI

the God Delusion

ULUSLARARASI BESTSELLER
6 AYDAN FAZLA NEW YORK TIMES BESTSELLER

herkesin okuması gereken bir eser...
the Economist

KUZEY

"Oh, bütün hayatımız boyunca inancın erdemi, ruhlar ve batıl inançlarla doldurulduktan sonra, gerçekler için, çınlayan bir trompet gümlemesi gibi olan bu kitabı okumak, çok tazeleyici. Sanki bize nefes veriyor."

Matt Ridley

"Tanrı Yanılgısı, usta Dawkins'in bütün berraklığı ve zarafeti ile yazılmış. Çok iyi, aslında yetişkinler olduğu kadar çocuklar da bu kitabı okumayı hak ediyor. Bütün okul kütüphanelerinde olmalı. Özellikle de 'inançlı' okullarda."

Philip Pullman

"İnanmayanlar olarak ortaya çıkmak isteyen, ama buna cesaret etmeye emin olamayanlar için bir savaş narası"

Daily Mail

"Muhteşem bir kitap... keyifli, zarif, dürüst, sevimli ve sıklıkla çok eğlenceli ...kitap boyunca, neşelendirici bir genişlikte bulunan kaynaklar ve berrak düşünceler ile bilgilendiriyor"

Michael Frayn

"Richard Dawkins, bu ülkedeki, süregelen din takıntısından yoksun olan ve inanmayan muazzam kitleye güç veriyor."

Terry Saderson, Milli Laiklik Topluluğu

"Bu kitaba yeni binyılın kitabı olarak bakıyorum, böylelikle doğaüstü gücün hakimiyetindeki hayatlarımızı serbest bırakabiliriz"

Brian Eno

"Tutkuyla savunulmuş bir kitap. Dawkins, din adamları tarafından ileri sürülen bütün aptalca tutarsızlıkları defediyor"

Arena

". . . zamanımıza daha fazla uyamazdı. Dawkins bu tutkulu yeni kitabında, tezlerini sergilemek için tüm gücünü ortaya koyuyor . . . canlı ve oldukça okunaklı"

John Cornwell, Sunday Times

"Şu ana kadar okuduğum, dine yapılmış en mantıklı ve yıkıcı suçlama. Dawkins'in ortaya koyduğu durum daha açık olamazdı: Tanrı bir hayal, dinlerin hepsi bir yanılgı"

Harry Ritchie, Mail on Sunday

"*Tanrı Yanılgısı* durdurulamaz bir bestseller. Dawkins'in son kitabı birçok kez okunmayı hakediyor, sadece önemli bir bilimsel çalışma olarak değil, aynı zamanda büyük bir edebi çalışma olarak da"

Steven Weinberg (Nobel Ödülü sahibi), Times Edebiyat Eki

"Dawkins İngiltere'nin en meşhur ateistlerinden biri ve *Tanrı Yanılgısı*'nda katı görüşlerini ustalıkla sergiliyor. Evrimi veya ateizm savını anlamak istiyorsanız Richard Dawkins'inkinden daha iyi çok az kılavuz bulabilirsiniz"

Sunday Telegraph

"Parıldıyor, etkili konuşuyor, coşkulu ve çok sert ... Tanrı Yanılgısı güzel ve önemli bir kitap ... Dawkins'in saygısız ve keskin çalışması taze bir nefes gibi gelecek"

San Francisco Chronicle

"Ateizm hakkındaki bu tamamiyle hoş tez ikna ediyor, yıldırıyor, inandırıyor ve göz kamaştırıyor . . . Bir kısmı ile aynı fikirde olmamak zor, bir kısmı ise sizi kızdıracak. Gerçekten mükemmel"

Sunday Times, Perth

"Hiç şüphesiz İngiliz dilinde eser veren yaşayan en iyi yazarlardan birisi"

Irish Times

"*Tanrı Yanılgısı* akıllıca, sevecen ve gerçek . . . Eğer bu kitap işe yaramazsa işimiz çok zor"

Penn & Teller

"Bu kitap diğerleri arasında en favori kitabım. Umarım inançlarını sorgulayabilecek kadar güvenli ve akıllı kişiler bu kitabı okuyabilecek kadar büyük ve sağlam olurlar. Kahramanca ve hayatı değiştirecek bir yapıt"

Derren Brown

"Espritüel, bilgili ve çok anlaşılır bir polemik"

South China Morning Post

"Bu çok cesur ve önemli bir kitap. Dini bağnazlığı, ait olduğu, tarihin çöplüğüne göndereceğini ummak ise fazla olur"

Desmond Morris

"Richard Dawkins'in *Tanrı Yanılgısı* kitabında bir tanecik donuk sayfa yok. Berraklığına, zekasına ve doğru sözüne tezahürat yapmayı istememe neden oluyor"

Claire Tomalin

"Yaşayan en iyi edebiyat dışı yazarlardan biri olan Richard Dawkins, en sonunda dinle ilgili düşüncelerini tamamen zarif karakterli bir kitapta birleştirdi"

Steven Pinker

RICHARD DAWKINS

TANRI YANILGISI

THE GOD DELUSION

Çeviren
Melisa Miller
Barbaros Efe Güner
Tunç Tuncay Bilgin

ISBN 978 - 9944 - 315 - 11 - 1

kuzey

Copyright © Richard Dawkins 2006.

Kitabın bütün hakları Richard Dawkins'e aittir. Yayınevimiz kitabın Türkiye haklarını temsil etmektedir.
Kitaptan tanıtım amacı ile yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının izni olmadan, hiçbir biçimde ve hiçbir yolla kitabın içeriğinin bir bölümü ya da tümü yeniden üretilemez ve dağıtılamaz.

Baskı
Pasifik Ofset
Cihangir Mah. Güvercin Cad. Baha İş Merk. A Blok No 3/1 Z.Kat
Avcılar İstanbul Sertifika No: 12027
Tel: 0212 412 17 77

Çeviren
Melisa Miller
Barbaros Efe Güner
Tunç Tuncay Bilgin

ISBN
978 - 9944 - 315 - 11 - 1

Kuzey Yayınları
www.kuzeyyayinlari.com
Perpa Tic. Merk. B Blok K 11 Okmeydanı Şişli İstanbul
Sertifika no: 12121

kitapla ilgili her türlü durumda bizimle
kitap@kuzeyyayinlari.com adresinden iletişime geçebilirsiniz

DOUGLAS ADAMS
anısına
(1952 - 2001)

"İçinde meleklerin de olduğuna inanmak zorunda
olmaksızın bir bahçenin güzel olduğunu
görmek yeterli değil midir?"

Yazar Hakkında

Profesör Clinton Richard Dawkins dünyaca ünlü ve kitapları dünya çapında milyonlarca satmış olan evrim biyologu ve yazardır. Nairobi'de 1941 yılında doğmuş olan Dawkins, Oxford Üniversitesi'nde biyoloji öğrenimi gördü. Ardından aynı yerde hayvan davranışları bilimi üzerine doktora tezini tamamladı. 1995 yılında bilimin halkça anlaşılması için oluşturulmuş Oxford Üniversitesi Charles Simonyi kürsüsünün başkanlığına getirildi. Britanya Kraliyet Bilim Topluluğu ve Kraliyet Edebiyat Topluluğu'nun da üyesidir.

Yazdığı ilk kitap olan *Gen Bencildir*, Richard Dawkins'i üne kavuşturan ve yayımlandığı anda bestseller olan kitabıdır. Modern evrimci çalışmanın bir klasiği haline gelen bu kitabın ardından bir dizi çok satan kitap gelmiştir. Toplam 8 kitabın arkasından yayınladığı *Tanrı Yanılgısı* isimli kitapla dünya çapında sansasyon yaratan Profesör Dawkins, aralarında 1987 Kraliyet Edebiyat Topluluğu ödülü, 1990 Kraliyet Topluluğu Michael Faraday ödülü, 1997 İnsan Biliminin İlerlemesi İçin Uluslararası Kozmos Ödülü, 2001 Kistler Ödülü, 2001 Shakespeare ödülü ve 2007 Galaxy İngiliz Kitap Ödülleri Yılın Yazarı ödülünün de olduğu sayısız onurlandırma ve ödülün de sahibidir.

Bilimsel içerikli kitapları için edebiyat ödülü alan yazarın *Tanrı Yanılgısı* isimli elinizdeki bu kitap için Türkiye'de 2 kere dava açılmıştır. Ayrıca yazarın web sitesine Türkiye'den giriş mahkeme kararı ile yasaklanmıştır.

Yazarın *Gen Bencildir* isimli kitabının ilk baskılarını yapan devlete ait olan TÜBİTAK, hükümet değişikliği ardından, "bilinmeyen" bir sebeple, 10. baskısını yapmış olduğu "evrimle ilgili" bu kitabı artık basmamaya karar vermiştir. Yayınevimiz kitabın yayın haklarını alarak 2014 yılında tekrar yayınlamıştır.

İÇERİK

ÖNSÖZ **11**

Bölüm 1
İnançsızlığa Derinden İnanan Bir İnançsız **19**
Hak Edilen Saygı 19
Hak Edilmeyen Saygı 28

Bölüm 2
Tanrı Varsayımı **37**
Çok Tanrıcılık 38
Tek Tanrıcılık 43
Laiklik, Amerika'nın Kurucuları ve Amerika'nın Dini 45
Bilinemezciliğin Yetersizliği 52
NOMA 60
Büyük Dua Deneyi 67
Evrimin Neville Chamberlain Ekolü 72
Küçük Yeşil Adamlar 75

Bölüm 3
Tanrının Varlığının Kanıtları **80**
Thomas Aquinas "Kanıtları" 80
Ontolojik Kanıt ve Diğer Olası Kanıtlar 83
Güzellikten Kanıt 89
Kişisel "Deneyimden" Kanıt 90
Kutsal Kitaptan Kanıt 95
Takdir Edilen Dindar Bilim İnsanlarından Kanıt 100
Pascal'ın Bahsi 106
Bayesçi Kanıtlar 108

Bölüm 4
Neden Tanrı Neredeyse Kesin Olarak Yoktur **112**
Nihai Boeing 747 112
Bir Bilinç Arttırıcı Olarak Doğal Seçilim 114
İndirgenemez Karmaşıklık 118
Boşluklara Tapmak 125
Antropik İlke: Gezegensel Versiyon 134
Antropik İlke: Evrensel Versiyon 140
Cambridge'de Bir Söyleşi 150

Bölüm 5
Dinin Kökenleri **159**
Darwinci Gereklilik 159
Dinin Doğrudan Faydaları 163
Grup Seçilimi 166
Başka Bir Şeyin Yan Ürünü Olarak Din 168
Psikolojik Olarak Dine Koşullanmış Olmak 175
Yavaş Bas Çünkü Memlerimin Üzerine Basıyorsun 187
Kargo İnançları 197

Bölüm 6
Ahlakın Kökeni: Neden İyiyiz? **203**
Ahlak Anlayışımızın Darwinci Bir Kökeni Var mıdır? 207
Ahlakın Kökenine Dair Bir Örnek Olay İncelemesi 215
Eğer Tanrı Yoksa İyi Olmak Niye? 219

Bölüm 7
"İyi" Kitap ve Değişen Ahlak Anlayışı **227**
Eski Ahit 228
Yeni Ahit Daha İyi midir? 240
Komşunu Sev 244
Zamanla Değişen Ahlak Anlayışı 252
Peki ya Hitler ve Stalin? Onlar Ateist Değil miydiler? 262

Bölüm 8
Dinin Sorunu Nedir?
Bu Kadar Düşman Olmak Neden? **269**
Aşırı Tutuculuk ve Bilimin Altüst Edilmesi 271
Saltçılığın Karanlık Yüzü 275
İnanç ve Eşcinsellik 277
İnanç ve İnsan Hayatının Kutsallığı 279
Büyük Beethoven Safsatası 286
"Ilımlı" İnancın Yobazlığı Teşvik Etmesi 290

Bölüm 9
Çocukluk, İstismar ve Dinden Kaçış **297**
Fiziksel ve Ruhsal Kötü Muamele 302
Çocukları Savunmak 312
Bir Eğitim Skandalı 317
Bilinci Tekrar Yükseltme 324
Edebi Kültürün Bir Parçası Olarak Dinsel Eğitim 327

Bölüm 10
Çok Gerekli Bir Boşluk mu? **330**
Binker 331
Teselli 335
İlham 343
Tüm Burkaların Anası 345

Dinden Kurtulmak İçin Yardıma İhtiyacı Olanlara, Kısmi Bir Yararlı Adresler Listesi **357**

Sözü Geçen Veya Tavsiye Edilen Kitaplar **359**

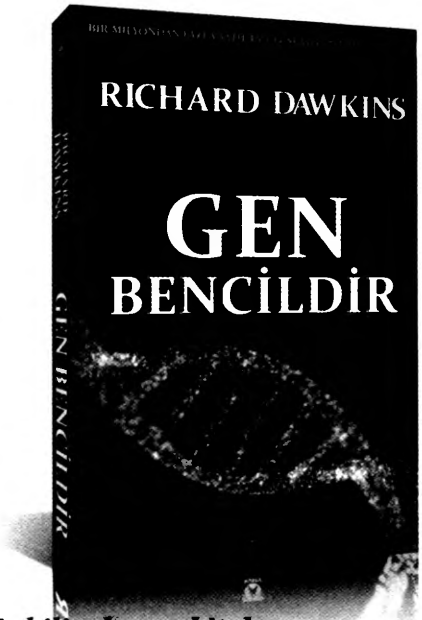
Notlar **363**

İngiliz Galaxy Kitap Ödülü Sahibi

2007 YILIN YAZARI

RICHARD DAWKINS

TANRI YANILGISI KİTABININ BESTSELLER YAZARI

"Bu kitap bir bilim kurgu kitabıymışçasına okunmalıdır!"
Richard DAWKINS

"Gen Bencildir" ilk yayımlandığı 1976 yılında biyologlar ve halk arasında büyük bir heyecan dalgasına yol açmıştı. Genin gözünden hayata bakışı parlak bir şekilde ve sade bir yazımla sunuşu, doğal seçilimin doğasıyla ilgili düşünce dizileri ile birleşerek evrimi anlayışımızla ilgili geniş kapsamlı imalarda bulunmuştu. Zaman, kitaptaki fikirlerin önemini onayladı. Kuvvetli entelektüelliğe sahip olmasına rağmen teknik bir dille yazılmamış olan "Gen Bencildir" birçoklarınca bilim yazıtının başyapıtı olarak görülür ve kitaptaki öngörüler günümüzde bile ilk yayımlandığı gündeki kadar güncelliğini korur.

BİR MİLYONDAN FAZLA SATILAN ULUSLARARASI BESTSELLER

"Bu hemen hemen herkesçe anlaşılabilir ve okunması gereken bir kitaptır. Evrim teorisinin yeni bir yüzünü büyük bir maharetle tasvir etmektedir."
W. D. HAMILTON Science

"Bilge, nükteli ve çok iyi yazılmış... coşturucu bir şekilde güzel."
Sör Peter MEDEWAR The Spectator

KUZEY

Yazarın Bütün Kitapları

Gen Bencildir
(The Selfish Gene - Kuzey Yayınları)

Genişletilmiş Fenotip
(The Extended Phenotype)

Kör Saatçi
(The Blind Watchmaker)

Cennetten Akan Irmak
(River Out of Eden)

Olasılıksızlık Dağına Tırmanmak
(Climbing Mount Improbable - Kuzey Yayınları)

Gökkuşağını Çözmek
(Unweaving the Rainbow - Kuzey Yayınları)

Ataların Hikayesi
(The Ancestor's Tale)

Bir Şeytan'ın Papazı
(A Devil's Chaplain - Kuzey Yayınları)

Tanrı Yanılgısı
(The God Delusion - Kuzey Yayınları)

Yeryüzündeki En Büyük Gösteri
(The Greatest Show on Earth - Kuzey Yayınları)

Gerçeğin Büyüsü
(Magic of Reality - Kuzey Yayınları)

Merak Tutkusu
(An Apetite of Wonder - Kuzey Yayınları)

Brief Candle in the Dark
(Brief Candle in the Dark - Kuzey Yayınları - YAKINDA)

Not: Kitabın bazı bölümlerinin anlaşılması için editör ve çevirmen çeşitli dipnotlar eklemiştir. Bu notların yazarın dipnotlarından ayrılması amacı ile, editörün dipnotları "*-ed.not.*" ve çevirmenin dipnotları "*-çev.not.*" kısaltmaları ile başlamaktadır.

Önsöz

Karım çocukluğunda okulundan nefret eder ve ayrılmayı dilermiş. Yıllar sonra yani yirmili yaşlarındayken bu tatsız gerçeği ailesine anlatınca annesi donakalmış: "Fakat tatlım, neden bize gelip bunu söylemedin?" Lala'nın buna verdiği şu cevap, kitabımın bugünkü metnini oluşturuyor: "Fakat bunu yapabileceğimi bilmiyordum."

Yapabileceğimi bilmiyordum.

Etrafta bir din içinde veya bir başkasında büyütülmüş olan, bu din içinde mutsuz olan, bu dine inanmayan veya bu din adına yapılan kötülüklerden endişelenen birçok insan olduğundan kuşkulanıyorum. Aslında bundan eminim. Bunlar, ailelerinin dininden ayrılmak için belirsiz arzular duyan ve bunu yapabiliyor olmayı dileyen ama gerçekte böyle bir seçenekleri olduğunun farkında olmayan insanlar. Eğer siz bu insanlardan birisiyseniz, bu kitap sizin için. Kitabın amacı bilinci arttırmak: Bir ateist olmanın gerçekçi bir amaç olduğuna, üstelik cesur ve görkemli bir amaç olduğuna dair bilinci arttırmak. Mutlu, dengeli, ahlaklı ve entelektüel olarak tam olan bir ateist olabilirsiniz. İşte bu, bilinç arttırıcı mesajlarımın ilkiydi. Bilinci üç farklı başka yoldan da arttırmayı istiyorum ve şimdi onlara geliyorum.

Ocak 2006'da İngiliz TV kanalı olan Kanal Dört'de *Bütün Kötülüklerin Kaynağı mı?* isimli bir belgesel sundum. Başlangıçta bu ismi beğenmemiştim. Din bütün kötülüklerin kaynağı değildir, tıpkı hiçbir şeyin her şeyin kaynağı olmadığı gibi. Fakat Kanal Dört'ün ulusal gazetelere verdiği reklamlardan çok hoşlanmıştım. Reklamda New York şehrinin Manhattan bölgesinin ufuk silueti vardı ve üzerinde "Dinin olmadığı bir dünya hayal edin" yazıyordu. Burada anlatılmak istenen şey neydi? Resimde El Kaide'nin uçaklarla yıktığı Dünya Ticaret Merkezi kuleleri dikkat çekici bir şekilde hiç yıkılmamışlar gibi mevcuttu.

John Lennon'un ünlü şarkısındaki gibi, dinin olmadığı bir dünya hayal edin. İntihar bombacılarının olmadığını, 11 Eylül'ün, İngiliz Metro Bombalamalarının, Haçlı Seferlerinin, cadı avlarının, mezhep savaşlarının, Hintlilerle Pakistanlıların ayrılmasının, İsrail Filistin savaşlarının, Sırp/Hırvat/Boşnak katliamlarının, Yahudilerin "İsa katilleri" diye idam edilmelerinin, Kuzey İrlanda "sorunlarının" hiç olmadığını, din sömürüsü ile televizyonlarda servet kazanan uyanıkların olmadığını düşü-

nün. Tarihi heykelleri havaya uçuran Taliban'ın olmadığını, kâfirlerin halk içinde kafalarının kesilmediğini, derilerinin bir fiskesini gösterdiler diye kadınların suratına kezzap atılmadığını hayal edin.

Bu arada meslektaşım Desmond Morris, John Lennon'ın muhteşem şarkısının Amerika'da bazen "ve hiçbir dinin de olmadığı" cümlesi sansürlenerek kullanıldığını anlattı. Hatta şarkının yorumlarından biri, bu cümleyi "ve sadece *tek* bir dinin olduğu" şeklinde değiştirecek kadar küstahlaşmıştı.

Belki de bilinemezciliğin (agnostisizm[1]) makul bir duruş olduğunu hissediyorsunuz ve ateizmin dini inanç kadar inançsal (dogmatik[2]) olduğunu düşünüyorsunuz. Eğer öyleyse umuyorum ki Bölüm 2 fikrinizi değiştirir; bunu da "Tanrı Varsayımının" evrenle ilgili bilimsel bir varsayım (hipotez) olduğu ve diğer varsayımlar gibi şüpheyle analiz edilmesi gerektiğine sizi ikna ederek yapar.

Belki de size felsefecilerin ve ilahiyatçıların Tanrıya inanmak için iyi sebepler sundukları öğretildi. Eğer bu şekilde düşünüyorsanız "Tanrının Varlığının Kanıtları" başlıklı 3. Bölümden hoşlanabilirsiniz. Bu kanıtların ilgi çekici biçimde zayıf oldukları ortaya çıkacak tabi.

Belki de Tanrının var olması gerektiğinin bariz olduğunu, aksi takdirde dünyanın ortaya çıkmasının mümkün olmayacağını düşünüyorsunuz. Bütün canlı türlerinin açıklanamaz bir şekilde "tasarlanmış" gibi durduğu zengin çeşitliliğiyle, hayatın kendisi nasıl var olabilirdi ki? Eğer düşünceleriniz bu şekildeyse, "Neden Tanrı Neredeyse Kesin Olarak Yoktur" başlıklı Bölüm 4, umuyorum ki sizi aydınlatacaktır.

Canlı dünyadaki tasarım yanılsaması, bir tasarımcıyı işaret etmekle alakasız olup, çok daha büyük bir ekonomiye sahip olan ve müthiş incelikteki Darwinci doğal seçilim ile açıklanabilir. Doğal seçilim, sadece canlı dünyayı açıklamakla sınırlı olsa da, evrenin kendisini anlamamıza yardımcı olabilecek olan, benzeri şekilde açıklayıcı "vinçlerin"[3] olasılığı için bilincimizi arttırır. Doğal seçilim gibi vinçlerin gücü, dört bilinçlendirme arttırıcımdan ikincisidir.

Belki de bir tanrı veya tanrılar olması gerektiğini düşünüyorsunuz çünkü insanbilimciler ve tarihçiler, inançlıların bütün insan kültürlerine hâkim olduğunu belirttiler. Eğer bunu inandırıcı buluyorsanız, lütfen

1 *-ed.not.* Bilinemezcilik olarak tanımlanan Tanrının varlığının ya da yokluğunun şu an için bilinemeyeceğini öngören felsefe akımı.

2 *-ed.not.* İnançsal: asla değişmeyeceği kabul edilen, söz konusu bilginin mutlak hakikat olduğu, incelemeye, tartışmaya veya araştırmaya ihtiyacın olmadığı düşünülen.

3 *-ed.not.* Vinç, kendisinden daha karmaşık yapıların üretilmesinde kullanılan ancak kendisinin de fiziksel bilim sahasında sağlam temelleri olduğu yapıdır.

inancın neden bu kadar yaygın olduğunu açıklayan "Dinin Kökenleri" isimli 5. Bölüme bakın.

Veya dini inancın düzgün ahlaki değerleri olan insanlar olabilmemiz için gerekli olduğunu mu düşünüyorsunuz? İyi olmak için Tanrıya ihtiyacımız yok mu? Bunun neden böyle olmadığını görmek için lütfen bölüm 6 ve 7'yi okuyun.

İnancınızı yitirmiş olsanız bile, dinin dünya için iyi bir şey olduğunu hissettiren hassas bir noktanız mı var? Bölüm 8, sizi dinin dünya için hiç iyi bir şey olmadığı durumlar hakkında düşünmeye davet edecektir.

Eğer kendinizi yetiştirildiğiniz dinin içinde kapana kısılmış hissediyorsanız, bunun nasıl meydana geldiğini kendinize sormaya değerdir. Yanıt genellikle çocuklukta beyninizin yıkanmış olmasıdır. Eğer dindarsanız bile çok çok büyük ihtimalle dininiz ailenizin dinidir. Eğer ABD'nin Arkansas eyaletinde doğmuşsanız ve Hristiyanlığın doğru, Müslümanlığın yanlış bir din olduğunu düşünüyorsanız ve Afganistan'da doğmuş olsaydınız tam tersini düşüneceğinizin pekâlâ farkındaysanız, çocuklukta yaşanan beyin yıkamasının kurbanısınızdır. Afganistan'da doğsaydınız aynı beyin yıkanması ile Hıristiyanlığı yanlış görecektiniz.

Din ve çocukluk sorununun tamamı, aynı zamanda üçüncü bilinç arttırıcımı da içeren 9. Bölümün konusudur. Tıpkı "insan" yerine "ademoğlu" ifadesini duyunca irkilen feministlerde olduğu gibi, herkesin "Katolik çocuk" ya da "Müslüman çocuk" gibi ifadeleri duyduğunda irkilmesini isterim. Eğer isterseniz, "Katolik bir ailenin çocuğundan" bahsedebilirsiniz; ancak eğer herhangi birisinin "Katolik bir çocuk"tan bahsettiğini duyarsanız, onu durdurun ve kibarca çocukların bu gibi konularda nerede durulacağını bilemeyecek kadar küçük olduklarını belirtin: tıpkı ekonomik ya da siyasi konularda nerede duracaklarını bilmedikleri gibi. Amacım kesin olarak bilinci arttırmak olduğu için, bu konudan hem burada, yani önsözde, hem de 9. Bölümde bahsettiğim için özür dilemeyeceğim ve tekrar söyleyeceğim: O, Müslüman bir çocuk değildir, ama Müslüman bir ailenin çocuğudur. Bu çocuk Müslüman olup olmadığını anlayamayacak kadar küçüktür. Müslüman çocuk diye bir şey yoktur. Hıristiyan çocuk diye bir şey yoktur.

Kitabın başını ve sonunu oluşturan 1. ve 10. bölümler, gerçek dünyanın muhteşemliğinin anlaşılmasının, dinin tarih boyunca tekeline aldığı (ve yetersiz kaldığı) ilham verme rolünü üstlenebileceğini kendi farklı yöntemleriyle açıklıyorlar.

Dördüncü bilinç arttırıcım, ateist onurudur. Bir ateist olmak özür dilenecek bir şey değildir. Tam aksine, gurur duyulacak ve başı eğdir-

meyecek bir şeydir çünkü ateizm neredeyse her zaman aklın sağlıklı bağımsızlığının ve de aslında sağlıklı bir zihnin işaretçisidir. Kalplerinin derinliklerinde ateist olduklarını bilen ancak bunu ailelerine ve hatta bazı durumlarda kendilerine bile itiraf edemeyen birçok kişi var. Bunun sebebi, kısmen de olsa, "ateist" kelimesinin özenle ve ısrarla çok kötü ve korkutucu bir etiket haline getirilmiş olması. Bölüm 9, ailesinin, komedyen Julia Sweeney'in ateist oluşunu bir gazeteyi okuyarak keşfetmesiyle ilgili trajikomik bir hikâyeyi alıntılar. Julia'nın Tanrıya inanmaması, ailesinin aşağı yukarı tahammül edebileceği bir şeydi ama ya bir ateist olması? Bir *ATEİST Mİ?* (Annesinin sesi çığlığa dönüşür.)

Bu noktada Amerikalı okuyuculara özellikle bir şeyler söylemem gerek çünkü Amerika'nın bugünkü yobazlığı gerçekten de dikkate değer. Hukukçu Wendy Kaminer, "Dinle dalga geçmek, Beyaz Saray'da Amerikan bayrağı yakmak kadar risklidir" dediğinde sadece çok az abartıyordu.[1] *(kitap boyunca son notlar böyle köşeli parantez içinde numaralandırılacaktır. Numaralı notlara kitabın sonunda ulaşabilirsiniz.)*

Günümüzün Amerika'sındaki ateistlerin konumu, elli yıl önceki homoseksüellerin durumuyla eşdeğerdir. Gay Gururu hareketinin ardından bir homoseksüelin devletin yönetim kademelerine seçilmesi artık zor da olsa mümkündür. 1999'da yapılan bir kamuoyu araştırmasında Amerikalılara, iyi donanıma sahip birisi şunlardan birisi olursa oy verip vermeyecekleri soruldu ve cevaplar şöyleydi: kadın olursa (%95 evet), Katolik olursa (%94 evet), Yahudi olursa (%92 evet), siyah olursa (%92 evet), Mormon olursa (%79 evet), homoseksüel olursa (%79 evet) veya ateist olursa (%49 evet). Açıkçası kat etmemiz gereken çok yolumuz var. Ancak birçoklarının sandığının aksine, ateistlerin sayısı çok daha yüksek, özellikle de eğitimli elit arasında. John Stuart Mill'in şu sözü söyleyebildiği on dokuzuncu yüzyılda bile bu böyleydi: "Dünya, en parlak mücevherleri olan en seçkin insanlarının (bilgelik ve faziletleri için takdir edilen popüler insanların içinde bile) ne kadar büyük bir oranının din hakkında tamamen şüpheci oluğunu bilseydi hayret ederdi."

Bu durum günümüzde daha da fazla doğru olmalı ve aslında bunun hakkında 3. Bölümde kanıtlar sundum. Birçok insanın ateistleri fark etmemesinin sebebi, çoğumuzun "ortaya çıkmaya" isteksiz olmamız yüzündendir. Hayalim, bu kitabın insanlara ortaya çıkma konusunda yardımcı olması. Tıpkı Gay hareketinde olduğu gibi, ne kadar çok insan ortaya çıkarsa, diğerleri için onlara katılmak o kadar kolay olur. Zincirleme tepkimenin başlatılması için kritik bir sayıya ulaşılması gerekiyor olabilir.

Amerikan kamuoyu yoklamaları, ateistlerin ve bilinemezcilerin sayısının dindar Yahudilerin ve hatta çoğu diğer dindar topluluk üyelerinin sayısını açık farkla geçtiğinin izlenimini uyandırıyor. Ancak, Amerika'da en etkili siyasal lobilerden biri olduğu herkesçe bilinen Yahudilerin ve hatta daha büyük politik bir gücü kullanabilen Evanjelik Hıristiyanların aksine, ateistler ve bilinemezciler organize değiller ve bu yüzden hemen hemen sıfır etkiye sahipler. Aslında ateistleri organize etmek, kedileri gütmeye benzetilir çünkü ateistler bağımsız düşünmeye yatkındırlar ve otoriteye boyun eğmeyeceklerdir. Fakat iyi bir ilk adım, diğerlerini de peşinden sürükleyecek olan "ortaya çıkmaya" istekli kritik bir sayıya ulaşmak olurdu. Güdülemeyecek bile olsalar, yeterli sayıda kedi çok fazla gürültü yapabilir ve göz ardı edilemez.

Başlığımdaki "yanılgı" (*delusion*) kelimesi, kelimeyi teknik bir terim olarak gören ve ortalıkta yayılmasını istemeyen bazı psikiyatrları endişelendirdi. İçlerinden üç tanesi dini yanılgı için bana özel bir teknik terim olarak "*relusion*"[1] kelimesini öneren yazılar gönderdiler.[2] Belki bu kelime ileride yaygınlaşır. Ancak şimdilik "yanılgı" kelimesine sadık kalacağım ve bu kelimeyi kullanmamın sebeplerini ortaya koymalıyım. *Penguen İngilizce Sözlüğü*, "*delusion*" kelimesini "yanlış bir inanç veya kanı" olarak tanımlıyor. Şaşırtıcıdır ki, sözlüğün sunduğu aydınlatıcı örnek Phillip E. Johnson'dan alınmış: "Darwincilik, insanlığın, kaderini kendisinden daha büyük bir gücün kontrol ettiği yanılgısından kurtulmasının hikâyesidir." Bu kişi günümüz Amerika'sında Darwinciliğe karşı yaradılışçı saldırının önderliğini yapan Phillip E. Johnson ile aynı kişi olabilir mi? Elbette öyle ve bu alıntı tahmin edebileceğimiz gibi gerçek söylemek istediği şeylerin dışında alıntılanmıştır. Umuyorum ki açıkladığım bu hakikat yeterince dikkat çeker çünkü çok sayıda yaradılışçı çalışmalarımı kasıtlı ve yanıltıcı şekilde kullanıyorlar ve bu durumlarda aynı nezaket örneği bana uygulanmıyor. Johnson'ın gerçekte anlatmak istediği her ne idiyse, kullandığı ifadeyi yukarıdaki haliyle desteklemekten mutluluk duyarım. Microsoft Word'ün içerdiği sözlük ise, "yanılgı" kelimesini "son derece güçlü karşıt kanıtlara rağmen korunan kalıcı yanlış inanç, özellikle ruhsal bozukluğun bir belirtisi olarak" şeklinde tanımlıyor. Bu tanımın ilk bölümü dini inancın tarifini kusursuzca yakalıyor. Ruhsal bozukluğun bir belirtisi olup olmadığı konusunda ise sözü *Zen ve Motosiklet Bakımı Sanatı* kitabının yazarı Robert M. Pirsig'e bırakmak isterim: "Bir yanılgıdan bir kişi acı çekiyorsa, buna delilik denir. Bir yanılgıdan birçok insan acı çektiğinde ise buna Din denir."

1 -*ed.not.* Din Yanılgısı = Religion Delusion = Relusion

Eğer bu kitap amaçladığım işe yararsa, kitabı eline alıp kapağını açan dindar okuyucular, okuyup ellerinden bıraktıklarında birer ateist olmuş olacaklar. Bu ne kadar haddini bilmez bir iyimserlik! Elbette ki sabit fikirli dindar kafalar kanıtlara karşı bağışıklıdırlar; dirençleri, (gerek evrimle, gerek planlı bir şekilde) olgunlaşması asırlar sürmüş olan çocukluk çağı beyin yıkama yöntemleri üzerine kuruludur. En etkili bağışıklık kazanma yolları arasında, bunun gibi kesinlikle Şeytan işi olan kitapların kapağını bile açmaktan kaçınmaları gerektiğinin dehşetli uyarısı vardır. Ancak, çevrede yeni fikirlere açık birçok insan olduğuna inanıyorum, yani çocukluk çağı beyin yıkama süreci çok sinsi olmayan ya da bazı diğer sebeplerden ötürü bu sürece "maruz kalmayan" ya da doğuştan gelen zekâsı bunun üstesinden gelebilen insanlar olduğuna. Böylesi özgür ruhların dinin kötülüklerinden tamamen kurtulabilmeleri için yalnızca biraz cesaretlendirilmeye ihtiyaçları olacaktır. En azından bu kitabı okuyan herhangi birisinin artık "yapabileceğimi bilmiyordum" diyemeyeceğini umuyorum.

Bu kitabın hazırlanmasında bana yardım eden birçok arkadaşıma ve meslektaşıma minnettarım. Hepsini burada anmam imkânsız ancak bu kişiler arasında, edebiyat yardımcım John Brockman, kitabı duyarlılıkla ve akılcı bir uyumla okuyarak bana eleştirinin ve tavsiyenin yardımcı karışımını sunan editörlerim Sally Gaminara (Transworld) ve Eamon Dolan (Houghton Mifflin) bulunmaktadır. Kitaba olan kalpten ve coşkun inançları benim için son derece cesaret vericiydi. Gillian Somerscales tavsiyeleriyle yapıcı olduğu gibi, düzeltmelerinde de aşırı titiz olan, örnek alınacak bir yardımcı editördü. Çeşitli taslakları eleştiren diğerlerine ve Jerry Coyne, J. Anderson Thomson, R. Elisabeth Corwell, Ursula Goodenough, Latha Menon ve özellikle de kitabın her bir taslağının arasında bulunan bağlantı ve bağlantısızlık hakkındaki bilgisi neredeyse benim kadar derin olan olağanüstü eleştirmen Karen Owens'a teşekkürü bir borç bilirim.

Bu kitap Kanal Dört isimli İngiliz TV kanalında Ocak 2006'da sunduğum *Tüm Kötülüklerin Kaynağı mı?* isimli iki bölümlük televizyon belgeseline bazı şeyler borçludur (ve belgesel de bu kitaba). Yapımda emeği geçen herkese ve Deborah Kidd, Russel Barnes, Tim Cragg, Adam Prescod, Alan Clements ve de Hamish Mykura'ya minnettarım. Belgeselden alıntı yapma izni için IWC Media'ya ve Kanal Dört'e teşekkür ederim. *Tüm Kötülüklerin Kaynağı mı?* İngiltere'de mükemmel izlenme oranlarına ulaştı ve ayrıca ABC Televizyonu belgeselin yayın haklarını

satın aldı. Geriye belgeseli herhangi bir Amerikan kanalının göstermeye cesaret edip edemeyeceğini görmek kalıyor.[1]

Bu kitap birkaç yıldan beri kafamın içinde şekilleniyordu. Bu zaman zarfında fikirlerimden bazıları kaçınılmaz olarak konferanslarımda kendilerine yer buldular, mesela Harvard'taki Tanner konferanslarım sırasında ve dergi ve gazetelerdeki makalelerde. Özellikle *Free Inquiry* dergisindeki devamlı köşemin okurları bazı pasajları aşina bulabilirler. Bu takdire şayan derginin editörü olan Tom Flynn'a, kadrolu bir köşe yazarı olmam için beni görevlendirdiğinde yapmış olduğu teşvik için teşekkürü bir borç bilirim. Kitabı bitirmekle uğraştığım için geçici bir aranın ardından köşemdeki yazılarıma kaldığım yerden devam etmeyi umut ediyorum ve hiç kuşkusuz köşemi kitapla ilgili eleştirilere cevabımı vermek için de kullanacağım.

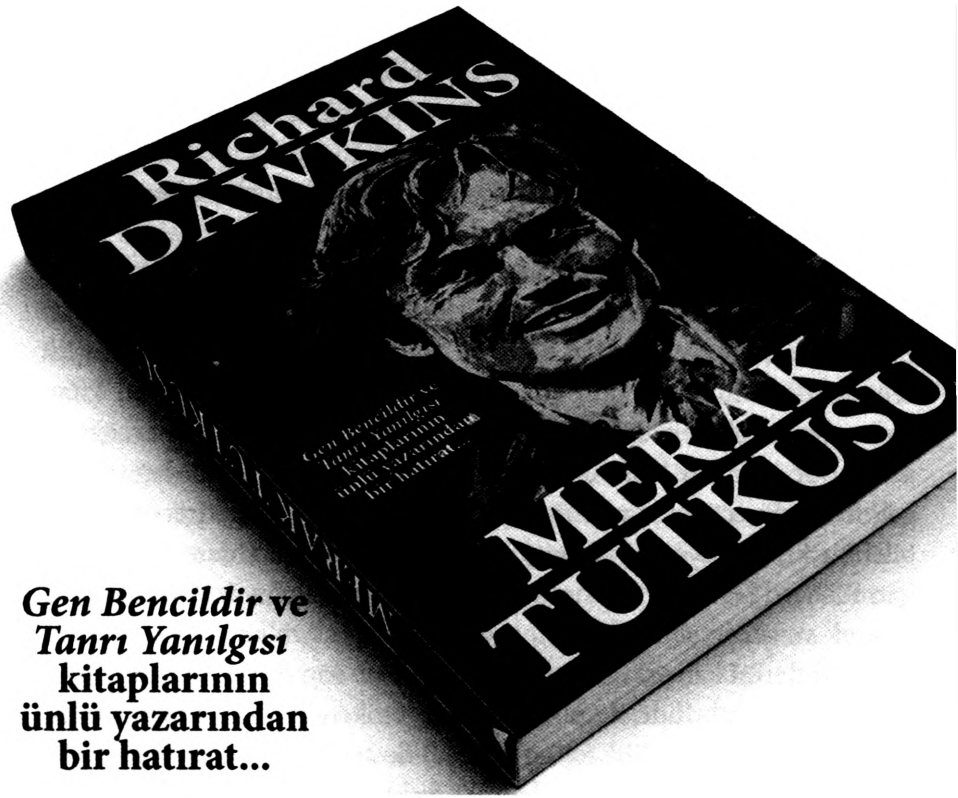
Dan Dennett, Marc Hauser, Michael Stirrat, Sam Harris, Helen Fisher, Margaret Downey, Ibn Warraq, Hermione Lee, Julia Sweeney, Dan Barker, Josephine Welsh, Ian Baird ve özellikle de George Scales'e çeşitli sebeplerden ötürü teşekkür ederim. Günümüzde bunun gibi bir kitap, tamamlayıcı bilgiler sunan forumu olan, tepkileri ve tartışmaları içeren, sorular ve cevaplar kısmı olan canlı bir web sitesinin çekirdeği haline gelmediği sürece tamamlanmamıştır. Geleceğin neler getireceğini kim bilebilir ki? Umuyorum ki www.richarddawkins.net (Mantık ve Bilim için Richard Dawkins Vakfının web sitesi) bu boşluğu doldurmaya başlayacak ve siteye yeteneklerini, profesyonelliğini ve katışıksız zorlu çalışma saatlerini katmakta olan Josh Timonen'e son derece minnettarım.

Her şeyin ötesinde, tüm duraksama ve kendimden şüphelenmelerimde yalnızca verimlilik katan manevi desteği ve akılcı tavsiyeleri ile değil, kitabın gelişme sürecindeki iki farklı evrede, kitabı baştan sona yüksek sesle okuyarak, kitabın bir okurun gözünde nasıl gözükeceğini çok açık bir şekilde anlayabilmemi sağlayarak beni canlandıran eşim Lalla Ward'a çok teşekkür ederim. Bu tekniği diğer yazarlara da tavsiye ederim fakat uyarmalıyım ki en iyi sonuç için, kitabı okuyan kişinin, sesinin ve kulağının hassas bir şekilde dilin müziğine ayarlı profesyonel bir aktör olması gerekir.

1 Kaçak kopyalar sayısız Amerikan web sitesinden indirilmektedir. Yasallaşması ve DVD kopyaların pazara çıkması için anlaşmalar sürmektedir. Kitabın basım aşamasına gelindiği sırada bu anlaşmalar henüz tamamlanmamıştı. Yeni gelişmeler www.richarddawkins.net adresinde aktarılacaktır.

İngiliz Galaxy Kitap Ödülü Sahibi
2007 YILIN YAZARI
RICHARD DAWKINS
TANRI YANILGISI KİTABININ BESTSELLER YAZARI

MERAK TUTKUSU

***Gen Bencildir* ve *Tanrı Yanılgısı* kitaplarının ünlü yazarından bir hatırat...**

"Zamanımızın en büyük zihinlerinin birçoğuyla tanışmak benim iç
büyük şans, ama kitaplarıyla iletişimimizi ve kültürümüzü
şekillendiren Richard Dawkins, fikirleri ve retoriğiyle hepsinin
üzerinde. Merak Tutkusu kitabında Dawkins, eleştirel çözümlemele
kendisine yönelterek, zihninin nasıl çalıştığını, hangi kişisel olay v
kültürel etkenlerin düşünce biçimini şekillendirdiğini açığa çıkarıy
Bilimsel otobiyografi literatüründe bir klasik olmaya aday."

- MICHAEL SHERMER, Skeptic dergisinin yayıncısı,
Scientific American dergisinde aylık köşe yazarı,
ve The Believing Brain ile Why Darwin Matters kitaplarının yazarı

Bölüm 1

İnançsızlığa Derinden İnanan Bir İnançsız

İnsan suretinde bir Tanrı hayal etmeye çalışmam; onu tamamen kavramaya yeterli gelmeyen duyularımızın el verdiği ölçüde takdir edeceğimiz dünyanın yapısı karşısında huşu içinde kalmak yeterli gelir.

Albert Einstein

Hak Edilen Saygı

Çocuk çenesini ellerinin arasına alarak çimenlerin üzerinde yüzükoyun uzandı. Birbirine karışmış gövdelerin ve köklerin, bir mikrokozmos ormanının, karıncaların ve böceklerin dünyasının ve o zaman detaylarını bilmesine olanak olmasa da milyarlarca toprak bakterisinin gittikçe daha çok farkına varmasıyla aniden kendisini eziliyor hissetti. Birdenbire, çimenlerin mikro ormanı sanki büyüyormuş, evrenle ve de kendisini seyreden çocuğun mest olmuş zihniyle bütünleşiyormuş gibi göründü. Bu tecrübeyi dinsel terimlerle yorumladı ve bu da sonunda onu papazlığa yönlendirdi. Bir Anglikan papazı rütbesi alarak benim okuduğum okula rahip olarak atandı; çok sevdiğim bir öğretmen oldu. Onun gibi iyi kalpli, serbest fikirli bir papaz sayesinde hiç kimse dinin bana zorla dayatılmaya çalışıldığını iddia edemez.[1]

1 Dersleri kaynatmak için en eğlenceli yöntemimiz hiç kuşkusuz onu din dersinden bir şekilde uzaklaştırarak, coşkulu hava kuvvetleri ve müttefik pilotlar hikâyelerine doğru çekmekti. Kraliyet Hava Kuvvetlerinde askerlik hizmetini tamamlamıştı ve hem İngiliz Kilisesi'ne olan aşinalığım hem de bir parçacık sevgimden olsa gerek, sonradan John Betjeman'a ait olduğunu keşfettiğim bir şiiri hâlâ aklımda tutarım (en azından öğrenciler arası rekabetteki üstünlüğümü göstermek adına):

Ordu papazımız eski bir pilottur
Şimdiyse kanatlarını haşince kestiler,
Ancak bayrak direği hâlâ papazın bahçesinde,
İşaret eder Daha Yüksek Şeyleri...

Başka bir zaman ve yerde, bu çocuk yıldızlar altındaki ben olabilirdi; Orion takımyıldızı, Küçük ve Büyük Ayı'nın ışıklarıyla gözleri kamaşmış, Samanyolu'nun duyulmamış müziğiyle gözleri yaşlı, bir Afrika bahçesindeki trompet çiçeklerinin ve bademli pastanın geceye karışmış kokularıyla başı dönmüş olan ben. Aynı duygunun öğretmenimi ve beni, neden tamamen farklı yönlere yöneltmesi gerektiği, cevaplanması kolay bir soru değildir. Bilim insanları ve akılcılar arasında doğaya ve kâinata verilen yarı mistik olan ortak bir yanıt vardır. Bunun doğaüstücü inançla bir alakası yoktur. Öğretmenim çocukluk yıllarında muhtemelen *Türlerin Kökeni*'nin son satırlarından haberdar değildi (ben de değildim); şu meşhur "karma karışık küme" pasajı; "çalılarda şarkı söyleyen kuşlarla, uçuşan çeşit çeşit böcekler ve nem dünyasında ağır ağır sürünen kurtçuklar." Eğer bilseydi hiç kuşkusuz buna katılacak ve papaz olmak yerine belki de Darwin'in her şeyin, "çevremizde işleyen ilkelere göre üretildiği" şeklindeki fikrine yönelecekti:

> Böylece, tasavvur edebileceğimiz en yüce nesne yani yüksek hayvanların üretimi, doğanın savaşının, kıtlık ve ölümün doğrudan bir sonucudur. İlk olarak bir veya birkaç formun içine üflenmiş olan pek çok gücüyle birlikte bu yaşam görüşünde ihtişam var; ve bu gezegen sabit yerçekimi yasası uyarınca dönmeye devam ederken, böylesine basit bir başlangıçtan en güzel ve en şahane sayısız form evrimleşti ve evrimleşmekte.

Carl Sagan, *Soluk Mavi Nokta* isimli kitabında (1994) şöyle yazar:

> Nasıl oldu da hemen hemen hiçbir büyük din, bilimi mercek altına aldığında şu sonucu çıkaramadı: "Bu bizim düşündüğümüzden daha iyi! Kâinat peygamberlerimizin söylediğinden çok daha büyük, görkemli, incelikli ve zarif." Bunun yerine şöyle dediler, "Hayır, hayır, hayır! Benim tanrım küçük bir tanrıdır ve onun böyle kalmasını isterim." Kâinatın görkemini modern bilimin ortaya çıkardığı şekliyle vurgulayan eski ya da yeni bir din, geleneksel dinlerin yanına bile yaklaşamadığı derin saygı ve hürmet kaynakları kazanabilecektir.

Tüm Sagan kitapları, dinin geçmiş yüzyıllarda tekeline aldığı insan aklını aşan merakın sinir uçlarına temas eder. Benim kitaplarım da aynı arzuyu taşıyor. Bu yüzden sık sık son derece dindar birisi olarak tanımlandığımı duyarım. Mektup yazarak benimle temasa geçen Amerikalı bir öğrenci, öğretmeninin benimle ilgili düşünceleri olup olmadığını bilmek istemiş. "Elbette var" diye yanıtlamış öğretmeni. "Onun pozitif bilimi dinle uyuşmuyor ancak doğaya ve evrene geldiğinde kendinden geçiyor. Bence bu dindir!" Ancak burada "din" doğru kelime midir? Hiç sanmıyorum. Nobel ödüllü fizikçi (ve ateist) Steven Weinberg, *Nihai Kuramın Düşleri* isimli kitabında basit bir açıklamayla taşı gediğine oturtmuştur:

> Bazı insanların öylesine geniş ve öylesine esnek bir Tanrı görüşleri vardır ki, baktıkları her yerde Tanrıyı bulmaları kaçınılmazdır. "Tanrı en büyüktür" ya da "Tanrı bizim en üstün yaradılışlı halimizdir" ya da "Tanrı kainattır" denilir. Elbette, tıpkı diğer kelimelerde olduğu gibi "Tanrı" kelimesine de istediğimiz her anlamı verebiliriz. Eğer "Tanrı enerjidir" demek isterseniz, onu bir avuç kömürün içinde de bulabilirsiniz.

Weinberg "Eğer Tanrı kelimesinin tamamen işe yaramaz hale gelmesini istemiyorsak, onu insanların genellikle anladıkları şekliyle, yani 'kendisine tapınmamızın uygun olacağı' bir doğaüstü yaratıcıyı belirtecek şekilde kullanmamız gerekir" derken kesinlikle haklıydı.

Daha talihsiz bir kafa karışıklığı ise Einsteinci din denilebilecek şeyi doğaüstücü dinden ayıramama yüzünden doğmuştur. Einstein'ın ara sıra Tanrının adını anması, (ki bunu yapan tek ateist bilim insanı o değildir) yanlış anlamaya ve bu ünlü düşünürü kendilerinden birisi gibi göstermeye can atan doğaüstücülerin yanlış anlamalarına davetiye çıkarmıştır. Stephen Hawking'in *Zamanın Kısa Tarihi* isimli eserindeki dramatik son (yoksa zarar verici son muydu?) olan "Öyleyse Tanrının aklını bilmeliyiz", meşhur bir biçimde yanlış yorumlanmıştır. Bu söz, insanların Hawking'in dindar bir adam olduğuna (tabi ki yanlış bir şekilde) inanmasına yol açmıştır. Hücre biyologu Ursula Goodenough, *Doğanın Kutsal Derinlikleri* isimli eserinde, Hawking'den ya da Einstein'dan daha dindar birisi olduğu izlenimini uyandırır. Kiliseleri, camileri ve tapınakları sevmesinin yanında, kitabındaki sayısız pasaj adeta yanlış anlaşılmak ve doğaüstücü din için cephane olarak kullanılmak için safça

yalvarıyor gibidir. Kendisine "Dindar Doğacı" diyecek kadar ileri gider. Ancak kitabının bir kez dikkatlice okunması, onun gerçekte en az benim kadar sağlam bir ateist olduğunu ortaya koyar.

"Doğacı" muğlak bir kelimedir. Bana çocukluk kahramanım Hugh Lofting'in Doktor Dolittle'ını hatırlatır (ki aklıma gelmişken, Dr. Dolittle[1], HMS Beagle'ın[2] doğacısının kendisi hakkında olduğundan daha fazla "felsefe" hastasıdır). On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda doğacı sözcüğünün anlamı, bugün hâlâ çoğumuzun bildiği anlamından farksızdı yani doğal dünyanın öğrencisi anlamına geliyordu. Bu bağlamda, Gilbert White'tan itibaren doğacılar sıklıkla rahipler olmuştur. Darwin, bir köy papazının sakin yaşantısının, böcek tutkusunun peşinde koşmasına olanak tanıyacağını umut ederek Kilise'ye katılmıştır. Fakat felsefeciler doğacı kelimesini, doğaüstücü kelimesinin tam zıttı olarak farklı bir anlamda kullanırlar. Julian Baggini, *Ateizm: Çok Kısa Bir Takdim* isimli kitabında bir ateistin doğacılığa bağlılığının anlamını şöyle açıklar: "Çoğu ateistin inandığı şey; evrende yalnızca tek çeşit madde bulunmasına ve bunun da fiziksel olmasına rağmen, bu maddeden akılların, güzelliğin, duyguların, ahlaki değerlerin yani özetle insan hayatına zenginlik katan bütün şeylerin oluştuğudur."

İnsan düşünceleri ve duyguları, beynin içindeki fiziksel nesnelerin fazlasıyla karmaşık bağlantılarından *doğar*. Bu felsefi doğacı anlam açısından, bir ateist, doğal fiziksel dünyanın ötesinde olan şeylerin, görülebilir evreninin arkasında gizlenmiş *doğaüstü* bir yaratıcı zekânın, bedenden daha uzun süre yaşayan ruhların ve mucizelerin (henüz anlayamadığımız doğal fenomen olarak bilinen şeyler dışında) var olmadıklarına inanan birisidir. Eğer doğal dünyanın ötesine uzanıyormuş gibi görünen gerçekte tam olarak anlaşılamamış herhangi bir şey varsa, eninde sonunda onu anlamayı ve doğanın içinde onu kucaklamayı umarız. Gökkuşağını bilimsel olarak açıkladığımızda muhteşemliği azalmadığı gibi, anlayamadığımız bir şeyi sonunda açıkladığımızda muhteşemliği azalmayacaktır.

Çağımızın dindar gibi görünen büyük bilim insanlarının inançlarını daha derinlemesine incelediğinizde genelde öyle olmadıkları ortaya çıkar. Bu kesinlikle Einstein ve Hawking için geçerlidir. Günümüzün Kraliyet Astronomu ve Kraliyet Cemiyetinin Başkanı olan Martin Rees,

1 -*ed.not.* Dr.Dolittle Hugh Lofting tarafından yazılan çocuk kitapları dizisinin kahramanıdır. İnsan hastalar yerine hayvan hastaları tedavi etmeyi tercih eder ve onların dilini anlayıp konuşabilir.

2 -*ed.not.* Charles Darwin'in evrim kuramını oluşturmasına temel olan ünlü araştırma gezisine çıktığı İngiliz gemisinin ismi.

bana kiliseye "inançsız bir Anglikan... tarikat sadakatinden yoksun olan birisi" olarak gittiğini söylemişti. Rees'in dinsel inançları yoktur ancak adını andığım diğer bilim insanlarının, kozmosun kışkırttığı şiirsel doğacılıklarını paylaşır. Yakın geçmişte televizyonda yayınlanan bir sohbet sırasında İngiliz Musevilerinin saygı duyulan bir ferdi olan doğum uzmanı arkadaşım Robert Winston'ı, kendi Yahudiliğinin tam da bu karakterde olduğunu ve doğaüstü herhangi bir şeye aslında inanmadığını kabul etmesi yönünde sıkıştırdım. İtiraf etmeye çok yakındı ama son anda çekindi (adil olmak gerekirse, benimle yalnızca röportaj yapacağını zannediyordu, bu konulara gireceğimden haberi yoktu).[3] Ona baskı yaptığımda, Yahudiliğin, hayatını düzene sokmaya ve daha iyiye götürmeye yardım edecek sağlam bir disiplin sağladığını söyledi. Belki disiplin sağlar; ama bunun tabi ki dinin doğaüstü iddialarının herhangi birisinin gerçekliğiyle en küçük bir ilgisi bile yoktur. Kendilerini Yahudi olarak adlandırmaktan gurur duyan ve Yahudi dini törenlerine saygı duyan birçok entelektüel ateist vardır; bunun sebebi belki eski geleneklere ya da öldürülmüş akrabalara karşı sadakat ve aynı zamanda "din"i, birçoklarımızın paylaştığı ve en ünlü taraftarı Albert Einstein olan panteistik[1] saygı olarak sınıflandırmaya olan şaşkın ve şaşırtıcı isteklilik olabilir. İnanmayabilirler ancak, Dan Dennett'in sözünü ödünç alırsak, "inanca inanırlar."[4]

Einstein'ın en hevesle alıntı yapılan sözlerinden birisi şudur: "Dinsiz bilim topal, bilimsiz din kördür." Ancak Einstein aynı zamanda şunları da söylemiştir:

> Dinsel inançlarım hakkında okuduklarınız elbette bir yalan; düzenli olarak tekrar edilmekte olan bir yalan. İnsan suretinde bir Tanrıya inanmam ve bunu hiçbir zaman inkâr etmedim; aksine bunu açık bir şekilde ifade ettim. Eğer içimde dinsel olarak adlandırılabilecek bir şey var ise, bu, bilimimizin şimdiye dek meydana çıkarabildiği kadarıyla dünyamızın yapısı karşısındaki sınırsız hayranlığımdır.

Einstein kendisiyle çelişiyormuş gibi mi görünüyor? Bu sözler bir tartışmanın iki zıt tezini destekleyebilecek alıntılar şeklinde cımbızlanabilir mi? Hayır. Einstein "din" derken, sözcüğün geleneksel anlamından bütünüyle farklı bir şey kastediyordu. Ben doğaüstücü inanç ve Einsteinci inanç ara-

1 *-ed.not.* Panteizm ya da Tümtanrıcılık, Evrenin bütününü Tanrı olarak kabul eden felsefi görüştür. -wikipedia

sındaki ayrımı açıklığa kavuşturmaya devam ederken, sadece *doğaüstücü* tanrıların yanılgı olduğunu söylediğimi aklınızda bulundurun.

İşte Einsteinci inançtan biraz tat vermek için Einstein'dan birkaç alıntı daha:

> İnançsızlığa derinden inanan bir inançsızım. Bu bir parça yeni bir dindir.
>
> Ben doğaya hiçbir zaman bir amaç veya niyet veya insan biçimci olarak anlaşılabilecek herhangi bir şey yüklemedim. Doğada gördüğüm şey, sadece çok eksik kavrayabildiğimiz olağanüstü güzellikte bir yapıdır ve bu muhteşem yapının düşünen bir insanı alçakgönüllülük hissiyle doldurması gerekir. Bu, gizemcilik ile hiç alakası olmayan bir gerçek inançsal duygudur.
>
> İnsan suretinde bir Tanrı fikri bana oldukça yabancıdır ve hatta safça gelir.

Ölümünden bu yana, çok sayıda din savunucusu anlaşılabilir bir şekilde Einstein'ı kendilerinden biri olarak sahiplenmeye çalıştı. Bazı dindar yaşıtları onu oldukça farklı görürdü. 1940 yılında Einstein "İnsan suretinde bir Tanrıya inanmam" ifadesini savunduğu ünlü bir yazı yazdı. Bu ve benzeri ifadeler tutucu dindarlardan gelen bir mektup fırtınasını tetikledi. Mektupların birçoğu Einstein'ın Yahudi kökenine üstü kapalı olarak gönderme yapıyordu. Aşağıdaki alıntılar Max Jammer'in *Einstein ve Din* kitabındandır (ayrıca bu kitap Einstein'ın dinsel konularla ilgili yorumlarından alıntı yaptığım başlıca kaynağımdır). Kansas City Roma Katolik Kilisesi Piskoposu şöyle demiş: "Eski Ahit'in ve onun öğretilerinin ırkından gelen bir adamı, bu ırkın büyük geleneğini reddederken görmek üzücü." Diğer Katolik din adamları ahenkle konuşurlar: "İnsan suretinde bir Tanrıdan başka Tanrı yoktur... Einstein ne söylediğini bilmiyor. O baştan sona hatalıdır. Bazı insanlar, birtakım alanlarda yüksek bir bilgi seviyesine ulaştıklarında, her konuda düşüncelerini söyleme hakkını kazandıklarını zannederler." Dinin, herhangi birisinin "ben bu konunun *uzmanıyım*" diyebileceği *alanlardan* birisi olduğu fikri, sorgulanması gereken fikirlerden birisidir. Üstteki ifadenin sahibi olan papaz, muhtemelen peri kanatlarının kesin şekilleri ve renkleri hakkında uzman "peribilimci" olduğunu iddia eden birisini ciddiye almayacaktı.

Hem bu papaz hem de piskopos, dini eğitim almamış olan Einstein'ın tanrının doğasını yanlış anladığını düşünüyordu. Aksine, Einstein reddettiği şeyin tam olarak ne olduğunu kesinlikle çok iyi biliyordu.

Hıristiyan kiliselerinin birleşmesi için çalışan bir Amerikalı Katolik hukukçu, Einstein'a yazdığı mektupta şöyle demişti:

> Yapmış olduğunuz ifadenizi derin bir esefle karşılıyoruz... bedensel bir Tanrı düşüncesiyle dalga geçtiğiniz satırlardan bahsediyorum. Geçtiğimiz on yılda, hiçbir şey Hitler'in Yahudileri Almanya'dan kovmasının mantıklı bir sebebi olduğuna insanları düşündürmeye sizin ifadeleriniz kadar uygun olmamıştı. Özgür konuşma hakkınızın olduğunu kabul ediyorum, ama yine de bu ifadenizin sizi Amerika'daki ahenksizliğin en büyük kaynaklarından biri haline getirdiğini söylüyorum.

Bir New York hahamı şöyle demiştir: "Einstein tartışılmaz biçimde büyük bir bilim adamıdır fakat dinsel görüşleri Yahudiliğin tamamen karşısındadır."

Neden "*fakat*" da "ve" değil?

New Jersey'deki tarihi bir derneğin başkanı, dindar zihnin zayıflığını fazlasıyla ortaya koyan bir mektup yazmıştır. İki kez okumaya değer:

> Dr. Einstein, bilginize saygı duyuyoruz; ancak bilmediğiniz bir şeyin olduğu görünüyor: Tanrı bir ruhtur ve teleskopla ya da mikroskopla bulunamaz, tıpkı beyni inceleyerek insan düşünce ve duygularının bulunamayacağı gibi. Herkesin bildiği gibi, din İnanç üzerine kuruludur, bilgi üzerine değil. Her düşünen insan, belki de, zaman zaman dinsel şüphelerin saldırısına uğramıştır. Benim sadakatim bile birçok kez sendelemiştir. Ancak iki sebepten ötürü ruhsal sapmalarımdan kimseye bahsetmedim: (1) Sadece fikirlerimi açıklamakla bile, yoldaşlarımın hayatını ve umutlarını alt üst edip onlara zarar veriyor olmaktan korktum; (2) çünkü "Bir diğerinin inancını yok eden kişinin içinde kötü niyet vardır" diyen yazarla aynı fikirdeyim ... umuyorum ki Dr. Einstein, yanlış aktarıldınız ve sizi onurlandırmaktan zevk alacak muazzam miktarda Amerikalının daha çok hoşuna gidecek bir şeyler daha söyleyeceksiniz.

Ne kadar da muazzam açıklayıcı bir mektup! Her cümlesinden zihinsel ve ahlaki korkaklık damlıyor.

Daha az rezil ama daha dehşete düşürücü bir diğer mektup, Oklahoma'daki Cefa Tapınağı Derneği kurucusundan gelmiş:

> Profesör Einstein, Amerika'daki her Hıristiyan'ın size şöyle karşılık vereceğine inanıyorum: "Tanrımıza ve oğlu İsa Mesih'e olan inancımızdan vazgeçmeyeceğiz ancak, eğer bu ülkenin insanlarının Tanrısına inanmıyorsanız sizi geldiğiniz yere dönmeye davet ediyoruz." Bütün gücümle İsrail'e faydalı olmak için her şeyi yaptım ve sonra sen kâfir dilinden çıkan tek bir ifadeyle geldin, İsrail'i seven Hıristiyanların topraklarımızdaki Yahudi düşmanlığını yok etmek için harcadığı bütün çabalardan daha fazlasını kendi halkının amaçlarını baltalamak için yaptın. Profesör Einstein, Amerika'daki her Hıristiyan size derhal şöyle yanıt verecek, "Saçma ve boş evrim teorini al ve geldiğin yere, Almanya'ya geri dön ya da kaçmaya zorlandığın anavatanından geldiğinde seni hoş karşılayan insanların inancını yıkmaya çalışmaktan vazgeç."

Einstein'ın bütün dindar eleştiricilerinin doğru kavradığı tek şey, onun kendilerinden biri olmadığıydı. Einstein bir teist olduğunun ima edilmesine duyduğu öfkeyi tekrar tekrar dile getirmişti. Öyleyse, o da tıpkı Voltaire ve Diderot gibi bir deist miydi? Yoksa felsefesine hayran olduğu Spinoza gibi ("Varolanın düzenli uyumunda kendisini belli eden, Spinoza'nın Tanrısına inanırım, insan eylemleri ve kaderleriyle kaygılanan bir Tanrıya değil") bir panteist miydi?

Gelin terminolojiyi hatırlayalım. Bir teist, başlıca çalışması olan evreni yaratmasına ek olarak, yarattıklarının sonraki kaderini gözlemek ve etkilemek için hala etrafta olan bir doğaüstü zekâya inanır. Birçok teistik inanç sisteminde, Tanrı insani meselelerle çok yakın ilişkidedir. Dualara cevap verir; günahları affeder ya da cezalandırır; mucizeler yaratarak dünyaya müdahale eder; iyi ve kötü eylemlerimizden etkilenir ve bunları ne zaman yaptığımızı bilir (ve hatta ne zaman yapmayı *düşündüğümüzü* de bilir). Bir deist de doğaüstü bir zekâya inanır ancak bu zekânın eylemleri, evreni öncelikle kontrol eden kanunları düzenlemekle sınırlıdır. Deist Tanrı asla daha sonra müdahale etmez ve kesinlikle insan meselelerine özel bir ilgi duymaz. Panteistler doğaüstü bir

Tanrıya hiçbir şekilde inanmazlar ancak Tanrı kelimesini Doğanın ya da Kâinatın ya da işleyişe hükmeden kanunların doğaüstü olmayan eşanlamlısı olarak kullanırlar. Deistler, teistlerle, tanrılarının dualara cevap vermemesi, günahlarla ya da günah çıkarmalarla ilgilenmemesi, düşüncelerimizi okumaması ve değişken mucizelerle müdahale etmemesi açısından farklılık gösterirler. Deistler, panteistlerden, panteistlerin tanrısının evrenin kurallarının bir çeşit mecazi veya şiirsel *eşanlamlısı* olması ama deist tanrının bir çeşit kozmik zeka olması yönünden farklılaşırlar. Panteizm uyarılmış ateizmdir. Deizm sulandırılmış teizmdir.

"Tanrı incedir ancak kötü niyetli değildir" ya da "Tanrı zar atmaz" ya da "Evrenin yaratılmasında Tanrının seçme hakkı var mıydı?" gibi ifadelerdeki Einsteincılığın deistik değil de panteistik olduğunu ve kesinlikle teistik olmadığını düşünmek için her türlü sebebe sahibiz. "Tanrı zar atmaz" cümlesi "Her şeyin kalbinde rasgelelik yatmaz" olarak tercüme edilmelidir. "Evrenin yaratılmasında Tanrının tercih hakkı var mıydı?", "Evren herhangi başka bir yolla meydana gelebilir miydi?" anlamına gelir. Einstein "Tanrı" sözcüğünü tamamen mecazi ve şiirsel anlamda kullanıyordu. Stephen Hawking ve yer yer dinsel mecazın diline kayan çoğu fizikçi de öyle. Paul Davies'in *Tanrının Aklı* isimli kitabı Einsteincı panteizm ile anlaşılmaz bir deizm arasında geziniyormuş gibi görünür; ki bu yüzden Templeton Ödülü ile ödüllendirilmiştir (bu ödül Templeton Vakfı tarafından yılda bir kez verilen çok yüksek tutarda para ödülüdür ve genelde din hakkında güzel şeyler söylemeye hazır olan bir bilim insanına verilir).

Einstein'ın kendisinden bir alıntı yaparak Einsteincı inancı özetlememe izin verin: "Tecrübe edilebilecek herhangi bir şeyin arkasında aklımızın kavrayamayacağı bir şey olduğunu ve bunun güzelliğinin ve de haşmetinin bize yalnızca dolaylı bir yolla ve zayıf bir yansıma olarak ulaştığını hissetmek, bu dindarlıktır. İşte ben bu anlamda dindarım." Bu anlam söz konusu olduğunda ben de dindarım ama "kavrayamayacağı" ifadesinin "sonsuza kadar kavranamaz" anlamına gelmemesi koşuluyla. Ancak kendimi dindar olarak adlandırmamayı tercih ederim çünkü bu yanıltıcı olur. Zarar verici şekilde yanıltıcı olur çünkü insanların çok büyük bir çoğunluğu için, "din" "doğaüstü" anlamına gelir. Carl Sagan bunu çok güzel ifade eder: "... 'Tanrı' eğer sadece ve sadece kâinata hükmeden fiziksel kanunlar dizisiyse, o halde kesinlikle böyle bir Tanrı vardır. Bu Tanrı duygusal yönden tatmin edici değildir... yer çekimi kanununa dua etmenin pek anlamlı olduğu söylenemez."

Eğlenceli bir şekilde, Sagan'ın bu son vurgusu, Einstein'ın 1940'ta insan suretinde bir Tanrıyı reddetmesinin hemen sonrasındaki öfkeli saldırıda rol alan, Amerikan Katolik Üniversitesi'nde bir profesör olan Papaz Dr. Fulton J. Sheen tarafından çoktan ima edilmişti. Sheen iğneleyici bir üslupla, insanlara Samanyolu için hayatlarını kenara koymaya hazır olup olmadıklarını sormuştu. Şu sözlerini söylediğinde Einstein'ı desteklemek bir kenara, ona cevap yapıştırdığını düşünüyor gibiydi: "Onun ko(z)mik dininde yalnızca bir hata var: kelimeye fazladan bir harf eklemiş yani "z" harfini." Einstein'ın inançlarının komik olan hiçbir yanı yoktur. Yine de, fizikçilerin Tanrı kelimesini kendilerine özgü mecazi anlamlarda kullanmaktan sakınmalarını dilerdim. Fizikçilerin mecazi ya da panteistik Tanrısı, İncil'in, rahiplerin, molla ve hahamların ve de günlük dilin, müdahale eden, mucize yaratan, düşünceleri okuyan, günahları cezalandıran ve dualara yanıt veren Tanrısından birkaç ışık yılı uzaktadır. Bu ikisini kasıtlı olarak birbirine karıştırmak, benim kanaatimce entelektüel hainliktir.

Hak Edilmeyen Saygı

Kitaba verdiğim başlık olan *Tanrı Yanılgısı*'nın, az önce bahsettiğim Einstein ya da diğer aydın bilim insanlarının Tanrılarıyla bir ilgisi yoktur. Başlangıç olarak Einsteinci dini aradan çıkarmaya ihtiyaç duymamın sebebi de budur çünkü bunların kafa karıştırma gücü zaten ortadadır. Kitabın geriye kalanında yalnızca doğaüstü Tanrılara değineceğim ki içlerinden biri okuyucularımın çoğuna tanıdık gelecektir: Tevrat'ın tanrısı Yehova. Ona birazdan geleceğim. Ancak bu başlangıç bölümünü sonlandırmadan önce ele almam gereken, aksi halde tüm kitabı altüst edecek olan başka bir konu var. Bu sefer konu görgü kuralları ile ilgili. Dindar okurlar birazdan söyleyeceklerim yüzünden gücenebilirler ve bu satırların kendi hassas inançlarına (tabii eğer gerçekten kendi inançlarıysa) yeterince *saygı* göstermediğini düşünebilirler ancak bunu yapmak zorundayım. Eğer böylesi bir gücenme onları okumaya devam etmekten alıkoyarsa bu çok yazık olur, o yüzden buna burada yani kitabın başında değinmeliydim.

Toplumumuzda neredeyse herkesin (dindar olmayanlar dâhil) kabul ettiği şöyle yaygın bir sanı vardır: dinsel inanç bilhassa saldırılara karşı savunmasızdır ve olağandışı kalınlıkta bir saygı duvarıyla korunması gereklidir ki bu saygı her insanoğlunun birbirine göstermesi gereken

saygıdan farklı bir sınıftadır. Douglas Adams ölümünden çok kısa bir süre önce Cambridge'de yaptığı doğaçlama bir konuşma sırasında[5] bu konuya o kadar ustalıkla açıklık getirir ki, onun bu sözlerini paylaşmaktan hiç usanmam:

> Din... merkezinde bazı fikirler barındırır ve biz bunları kutsal ya da mübarek veya benzeri kelimelerle adlandırırız. Bunların esas anlamları "İşte hakkında kötü söz söyleme izninizin olmadığı bir fikir ya da bir kavram; kötü söz kesinlikle söyleyemezsiniz. Neden söyleyemezsiniz? Çünkü söyleyemezsiniz." Eğer birisi sizin onaylamadığınız bir partiye oy verirse, bu konuda onunla istediğiniz kadar tartışmakta serbestsiniz; herkes bir görüş bildirecek ama kimse kendini rencide edilmiş hissetmeyecektir. Eğer birisi vergilerin artması ya da azalması gerektiğini söylerse, bu konuda da eleştiri yapmakta özgürsünüz. Ancak diğer taraftan, birisi "Bir Cumartesi günü bir elektrik düğmesine bile dokunmamalıyım çünkü inançlarıma aykırı"[1] derse, ona şöyle dersiniz, "Buna *saygı* duyarım."
>
> Neden Muhafazakâr Partiyi ya da İşçi Partisini, Cumhuriyetçileri ya da Demokratları, şu ya da bu model ekonomiyi ya da Windows yerine Macintosh'u desteklemek tamamen meşrudur da Kâinat'ın nasıl meydana geldiğiyle ve onu kimin yarattığıyla ilgili bir fikir beyan etmek yasaktır? Kutsal konular olduğu için mi?... Genelde dinsel görüşlere itiraz etmemeye alışkınız ancak Richard eleştirileriyle bu itirazı seslendirdiğinde ortaya çıkan hiddetin boyutları çok ilginçtir! Herkes bu konuda tamamen çıldırır çünkü bu şeyleri söyleme izniniz yoktur. Ancak meseleyi mantıksal olarak düşündüğünüzde, bu konuların diğer konular gibi tartışmaya açık olmaması için hiçbir sebep yoktur; tabi eğer bu konuların tartışmaya kapalı olduğu konusunda bir şekilde anlaşma yapmamışsak.

İşte toplumumuzun dine gösterdiği lüzumsuz miktardaki saygının özel bir örneği, gerçekten de önemli bir örnek. Dindarlık savaş zamanında vicdani retçi statüsü elde etmenin açık ara en kolay yoludur. Savaşın kötülüklerini yorumladığınız bir doktora teziyle ödül kazanmış olan par-

1 -*ed.not.* Yahudi inancına göre Cumartesileri çalışmak ve iş yapmak günahtır.

lak bir ahlak felsefecisi olabilirsiniz, ancak yine de vicdanen savaş karşıtı olma isteğinizi değerlendiren bir askeri heyet size zor anlar yaşatacaktır. Ancak eğer ebeveynlerinizden birisinin veya her ikisinin de Dostların Dini Derneği (bir Protestan mezhebi) üyesi olduğunu söyleyebilirseniz, barışseverlik teorisinden veya belirtilen bu mezhepten ne kadar habersiz ve bu konularda ne kadar cahil olursanız olun, askeri heyetten tereyağından kıl çeker gibi sıyrılabilirsiniz.

Yelpazenin barışseverliğe tam zıt ucunda bulunanlar için, yani birbirleriyle savaşan muhalif gruplar için dini isimler kullanmaya korkakça bir isteksizlik duyarız. Kuzey İrlanda'da, Katolikler "Milliyetçiler", Protestanlar ise "Kralcılar" olarak adlandırılırlar ve bu bir örtmecedir. "Dinler" kelimesinin kendisi bile uygun bulunmayarak "topluluklar" olarak sansürlenmiştir, tıpkı "topluluklar arası savaş" ifadesinde olduğu gibi. Anglo-Amerikan istilasının bir sonucu olarak, Irak'ta kaos oluşmuş, Şii ve Sünni Müslümanlar arasında sivil mezhep savaşı çıkmıştır. Bu, açıkça bir dinsel fikir ayrılığıdır. Oysa 20 Mayıs 2006 tarihli *Independent* gazetesi, ön sayfa manşetinde ve başmakalesinde bunun bir "etnik temizlik" olduğunu bildirmişti. O yazıdaki "etnik" kelimesi bir diğer örtmecedir. Dağılan Yugoslavya'daki "etnik temizliğin" esas kullanımı da, Ortodoks Sırpları, Katolik Hırvatlar ve Müslüman Boşnakları[6] da kapsayan dinsel temizliğin, tartışmaya açık bir örtmecesidir.

Medya ve devlet içinde, ahlak kuralları hakkındaki genel tartışmalarda dinin ayrıcalıklı olduğuna daha önce dikkat çekmiştim.[7] Ne zaman cinsellikle ya da üremeyle ilgili ahlak kuralları üzerinde bir anlaşmazlık çıksa, birkaç farklı inanç grubundan dindar önderin nüfuzlu kurullarda ya da radyo ve televizyondaki açık oturumlarda göze çarpar biçimde temsil edileceğine emin olabilirsiniz. Tavrımızı değiştirip bu insanların görüşlerini değiştirmeliyiz demiyorum. Ancak toplumumuz neden bu liderleri bir ahlak felsefecisi, bir aile avukatı ya da doktor yerine koysun ve sanki bir uzmana başvuruyormuşçasına kapılarını çalsın ki?

İşte dine ayrıcalık tanınmasının bir başka tuhaf örneği. 21 Şubat 2006'da ABD Yargıtay'ı, halüsinasyon etkisi yapan ilaçların kullanılmamasını istisnasız herkese zorunlu kılan bir kanundan New Mexico'daki bir kilisenin muaf tutulması kararını aldı.[8] "Centro Espirita Beneficiente Uniao do Vegetal"in imanlı üyeleri, yalnızca "hoasca çayı" içtiklerinde Tanrıyı anlayabileceklerine inanıyorlardı ki bu çay, yasadışı ve halüsinojenik bir madde olan "dimethyltryptamine" içeriyordu. Bu ilacın kavrayışlarını arttırdığına inanmalarının yeterli olduğuna dikkat edin. Kanıt göstermelerine gerek yoktur. Aksi yönden, esrarın, kimyasal te-

daviye katlanmak zorunda olan ve acı çeken kanser hastalarının ağrı, sızı ve bulantılarını hafiflettiğini ispatlayan çokça bulgu vardır. Yine de, 2005'te, Yargıtay, tıbbi amaçla esrar kullanan hastaların tümünün federal davalarda suçlu bulunacakları hükmünü getirdi. (Bu hüküm uzman doktor denetiminde kullanımın yasallaştırıldığı az sayıdaki eyaletlerde bile geçerli hale getirildi.) Din, her zaman olduğu gibi burada da bir koz kartıdır. Bir sanat eleştirmenleri topluluğunun üyelerinin, mahkemede şöyle bir savunma yaptıklarını hayal edin: Empresyonist ya da Sürrealist tabloları incelerken kavrama yeteneğimizi arttırmak için halüsinasyona yol açan bir ilaca ihtiyacımız olduğuna "inanıyoruz." Ancak ne zaman bir kilise buna eşdeğer bir iddiada bulunsa, ülkedeki en yüksek mahkeme tarafından desteklenir. Bu, dinin tılsım gibi olan gücüdür.

On yedi yıl önce, seçkin yazar Salman Rüşdi'nin bir roman yazdığı için ölüme mahkûm edilmesinden sonra, ona destek olmak üzere yazılar yazmak üzere New Statesman dergisi tarafından görevlendirilen otuz altı yazar ve sanatçı arasındaydım.[9] Hıristiyan liderlerin ve hatta bazı laik fikir önderlerinin Müslüman dünyasının "üzüntüsünü" ve "kalp kırıklığını" "paylaşıyoruz" ifadesine öfkelenerek aşağıdaki karşılaştırmayı kaleme aldım:

> Eğer aparthayd'ın[1] savunucuları kafalarını kullansalardı ırkların karışmasına izin vermenin inançlarına aykırı olacağını iddia ederlerdi. Böylelikle kendilerine muhalefet edenlerin önemli bir kısmı hürmetle ayaklarının ucuna basarak ortadan kaybolacaktı. Ve bunun insafsız bir karşılaştırma olduğunda ısrar etmek faydasız olur çünkü aparthayd'ın hiçbir mantıklı gerekçesi yoktur. Dinsel inanç kavramının, sahip olduğu gücün ve ihtişamın tüm esprisi, mantıklı nedenlere bağlı olmamasıdır. Geriye kalan bizlerden ise hükümlerimizi savunmamız beklenir. Ancak dindar birisinden inancını haklı çıkarmasını istediğinizde, "dini özgürlüğünü" ihlal etmiş olursunuz.

Oldukça benzer bir olayın yirmi birinci yüzyılda yaşanacağını bilemezdim. *The Los Angeles Times* gazetesinin 10 Nisan 2006 tarihli sayısı ABD genelindeki kampüslerdeki çok sayıda Hıristiyan grubun, eşcinsellere yapılan tacizleri ve küfürleri önlemeye yönelik ayrımcılık karşıtı kuralları uygulayan üniversitelere dava açmakta olduklarını bildirdi.

1 *-ed.not.* (Özellikle Güney Afrika Cumhuriyeti'nde uygulanmış olan) ırk ayrımı.

Tipik bir örnek olarak, Ohio'da yaşayan on iki yaşındaki James Nixon, 2004 yılında açtığı dava sonucunda, üzerinde "Eşcinsellik günahtır, İslam bir yalandır, kürtaj cinayettir. Bazı sorunlar tam anlamıyla siyah ve beyazdır" yazan bir tişörtü okulda giyebilme hakkı kazanmıştır.[10] Okul çocuktan bu tişörtü giymemesini istemişti ve çocuğun ailesi okulu mahkemeye vermişti. Eğer aile taleplerini ABD Anayasasının ifade özgürlüğü maddesine dayandırmış olsaydı, bu adil bir dava olurdu. Ancak yapmadılar: aslında, yapamadılar çünkü ifade özgürlüğü, "içinde nefret olan bir ifade" içermemeyi şart koşar. Fakat nefretin yapması gereken tek şey, kendisinin dinsel olduğunu ispatlamaktır; ve ispatladığında da artık nefret sayılmaz. Bu yüzden, Nixon'ların avukatı ifade özgürlüğü yerine anayasadaki *din* özgürlüğü maddesine başvurdu. Zaferleriyle sonuçlanan bu dava, görevi "dinsel özgürlük için yasal savaşı sürdürmek" olan Arizona Birleşik Savunma Fonu tarafından desteklendi.

Dinin, eşcinsellere ve diğer gruplara karşı ayrımcılık için yasal bir gerekçe olması yönünde Hıristiyanların açtığı benzer davaları destekleyen Papaz Rick Scarborough, bunu yirmi birinci yüzyılın sivil haklar savaşı olarak adlandırmıştı: "Hıristiyanlar, Hıristiyan olma hakkı için cephe almak zorunda kalacaktır."[11] Bir kez daha, eğer böylesi bir insan, konuşma özgürlüğünün yanında yer alıyorsa, insan istemeden sempati duyabilir. Fakat asıl konu bu değildir. Homoseksüellere eşit muameleye karşı açılan dava, sözde dini özgürlük davası olarak yutturuluyordu! Ve yasa buna saygı duyar görünmektedir. "Eğer eşcinsellere hakaret etmemi engellemeye çalışırsanız, bu benim önyargı özgürlüğüme tecavüz etmektir" diyerek sıyrılamazsınız. Ancak şunu diyerek kurtulabilirsiniz: "Bu benim din özgürlüğüme tecavüz etmektir." Düşündüğünüzde, bu iki ifade arasındaki fark nedir? Bir kez daha din koz olarak her şeyin üstüne çıkmıştır.

Toplumun abartılı din saygısının, sıradan insani saygının üstünde ve ötesinde oluşunu etkili bir şekilde aydınlatan özel bir örnekle bu bölümü bitireceğim. Bu olay Şubat 2006'da parlayıverdi; komedi ve trajedinin uç sınırlarında çılgınca yön değiştiren, absürt bir olaydı. Bir önceki Eylül ayında bir Danimarka gazetesi olan *Jyllands-Posten*, Hazreti Muhammed'i tasvir eden on iki adet karikatür yayınladı. Sonraki üç ay boyunca, Danimarka'ya sığınmalarına izin verilmiş iki imamın önderliğini yaptığı Danimarka'da yaşayan Müslümanlardan oluşan küçük bir grup tarafından, İslam dünyasını baştanbaşa saracak bir öfke özenle ve sistemli olarak beslendi.[12] 2005 yılı sonunda, sınır dışı edilen bu kötü niyetli insanlar, yanlarına bir dosya alarak Danimarka'dan Mısır'a se-

yahat ettiler. Ardından dosya burada kopyalandı ve başta Endonezya olmak üzere tüm İslam ülkelerine dağıtıldı. Dosyanın içeriğinde Danimarka'daki Müslümanların maruz kaldığı sözde eziyet hakkında temelsiz iddialar vardı ve *Jyllands-Posten*'in devlet yönetimindeki bir gazete olduğu iftirası da bu dosyada yer almıştı. Dosyada ayrıca kritik nitelikli on iki karikatür ve imamların kaynağını açıklamadan ekledikleri, ancak Danimarka'yla kesinlikle hiç ilgisi olmayan üç ilave resim bulunuyordu. Orijinal on iki karikatürün aksine, bu üç ekleme resim gerçekten hakaret boyutundaydı. (Ya da olacaklardı, tabii eğer ateşli propagandacının ileri sürdüğü üzere gerçekten Muhammed'i betimleselerdi.) Bu üç resimden özellikle zarar verici olanı bir karikatür değildi ve bu resim, lastikli sahte bir domuz burnu takan sakallı bir adamın fotoğrafının fakslanmış kopyasıydı. Daha sonra bunun bir Associated Press fotoğrafı olduğu ortaya çıktı; fotoğraf Fransa'daki bir köy panayırının her yıl düzenlediği domuz çığlığı yarışmasına katılan bir Fransız vatandaşının fotoğrafıydı.[13] Fotoğrafın ne peygamber Muhammed'le, ne İslam'la ne de Danimarka'yla bir bağlantısı vardı. Ancak Kahire'ye zararlı ve coşkulu bir yürüyüş yapmakta olan Müslüman eylemciler bu üç bağlantıyı dile getiriyorlardı... ve tahmin edilebilir sonuçlar hayat buldu.

Özenle ekilen "incinme" ve "hakaret", on iki orijinal karikatürün yayımlanmasından beş ay sonra patlayıcı savaş başlığı haline geldi. Pakistan'daki ve Endonezya'daki göstericiler Danimarka bayraklarını yaktı (bu bayrakları nereden temin ettiler?) ve Danimarka hükümetinin özür dilemesi için isterik taleplerde bulunuldu. (Ne için özür dilenecekti? Karikatürleri onlar çizmedi ya da yayımlamadı. Danimarkalılar tam anlamıyla özgür bir basının bulunduğu bir ülkede yaşarlar ki bu, çoğu İslami ülkedeki halkın anlamakta zorluk çekeceği bir şeydir.) Norveç, Almanya, Fransa ve hatta Amerika'daki gazeteler *Jyllands-Posten*'le iyi niyetli dayanışma içinde olduklarını gösterircesine karikatürleri tekrar bastılar ve ateşe körükle gitmiş oldular (ancak çarpıcı bir biçimde, İngiltere buna katılmadı). Elçilikler ve konsolosluklar tahrip edildi, Danimarka ürünleri boykot edildi. Danimarka halkı ve genellikle Batılılar fiziksel tehdide maruz kaldı; Pakistan'daki Hıristiyan kiliseleri, Danimarka'yla ve Avrupa'yla hiçbir bağlantıları olmamasına rağmen yakıldı. Libyalı isyancılar Bingazi'deki İtalyan konsolosluğuna saldırıp yaktığında dokuz kişi öldü. Germain Greer'in yazdığı gibi: bu insanların gerçekten sevdiği ve en iyi yaptığı şey tantanadır.[14]

"Danimarkalı karikatüristin" başına Pakistanlı bir imam tarafından 1 milyon dolarlık ödül kondu. Belli ki bu imam, on iki farklı Danimarkalı

karikatürist olduğundan habersizdi ve en kötü üç resmin Danimarka'da hiçbir zaman ortaya çıkmadığından da neredeyse kesin olarak habersizdi (ve bu arada, bu bir milyon dolar nereden gelecekti?) Nijerya'da Danimarkalıların karikatürlerini kınayan Müslüman protestocular birkaç Hıristiyan kilisesini ateşe verdi ve sokaklardaki Hıristiyanlara (siyah Nijeryalılara) saldırmak ve öldürmek için pala kullandı. Bir Hıristiyan bir araba lastiğinin içine tıkıldı, benzinle ıslatılıp tutuşturuldu. İngiltere'de taşıdıkları pankartların üzerinde şiddet içerikli ifadeler bulunan göstericiler fotoğraflandı: "İslam'a hakaret edenleri katledin", "İslam'la alay edenleri doğrayın", "Avrupa bunun bedelini ödeyeceksin: Yıkım başlamak üzere" ve görünüşe göre ironisiz olarak, "İslam vahşi bir dindir diyenlerin kafasını kesin."

Tüm bu kötü olayların ardından, gazeteci Andrew Mueller, İngiltere'nin ileri gelen "ılımlı" Müslümanlarından Sör Iqbal Sacranie ile bir röportaj yaptı.[15] Bu şahıs günümüz İslami standartlarına göre ılımlı sayılabilir, ancak Andrew Mueller onu hala geçmişte Salman Rüştü bir roman yazdığı için ölüme mahkûm edildiğinde yaptığı şu yorumla değerlendirir: "Ölüm onun için belki de çok kolaydır." Bu yorum onu, İngiltere'nin en etkili Müslüman'ı olan ve Salman Rüştü'yü kendi evinde koruma teklifini yapan cesur selefi merhum Dr. Zeki Bedevi ile yüz kızartıcı bir zıtlığa düşürür. Sacranie, Mueller'e Danimarka karikatürleri yüzünden ne kadar endişelendiğini anlattı. Mueller de endişelenmişti ancak farklı olan şu sebepten ötürü: "Ben, gözlerden ırak bir İskandinav gazetesindeki mizahtan yoksun birkaç eskize gösterilen bu gülünç, orantısız tepkinin İslam ve Batı'nın aslen uzlaşamaz olduğunu doğrulamasından endişeleniyorum..." Diğer taraftan, Sacranie İngiliz gazetelerini, karikatürleri tekrar basmadıkları için övdü ki Mueller ulusun büyük bir çoğunluğunun bu konudaki şüphesini dile getirmişti: "İngiliz gazetelerinin çekinmesi, Müslüman hoşnutsuzluğuna olan duyarlılıktan çok, pencerelerin kırılmaması arzusundan kaynaklandı."

Sacranie'nin şöyle bir açıklaması oldu: "Peygamber kişi, huzur üzerinde olsun, Müslüman dünyasında sevgi ve bağlılıkla beraber o kadar derin bir saygı görür ki bu kelimelerle anlatılamaz. Bu, ailenizin, sevdiklerinizin ve çocuklarınızın ötesine uzanır. Bu inancın bir parçasıdır. Ayrıca hiç kimsenin Peygamberin resmini çizmemesini öğütleyen İslami bir öğreti vardır." Mueller'in de gözlemlediği gibi bunları söylemek aslında şöyle bir şeyler taslamaktır:

> İslam'ın değerleri diğer tüm değerlerin üstündedir; İslam'ın her müridi bunu böyle kabul eder; tıpkı her yolun, tek gerçeğin, tek ışığın kendi dini olduğuna inanan herhangi bir dinin mensubunun düşüneceği gibi. Eğer insanlar bir 7'nci yüzyıl vaizini kendi ailelerinden daha çok seviyorlarsa, bu onlara kalmış, Ancak onlardan başka kimse bunu ciddiye almak zorunda değildir...

Zorunda değillerdir tabi ama eğer ciddiye almaz ve saygınızı tam olarak göstermezseniz fiziksel tehditle karşılaşırsınız, hem de ortaçağdan beri başka hiçbir dinin peşinde koşmadığı bir ölçüde. Mueller'in "Eğer siz palyaçolar bunların herhangi birisinde haklıysanız, karikatüristler zaten cehenneme gidecekler, bu yetmez mi? Bu arada, eğer Müslümanlara yapılan hakaretlerle galeyana gelmek isterseniz, Suriye ve Suudi Arabistan hakkındaki Uluslararası Af Örgütü raporlarını okuyun" ifadesi göz önüne alındığında, bu denli şiddettin neden gerekli olduğunu merak etmeden duramıyor insan.

Birçok kişi Müslümanlar tarafından iddia edilen isterik "incinmeyle", Arap medyasının klişe Yahudi karşıtı karikatürleri yayınlamakta gösterdiği çabukluk arasındaki zıtlığı fark etti. Danimarkalıların karikatürlerini protesto eden Pakistan'daki bir gösteri sırasında, siyah burka giymiş bir kadın, "Tanrı Hitler'i korusun" yazan bir pankartı taşırken fotoğraflandı.

Tüm bu şiddetli şamataya cevaben, saygın liberal gazeteler şiddeti kınadılar ve ifade özgürlüğü hakkında göstermelik beyanlarda bulundular. Ancak aynı zamanda, Müslümanların "çektikleri acı" yaşadıkları derin "incinme" ve "kalp kırıklığı" için "saygı" ve "duygudaşlık" hislerini bildirdiler. Hatırlayın, "incinme" ve "acı çekme" herhangi bir Müslüman'ın şiddete ya da bir tür gerçek acıya maruz kalması sonucu ortaya çıkmamıştı: Tüm bunlara sebep olan Danimarka sınırları haricinde yaşayan hiç kimsenin asla adını bile duymadığı (bu kasten planlanmış kargaşa çıkartma kampanyası olmasaydı tabi) bir gazetede yayımlanan birkaç acemi karikatürdü.

Durup dururken insanları kırmayı veya incitmeyi desteklemiyorum. Ama laik topluluklarımızın dine aşırı ayrıcalık tanıması beni hem şaşırttı hem de ilgimi çekti. Tüm politikacılar yüzlerinin saygısız karikatürlerine alışmalıdır ve normalde hiç kimse onları savunmak için isyan çıkarmaz. Dinin, bizden böylesi eşsiz ve ayrıcalıklı bir saygı görmesini sağlayan bu denli önemli özelliği nedir? H.L. Mencken'in dediği gibi:

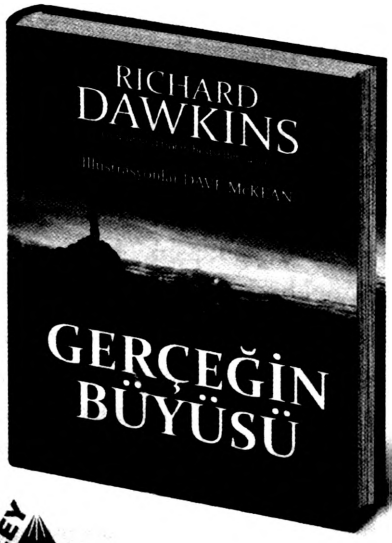
"Diğerlerinin dinine saygı göstermek zorundayız, ancak bu saygı yalnızca karısının güzel, çocuklarının da akıllı olduğu teorisine gösterdiğimiz anlayışta ve boyutta olmalıdır."

Dine eşsiz bir küstahlıkta saygı gösterildiği için bu kitapta bu saygıdan feragat edeceğim. Ne birilerini incitmek adına tarzımın dışına çıkacağım ne de inanç meselesini diğer şeylerden ayrıcalıklı farz edip daha yumuşak bir tutum sergileyeceğim.

İngiliz Galaxy Kitap Ödülü Sahibi
2007 YILIN YAZARI
RICHARD DAWKINS
TANRI YANILGISI KİTABININ BESTSELLER YAZARI

GERÇEĞİN BÜYÜSÜ

NEYİN GERÇEKTEN DOĞRU OLDUĞUNU NASIL BİLİYORUZ?

Zeki düşünce deneyleri, göz kamaştıran resimler ve ağzınızı açık bırakacak gerçeklerle Gerçeğin Büyüsü şaşırtıcı derecede geniş bir yelpazedeki doğa olaylarını açıklıyor. Madde neden yapılmıştır? Evren kaç yaşındadır? Neden bu kadar çok çeşit bitki ve hayvan var? İlk kadın veya erkek kimdi? Bu kitap sadece bilimsel ipuçlarını bulup çıkarmakla kalmayan, okuyucuyu da bir bilimci gibi düşünmeye teşvik eden çarpıcı bir dedektiflik hikayesi

KUZEY

www.kuzeyyayinlari.com/?KOD=GB

Bölüm 2

Tanrı Varsayımı

Bir çağın dini, bir sonrakinin edebi eğlencesidir.
Ralph Waldo Emerson

Eski Ahit'in Tanrısı, tartışmaya açık olarak, bütün hayali karakterler arasında en tatsız olandır: kıskanç ve bundan gurur duyan, dar kafalı, adaletsiz, bağışlamak bilmez bir hâkimiyet bağımlısı ve kindar. Aramızda çocukluk çağından itibaren onun yöntemleriyle yetiştirilmiş olanlar bu korkunçluklara karşı duyarsızlaşmış olabilir. Saf bir görüş açısına sahip toy bir insan daha berrak bir algıya sahiptir. Winston Churchill'in oğlu Randolph her nasılsa kutsal kitap konusunda cahil kalmayı başarmıştı. Ta ki Evelyn Waugh ve bir subay arkadaşı onunla İncil'in tamamını iki haftada okuyamayacağına dair bahse girene kadar. Bu bahis, savaşta aynı yere gönderildikleri zaman Churchill'in gürültü yapmasını engellemek için, sonrasında sonuçsuz kalacağını anlayacakları bir girişimden ibaretti aslında. "Ne yazık ki umduğumuz sonucu alamadık. O daha önce kutsal kitabın bir satırını bile okumamış ve korkunç bir şekilde heyecanlanmıştı; bir yandan alıntıları yüksek sesle okuyor, 'Baksanıza, İncil'de böyle dendiğini bilmediğinize bahse girerim...' diğer yandan kıkır kıkır gülerek tanrıya çatıyordu; 'Tanrı, Tanrı bir halt değil!'"[16] Thomas Jefferson (iyi okuyun) benzer fikre sahipti: "Hıristiyanların Tanrısı, korkunç, kötü huylu bir varlıktır; acımasız, kindar, kaprisli ve adaletsizdir."

Bu denli kolay bir hedefe saldırmak adil olmaz. Tanrı Varsayımı, kanıt gösterilmeye çalışılan en itici örnek olan Yehova ile ya da zıddı olan, sıkıcı Hıristiyanlık ile (kibar İsa, uysal ve ılıman) doğrulanmamalı ya da çürütülmemelidir. (Adil olmak gerekirse, bu süt çocuğu karakteri, Victoria dönemindeki takipçilerine İsa'nın kendisinden daha çok şey borçludur. Acaba Bayan C.F. Alexander'ın şu ifadesinden daha mide bulandırıcı duygusallıkta başka bir şey olabilir mi: "Hıristiyan çocuklarının tümü uysal, itaatkâr ve iyi olmalıdırlar, tıpkı onun [İsa] gibi.") Ben Yehova, İsa

ya da Allah, ya da Baal, Zeus veya Wotan gibi tanrıların belli özelliklerine saldırmıyorum. Bunun aksine, Tanrı Varsayımını daha savunulabilir bir biçimde tanımlayacağım: *bir süper insan, bir doğaüstü akıl bulunmaktadır ve bu varlık, kâinatı ve de içindeki biz dâhil her şeyi bilinçli olarak tasarlamıştır ve yaratmıştır.* Bu kitap ise bundan daha farklı bir görüşü savunacak: herhangi bir şey tasarlamaya yeter karmaşıklıktaki bir yaratıcı akıl, yalnızca ve yalnızca uzun bir kademeli evrim sürecinin son ürünü olarak ortaya çıkabilir. Yaratıcı akıllar evrim geçirerek oluştukları için, ister istemez evrene sonradan katılırlar ve bu sebepten ötürü, onun tasarımından sorumlu olamazlar. Tanrı, bu tanıma göre bir yanılgıdır ve sonraki bölümlerin göstereceği gibi, zararlı bir yanılgıdır.

Tanrı Varsayımı, kanıta dayalı olmadığı ve kişisel esinlenmelerle oluştuğu için birçok farklı versiyonda karşımıza çıkması sürpriz değildir. Din tarihçileri, ilkel kabile animizminden[1] başlayarak, Yunanlıların, Romalıların ve İskandinavlarınki gibi çoktanrıcılık ile devam eden ve Yahudilik ve onun türevleri olan Hıristiyanlık ve İslam'da olduğu gibi tektanrıcılığa doğru bir geçişin farkındadırlar.

Çok Tanrıcılık

Çok tanrıcılıktan tek tanrıcılığa doğru geçişin neden bariz bir düzelme olarak kabul edilmesi gerektiği açık değildir. Ancak yaygın bir şekilde bu geçiş bir ilerleme olarak varsayılır. Bu varsayım, Ibn Warraq'ı (*Ben Neden Bir Müslüman Değilim* kitabının yazarı) şu keskin zeka ürünü tahmini yapmaya kışkırtan bir sanıdır: "tektanrıcık, sırası geldiğinde bir tanrı daha eksilterek ateizme dönüşmeye mahkumdur." *Katolik Ansiklopedisi* hem çoktanrıcılığı hem de ateizmi aynı umursamaz sözlerle reddeder: "Geleneksel ateizm inancı, kendi kendisini çürütür ve dikkate değer herhangi bir sayıdaki insanın mantığına gerçekte asla hitap edememiştir. Kaldı ki çoktanrıcılık da bunu başaramaz ve halkın hayal gücünün kontrolünü kolayca ele geçirebilse de bir felsefecinin zihnini asla tatmin edemez."[17]

Tektanrıcı şovenizm[2] çok kısa bir süre öncesine kadar hem İngiltere hem de İskoçya bağış yasasında yer alıyordu; çoktanrıcı dinlere karşı

1 -*ed.not.* Ruhun sadece insanlarda değil, hayvanlarda, bitkilerde, kayalarda, yıldırımlarda ve diğer fenomenlerde de olduğuna, her nesnenin bir ruh tarafından yönetildiğine inanılan bir ilkel inanış.

2 -*ed.not.* En geniş anlamıyla şovenizm, herhangi bir gruba olan aşırı, nedene dayanmaksızın oluşan bağlılıktır; sıklıkla karşı gruba olan nefret ve kötü niyet duygularını da beraberinde getirir.

vergi muafiyeti vermeyerek negatif ayrımcılık uyguluyor ve tektanrıcı dinleri teşvik eden yardımlar için diğer yardımlara uygulanan oldukça sıkı güvenlik araştırmalarından muafiyet tanıyarak bu dinlere kolaylık sağlıyordu. İngiltere'nin saygı duyulan Hindu cemiyetinin bir üyesini, çoktanrıcılığa karşı gösterilen bu züppe ayrımcılığı sorgulaması için ortaya çıkıp bir sivil hareket başlatmaya ikna etmek arzusundaydım.

Bundan çok daha iyisi, tabi ki "dindarlığı" hayırseverliğin temeliymiş gibi tanıtmayı ve ona özel statü vermeyi tamamen bırakmak olurdu. Bunun topluma faydaları çok büyük olurdu, özellikle de kiliselerce emilen ve zaten para babası olan televizyon rahiplerini daha da kodamanlaştıran vergisiz bağış paralarının toplamının adilane bir tanımla ağız uçuklatacak seviyelere çıktığı ABD'de. Televizyon rahibi Oral Roberts, bir seferinde izleyicilerine, eğer ona 8 milyon dolar vermezlerse Tanrının kendisini öldüreceğini söylemişti. Neredeyse aklın alamayacağı bir şekilde, bu işe yaradı. Hem de bu para vergisizdi! Robert gücünü halen korumaktadır; Oklahoma eyaletinin Tulsa şehrindeki "Oral Roberts Üniversitesi" de öyle. Üniversitenin 250 milyon dolar değerindeki binaları bizzat Tanrı tarafından şu sözlerle sipariş edilmişmiş: "Öğrencilerini sesimi duymaları için ayağa kaldır, ışığımın sönük olduğu sesimin az duyulduğu ve iyileştirme gücümün bilinmediği yerlere, dünyanın en uzak köşelerinde bile olsalar, gitmeleri için onları harekete geçir. Emekleri seninkileri aşacaktır ve bu gerçekleştiğinde bana çok mutluluk verecektir."

Biraz üzerinde düşününce şunu gördüm: az önce dava açmasını arzu ettiğimi söylediğim Hindu cemiyeti üyesinin "Eğer yenemiyorsan onlara katıl" kartını oynaması daha mantıklı olurdu. Onun çok tanrıcılığı gerçek bir çok tanrıcılık değildir, kılık değiştirmiş bir tek tanrıcılıktır. Sadece tek bir Tanrı vardır, yani yaratıcı tanrı Brahma. Koruyucu tanrı Vişnu, yok edici tanrı Şiva, tanrıçalar Sarasvati, Laksmi ve Parvati (Brahma, Vişnu ve Şiva'nın eşleri), Fil tanrısı Ganeş ve yüzlerce diğerlerini içeren bu isimlerin her biri ise tek bir Tanrının simgeleri ya da vücut bulmuş halidir.

Hıristiyanların bu tarz bir safsataya ılımlı bakmaları gerekir. Ortaçağ mürekkep ırmakları (kan ırmaklarını geçtim) Üçleme'nin "gizemi" için çarçur edilmiş ve Arius sapkınlığı gibi ayrılıkları bastırmaya harcanmıştır. İskenderiyeli Arius, M.S. dördüncü yüzyılda İsa'nın Tanrıyla özdeşliğini (aynı özden ya da esastan olduğunu) inkâr etmiştir. Muhtemelen kendinize soruyorsunuzdur, bu şeyler gerçekten ne ifade ediyor ki? Öz mü? Ne "özü"? "Esas" demekle tam olarak neyi kastediyorsunuz?

Tek mantıklı cevap "Çok fazla şey ifade etmiyor" gibi görünüyor. Ancak yine de bu anlaşmazlık Hıristiyan dünyasını bir yüzyıl boyunca ortadan ikiye ayırmış ve İmparator Konstantin tüm Arius kitaplarının kopyalarının yakılmasını emretmişti. Kıldan tüyden sebepler için Hıristiyan dünyasının bölünmesi; işte bu ilahiyatın her zamanki tarzı olmuştur.

Üç parçalı olan bir Tanrımız mı var yoksa üç Tanrı bir tane içinde mi? *Katolik Ansiklopedisi*, ilahiyat mantığının bir başyapıtında, konuyu bizim için aydınlığa kavuşturur:

> Tanrılığın tekliğinde üç Kişi vardır; Baba, Oğul ve Kutsal Ruh. Bu üç Şahsiyet birbirlerinden tamamen ayrıktır. Bu yüzden, eğer Atanasyus Öğretisinin kelimelerini kullanırsak: "Baba Tanrıdır, Oğul Tanrıdır ve Kutsal Ruh Tanrıdır ve fakat yine de Üç Tanrı değil tek bir Tanrı vardır."

Bu yeterince açık değilmiş gibi, Ansiklopedi üçüncü yüzyıl ilahiyatçısı olan "Mucizeci Aziz Gregory"nin sözlerini alıntılar:

> Bu yüzden, ne yaratılan herhangi bir şey, ne Üçlemede bir diğerine bağlı olan bir şey ne de bir zamanlar var olmayıp da eklenen bir şey vardır. Fakat daha sonra katılan vardır. Bundan dolayıdır ki Baba Oğulsuz, Oğul da Ruh'suz hiçbir zaman olmadı: ve bu aynı Üçleme sonsuza kadar sabittir ve değiştirilemez.

Aziz Gregory'ye lakabını kazandıran mucizeler hilesiz mucizeler değildiler. Sözleri, on sekiz yüzyıl boyunca (ilerleyen bilimin veya beşeri bilgilerin diğer alanlarının aksine) hiç ilerlememiş olan ilahiyatın karakteristik gerici tadını taşır. Thomas Jefferson, şu sözleri söylediğinde çoğu zaman olduğu gibi konuyu doğru kavramıştı: "Anlaşılması mümkün olmayan önermeler karşısında kullanılabilecek tek silah dalga geçmektir. Fikirler, mantık onların üzerlerinde işlemeden önce net olmalıdırlar ve herhangi birisinin Üçleme hakkında net bir fikri asla olmadı. Bu yalnızca, kendilerini İsa'nın papazları diye adlandıran şarlatanların katıksız abrakadabrasıdır."

Yorum yapmaktan kendimi alıkoyamadığım bir diğer konu da, dindarların kanıtına sahip olmadıkları ve hiçbir zaman olamayacakları ayrıntılı detaylar ileri sürerken sahip oldukları kibirli güvendir. Bunun sebebi muhtemelen ilahi fikirleri destekleyecek herhangi bir kanıtın ke-

sinlikle olmadığı gerçeğidir. Her şekilde bu durum, çok az farklı olan fikirlere karşı merhametsiz kini beslemektedir özellikle de Üçlemecilik alanında.

Jefferson, Kalvincilik[1] eleştirisinde kendi tanımıyla "Üç Tanrı vardır" öğretisiyle epey alay etmiştir. Ancak çok tanrıcılıkla yinelediği flörtünün kontrolden çıkmış bir yüksek enflasyon halini alması yönünde zorlayan Kalvincilik değil, özellikle Hıristiyanlığın Roma Katolikliği koludur. Üçleme, duacıların ikinci hedefi olarak bizzat Tanrıyla (Tanrılarla?) boy ölçüşen, Tanrıça özellikleri taşıyan fakat öyle adlandırılmayan, dua edenlerin muhakkak ki Tanrıya alternatif bir aday olarak hedefledikleri, "Cennetin Kraliçesi" Meryem Ana yoluyla birleştirilmiştir. Tanrıların tapınağı kısa bir süre sonra bir aziz ordusuyla dolup taşmıştı ve bu kişilerin aracılık (şefaat) güçleri onları tam bir tanrı yapmıyorsa bile, kendi uzmanlaştıkları alanlarda pekâlâ bir yarı tanrı olmaya yaklaştırıyordu. İnternetteki Katolik Cemiyeti Forum sayfası, faydalı bir şekilde, uzmanlık alanlarıyla birlikte 5.120 azizi listeler.[18] Bu uzmanlık alanları listesi, karın ağrıları, tecavüz mağdurları, iştahsızlık, silah tüccarlığı, demircilik, kırık kemikler, bomba yapımı ve bağırsak bozuklukları konusunda uzman azizleri içerir ve saçmalıktan öteye geçmez. Ve dokuzlu grupta düzenlenmiş dört adet Meleklere Özgü Seramoni Korosunu unutmamalıyız: Seraphlar, Cherublar, Throneler, Dominionlar, Virtueler, Powerlar, Principalityler, Archangeller, (tüm seremoninin liderleri) ve en yakın arkadaşlarımız olan her zaman uyanık Koruyucu Melekleri de içeren sıradan eski Melekler. Katolik mitolojisiyle ilgili beni kısmen etkileyen şey tatsız ucuz edebiyatıdır. Fakat asıl etkilendiğim, insanların zamanla detayları icat ederken takındıkları havalı umursamazlıktır. Bu detaylar tam olarak utanılmadan uydurulmuştur.

Papa John Paul II'nin yarattığı azizlerin sayısı geçmiş yüzyıllardaki bütün seleflerinin bir araya getirdiğinden bile fazlaydı ve Meryem Ana'ya özel bir yakınlığı vardı. 1981 yılında Roma'da maruz kaldığı bir suikast girişiminden kurtulduğunda çok tanrıcı arzuları dramatik bir biçimde ortaya çıkarak sağ kalışını Fatima Meryem Anamızın müdahalesine şöyle bağlamıştır: "Bir anne eli kurşunun yönünü tayin etti." İnsan, bu anne elinin kurşunun tamamen ıskalamasını neden sağlamadığını merak etmeden duramıyor. Bazıları onu altı saat boyunca ameli-

1 *-ed.not.* John Calvin'in XVI. yy başlarında ortaya attığı görüşlere dayanarak kurulan bir Hıristiyan mezhebidir. Kalvincilik, toplumsal kurumları; gelenekçi din anlayışına göre değil de, Hıristiyanlığın başlangıcındaki özüne göre düzenlemeyi savundu. Bu amaçla bilimsel gelişmelere koşut bir eğitim-öğretim uygulamaya çalışarak yeni bir teknoloji oluşturdu.

yat eden cerrahi ekibin kahramanlıktan en azından bir pay hak ettiğini düşünebilir; ancak belki doktorların ellerini de bir anne eli yönetmiştir. Burada konuyla ilgilli asıl mesele, Papa'nın düşüncesine göre kurşuna yön değiştirtenin Meryem Anamız değil, tam tanımıyla *Fatima* Meryem Anamız olmasıdır. Herhalde Lourdes Meryem Anamız, Guadalupe Meryem Anamız, Medjugorje Meryem Anamız, Akita Meryem Anamız, Zeitoun Meryem Anamız, Garabandal Meryem Anamız ve Knock Meryem Anamız o sırada diğer ayak işleriyle meşguldü.

Acaba Yunanlılar, Romalılar ve Vikingler bu tür çok tanrısal muammaların üstesinden nasıl geldiler? Venüs, yalnızca Afrodit'in bir diğer ismi miydi yoksa iki farklı aşk tanrıçası mıydılar? Thor, baltası ile birlikte Wotan'ın bir simgesi mi yoksa farklı bir tanrı mıydı? Kimin umurunda? Hayat bir ya da birçok hayal ürünü arasındaki ayrımı kafaya takmaya gerek bırakmayacak kadar kısadır. Kendimi, çok tanrıcılığa jest yapmak suçlamasından korumak için bu konuya girdim ve bu kadar açıklama yeter. Yalın olmak amacı ile, ister çok tanrılı isterse tek tanrılı inanca ait olsun, kitabın geriye kalanında tüm ilahlara basitçe "Tanrı" diyeceğim. Ayrıca, İbrahim'in Tanrısının (kibarca söylersek) agresif bir erkek olduğundan haberdarım ve tabiî ki bu, zamirleri kullanım şeklimi yönlendirecektir.[1] Daha bilgili ilahiyatçılar Tanrının cinsiyetsiz olduğunu söylerken, bazı feminist ilahiyatçılar tarihsel adaletsizliği onarmanın peşinde koşarak Tanrının dişi olduğunu savunurlar.

Dini eleştirenlerin, dinsel olarak adlandırılan çok geniş zenginlikteki geleneklere ve dünya görüşlerine saygı göstermemekle suçlanabilecekllerini biliyorum. Sör James Frazer'ın *Altın Dal*, Pascal Boyer'in *Açıklanan Din* ya da Scott Atran'ın *Tanrıya Güveniriz* isimli eserleri gibi insanbilimsel bilgilerden haberdar çalışmalar, boş inançların ve adetlerin tuhaf sergilenişini büyüleyici bir tarzda belgelerler. Bu gibi kitapları okuyun ve insanların saflığının büyüklüğü karşısında hayret edin.

Fakat bu kitabın tarzı onlardan farklı. Doğaüstücülüğün bütün türlerini kınarım ve bu kınamayı pekiştirmenin en etkili yolu okuyucularımın büyük ihtimalle doğaüstücülüğün en aşina olacakları haline yani bütün toplumlarımızı en çok tehdit eden türüne odaklanmaktır. Okurlarımın çoğu, günümüzün üç "büyük" tektanrıcı dininden herhangi

1 *-ed.not.* İngilizcede kullanılan zamirler Türkçedekilerden farklı olarak cinsiyete göre değişiklik göstermektedir. Türkçede "O" kelimesi dişi, erkek ve cansızları belirtebildiği halde İngilizcede cinsiyetlere bağlı olarak "she", "he" ve "it" olmak üzere 3 ayrı zamir kullanılır.

birisine yakın olacaktır (eğer Mormonizmi[1] de sayarsanız dört din) ve bunların hepsinin de geçmişi mitolojik resul İbrahim'e dayanır. Dolayısıyla kitabın geriye kalan bölümlerinde bu gelenekler ailesini akıldan çıkarmamak uygun olacaktır.

Şu an kitabın kaçınılmaz olarak karşılaşacağı sert cevaplardan birinin önüne geçmek için uygun bir an, aksi halde, (gündüzün ardından gecenin gelmesi kadar kesin bir şekilde) şu eleştirilerden biri yorumlarda yer bulacaktır: "Dawkins'in inanmadığı Tanrıya ben de inanmıyorum. Gökyüzünde bulunan uzun beyaz sakallı bir yaşlı adama inanmam." Bu yaşlı adam konu ile ilgisi olmayan bir dikkat dağıtıcıdır ve en az sakalının uzunluğu kadar bıktırıcıdır. Aslında dikkati dağıtması, alakasız olmasından çok daha zararlıdır. Ahmakça olması, konuşmacının gerçekte inandığı şeyin en az yaşlı adam kadar ahmakça olduğu gerçeğinden uzaklaştırmak için hesaplanarak yapılmıştır. Sakallı yaşlı bir adamın bir bulutun üstünde oturduğuna inanmadığınızı biliyorum, o halde bunun için daha fazla vakit kaybetmeyelim. Tanrının ya da Tanrıların herhangi bir özel türüne saldırmıyorum. Saldırdığım şey Tanrıdır; bütün Tanrılardır ve ne zaman ve ne şekilde icat edilmiş veya edilecek olurlarsa olsunlar doğaüstü olan her şeydir.

Tek Tanrıcılık

Kültürümüzün kalbindeki büyük ağza alınmayacak kötülük tektanrıcılıktır. Eski Ahit adıyla bilinen barbar bir Tunç Çağı metninden üç insanlık karşıtı din gelişmiştir: Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam. Bunlar gök tanrılı dinlerdir. Ve tamamen ataerkildirler (Tanrı her şeye gücü yeten Baba'dır) ve dolayısıyla, gök tanrı ve dünyevi erkek elçilerinin etkisine girmiş olan bu diyarlarda 2000 yıldır bir kadın nefreti var olmuştur.

Gore Vidal

Bu üç İbrahim dininin en eskisi ve diğer ikisinin bariz atası olanı Yahudiliktir: aslen cinsel yasaklara hastalıklı bir şekilde takıntılı, yanmış insan eti kokusu eşliğinde, rakip tanrılar karşısında üstün görülen ve seçilmiş bozkır kabilesinin ayrıcalıklı sayıldığı öfkeli, oldukça kaba bir tek Tanrıya dayalı kabile inancıdır. Hıristiyanlığın temeli, Filistin'in

1 -*ed.not.* Mormon dini Joseph Smith tarafından kurulmuştur. Kendisine görünen bir melek ona Tanrının vahiylerini içeren altın tabakaların yerini söylemiştir. Böylece Joseph Smith 1830 yılında Mormon Kitabı'nı yayınlamıştır.

Romalılarca işgali sırasında Tarsuslu Paul tarafından, Yahudiliğin daha merhametli ve daha az ayrıcalıklı tek tanrıcı bir mezhebi olarak atılmış ve daha az ayrıcalıklı olduğu için sadece Yahudi ırkını değil, dünyadaki herkesi hedeflemiştir. Birkaç yüzyıl sonra, Muhammed ve takipçileri, Yahudi orijinalinin katı tektanrıcılığına yeniden döndüler ama ayrıcalığını bir kenara ittiler. Ve inancı yaymak için güçlü bir askeri fetih ideolojisi ekleyerek, yeni kutsal kitap Kuran'ın üzerinden İslam'ı kurdular. Hıristiyanlık da kılıçla yayılmıştı. İlk olarak İmparator Konstantin'in bu inancı dış merkezli bir mezhep olmaktan çıkarıp resmi inanç konumuna yükseltmesiyle Romalılar tarafından bu kılıç kullanılmıştı. Ardından da Avrupalı işgalcilerin ve sömürgecilerin kullandıkları kılıçlarla yayılmıştı. Benim mesajlarımın çoğu açısından, bu üç İbrahim dini de aynılarmış gibi düşünülebilir. Kitapta aksi belirtilmedikçe, çoğunlukla Hıristiyanlığı bahis konusu edeceğim, ancak bunun tek nedeni bu türün en çok aşina olduğum olanı olmasıdır. Vermek istediğim mesajlar açısından, farklılıklar benzerliklerden daha az önem taşıyor. Ve Budizm ve de Konfüçyüsçülük gibi diğer inançlar için hiç endişelenmem gerekmiyor. Aslında bunlara din yerine ahlaki düzen veya hayat felsefesi olarak bakılması gerektiği şeklinde söylenebilecek birkaç söz var.

Tanrı Varsayımı'nın başlarken yaptığım basit tanımı, İbrahimci Tanrıya uyması için yeteri kadar detaylandırılmalıdır: o sadece evreni yaratmakla kalmadı; bu evrenin içinde veya belki de dışında yaşayan (anlamı her ne ise) *insan biçimli* bir Tanrıdır ve daha önce ima etmiş olduğum nahoş insani vasıfları taşır.

İnsani vasıflar, ister hoş olsunlar ister nahoş, Voltaire'in ve Thomas Paine'in deist tanrılarının hiçbir parçasını oluşturmazlar. Eski Ahit'in psikoz hastası tanrısına kıyasla, on sekizinci yüzyıl Aydınlanmasının deist Tanrısı baştan aşağı daha ulu bir varlıktır: kozmik yaratımına yakışan, yüceliği itibariyle insani meselelerle ilgilenmeyen, kişisel düşünce ve umutlarımıza kayıtsız, kirli günahlarımızı ya da gevelediğimiz pişmanlıklarımızı kafasına takmayan bir varlıktır. Deist Tanrı, amacı fizik yapmak olan bir fizikçidir, matematiğin başı ve sonudur, bütün tasarımcıların en kusursuz olanıdır; evrenin bütün kurallarını ve sabitlerini oluşturan bir hiper-mühendistir, onları mükemmel hassaslıkla ve önseziyle ayarlamış, bizim şu anda büyük patlama diye adlandırabileceğimiz şeyi ateşlemiş ve o andan itibaren emekli olmuş ve ortadan kaybolmuştur.

İnançların daha koyu olduğu eski zamanlarda, deistler ateistlerden ayrı tutulmayarak kötülenmişlerdi. Susan Jacoby, *Özgürdüşünenler:*

Amerikan Laikliğinin Tarihi isimli kitapta zavallı Tom Paine'e[1] yağdırılan hakaretlerden seçilmiş bir liste sunar: "Hain, sürüngen, domuz, kuduz köpek, ayyaş, aşağılık, baş canavar, hayvan, yalancı ve elbette kâfir." Yoksulluk içinde ölen Paine, Hıristiyanlık karşıtı görüşlerinden utanan ve zarar görmek istemeyen eski arkadaşları tarafından yüzüstü bırakılmıştı (sadece Jefferson şerefli bir şekilde onu terk etmedi). Günümüzde ortam öylesine değişti ki deistlerin ateistlerle çelişmesi, teistlerle ise birleşmesi daha büyük ihtimaldir. En nihayetinde, deistler de teistler de evreni yaratmış olan üstün bir zekâya gerçekten inanırlar.

Laiklik, Amerika'nın Kurucuları ve Dini

Geleneksel olarak Amerika Birleşik Devletlerinin kurucularının deist oldukları kabul edilir. Çoğunun öyle olduğuna şüphe yoktur ancak en önemlilerinin küçük bir ihtimalle ateist olabileceği tartışılmıştır. Kendi zamanlarında din üzerine yazmış oldukları yazılardan edindiğim izlenime göre, eğer zamanımızda yaşasalardı kesinlikle ateist olacaklardı. Ancak kendi zamanlarındaki kişisel dini görüşleri her ne olursa olsun, sahip oldukları ortak nokta *laiklik taraftarı* olmalarıydı ki bu bölümde buna değineceğim. Başlarken, başkan adayı ve Amerikan muhafazakârlığının kahramanı Senatör Barry Goldwater'in 1981 deki konuşmasından, Cumhuriyetin kuruluşundaki laiklik geleneğini ne kadar emin bir şekilde savunduğunu gösteren (belki de şaşırtıcı) bir alıntı yapacağım:

> İnsanlar dini inançları konusunda sarsılmazlar ve buna yaklaşan başka bir şey yoktur. Bir tartışma esnasında bir insanın, İsa Peygamberden, Tanrıdan ya da Allah'tan (ya da bir insan bu yüce varlığa her ne isim veriyorsa) daha güçlü olarak öne sürebileceği bir başka müttefik yoktur. Ancak her güçlü silahta olduğu gibi, kişi, kendi yararı için Tanrının ismini idareli bir şekilde kullanmalıdır. Ülkemizin her tarafında çoğalmakta olan dini gruplar, dinsel nüfuzlarını mantıklı kullanmamaktadırlar. Bunlar, devlet yöneticilerini, yüzde yüz kendi politikalarını izlemeye zorlamak için çalışmaktadırlar. Eğer bu dini grupların ahlaki görüşlerinin herhangi birisine katılmıyorsanız, şikâyet ederler, sizi para

1 -*ed.not.* Thomas Paine (d. 1737 - ö. 1809), ABD'li siyasi aktivist, yazar, siyaset kuramcısı ve devrimci. Düşünceleriyle Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nı ve Fransız Devrimi'ni etkilemiştir.

> veya oy kaybına veya her ikisine birden uğratmakla tehdit ederler. Eğer ahlaklı birisi olmak istiyorsam A, B, C ve D ye inanmam gerektiğini söyleyen politik vaizlerden cidden yoruldum. Bunlar gerçekten kim olduklarını zannediyorlar? Ve ahlaki inançlarını bana zorla kabul ettirme haklarını nereden aldıklarını düşünüyorlar? Ve Senatodaki her oylamada oyumu kontrol etme hakkının kendilerine Tanrı tarafından verildiğini sanan bütün dini grupların tehditlerine katlanmak zorunda olan bir parlamenter olduğum için daha da sinirliyim. Bugün onları uyarıyorum: muhafazakârlık adıyla kendi ahlaki değerlerini bütün Amerikalılara dayatmaya çalışırlarsa onlarla her şekilde savaşırım.[19]

Amerika'nın kurucularının dinsel görüşleri, tarihi kendi yorumlarıyla dayatmaya hevesli günümüz Amerikan sağının propagandacılarının oldukça ilgisini çekmektedir. Görüşlerinin aksine, ABD'nin bir Hıristiyan ulusu olarak *kurulmadığı* gerçeği, ilk olarak, 1796'da George Washington döneminde planlanan ve 1797'de John Adams'ın imzaladığı, Trablus'la yapılan bir anlaşmanın şartlarında belirtilmişti:

> ABD Hükümeti, hiçbir bağlamda, Hıristiyanlık dini üzerine kurulu olmayıp; aynı zamanda Müslümanların kanunlarına, dinlerine ya da düzenlerine karşı kin vasfı taşımaz ve adı geçen Eyaletler, Müslüman milletlerin hiçbiriyle savaşa ya da herhangi bir düşmanlık eylemine girişmedikleri için, taraflar tarafından bildirildiği üzere, iki ülke arasındaki süregelen uyum, dinsel fikirlerden ileri gelen bahaneler yüzünden hiçbir şekilde kesintiye uğramayacaktır.

Bu alıntının açılış sözleri günümüzün Washington otoritesinde şamataya yol açabilirdi. Oysa Ed Bucker, o zaman bu sözlerin ne siyasetçiler ne de halk arasında fikir ayrılığına yol açmadığını tatmin edici bir biçimde gözler önüne sermişti.[20]

Krallık yasalarıyla yönetilen, yerleşik bir kiliseye sahip olan İngiltere en az dindar olan ülkeler arasındayken, kuruluş temellerinde laiklik olan Amerika'nın şu an Hıristiyan dünyasının en dindar ülkesi olması çelişkisine sıklıkla dikkat çekilir. Bunun sebebi bana devamlı soruluyor ve ben cevabı bilmiyorum. Sanırım şu olasıdır: Protestanlar ve Katolikler değişik zamanlarda üstünlüğü ele geçirdiler ve bu zamanlarda diğer

gruba karşı cinayetlere giriştiler ve İngiltere, bu dinler arası korkunç savaş geçmişinden sonra dinden usandı. Bir diğer olasılık, Amerika'nın göçmenlerden oluşan bir millet olması gözleminden doğar. Bir meslektaşım, Avrupa'daki akrabalarının oluşturduğu istikrar ve rahatlıktan kopan bir göçmenin yabancı topraklardaki bir kiliseyi bu yokluğu bir şekilde doldurmak için kullanabileceğine işaret etti. Bu ilginç bir fikir, araştırmaya değer. Birçok Amerikalının yerel kiliselerini önemli bir kimlik olarak gördüğüne hiç kuşku yok, ki gerçekten de kiliseler, akrabaların özelliklerinin bazılarını taşırlar.

Yine bir diğer varsayıma göre Amerika'nın aşırı dindarlığı, çelişkisel bir şekilde yapısındaki laiklikten ileri gelmektedir. Amerika hukuki yönden açıkça laik olduğu için, din, hür teşebbüs halini almıştır. Rakip kiliseler cemaat kapmak için çekişirler (kısmen kiliseye ödedikleri aidatlar için) ve çekişme pazarda bulunan tüm saldırgan ve ısrarlı satış teknikleriyle sürdürülür. Pembe dizilere yarayan bu reklam teknikleri, Tanrının işine de yarar ve sonuç olarak günümüzün az eğitimli sınıfları neredeyse din çılgınlığına tutulmuştur. İngiltere'de bunun tam aksine, resmi kilisenin kalkanı ardındaki din, hoş bir sosyal meşgaleden çok az öteye geçebilmiş, neredeyse din olmaktan çıkmıştır. Bu İngiliz geleneği, aynı anda hem bir Anglikan papazı hem de Oxford'da felsefe öğretmeni olan Giles Fraser tarafından *Guardian* gazetesindeki yazısında çok güzel açıklanmıştır. Fraser'in "İngiltere Kilisesi'nin ileri gelenleri Tanrıyı dinin dışına çıkardılar fakat inanca daha ateşli yaklaşımlarda tehlikeler vardır" şeklinde alt başlığa sahip olan makalesinden bir parça şöyle:

> İngiltere'de taşra papazının başrollerde olduğu bir zamanlar vardı. Bu çay içen kibar ve tuhaf tip, cilalı ayakkabıları ve nazik davranışlarıyla dindar olmayan insanları rahatsız etmeyen bir din modeli sunardı. Ayrıca Tanrıya sadık kullardan biri olup olmadığınızı sormak için bilim uğruna verdiğiniz emeklere müdahale etmez ya da yakanızdan tutup sizi duvara vurmaz ama beri yandan daha üstün bir güç adına kürsüsünden haçlı seferleri çağrısı yapmaktan ya da yollara mayın döşetmekten geri kalmazdı.[21]

(Betjeman'ın Hatıraları, "Papazımız" Bölüm 1'in başından alıntı yaptım.) Fraser şöyle söyleyerek devam ediyor: "Kibar taşra papazı gerçekte İngiltere'nin geniş topraklarına Hıristiyanlık karşıtı duygular aşıladı." İngiliz Kilisesindeki daha güncel bir gidişattan, yani dinin yeniden cid-

diye alınmasından yakınarak makalesini sonlandırıyor ve son sözü bir uyarı cümlesi: "Asıl problem, İngiliz din fanatizmi cinini, yüzyıllardır içinde uyuduğu resmi kilise kutusundan çıkarıyor olmamızdır."

Dinsel fanatizm cini günümüzün Amerika'sında şahlanmıştır ve eğer görselerdi bu Amerika'nın kurucularını dehşete düşürürdü. Bu çelişkiyi görüp kurdukları laik yapıyı bu durumun suçlusu olarak göstermek doğru olsa da olmasa da kurucular çok büyük ihtimalle dini siyasetin dışında tutmak gerektiğine inanan laiklik yanlılarıydı. Ve bu da, kamusal alanlarda On Emir'in gösterişli teşhiri benzeri şeylere itiraz edenlerin yanına onları koymak için yeterlidir. Ancak bazı kurucuların deizmin ötesine geçmiş olabileceği tahmininde bulunmak heyecan vericidir. Yani onlar bilinemezci ya da hatta su katılmadık ateistler olabilirler miydi? Jefferson'ın aşağıdaki demeci, bugün bilinemezcilik dediğimiz şeyden ayırt edilemez:

> Ruhani varlıklardan bahsetmek, *hiçlerden* bahsetmektir. İnsan ruhunun, meleklerin ve tanrının ruhani olduğunu söylemek, ya bunların birer hiç olduğunu söylemek demektir ya da Tanrı, melekler ve ruhlar yoktur. Bundan farklı bir sonuç çıkaramam ... hayallerin ve fantezilerin dipsiz kuyusuna dalmadığım takdirde. Gerçekten var olan şeylerle zaten yeterince meşgulüm ve bu beni fazlasıyla tatmin ediyor; ancak gerçekten var olması olası fakat hiçbir kanıta sahip olmadığım konularla kendime işkence edecek, ya da zihnimi kurcalayacak değilim.

Christopher Hitchens, yazdığı *Thomas Jefferson: Amerika'nın Yaratıcısı* isimli biyografide, o dönemde ateist olmanın şimdikinden çok daha zor olmasına rağmen, Jefferson'un ateist olmasının muhtemel olduğunu düşünüyor:

> Bir ateist olup olmadığına gelince, onun politik yaşamı boyunca sergilemeye mecbur olduğu ihtiyat yüzünden hükmümüzü ertelemeliyiz. Fakat 1787 kadar erken bir tarihte yeğeni Peter Carr'a yazdığı gibi; bir insan sonuçlarından korktuğu için bu sorgudan ürkmemelidir: "Eğer bu sorgulama Tanrının olmadığı gibi bir inançla sonlanırsa, bu uygulamanın erdeme teşvik ettiğini ve size diğerlerinin sevgisini sağladığını göreceksiniz."

Jefferson'un Peter Carr'a yazdığı bir başka mektupta bulunan aşağıdaki tavsiyeyi dokunaklı bulurum:

> Zayıf zihinleri diz çöktürüp itaat ettiren yaltakçı önyargıların yol açtığı bütün korkuları üzerinden at. Mantığı sandalyesinde düzelt ve her olay ve düşünce için onun mahkemesine başvur. Tanrının varlığını bile cesurca sorgula; çünkü eğer bir Tanrı varsa, mantığa olan saygıyı gözü kapalı korkudan daha çok takdir edecektir.

Jefferson'ın "Hıristiyanlık insanlığın üzerinde şimdiye kadar parlamış en sapık sistemdir" gibi yorumları deizm ile uyumludur fakat aynı zamanda ateizme de uyar. Sör James Madison'ın da kilise kanunlarına şiddetli muhalefeti de bunun gibidir: "Neredeyse onbeş yüzyıl boyunca, Hristiyanlık resmi kuruluş olarak denenmiştir. Verdiği meyveler neler olmuştur? Aşağı yukarı her yerde ruhban sınıfında kibir ve tembellik; halkta cehalet ve yaltakçılık; her ikisinde de batıl inançlılık, yobazlık ve zulüm." Benjamin Franklin'in "Deniz fenerleri kiliselerden daha yararlıdır" ve John Adams'ın, "Bu dünya, olası dünyaların en iyisi olabilirdi, tabii eğer içinde din olmasaydı" sözleri için de benzer şeyler söylenebilirdi. Adams, özellikle Hıristiyanlık karşıtı birkaç görkemli kınamayla kendisini ifade etmişti: "Hıristiyanlık dinini anladığım kadarıyla, geçmişte bir esinlenmeyle oluşmuştu. Fakat nasıl oldu da milyonlarca masal, öykü ve efsane, Yahudi ve Hıristiyan esinlenmesiyle karıştı ve şimdiye kadar var olmuş en kanlı dini oluşturdu?" Ve bu defa Jefferson'a yazdığı bir başka mektubunda şöyle yazmıştır: "İnsanlık tarihinin sahip olduğu kederlerin suiistimal edilmesinin en kötü örneğinin (İsa'nın çarmıha gerildiği haç) iması bile beni neredeyse ürpertiyor. Bu üzüntü makinesinin ne gibi felaketlere yol açtığını düşünün!"

Jefferson ve meslektaşları ister teist ister deist ister bilinemezci isterse de ateist olsunlar, aynı zamanda bir başkanın dini görüşlerinin varlığının veya yokluğunun sadece kendisini ilgilendirdiğine inanan tutkulu laiklerdi. Dini görüşleri ne olmuş olursa olsun, Amerika'nın kurucularının hepsi eğer Baba George Bush'un kendisine gazeteci Robert Sherman tarafından sorulan, "Ateist olan Amerikalıların vatandaşlıklarının ve vatanseverliklerinin diğerleriyle eşit olduğunu onaylıyor musunuz?" sorusuna verdiği cevabı okusalardı donakalırlardı: "Hayır, bu ateistlerin ne yurttaş ne de vatansever olarak düşünülebileceğinden emin değilim. Bu millet Tanrının emrindedir."[22] Sherman'ın açıklamasının doğru oldu-

ğunu varsayarsak (ne yazık ki bir kayıt cihazı kullanmamış ve diğer hiçbir gazete hikâyeyi o zaman yayınlamadı), ateistler yerine "Yahudiler", "Müslümanlar" veya "Zenciler" kelimesini koymayı deneyin. Bu Amerikalı ateistlerin katlanmak zorunda oldukları ayrımcılığın ve önyargının ölçüsünü ortaya koyar. *New York Times*'ta yazan Natalie Angier'in *Yalnız Bir Ateistin İtirafları* başlıklı yazısı günümüzün Amerika'sında bir ateist olarak yaşadığı tecrit hissinin üzücü ve dokunaklı bir tasviridir.[23] Ancak Amerikan ateistlerinin soyutlanması gerçekte bir yanılsamadır, önyargıyla sürekli ve ısrarla geliştirilen bir yanılsamadır. Amerika'daki ateistlerin sayısı çoğu insanın kafasındaki rakamdan bir hayli fazladır. Önsözde de dediğim gibi, Amerikan ateistlerinin sayısı, dindar Yahudilerin sayısından kat kat fazla olmasına rağmen Yahudi lobisi herkes tarafından bilindiği üzere Washington'daki en korkutucu etkiye sahip lobilerden birisidir. Amerikalı ateistler eğer adam akıllı organize olsalar kim bilir neler başarabilirler?[1]

David Mills, *Ateist Evreni* isimli takdire değer kitabında, eğer kitap roman olsaydı, olayı polis bağnazlığının abartılı bir karikatürü olarak değerlendirip pek fazla önemsemeyeceğiniz bir hikâye anlatır. Bir Hıristiyan tedavici, yılda bir kez Mills'in yaşadığı şehre gelen bir "Mucize Seferi" yürütmektedir. Bu tedavici, yaptığı diğer şeylerin yanında, diyabet hastalarını ensülinlerini çöpe atmaları ve kanser hastalarını ilaç tedavilerini bırakmaları ve bunun yerine mucize için dua etmeleri yolunda teşvik eder. Gayet mantıklı olarak, Mills, insanları uyarmak için barışçı bir gösteri düzenlemeye karar verir. Ancak polise giderek planını anlatmak ve tedavicinin destekçilerinden gelecek olası bir saldırı karşısında korunma talebinde bulmak gibi bir hata yapar. İlk konuştuğu polis memuru ona şu soruyu yöneltir: "Tedaviciyi protesto mu edeceksin yoksa ona arka mı çıkacaksın?" Mills "protesto edeceğim" diye yanıtladığında, polis memuru bu yürüyüşe kendisinin de katılmayı düşündüğünü ve Mills'in gösterisinin yanından geçerken şahsen Mills'in yüzüne tükürmeye niyeti olduğunu söyler.

Mills şansını ikinci bir polis memurunda denemeye karar verir. Ve bu memur, tedavicinin destekçilerinden herhangi birisi saldırarak Mills'e engel olmaya çalışırsa, Mills'i tutuklayacağını çünkü onun "Tanrının işine müdahale etmeye çalıştığını" söyler. Mills eve gider ve üst düzey biri-

1 *Free Inquiry*'nin Editörü Tom Flynn etkileyici biçimde taşı gediğine koyuyor ("Laikliğin Yükselme Zamanı", *Free Inquiry* 26: 3, 2006, 16-17): "Eğer biz ateistler yalnızsak ve ayaklar altına alınıyorsak, yalnızca kendimizi suçlamalıyız. Sayı olarak güçlüyüz. O halde gelin yumruğumuzun gücünü deneyelim."

sinin kendisine daha yakın davranacağını umut ederek polis merkezine telefon etmeyi dener. En sonunda komiser yardımcısına bağlanabilir ve şu karşılığı alır: "Cehenneme git ahbap. Hiçbir polis memuru lanet olası bir ateisti korumak istemez. Umarım birisi seni iyice benzetir." Görünüşe göre bu polis merkezindekilerin hem düzgün konuşma yetenekleri, hem de insani nezaket ve görev bilinçleri oldukça yetersizmiş. Mills, o gün bu konuyla ilgili yedi ya da sekiz polisle konuştuğunu anlatıyor. Hiçbiri yardımcı değildi ve çoğu doğrudan Mills'i şiddet uygulamakla tehdit etti.

Ateistler aleyhindeki böylesi önyargı hikâyeleri boldur ve "Daha İyi Bir Philadelphia İçin Özgür Düşünce Derneği"nden Margaret Downey bu tarz olayların düzenli kayıtlarını tutar.[24] Kaydettiği olaylar, toplum, okullar, iş ortamı, medya, aile ve devlet başlıkları altında sınıflandırılmıştır ve ağır tahrik, iş kaybı, aile tarafından reddedilme ve hatta cinayet örneklerini içerir.[25] Ateistlere duyulan nefretin ve yanlış anlamanın Downey tarafından kaydedilmiş belgeli kanıtları, dürüst bir ateistin Amerika'daki bir kamu seçimini fiilen kazanmasının gerçekten nasıl imkânsız olduğunu anlamayı kolaylaştırır. Temsilciler Meclisi'nin 435, Senato'nun 100 üyesi vardır. Bu 535 bireyin çoğunluğunun halkın eğitimli kesiminden olduğu varsayımı altında, istatistiksel olarak büyük bir kısmı kaçınılmaz bir şekilde ateist olmalıdır. Seçilebilmek için ya yalan söylemişlerdir ya da gerçek hislerini gizlemişlerdir. İkna etmek zorunda oldukları seçmenler bu durumdayken onları kim suçlayabilir ki? Herhangi bir başkan adayının ateizmi kabul etmesinin politik bir intihar olacağı evrensel kabul görür.

Bugünün Amerika'sındaki güncel siyasi havayla ilgili bu gerçekler ve bunların geldikleri anlam, Jefferson, Washington, Madison, Adams ve bütün arkadaşlarını dehşete düşürürdü. İster ateist, ister bilinemezci, deist ya da Hıristiyan olsunlar, 21. yüzyılın ilk yıllarında ABD'nin başkentinde bulunan teokratlar karşısında korkuyla irkileceklerdi. Onların yerine, sömürge sonrası Hindistan'ının laik kurucuları, özellikle de dindar Gandi'yle ("Ben bir Hindu'yum, bir Müslüman'ım, bir Yahudi'yim, bir Hıristiyan'ım, bir Budist'im!") ve şunu söyleyen ateist Nehru'yla birlikte olmak isterlerdi:

> Hindistan ya da başka yerlerde din diye adlandırılan ya da en azından din olarak örgütlenmiş garip şeyler içimi korku hissiyle doldurdu ve bunu sık sık kınadım ve hepsini ortadan kaldırmayı diledim. Çünkü neredeyse her zaman bun-

> lar, kör inanç ve gericilik, dogma ve bağnazlık, batıl inanç, istismar ve çıkar gruplarının korunması anlamına geliyor gözükür.

Gandi'nin hayalindeki laik Hindistan (eğer bu hayal gerçekleşmiş olsaydı dinler arası bir katliam yaşanmaz ve Pakistan Hindistan'dan ayrılmazdı) için Nehru'nun yaptığı tanım neredeyse Jefferson'ın peşinde koştuğu şey olmalıydı:

> Laik bir Hindistan'ı konuşuyoruz... Bazı insanlar bunun din karşıtı bir şey anlamına geldiğini düşünüyorlar. Bu açık bir şekilde yanlıştır. Asıl anlamı tüm inançları eşitlikle şereflendiren ve hepsine eşit fırsatlar sunan bir Devlettir; Hindistan'ın uzun bir dinsel hoşgörü geçmişi vardır... Hindistan gibi birçok inancı ve dini barındıran bir ülkede laiklik temeli dışında gerçek bir milliyetçilik kurulamaz.[26]

Deist Tanrı kesinlikle İncil canavarının ötesine geçen bir düzelmedir. Maalesef şu anda veya herhangi bir zamanda var olmuş olması olasılığı oldukça zayıftır. Her türü için Tanrı Varsayımı gereksizdir.[1] Ayrıca, Tanrı Varsayımı olasılık kanunları tarafından reddedilmeye de çok yakındır. Bölüm 3'te Tanrının varlığının sözde kanıtlarına değindikten sonra Bölüm 4'te bu konuya değineceğim. Şimdi bilinemezciliği tartışacağım ve Tanrının varlığının ya da yokluğunun yasak bir sorgu olduğu ve sonsuza dek bilimin menzili dışında kalacağı şeklindeki hatalı görüşe yöneleceğim.

Bilinemezciliğin Yetersizliği

Eski okulumun küçük kilisesindeki kürsüden bize nutuk atan gürbüz Kaslı Hıristiyan, ateistler için gizliden gizliye saygısını şöyle itiraf etti: Ateistler en azından yanlış yola sapmış görüşlerinin cesaretine sahiplerdi. Bu papazın asıl tahammül edemediği şey bilinemezcilerdi yani yapmacıklı ve yavan, aşırı duygusal, silik, işe yaramaz, benzi atmış taraf tutmayan bilinemezciler. Kısmen haklıydı ama tümden yanlış bir mantıkla. Aynı şekilde, Quentin de la Bédoyère'e göre, Katolik tarihçi Hugh Ross

1 Napolyon, ünlü matematikçi Laplace'ın Tanrıdan söz etmeden kitabını yazmayı nasıl başardığını şaşkınlıkla düşünürken, Laplace ona şöyle demiştir, "Efendim, bu varsayıma hiç ihtiyaç duymadım."

Williamson "hem kendini adamış inançlıya hem de kendini adamış ateiste saygı gösterdi. Aşağılamalarını orta noktada kanat çırpan kararsız kaypak omurgasız vasat insanlara sakladı."[27]

Lehte veya aleyhte kanıt bulamadığımız konularda bilinemezci olmakta yanlış olan hiçbir şey yoktur. Mantığa uygun bir duruştur. Carl Sagan, kendisine evrenin herhangi bir yerinde hayat olup olmadığı sorulduğunda, bilinemezci olmaktan gurur duymuştu. Kendisini sorulara teslim etmeyi reddettiğinde sohbet arkadaşı onu "kalbinin sesini" söylemesi için sıkıştırmış ve o an ölümsüz şu yanıtı almıştı: "Ama ben hislerimle düşünmemeye gayret ederim. Kanıt ortaya çıkana kadar kararı ertelemek gerçekten iyidir."[28] Dünya dışında hayat olup olmadığı ucu açık bir sorudur. Olduğuna da, olmadığına da dair iyi görüşler oluşturulabilir ve bu iki seçeneğin olasılıklarını lehte veya aleyhte azaltmaktan daha fazlasını yapmaya yetecek kanıttan yoksunuz. Aynı türde bir bilinemezcilik, çoğu bilimsel sorgulamada uygun bir duruştur; mesela fosil tarihindeki en büyük toplu yokoluş olan Permiyen dönemi sonu yok oluşuna[1] neyin yol açtığının sorgulanmasında olduğu gibi. Daha sonraki bir tarihte dinozorların yok olmasına neden olan göktaşı çarpması (şimdiki kanıtlar bunu daha da olası gösteriyor) gibi bir şey bu Permiyen yokoluşuna da yol açmış olabilir. Ancak bu yokoluş, birçok diğer olasılıktan herhangi birinin ya da birçoğunun birleşiminin sonucunda meydana gelmiş de olabilir. Her iki büyük yokoluşun da sebepleriyle ilgili bilinemezcilik mantığa uygundur. Peki ya Tanrı sorusu için? Onun için de bilinemezci olmalıyız mı? Birçok kişi bu soruya kesinlikle evet demişti ve bunu genelde protesto etmeye çalan bir sağlam inanç havasında yapmıştı. Peki haklılar mı?

Bilinemezciliğin iki türünü birbirinden ayırt ederek başlayacağım. Gerçekte Geçici Bilinemezcilik (GGB) isimli bilinemezcilik, lehte veya aleyhte gerçekte kesin bir yanıtın olduğu, ancak bu yanıta ulaşmak için yeterli kanıtımızın olmadığı, (ya da kanıtı anlamadığımız ya da kanıtı anlamaya vaktimizin olmadığı, vesaire...) şeklindeki mantığa sahip olan bir kararsızlık durumudur. GGB, Permiyen yok oluşu karşısında mantıklı bir duruş olacaktır: şu an bilmesek de bir yerlerde bir gerçek vardır ve bir gün bu gerçeği bilmeyi umarız.

Ancak ayrıca, son derece kaçınılmaz bir tür tarafsızlık daha vardır ki bunu Prensipte Kalıcı Bilinemezcilik (PKB) diye adlandıracağım. Bilinemezciliğin PKB türü, hakkında ne kadar çok kanıt toplarsak top-

1 *-ed.not.* Permiyen dönemi ile Triyasik dönem arasındaki geçiş sırasında oluşan, denizdeki türlerin %96'sının ve karadaki omurgalı türlerinin %70'inin yok olmasına yol açan olay.

layalım yine de cevaplanamayacak olan sorular için uygundur çünkü kanıt fikri bile başlı başına uygulanamazdır. Soru, başka bir düzlem ya da boyuttadır ve kanıtın ulaşabileceği bölgelerin dışında bulunur. Kırmızıyı benim gibi görüp görmediğinizi sorgulayan bayat felsefe sorusu bunun için bir örnek olabilir. Belki de sizin kırmızınız benim yeşilimdir ya da benim hayal edebileceğim renklerden tamamen farklı bir renktir. Felsefeciler, gelecekte ne gibi yeni deliller ortaya çıkabilecek olursa olsun, bu sorunun cevaplanamayacaklar arasında olduğunu belirtirler. Ve bazı bilim insanları ve entelektüeller Tanrının var olup olmadığı sorusunu, sonsuza kadar erişilemez PKB kategorisine sokmaya (bence çok hevesle) ikna olmuşlardır. Böylece, göreceğimiz üzere, Tanrının varlığı ve yokluğu varsayımlarının doğru olma ihtimallerinin tam olarak eşit olduğu gibi mantıksız bir sonuç çıkarırlar. Benim savunacağım görüş açısı ise oldukça farklıdır: Tanrının varlığıyla ilgili bilinemezcilik kesin bir şekilde GGB sınıfına aittir. Tanrı ya vardır ya da yoktur. Bu bilimsel bir sorudur; belki bir gün cevabı bilebileceğiz ve o gün gelene kadar Tanrının varolma olasılığı hakkında oldukça güçlü bazı şeyler söyleyebiliriz.

Fikirlerin tarihinde, daha önce sonsuza kadar bilimin ulaşabileceği sınırın dışında olduğuna karar verilmiş soruların cevaplandığı durumların örnekleri bulunur. 1835'te ünlü Fransız felsefeci Auguste Comte yıldızlarla ilgili şöyle yazmıştır: "Hangi yöntemi kullanırsak kullanalım kimyasal bileşimlerini ya da mineral yapılarını asla inceleyemeyeceğiz." Oysa Comte'un bu sözleri kaleme almasından bile önce, Fraunhofer güneşin kimyasal bileşimini incelemek için tayf ölçerini kullanmaya başlamıştı bile. Günümüzde tayf ölçer kullanan bilim insanları güneşten bile daha uzak yıldızların mutlak kimyasal bileşimlerini uzaktan gerçekleştirdikleri araştırmalarıyla gözler önüne sermekte ve her gün Comte'un bilinemezciliğini boşa çıkarmaktalar.[29] Comte'un gökbilimsel bilinemezciliğinin kesin statüsü ne olursa olsun, bu ders verici öykü, bilinemezciliğin mutlak gerçekliğini yüksek sesle bildirmeden önce en azından biraz düşünmemiz gerektiğini sezdirir. Buna rağmen, Tanrı söz konusu olduğunda, bilinemezci kelimesinin yaratıcısı T.H. Huxley'den başlayarak çok sayıda felsefeci ve bilim insanı bilinemezcilik sergilemekten hoşnuttur.[30]

Huxley bulduğu sözcüğü açıklarken aynı zamanda bunun kışkırtmış olduğu kişisel bir saldırıya da karşı koydu. Londra Kraliyet Koleji'nin müdürü olan Dr. Wace, Huxley'in "ödlek bilinemezciliğine" şöyle aşağılayıcı sözler yağdırmıştı:

> Kendisine bilinemezci demeyi tercih edebilir; ancak onun gerçek sıfatı daha eskilere dayanmaktadır: o bir kâfirdir; yani bir inançsız. Kâfir sözcüğü belki de tatsız bir anlam taşıyor. Ama belki de olması gereken en doğru kelime budur. İsa'ya inanmadığını açıkça söyleyen bir adam için tatsız bir şeydir elbette, olmalıdır da.

Huxley bu tarz bir tahriğe karşılık vermeden duracak birisi değildi ve 1889'da verdiği yanıt bekleyebileceğimiz kadar iğneleyiciydi (gerçi titiz görgü kurallarına riayet etmekten asla caymamıştı: tıpkı Darwin'in Buldoğu'nun dişlerinin kibar Victoria dönemi hicviyle bilenmiş olması gibi). Sonunda Huxley, Dr. Wace ile hak ettiği kadar uğraştıktan sonra "bilinemezci" kelimesine geri döndü ve ilk olarak nasıl ortaya çıktığını izah etti. Notunda şöyle der:

> Diğerleri mutlak bir "ruhani bilgiye" eriştiklerinden oldukça emindi. Yani çok ya da az başarıyla yaradılış problemini çözdüklerini zannettiler; bu sırada ben çözemediğimden oldukça emindim ve bu sorunun çözülemez olduğu konusunda oldukça güçlü bir inancım vardı. Böylelikle bu fikri aldım ve uygun bir başlık olduğunu düşündüğüm "bilinemezci" ifadesini icat ettim.

Huxley konuşmasının sonraki bölümlerine, bilinemezcilerin hiçbir inanca sahip olmadıklarını söyleyerek devam eder; hatta olumsuz bir inançları bile yoktur:

> Bilinemezcilik aslında bir inanç değil bir yöntemdir, altında tek bir ilkenin sıkıca uygulanmasının yattığı bir özdür.... Olumlu bir şekilde bu ilke şöyle ifade edilebilir: idrak meselelerinde, diğer düşüncelerin hiçbirine itibar etmeden, mantığınızı sizi götürdüğü yere kadar izleyin. Ve olumsuz bir şekilde açıkladığımızda: idrak meselelerinde, ispatlanmamış ya da ispatlanamaz sonuçlar kesinmiş gibi davranmayın. Eğer bir insan bilinemezcilik inancını sağlam ve temiz tutarsa, gelecek kendisi için her ne barındırırsa barındırsın evrenle yüzleştiğinde utanmayacaktır diye düşünüyorum.

Bir bilim insanı için bunlar asil sözler ve hiç kimse T.H. Huxley'i kolayca eleştirmez. Ancak Huxley, Tanrının varlığının kanıtlanmasının ya da çürütülmesinin mutlak imkânsızlığı üzerinde yoğunlaşmışken, olasılığın ince ayrımlarını görmezden gelir gibiydi. Gerçek şu ki bir şeyin varlığının ya da yokluğunun kanıtlanamaması, o şeyin varlığını veya yokluğunu sağlam bir temele dayandıramaz. Huxley'in buna katılmayacağını sanmıyorum ancak böyle yapıyormuş gibi görünürken, bir görüşü doğrulamak için aşırı derecede eğilip büküldüğünden şüpheleniyorum. Şu ya da bu zamanda hepimiz bunu yapmışızdır.

Huxley'in aksine, Tanrının varlığının da tıpkı diğerleri gibi bilimsel bir varsayım olduğunu iddia etmeliyim. Uygulamada sınanması zor olsa da, tıpkı Permiyen ve Kretase yokoluşları tartışmasında olduğu gibi GGB kategorisine aittir. Tanrının varlığı ya da yokluğu evrenle ilgili bilimsel bir olgudur, uygulamada olmasa bile prensipte keşfi mümkündür. Eğer var olsaydı ve bunu açığa çıkarmayı seçseydi, kendi menfaati için Tanrı bizzat sorunu gürültüyle ve anlaşılır biçimde kökünden hallederdi. Ve Tanrının varlığı şu ya da bu yöntemle asla kesin bir şekilde kanıtlanamıyor ya da çürütülemiyor olsa bile, mevcut bulgular ve muhakeme sayesinde yüzde 50'den çok daha büyük bir olasılık sonucu elde edilebilir.

O halde gelin bir olasılıklar tayfı görüşünü ciddiye alalım ve Tanrının varlığı hakkındaki insani yargıları bu tayfın üzerine, zıt iki kesinliğin aşırı uçları arasına yerleştirelim. Bu tayf süreklidir, fakat yol boyunca aşağıdaki yedi kilometre taşı ile temsil edilebilir.

1. Koyu teist. Tanrının var olma olasılığı yüzde 100'dür. C.G. Jung'un sözleriyle: "inanmam, *bilirim*."
2. Son derece yüksek olasılık ama tam yüzde 100 değil. Fiili teist. "Kesin olarak bilemem ama Tanrıya fazlasıyla inanırım ve onun burada olduğunu varsayarak hayatımı sürdürürüm.
3. Yüzde 50'den yüksek ama çok da yüksek olmayanlar. Teknik açıdan bilinemezci ama teizm meyilli. "Çok kararsızım ama Tanrıya inanmaya meyilliyim."
4. Tam olarak yüzde 50. Tamamen tarafsız bilinemezci. "Tanrının varlığı ya da yokluğu kesin olarak eşit olasılıktadır."
5. Yüzde 50'den düşük ama çok düşük değil. Teknik olarak bilinemezci ama ateizme meyilli. "Tanrının olup olmadığını bilmem ama inançsız olmaya meyilliyim."

6. Son derece düşük olasılık ama sıfırdan yüksek. *Fiilen* ateist. "Kesin olarak bilemem ancak Tanrının epey olanak dışı olduğunu düşünüyorum ve burada olmadığını varsayarak hayatımı sürdürüyorum."
7. Koyu ateist. "Tanrının olmadığını bilirim", tıpkı Jung'un bir tanrının olduğunu "bilirim" şeklindeki kanaati gibi.

Kategori 7'de olan birçok kişi görürsem şaşırırdım ancak bu kategoriyi kategori 1 ile simetri oluşturması için ekledim, ki kategori 1 oldukça kalabalıktır. Jung gibi bir insanın yeterli sebep olmadan böylesi bir inanç barındırma kapasitesine sahip olması inancın doğasındandır. (Bu arada Jung, raflarındaki belirli kitapların gürültülü bir patlamayla kendiliğinden patladıklarını da düşünmüştür.) Ateistler inanç sahibi değildirler ve tek başına mantık hiç kimseyi bir şeyin kesinlikle var olmadığı görüşüne itemez. Bundan dolayı, pratikte kategori 7, kendisinin zıddı olan ve birçok kendini adamış taraftarı olan kategori 1'den bir hayli az taraftara sahiptir. Ben kendimi kategori 6'dan sayarım ama 7'ye meyilliyimdir. Yalnızca bahçedeki periler konusunda bilinemezciyim.

Olasılıklar tayfı, GGB'de (gerçekte geçici bilinemezcilik) iyi çalışır. PKB'yi (prensipte kalıcı bilinemezcilik) yüzde 50 Tanrı vardır olasılığıyla olasılıklar tayfının ortasına yerleştirmek görünüşte çekicidir, ancak bu doğru değildir. PKB bilinemezcileri "Tanrı var mıdır yok mudur?" sorusu için lehte veya aleyhte bir şey söyleyemeyeceğimizi iddia ederler. Bu soru, PKB bilinemezcileri için prensipte cevaplanamazdır ve kendilerinin olasılıklar tayfında herhangi bir yere yerleştirilmelerini sert bir biçimde reddetmeleri gerekir. Sizin kırmızınızın benim yeşilim olup olmadığını bilemeyeceğim gerçeği bu ihtimali yüzde elli yapmaz. Bunun gibi bir ifade bir olasılık hesabıyla değerlendirilemeyecek kadar anlamsızdır. Yine de, Tanrının varlığı sorusunun pratikte cevaplanamaz olması şeklindeki önermeden Tanrının varlığının ya da yokluğunun eşit olasılıkta olduğu sonucuna atlamak, tekrar yüzleşmemiz gereken yaygın bir hatadır.

Bu hatayı açıklamanın bir diğer yolu, kanıtlama zorunluluğu ile ilgilidir ve Bertrand Russell'ın kutsal demlik hikâyesinde, bu hata hoş bir şekilde gösterilmiştir.[31]

> Birçok tutucu kişi, kendilerinin inançlarını ispat etmeleri gerektiğini değil, şüphe edenlerin kabul edilmiş olan inanç-

> ları çürütmesi gerektiğini söyler. Bu elbette bir hatadır. Eğer ben, Dünya ile Mars arasında, Güneş etrafında, eliptik bir yörüngede dönen bir Çin demliği bulunduğunu öne sürseydim ve bu demliğin en güçlü teleskoplarımızla bile ortaya çıkarılamayacak kadar küçük olduğunu da iddiama ekleseydim, hiç kimse bunun aksini ispatlayamazdı. Fakat konuşmama, iddiamın aksi ispatlanamayacağı için insan mantığının iddiamdan şüphelenmesinin tahammül edilemez bir küstahlık olduğunu söyleyerek devam etseydim, kesinlikle saçmaladığım düşünülecekti. Oysaki eğer böyle bir demliğin varlığı eski kitaplarda bildirilse, her pazar kutsal bir gerçek olarak aktarılsa ve okul çağındaki çocukların zihnine yavaş yavaş aşılansaydı, varlığına inanmakta çekimser davranmak elbette bir tuhaflık belirtisi halini alırdı. Ve bu şüpheci kimse aydınlık bir çağda psikiyatrların, daha önceki çağlarda ise Engizisyon Mahkemesi'nin ilgisini hak ederdi.

Bu konuyu tekrarlayarak vakit kaybetmeyeceğiz çünkü bildiğim kadarıyla hiç kimse bir demliğe tapmaz[1] ancak eğer üstelenirse şu sağlam inancımızı bildirmekte tereddüt etmeyecektik: yörüngede dolaşan bir demlik kesinlikle yoktur. Yine de hepimiz katı bir biçimde *demlik bilinemezcileri* olduğumuzu ileri sürebiliriz: kutsal bir demlik olmadığını gerçekten de ispatlayamayız. Uygulamada, demlik bilinemezciliğinden uzaklaşarak *a-demlikçiliğe*[2] yöneliriz.

Bir Yahudi olarak yetiştirilen ve geleneklerine bağlılığından ötürü hâlâ şabat ve diğer Yahudi geleneklerine riayet eden bir arkadaşım kendisini bir "diş perisi bilinemezcisi" olarak tanımlar. Ona göre Tanrının var olma ihtimali, diş perisinin var olma ihtimalinden daha fazla değildir. Tanrının ve diş perisinin var oldukları şeklindeki iki ayrı varsayımın her ikisi de eşit miktarda olanak dışıdır. O bir a-perici olmasıyla tamamen aynı büyük ölçüde bir a-teisttir. Ve her ikisi için de aynı küçük ölçüde bilinemezcidir.

Tabi ki Russel'ın demliği akla uygun ve aksi ispatlanamaz sonsuz sayıda şeyi temsil eder. Büyük Amerikan hukukçu Clarence Darrow

1 Belki de çok erken konuştum. 5 Haziran 2005 tarihli *The Independent on Sunday* gazetesi şu haberi yayınlamıştır: "Malezya'daki resmi kaynaklar bir ev büyüklüğündeki kutsal bir demliği inşa eden bir tarikatın yasaları ayaklar altına aldığını bildirdi." Ayrıca BBC Haberler'e de bakın: http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/4692039.stm

2 *-ed.not.* a-teist gibi.

şöyle demiştir: "Tanrıya inanmam, tıpkı Anne Kaz masalına inanmadığım gibi. Gazeteci Andrew Mueller insanın kendisini herhangi bir dine esir etmesinin, "Dünyanın dörtkenar olduğuna ve evrende Esmeralda ve Keith isimli iki yeşil devasa ıstakozun kıskaçlarının arasında bulunduğuna" inanmayı seçmekten daha az tuhaf olmadığı fikrindedir.[32] Bu konudaki felsefi incilerden biri de Camp Quest[1] çocuklarının her yıl yokluğunu ispatlamaya çalıştıkları, görünmez, soyut ve işitilemez olan tek boynuzlu bir attır. İnternette popüler olan bir tanrı, Uçan Spagetti Canavarı'dır (varlığı en az Yehova ya da herhangi diğer bir tanrı kadar çürütülemezdir) ve birçok kişinin iddiasına göre, bu Tanrı eriştemsi uzantılarıyla onlara dokunmuştur.[33] *Uçan Spagetti Canavarının Öğretisi*'nin kitap halinde yayımlanmasını görmek[34] ve büyük beğeni toplaması beni oldukça mutlu etti. Kitabı kendim okumadım ama kim zaten doğru olduğunu *bildiği* bir öğretiyi okumaya ihtiyaç duyar ki? Bu arada olması gereken oldu ve büyük bölünme gerçekleşti. Sonuç olarak tıpkı Hristiyanların bölünmesinde olduğu gibi, *Reformcu* Uçan Spagetti Canavarı Kilisesi de kuruldu.[35]

Bu alışılmışın dışındaki örneklerin tümünün ana fikri, çürütülemez olmalarıdır, ancak yine de hiç kimse bu örneklerin gerçekten var olma ihtimallerinin, var olmama ihtimalleriyle eşit olduğunu düşünmez. Russel'ın belirtmek istediği şey, ispatın yükünün inançsızların değil inançlıların sırtında olduğudur. Benim belirtmek istediğim şey de buna yakındır ve demliğin (Spagetti Canavarı, Esmeralda ve Keith, tek boynuz vs nin...) var olması lehindeki olasılıkların karşıt olasılıklarla başa baş olmadığıdır.

Yörüngedeki demliklerin ve diş perilerinin çürütülemez olduğu gerçeği, mantıklı hiçbir kimse tarafından ilginç tartışmalar yapmaya değer cinsten bir gerçek olarak görülmez. Hiçbirimiz kendimizi, yaratıcı ya da şakacı bir hayal gücünün uydurabileceği milyonlarca zoraki nesneyi çürütmek zorundaymış gibi hissetmeyiz. Bir ateist olup olmadığım sorulduğunda, Zeus, Apollo, Amon Ra, Mithras, Baal, Thor, Wotan, Altın Buzağı ve Uçan Spagetti Canavarı'nı hesaba katarak, soruyu soran kişinin de bu tanrılara inanmadığı için bir ateist olduğuna dikkati çekmeyi

1 Camp Quest Amerikan yaz kampı kurumunu bütünüyle takdire değer bir yöne çeker. Dindar ya da keşfe dayalı bir yapıda olan diğer yaz kamplarının aksine, Edwin ve Helen Kagin tarafından Kentucky'de kurulan Camp Quest, laik hümanistler tarafından işletilir ve çocuklar bir yandan bilinen açık hava aktiviteleriyle iyi vakit geçirirken diğer yandan kendi menfaatleri için kuşkucu düşünmeleri konusunda cesaretlendirilir. (www.camp-quest.org) Benzer yapıdaki diğer Camp Quest'ler şimdi Tennessee, Minnessota, Michigan, Ohio ve Kanada'da bulunmaktadır.

eğlendirici bir taktik olarak görürüm. Benim inanmadığım tanrıların sayısı, soruyu soranın inanmadığı tanrıların sayısından sadece bir tane fazladır.

Hepimiz (bazen tamamen inançsızlığa varan) şiddetli şüpheciliğimizi belirtmeye değer buluruz, tabi bu inançlar, tek boynuzlu atlar, diş perileri ve Yunan, Roma, Mısır ve Viking tanrıları gibi (günümüzde) endişelenmemize gerek olmayan doğaüstü inançlar değillerse. Ancak söz konusu olan İbrahim'in Tanrısı ise endişelenmeye değer, çünkü gezegeni paylaştığımız insanların önemli bir kısmı bu Tanrının varlığına gerçekten şiddetle inanmaktadır. Russel'ın demliğinin, göksel demliklerle Tanrıyı karşılaştırarak, inancın heryerde bulunuyor olmasının, mantıksal olarak ispatlama yükümlülüğünü ortadan kaldırmayacağını göstermesine rağmen, uygulamada ispatlama yükümlülüğü baştan savılır. Tanrının olmadığını (herhangi bir şeyin hiç var olmadığını asla ispatlayamayacağınız şekilde) ispatlayamayacağınız kabul edilir ve bu normal olarak algılanır. Önemli olan Tanrının çürütülebilir olup olmadığı değil (ki çürütülemez değildir) varlığının *mümkün olup olmadığıdır.* Bazı çürütülemez şeylerin diğer başka çürütülemez şeylerden çok daha olanaksız olduğuna mantıkla hükmedilir. Tanrıya, varolma olasılığı hesaplanamayacak olan ayrıcalıklı bir şey olarak bakmak için hiçbir sebep yoktur. Ve Tanrıyı kanıtlayamayacağımızı veya çürütemeyeceğimizi ve bu yüzden de var olma olasılığının yüzde 50 olduğunu söylemek için de kesinlikle sebep yoktur. Aslında göreceğimiz gibi durum bunun tam tersidir.

NOMA

Tıpkı Thomas Huxley'in, yedi aşamalı listemin tam ortasında bulunan tamamıyla tarafsız bilinemezciliğe hizmet etmek için gerçekte inanmadığı işler yapması gibi, listenin en üstünde bulunan teistler, farklı bir yönden ama eşdeğer bir sebeple aynı işleri gerçekleştirirler. İlahiyatçı Alister McGrath bu konuyu *Dawkins'in Tanrısı: Genler, Memler ve Yaşamın Kaynağı* isimli kitabının başlıca konusu olarak belirlemiştir. Aslında, çalışmalarımın takdire değer doğruluktaki bir özetini yaptıktan sonra, elinde çürütüyor olduğunu söyleyebileceği tek bir nokta kalır: inkâr edilemez ama utanç verici bir şekilde zayıf bir nokta olan Tanrının varlığının çürütülemez olması. McGrath'in kitabının sayfalarını birer birer çevirirken, kendimi sayfa kenarına "demlik" karalarken buldum. Yeniden T.H.Huxley'in yardımına başvuran McGrath şöyle diyordu: "Hux-

ley, yetersiz deneysel kanıtlara dayanarak umutsuzca inançsal açıklamalar yapan teistlerden ve ateistlerden usanmış, Tanrı sorgusunun bilimsel yönteme dayanılarak cevaplanamayacağını bildirmiştir."

McGrath, Stephen Jay Gould'dan benzeri anlamdaki ifadeleri alıntılayarak devam ediyor: "Bütün meslektaşlarıma, hem de milyonlarca kez (üniversite seminerleri ve bilimsel araştırmalar esnasında) söylediğim gibi: bilim, kesinlikle (mantığa dayalı yöntemleriyle) Tanrının doğayı olası kontrolü konusunda hüküm veremez. Tanrının doğayı kontrol ettiğini ne doğrulayabilir ne de inkâr edebiliriz; yani biz, bilim insanları olarak bu konu üzerinde yorum yapamayız." Gould, kendine güvenli ve neredeyse zorlayıcı tonda bu iddiada bulunuyor ama bu iddiasını haklı çıkaracak şey gerçekten nedir? Neden bilim insanları olarak Tanrı hakkında yorum yapmamalıyız? Ve neden Russel'ın demliği ya da Uçan Spagetti Canavarı bilimsel kuşkuculuktan eşit oranda muaf değildir? Birazdan tartışacağım üzere, bir evren, onu yaratan bir yönetici olduğunda, yöneticisi olmayan bir evrenden oldukça farklı olurdu. Bu durum neden bilimsel bir konu değildir?

Gould, bir sonuca ulaşmak için gerçekleri saptırma sanatını, az beğenilen kitaplarından biri olan *Hazreti İsa*'da tam anlamıyla lakayt boyutlara taşımıştır. Tam da bu kitapta "birbiriyle örtüşmeyen alanlar *(non-overlapping magisteria)*" tabiri için NOMA akronimini uydurmuştur:

> Bilimin alanı veya yetkili olduğu yer, gözlemsel alanlardır: evren neden yapılmıştır (gerçek) ve neden bu şekilde hareket eder (teori). Dinin yetkili olduğu alanlar, hayatın anlamına ve ahlaki değerlere uzanır. Bu iki yetki alanı (bilim ve din) ne birbirleriyle örtüşürler ne de birlikte bütün sorgulamaları kapsarlar (örneğin sanatın ve güzelliğin anlamının yetkili alanlarını düşünün). Eğer beylik söz söyleyeceksek, bilim kayaların yaşını (ages of rock)[1] din ise İsa'yı (rock of ages) anlar; bilim gökyüzünün neden oluştuğunu, din ise göğe çıkmayı yani cennete nasıl gidileceğini anlar.

Bu ifade müthiş görünüyor; tabi biraz durup üzerinde düşünene kadar. Dinin şerefli bir konuk sayıldığı ve bilimin saygı duyarak geri adım atması gereken bu nihai sorular da nedir?

1 *-ed.not.* Rock of Ages ifadesi İngilizce asırlık kaya anlamına gelir ama İsa için kullanılan bir mecazdır, bu ifadenin kelimelerinin yeri değişirse yani Ages of Rock haline gelirse ifade Kayaların yaşı anlamına gelir, burada Gould, ifadelerin bu anlamlarıyla bir kelime oyunu yapmaktadır.

Daha önce bahsetmiş olduğum ünlü Cambridge gökbilimcisi Martin Rees, *Kozmik Yaşam Alanımız* isimli kitabına, sorduğu iki nihai soru adayıyla başlar ve bunlara NOMA yanlısı cevaplar verir: "En büyük gizem, herhangi bir şeyin zaten neden var olduğudur. Yani denklemlere ne hayat verir ve gerçek bir evrende onları ne hayata geçirdi? Bu tip sorular bilimin ötesine uzanırlar ancak felsefecilerin ve ilahiyatçıların uzmanlık alanıdırlar." Ben şöyle söylemeyi tercih ederdim, eğer bu sorular gerçekten bilimin ötesine uzanıyorlarsa, o halde kesinlikle ilahiyatçıların uzmanlığının ötesine de uzanmalıdırlar (felsefecilerin kendilerini ilahiyatçılarla aynı kefeye koyan Martin Rees'e teşekkür edeceklerinden şüpheliyim). Daha da ileri gitmenin cazibesine kapıldım ve hangi olası anlamlarda ilahiyatçıların bir uzmanlık alanlarının *olduğunun* söylenebileceğini merak ettim. Oxford Üniversitemin eski rektörünün yorumunu hatırladığım anlarda hâlâ neşelenirim. Genç bir ilahiyatçının araştırma asistanlığı bursu için başvurup, Hıristiyan ilahiyatı hakkındaki doktora tezini teslim etmesi, Warden'i şöyle konuşması için kışkırtır: "Bunun gerçekte bir *konu* bile sayılıp sayılmayacağı konusunda ciddi şüphelerim var."

İlahiyatçılar, derin evrenbilimsel sorgular için bilim insanlarının sunamadığı hangi uzmanlıkları sunabilirler? Başka bir kitabımda, bir Oxford gökbilimcisinin, ona bu derin sorulardan bir tanesini sorduğumda verdiği yanıtı nakletmiştim: "Ah, şimdi bilim dünyasının ötesine geçtik. İşte tam bu noktada işi sıkı dostumuz papaza devretmeliyim." Daha sonra yazdığım şu cevabı o anda yapıştıracak kadar hazırcevap değildim: "Fakat neden papaz? Neden bahçıvan ya da aşçıbaşı değil?" Neden bilim insanları ilahiyatçıların (kesinlikle cevaplamaya bilim insanlarından daha fazla yeterli olmadıkları sorular üzerindeki) tutkularına bu kadar korku ile saygı duyarlar?

"Bilim *nasıl* sorularıyla ilgilenir fakat yalnızca ilahiyat *neden* sorularını yanıtlayabilecek donanımdadır" sözü can sıkıcı bir basmakalıp sözdür (ve diğer birçok basmakalıp sözün aksine, bu doğru bile değildir). "Neden" sözcüğü içeren her cümle yerinde bir soru değildir: Tek boynuzlu atlar neden boşluktur? Basitçe bazı sorular bir yanıtı hak etmezler: Soyutlama ne renktir? Umut nasıl kokar? Bir sorunun dilbilimsel açıdan doğru olan bir cümleyle ifade edilebilmesi o soruyu anlamlı kılmaz ya da pür dikkat kesilmemizi hak etmez. Hatta soru gerçek bir soru olsa ve bilim onu cevaplayamıyorsa bile, bu yine de dinin onu cevaplayabileceği anlamına gelmez.

Belki sonsuza kadar bilimin menzilinin erişemeyeceği, gerçekten derin ve anlamlı sorular vardır. Belki de kuantum teorisi çoktan akıl ermezliğin kapısını çalmaya başlamıştır. Ancak eğer bilim bazı karmaşık soruları cevaplayamıyorsa, insanları bunu dinin cevaplayabileceğini düşünmeye iten nedir? Ne Cambridge'li ne de Oxford'lu bu gökbilimcilerin, bilim için fazla derin olan soruları ilahiyatçıların cevaplamalarına olanak tanıyan herhangi bir uzmanlığa, bu ilahiyatçıların sahip olduklarına gerçekten inandıklarına şüphe duyarım. Bu gökbilimcilerin her ikisinin de bir kez daha kibar olmak için gerçekleri saptırdıklarından şüpheleniyorum: "ilahiyatçıların herhangi bir şey hakkında söylemeye değer şeyleri yoktur: gelin önlerine bir yem atalım ve hiç kimsenin cevaplayamadığı ve belki de hiç cevaplayamayacağı sorularla uğraşıp dursunlar" diye düşünüyor olmalılar. Gökbilimci arkadaşlarımın aksine, önlerine bir yem atmamız gerektiğine bile katılmıyorum. İlahiyatı (İncil tarihi veya edebiyatı gibi konuların aksine) bir konu olarak görmeden önce herhangi bir iyi neden görmem gerekir.

Benzer şekilde, bilimin bize ahlaki değerler konusunda tavsiyede bulunma yetkisinin en ufak tabirle şüpheli olduğunda hemfikir olabiliriz. Ancak Gould, bize neyin iyi neyin kötü olduğunu söyleme hakkını gerçekten dine terk etmek ister mi? Dinin, insan bilgeliğine katkıda bulunmak için elinde bundan başka bir şeyinin olmadığı gerçeği, bize ne yapacağımızı söylemesi için ona sınırsız yetki verilmesini gerektirmez. Bu arada bu yetki verilecek din hangi din olacak ki zaten? Tesadüf eseri içinde doğup yetiştirildiğimiz din mi? Eğer öyleyse, İncil'in hangi kitabının hangi bölümünü dikkate almalıyız: çünkü bu kitapların hepsi oldukça farklı şeyler söylerler ve bazıları herhangi bir mantıklı ölçüte göre iğrençtir. Kaç tane edebiyatçı, zina yapılması, Şabat sırasında odun toplanması veya ebeveynlerinize küstahlık etme suçları için İncil'de ölüm cezası istenildiğini bilecek kadar onu okumuştur? Eğer Tesniye ve Levililer kitaplarını (bütün aydın çağdaş insanların kabul etmedikleri gibi) kabul etmezsek, dinin ahlaki değerlerininin hangilerini kabul edeceğimizi saptamak için hangi ölçütü kullanacağız? Veya dünyanın bütün dinlerini biraraya getirerek, ahlaki öğretileri bize uyan bir tane bulana kadar dikkatle gözden mi geçirmeliyiz? Eğer böyle yapacaksak yine aynı soruyu sormalıyız: hangi ölçütlere göre seçim yapağız? Eğer dinsel ahlaklar arasından seçim yapmamızı sağlayan bağımsız bir ölçütümüz varsa, aracılık yapan şeyi aradan çıkarıp, din olmadan doğrudan doğruya ahlaki seçimimizi yapmamıza engel olan nedir? Bu gibi sorulara Bölüm 7'de tekrar döneceğim.

Açıkçası Gould'un *Hazreti İsa* isimli kitabında yazdıklarının çoğunu gerçekten kastetmiş olabileceğine inanmıyorum. Söylediğim gibi, hepimiz layık olmayan ama güçlü bir rakibe karşı kibar olmak için aşırı çaba sarf etmekten suçluyuz ve Gould'un yaptığının bundan başka bir şey olabileceğini düşünemiyorum. "Bilimin Tanrının varlığıyla ilgili söyleyebilecek hiçbir şeyi yok" şeklindeki bariz şekilde güçlü ifadesini gerçekten de kastetmiş olduğu akla uygundur; ve ifadesine şöyle devam etmiştir: "Bunu ne onaylayabilir ne de reddedebiliriz; kısacası bilim insanları olarak bu konu üzerinde yorum yapamayız." Bu söz kulağa, bilinemezciliğin kalıcı ve değişmez türü yani tam PKB olarak geliyor. Ve bilimin bu soru üzerinde *olasılık* tahminleri bile yapamayacağı anlamını taşıyor. Dikkat çekici biçimde yaygın olan bu yanlış inanç (çoğu bunu bir mantra gibi tekrarlar fakat çok azının bunun üzerinde adam akıllı düşündüğünden şüphelenirim), benim "bilinemezciliğin yetersizliği" olarak adlandırdığım şeyi somutlaştırıyor. Bu arada, Gould tarafsız bir bilinemezci değildi, aksine fiili ateizme güçlü meyli vardı. Eğer Tanrının var olup olmadığıyla ilgili söylenecek bir şey yok ise, bu yargıya hangi temel üzerinden vardı?

Tanrı Varsayımı şunu öne sürer: içinde yaşadığımız gerçeklik aynı zamanda içinde kâinatı tasarlayan, koruyan ve hatta (olağanüstü değişmezlikteki kendi kanunlarının geçici olarak ihlali anlamına gelen) mucizeleriyle ona müdahale eden bir doğaüstü güç barındırır (koruma ve mucizelerle müdahale bu varsayımın her türünde olmasa bile çoğunda vardır). İngiltere'nin önde gelen ilahiyatçılarından Richard Swinburne, "*Tanrı Var mıdır?*" isimli kitabında bu konu hakkında şaşırtıcı biçimde nettir:

> Bir teistin Tanrı hakkındaki iddiası, onun yaratma, koruma ya da küçük veya büyük herhangi bir şeyi ortadan kaldırma gücü olduğu şeklindedir. Ve ayrıca o nesneleri hareket ettirebilir ya başka şeyler yaptırabilir... Gezegenlerin Kepler'in keşfettiği şekliyle hareket etmesini ya da bir ateş yaklaştırdığımızda barutun patlamasını sağlayabilir; ya da gezegenleri tamamen farklı şekillerde hareket ettirtebilir ve kimyasal maddelerin şu anki durumlarını belirleyen koşullardan tamamen farklı koşullarda patlamalarını ya da patlamamalarını sağlayabilir. Tanrı doğanın kanunları tarafından kısıtlanamaz; kanunları o belirler ve iptal edebilir ya da değiştirebilir; tabi eğer isterse.

Tek kelimeyle çok basit değil mi! Yukarıda anlatılan şey her ne olursa olsun NOMA'dan oldukça farklı olduğu kesindir. Ancak başka ne söylerlerse söylesinler, "ayrık yetki alanları" düşünce kulübüne üye olan şu bilim insanları kabul etmelidirler ki doğaüstü olan akıllı bir yaratıcının bulunduğu bir evren, bulunmadığı bir evrenden çok farklı bir türde bir evrendir. Bu iki varsayımsal evren arasındaki farklar prensipte daha da kökten olamazdı, pratikte sınanması kolay olmasa bile. Ve bu da "bilimin, dinin esas varoluş iddiası ile ilgili tamamen sessiz kalması gerektiği" şeklindeki kendini beğenmiş bir şekilde baştan çıkarıcı olan hükmü baltalar. Bir yaratıcı doğaüstü zekânın varlığı ya da yokluğu su götürmez bir şekilde bilimsel bir sorudur, pratikte (ya da henüz) kesinleşmemiş olsa bile. Ayrıca dinlerin kendilerine bağlı olan büyük miktardaki imanlı kitlesini etkilemek için bel bağladığı mucize hikâyelerinin her birinin gerçekliği ya da gerçek dışılığı da öyledir.

İsa'nın insan olan bir babası var mıydı ya da annesi doğum yaparken bakire miydi? Günümüze ulaşabilmiş yeterli delil olsun veya olmasın, bu yine de kesinlikle bir bilimsel sorudur ve prensipte şöyle kesin bir yanıtı vardır: evet veya hayır. İsa Lazarus'u diriltti mi? Kendisi çarmıha gerilip öldürüldükten üç gün sonra tekrar canlandı mı? Bu tip her sorunun bir cevabı vardır, (pratikte keşfedebilelim ya da edemeyelim) ve bu kesinlikle bilimsel bir cevaptır. Konuyu berraklaştırmak için kullanmamız gereken yöntemler sadece ve sadece bilimsel yöntemler olmalıdır, üstelik çok büyük bir ihtimalle konuyla ilgili kanıtlar hiçbir zaman ortaya çıkmayacak olsa bile. Konuyu dramatize etmek için, fevkalade bir olaylar zinciri sonrasında, adli kazıbilimcilerin, İsa'nın gerçekten de biyolojik bir babasının olmadığını gösteren DNA kanıtlarını ortaya çıkarttıklarını hayal edin. Omuz silken ve soğuk bir üslupla şuna benzer sözler sarf eden din savunucularını gözünüzün önüne getirebiliyor musunuz?: "Kimin umurunda? Bilimsel kanıt teolojik sorularla tamamen alakasızdır. Yanlış yetki alanı! Biz yalnızca nihai sorular ve ahlaki değerlerle ilgileniriz. Ne DNA bulgusunun ne de diğer bilimsel kanıtların bu konuyla hiçbir ilgisi olamaz. İster olumlu ister olumsuz olsun."

Bu karikatür gibi fikir sadece bir şaka tabi ki. Eğer herhangi bir bilimsel ispat çıkagelse, hemen sahiplenilip göklere çıkarılacağından emin olabilirsiniz. NOMA'nın popüler olmasının tek nedeni Tanrı Varsayımı lehinde hiçbir kanıtın bulunmamasıdır. Dinsel inanç lehinde herhangi bir kanıt için en küçük bir iz bulunsa, tam o anda, din savunucuları hiç vakit kaybetmeden NOMA'yı pencereden dışarı atardı. Kültürlü ilahiyatçılar bir yana (onlar bile cemaatlerini heyecanlandırmak için ken-

dileri gibi kültürlü olmayanlara mucize masalları anlatmaktan mutlu olsalar da), sözde mucizelerin birçok imanlının sahip olduğu en güçlü inanma nedeni olduğundan şüphelenirim; ve mucizeler, tanımları gereği bilimin ilkelerini ihlal ederler.

Roma Katolik Kilisesi bir taraftan NOMA'nın peşinde koşar gözükürken, diğer taraftan, mucize gerçekleştirmeyi azizliğe yükselme için başlıca şart olarak gösterir. Merhum Belçika Kralı, kürtaj karşıtı duruşu yüzünden aziz adayıdır. Şimdilerde, kralın ölümünden bu yana kendilerini ona adamış duacıların herhangi mucizevî bir iyileşme yaşayıp yaşamadıklarını ortaya çıkarmak için hevesli araştırmalar yapılmaktadır. Dalga geçmiyorum. Durum gerçekten budur ve bu tipik bir aziz hikâyesidir. Bu konunun tamamının, kilise içindeki daha kültürlü camialar için bir utanç kaynağı olduğunu sanıyorum. Ayrıca, kültürlü sıfatına layık bir camianın neden kilisede kaldığı, en az ilahiyatçılara keyif veren şu gizemler kadar gizemlidir.

Mucize hikâyeleri önüne konulduğunda, Gould muhtemelen aşağıdaki satırlarla karşılık verirdi: NOMA'nın ana fikri, çift yönlü bir pazarlık olmasıdır. Din, bilimin sahasına adım attığı ve mucizelerle gerçek dünyaya burnunu sokmaya başladığı anda, Gould'un savunduğu anlamını yitirir ve bel kemiği kırılır. Ancak şunu unutmayın ki, Gould'un savunduğu mucizesiz din kilisede oturan ya da vaaz veren ilahiyatçıların çoğu tarafından onaylanmamaktadır. Aslında bu din tanımı onlar için büyük bir hayal kırıklığıdır. Alice'in Harikalar Diyarı'na düşmeden evvel kız kardeşinin kitabıyla ilgili yaptığı yorumu uyarladığımızda: mucizeler yaratmayan ve dualara karşılık vermeyen bir Tanrının vasfı ne olabilir? Ambrose Birece'nin "dua etmek" fiilini nasıl akılcılıkla tanımladığını hatırlayın: "Kâinatın kanunlarının tek bir talepçi namına feshedilmesini talep etmek. Bu, itiraf edildiği üzere alçakça bir taleptir." Tanrının, kazanmalarına yardım ettiğini düşünen atletler vardır (yani kayrılmayı en az kendileri kadar hak eden rakipleri karşısında), Tanrının kendilerine bir park yeri ayırdığına inanan motorlu araç sürücüleri vardır, dolayısıyla, büyük bir olasılıkla başkasını bu şanstan yoksun bırakacaklardır. Bu tarz teizm utanç verici düzeyde gözdedir ve NOMA kadar (görünüşte) akılcı olan herhangi bir şeyden etkilenmesi pek mümkün değildir.

Yine de gelin Gould'u izleyelim ve dinimizi yontarak onu en düşük müdahaleci şekle gelecek şekilde kırpalım: mucizeler yok, Tanrı ile aramızda herhangi bir yönde iletişim yok, fizik kurallarının kurcalanması ve bilimin çimenlerine basmak yok. Olsa olsa şöyle olur: kâinatın başlangıç koşullarına deistik bir giriş, böylece zamanın bolluğu içerisinde

yıldızlar, elementler, kimya ve gezegenler gelişir ve hayat evrimleşir. Bu soyutlama yeterli gelir mi? Bu mütevazi ve gösterişsiz din, NOMA'nın hayatta kalmasına yeterli midir?

Pekala böyle olduğunu düşünebilirsiniz. Fakat ben, en müdahale etmeyen NOMA Tanrısının bile (İbrahimci Tanrı kadar şiddet uygulayan veya beceriksiz olmasa da) dürüstçe incelendiğinde hala bilimsel bir varsayım olduğunu düşünüyorum. Tekrar konuya dönüyorum: içinde yalnızca bizim olduğumuz bir evren (yavaşça evrimleşmiş olabilecek henüz keşfetmediğimiz dünya dışı zekâlar hariç), akıllı tasarımı kendi varoluşundan sorumlu olan, bir ilk yol göstericili evrenden oldukça farklıdır. Bu iki farklı tür evreni pratikte birbirinden ayırt etmenin çok kolay olmayabileceğini kabul ediyorum. Yine de, nihai tasarım varsayımı hakkında oldukça özgün olan bir şey var ve bilinen tek alternatifi de onunla eşit derecede özgündür; bu bilinen tek alternatif kademeli evrimdir. Bu iki alternatif, hemen hemen bağdaşmaz biçimde birbirlerinden farklıdırlar. Evrim, eşi benzeri olmayan bir şekilde, canlıların varlığına gerçek bir açıklama getirir ve eğer bu evrim açıklaması olmasaydı bu canlıların var olmalarının olasılıksızlıkları, onların varlıklarını imkânsız kılardı. Ve buradaki işlenen konunun son sözü olarak, bu durum Tanrı Varsayımı için (bölüm 4'de de göstereceğim gibi) ölümcül olmaya yakındır.

Büyük Dua Deneyi

Mucizelerle ilgili, eğer eğlendirici olmasaydı acınası olacak örnek bir olay Büyük Dua Deneyi'dir; yani hastalar için dua edilmesi onları iyileştirir mi? Dualar çoğunlukla hasta kişiler için edilir; ve bu dualar hem kişisel olarak hem de resmi ibadethanelerde topluca yapılır. Darwin'in kuzeni olan Francis Galton, dua etmenin insanlar için bir fayda sağlayıp sağlamadığını bilimsel olarak araştıran ilk kişidir. Galton, her pazar, İngiltere'nin dörtbir yanındaki bütün kiliselerinde, tüm topluluğun kraliyet ailesinin sağlığı için topluca dua ettiğine dikkat etti. Bu yüzden, sadece en yakınlarımızdan ve sevdiklerimizden dua alabilen bizlerle karşılaştırıldıklarında, kraliyet ailesindekilerin olağandışı biçimde sağlıklı olmaları gerekmez mi?[1] Galton bunu araştırdı ve istatistiksel bir farka rastlamadı. Belki de amacı dalga geçmekti, çünkü rasgele seçilmiş

1 Oxford Üniversitesi daha önce bahsettiğim rektörünü seçtiğinde, Akademi Üyeleri üç gece ard arda onun sağlığına içtiler. Bu yemeklerin üçüncüsünde, bir karşılık konuşması yapmak istedi ve cana yakın bir yorum yaptı: "Kendimi şimdiden daha iyi hissediyorum."

arazi parçalarına dua edip bitkilerin daha hızlı yetişip yetişmeyeceğini de (yetişmediler) görmek istemişti.

Daha yakın geçmişte, fizikçi Russel Stannard (göreceğimiz gibi İngiltere'nin en tanınmış üç dindar bilim insanından biri) dua etmenin hastaların sağlığını iyileştirdiği görüşünü deneysel olarak sınamak için, (elbette) Templeton Vakfı tarafından finanse edilen bir girişime desteğini koydu.[36]

Bu tip deneyler düzgün yapılabilmesi için, deney çift kör[1] yöntemi kullanılarak yapılmalıdır ve burada bu standarda katı biçimde uyulmuştur. Hastalar kesinlikle rasgele olarak, deney grubuna (dua edilenler) ve kontrol grubuna (dua edilmeyenler) atanırlar. Ne hastaların, ne doktorların ne hastabakıcıların ne de duacıların, hangi hastalara dua edileceğini ya da hastaların hangilerinin kontrol grubu üyesi olduğunu bilmelerine izin verilmez. Deneysel duayı eden kişilerin, her kim için dua edeceklerse onların isimlerini bilmeleri gerekir; aksi takdirde, belirlenen kişiler haricindeki ilgisiz kişiler için dua etmenin ne anlamı olurdu? Ancak duacılara hastaların yalnızca ön ismi ve soyadlarının ilk harfi verilerek gizlilik sorunun üstesinden gelinmiştir. Belli ki bu yöntemin kullanılması, Tanrının doğru hastane yatağının yerini tam olarak saptayabilmesi için yeterli olacaktı.

Böylesi deneyler yapma fikri, bol miktarda alay konusu yapılmaya açıktır ve bu proje de beklenildiği üzere bunu yaşamıştır. Bildiğim kadarıyla Bob Newhart bununla ilgili bir skeç hazırlamamıştı, ancak onun sesini belirgin biçimde duyabiliyorum:

> Tanrım neler söylüyorsun? Beni kontrol grubundan olduğum için tedavi edemiyor musun? ...Ah anlıyorum, teyzemin duaları yeterli değil. Ama Tanrım, yan yataktaki Bay Evans... O neydi Tanrım? Bay Evans her gün binlerce dua aldı öyle mi? Ama Tanrım, Bay Evans o kadar insanı tanımaz ki... Ah, demek ondan yalnızca John E. olarak bahsettiler, John Ellsworthy'yi kastetmediklerini nasıl anladın?... Ah evet, hangi John E.'ye dua ettiklerini anlamak için her şeyi bilme yeteneğini kullandın. Ama Tanrım...

1 *-ed.not.* (Double-blinded): Deney esnasında, deneklerin ve araştırmacıların, test sürerken örneğin kime gerçekten ilaç verilip kime verilmediğini bilmemesi şeklindeki deney prosedürüdür. Böylece denekler ve araştırmacılar test üzerinde bilmeden etkide bulunamazlar.

Tüm alayları cesurca göğüsleyen araştırmacı grup hiç yılmadan çalıştı ve Boston yakınlarında bulunan Zihin/Beden Sağlık Akademisi'nde bir kardiyolog olan Dr. Herbert Benson'un liderlik yaptığı grup, 2,4 milyon dolarlık Templeton sermayesini harcadı. Daha önce bir Templeton basın bülteninde Dr. Benson'un sözleri şöyle alıntılanmıştı: "Tıbbi olgularda aracılık (şefaat) dualarının etkisinin ispatına inanmak yükselmektir." Bu yüzden araştırma sağlam ellerdeydi ve kuşkucu tereddütlerle mahvedilmesinin ihtimali yoktu. Dr. Benson ve ekibi, altı hastanedeki 1.802 adet koroner baypas ameliyatı geçiren hastayı gözlemişti. Hastalar üç gruba bölündü. Grup 1 dua aldı ve bunu bilmedi. Grup 2 (kontrol grubu) dua almadı ve bunu bilmedi. Grup 3 dua aldı ve bunu bildi. Grup 1 ve 2'nin karşılaştırılması aracılık dualarının etkisini sınamak içindi. Grup 3, birinin kendisi için dua ettiğini bilmenin kişide ortaya çıkarabileceği olası psikolojik etkileri test etmek içindi.

Dualar üç kilise cemaatinin üyeleri tarafından edildi (Minnesota, Massachusetts ve Missouri'den birer kilise) ve bu üç kilisenin üçünün de konumları hastanelerden oldukça uzaktı. Daha önce açıklandığı üzere, duacılara, dua edecekleri hastaların yalnızca ön adları ve soyadlarının ilk harfi söylendi. İşlemleri mümkün olduğunca standartlaştırmak iyi bir deneysel uygulamadır ve duacıların hepsine, bu uygulamaya uygun olarak, dualarında "çabuk, sağlıklı bir iyileşme ve komplikasyon olmamasıyla birlikte başarılı bir ameliyat için" ifadesini kullanmaları söylendi.

Amerikan Kalp Dergisi'nin Nisan 2006 sayısında bildirilen sonuçlar oldukça netti. Kendisine dua edilen ve edilmeyen ve bunu bilmeyen hastalar arasında (grup 1 ve 2) fark yoktu. Kendisine dua edildiğini bilenlerle, dua edilip edilmediğini bilmeyenler arasında bir fark vardı; ancak bu beklenmeyen yöndeydi. Kendileri için dua edildiğini bilenler, bilmeyenlere oranla, yan etkilerden çok daha fazla acı çektiler. Tanrı bu kaçık girişimi kınadığını göstermek için hafifçe cezalandırmış mıydı? Kendileri için dua edildiğini bilen hastaların sonuç itibariyle ilave stresten (araştırmacıların deyimiyle "sahne korkusu") zarar görmüş olmaları daha olası görünür. Araştırmacılardan birisi olan Dr. Charles Bethea şöyle demişti: "Bu onları 'duacılara başvurulacak kadar hasta mıyım?' düşüncesiyle şüpheye düşürmüş olabilir." Günümüzün dava açma meraklısı toplumunda, deneysel dua aldıklarını bilmelerinin bir sonucu olarak kalp rahatsızlıklarından zarar gören bu hastaların, Templeton Vakfı aleyhine topluca dava açabileceklerini umut etmek abartı mı olur?

Başta bu araştırmanın yapılmasına ilahiyatçılar karşı çıksaydı şaşırtıcı olmazdı, belki de dinle dalga geçilme ihtimali doğuracağı için bunu

yapacaklardı. Oxford'lu ilahiyatçı Richard Swinburne, araştırmanın başarısızlığının ardından yazdığı yazısında, "Tanrı, dualara yalnızca iyi sebepler yüzünden edildiğinde cevap verir" mantığıyla araştırmaya karşı çıktı.[37] Buna göre, sırf çift kör yöntemi kullanılarak yapılan bir deneyin tasarımındaki rasgelelik yüzünden bir kişinin değil de başka bir kişinin dua edilmek için seçilmesi, iyi bir sebep oluşturmaz. Tanrı bunu görür. Bu, aslında az önce Bob Newhart'ın ağzından yaptığım taşlamanın esas fikriydi ve Swinburne de bunu söylerken haklıydı. Ancak Swinburne yazısının diğer kısımlarında, hicvin ötesine geçer. Tanrı tarafından yönetilen bir dünyada acı çekmeyi haklı göstermeye ilk defa çalışması değildir bu:

> Acılarım bana cesaret ve sabır gösterme fırsatı sunar. Sizlere, duygudaşlığınızı gösterme ve acılarımı hafifletme konusunda bana yardımcı olma fırsatını tanır. Ve topluma şu ya da bu çeşit acılar için özel bir tedavi bulmaya çalışmak için bir sürü para harcayıp harcamayacağını seçme şansı sunar ... İyi bir Tanrı acı çekmemize üzülse de, onun en büyük kaygısı kesinlikle ve kesinlikle her birimizin sabır, sevgi ve büyüklük göstermemiz ve dolayısıyla kutsal bir karakter olmamızdır. Bazı insanların kendi iyilikleri için ağır hasta olmaları gerekir ve bazı insanların da diğerlerine önemli seçenekler sunmak için ağır hasta olmaları gerekir. Sadece bu şekilde bazı insanlar ne tür bir insan olacakları hakkında ciddi kararlar vermeye cesaretlendirilebilirler. Diğer insanlar içinse hasta olmak o kadar değerli değildir.

Bu acayip muhakeme örneği, dindar zihnin aşırı tipik bir örneğidir ve bana Swinburne'la ve Oxford'lu meslektaşımız Profesör Peter Atkins'le birlikte katıldığımız bir açık oturum programında olan bir olayı hatırlatır. Swinburne bir noktada Yahudi soykırımını, Yahudilere muhteşem bir şekilde cesur ve asil olma fırsatı sunduğu gerekçesiyle savunmaya yeltenmişti. Peter Atkins şiddetli bir biçimde gürledi: "Cehennemde çürüyesin."[1]

1 Bu karşılıklı etkileşim son yayından aktarılarak hazırlanmıştır. Swinburne'ün tipik teolojisine ait bu yorumu, Hiroşima hakkındaki oldukça benzer yorumuyla önceden işaret edilmişti, *Tanrının Varlığı*, sayfa 264: "Hiroşima atom bombasıyla yok olan insanların sayısının bir kişi azaldığını varsayalım. Eğer böyle olsaydı, cesaret ve halden anlama adına fırsatlar azalırdı..."

İlahiyatçı mantığın bir başka tipik örneği, Swinburne'ün makalesinin ilerleyen bölümlerinde göze çarpar. Haklı biçimde şöyle önerir: "Eğer Tanrı varlığını kanıtlamak isteseydi, kalp hastalarından oluşan deneysel grupla kontrol gruplarının iyileşme istatistiklerini belli belirsiz etkilemekten daha iyi yollar bulurdu. Eğer Tanrı var olsaydı ve bizi buna ikna etmek isteseydi, 'dünyayı süper mucizelerle' doldurabilirdi." Ama Swinburne en sonunda ağzındaki baklayı çıkarır: "Ancak, zaten Tanrının varlığına dair yeterli kanıt mevcuttur ve bu kadar çok kanıt bizim için iyi olmayabilir." Tekrar okuyun: "Çok fazla kanıt bizim için iyi olmayabilir!" Richard Swinburne, yakın zamanda emekli olmuş, İngiltere'nin en itibarlı ilahiyat profesörü olma unvanının sahibidir ve Britanya Akademisi'nin bir üyesidir. Eğer istediğiniz bir ilahiyatçıysa, ilahiyatçılar bundan daha seçkin olmuyorlar. Belki de siz bir ilahiyatçı istemiyorsunuzdur.

Swinburne, araştırma başarısızlığa uğrayınca araştırmayı reddeden tek ilahiyatçı değildi. Peder Raymond J. Lawrence'a, *New York Times*'da, sorumluluk sahibi dini liderlerin aracılık dualarının bir etkisi olup olmadığıyla ilgili herhangi bir kanıtın bulunamamasından dolayı neden "derin bir oh çekeceklerini" izah etmesi için cömert bir köşe sunulmuştur.[38] Eğer Benson araştırması duanın gücünü gözler önüne sermeyi başarabilseydi, Lawrance farklı tondan çalacak mıydı? Belki hayır ama diğer birçok papazın ve ilahiyatçının böyle yapacağından emin olabilirsiniz. Peder Lawrence'in yazısı en çok şu ifadesiyle hatırlanır: "Geçenlerde bir meslektaşım, kocasının tedavisinin yanlış yapılmasından ötürü doktorun birini suçlayan dindar ve iyi eğitimli bir kadından söz etti. Kadın, kocası ölürken onun için dua etmediği için doktoru suçladı."

Diğer ilahiyatçılar, duayı böylesi bir yöntemle araştırmanın para kaybı olduğu konusunda, NOMA taraftarı kuşkucularla birleştiler çünkü onlara göre doğaüstü etkiler barizce bilimin menzili dışındadır. Ancak, Templeton Vakfı çalışmayı finanse edip tam desteğini verirken, sözde aracılık duasının gücü bilimin (en azından prensipte) menzili içindeydi. Çift kör yöntemi kullanılan bir deney yapılabilirdi ve bu deney yapıldı da. Deney olumlu bir sonuç üretmiş olabilirdi. Ve eğer öyle olsaydı, tek bir din savunucusu hayal edebilir misiniz ki bilimsel araştırmanın dinsel konularla ilgisiz olduğu mantığına dayanıp, bu sonucu reddetsin? Elbette hayal edemezsiniz.

Söylemeye gerek yok ki, araştırmanın olumsuz sonuçları inançlıları sarsmayacaktır. Deneydeki duacıların bir kısmını bulan Missouri İba-

det Hizmetleri Müdürü Bob Barth şöyle bir yorum yapmıştı: "İnançlı bir insan bu araştırmayı ilgi çekici bulduğunu söyleyebilir fakat biz zaten çok uzun zamandır dua etmekteyiz ve dua etmenin işe yaradığını gördük; işe yaradığını biliyoruz ve dua ve maneviyat üzerine yapılan araştırmalar yeni başlıyor." Ya evet: duanın işe yaradığını *inancımız* yoluyla biliriz, o halde eğer bunu kanıtlamayı başaramazsak istediğimiz sonucu alana kadar yılmadan çalışmaya devam ederiz.

Evrimin Neville Chamberlain Ekolü

NOMA'da (Tanrı Varsayımının bilime karşı bağışıklı olmasında) ısrar eden bu bilim adamları için muhtemel bir gizli dürtü, popülist yaradılışçılık tehdidinin kızıştırdığı tuhaf Amerikan politik gündemidir. Amerika'nın bazı bölgelerinde bilim, iyi organize olmuş, sağlam siyasi bağlantılara sahip ve hepsinin üstünde sınırsızca finanse edilen bir muhalefetin saldırısına maruz kalmaktadır ve evrimin okullarda öğretilmesi en ön savaş cephesidir. Bilim insanları kendilerini tehdit edilmiş hissettikleri için affedilebilirler çünkü tüm araştırma sermayesi eninde sonunda hükümetçe sağlanmaktadır ve seçilmiş vekiller, cahil ve taraflı seçmenlere tıpkı iyi eğitimli seçmenlere olduğu gibi hizmet etmelidirler.

Böylesi tehditlere cevaben bir evrim savunma lobisi oluşturulmuştur ve bunların en dikkat çekicisi, Eugenie Scott önderliğindeki Ulusal Bilim Eğitimi Merkezi (NCSE) tarafından temsil edilendir. Eugenie Scott, yakın geçmişte *Evrim Yaradılışçılığa Karşı* isimli bir kitap yazmış olan ve bilim adına eylemler yapan yorulmaz bir eylemcidir. NCSE'nin ana politik hedeflerinden biri de "mantıklı" dinsel görüşü (kiliseye giden halk arasında, evrimle bir sorunu olmayan ve bunun inançlarıyla ilgisiz olduğunu ve hatta inançlarını (bazı garip yollarla) desteklediğini düşünen erkek ve kadınlar) keşfetmek ve onları harekete geçirmektir. Evrim savunma lobisinin ilgisini çekmeye çalıştığı, yaradılışçılığın dinin adını kötüye çıkarmasından sıkıntı çeken ruhban sınıfının, ilahiyatçıların ve aşırı tutucu olmayan inançlıların oluşturduğu büyük kitledir. Ve evrim savunma lobisinin bunu başarabilmesinin yollarından biri, NOMA'yı benimseyerek (yani bilimin kesinlikle bir tehdit olmadığını çünkü dinin iddialarıyla bağlantısız olduğunu kabul ederek) gerçekte inanmadıkları bir şeyi söylemeleridir.

Neville Chamberlain evrimcileri ekolü olarak tanımlayabileceğimiz şeyin en belirgin bilgelerinden biri de filozof Michael Ruse'dir. Ruse, yazıları ve açtığı davalarla yaradılışçılık karşıtı güçlü bir savaşçı olmuş-

tur.[39] Ateist olduğunu iddia eder ancak *Playboy*'daki makalesi şöyle bir yaklaşımdadır:

> Biz bilimi sevenler, düşmanlarımızın düşmanının dostumuz olduğunu anlamalıyız. Sıklıkla evrimciler olası müttefiklerini aşağılamak için zaman harcarlar. Ateistler yaradılışçılara karşılık vermek yerine, cana yakın Hıristiyanları kötülemek için bol bol nefes tüketirler. Papa John Paul II Darvinciliği destekleyen bir mektup yazdığında, Richard Dawkins'in ona verdiği yanıt basitçe Papanın ikiyüzlü birisi olduğu ve bilim hakkında söylediklerinde samimi olmadığı, bu açıklamayı yapmak yerine açık sözlü bir tutucu olmasını yeğlediğiydi.

Tamamen taktiksel bir görüş açısıyla, Ruse'nin Hitler karşıtı savaşla bu olayı karşılaştırmasındaki yüzeysel benzerliği görebiliyorum: "Winston Churchill ve Franklin Roosevelt, Stalin'i ve komünizmi sevmemiştir. Ancak Hitler'le savaşırken Sovyet güçleriyle birlikte davranmaları gerektiğini fark etmişlerdir. Her türden evrimci, yaradılışçılık ile savaşmak için bu örnekte olduğu gibi birlikte çalışmalıdır." Ancak en sonunda meslektaşım, Chicago Üniversitesinde genetikçi olan Jerry Coyne'nin Ruse hakkındaki eleştirilerine katıldım:

> Ruse savaşın gerçek doğasını kavrayamaz. Bu savaş yalnızca evrimin yaradılışçılığa karşı savaşı değildir. Dawkins ve Wilson gibi bilim insanlarına göre [E. O. Wilson, meşhur Harvard'lı biyolog], gerçek çekişme akılcılık ile boş inançlar arasındadır. Bilim akılcılığın yalnızca bir şekliyken, din boş inançların en yaygın şeklidir. Yaradılışçılık, en büyük düşman olarak gördükleri şeyin yani "dinin" sadece bir belirtisidir. Din yaradılışçılık olmadan var olabilirken, yaradılışçılık din olmadan var olamaz.[40]

Yaradılışçılarla gerçekten ortak bir yanım var. Onlar da "Chamberlain ekolünün" aksine benim gibi NOMA ve onun ayrık yetki alanlarıyla herhangi bir ilişkiyi reddedeceklerdir. Bilimin çimenlerinin bağımsızlığına saygı duymak bir kenara dursun, yaradılışçıların kirli çizmeleriyle onun üzerinde tepinmekten daha çok sevdikleri başka bir şey yoktur. Ve de kirli savaşırlar. Yaradılışçılık taraftarı avukatlar, Amerikan taşrasındaki

kamu davalarında, ateistliğini alenen bildiren evrimci arayışındadırlar. İsmimin bu amaçlar için kullanıldığını biliyorum ve bundan üzüntü duyuyorum. Bu etkili bir taktiktir çünkü rasgele seçilen jüri topluluklarının içinde, ateistlerin şeytanın kılık değiştirmiş hali (çocuk sapıklarıyla ya da "terörist"lerle (Salem cadıları ve McCarthy Komünistleri'nin günümüzdeki eşdeğerleri) aynı değerde) oldukları bilgisiyle yetiştirilmiş olanlar mutlaka vardır. Beni kürsüde yakalayan yaradılışçı bir avukat, şu soruyu yönelterek jüriyi kolayca kazanabilir: "Evrim hakkındaki bilginiz sizi bir ateist olma yönünde etkiledi mi?" Bu soruya evet demek zorundayımdır ve tek fırça darbesiyle jüriyi kaybederim. Bunun aksine, laiklik yanlılarının verebileceği hukuksal cevap şöyle olabilir: "Dinsel inançlarım, ya da inançsızlığım, özel bir konudur. Ne bu mahkemenin işidir ne de bilimsel çalışmalarımla en ufak bir ilgisi vardır." Ben bu ifadeyi kullansaydım dürüst olmazdım ve bunun sebeplerini Bölüm 4'te açıklayacağım.

The Guardian muhabiri Madeleine Bunting, "Akıllı tasarım lobisi, neden Richard Dawkins var diye Tanrıya şükreder?" başlıklı bir makale yazdı.[41] Bu gazetecinin Michael Ruse haricinde birisine danıştığına dair bir belirti yok ve makale gerçekte Ruse tarafından yazılmış olabilecek kadar onu andırır.[1] Dan Dennett, Remus Amca'dan[2] ustalıklı bir alıntı yaparak Bunting'e karşılık verdi:

> Bu iki Britanyalının (Madeleine Bunting ve Michael Ruse) Amerikan folklorundaki en bilindik şakalardan birinde (Akıllı tasarım lobisi neden Richard Dawkins var diye Tanrıya teşekkür etmelidir, Mart 27) tongaya basmalarını komik buluyorum. Tavşan kardeş tilki tarafından yakalandığında ona yalvarır: "Ah, lütfen, lütfen Tilki kardeş, ne istersen yap ama beni şu korkunç çalıya atma!" Tilki onu oraya attığında ise artık çalıların arasında güvende ve sapasağlamdır. Amerikalı propagandacı William Dembski, akıllı tasarım yararına faydalı çalışmalarına devam etmesini söyleyerek Richard Dawkins'e şakacı bir yazı yazdığında, Bunting ve Ruse buna aldandılar! "Oh Tanrım, Tilki kardeş,

1 *New York Times* 22 Ocak 2006 sayısındaki, hatırı sayılır (ve çok daha sağlam bilgiler sunan) gazeteci Judith Shulevitz'in makalesi "Kozmolojiler ters düştüğünde" için de aynı şey söylenebilir. General Montgomery'nin Savaşın İlk Kuralı "Moskova'ya ayak basmayın" idi. Belki de Gazetecilik Bilimi için de bir İlk Kural olmalıdır: "Michael Ruse'dan başka birileriyle de röportaj yapın."

2 *-ed.not.* Walt Disney karakteri.

> samimi iddianız (evrimsel biyoloji, bir yaratıcı Tanrı fikrini çürütür şeklindeki) fen sınıfında biyoloji dersini tehlikeye atmaktadır çünkü bunu öğretmek kilise ve devlet arasındaki ayrımı bozacaktır!" Doğru. Ayrıca, bakireyken doğumun imkânsız olduğunu bildireceği için fizyoloji dersini de hafifletmelisiniz...[42]

Bu konunun tamamı, (Tavşan kardeşin çalılarda sağ kalışına dua etmesi de dahil olmak üzere,) biyolog P.Z.Myers tarafından dikkatle ele alınmıştır. Myers'ın Pharyngula[1] isimli *blog*'una konuyla ilgili sağduyu sahibi olmak için güvenle başvurulabilir.[43]

Ödün verme lobisindeki meslektaşlarımın kesin bir şekilde dürüst olmadıklarını ima etmiyorum. Bu konu üzerinde ne kadar ciddiyetle düşündüklerini ve içsel uyuşmazlıkları kafalarında nasıl çözdüklerini merak etmekten kendimi alamasam da NOMA'ya içtenlikle inanıyor olabilirler. Bu konuyu daha fazla irdelemeye şimdilik gerek yok fakat bilim insanlarının dinsel konular hakkında yayınladığı bildirileri anlama arayışında olan birisi, politik durumu (liberallerle muhafazakârlar arasındaki sürreal savaş artık Amerika'yı parçalamaktadır) göz önünde bulundurmayı unutmamalıdır. NOMA tarzı ödün vermeye daha sonraki bölümlerde tekrar değineceğim. Şimdi bilinemezciliği ve bilgisizliğimizin yavaş yavaş budanmasının ve Tanrının varlığı ya da yokluğuyla ilgili kararsızlığın belirli bir ölçüde azaltılmasının olasılığını inceleyelim.

Küçük Yeşil Adamlar

Bertrand Russel'ın hikâyesinin uzaydaki bir demlikle ilgili değil, (Sagan'ın içgüdüleriyle düşünmeyi meşhur bir şekilde reddedişinin konusu olan) dünya dışı *hayatla* ilgili olduğunu düşünün. Yine bu varsayımı çürütemeyiz ve bu durumda tam anlamıyla akla yatkın tek duruş bilinemezciliktir. Ancak bu dünya dışı hayat varsayımı artık anlamsız bir varsayım değildir. Düşündüğümüzde hemen aşırı olasılıksız olduğu sonucuna varmayız. Elimizde eksik kanıta dayalı ilginç bir görüş olur ve kararsızlığımızı azaltabilecek türde kanıtlar yazabiliriz. Eğer hükümetimiz, amacı sadece yörüngede gezinen demlikleri aramak olan pahalı teleskoplara yatırım yapsaydı hakaret etmek isterdik. Ancak, zeki yabancılardan sinyaller alabilmek umuduyla DDVA (Dünya Dışı Varlık

1-*ed.not.* Embriyonun gelişiminde bir safha.

Araştırması) yapmak için gökyüzünü tarayan radyo teleskoplara para harcamayı takdir edebiliriz.

Carl Sagan'ı dünya dışı yaşam hakkında içgüdüleriyle karar vermeyi reddetmesiyle övmüştüm. Fakat olasılığı tahmin edebilmek için neyi bilmeye ihtiyacımız olduğuyla ilgili aşırıya kaçmayan bir değerlendirme yapılabilir (ve Sagan yaptı). Bu süreç, bilgisiz olduğumuz konu başlıklarının bir listesini çıkarmak gibi basit bir şeyle bile başlatılabilir, tıpkı, Paul Davies'in "olasılıkları bir araya getiren" olarak tanımladığı ünlü Drake Denklemi'nde olduğu gibi. Drake Denklemi, evrende bağımsız bir biçimde evrimleşen medeniyetlerin sayısını tahmin etmek için yedi terimin birbiriyle çarpılması gerektiğini söyler. Bu yedi terim, yıldızların sayısını, yıldız başına düşen dünya benzeri gezegenlerin sayısını ve şu ya da bu olasılık ve de listeye koymaya gerek duymadığım diğer terimleri içerir (diğer terimleri listeye koymaya gerek duymadım çünkü burada belirtmek istediğim tek konu, bunların hepsinin bilinemez ya da muazzam hata paylarıyla tahmin edilebilir olmalarıdır). Tamamen ya da hemen hemen tamamen bilinmez olan birçok terim birbiriyle çarpıldığında, elde edilen sonuç (yani uzaylı medeniyetlerinin tahmini sayısı) o kadar hatalıdır ki burada bilinemezcilik tek güvenilir duruş olmasa bile epey mantıklı görünür.

Drake Denklemi'ndeki bazı terimler, şimdiden, ilk kez kaydedildikleri 1961 yılında olduklarından daha az bilinmezdirler. O tarihte, merkezi bir yıldızın yörüngesinde olan gezegenlerden oluşan güneş sistemimiz bilinen tek yıldız sistemiydi, buna Jüpiter ve Satürn uydu sistemlerinin sağladığı yerel benzerlikler de dâhildi. Evrendeki yörüngesel sistem sayısıyla ilgili en iyi tahminimiz, daha gayri resmi "sıradanlık ilkesi (Kopernik, Hubble ve diğer bilimcilerden doğan tatsız tarih derslerinin yol açtığı, yaşamakta olduğumuz yerde olağandışı hiçbir şey olmaması gerektiği şeklindeki his)" eşliğindeki kuramsal modellere dayalıydı. Maalesef, sıradanlık ilkesi, arkasından gelen "Antropik" ilkeyle (eğer bizim güneş sistemimiz gerçekten evrende tek olsaydı, böylesi konular hakkında kafa yoran varlıklar olarak, burası, tam anlamıyla, varolmuş olacağımız tek yer olacaktı) zayıflatılmıştır (Bölüm 4'e bakın). Çünkü varolmuş olduğumuz gerçeği, oldukça olağan dışı bir yerde yaşadığımızı kanıtlar.

Ancak güneş sistemlerinin heryerdeliğine dair günümüz tahminleri artık sıradanlık ilkesine dayandırılmamaktadır; doğrudan kanıtla bildirilirler. Comte'un pozitivizminin cezası olan tayf ölçer, yine işe yarar. Teleskoplarımız diğer yıldızların etrafındaki gezegenleri ancak zorlukla

doğrudan görebilir. Ancak bir yıldızın konumu, etrafında dönen gezegenlerin yerçekimsel etkisiyle düzensizleşir ve tayf ölçerler yıldızların tayflarındaki Doppler değişimlerini yakalayabilirler (en azından düzeni bozan gezegenin büyük olduğu durumlarda). Çoğunlukla bu yöntem kullanılarak, elinizdeki bu kitabın yazıldığı sırada 147 yıldızın yörüngesinde 170 adet güneş sistemi dışı gezegen olduğunu artık biliyoruz[44] ancak bu rakam siz kitabı okuduğunuz sırada mutlaka yükselecektir. Şimdiye kadar bulunan gezegenler büyük "Jüpiterlerdi", çünkü yalnızca Jüpiterler yıldızlarını günümüz tayf ölçerlerinin keşif bölgesine itebilecek kadar büyüktürler.

En azından Drake Denklemi'nin önceleri muğlak kalmış bir teriminin sayısal ölçümünü düzelttik. Bu durum, denklemin verdiği son değer hakkındaki bilinemezciliğimizin, çok fazla olmasa da, belirgin miktarda hafiflemesini sağlamıştır. Diğer dünyalardaki hayat konusunda hâlâ bilinemezci olmak zorundayız; ancak artık daha az bilinemezci olabiliriz çünkü artık bilgisizliğimiz biraz daha az. Bilim bilinemezciliği parça parça yontabilir, tıpkı Huxley'in Tanrının durumuna ayrıcalık sağlandığını yadsımak için gerçek görüşlerini bükmesi gibi. İddia ediyorum ki, Huxley, Gould ve birçok diğerlerinin kibar kaçınmalarına rağmen, Tanrı sorusu prensipte ve sonsuza kadar bilimin erişiminden kaçamayacaktır. Comte'un söylediğinin aksine yıldızların doğasının aydınlatılması ve onların yörüngelerindeki hayat olasılığıyla birlikte, bilim, en azından bilinemezciliğin sahasına olasılıksal akınlar yapabilir.

Benim Tanrı Varsayımı tarifim, "insanüstü" ve "doğaüstü" sözcüklerini içerdi. Farkı belirginleştirmek için, bir DDVA radyo teleskopunun gerçekten dış dünyadan bir sinyal aldığını ve bu sinyalin su götürmez bir şekilde evrende yalnız olmadığımızı ortaya çıkardığını hayal edin. Bu arada ne tarz bir sinyalin bizi bu sinyali gönderenin zeki varlıklar olduğu konusunda ikna edeceği, abes olmayan bir sorudur. Soruyu tersine çevirmek iyi bir yaklaşımdır. Dünya dışı dinleyicilere varlığımızı reklam etmek için akıllıca ne yapmalıyız? Ritmik titreşimler bunu başaramaz. 1967'de, titreşen yıldızı (pulsar) ilk keşfeden radyo gökbilimcisi Jocelyn Bell Burnell, 1,33 saniyelik frekans hızının kesinliğinden etkilenerek, şaka yollu, bu sinyale Küçük Yeşil Adam sinyali adını koymuştur. Daha sonra gökyüzündeki ikinci bir titreşen yıldız daha keşfetti, bu titreşen yıldız gökyüzünün başka bir yerindeydi ve titreşim periyodu farklıydı, böylece Küçük Yeşil Adam varsayımı çöpe atılmış oldu. Metronomsal ritimler birçok zeki olmayan olgu tarafından üretilebilir: sallanan dallardan damlayan sulara, kendini ayarlayan geri besleme döngülerindeki

zamanlama gecikmelerinden, kendi etrafında ve bir yörünge etrafında dönen göksel cisimlere kadar. Galaksimizde şu ana kadar binden fazla titreşen yıldız bulunmuştur ve bunların her birinin tıpkı bir deniz feneri ışığı gibi etrafımızda salınan, radyo enerjisi çıkaran ve dönen nötron yıldızları oldukları genel kabul görmektedir. Saniyeler ölçeğindeki zamanlarda kendi etrafında dönen yıldızları düşünmek muhteşemdir (günlerin 24 saat değil de, 1,33 saniye sürdüğünü hayal edin) ama nötron yıldızları hakkında bildiğimiz her şey zaten fazlasıyla muhteşemdir. Asıl konu, titreşen yıldız olgusunun artık zekânın değil temel fiziğin bir ürünü olarak bilinmekte olduğudur.

Ritmik herhangi bir şey, akıllı varlığımızı evrende kulak kesilmiş canlılara ilan edemeyecektir. Asal sayılardan sıklıkla seçkin bir çözüm olarak bahsedilir çünkü fiziksel olayların tek başına bunları oluşturmuş olabileceğini düşünmek zordur. İster asal sayıları saptayarak ister diğer başka yollarla, DDVA'nın açık bir dünya dışı ispatla çıkageldiğini ve belki de bunu (Fred Hoyle'un *A for Andromeda* ya da Carl Sagan'ın *Temas* isimli eserlerindeki bilim kurgu satırlarında sözü geçen) çok geniş miktarda bir bilgi ve akıl aktarımının izlediğini hayal edin. Böyle bir duruma nasıl bir karşılık vermemiz gerekir? Affedilebilir bir tepki, tapınmaya benzer bir şey olacaktır çünkü bu kadar muazzam bir uzaklıktan sinyal gönderebilen herhangi bir uygarlık büyük ihtimalle bizim medeniyetimizden oldukça yüksek miktarda üstün olacaktır. Hatta bu mesajı gönderdiği sırada bu medeniyet bizden daha ilkel bile olsa, aramızdaki muazzam mesafe hesaba katılınca, mesajın bize ulaştığı zamanda bizden binlerce yıl ileride olmaları gerektiğinin hesabını yapabiliriz (tabi kendi soylarını yok etmemişlerse ki bu olası olmayan bir şey değil).

Onları bulalım veya bulmayalım, üstün insan mertebesinde (bir ilahiyatçının hayal edebileceği muhtemelen herhangi bir şeyi aşan ve bazı yönlerde tanrı benzeri olacak kadar üstün olan) uzaylı uygarlıklarının olması oldukça muhtemeldir. Teknik başarıları bize, tıpkı bir Karanlık Çağ köylüsünün yirmi birinci yüzyıla ışınlandığında görecekleri gibi görünecektir. Bu köylünün dizüstü bilgisayara, cep telefonuna, atom bombasına veya jet uçağına nasıl tepki vereceğini düşünün. Arthur C.Clarke'ın Üçüncü Kanununda ortaya koyduğu gibi: "Yeterince gelişmiş herhangi bir teknoloji, büyüden ayırt edilemez." Teknolojimizin yarattığı mucizeler, eski insanların gözüne, suları yaran Musa veya su üstünde yürüyen İsa hikâyelerinden daha az olağanüstü görünmeyecekti. DDVA sinyalimizin uzaylıları bize Tanrı gibi gelebilirler, tıpkı Güney Amerika'daki yerlilerin ilkel medeniyetlerinin yaşadığı yerlere, silahlar,

teleskoplar, kibritler ve güneş tutulmalarını önceden söylemelerine yarayan takvimlerle giden misyonerlerin Tanrı muamelesi görmeleri gibi (ve hak etmedikleri bu onuru sonuna kadar istismar ettiler).

O halde, en gelişmiş DDVA uzaylıları hangi anlamda tanrı olmazlardı? Hangi anlamda insanüstü olup doğaüstü olmazlardı? Bu anlam öylesine önemlidir ki bu kitabın tam kalbine iner. Tanrılar ve tanrı benzeri dünya dışı varlıklar arasındaki fark, özelliklerinde değil kökenlerinde yatar. Zeki olmaya yeter karmaşıklıktaki varlıklar, bir evrimsel sürecin ürünleridir. Onlarla karşılaştığımızda ne kadar tanrı benzeri görünürlerse görünsünler, başlangıçta öyle değillerdi. Bilimkurgu yazarları, (örneğin Daniel F.Galouye'nin *Sahte Dünya* isimli kitabında öne sürdüğü gibi,) çok daha üstün bir medeniyet tarafından hazırlanmış bir bilgisayar benzetiminde yaşadığımızı bile öne sürmüşlerdir (ve bu varsayımın nasıl çürütülebileceğini düşünemiyorum). Ancak benzetimlerin de bir yerden gelmiş olmaları gerekir. Olasılık kanunları, daha basit öncülleri olmaksızın aniden ortaya çıkan bütün kavramları reddeder. Büyük bir ihtimalle bu benzetimler de kendi varlıklarını Darwinci evrimin (muhtemelen alışılmadık) bir çeşidine borçludurlar: Daniel Dennett'in terminolojisini kullanırsak, "gök kancasının" aksine, bir çeşit kendi kendini kademeli yükselten "vinçlere" borçludurlar.[45] Gök kancaları (tüm tanrılar dâhil olmak üzere) birer sihirli büyüdürler. Gerçek bir açıklayıcılıkları yoktur ve getirdiklerinden daha fazla açıklama gerektirirler. Vinçlerse gerçekten açıklık getiren açıklayıcı araçlardır. Doğal seçilim, tüm zamanların şampiyon vincidir. Hayatı, ilkel basitlikten, karmaşıklığın, güzelliğin ve günümüzde bizi büyüleyen görünüşteki tasarımın baş döndürücü yüksekliklerine kaldırmıştır. Bu, 4. bölüm olan "Tanrı Neredeyse Kesin Olarak Neden Yoktur"un hâkim konusunu oluşturacaktır. Ancak, Tanrının varlığına aktif olarak inanmamamın ana nedenini açıklamaya girişmeden önce, tarih boyunca inanç lehinde sunulan kanıtların hakkından gelme sorumluluğumu yerine getirmeliyim.

Bölüm 3

Tanrının Varlığının Kanıtları

Bir ilahiyat kürsüsünün bizim kurumumuzda yeri olmamalıdır.
Thomas Jefferson

Tanrının varlığı yönünde kanıtlar yüzyıllar boyunca ilahiyatçılar tarafından sistemli olarak düzenlenmiştir ve bu kanıtlara ilahiyatçı olmayan başka insanlar tarafından ilaveler yapılmıştır.

Thomas Aquinas "Kanıtları"

Thomas Aquinas'ın on üçüncü yüzyılda öne sürdüğü beş "kanıt" aslında hiçbir şeyi ispatlamaz ve anlamsız oldukları kolayca ortaya konulabilir; gerçi Aquinas'ın itibarını göz önüne aldığımda bunu çekinerek dile getiriyorum. Bu kanıtlardan ilk üçü yalnızca aynı fikri bildirmenin değişik yollarıdır ve bu yüzden üçü birlikte ele alınabilirler. Hepsi çözümü olmayan sonsuz birer kısırdöngüye yol açar; bir sorunun cevabı, başka bir soruyu doğurur ve bu sonsuza kadar böyle devam eder.

1. ***Hiç Hareket Etmemiş Hareket Ettirici.*** Hiçbir şey bir ilk hareket ettirici olmadan hareket etmeye başlamaz. Bu bizi tek çıkışın Tanrı olduğu bir kısırdöngüye yöneltir. Bir şey ilk hareketi sağlamış olmalıdır ve biz bu şeye Tanrı deriz.
2. ***Sebepsiz Sebep.*** Hiçbir şey kendi kendinin sebebi olamaz. Her sonucun öncül bir sebebi vardır ve biz tekrar kısırdöngüye itiliriz. Bu durum, bir ilk sebep tarafından sona erdirilmiş olmalıdır ki biz bu sebebe Tanrı deriz.
3. ***Evrensel Kanıt.*** Fiziksel şeylerin var olmadığı bir zaman dilimi mutlaka olmuştur. Ancak, şu an fiziksel şeyler varolduğundan, bunları var eden fiziksel olmayan bir şey olmalıdır ki biz bu şeye Tanrı deriz.

Bu kanıtların üçü de bir kısırdöngü görüşüne dayanır ve bu döngüyü sonlandırmak için Tanrıya başvurulur. Tanrının kendisinin bu döngüye karşı bağışıklı olduğuna dair tamamen yersiz bir varsayımda bulunurlar. Sırf ihtiyacımız var diye sonsuz bir döngüyü sonlandıracak bir sonlandırıcıyı keyfi olarak çağırmak ve ona bir isim vermek şeklindeki şüpheli lükse izin versek bile bu sonlandırıcıya Tanrıya atfedilen özelliklerin (her şeye gücü yetme, her şeyi bilme, iyilik, tasarım yaratıcılığı, insani özellikleri fazlasıyla aşan dua dinleme, günah bağışlama ve düşünce okuma) herhangi birisini bahşetmek için hiçbir sebep yoktur. Aklıma gelmişken, her şeyi bilme ve her şeye gücü yetme vasıflarının birbirleriyle çeliştiği mantıkçıların dikkatinden kaçmamıştır. Eğer Tanrı her şeyi biliyorsa, her şeye gücü yetme özelliğini kullanarak yapacağı müdahaleleri zaten önceden biliyordur. Fakat bu onun bu belirli müdahalelerini yapma konusunda fikrini değiştiremeyeceği anlamına gelir ki bu da her şeyi yapabilme gücünün olmadığı anlamına gelir. Karen Owens bu nükteli küçük paradoksu eşit ölçüde esprili bir dörtlüğünde yakalamıştır:

Her şeyi bilen,
Geleceği gören Tanrı
Gelecekteki fikrini değiştirmek için,
Her şeye gücü yetme özelliğini kullanabilecek mi?

Sonsuz kısırdöngüye ve onu sonlandırması için Tanrıyı çağırmanın abesliğine geri dönersek, örneğin "büyük patlama tekilliği" ya da henüz bilinmeyen başka bir fiziksel fikri akla getirmek daha tutumlu olacaktır. Bu sonlandırıcıya Tanrı demek, en iyi tabirle yararsız en kötü tabirle zararlı şekilde yanıltıcıdır. Edward Lear'ın *Kıtırlı Külbastı İçin Anlamsız Tarif*'i bizi "birkaç dilim biftek temin etmeye, bu dilimleri mümkün olan en küçük parçalarına ayırmaya, o parçaları biraz daha küçültmeye ve bunu 8 ya da 9 kez tekrarlamaya" davet eder. Bazı döngüler doğal bir sonlandırıcıya ulaşırlar. Bilim insanları örneğin altını en küçük parçalarına ayırsaydık ne olacağını merak etmeye alışkındırlar. Neden geriye kalan bu altın parçacıklarından birini ikiye bölüp, daha küçük bir altın parçası elde edemeyesiniz? Bu olaydaki döngü kesinlikle atom tarafından sonlandırılır. Mümkün olan en küçük altın parçası kesin olarak yetmiş dokuz protondan ve biraz daha fazla nötrondan oluşan bir çekirdekten ve ona eşlik eden yetmiş dokuz elektrondan oluşur. Eğer atomu tek bir atom seviyesinin ilerisine geçerek "keserseniz" elde edeceğiniz

şey artık altın olmayacaktır. Atom, Kıtırlı Külbastı türünde döngülere doğal bir sonlandırıcı sağlar. Tanrının ise Aquinas'ın kısırdöngülerinde doğal bir sonlandırıcı olup olmadığı hiçbir şekilde net değildir. Kitabın ilerleyen sayfalarında da göreceğimiz gibi, aslında bu kibar bir ifadedir. Şimdi Aquinas'ın listesinin sonraki satırlarına ilerleyelim:

4. ***Dereceden Kanıt.*** Dünyadaki şeylerin farklı olduklarını fark ederiz. Dereceler vardır, örneğin iyiliğin ve mükemmelliğin dereceleri vardır. Fakat bu derecelere, onları yalnızca bir en yüksek dereceyle kıyaslayınca değer biçebiliriz. İnsanlar aynı anda hem iyi hem de kötü olabilirler, öyleyse en yüksek iyilik insanın içinde bulunuyor olamaz. Yine aynı nedenle, mükemmellik standardını saptamak için de başka bir en yüksek mükemmellik olmalıdır ve biz bu en yüksek dereceye Tanrı deriz.

Bu bir kanıt mıdır? Öyleyse şöyle de diyebilirsiniz: insanlar kötü kokularına göre farklılık gösterirler ancak kıyaslamayı yalnızca kötü kokunun ulaşabileceği en kötü koku ile karşılaştırarak yapabiliriz. O halde, olağanüstü derecede kötü kokan bir en kötü koku var olmak zorundadır ve biz onu Tanrı olarak isimlendiririz. Ya da bu kıyaslamanın öğelerini istediğiniz gibi değiştirin ve benzer saçma sonuçlar türetin.

5. ***Teleolojik Kanıt ya da Tasarımdan Kanıt.*** Dünyadaki şeyler, özellikle de yaşayan varlıklar, sanki tasarlanmış gibi görünürler. Bildiğimiz gibi tasarlanmamış olan hiçbir şey tasarlanmış gibi gözükmez. O halde bir tasarımcı olmalıdır ve biz onu Tanrı olarak adlandırırız.[1] Aquinas, hedefe doğru giden bir ok benzetmesini kullanmıştır ancak çağdaş bir ısı güdümlü uçaksavar füzesi bu amaca daha iyi uyardı.

Tasarımdan kanıt, günümüzde hâlâ düzenli olarak kullanılan tek kanıttır ve birçok insanın kulağına hâlâ yıkıcı güçte ve nihai nakavt edici kanıt gibi gelir. Genç Darwin, bunu Cambridge'li bir öğrenciyken William Paley'in *Doğal İlahiyat* isimli kitabında okuduğunda ondan çok etkilenmişti. Paley'in talihsizliği, yetişkin Darwin'in bu balonu patlatmış olmasıdır. Herhalde, popüler inancın akılcı muhakeme ile darmadağın edilmesinin, tarihte Charles Darwin'in tasarımdan kanıtı yoketmesinden

1 Okul arkadaşlarımdan birinin birlikte geometri çalışırken bir Öklid sağlamasının içine sıkıştırdığı ölümsüz tasımı hatırlamadan edemedim: "ABC Üçgeni eşkenardır. O halde..."

daha yıkıcı bir örneği olmamıştır. Bu çok beklenmedik bir durumdu. Darwin sağolsun ki, artık "tasarlanmamış olup tasarlanmış gibi görünen bildiğimiz hiçbir şey yoktur" demek doğru değildir. Doğal seçilim ile evrim, karmaşıklığın ve inceliğin olağanüstü doruklarına tırmanarak kusursuz bir tasarım imgesi üretmiştir. Ve bu yalancı tasarım tepelerinden birisi de, küçücük bir böcekte bile sinir sisteminin (diğer daha basit yeteneklerinin yanında), bir oktan çok, hedefin peşinde olan karmaşık bir ısıya duyarlı güdümlü füze sistemi gibi hareket etmesidir. Tasarımdan kanıta Bölüm 4'te tekrar değineceğim.

Ontolojik[1] Kanıt ve Diğer Olası Kanıtlar

Tanrının varlığı yönündeki kanıtlar iki ana kategoriye ayrılırlar: önsel olanlar ve sonradan gelenler. Thomas Aquinas'ın beş kanıtı sonradan gelen kanıtlardır, yeryüzünün gözlemlenmesine dayanırlar. Tamamen oturup düşünerek muhakeme etmeye dayanan önsel kanıtların en ünlüsüyse, ontolojik kanıttır ve 1.078 yılında Canterbury Azizi Anselm tarafından ileri sürülmüş ve o tarihten bu yana sayısız filozof tarafından farklı şekillerde yeniden ifade edilmiştir. Anselm'in kanıtının garip bir yönü, insanlara değil, bir dua şeklinde Tanrının kendisine yöneltilmiş olmasıdır (ama dua dinleme kapasitesine sahip bir varlığın kendi varlığına inandırılmasının gereksiz olduğunu düşünebilirsiniz).

Anselm'e göre: "ondan daha da mükemmel olacak hiçbir varlığın tasavvur edilemeyeceği bir varlığın olduğunu tasavvur etmek mümkündür. Bir ateist bile böylesi üstün bir varlığı akla getirebilir, gerçek dünyadaki varlığını inkâr etse bile." Kanıt şöyle ilerler: "Fakat gerçek dünyada var olmayan bir varlığın, bu gerçek yüzünden mükemmelliği eksiktir. O halde bir çelişkiye düşeriz ve çabucak anlarız ki Tanrı vardır!"

Bu çocuksu iddiayı uygun bir dile, yani çocuk bahçesi diline çevirmeme izin verin:

> "Tanrının varlığını sana ispatlayabileceğime dair bahse girerim."
>
> "Yapamazsın işte."
>
> "Peki o zaman.. Mümkün olan en kusursuz kusursuz *kusursuz* şeyi düşün."
>
> "Tamam düşündüm, şimdi ne yapayım?"

1 *-ed.not.* Ontoloji varlık bilimi demektir. Temel sorusu varlığın ne olduğu olan felsefi disiplindir Ontoloji varlık ya da varoluş ile bunların temel kategorilerinin araştırılmasıdır.

"Şimdi, bu kusursuz kusursuz kusursuz şey gerçek mi? Yaşıyor mu?"

"Hayır, yalnızca zihnimin içinde."

"Ama eğer gerçek olsaydı daha kusursuz olmaz mıydı? Çünkü gerçekten gerçekten kusursuz bir şey, saçma, bayat ve hayal ürünü bir şeyden daha üstün olmalıdır. Böylece Tanrının varlığını kanıtlamış oldum. Lay lalay la lay lay. Tüm ateistler aptaldır."

"Aptal" sözcüğünü çocuksu ukalalığı yansıtması için iyice düşünüp taşınarak seçtim. Anselm'in kendisi de, 14. İlahinin ilk mısrasını alıntı yapmış ("Aptal tüm kalbiyle Tanrı yoktur dedi") ve varsayımsal ateisti için "aptal" (Latince *insipiens*) sözcüğünü kullanacak kadar küstahlaşmıştır:

Bundan dolayı, bir aptal bile en azından kavrayışıyla, kendisinden daha iyi bir şeyin tasavvur edilemeyeceği bir şeyin var olduğuna ikna olmuştur. Çünkü bunu duyduğunda anlar. Ve anlaşılan şey, kavrayışın içindedir. Ve elbette, kendisinden daha büyük bir şeyin tasavvur edilemeyeceği tek başına kavrayışın içinde olmaz. Çünkü onun yalnızca kavrayışın içinde olduğunu varsaydığımızda, gerçekliğin içinde olduğunu da tasavvur edebiliriz ki o zaman daha iyi olur.

Büyük hükümlere bu tarz laf ebeliği numaralarıyla ulaşılabileceği fikri hiç hoşuma gitmez, bu yüzden "aptal" benzeri ağız dalaşı kelimelerinden kaçınma konusunda dikkat göstermeliyim. Bertrand Russel (aptal değildir) ilginç bir söz söylemiştir, "[Ontolojik kanıtın] safsata olması gerektiğine ikna olmak, safsatanın tam olarak neresinde yattığını bulmaktan kolaydır." Russel gençliğinde ontolojik kanıta kısaca şöyle ikna olmuştu:

O kesin anı hatırlarım, 1894 yılının bir gününde, Trinity Caddesi'nde tek başıma yürüyüş yaparken, ontolojik kanıtın mantıklı olduğunu birdenbire fark etim (ya da fark ettiğimi sandım). Bir tütün kutusu almak için dışarı çıkmıştım; geri dönüş yolunda kutuyu aniden havaya fırlattım ve tekrar yakalar yakalamaz haykırdım: "Yüce İskoç! Ontolojik kanıt sağlamdır."

Merak ediyorum da, acaba neden şuna benzer bir cümle kurmadı: "Yüce İskoç! Ontolojik kanıt akla yatkın gibi görünüyor. Ancak evrenle ilgili önemli bir gerçeğin basit bir sözcük oyununun ardında gizli olması, gerçek olamayacak kadar güzel değil midir? Belki de Zeno'nunki gibi bir paradoks olup olmadığını çözmek için araştırma yapmaya hazırlansam daha iyi olacak." Yunanlılar, Zeno'nun, Aşil'in kaplumbağayı asla yakalayamayacağını göstermek için sunduğu "kanıtı" görmekte zorluk çekmişlerdir.[1] Ancak Yunanlılar Aşil'in gerçekten de kaplumbağayı yakalayamayacağı sonucuna varmamaları gerektiği sezgisine sahiptiler. Karar vermek yerine bunu bir paradoks olarak adlandırdılar ve matematikçilerin sonraki nesillerinin bunu açıklamasını beklediler (ve matematikçiler sonunda bunu bir sınır değere yakınlaşan sonsuz seriler teorisi ile açıkladılar). Russel'ın kendisi tabi ki Aşil'in kaplumbağayı yakalamaktaki başarısızlığını kutlamak için tütün kutularının havaya atılmaması gerektiğini anlayacak kadar iyi eğitimliydi. Aynı dikkati neden Aziz Anselm için de göstermedi? Eğer mantık zorunlu kılıyorsa, hayal kırıklığına uğramaktan bile hiç çekinmeyen, aşırı derecede temiz zihniyetli bir ateist olduğundan şüphelenirim.[2] Ya da belki de ipucu Russel'ın ontolojik kanıtın esas yüzünü görmesinden çok sonra, 1946'da bizzat yazdığı notlarından birinde gizlidir:

> Asıl soru şudur: sırf onu düşünebiliyor olduğumuz gerçeği yüzünden düşüncelerimiz dışında varolduğu gösterilmiş aklımıza gelen herhangi bir şey var mıdır? Her filozof buna evet demekten hoşlanacaktır çünkü bir filozofun işi dünya

1 Zeno'nun paradoksu, ayrıntıları bir dipnotta işlenecek kadar ünlüdür. Aşil kaplumbağadan on kat daha hızlı koşabilmektedir, böylece yarışın başlangıcında kaplumbağaya 100 metre avans verir. Aşil 100 metre koştuğunda kaplumbağa ondan 10 metre öndedir. Aşil 10 metre daha koştuğunda kaplumbağa 1 metre öndedir. Aşil 1 metre daha koşar, kaplumbağa hâlâ 1/10 metre öndedir... Bu *sonsuza* kadar sürer ve böylece Aşil kaplumbağayı asla yakalayamaz.

2 Günümüzde buna benzer bir durumu, yaşlandığında dininden döndürülerek bir çeşit Tanrıçaya inanmak zorunda bırakıldığını bildiren, filozof Antony Flew'in bolca reklamı yapılmış dönekliğinde görebiliriz (internet sayesinde çılgın, ateşli bir tekrar süreci başlatılmıştı). Aksi yöndeki Russel müthiş bir filozoftu. Ve Nobel ödülü kazanmıştı. Flew'in sözde din değişikliği belki de Templeton ödülüne layık görülmeliydi. Bu yöndeki ilk adım, 2006'da "Phillip E. Johnson Düşünce Özgürlüğü ve Sadakat Ödülü'nü" kabul ettiğini bildiren yüz kızartıcı kararıdır. Phillip E. Johnson ödülünü ilk alan bizzat Phillip E. Johnson'dır, Akılcı Amacı bir "bombardıman strateji" olarak kurarak güvenilirlik kazanmış bir hukukçudur. Flew ödülün ikinci sahibi olacaktı. Ödülü veren üniversite BIOLA Üniversitesi'dir yani Los Angeles Kutsal Kitap Enstitüsü'dür. "Flew kullanıldığını fark edemiyor mu?" diye düşünmeden edemiyor insan. Victor Stenger, Free Inquiry 25: 2, 2005, 17-18'deki "*Flew'in Çatırdayan Bilimi*"ni okuyun; www.secularhumanism.org/index.php?section=library&page=stenger_25_2

> hakkındaki şeyleri gözleyerek değil düşünerek bulmaktır. Eğer evet cevabı doğru cevapsa, saf düşünceden şeylere uzanan bir köprü vardır. Eğer değilse yoktur.

Bunun aksine, benim hislerim, gerçek dünyadan tek bir veri ile bile beslenmeden böylesi önemli bir sonuca varan herhangi bir fikir zincirine karşı otomatik bir derin şüphe olacaktır. Belki de bu benim filozof değil de bilim adamı olduğumu göstermekten daha fazlası değildir. Filozoflar yüzyıllar boyunca ontolojik kanıtı hem savunurken hem de karşı çıkarken gerçekten de onu ciddiye aldılar. Ateist filozof J. L. Mackie, *Teizmin Mucizesi* isimli kitabında ayrıntılı ve net bir tartışma sunar. Bir filozofu, sağduyuyu bir cevap olarak kabul etmeyecek insan olarak aşağı yukarı tanımlarım dediğimde bunu bir iltifat olarak kastederim.

Ontolojik kanıtın en açık çürütülüşleri genellikle filozoflar David Hume (1711-1776) ve Immanuel Kant'a (1724-1804) atfedilir. Kant, Anselm'in "varolmanın" varolmamaktan daha "mükemmel" olduğu şeklindeki anlaşılmaz varsayımını, gömleğin kolunda oyun kartı saklamak olarak tanımladı. Amerikalı filozof Norman Malcolm bunu şuna benzer bir şekilde ortaya koydu: "Varolmanın bir mükemmellik olduğu şeklindeki öğreti dikkat çekici şekilde tuhaftır. 'Gelecekteki evim eğer yalıtılmış olursa yalıtılmamış olduğunda olacağından daha iyi bir ev olacaktır' demek anlamlıdır ve doğrudur; fakat eğer varolsaydı varolmadığı halinden daha iyi olacaktı demenin ne gibi bir anlamı vardır?"[46] Bir başka filozof, Avustralyalı Douglas Gasking, ironik "kanıtı" olan Tanrı *yoktur* (Anselm'in çağdaşı Gaunilo bir bakımdan benzer *reductio*[1] önermişti) ile anafikri ortaya koymuştur:

1. Dünyanın yaratılışı hayal edilebilecek en harika başarıdır.
2. Bir başarının değeri, (a) özünün kalitesi ve (b) yaratıcısının yeteneğinin ürünüdür.
3. Yaratıcının yetersizliği (ya da elverişsizliği) ne kadar çok olursa, başarı da o kadar çok etkileyicidir.
4. Bir yaratıcı için en korkunç elverişsizlik, var olmamasıdır.
5. Bu nedenle, eğer evrenin var olan bir yaratıcının ürünü olduğunu varsayarsak, ondan daha büyük bir varlığı tasavvur edebiliriz; yani ismen, kendisi var olmadan her şeyi var eden bir yaratıcıyı.

1 -*ed.not.* Reductio ad absurdum: saçma olana indirgeme.

6. Bu durumda, var olan bir Tanrı, kendisinden daha güçlü bir varlığın tasavvur edilemeyeceği bir varlık olamaz, çünkü ondan daha müthiş ve daha inanılmaz bir yaratıcı, var olmayan bir Tanrı olacaktır.

Dolayısıyla:

7. Tanrı yoktur.

Gasking'in gerçekten Tanrının varolmadığını kanıtlamadığını söylemeye gerek yoktur. Aynı şekilde, Anselm de Tanrının varolduğunu ispatlamamıştı. Aradaki tek fark, Gasking'in bilerek komiklik yapıyor olmasıydı. Farketmiş olduğu gibi, Tanrının varlığı veya yokluğu, "lafsal hokkabazlıkla" hüküm verilmek için çok büyük bir sorudur. Ve de varolmanın, mükemmelliğin göstergesi olarak muğlak biçimde kullanılmış olmasının bu kanıtın en büyük sorunu olduğunu düşünmüyorum. Detayları unuttum fakat bir defasında ontolojik kanıtı domuzların uçabileceğini kanıtlamak için uyarladığımda bir ilahiyatçı ve filozof topluluğunu gücendirdim. Yanıldığımı ispatlamak için Şekilsel Mantık'a başvurma zorunluluğu hissettiler.

Ontolojik kanıt, tıpkı Tanrının varlığının tüm önsel kanıtları gibi, bana Aldous Huxley'in *Zıt Fikre Nişan Al* isimli kitabında, Tanrının varlığının matematiksel kanıtını bulan yaşlı adamı hatırlatır:

> *m* herhangi bir pozitif sayı olmak üzere, sıfır üzeri *m* sonsuza eşittir formülünü bilir misiniz? Peki, neden her iki tarafı da sıfırla çarparak denklemi daha basite indirgemiyoruz? Bu durumda, *m*'in sonsuz kere sıfıra eşit olduğu durumu elde edersiniz. Bu pozitif bir sayının sıfır ile sonsuzluğun çarpımı olduğunu söylemektir. Bu, evrenin sonsuz bir güç tarafından yoktan var edildiğini kanıtlamaz mı?

Ve Tanrının varlığıyla ilgili, Büyük Katerina, İsveçli matematikçi Euler ve Aydınlanmanın büyük ansiklopedicisi Diderot arasında meşhur bir on sekizinci yüzyıl tartışması sahnelenmiştir. Dindar Euler ateist Diderot'un üzerine yürürken son derece inançlı bir ses tonuyla ona meydan okur "Mösyö, $(a + b^n)/n = x$ dir, bu yüzden Tanrı vardır. Tekrar Et!" Diderot korkarak geri çekilir ve hatta hikâyenin bir anlatılışında Fransa'ya geri dönecek kadar geri çekilir. Ancak bu efsanenin gerçekliği şüphelidir.

Bu hikayenin ana fikri Diderot'un matematikçi olmadığı ve bu yüzden kafasının karışarak geri adım atması gerektiğiydi. Euler burada Bilimle Kör Etmekten Kanıt (bu olayda kullanılan bilim dalı matematik) diye adlandırabileceğimiz bir yöntem kullanıyordu ancak B.H.Brown'un da belirttiği üzere Diderot aslında iyi bir matematikçiydi ve bu tuzağa düşmesi pek olası değildi. David Mills, *Ateist Evren* isimli kitabında, kendisiyle bir radyo söyleşisi yapan dindar sunucunun, garip bir şekilde etkisiz kalan bilimle kör et girişiminde Enerjinin Korunumu Kanunu'nu ortaya atmasını yazar: "Hepimiz madde ve enerjiden oluşmuş olduğumuz için, şu bilimsel ilke, ölümsüz hayata inanca bir katkı sağlamaz mı?" Sunucunun söylediği şey tercüme edildiğinde "Öldüğümüzde vücudumuzdaki atomların hiçbiri (ve enerjinin hiçbir kısmı) kaybolmaz. Bu yüzden ölümsüzüz." şeklindeki ifadeden fazlası olmayan şeye Mills benim vereceğimden daha sabırlı ve kibar bir yanıt vermişti.

Ben bile, uzun tecrübelerime rağmen, bunun kadar aptalca bir hüsnükuruntuyla karşılaşmamıştım. Bununla birlikte, www.godlessgeeks.com/LINKS/GodProof.htm internet adresindeki oldukça komik "Tanrının Varlığının Üç Yüzden Fazla Kanıtı" şeklindeki numaralandırılmış listede toplanmış muhteşem "kanıtların" çoğuyla karşılaşmıştım. İşte onlardan gülünç yarım düzinesi. Alıntılarım kanıt 36'dan başlıyor.

36. ***Eksik Tahribattan Kanıt:*** Bir uçak kazasında 143 yolcu ve mürettebat öldü. Ancak bir çocuk sadece üçüncü derece yanıklarla kurtuldu. O halde Tanrı vardır.

37. ***Olası Dünyalardan Kanıt:*** Eğer her şey farklı olsaydı, o zaman her şey farklı olurdu. Bu kötü olurdu. O halde Tanrı vardır.

38. ***Katışıksız İstekten Kanıt:*** Tanrıya inanıyorum! Tanrıya inanıyorum. İnanıyorum, inanıyorum, inanıyorum. Tanrıya inanıyorum! O halde Tanrı vardır.

39. ***İnançsızlıktan Kanıt:*** Dünya nüfusunun çoğunluğu Hıristiyanlığa inanmaz. İşte bu tam da Şeytan'ın istediğidir. O halde Tanrı vardır.

40. ***Ölümden Sonraki Deneyimden Kanıt:*** X kişisi bir ateist olarak öldü. Artık hatasını anlıyor. O halde Tanrı vardır.

41. ***Duygusal Şantajdan Kanıt:*** Tanrı sizi sever. Nasıl ona inanmayacak kadar kalpsiz olursunuz? O halde Tanrı vardır.

Güzellikten Kanıt

Aldous Huxley'in az önce bahsettiğim romanındaki bir diğer karakter, Tanrının varlığını bir gramofonda Beethoven'in yaylı sazlar dörtlüsü No 15 A minör'ünü ("*heiliger Dankgesang*") çalarak ispatlamıştır. Kulağa inandırıcı gelmese de, bu, bir dizi popüler kanıtı temsil eder. Aşağı yukarı şöyle olan vahşice saldırıları saymayı artık bıraktım: "O halde Shakespeare'i nasıl açıklarsın?" (Zevkinize göre Schubert, Michelangelo ve başka isimleri koyabilirsiniz.) Bu kanıt o kadar tanıdık gelecektir ki onu daha fazla belgelememe gerek yok. Fakat arkasındaki mantık hiçbir zaman ayrıntılı olarak açıklanmadı ve üzerinde ne kadar düşünürseniz o kadar anlamsız olduğunu fark edersiniz. Beethoven'in son zamanlarındaki dörtlüklerinin muhteşem olduğu besbellidir. Shakespeare'in soneleri de öyle. Tanrı orada olsa da olmasa da muhteşemdirler. Tanrının varlığını kanıtlamazlar; Beethoven'in ve Shakespeare'in varlığını kanıtlarlar. Büyük bir orkestra şefinin "Eğer dinleyecek bir Mozart'a sahipseniz Tanrıya neden ihtiyacınız olsun ki?" dediğine inanılır.

Bir keresinde, *Issız Ada Diskleri* isimli bir radyo programında haftanın konuğu idim. Bu programda, eğer ıssız bir adaya düşerseniz yanınıza almak istediğiniz sekiz plağı seçmek zorundaydınız. Benim seçtiklerimin arasında Bach'ın *St Matthew Passion*'ından "*Mache dich mein Herze rein*" vardı. Ve programın sunucusu dindar birisi olmadığım halde neden dinsel şarkılar seçtiğimi anlamakta güçlük çekmişti. Şöyle de diyebilirsiniz, Cathy ve Heathcliff'in gerçekte hiç var olmadıklarının tamamen bilincinde olarak *Wuthering Heights*'ın tadını nasıl çıkarabilirsiniz?

Ancak ek olarak dikkat çekmem gereken bir nokta daha var ve her ne zaman Sistine Şapel'i veya Raphael'in *Bildirisi* gibi şeyler dine atfedilse, bu noktanın vurgulanması gerekir. En büyük sanatçıların bile hayatlarını kazanmaları gerekir ve bu yüzden zamanlarında kendilerine verilen işleri yaparlardı. Raphael ve Michelangelo'nun Hıristiyan olduklarından kuşkulanmak için hiçbir nedenim yok (bu onların yaşadıkları dönemde neredeyse tek seçenekti) fakat bu gerçek neredeyse önemsizdir. Kilisenin muazzam varlığa sahip olması, onu sanatın en büyük müşterisi yapmıştı. Eğer tarih farklı biçimde gelişseydi ve Michelangelo devasa Bilim Müzesi'nin tavanını boyamak üzere görevlendirilseydi, en az Sistine Şapel'i kadar ilham verici bir şey üretemeyecek miydi? Beethoven'in *Mesozoik Senfoni*'sini veya Mozart'ın *Genişleyen Evren* operasını asla dinleyemeyecek olmamız ne kadar da üzücü. Ve

Haydn'ın *Evrim Oratoryosu*'ndan mahrum kalmış olmamız da; fakat bu bizim onun *Yaradılış* oratoryosunun tadını çıkarmamızı engellemez. Kanıta başka yönden yaklaşmak gerekirse, karımın soğuk bir şekilde bana önerdiği gibi, Shakespeare Kilisenin verdiği işleri yapmak zorunda olsaydı ne olacaktı? Hiç şüphesiz *Hamlet*'i ve *Kral Lear ile Macbeth*'i kaybetmiş olacaktık. Ve onların yerine ne kazanmış olacaktık? Bu kadar nefis şeyler olacaklar mıydı? Hayal edin.

Eğer harika sanatın varlığını Tanrının varlığına bağlayan mantıklı bir kanıt var ise, bu, o kanıtın taraftarları tarafından ayrıntılı olarak açıklanmamıştır. Basitçe kendini açıkladığı farz edilmiştir ki kesinlikle kendini açıklamaz. Belki de tasarımdan kanıtın bir başka türü daha olarak görülmelidir: Schubert'in müzikal beyni, (bir omurgalı hayvanın gözünden bile daha olasılıksız olan) bir olasılıksızlık mucizesidir. Veya daha az onurlu bir şey olarak, bir çeşit deha kıskançlığıdır: "Bir başka insanoğlu ne cüretle benim beceremediğim kadar güzel müzik/şiir/sanat yapabilir? Bunu yapan Tanrı olmalıdır."

Kişisel "Deneyimden" Kanıt

Üniversite arkadaşlarımdan diğerlerine göre daha akıllı ve olgun olanlarından (epey dindar olan) biri, İskoç adalarında kamp yapmaya gitmişti. Gece yarısı o ve kız arkadaşı çadırın içinde bir iblisin sesini duyup uyandılar; bu, hiçbir kuşkuya yer bırakmaksızın bizzat Şeytandı: ses her açıdan şeytaniydi. Arkadaşım bu korkunç tecrübeyi hiçbir zaman unutmadı ve bu onu daha sonra papazlığa sürükleyen etkenlerden birisiydi. Genç halim bu korkunç hikâyeden etkilenmişti ve bu hikâyeyi, Oxford'daki Rose ve Crown barında stres atan hayvanbilimcilere nakletmiştim. İçlerinden iki tanesinin deneyimli kuşbilimci oldukları ortaya çıktı ve ikisi de kükreyerek güldüler. "Man adalı Yelkovan Kuşu!" diyerek neşeyle bağırdılar. İçlerinden biri, bu türün şeytani çığlığının ve kahkahasının ona sayısız dillerde "Şeytan Kuşu" şeklinde yerel lakap kazandırdığını ekledi.

Birçok insan Tanrıya inanır çünkü kendi gözleriyle onun (ya da bir meleğin ya da hüzünlü bir bakirenin) suretini gördüklerine inanırlar. Ya da Tanrı, kafalarının içinde onlarla konuşur. Bu kişisel deneyimden kanıt, bir Tanrı isteyenlere en ikna edici gelen kanıt türüdür. Ancak onlar dışındakiler ve psikoloji hakkında az çok bilgi sahibi olanlar için bu kanıt en az ikna edici olanıdır.

Tanrıyla bizzat karşılaştığınızı mı söylüyorsunuz? Güzel ama bazı insanlar da rüyalarında pembe bir fil görmüşlerdir ancak bu durum sizi muhtemelen etkilemez. Kanlı Yokshire Katili Peter Sutcliffe, belirgin biçimde İsa'nın ona kadınları öldürmesini söyleyen sesini duymuştur ve ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır. George W. Bush Tanrının kendisinden Irak'ı işgal etmesini istediğini söyler (Tanrının ona Irak'ta kitle imha silahları bulunmadığını söylemeye tenezzül etmemiş olması çok yazık). Akıl hastanelerindeki hastalar Napolyon ya da Charlie Chaplin olduklarını veya tüm dünyanın kendilerine suikast düzenlemek istediğini ya da düşüncelerini diğer insanların beyninde seslendirebileceklerini düşünürler. Onları alttan alırız ancak ilham aldıkları iç düşüncelerini ciddiye almayız çünkü genelde çok fazla insan bu düşünceleri paylaşmaz. Dinsel deneyimlerin bunlardan tek farkı, onları öne sürmüş olan insanların çok fazla olmasıdır. Sam Harris, *İnancın Sonu* isimli eserinde şöyle yazdığında aslında çok fazla alaycı değildi:

> Mantıksal hiçbir gerekçesi olmayan inançlar barındıran insanlara taktığımız isimler vardır. İnançları oldukça yaygın olduğundaysa bu insanları "dindar" olarak adlandırırız; aksi takdirde bu insanlar "deli", "psikopat" ya da "kuruntulu" olarak adlandırılacaktı... Açıkça, sayılarının çok olması bu insanları aklı başında gösterir. Ve Yaratıcının, yağmur damlalarını yatak odası pencerenize Mors alfabesiyle çarptırarak sizinle iletişim kurduğuna inanmak zihinsel bir hastalığın göstergesiyken, bu yaratıcının düşüncelerinizi duyabildiğine inanmanın toplumumuzda normal olduğunun düşünülmesi aslında basit bir tarihsel kazadır. Ve dindarların genellikle deli olmayıp, inançlarının özünün delice olması da öyledir.

Halüsinasyonlar konusuna Bölüm 10'da tekrar döneceğim.

İnsan beyni birinci sınıf benzetim yazılımı kullanır. Gözlerimiz, beynimize dışarıda neler olup bittiğinin aslına tam uygun bir fotoğrafını sunmaz ya da zaman ilerlerken olan şeylerin kusursuz bir filmini göstermez. Beynimiz sürekli olarak optik sinirler boyunca çatırdayan kodlanmış vuruşlarla güncellenen, üzerinde işlemler yaptığı bir görüntü oluşturur. Optik yanılsamalar beynin bu müdahalesinin parlak hatırlatıcılarıdır.[47] Yanılsamaların (Necker Küpü'nün iyi bir örnek teşkil ettiği) başlıca bir türü, beynin duyu organlarından aldığı verilerin, gerçekliğin

iki ayrı örneğiyle birden uyumlu olduğu durumlarda ortaya çıkar. Bu iki örnek arasında seçim yapmasına fırsat verecek herhangi bir kaynağa sahip olmayan beyin, iki örnek arasında gidip gelir ve biz de bu iki modelin birinden diğerine sürekli bir atlama tecrübe ederiz. Baktığımız resim, tam anlamıyla, bize değişiyormuş ve farklı bir hal alıyormuş gibi görünür.

Beyindeki benzetim yazılımı, özellikle yüzler ve sesler oluşturmakta uzmandır. Penceremin kenarında Einstein'ın plastik bir maskesi var. Önden bakıldığında, şaşırtıcı olmayan bir şekilde, eksiksiz bir yüz gibi görünüyor. Şaşırtıcı olan ise, arkadan bakıldığında (oyuk kısma) yine eksiksiz bir surat gibi görünmesi ve bu sefer gerçekten sıra dışı bir algılama yaşanmasıdır. Bakan kişi maskenin etrafında dönerken, surat onu takip ediyormuş gibi görünür ve bu takip Mona Lisa'nın, bakanı takip ettiği söylenen bakışlarında olduğu gibi zayıf ve bıktırıcı bir şekilde değildir. Çukur taraf gerçekten ama gerçekten hareket ediyormuş gibi görünür. Bu göz aldanmasını daha önce görmemiş insanların şaşkınlıkla nefesleri kesilir. İşin daha da tuhafı, eğer maske yavaşça dönen bir masaya sabitlenirse, ön tarafa bakarken doğru yönde dönüyormuş gibi görünürken, çukur tarafa baktığınızda *zıt yönde* dönüyormuş gibi görünüyor olmasıdır. Buradan çıkan sonuç, bir yönden diğerine geçişi izlerken, gelen tarafın giden tarafı "yiyormuş" gibi gözükmesidir. Bu, görmek için bazı külfetlere katlanmaya değer müthiş bir yanılsamadır. Bazen çukur yüze oldukça yaklaşsanız da "gerçekten" çukur olduğunu göremeyebilirsiniz. Çukur olduğunu gördüğünüz anda ise, tekrar ani bir kayma görürsünüz ki bu iki yöne de olabilir.

Bu neden olur? Maskenin yapısında bir hile yoktur. Herhangi bir çukur maske aynı şeye yol açacaktır. Hile tamamen bakan kimsenin beynindedir. İçsel benzetim yazılımı yüzün varlığına işaret eden bir veri alır, bu belki de uygun yerlerde bulunan bir çift göz, bir burun ve ağızdan fazlası değildir. Bu yarım yamalak ipuçlarını alan beyin geri kalanını kendisi halleder. Yüz benzetim yazılımı harekete geçmekten zevk duyar ve yüzün tamamen eksiksiz bir örneğini oluşturur, üstelik gözlere sunulan gerçeklik yalnızca bir çukur maske olsa bile. Yanlış yöne dönme yanılsaması meydana gelir çünkü bir çukur maske dönerken, beynimize gelen verinin normal yüz olarak algılanması için gelen verileri anlamlı kılmanın tek yolu ters yöne dönmedir (bunu anlamak zordur ama iyice düşünürseniz siz de onaylarsınız).[48] Bu tıpkı bazen havaalanlarında gördüğümüz dönen radar çanağındaki yanılsamaya benzer. Beyin radar çanağının doğru örneğine geçene kadar, çanak ters yöne dönüyor olarak (fakat garip bir çarpıklıkla) görünür.

Tüm bunları beynin benzetim yazılımının korkunç gücünü göstermek için söylüyorum. Bu yazılım pekâlâ "hayalleri" ve "Tanrı vahiylerini" en doğru şekilde oluşturabilecek kadar güçlüdür. Böylesi kapsamlılığa sahip bir yazılım için bir hayaletin, meleğin ya da Bakire Meryem'in benzetimini yapmak çocuk oyuncağıdır. Ve aynı şey duyma konusunda da geçerlidir. Bir ses duyduğumuzda bu işitme sinirine ve oradan da beyne, yüksek çözünürlüklü profesyonel ses sistemleri gibi aslına uygun olarak iletilmez. Görmede olduğu gibi beyin bir ses örneği oluşturur ve bu örnek sürekli güncellenen sessel sinir verisine dayanır. Bu bizim bir trompet sesini, ona pirinç metaline özgü hışırtısını veren saf armoniklerin birleşimi olarak değil de, tek bir nota olarak duyma sebebimizdir. Aynı notayı çalan bir klarnet "odunsu" ve bir obua "kamışımsı" ses çıkarır çünkü armoniklerin değişik dengelerini içerirler. Eğer bir ses sentezleyicisini farklı armonikleri birer birer oluşturması için dikkatle kullanırsanız, beyin kısa bir süre için onları saf tonlar olarak duyar, tabi beynin benzetim yazılımı "anlayana" kadar ve bu andan itibaren yalnızca saf bir trompet veya obua veya her neyse onun tek bir notasını deneyimleriz. Konuşmanın ünlüleri ve ünsüzleri beyinde aynı yöntemle oluşturulurlar ve tabi daha üst düzeydeki ses birimleri ve kelimeler de bir başka seviyede bu şekilde oluşturulur.

Çocukken bir keresinde hayalet sesi duymuştum: bir erkek sesi ezberden bir şey okuyormuş ya da dua ediyormuş gibi mırıldanmaktaydı. Ciddi ve ağırbaşlı bir tınıya sahipmiş gibi görünen kelimeleri aşağı yukarı seçebiliyordum ama ne söylendiğini tam olarak anlamıyordum. Eski evlerde rahiplerin saklandıkları mahzenlerin hikâyelerini duymuştum ve biraz korkmuştum. Fakat yatağımdan kalktım ve sesin kaynağına doğru yavaşça süründüm. Ben yaklaştıkça, ses arttı ve aniden kafamın içine "atladı." Şimdi, bu sesin gerçekte ne olduğunu anlayacak kadar yakındım. Anahtar deliğinden içeri esen rüzgâr, beynimdeki benzetim yazılımının genelde ağırbaşlı tona sahip bir erkek sesi örneği meydana getirmek için kullandığı sesleri yaratıyordu. Eğer daha kolay etkilenen bir çocuk olmuş olsaydım, sadece anlaşılmaz değil, belirli anlamı olan kelimeler ve hatta cümleler "duymuş" olacaktım. Ve eğer hem kolay etkilenen hem de dindar bir şekilde yetiştirilen bir çocuk olsaydım rüzgârın hangi kelimeleri fısıldayabileceğini merak ediyorum.

Ben aşağı yukarı aynı yaştayken olan başka bir olayda, deniz kıyısındaki bir kasabada gayet sıradan bir evin penceresinden, devasa yuvarlak bir suratın kelimelerle anlatılamaz bir kin ifadesiyle dışarı baktığını gördüm. Korkudan titrer bir şekilde onun gerçekte ne oldu-

günu anlayana kadar eve yaklaştım: perdelerin şans eseri oluşturduğu yüz benzeri belli belirsiz bir desendi. Yüzün kendisi ve onun şeytani görünüşü, benim korkak çocuk beynim tarafından oluşturulmuştu. 11 Eylül 2001 tarihinde, dindar insanlar, İkiz Kulelerden yükselen duman içinde Şeytanın suratını gördüklerini düşündüler: internette yayınlanmış ve geniş bir şekilde yayılmış olan bir fotoğrafla desteklenmiş bir batıl inançtı bu.

Örnekler üretmek insan beyninin çok başarılı olduğu bir şeydir. Uykudayken, buna rüya görmek denir; uyanık olduğumuzda, hayal kurma ya da son derece inandırıcıysa, sanrı adı verilir. Bölüm 10'un göstereceği üzere, "hayali arkadaş" sahibi olan çocuklar bazen hayali arkadaşlarını sanki gerçekmiş gibi çok net görürler. Eğer kolay aldanır yapıdaysak, sanrıyı ya da berrak rüyayı tanıyamayız ve bir hayalet (ya da bir melek ya da Tanrı: ve özellikle eğer gençsek, bir kadınsak ve Katolik'sek Bakire Meryem'i) gördüğümüzü ya da duyduğumuzu iddia ederiz. Bu görüntüler ve görünmeler kesinlikle hayaletlerin veya meleklerin, tanrıların veya bakirelerin gerçekte orada olduklarına inanmak için yeterli temeli oluşturmazlar.

İnsanların topluca gördükleri görüntülerin üstünü çizmek daha zordur; tıpkı yetmiş bin hacının Portekiz'in Fatima kasabasında 1917 yılında "güneşin gökyüzünden kopup yeryüzüne çarpacak kadar alçaldığını"[49] gördüklerinin rapor edilmesinde olduğu gibi. Yetmiş bin hacının nasıl olup da aynı sanrıyı paylaştığını açıklamak kolay değildir. Fakat aynı zamanda Fatima kasabasının dışında kalan dünyanın onu görmemiş olmasına ve sadece görmemek değil, aynı zamanda güneş sisteminin felaketle yokolmasını ve ivmesel güçlerin herkesi uzaya fırlatmasını hissetmemelerine rağmen olayın gerçekten yaşandığını kabul etmek daha zordur. David Hume'un mucizeler için ürettiği ufak sınav, karşı koyulmaz bir şekilde akla geliyor: "Hiçbir tanıklık bir mucizeyi kanıtlamak için yeterli değildir, tabi eğer bu tanıklığın yanlış olması için, onun kanıtlamaya çalıştığı mucizeden çok daha mucizevi bir şey gerekiyorsa iş değişir."

Yetmiş bin kişinin aynı anda aldanmış olması veya aynı anda anlaşıp topluca yalan söyleyebilmeleri imkânsız görünüyor. Veya tarih, yetmiş bin kişinin güneşin dans ettiğini gördüklerini iddia ettiğini kaydederken yanlış yaptı. Veya hepsi aynı anda serap gördüler (hepsi güneşe bakmaya ikna edilmişti ki bu görme yetenekleri için pekiyi olmamıştır). Fakat bu aşikâr olasılıksızlıkların herhangi biri şu alternatiften çok çok daha olasıdır: Dünya aniden yörüngesinde yanlamasını çekilirken ve

güneş sistemi yokolurken Fatima'dakiler dışında kimse bunu fark etmedi. Portekiz'in bu kadar izole bir yer olmadığını kastediyorum.[1]

Kişisel tanrı "deneyimleri" ve dinsel fenomenler hakkında gerçekten de söylenmesi gereken her şey bu kadardır. Eğer böylesi bir deneyim yaşadıysanız, kendinizi pekâlâ buna kararlı bir şekilde inanır bulabilirsiniz. Ancak geri kalanlarımızdan sizin söylediğinize inanmamızı beklemeyin, özellikle de beyin ve onun kuvvetli işleyişi hakkında az çok bilgi sahibiysek.

Kutsal Kitaptan Kanıt

Hâlâ kutsal kitaplardaki kanıtlarla Tanrıya inanmaya ikna olmuş bazı insanlar vardır. Diğerleri arasından C.S. Lewis'e (ki kendisi kanıttan daha iyi biliniyor olmalıdır) atfedilmiş yaygın bir kanıt, İsa, Tanrının oğlu olduğunu iddia ettiği için, ya haklı ya deli ya da bir yalancı olmalıdır diye belirtir: "Deli, Kötü ya da Tanrının Oğlu." İsa'nın iddia ettiği herhangi bir çeşit kutsal statünün tarihsel kanıtları en alt düzeydedir. Fakat bu kanıtlar doğru idiyse bile önerilen bu üç seçenek saçma bir şekilde yetersiz olurdu. Neredeyse bahsetmeyi gerektirmeyecek kadar açık olan dördüncü bir olasılık, İsa'nın bilmeden yanılmış olmasıdır. Birçok insan yanılır. Nasıl olursa olsun, daha önce söylediğim gibi, kendisinin kutsal olduğunu düşündüğüne dair geçerli hiçbir tarihi kanıt yoktur.

Gerçek şudur ki, yazılı bir metin, şu gibi sorular sormaya alışkın olmayan insanlar için ikna edicidir: "Bunu kim, ne zaman yazmıştır?" "Ne yazılacağını nasıl bildiler?" "Kendi zamanlarında yazdıklarının, bizim zamanımızda da anlaşılır olmasını sahiden amaçlamışlar mıydı?" "Bu insanlar tarafsız gözlemciler miydiler yoksa yazılarını değiştirmiş olan bir gündemleri mi vardı?" On dokuzuncu yüzyıldan beri bilimsel ilahiyatçılar, ilahilerin gerçek dünyanın o zamanki tarihinde gerçekten neler olup bittiğinin güvenilir açıklamaları olmadığını karşı konulmaz biçimde kanıtlamışlardır. Hepsi İsa'nın ölümünden çok sonra ve Paul'un mektuplarından (bu mektuplar İsa'nın hayatının iddia edilen gerçeklerinden neredeyse hiç bahsetmez) bile sonra yazılmıştır. Hepsi birçok farklı "Kulaktan Kulağa kuşaklarındaki" (bölüm 5'e bakın) hata yapması olası kâtipler tarafından sonradan çoğaltılmış ve yeniden çoğaltılmıştır ki zaten onlar da metinlere kendi dinsel gündemlerini işlemişlerdi.

1 Hiç kuşkusuz, karımın ailesinin bir keresinde *Hôtel de l'Univers et du Portugal* isimli bir Paris otelinde konaklamış olmasına rağmen.

Dinsel gündemlerle saptırmanın güzel bir örneği İsa'nın Beytüllahim'de doğmasının bütünüyle kalp ısıtan efsanesidir ki bu doğumun arkasından Herod masum insanları katleder. İsa'nın ölümünden yıllar sonra, ilahiler yazılırken, hiç kimse onun nerede doğduğunu bilmezdi. Ancak bir Eski Ahit kehaneti, (Micah 5: 2) Yahudileri uzun süredir beklenen Mesih'in Beytüllahim'de doğmasını ummaya itti. Bu kehanet ışığında, John'un ilahisi, İsa'nın müritlerinin onun Beytüllahim'de *doğmamış* olmasını şaşkınlıkla karşılamasının özellikle altını çizer: "Diğerleri, Bu İsa'dır dediler. Ancak bazıları İsa Celile dışından gelmeyecek miydi dediler? Kutsal kitap, İsa, Davut'un tohumundan ve Davut'un olduğu Beytüllahim kentinden gelecek dememiş miydi?"

Matta ve Luka, İsa'nın her şeye rağmen Beytüllahim'de doğmuş olması *gerektiği* kararına vararak sorunu farklı bir biçimde ele aldı. Ancak bu ikisi İsa'yı o bölgeye birbirlerinden farklı güzergâhlardan taşıdılar. Matta, Meryem ve Yusuf'un birlikte hep Beytüllahim'de olduklarını, yalnızca İsa'nın doğumundan çok sonra, Mısır'dan eve dönerken Kral Herod'un masum insan katliamından kaçıp, Nasıra'ya yerleştiklerini söyler. Luka ise, bunun tam aksine, Meryem ve Yusuf'un İsa doğmadan önce Nasıra'da yaşadıklarını söyler. Öyleyse, kehanetin tamamlanması için, o önemli anda Beytüllahim'e nasıl gönderilebilirlerdi? Luka şöyle der, Cyrenius Suriye'nin valisi olduğu zamanda, Augustus Caesar, vergilendirme amaçları için bir nüfus sayımı emri verir ve herkes "kendi şehrine" gitmek zorunda kalır. Yusuf "Davut'un evinden ve soyundandı" ve bundan ötürü "Davut'un şehrine, yani Beytüllahim adı verilen yere" gitmek zorunda kalmıştı. Bu iyi bir çözüm gibi görünmüş olmalı. Ama A. N. Wilson'un *İsa*'da ve Robin Lane Fox'un *Resmi Olmayan Versiyon*'da belirttikleri gibi, bu tarihsel olarak tamamen saçmalıktır. Davut, (eğer öyle birisi varsa tabi), Meryem ve Yusuf'tan neredeyse bin yıl önce yaşamıştı. Romalılar nasıl bir mantıkla Yusuf'u, bin yıl önce uzak bir atasının yaşadığı şehre gönderme ihtiyacı hissetmiş olabilirler? Bu şuna benzer; mesela, eğer Fatih William ile buraya gelip yerleşen Senyör de la Dakeyne'e kadar yaşamış atalarımı hesaba katabilseydim, Ashby-de-la-Zouch isimli bir yeri nüfus sayımı formunda doğum yerim olarak yazabilirdim.

Dahası, Luka, tarihçilerin bağımsızca kontrol edebilecekleri olayları düşüncesizce dile getirip tarihleme yaparak her şeyi batırır. Vali Cyrenius gerçekten bir sayım emretmiştir (bu Augustus Caesar'ın tüm İmparatorluk sınırları için emrettiği genel sayım gibi değil, bir yerel sayımdır) fakat bu çok geç bir tarih olan MS 6 yılında yani Herod'un ölümünden çok sonra olmuştur. Lane Fox şöyle bir sonuç çıkarır, "Luka'nın hikâyesi

tarihsel olarak imkânsızdır ve tutarsızlıklarla doludur" ancak Luka'nın kötü durumuna ve Micah kehanetini yerine getirme arzusuna sempati duyar.

Free Inquiry'nin Aralık 2004 sayısında, bu mükemmel derginin editörü Tom Flynn, çok sevilen Noel hikâyesindeki boşlukları ve çelişkileri belgeleyen bir makale koleksiyonu oluşturmuştur. Flynn, İsa'nın doğumunu tam olarak işleyen iki İncil yazarı olan Matta ve Luka arasındaki birçok çelişkiye bizzat dikkat çeker.[50] Robert Gillooly, doğudaki yıldız, bakire doğum, bebeğin krallar tarafından yüceltilmesi, mucizeler, idam, İsa'nın dirilişi ve göğe yükselmesi de dâhil olmak üzere, İsa efsanesinin tüm önemli başlıklarının her birinin Akdeniz ve Yakın Doğu bölgelerinde zaten var olmakta olan diğer dinlerden nasıl ödünç alındığını gözler önüne serer. Flynn, Matta'nın mesihsel kehanetleri (Davut'un soyundan gelme, Beytüllahim'de doğma) Yahudi okuyucular yararına yerine getirme arzusunun, Luka'nın Hıristiyanlığı Yahudi olmayanlar için uyarlama (ve bu yüzden pagan Helenistik dinlerin tanıdık hassas bölgeleri olan bakire doğum, krallar tarafından tapınılma vs. ye temas etme) arzusuyla kafa kafaya çarpıştığını akla getirir. Sonuç olarak ortaya çıkan çelişkiler göz kamaştırıcıdır fakat inançlılar tarafından sürekli olarak görmezden gelinirler.

Kültürlü Hıristiyanlar George Gershwin'in kendilerini şu konuda ikna etmesine gerek duymazlar: "Sorumlu olduğunuz şeyler / İncil'i okuduğunuzda gördüğünüz / Zorunlu şeyler değildirler." Fakat çevrede İncil'e riayet etmenin kesinlikle zorunlu olduğunu düşünen birçok bilgisiz Hıristiyan vardır. Bunlar İncil'i fazlasıyla ciddiye alırlar, onu gerçekten de tarihin gerçekçi ve kesin bir kaydı olarak kabul ederler ve dolayısıyla dinsel inançlarını destekleyen bir kanıt olarak görürler. Bu insanlar harfi harfine gerçek olduğuna inandıkları bu kitabı hiç açmazlar mı? Neden ışıl ışıl parlayan bu çelişkileri fark etmezler? Kelimeleri yazıldığı gibi kabul eden birisi, Matta'nın Yusuf'u Kral Davut'un yirmi sekizinci kuşaktan torunu olduğunu göstermesine rağmen Luka'nın kırk bir kuşak göstermesinden endişelenmemeli midir? Daha da kötüsü, her iki listedeki torun kuşaklarında bulunan isimlerin neredeyse hiçbiri birbirleriyle örtüşmez! Zaten eğer İsa bir bakireden doğduysa, Yusuf'un ataları konu dışıdır ve İsa'nın tarafında, Mesih'in Davut'un soyundan gelmesi gerektiği şeklindeki Eski Ahit kehanetini yerine getirmek için kullanılamaz.

Amerikalı İncil bilimci Bart Ehrman, alt başlığı, "*Yeni Ahiti Kim ve Neden Değiştirdi'nin Gerisindeki Hikâye*" olan bir kitapta, Yeni Ahit me-

tinlerinin üzerini sisle örten muazzam belirsizliği gözler önüne serer.[1] Kitabın giriş bölümünde, Profesör Ehrman dokunaklı bir biçimde İncil inançlısı aşırı tutucu bir insandan düşünceli bir kuşkucuya geçişindeki kişisel eğitimsel yolculuğunun çizelgesini çizer ki bu yolculuk kutsal kitapların büyük yanılma payını fark etmesiyle başlamıştır. Amerikan üniversiteleri hiyerarşisinde yukarı doğru ilerlerken, yani en altta bulunan "Moody İncil Enstitüsünden" başlayarak, Wheaton Üniversitesi'nden geçerek (çizelgede birazcık daha yukarıdadır, ancak yine de Billy Graham'in okuludur) en tepedeki dünyaca ünlü Princeton'a kadar uzanan aşamaların her birinde, aşırı tutucu Hıristiyanlığını, tehlikeli ilericiliğe karşı korumaya çalışırken sorunlarla karşılaşacağı şeklinde ciddi bir şekilde uyarılmıştır. Uyarılar gerçekleşmiştir ve bu durumdan fayda sağlayan kişiler, bizler, yani onun okuyucuları olmuştur. İncil'le ilgili diğer eleştirel kitaplar, daha önce bahsettiğim Robin Lane Fox'un *Resmi Olmayan Versiyon* ve Jacques Berlinerblau'nun *Laik İncil: İnançsızlar Neden Dini Ciddiye Almalıdırlar* isimli kitaplardır.

Resmi öğreti olarak (aşağı yukarı keyfi biçimde) seçilmeyi başaran dört İncil kitabı, Tomas, Petrus, Nicodemus, Filipus, Bartalmay ve Mecdelli Meryem'in kitaplarını içeren en az bir düzine kitabın oluşturduğu daha geniş bir grup içinden seçilmiştir.[51] Thomas Jefferson'un yeğenine yazdığı mektupta referans gösterdiği kitaplar bu ilave kitaplardı:

> Sana söylemeyi unuttum, Yeni Ahit'ten bahsederken, sadece Evanjelist (İncil yazan kişi) olarak adlandırılmış kişilerin değil, bir rahipler konseyinin bizim adımıza Sahte-Evanjelist olduğuna karar verdiği kişilerin yazdığı bütün İsa hikâyelerini de okumalısın. Çünkü bu Sahte-Evanjelistler, vahiy aldıklarını en az diğerleri kadar iddia ederler ve onların iddialarını (sadece şu rahip konseyinin mantığını değil) kendi mantığını da kullanarak hükme bağlayacak olan kişi sensin.

Seçilmeyi başaramayan kitapların bu rahip konseyi tarafından bir kenara itilmiş olmalarının sebebi muhtemelen onların seçilmiş dört resmi öğretiden daha utandırıcı derecede inanılmaz olmalarıydı. Örneğin

1 Alt başlığı verdim çünkü tek emin olduğum nokta buydu. Kitabın elimdeki kopyasının ana başlığı, Continuum of London tarafından yayımlanmış, "*Bu Kimin Dünyası?*" idi. Bu yayında, henüz görmediğim ve Harper San Francisco'nun Amerikan yayımı ve ana başlığı Yanlış Aktarılan İsa olan kitapla aynı olup olmadığını söyleyebilecek bir şey bulamadım. Aynı kitap olduklarını varsayıyorum ancak yayıncılar neden böyle şeyler yapar?

Tomas'ın Kitabı, çocuk İsa'nın sihirli güçlerini yaramaz bir peri edasıyla kötüye kullanmasının sayısız hikâyesi ile doluydu (şeytani şekilde oyun arkadaşlarını keçilere çevirmesi, çamuru kırlangıçlara dönüştürmesi, babasına marangozlukta yardım etmek için bir tahta parçasını mucizevi şekilde uzatması[1] gibi). Hiç kimsenin Tomas'ın Kitabı'ndaki gibi ilkel mucize hikâyelerine zaten inanmadığı söylenecektir. Fakat dört resmi öğretiye inanmak için de daha fazla veya daha az sebep yoktur. Hepsi birer mit statüsündedir ve gerçeklikleri en az Kral Arthur ve Yuvarlak Masa Şövalyeleri kadar şüphelidir.

Dört resmi öğretinin paylaştığı şeylerin çoğu ortak bir kaynaktan türemiştir: ya Mark'ın kitabından ya da Mark'ın bilinen ilk takipçisi olduğu kayıp bir çalışmadan. Hiç kimse bu dört evanjelistin kim olduklarını bilmez fakat bunlar neredeyse kesin olarak İsa ile kişisel olarak hiç karşılaşmamışlardı. Yazdıkları şeylerin çoğu, hiçbir anlamda dürüst bir tarih kaydı çıkarma girişimi değil, basitçe Eski Ahit'in ısıtılıp yazıya dökülmesiydi çünkü öğreti kitaplarını yazanlar İsa'nın hayatının Eski Ahit kehanetlerini doğrulayacağına ciddi bir şekilde ikna olmuşlardı. İsa'nın hiç yaşamamış olduğu şeklinde (geniş bir şekilde destek görmese de ciddi olan) bir tarihi görüş bile oluşturmak mümkündür, tıpkı aralarında Londra Üniversitesi'nden Profesör G. A. Wells'in *İsa Gerçekten Varoldu mu?* isimli kitabının olduğu birçok kitabın yapmış olduğu gibi.

İsa muhtemelen yaşamıştır ama buna rağmen tanınmış İncil bilimciler, genellikle Yeni Ahit'e (ve besbelli ki Eski Ahit'e) tarihte gerçekten ne olduğunun bir kaydı olarak itibar etmezler ve ben de artık İncil'i herhangi bir tanrı için kanıt olarak görmeyeceğim. Thomas Jefferson, kendinden önceki başkana şu ileri görüşlü kelimeleri yazmıştır: "Babası olan Ulu Varlık tarafından gizemli bir şekilde bir kadının rahminde İsa'nın oluşturulmasının, Minerva'nın Jupiter'in beyninde yaratılması masalıyla birlikte sınıflandırılacağı gün gelecektir."

1 A.N.Wilson, İsa biyografisinde, daha en başında Yusuf'un bir marangoz olduğu hikâyesi üzerine şüphelerini aktarır. Yunanca sözcük *tekton* sahiden de marangoz demektir ancak Aramca sözcük *naggar*'dan çevrilmiştir ki bu sanatkâr ya da bilge anlamına gelir. Bu bazı yapısal yanlış çevirilerden biridir, İncil'i bozan, en ünlü yanlış çeviri, Isaiah'ın İbranicesi genç kadının *(almah)* Yunancaya bakire *(parthenos)* olarak çevrilmesidir. Basit bir hata! (Nasıl olduğunu anlamak için İngilizce sözcükler "maid" temizlikçi kadın, kız] ve "maiden"i [bakire, el değmemiş] akla getirin) Bu çevirmen hatası çılgınca şişirilmiş ve İsa'nın annesinin bir bakire olduğunu söyleyen akıl almaz bir efsanenin doğmasına yol açmıştır! Tüm zamanların yanlış yapısal çeviri şampiyonu unvanının tek sahibi ayrıca bakireleri de etkilemiştir. Ibn Warraq şamatacı bir üslupla, şu ünlü *"her Müslüman şehide yetmiş iki bakire"* sözünün "kristal kadar berrak beyaz üzümlerin" yanlış bir çevirisi olduğunu bildirmiştir. Şimdi, eğer bu yanlış geniş ölçüde bilinseydi, intihar eden masum kurbanların kim bilir kaç tanesi bugün yaşıyor olurdu? (Ibn Warraq, "Bakireler? Hangi bakireler?", *Free Inquiry* 26: 1, 2006, 45-6.)

Dan Brown'un kitabı *Da Vinci Şifresi* ve kitaptan kurgulanan film, kilise çevrelerinde büyük eleştiriler yükseltiyor. Hıristiyanlar, filmin ve filmi gösteren Picket isimli sinemalar zinciri şirketinin boykot edilmesine teşvik edilmiştir. Aslında bu film baştan sona hayali kurgudur. Bu bakımdan tıpatıp öğreti kitaplarına benzer. *Da Vinci Şifresi* ile öğreti kitapları arasındaki tek fark, *Da Vinci Şifresi*'nin çağdaş kurgu, öğretilerinse antik kurgu olmasıdır.

Takdir Edilen Dindar Bilim İnsanlarından Kanıt

Yüksek zekâlı erkeklerin çok muazzam bir çoğunluğu Hıristiyanlığa inanmazlar ancak bu gerçeği toplum içinde gizlerler çünkü gelirlerini kaybetmekten korkarlar.

Bertrand Russel

"Newton dindardı. Sen kimsin ki kendini Newton, Galileo, Kepler, vs. vs. vs. den üstün tutuyorsun? Eğer Tanrı onların takdirini kazandıysa, sen kendini kim zannediyorsun?" Zaten böylesine kötü bir kanıt için bir şey değiştirmese de, bazı din savunucuları Darwin'in adını bile bu listeye eklerler çünkü onun hakkında ısrarla devam eden ama kanıtlandığı gibi yanlış olan bir ölüm döşeği konuşması, sürekli olarak burna gelen kötü bir koku gibidir:[1] "Bayan Hope"un[2] Darwin'in minderlerin üzerinde günbatımı ışığında Yeni Ahit'i karıştırırken evrimin yanlış olduğunu itiraf ettiği şeklindeki masalı uydurduğundan beri gelen bir kokudur bu. Bu kısımda çoğunlukla (düşünülmesi muhtemelen çok zor olmayan sebepler yüzünden) bilim insanlarına yoğunlaşacağım çünkü takdir edilen insanları dini semboller olarak seçen şu insanlar çok sık olarak bu iş için bilim insanlarını seçerler.

Newton gerçekten de dindar olduğunu iddia etmişti. Tabi (bu noktanın önemli olduğunu düşünüyorum) on dokuzuncu yüzyıla gelene kadar herkes de öyle yaptı çünkü on dokuzuncu yüzyılda önceki yüzyıllara oranla insanın gerçek dini görüşünü belirttiğinde karşılaşacağı daha az sosyal ve adli baskı vardı ve bu yüzyılda artık dini terk etmek için daha

1 Ben bile ölüm döşeğinde dini benimseme kehanetleriyle onurlandırıldım. Aslında, bu eylemi monoton bir tekdüzelikle yinelerler [e.g. Steer 2003'e bakın], ki birbiri ardına gelen her taze ve canlı yanılsama bulutunun akılcı ve ilk olduğu savunulur. Galiba öldükten sonraki itibarımı korumak için bir ses kaydedici edinmeliyim. Lalla Ward şöyle ekliyor, "Neden ölüm döşeğiyle uğraşalım? Eğer çözülecekseniz, Templeton Ödülünü almak için bunu sağlıklı zamanınızda yapın ve bundan bunaklığınızı sorumlu tutun."

2 *-ed.not.* Yazar kadının ismini tırnak içinde yazmıştır çünkü Lady Hope'un İngilizce anlamı Bayan Umut'tur.

fazla bilimsel destek bulunuyordu. Tabi bu söylediklerimin lehine de aleyhine de istisnalar vardı. James Haught'un da *İnançsızlığın 2000 Yılı: Şüphe Edecek Kadar Cesareti Olan Ünlü İnsanlar* isimli kitabında gösterdiği gibi Darwin'den bile önce inançsızlar vardı. Ve Darwin'den sonra inanmaya devam eden bazı seçkin bilimciler oldu. Michael Faraday'ın Hıristiyanlığının samimiyeti konusunda şüphe etmek için hiçbir sebep yok hatta Faraday'ın Darwin'in çalışmalarını öğrenmiş olması gereken zamandan sonra bile. O Sandemancı tarikatının bir üyesiydi, bu tarikattakiler İncil'de yazılan şeylerin kelimesi kelimesine gerçek kabul edildiği bir din yorumuna inanıyorlardı (geçmiş zaman kullanıyorum çünkü fiilen soyları yokolmuştur), yeni katılan üyelerin ayaklarını törenle yıkıyor ve Tanrının isteğini saptamak için kura çekiyorlardı. Faraday, 1860 yılında, yani *Türlerin Kökeni* kitabının basılmasından bir yıl sonra Tarikat Kıdemlisi oldu ve 1867 yılında Sandemancı olarak öldü. Deneyci Faraday'ın kuramcı eşdeğeri olan James Clerk Maxwell eşit derecede kendini adamış bir Hıristiyan'dı. On dokuzuncu yüzyıl İngiliz fiziğinin bir diğer önemli kişisi de öyleydi: William Thomson namı diğer Lord Kelvin, evrimin zaman yetersizliği yüzünden geçersiz olduğunu göstermeye çalışmıştı. Bu büyük termodinamikçinin hatalı tarih ölçümleri, güneşin bir çeşit ateş olduğu ve yaktığı yakıtın binlerce milyon yılda değil onlarca milyon yılda biteceği varsayımına dayanıyordu. Tabi ki Kelvin'den o zamanlarda nükleer enerji hakkında bilgi sahibi olması beklenemezdi. Hoş bir şekilde, İngiliz Bilim Derneği'nin 1903 yılındaki toplantısında, Curie'lerin radyumu keşfini hatırlatarak, hala yaşamakta olan Lord Kelvin'in önceden yapmış olduğu tahmini yıkıp, şövalye unvanı verilmemiş babasının hakkını koruma işi Sör George Darwin'e yani Charles'ın ikinci oğluna düşmüştü.

Yirminci yüzyılda dindar olduklarını açıkça söyleyen büyük bilim insanları bulmak daha zorlaşmıştır fakat çok nadir de değillerdir. Daha yakın tarihtekilerin çoğunun, bölüm 1'de tartıştığım gibi, sadece Einsteinci anlamda dindar (ki bu da kelimenin yanlış kullanımıdır) olduklarından şüphelenirim. Yine de, samimi bir şekilde, tam ve geleneksel anlamda dindar olan iyi bilim insanlarının bazı hakiki örnekleri vardır. Çağcıl İngiliz bilim insanları arasında, aynı üç isim, bir Charles Dickens tarzı hukukçular şirketinin imtiyazlı ortaklarının sevimli aşinalığıyla ortaya çıkarlar: Peacocke, Stannard ve Polkinghorne. Her üç isim de, ya Templeton Ödülünü almıştır ya da Templeton Yönetim Kurulundadır. Her üçüyle de hem özel hem de herkesin içinde yaptığım dostane tartışmalardan sonra hala şaşkınım: bir çeşit kozmik kanun yapıcıya

olan inançları yüzünden değil çok fazla, asıl olarak Hıristiyanlık dininin, İsa'nın dirilişi ve günahların bağışlanması gibi ayrıntılarına olan inançları yüzünden.

ABD'de bunun eşdeğeri örnekler bulunur, örneğin resmi İnsan Genomu Projesi'nin[1] Amerika kolunun yönetim başkanı olan Francis Collins. Fakat tıpkı İngiltere'de olduğu gibi nadirliklerini korurlar ve akademik çevrelerdeki mevkidaşları için eğlenceli bir şaşkınlık konusudurlar. 1996 yılında, İnsan Genom Projesi'nin kurucusu olan dahi dostum Jim Watson ile (genetiğin kurucusu Gregor Mendel üzerine hazırladığım bir BBC belgeseli için), Cambridge'de bulunan eski üniversitesi olan Clare'in bahçesinde röportaj yaptım. Mendel pek tabi ki dindar bir insandı, bir Augustinci rahipti; fakat bu on dokuzuncu yüzyıldaydı yani genç Mendel için rahip olmanın, biliminin peşinden gitmesi için en kolay yol olduğu zamandaydı. Onun için bu bir araştırma bursuyla eşdeğerdi. Watson'a günümüzde birçok dindar bilim insanı tanıyıp tanımadığını sordum. Şöyle cevap verdi: "Aslında hiç tanımam. Ara sıra onlarla karşılaşırım ve biraz utanırım [gülüşler] çünkü bilirsin, herhangi birisinin gerçeklerin vahiyle bildirildiğini kabul edeceğine inanamıyorum."

Moleküler genetik devrimini Watson'la birlikte yapmış olan Francis Crick, Cambridge'deki Churchill Üniversitesi Derneğinden istifa etmiştir çünkü üniversite (bir bağışçısının isteğiyle) bir şapel inşa etmeye karar vermiştir. Clare Üniversitesinde, Watson'la yaptığım röportajım sırasında, onun ve Crick'in aksine bazı insanların bilimle din arasında bir çatışma görmediğini çünkü bilimin şeylerin nasıl çalıştığıyla ve dinin ise bütün her şeyin amacıyla ilgili olduğunu iddia ettiklerini itina ile söyledim. Watson sert bir cevap verdi: "Herhangi bir amaç *için* olduğumuzu düşünmüyorum. Bizler sadece evrimin ürünleriyiz. Diyebilirsiniz ki 'Vay be, bir amaç olduğunu düşünmüyorsan hayatın oldukça kasvetli olmalı.' Fakat ben iyi bir yemek yemeyi severim." Gerçekten iyi bir yemek yedik de.

Dindarların, gerçekten seçkin, dindar ve çağdaş bilim insanlarını bulma gayretleri bir umutsuzluk havası içindedir; nadir bir şey arayanların çöp tenekelerini karıştırması gibidir. "Nobel Ödüllü Hıristiyan Bilimcilerin Listesi" iddiasını taşıyan bulabildiğim tek internet sitesi, toplamda birkaç yüz Nobelli bilimci arasından altı tanesinin ismini ortaya atmıştı. Bu altı isimden dördünün aslında hiç Nobel Ödülü kazanmadığı ortaya çıktı ve en az birisi (kesin bilgim dâhilinde) bir inançsızdır ve tama-

1 Parlak (ve inançsız) "bilim korsanı" Craig Venter önderliğindeki gayri resmi İnsan Genom Tasarısıyla karıştırılmamalıdır.

men sosyal nedenlerle kiliseye gider. Benjamin Beit-Hallahmi tarafından yapılmış olan daha sistematik bir çalışmada ise "bilim dallarında ve edebiyatta Nobel verilmiş olan isimler arasında, geldikleri toplumla karşılaştırıldığında önemli bir oranda dinsizlik vardı."[52]

Kendi alanının lideri bir dergi olan *Nature*'da yayınlanan Larson ve Witham'ın 1998 tarihli bir çalışması göstermiştir ki, meslektaşları tarafından Ulusal Bilimler Akademisi'ne seçilecek kadar seçkin oldukları düşünülen Amerikalı bilim insanlarının sadece yüzde 7'si insan suretinde bir Tanrıya inanmaktadır.[53] Ateistlerin bu ezici üstünlüğü, Amerikan toplumunda neredeyse tam ters şekildedir, yani toplumun yüzde 90'ından fazlası bir çeşit doğaüstü varlığa inanır. Bu oran, Ulusal Akademiye seçilmeyen daha az seçkin bilim insanlarında ise orta seviyelerdedir. Üzerinde araştırma yapılan grup genel halktan daha seçkin olduğu için dine inananlar azınlıktadır fakat bu azınlık (en seçkin bilim insanlarıyla karşılaştırıldığında) yüzde 40 civarlarında olan daha az etkileyici bir orana sahiptir. Tam bekleyebileceğim gibi Amerikalı bilimciler toplumun genelinden daha az dindardırlar ve bilim insanlarının seçkinlikleri arttıkça dindarlıkları azalır. Dikkat çekici olan şeyse, Amerikan halkının dindarlığı ile entelektüel elitinin ateistliği arasındaki kutupsal zıtlıktır.[54]

Yaradılışçı web sitelerinin önde gelenlerinden biri olan "Yaradılışdaki Cevaplar" isimli sitenin, Larson ve Witham'ın yukarıda bahsedilen araştırmasından, dinle ilgili bir sorun olduğu yönünde değil, evrimin dinle uyumlu olduğunu iddia eden rakip din savunucularıyla yaşadıkları savaşta kullanmak için bahsetmeleri hafiften komiktir. "Yaradılışdaki Cevaplar" isimli web sitesi, Larson ve Witham'ın *Nature'ın* editörüne gönderdikleri mektupta bulunan aşağıdaki paragrafı "Ulusal Bilim Akademisi, Sapına Kadar Dinsizdir" başlığını atarak[55] alıntılamaktan keyif alır:

> Bulgularımızı derlediğimizde, UBA [Ulusal Bilimler Akademisi] kamu okullarında evrimin öğretilmesine destek veren bir kitapçık yayınladı ki evrim konusu bilim camiası ile Amerika'daki bazı tutucu Hıristiyanlar arasında devam etmekte olan bir sürtüşme kaynağıdır. Kitapçık okuyucularına "Tanrı olsa da olmasa da bunun bilimin tarafsızlıkla yaklaştığı bir soru olduğu" garantisini vermektedir. UBA başkanı Bruce Alberts şöyle demiştir: "Bu akademinin çok dindar, evrime inanan ve çoğu biyolog olan birçok seçkin üyesi vardır." Yaptığımız anket ise aksini söylüyor.

Anlıyoruz ki Alberts, "Neville Chamberlain Evrimcileri Ekolü" konusunda (2. bölümde) belirttiğim sebeplerden ötürü "NOMA"yı bağrına basmış bir kişidir. "Yaradılışdaki Cevaplar"ın ise çok farklı bir gündemi vardır.

ABD Ulusal Bilimler Akademisi'nin İngiltere'deki (ve Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Hindistan, Pakistan, İngilizce konuşan Afrika ülkeleri ve benzerlerini içeren İngiliz Milletler Topluluğundaki) eşdeğeri, Kraliyet Bilim Akademisi'dir. Bu kitap baskıya girerken, iş arkadaşlarım R. Elisabeth Cornwell ve Michael Stirrat benimkiyle kıyaslanabilir ancak daha eksiksiz olan ve Kraliyet Bilim Akademisi Üyelerinin (KBAÜ) dinsel fikirleri üzerine yaptıkları araştırmalarını kaleme almaktaydılar. Yazarların elde ettiği sonuçlar, bir bütün halinde daha sonra yayımlanacaktı ancak kibarlık göstererek ilk sonuçları burada alıntılamama izin verdiler. Fikirleri derecelendirmek için standart bir yöntem olan Likert-tipi[1] yedi puanlı ölçeği kullandılar. KBA'nin elektronik posta sahibi olan 1074 üyesi (yani büyük çoğunluğu) ankete tabi tutuldu ve yaklaşık yüzde 23'ü yanıt verdi (bu tarz bir araştırma için iyi bir rakam). Katılımcılara, örneğin "İnsanlarla ilgilenen, duaları duyan ve cevap veren, günah ve suçlarla ilgilenen, hükümlere varan insan suretinde bir Tanrıya inanırım" gibi farklı farklı ifadeler sunuldu. Bu tip her ifade için, 1 den (güçlü red) 7 ye (güçlü onay) kadar bir rakam bildirmeye davet edildiler. Bu sonuçları Larson ve Witham araştırmasıyla doğrudan kıyaslamak biraz zordur, çünkü Larson ve Witham, akademisyenlere 7 puanlı değil yalnızca 3 puanlı bir derecelendirme sunmuşlardı, ancak sonuçta ortaya çıkan eğilim aynıdır. KBAÜ'nin ezici bir çoğunluğu, tıpkı Amerikan akademisyenlerinin ezici çoğunluğu gibi ateisttir. Üyelerin yalnızca yüzde 3,3'ü insan suretinde bir Tanrı olduğu fikrine tam bağlılık gösterirken (ölçekte 7'yi seçenler), yüzde 78,8'i bu fikrin tam karşısındaydı (ölçekte 1'i seçenler). Eğer "inançlıları" 6 ve 7'yi seçenler olarak ve "inançsızları" ise 1 ve 2'yi seçenler olarak tanımlarsanız, 213 gibi büyük bir sayıda inançsız ve sadece 12 inançlı vardır. Beit-Hallahmi ve Argyle'in fark ettiği, Larson ve Witham'ın araştırmalarında bulduğu gibi, Cornwell ve Stirrat da biyoloji dalındaki bilimcilerin fiziktekine göre ateistliğe eğilimlerinde küçük fakat anlamlı bir fazlalık olduğunu keşfettiler. Ayrıntılar ve vardıkları geriye

1 *-ed.not.* Psikometrik tepki ölçümü, genelde soruşturmalarda kullanılır. Anket araştırmalarında da en çok kullanılan ölçüm yöntemidir. Ankete katılan denekler, kendilerine yöneltilen ifadeleri puan vererek onaylar ya da reddederler.

kalan diğer tüm son derece ilginç sonuçlar için lütfen yayımlandığında onların kendi raporlarına başvurun.[56]

İngiliz ve Amerikan Bilim Akademilerinin seçkin bilimcilerinden yola çıkarsak, acaba nüfus genelinde ateistlerin daha iyi eğitimli ve daha zeki kişiler arasından çıkmalarının daha olası olduğuna dair bir kanıt var mıdır? Dindarlık ve eğitim seviyesi ya da dindarlık ve IQ arasındaki istatistiksel ilişki üzerine birçok araştırma çalışması yayınlanmıştır. Michael Shermer, *Nasıl İnanırız: Bilim Çağında Tanrı Arayışı* isimli kitabında, kendisi ve meslektaşı Frank Sulloway'in, rasgele seçilmiş Amerikalılar üzerinde yaptıkları geniş çaplı anketi anlatır. Ortaya çıkan birçok ilginç sonuçtan birisi de dindarlığın gerçekten de eğitimle ters yönde ilişkide olduğunun keşfiydi (kişi ne kadar iyi eğitimliyse dindar olma olasılığı o kadar azdır). Dindarlık aynı zamanda bilime olan ilgi ve politik liberalizmle (kuvvetli biçimde) ters orantı içindedir. Bunların hiçbiri şaşırtıcı değildir, tıpkı kişinin dindarlığı ile ailesinin dindarlığı arasında doğru orantı olmasının sürpriz olmaması gibi. İngiliz çocukları inceleyen toplumbilimciler, incelemeye aldıkları çocuklardan yalnızca yaklaşık on ikide birinin ailelerinin dinsel inançlarından kurtulduklarını keşfetmişlerdir.

Bekleyeceğiniz üzere, farklı araştırmacılar ölçtükleri şeyleri farklı yollarla ölçerler, bu yüzden farklı çalışmaları karşılaştırmak zordur. Meta-analiz, bir araştırmacının aynı konu üzerinde yayımlanmış tüm araştırma kâğıtlarına bakıp, aynı sonuca ulaşan araştırmaların sayısının başka sonuçlara ulaşan araştırmaların sayısıyla karşılaştırmasıdır. Din ve IQ ilişkisi konusunda, bildiğim tek meta-analiz çalışması, 2002'de *Mensa Dergisinde* (Mensa yüksek IQ'lu üyelerin oluşturduğu bir topluluktur ve dergileri doğal olarak onları bir araya getiren tek konu olan IQ ile ilgili makaleler üzerinde yoğunlaşmıştır) Paul Bell tarafından yayımlanmıştı.[57] Bell şöyle bir sonuca vardı: "Dinsel inanç ve bir kişinin zekâsı ve/veya eğitim seviyesi arasındaki ilişki üzerine 1927'den beri yapılan 43 araştırmanın, dördü hariç hepsi bu etmenler arasında bir ters orantı olduğunu buldu. Buna göre, bir kimsenin zekâsı ya da eğitim seviyesi ne kadar yüksek olursa, bu kişinin dindar olması ya da herhangi bir türde 'inançlar' barındırması o kadar olasılıksızdır."

Bir meta-analiz kendisine katkısı olan diğer tüm araştırmalardan daha az ayrıntılı olmaya neredeyse mecburdur. Bu satırlar arasında daha fazla araştırmaya ya da diğer ulusal akademiler gibi seçkin birliklerin üyelerinin ya da Nobel, Crafoord, Field, Kyoto, Cosmos ve diğer büyük ödüllerin ve madalyaların sahiplerinin daha fazla çalışmasına yer

vermek güzel olurdu. Bu kitabın gelecekteki baskılarının bu tarz verileri içereceğini umuyorum. Mevcut çalışmalardan elde edilebilecek bir akılcı sonuç, din savunucularının, itibar edilen örnek insanlar konusunda genelde alışkanlık edindiklerinden daha sessiz olmayı akıl edebilmeleri olmalı, en azından örnek alınan kişiler bilim insanlarıysalar.

Pascal'ın Bahsi

Büyük Fransız matematikçisi Blaise Pascal'ın hesabına göre, Tanrının varlığı aleyhindeki olasılıklar ne kadar yüksek olursa olsun, bu konuda yanlış bir varsayımda bulunmanın cezası devasa oranda olacaktır. Tanrıya inansanız iyi edersiniz çünkü eğer haklıysanız, sonsuz mutluluk kazanacaksınız, ancak eğer yanılmışsanız zaten bir şey değişmeyecektir. Öte yandan, eğer Tanrıya inanmazsanız ve yanıldığınız ortaya çıkarsa sonsuza kadar lanetlenirsiniz, ama haklıysanız yine bir şey değişmeyecektir. Görünüşte karar gün gibi açıktır. Tanrıya inanın.

Ancak iddiayla ilgili belirgin biçimde tuhaf bir şey var. İnanmak, tedbir olsun diye yapmaya karar verebileceğiniz bir şey değildir. En azından, yapmaya karar verebileceğim bir irade eylemi değildir. Kiliseye gitmeye ve İznik Amentüsünü ezberlemeye karar verebilirim ve bir yığın İncil üzerine, içlerindeki her kelimeye inanacağıma yemin edebilirim. Fakat bunların hiçbirisi, gerçekten inanmıyorsam inanmamı sağlamaz. Pascal'ın Bahsi, sadece Tanrıya inanma *numarası yapmanın* lehine bir kanıt olabilir. Ve inandığınızı iddia ettiğiniz Tanrı, her şeyi bilme gücü olan türden bir Tanrı olmasa iyi olur yoksa bu dalaverenizi görecektir. İnanmanın planlanmış bir şey olduğu şeklindeki gülünç görüşle, Douglas Adams tarafından *Dirk Gently'nin Kutsal Dedektiflik Ajansı* isimli kitabında muhteşem bir şekilde dalga geçilmiştir. Kitapta robot Elektrik Papaz'la tanışırız, satın aldığınız, insanın iş yükünü azaltan bu robot "inanmayı sizin adınıza yapar." En lüks modelinin tanıtımı "En dindarların yaşadığı Salt Lake City'dekilerin bile inanmayacağı şeylere inanma yeteneğinde" sloganıyla yapılır.

Fakat zaten "Eğer Tanrıyı hoşnut etmek istiyorsan yapmak zorunda olduğun tek şey ona inanmaktır" fikrini neden bu kadar kolay kabul ederiz? İnanmayı bu kadar özel yapan şey nedir? Tanrının iyiliği, cömertliği ya da alçakgönüllülüğü ödüllendirmesi de inanmayı ödüllendirmesiyle aynı olasılıkta değil midir? Ya da dürüstlüğü? Ya eğer Tanrı, gerçeği içtenlikle aramayı en yüksek erdem sayan bir bilimci ise? Cidden, evrenin tasarımcısı bir bilimci olmak zorunda değil midir? Bertrand Russell'a, öldükten

sonra karşısında Tanrıyı bulduğunda ve onun Russell'a neden ona inanmadığını sorduğunda ne cevap vereceği sorulmuştu. "Yeterli kanıt yoktu, Tanrı, yeterli kanıt yoktu," cümlesi Russell'ın (neredeyse ölümsüz diyebileceğim) cevabıydı. Ödlek bahisçiliği için Tanrının Pascal'a duyacağından çok daha fazla saygıyı cesur kuşkuculuğu için (hapse düşmesine neden olan, Birinci Dünya Savaşı'nda gösterdiği cesur vicdani reddi bile boş verirsek) Russel'a göstermesi daha olası değil midir? Ve Tanrının ne karar vereceğini bilemesek bile, Pascal'ın Bahsini çürütmek için Tanrının hangi yönde karar vereceğini *bilmeye* ihtiyacımız yoktur. Unutmayın ki bir bahisten bahsediyoruz ve Pascal, bu girişiminin yalnızca ve yalnızca çok düşük olasılıklarda işe yarayacağını iddia etmiyordu. Tanrının ahlaktan yoksun sahte inancı (ve hatta dürüst inancı) açık yürekli kuşkuculuktan daha değerli bulacağına *bahse girer* miydiniz?

Birkez daha tekrarlarsak, öldüğünüzde karşısına çıkacağınız tanrının Baal olduğunun ortaya çıktığını varsayın ve Baal'ın tıpkı eski düşmanı Yahweh'in olduğu söylendiği kadar kıskanç olduğunu farz edin. Yanlış tanrı üzerine bahse girmektense hiç böyle bir girişimde bulunmamış olsa Pascal daha iyi yapmış olmaz mıydı? Aslında, üzerine bahse girilebilecek olası tanrıların ve tanrıçaların tam sayısı Pascal'ın tüm mantığını altüst etmez mi? Pascal, bahsini geliştirirken büyük ihtimalle dalga geçiyordu, tıpkı benim bahsini yalanlarken onun bahsiyle dalga geçtiğim gibi. Fakat Pascal'ın Bahsinin Tanrıya inanma lehine bir kanıt olduğunu cidden öne süren insanlarla (örneğin bir konferansın soru kısmında) karşılaştım ve bu yüzden onu burada kısaca gözler önüne sermek doğruydu.

Sonuç itibariyle, bir çeşit anti Pascal bahsi lehinde konuşmak mümkün müdür? Tanrının varlığının gerçekten de küçük bir şansa sahip olduğunu kabul ettiğimizi varsayın. Yine de, onun varlığına bahse girip bu yüzden değerli zamanınızı ona tapmak için harcayıp, ona kurban verip, onun için savaşıp ve ölüp ve bunun gibi şeyler yapıp elde edeceğinizden çok daha iyi ve dolu dolu bir hayatı, onun olmadığına dair bahse girerseniz yaşayacağınız söylenebilir. Bu soruyu burada kovalamayacağım, fakat okuyucular, daha sonraki bölümlerde dindar inançlardan ve geleneklerden doğabilecek zararlı sonuçları işlediğimizde bunu akıllarına getirmekten hoşlanabilirler.

Bayesçi Kanıtlar

Sanırım Tanrının varlığı için girişilmiş işlerin en tuhaf olanı, geçenlerde Stephen Unwin'in *Tanrının Olasılığı*'nda öne sürdüğü Bayesçi kanıttır. Bu iddiaları kitaba aktarmadan önce tereddüt ettim çünkü diğer iddialara oranla hem daha zayıftırlar hem antikalığı yüzünden diğerlerinden daha az kutsallaştırılmıştır. Ancak Unwin'in kitabı 2003 yılında yayımlanınca medyanın kayda değer oranda ilgisini çekti ve bu kanıt bana bazı açıklayıcı mesajlar topluluğunu bir araya getirme fırsatı sunar. Unwin'in hedefleri için biraz sempati besliyorum çünkü Bölüm 2'de belirttiğim gibi, ben Tanrının varlığının incelenebilir bilimsel bir varsayım (en azından prensipte) olduğuna inanırım. Ayrıca Unwin'in hayalperest girişimi olan olasılığa bir sayı atama, hoş bir şekilde gülünçtür.

Kitabın, *Nihai Gerçeği Kanıtlayan Basit Bir Hesaplama* şeklindeki alt başlığı, yayıncının alt başlığı bu kitaba sonradan eklediğinin bütün izlerini taşır, çünkü bu kadar kibirli güven Unwin'e ait ifadelerde bulunamaz. Bu kitabın bir "nasıl yapılır" kitabı olarak görülmesi daha uygun olur, yani Tanrının varlığını yarı şakacı bir örnek olay incelemesi yapan bir çeşit *Aptallar için Bayes Teoremi* kitabıdır. Unwin, Bayes Teoremini göstermek için pekâlâ şöyle farazi bir cinayeti eşdeğer bir örnek olay olarak kullanmış olabilirdi: "Dedektif elindeki kanıtları sıralar. Silahtaki parmak izleri Bayan Peacock'u işaret etmektedir. Sayısal bir ihtimali kadına atayarak şüpheyi ölçümlendirin. Bununla beraber, Profesör Plum'un kadına komplo kurmak için nedeni vardı. Bayan Peacock üzerindeki şüpheyi uygun bir sayısal değerde azaltın. Adli kanıt silahın uzak mesafeden kusursuzca ateşlendiğini yüzde 70 olasılıkla söylemektedir ki bu durum askeri eğitim almış bir zanlıyı akla getirmektedir. Albay Mustard için artmış olan şüphemizi ölçümlendirin. Papaz Green cinayet için en olası nedene sahip kişidir.[1] Onun olasılığına yaptığımız sayısal değerlendirmeyi arttırın. Fakat kurbanın ceketindeki uzun sarı saç yalnızca Bayan Scarlett'e ait olabilir..." ve böyle gider. Az çok kişisel bakış açısıyla değerlendirilmiş olasılıkların bir karışımı, dedektifin zihninin içinde çalkalanır ve onu değişik yönlere çeker. Bayes Teoreminin detektifin bir sonuca varmasına yardım edeceği düşünülür. Bu teorem, birçok tahmini olasılığı birleştirmek ve bir son karar ortaya çıkartmak için kullanılan bir matematik motorudur ve bu motor olasılık için kendi

1 Papaz Green, İngiltere, (oyunun kaynaklandığı yer) Avustralya, Yeni Zelanda, Hindistan ve tüm diğer İngilizce konuşulan bölgelerde (Kuzey Amerika hariç ki burada aniden Bay Green olur) satılan Cluedo *(Bizde de dedektif olarak satılmış bir oyun)* versiyonlarındaki bir karakterin adıdır. Acaba bu da nedir böyle?

sayısal tahminini verir. Ancak elbette bu son sayısal tahmin, en fazla, motora girilen orijinal sayılar kadar iyi olabilir. Bunlar genelde kişinin öznel hükümleridir ve bu yüzden hükümler kaçınılmaz olarak birçok şüphe içerirler. ÇGÇÇ (Çöp Girerse Çöp Çıkar) prensibi burada uygundur: ve Unwin'in Tanrı örneği olayında bu "uygundur" kelimesi çok hafif kalan bir kelimedir.

Unwin, rakip istatistiksel yöntemlere kıyasla Bayesci sonuç çıkarma için karşı konulmaz bir ihtiras taşıyan bir risk yönetimi uzmanıdır. Bayes Teoremini, bir cinayet üzerinde değil, bütün örnek olayların en büyüğü üzerine yani Tanrının varlığı konusuna uygular. Plan kesin bir belirsizlikle başlamaktır, bunun için Tanrının varlığının ve yokluğunun her birine yüzde 50 başlangıç ihtimali vermeyi seçer. Ardından konuyla ilgili olabilecek altı gerçeği listeler, her birine bir sayısal ağırlık atar ve bu altı rakamı Bayes Teoremi motoruna verir ve hangi sonucun dışarı fırladığına bakar. Buradaki sorun, (tekrar edersek) bu altı ağırlıklandırmanın ölçülmüş değerler değil basitçe Stephen Unwin'in çalışmasına fayda sağlasın diye sayıya çevirdiği kendi kişisel hükümleri olmasıdır. Bu altı gerçek şunlardır:

1. İyilik anlayışına sahibiz.
2. İnsanlar şeytani şeyler yapar (Hitler, Stalin, Saddam Hüseyin).
3. Doğa şeytani şeyler yapar (depremler, tsunamiler, kasırgalar).
4. Küçük mucizeler gerçekleşebilir (anahtarlarımı kaybettim ve sonra tekrar buldum).
5. Büyük mucizeler gerçekleşebilir (İsa dirilmiş olabilir).
6. İnsanlar dini deneyimler yaşarlar.

Sizin için önemli olabilecek şey (hiçbir şey, bana göre), bu gidip gelen Bayesçi yarışta, Tanrı'nın yarışın başında önde olduğu, sonra çok geriye düştüğü, sonra başladığı yer olan yüzde 50'ye tırmandığı ve sonunda mutlu bir şekilde, Unwin'in değerlendirmesine göre yüzde 67'lik bir varolma olasılığıyla yarışı bitirdiğidir. Sonrasında Unwin bu yüzde 67'lik Bayesci hükmün yeterince yüksek olmadığına karar verir, bu yüzden acil bir "iman" enjeksiyonuyla bu hükmü yüzde 95 seviyesine pompalamak gibi tuhaf bir adım atar. Şaka gibi gelebilir ancak bu gerçekten onun çalışmayı ilerletme şeklidir. Bu kararını nasıl haklı çıkardığını söyleyebilmeyi isterdim ancak gerçekten söylenecek bir şey yok. Bu tip

saçmalıklarla her yerde karşılaştım; dindar olmaları dışında akıllı olan bilim insanlarına meydan okuyup, kanıt olmadığını itiraf ettiklerini göz önünde tutarak inanışlarını savunmalarını istediğimde şöyle cevaplamışlardı: "Kanıt olmadığını itiraf ediyorum. Bu, buna inanç denmesinin sebebidir" (buradaki son cümle neredeyse saldırganca bir haklılık tavrıyla dile getirilmişti ve hiçbir özür ya da savunma işareti taşımıyordu).

Şaşırtıcı biçimde, Unwin'in altı ifadeden oluşan listesi, ne tasarımdan kanıtı, ne Aquinas'ın beş "kanıtından" herhangi bir tanesini ne de birçok çeşit ontolojik kanıttan herhangi birisini içermektedir. Unwin'in bunların hiçbiriyle bir ilişkisi yoktur çünkü bunların Tanrının olasılığının sayısal olarak değerlendirilmesi için minnacık bir katkıları bile olmaz. Unwin bunların hepsini ele alır ve iyi bir istatistikçi olarak hepsini boş bulup göz ardı eder. Bunu onun itibarını arttırıcı bir şey olarak değerlendiriyorum, her ne kadar tasarım kanıtını benimkinden başka bir sebepten önemsememiş olsa da. Ancak Bayesci kapısından içeri aldığı kanıtlar, bana diğerleri kadar zayıf görünür. Daha kesin konuşursam, ben, onun kanıtlara verdiği öznel ağırlıklandırmalardan farklı ağırlıklandırmalar verirdim ve tabi ki kim öznel ağırlıklandırmalara *aldırır* ki zaten? O, doğru ve yanlış algımız olduğu gerçeğinin çok güçlü bir şekilde Tanrının varlığını lehinde olduğunu düşünür, oysa ben bunun Tanrının olasılığını eksi veya artı yönde değiştirebileceğini düşünmüyorum. 6. ve 7. bölümler, doğru ve yanlış algısına sahip olmamızın, bir doğaüstü ilahın varlığıyla net bir bağlantısı olduğu yönünde hiçbir sağlam kanıt oluşturamayacağını gösterecektir. Bir Beethoven dörtlüğünü takdir etme yeteneğimizde olduğu gibi, iyilik hissimiz Tanrı olduğu zaman da olmadığı zaman da aynı şekilde olacaktı.

Diğer taraftan, Unwin, kötülüğün varlığını, özellikle de deprem ve tsunami gibi doğal afetleri, Tanrının var olma olasılığının kuvvetle *karşısında* olarak düşünür. Bu noktada Unwin'in görüşleri benimkilere ters ama birçok nahoş ilahiyatçıyla aynıdır. "Theodicy" (şeytanın varlığına karşın ilahi iyiliğin korunması) ilahiyatçıları gece uykusuz bırakır. Otoriter *Oxford Felsefe El Kitabı*, şeytan meselesini "geleneksel tanrıcılığa en güçlü itiraz" olarak tanımlar. Ancak bu yalnızca iyi bir Tanrının varlığı aleyhindeki bir kanıttır. İyilik, Tanrı Varsayımı *tanımının* hiçbir parçasını oluşturmaz, sadece keyfi bir ilavedir.

Hiç kuşkusuz, ilahiyata eğilimli kişiler genelde, gerçek olanla gerçek olmasını arzu ettikleri şeyleri ayırt etme yetisinden kalıcı olarak yoksundurlar. Fakat bir tür doğaüstü zekâya inanan daha bilgili bir inançlı için şeytan sorununun üstesinden gelmek çocuk oyuncağıdır. Basitçe,

kötü bir tanrının varlığını kabul eder: örneğin Eski Ahit'in her sayfasında kol gezen Tanrı gibisini. Eğer bu hoşunuza gitmediyse, başka bir kötü tanrı icat edin, ona Şeytan deyin ve dünyadaki bütün kötülüklerin suçunu, onun iyi tanrıyla yaptığı kozmik savaşa atın. Veya (daha gelişmiş bir çözüm olarak) insan dertleriyle titizlikle uğraşmaktan daha önemli vazifeleri olan bir tanrıyı kabullenin. Ya da acı çekilmesine kayıtsız olmayan, ancak bu acıları düzenli ve adil bir evrende özgür irade adına ödenmesi gereken bir bedel olarak gören bir tanrı olduğunu varsayın. Tüm bu akla yatkın hale getirme seçeneklerine inanacak ilahiyatçılar bulunabilir.

Bu nedenler yüzünden, eğer Unwin'in Bayesçi çalışmasını yeniden yapıyor olsaydım, ne kötülükler sorunu ne de ahlaki sebepler, beni varsayımın başlangıç noktasından (yani Unwin'in verdiği yüzde 50 olasılıktan) aşağı veya yukarı yönde kaydırmayacaktı. Fakat bu konunun detaylarına girmek istemiyorum çünkü asla kişisel fikirlerden yola çıkamam; ister Unwin'in olsun ister benim.

Kişisel hükme dayanmayan çok daha güçlü bir kanıt vardır ve bu kanıt, olasılıksızlıktan kanıttır. Bu kanıt gerçekten bizi çarpıcı biçimde yüzde 50 bilinemezcilikten çok uzaklara taşır: birçok teistin bakış açısına göre teizmin uç noktalarına doğru götürürken, benim görüşüme göre ateizmin uç noktasına götürür. Zaten bundan birkaç kez bahsetmiştim. Tüm bu kanıt bildik "Tanrıyı kim yarattı?" sorusunu gündeme getirir ki bu soru çoğu düşünen insanın kendilerinin keşfettiği bir sorudur. Tasarımcı bir Tanrı düzenli karmaşıklığı açıklamakta kullanılamaz çünkü herhangi bir şey tasarlama kapasitesindeki herhangi bir Tanrı, kendisi için aynı türde bir açıklama gerektirecek kadar karmaşık olmak zorunda olacaktır. Tanrı, içinden çıkmamız konusunda bize yardımcı olamayacağı sonsuz bir kısırdöngü meydana getirir. Bir sonraki bölümde açıklayacağım üzere, bu kanıt Tanrının gerçekte çok çok olanak dışı olduğunu gösterir (her ne kadar varlığı teknik açıdan çürütülemez olsa da).

Bölüm 4

Neden Tanrı Neredeyse Kesin Olarak Yoktur

Farklı dini mezheplerin din adamları, tıpkı cadıların güneşin doğuşunun yaklaşmasından korktukları gibi, bilimin ilerlemesinden korkarlar ve üzerinde yaşadıkları hilelerin parçalanışını bildiren ölümcül müjdeye nefretle kaş çatarlar.

Thomas Jefferson

Nihai Boeing 747

Olasılıksızlıktan kanıt, kanıtların en büyüğüdür. Geleneksel tasarımdan kanıt kılığına bürünmüş bir halde, Tanrının varlığı yönünde bildirilen günümüzün şüphesiz en popüler kanıtıdır ve görüldüğü gibi şaşılacak derecede geniş sayıdaki teist için tamamen inandırıcıdır. Aslında gerçekten de son derece kuvvetli ve sanıyorum ki çürütülemez bir kanıttır; ancak bu kanıt teistlerin amacının tam tersi istikamettedir. Olasılıksızlıktan kanıt düzgün uygulandığında, Tanrının *var olmadığını* kanıtlamaya oldukça yaklaşır. Tanrının neredeyse kesin olarak neden var olmadığının istatistiksel ispatına benim koyduğum isim, Nihai Boeing 747 gambitidir.[1]

Bu isim Fred Hoyle'un, bir Boeing 747 ve bir hurdalık konusundaki gülünç benzetmesinden ileri gelir. Hoyle'un bunu kendisinin bizzat yazıp yazmadığından emin değilim ama bu, yakın meslektaşı Chandra Wickramasinghe tarafından ona atfedilmiştir ve muhtemelen doğrudur. [58] Hoyle der ki, Dünya üzerinde yaşamın kendiliğinden başlayabilmesi olasılığı, bir hurdalığın altını üstüne getiren bir kasırganın rastlantı eseri bir Boeing 747'nin parçalarını (uçak çalışacak şekilde) birleştirebilmesi olasılığından daha yüksek değildir. Diğer insanlarsa karmaşık canlıların evrimine gönderme yapmak için bu mecazı ödünç aldılar, ancak bu gönderme yapay bir akla yatkınlığa sahiptir. Tam olarak canlı

1 *-ed.not.* Gambit: Satrançta oyuncunun avantajlı duruma geçmek için bilerek bazı küçük taşlarını kurban etmesidir.

bir atı, böceği ya da devekuşunu, onların parçalarını rasgele karıştırarak elde edememe ihtimali 747'de olduğu gibidir. Özetle bu, yaradılışçıların en sevdiği kanıttır ve bu kanıt sadece doğal seçilimin ilk maddesini anlamayanlar tarafından ortaya atılabilir (yani doğal seçilimin bir şans teorisi olduğunu zannedenler tarafından ki bu teori bir şans teorisi olmanın tam tersidir).

Olasılıksızlıktan kanıtın yaradılışçılar tarafından kötüye kullanımı daima aynı genel şekli alır ve eğer yaradılışçılar, çıkarları açısından avantajlı maskeli balo elbisesi olan "akıllı tasarım" (AT) elbisesini giymeyi seçseler bile bir şey değişmez.[1] Bazı gözlenmiş fenomenler (bunlar sıklıkla yaşayan bir varlık ya da onun en karmaşık organlarından biridir fakat tek bir molekülden evrenin kendisine kadar her şey olabilir) doğru biçimde bir istatistiksel olasılıksızlık oldukları gerekçesiyle methedilirler. Bazen bilgi teorisinin dili kullanılır: Darwincilerden canlılardaki bütün bilgilerin kaynağının açıklanması istenir; bu bilgi ifadesi teknik anlamda kullanılır ve olasılıksızlığın ya da "sürpriz değerinin" bir ölçüsüdür. Veya iddia, ekonomistlerin "bedava yemek diye bir şey yoktur" şeklindeki basmakalıp sözüne başvurabilir ve Darwincilik hiçbir şey vermeden bir şeyler elde etmeye çalışmakla suçlanır. Bu bölümde göstereceğim üzere, aslında Darwinci doğal seçilim, o olmasaydı cevaplanamayacak olan, bilginin nereden geldiği şeklindeki bilmecenin bilinen tek çözümüdür. Hiçbir şey vermeden bir şey almaya çalışanın Tanrı Varsayımı olduğu ortaya çıkar. Tanrı yemeği bedavaya getirmeye çalışır ve öyle de olur. Bir tasarımcıyı ortaya atarak açıklamaya çalıştığınız varlık istatistiksel olarak ne kadar olanak dışıysa, tasarımcının kendisi de en az onun kadar olanak dışı olmalıdır. Tanrı Nihai Boeing 747'dir.

Olasılıksızlıktan kanıt, karmaşık varlıkların rastlantı sonucu meydana gelmiş olamayacaklarını belirtir. Fakat birçok kişi "rastlantı sonucu meydana gelmiş" ifadesini, "kasıtlı tasarımın yokluğunda meydana gelmiş" ifadesinin bir eşanlamlısı olarak *tanımlar*. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, bu yüzden olasılıksızlığın tasarımın bir kanıtı olduğunu düşünürler. Darwinci doğal seçilim, bunun biyolojik olasılıksızlık konusuna gelindiğinde ne kadar yanlış olduğunu gösterir. Ve Darwincilik cansız dünya ile (evrenbilimle örneğin) doğrudan ilişkili olmasa da, biyolojideki kendi alanı dışındaki alanlarda da farkındalığımızı arttırır.

Darwinciliğin derinlemesine anlaşılması, bize hem tasarımın şansın tek alternatifi olduğu şeklindeki kolay varsayımdan sakınmamızı, hem de yavaşça artan karmaşıklığın basamaklı yokuşlarını aramayı öğretir.

1 Akıllı tasarım düşmanca tanımlandığında, yaradılışçılığın ucuz smokin giymiş bir halidir.

Darwin'den önce, Hume gibi filozoflar yaşamın olasılıksızlığının, onun illa tasarlanmış olması gerektiği anlamına gelmediğini anlamış ancak alternatifini hayal edememişlerdir. Darwin'den sonra hepimiz tasarım fikrine karşı iliklerimize kadar şüphe hissetmeliyiz. Tasarım yanılsaması eskiden bizi kapana kıstırmış olan bir tuzaktır ancak Darwin farkındalığımızı arttırarak bize bağışıklık kazandırmış olmalıdır. Keşke hepimizin üzerinde başarılı olabilseydi.

Bir Bilinç Arttırıcı Olarak Doğal Seçilim

Bir bilim kurgu uzay gemisinde astronotlar evlerini özlemişlerdi: "Sadece Dünyanın şu anda ilkbaharı yaşadığını düşünebiliyorum!" Buradaki yanlışlığı hemen göremeyebilirsiniz, çok derine işleyen şey, bilinçsiz bir kuzey yarımküre şovenizmidir: bu şovenizm bizlerde yani kuzey yarımkürede yaşayanlardadır ve hatta bazen orada yaşamayanlarda bile olabilir. "Bilinçsiz" tamamen doğru bir ifadedir. Bilinç arttırmanın devreye girdiği nokta burasıdır. Avustralya ve Yeni Zelanda'da, Güney Kutbunun üst kısma yerleştirildiği dünya haritaları satın alabilirsiniz ki bu haritalar komiklik olsun diye değil gerçek oldukları için böyledirler. Eğer bu haritalar kuzey yarım küredeki sınıfların duvarına asılsalardı ne kadar da müthiş bir bilinç arttırıcı olurlardı. Her gün, çocuklara "kuzeyin" "yukarı" kısmı tekeline almamış olan keyfice belirlenmiş bir kutup olduğu hatırlatılırdı. Harita onların bilinçlerini arttırdığı kadar ilgilerini de çekerdi. Eve gider ve bunu ebeveynlerine aktarırlardı ve bu arada, çocuğa ebeveynlerini şaşırtabileceği bir şey vermek, bir öğretmenin verebileceği en güzel hediyelerden biridir.

Bilinç arttırmanın gücü konusunda bilincimi arttıranlar feministlerdi. "Herstory"[1] açıkça gülünçtür, çünkü "history"deki "his"in, kökenbilimsel olarak eril zamir olan "his" ile hiçbir ilgisi yoktur. Bu 1999'da Washington'lu bir memurun "niggardly"[2] kelimesini kullandığında bunun bir ırksal saldırı olarak değerlendirilip işine son verilmesinde olduğu kadar kökenbilimsel olarak saçmadır.

Fakat "niggardly" ya da "herstory" gibi saçma örnekler bile bilinç arttırmada başarılı olmuştur.

1 *-ed.not.* İngilizce "history" kelimesi tarih anlamına gelir, "his" ise erkekler için kullanılan "onun" ifadesidir, "story" de öykü anlamına gelir, yani "history" kelimesi ikiye ayrılırsa "his"+"story" yani Türkçesiyle onun (erkek) hikâyesi şeklini alır ama yazarın da belirttiği gibi aslında kelimenin kökeni bu değildir. Ayrıca yazarın belirttiği "herstory" ifadesinde erkekler için kullanılan "his" kelimesi kadınları için "onun" anlamına gelen "her" ile değiştirilmiştir.
2 *-ed.not.* Niggard, "niggar" yani zenci kelimesinden türetilen pinti, cimri anlamına gelen bir kelime.

Biraz sakinleşip gülmeyi bıraktığımızda, *herstory* bize tarihi farklı bir bakış açısıyla gösterir. [Türkçede olmayan] cinsiyet sahibi zamirler bu tip bilinç arttırmanın ön cephesini oluştururlar: He or she must ask himself or herself whether his or her sense of style could ever allow himself or herself to write like this. Türkçesiyle *O (erkek veya kadın) düşünce yapısının (erkeğin veya kadının) böyle bir yazı yazmasına (erkeğe veya kadına) imkân verip vermeyeceğini (erkek veya kadın olan) kendine sormalı.* Fakat eğer İngiliz dilinin bu çınlayan talihsizliğinin üstesinden gelmeyi başarabilirsek, insan ırkının yarısının hassasiyetlerine karşı bilincimiz artacaktır. **Man** (adam), **man**kind (insanoğlu), The Rights of **Man** (İnsan Hakları), all **men** are created equal (tüm erkekler eşit yaratılmıştır), one **man** one vote (bir erkek bir oy); İngilizce, kadınları sıklıkla dışlıyormuş gibi görünür.[1] Gençliğimde, kadınların "adamın geleceği" (the future of **man**) gibi bir ifadeden onurlarının kırılabileceği hiç aklıma gelmedi. Aradan geçen onlarca yıl boyunca hepimizin bilinçleri arttırıldı. "Human" yerine "**man**" kelimesini kullanmakta diretenler bile artık bunu, ne yaptığının farkında bir özür havası içinde yapmaktalar ya da zalimlik yaparak geleneksel dili savunmaktalar ve hatta feministleri kasıtlı olarak kızdırmak bile istiyor olabilirler. Zamanın ruhunu kavrayanların tümünün bu konuda bilinçleri artmış, hatta keçi gibi direnenler bile artık yön değiştirmişlerdir.

Feminizm bize bilinç arttırmanın gücünü gösterir ve bu tekniği doğal seçilim için ödünç almak istiyorum. Doğal seçilim yalnızca bütün hayatı açıklamakla kalmaz; ayrıca düzenli bir karmaşıklığın, herhangi bir kasıtlı yönlendirme olmadan basit başlangıçlardan nasıl doğabileceğini açıklayan bilimin gücü hakkında bilincimizi arttırır. Doğal seçilimin tamamen anlaşılması, bizi diğer alanlara cesurca dalmamız konusunda cesaretlendirir. Darwinci dönem öncesinde biyolojiyi yanıltan yanlış alternatifler gibi alternatiflerin olduğu başka alanlarda şüphemizi harekete geçirir. Darwin'den önce, yusufçuk böceği kanadı ya da bir kartal gözü gibi apaçık biçimde *tasarlanmış* görünen bir şeyin gerçekte rastlantısal olmayan, aksine katışıksız, doğal sebeplerin uzun bir sürecinin son ürünü olduğunu kim tahmin edebilirdi?

Douglas Adams'ın köktenci ateizme dönüşünün dokunaklı ve eğlenceli açıklaması (birilerinin onu bilinemezcilerle karıştırmasını önlemek

1 Klasik Latince ya da Yunanca daha iyi donanmıştır. Latince *homo* sözcüğü, (Grek *anthropo-*), insanlar anlamına gelir. *Vir* (Grek *andro-*) erkek, *femina* (Grek *gyne-*) ise kadın anlamına gelir. Bu ölçüde, antropoloji insanlığın tümünü kapsar, androloji ve jinekoloji ise tıbbın cinsel amaçlı kollarıdır.

için "köktenci" sözcüğünde ısrar etmişti) bir nevi Darwinciliğin gücünün bir bilinç arttırıcı olduğuna tanıklık etmektir. Umarım aşağıdaki alıntıda su yüzüne çıkacak olan rahatıma düşkünlüğümden ötürü bağışlanırım. Özrüm şudur ki, Douglas'ın bazı eski kitaplarımdan etkilenerek dönüşmesi (ki bu kitaplar hiç kimseyi dönüştürme amacı gütmemişti) kitabı onun anısına atfetmememe ilham kaynağı oldu ve bu kitap ona ithaf edildi! *Kuşku Balığı* isimli kitabının ölümünden sonra yapılan baskısında tekrar yayımlanan bir röportajda, bir gazeteci ona nasıl ateist olduğunu sorar. Soruyu yanıtlamaya nasıl bir bilinemezci olduğunu anlatarak başlar ve ardından şöyle devam eder:

> Ve düşündüm ve düşündüm ve düşündüm. Ancak buna yeterince devam edemedim bu yüzden tam anlamıyla bir sonuca ulaşamadım. Tanrı fikri hakkında oldukça kuşkuluydum fakat hayat ve evren hakkında herhangi başka bir açıklamanın işe yarar herhangi bir modelini yapmak için gerekli olan şeyler hakkında yeteri kadar bilgim yoktu. Yaklaşık otuzlu yaşlarımın başlarındaki bir zamanda, ayağım evrimsel biyoloji kitaplarına özellikle de Richard Dawkins'in *Gen Bencildir* ve *Kör Saatçi* isimli kitaplarına takıldı ve aniden (aslında sanırım Gen Bencildir'i ikinci okumamda) her şey yerine oturdu. Öylesine hayret verici bir basitlik fikriydi ki bu, fakat doğal olarak hayatın bütün sonsuz ve şaşırtıcı karmaşıklığını ortaya çıkarttı. İnsanların dinsel deneyim konusunda yaşadıkları huşu hissi, doğrusu bunun içimde ortaya çıkardığı huşu hissinin yanında aptalca kalır. Ne zaman olursa olsun, farkındalık karşısında duyulan huşuyu, bilgisizliğin yarattığı huşuya yeğlerim.[59]

Bahsettiği hayret verici basitlik kavramının elbette benimle bir ilgisi yoktu. Bahsettiği şey, en yüksek bilimsel bilinç artırıcı olan, Darwin'in doğal seçilimle evrim teorisiydi. Douglas, seni özlüyorum. Sen benim en akıllı, en komik, en açık görüşlü, en hazırcevap, en uzun boylu ve muhtemelen inancını değiştirdiğim tek arkadaşımsın. Umarım bu kitap senin beni güldürdüğün kadar olmasa da, okusaydın yüzünü güldürebilirdi.

Bilimsel bilgisi yüksek olan filozof Daniel Dennett, evrimin sahip olduğumuz en eski fikirlerden birisiyle çeliştiğini şöyle belirtmiştir: "büyük ve süslü şık bir şeyin, daha düşük bir şey olmasının gerektiği bir

fikir bu. Ben buna alttan damlatan yaradılış teorisi diyeceğim. Hiçbir zaman bir mızrağın bir mızrak yapıcısını yaptığını göremezsiniz. Hiçbir zaman bir at nalının nal ustası yaptığını göremezsiniz. Hiçbir zaman bir çömleğin çömlekçi yaptığını göremezsiniz."[60] Darwin'in mantığa son derece aykırı bu şeyi meydana getiren işe yarar bir süreci keşfetmesi, onun insan bilgeliğine yaptığı katkıyı böylesine devrimci yapan ve böylesine bilinç arttırmanın gücüyle dolduran şeydir.

Biyoloji dalı dışındaki alanlardaki bilimcilerin harika zihinleri için bile böylesi bilinç arttırmaların ne kadar çok gerekli olduğu gerçeği hayret vericidir. Fred Hoyle parlak bir fizikçi ve evrenbilimciydi fakat yanlış anlaşılan Boeing 747'si ve *Archaeopteryx*[1] fosilini bir kandırmaca olarak görüp göz ardı etme girişimi gibi diğer biyolojiyle alakalı hataları, doğal seçilim dünyasının ona güzelce sergilenerek bilincinin arttırılması gerektiğini akla getirir. Onun entelektüel bir seviyede doğal seçilimi anladığını sanıyorum. Fakat belki de doğal seçilimin gücünü doğru biçimde takdir edebilmek için önce doğal seçilime adım atmanız ve içine dalarak yüzmeniz gerekiyordur.

Diğer bilim dalları bilincimizi farklı yollarla arttırırlar. Fred Hoyle'un kendi dalı olan gökbilimi, şu anda tam olarak nerede olduğumuzu fark etmemizi sağlar: minnacık bir sahne üzerinde yani kozmik patlamadan doğan ufacık enkaz topağımız olan dünya gezegeninde hayatımızı tükettiğimizi gösterir. Yerbilimi, bize hem birey hem de tür olarak ne kadar kısa süre var olduğumuzu hatırlatır. Bu hatırlatma John Ruskin'in de bilincini arttırmış ve 1851'deki unutulmaz yürekten haykırışını yapmasına neden olmuştur: "Yerbilimciler beni rahat bırakmış olsaydılar, çok iyi olacaktım ama şu korkunç çekiçler! İncil dörtlüklerinin her kadansının sonunda çınlamalarını duyarım." Aynı etkiyi, evrim, zaman algımız için yapar çünkü evrim şaşırtıcı olmayan bir şekilde yerbilimsel zaman ölçeği içinde işler. Ancak Darwinci evrim, yani daha net konuşursak doğal seçilim, farkındalıkdan daha fazla bir şey de yapar. Biyolojinin uzmanlık alanındaki tasarım yanılsamasını paramparça eder ve fizikteki ve de evrenbilimdeki tasarım varsayımlarının her çeşidi için bize kuşkulanmamızı da öğretir. Fizikçi Leonard Susskind şu sözlerini yazarken sanırım aklında bu vardı: "Ben bir tarihçi değilim ancak bir fikir bildirmeye cüret edeceğim: Modern evrenbilim gerçekten Darwin ve Wallace ile başlar çünkü onlar kendilerinden önceki bütün insanların aksine, varlığımız için doğaüstü etkenleri tümüyle reddeden açıklamalar sağladılar... Darwin ve Wallace yalnızca yaşam bilimleri için standart oluş-

1 -*ed.not.* Bilinen en eski fosil kuş.

turmakla kalmayıp evrenbilim için de aynı şeyi gerçekleştirmiştir."[61] Bu gibi bilinç arttırmalara ihtiyaç duymaya çok uzak olan diğer bilimciler, fizikçi Victor Stenger (*Bilim Tanrıyı Bulmuş mudur?* isimli kitabını şiddetle öneririm ve bu arada cevap hayırdır,) ve kimyacı Peter Atkins'tir (*Yaradılış Tekrar Ele Alınıyor* isimli kitabı bilimsel düzyazı şiiri alanında en sevdiğim eserdir).

Önerdiğim yollarla bilinçlenmekten çok uzak olan ve doğal seçilimden "Tanrının eserini meydana getirme yöntemi" olarak faydalanır görünen teistler sürekli olarak beni hayrete düşürür. Doğal seçilimle evrimin, içi yaşam dolu bir dünya elde etmek için çok kolay ve zarif bir yol olacağını fark ederler. Tanrının hiçbir şey yapmasına bile gerek kalmayacaktır! Peter Atkins, az önce bahsettiğim kitabında, içinde hayat olan bir evreni meydana getirmek için olabildiğince az iş yaparak kurtulmaya çalışan tembel bir Tanrı varsayımını doğru varsaydıktan sonra, bu düşünce dizisini akla uygun olan bir tanrısız sonuca ulaştırır. Atkins'in tembel Tanrısı, 18. yüzyıl Aydınlanmasının deist Tanrısından yani *deus otiousus*'tan, ayrıntıyla tercüme edersek, acele etmeyen, işsiz, aylak, gereksiz, işe yaramaz Tanrı'dan bile daha tembeldir. Atkins, bu tembel Tanrının yapmak zorunda olduğu işin miktarını, en sonunda bu Tanrı hiçbir şey yapmıyor hale gelene kadar adım adım azaltmayı başarır; hatta var olmakla kendini yormasa bile olur. Kafamda Woody Allen'ın zekâ dolu mızlanması canlı bir şekilde çınlar: "Sonuçta bir Tanrı olduğu ortaya çıkarsa, onun şeytani olacağını düşünmüyorum. Fakat onun hakkında söyleyebileceğiniz en kötü şey, basitçe ondan bekleneni veremediğidir."

İndirgenemez Karmaşıklık

Darwin'in ve Wallace'nin çözdüğü sorunun önemini abartmamak imkânsızdır. Yaşayan neredeyse tüm organizmaların anatomilerinden, hücre yapılarından, biyokimyalarından ve davranış özelliklerinden ayrıntılı örnekler vererek söz edebilirdim. Fakat görünüşteki tasarımın en çarpıcı kahramanlıkları olarak yaradılışçı yazarlar tarafından (açık nedenlerden dolayı) seçilenler de bunlardır ve bu kendi örneklerimi bir yaradılışçı kitaptan çıkartmamla ince bir ironi oluşturur. *Yaşam: Buraya Nasıl Geldi?* isimli kitap isimsiz bir yazara aittir fakat *Watchtower Bible and Tract Society* şirketi tarafından on altı dilde, on bir milyon kopyası basılmıştır ve bu kitap açık olarak şirketin en popüler kitabıdır çünkü bu on bir milyon kopyanın en az altı tanesi bana istemediğim halde,

hayranları tarafından dünyanın dört bir tarafından hediye olarak gönderilmiştir.

Bu bol bol etrefa dağıtılmış anonim çalışmanın bir sayfasını rasgele açtığınızda, Venüs'ün Çiçek Sepeti (*Euplectella*) adıyla bilinen süngere eşlik eden Sör David Attenborough'dan yapılmış bir alıntıyı buluruz. Eksiksiz olarak naklediyorum: "Bir karmaşık sünger iskeletine, örneğin silikon dikenlerden oluşan ve Venüs'ün Çiçek Sepeti olarak bilinenin iskeletine baktığınızda hayal gücünüz şaşkına döner. Nasıl olur da yarı bağımsız mikroskobik hücreler, bir milyon camsı kıymığı salgılamak ve böylesi dallı budaklı ve güzel kafesi oluşturmak üzere işbirliği yapabilirler? Bilmiyoruz." Watchtower'ın yazarları, yazılarının gülünç satırlarını eklemek için vakit kaybetmezler: "Ancak bildiğimiz bir tek şey var: şans, olası tasarımcı olamaz." Gerçekten de, şans olası tasarımcı değildir. Bu onlarla üzerinde hemfikir olabileceğimiz bir şeydir. *Euplectella*'nın iskeleti gibi fenomenlerin istatistiksel olasılıksızlığı, herhangi bir yaşam teorisinin çözmesi gereken esas sorundur. İstatistiksel olasılıksızlık ne kadar yüksek olursa, şansın mantıklı bir çözüm olması o kadar uzak bir ihtimal olur: olasılıksızlığın anlamı da budur. Fakat olasılıksızlık bilmecesinin çözümüne gösterilen alternatif adaylar, yanlış bir şekilde ima edilmiş olan tasarım ve şans ikilisi değildir. Birbirine gerçekten alternatif olan adaylar, tasarım ve doğal seçilimdir. Canlı organizmalarda gözlemlediğimiz yüksek seviyedeki olasılıksızlıklar söz konusu olduğunda şans bir çözüm değildir ve aklı başında hiçbir biyolog olduğunu iddia etmemiştir. Daha sonra göreceğimiz gibi tasarım da gerçek bir çözüm değildir; fakat şimdilik her yaşam teorisinin çözmek zorunda olduğu sorunu, yani rastlantısallıktan nasıl kaçılacağı sorununu göstererek devam etmek istiyorum.

Watchtower'in sayfalarını çevirdiğimizde, lohusa otu (*Aristolochia trilobata*) adıyla bilinen şahane bitkiye rastlarız ki bu çiçeğin her parçası böcekleri mükemmelce tuzağa düşürmek, polenle kaplamak ve onları bir başka lohusa otuna doğru yollamak üzere hassasiyetle tasarlanmış gibi görünür. Çiçeğin karmaşık zarafeti Watchtower'i şu soruyu sormaya götürür: "Bunların hepsi şans eseri mi oluştu? Veya akıllı tasarımla mı yaratıldılar?" Bir kez daha, tabi ki hayır, bu şans eseri olmadı. Bir kez daha, akıllı tasarım şansa karşı uygun bir alternatif değildir. Doğal seçilim, hassas, akla yatkın ve zarif bir çözüm olmakla kalmaz, aynı zamanda şansa karşı öne sürülmüş bilinen işe yarayabilecek tek alternatiftir de. Akıllı tasarım, şansa yapılan itirazın tam olarak aynısıyla karşılaşır. Basitçe istatistiksel olasılıksızlık bilmecesine akla yatan bir çözüm sunmaz.

Ve olasılıksızlık ne kadar yüksek olursa akıllı tasarım o kadar inanılmaz hale gelir. İyice incelendiğinde, akıllı tasarımın sorunu iki katına çıkardığı ortaya çıkacaktır. Bir kez daha, bunun sebebi, tasarımcının anında kendisinin kökeniyle ilgili daha büyük bir sorun doğurmasıdır. Bir lohusa otu (veya bir evren) gibi olasılıksız bir şey tasarlama yeteneğine sahip herhangi bir varlık, lohusa otundan daha olasılıksız olmak zorundadır. Bu berbat kısır döngüyü sonlandırmak şöyle dursun, Tanrı kısır döngüyü alabildiğine şiddetlendirir.

Bahçemde bir tane olduğu için özel bir sevgimin olduğu sekoyanın (o sadece bir bebek, bir asırdan ancak birkaç yıl daha yaşlı olmasına rağmen yine de etraftaki en uzun ağaç) dokunaklı bir açıklamasına ulaşmak için Watchower'in bir başka sayfasını çevirirız: "Sekoyanın yanında duran sıska bir adam onun devasa büyüklüğüne yalnızca sessiz bir huşu içinde bakabilir. Bu haşmetli devin ve içinde bu haşmetli dev paketlenmiş olan her bir minik tohumunun tasarlanmamış olması mantıklı olabilir mi?" Bir kez daha, eğer tasarımın tek alternatifinin şans olduğunu düşünüyorsanız, hayır bu mantıklı olmaz. Fakat tekrar belirtelim, yazarlar gerçek alternatiften yani doğal seçilimden bahsetmeyi tamamen atlamışlar: ya gerçekten onu anlamadıkları için ya da anlamayı istemedikleri için.

Bitkilerin kendilerini inşa edecek enerjiyi elde ettikleri sürece fotosentez denir (ister küçük farekulakları ister devasa Kaliforniya çamları olsunlar). Tekrar Watchtower'dan alıntılarsak: "Bir biyolog şöyle demiştir: 'fotosentez sırasında, yaklaşık olarak yetmiş farklı kimyasal tepkime olur. Bu olay gerçekten mucizevidir.' Yeşil bitkiler doğanın 'fabrikaları' olarak adlandırılırlar; güzel, sessiz, çevreyi kirletmeyen, oksijen üreten, suyu geri dönüştüren ve dünyayı besleyen. Bunların hepsi sadece şans eseri oluşmuş olabilir mi? Bu gerçekten de inandırıcı mı?" Hayır, inandırıcı değildir; fakat örnek üzerine örnek vermek bizi bir yere götürmez. Yaradılışçı "mantığı" hep aynıdır. Bazı doğal fenomenler şans eseri var olabilmek için istatistiksel olarak çok olasılıksız, çok karmaşık, çok güzel ve çok huşu uyandırıcıdır. Tasarım, bu yazarların şans karşısında hayal edebildikleri tek alternatiftir. Bu yüzden bir tasarımcı bu işi gerçekleştirmiş olmalıdır. Ve bilimin bu defolu mantığa verdiği cevap da hep aynıdır. Tasarım şansın tek alternatifi değildir. Doğal seçilim daha iyi bir alternatiftir. Aslında tasarım hiçbir biçimde gerçek bir alternatif değildir çünkü çözdüğünden bile büyük bir sorun doğurur: yani tasarımcıyı kim tasarladı sorununu. Şans ya da tasarım istatistiksel olasılıksızlığa bir çözüm olmayı başaramaz, çünkü biri sorunun kendisidir öteki ise o

sorunu döngüye sokar. Doğal seçilim gerçek çözümdür ve şu ana kadar öne sürülmüş işe yarayabilecek tek çözümdür. Ve sadece işe yarayabilecek bir çözüm olmakla kalmaz, aynı zamanda hayret verici zarafete ve güce sahip bir çözüm olur.

Doğal seçilimi (şans ve tasarımın daha oyunun başında elendikleri) olasılıksızlık sorunu için başarılı bir çözüm yapan şey nedir? Yanıt, doğal seçilimin olasılıksızlık sorununu küçük parçalara ayıran birikimli bir süreç olmasıdır. Bu küçük parçaların hepsi azıcık olasılıksızdır fakat çok fazla değillerdir. Bu azıcık olasılıksız olaylar büyük miktarlarda üst üste bindiklerinde, bu üst üste binme sürecinin son ürünü çok ama çok olasılıksızdır, aslında o kadar olasılıksızdır ki şans eseri oluşabilmenin menzilinin çok ötesine geçmiştir. Yaradılışçının bıktırıcı biçimde geri dönüştürdüğü iddiasının konusunu oluşturan son ürünler bunlardır. Yaradılışçı esas noktayı tamamen ıskalar çünkü istatistiksel olasılıksızlık oluşumunu bir kerede oluşmuş, tek bir olay olarak görmekte ısrar eder. *Birikimin* gücünü anlayamaz.

Olasılıksızlık Dağına Tırmanmak isimli kitabımda, konuyu bir örnek yardımıyla izah ettim: Dağın bir tarafı tırmanılması imkânsız dik bir kayalıktır ancak diğer tarafta zirveye doğru hafif eğimli bir yokuş bulunur. Dorukta karmaşık bir makine vardır, bu bir göz ya da bakterisel kamçı motoru olabilir. Böyle bir karmaşıklığın parçalarının kendiliğinden bir anda birleşebilmesi şeklindeki mantıksız görüş, dağın eteğinden doruğa sadece tek bir sıçrayışla sembolize edilmiştir. Evrim, bunun aksine, dağın diğer tarafına dolanır ve zirveye kadar yumuşak eğimi kullanarak emekleyerek ilerler: bu kadar kolay! Doruğa bir sıçrayışla erişmek yerine yumuşak eğimi ağır ağır tırmanma prensibi oldukça basittir, insan bir Darwin'in olay yerine gelip bu gerçeği keşfetmesinin bu kadar uzun sürmesine şaşırmadan edemiyor. Bunu başardığı tarihte, Newton'un *annus mirabilis*'inin[1] üzerinden neredeyse üç asır geçmişti ki Newton'un bu başarısı Darwin'inkinden çok daha zorlu görünür.

Aşırı olasılıksızlık için bir diğer gözde metafor, bir banka kasası üzerindeki şifreli kilittir. Teorik olarak, bir banka soyguncusu şanslı olabilir ve şans eseri doğru sayı birleşimini tuşlayabilir. Bankanın şifreli kilidi pratikte bu rastlantısallığı imkânsız (neredeyse Fred Hoyle'nin Boeing 747'si kadar ihtimal dışı) kılmaya yeter olasılıksızlıkta tasarlanmıştır. Fakat, her adımda küçük ipuçları veren kötü tasarlanmış bir şifreli

1 *-ed.not.* Mucize yıl, mucizeler yılı (ya da mucizelerin yılı). Özellikle 1665 ila 1666 yıllarını belirtmek için kullanılır. 1905 yılını, yani Albert Einstein'ı işaret etmek için de sıklıkla kullanılır.

kilidimiz olduğunu hayal edin; tıpkı gizlenen bir şeyi bulmaya çalışan çocukların Sıcak-Soğuk demeleri gibi. Şifreli kilidin kadran mekanizmasındaki her sayının belirlenmiş değere yaklaşıldığında metalik sesler çıkardığını varsayarsanız hırsız kısa sürede büyük piyangoya ulaşacaktır.

Olasılıksızlıktan kanıtı kendi lehlerinde kullanmayı deneyen yaradılışçılar daima biyolojik uyumlamanın (adaptasyonun) ya piyango vurur ya da hiçbir şey kazanılmaz türünden bir şey olduğunu varsayarlar. "Ya büyük piyango, ya elde var sıfır" safsatasının diğer bir adı da "indirgenemez karmaşıklıktır" (İK). Göz ya görür ya da görmez. Kanat ya uçar ya da uçmaz. İki durumun ortasında olan kullanışlı şeylerin olmadığı varsayılır. Fakat bu basit bir şekilde hatalıdır. Bu gibi orta ürünler pratikte boldur ki teoride de bunun tam anlamıyla böyle olmasını beklemeliydik. Yaşamın şifreli kilidi, çocukların saklı şeyleri bulmak için oyunda kullandıkları bir "ısınıyor, soğuyor, ısınıyor" cihazıdır. Gerçek yaşam Olasılıksızlık Dağı'nın diğer tarafındaki yumuşak eğimlerin arayışındayken, yaradılışçılar Olasılıksızlık Dağı'nın yıldırıcı dik kayalığı dışındaki her şeye kör kalırlar.

Darwin *Türlerin Kökeni*'nindeki bir bölümün tamamını "Değişiklik geçirerek sonraki nesillere geçme teorisindeki zorluklar" konusuna ayırmıştır ve bu kısa bölümün, o zamandan günümüze kadar ileri sürülmüş bütün sözde zorlukların her birini önceden sezip zararsız hale getirdiğini söylemek uygun olacaktır. En dişli zorluklar Darwin'in "aşırı kusursuz ve karmaşık organlar"ıdır ki bunlar bazen hatalı bir mantıkla "indirgenemez karmaşıklık" olarak tanımlanmıştır. Darwin gözün özellikle zorlu bir sorun rolü yaptığını belirlemiştir: "Gözü, farklı mesafeleri odaklamaya, farklı miktardaki ışığı içeri almaya ve küresel ve renksel sapmaları düzeltmeye yarayan eşsiz düzeneklerinin hepsiyle ele aldığımızda, bu organın doğal seçilimin etkisiyle meydana gelmiş olma olasılığı dürüstçe itiraf ederim ki bana son derece saçma geliyor." Yaradılışçılar bu ifadeyi neşeyle tekrar ve tekrar alıntılarlar. Darwin'in yazısının takip eden satırını asla alıntılamadıklarını söylemeye gerek bile yoktur. Çünkü takip eden satırlarda Darwin'in bu aşırı derecede doğal itirafının aslında sözsel bir hile olduğu ortaya çıkar. Bu şekilde rakiplerini kendisine çekiyordu ki zamanı gelip de yumruğunu attığında en güçlü etkiyi versin. Attığı yumruk, elbette ki Darwin'in gözün kademeli olarak nasıl evrim geçirdiğini basitçe izah etmesiydi. Darwin "indirgenemez karmaşıklık" ya da "olasılıksızlık dağına çıkan yumuşak eğim" ifadesini kullanmamış olabilir ancak her ikisinin de temel prensibini açıkça anlamıştı.

"Yarım gözün faydası nedir?" ve "Yarım kanadın faydası nedir?" sorularının her ikisi de "indirgenemez karmaşıklık" kanıtının birer örnekleridir. İşleyen bir birimin, eğer parçalarından birisi çıkarıldığında çalışmasının tamamı engelleniyorsa, indirgenemez karmaşıklıkta olduğu söylenir. Bunun, hem göz hem de kanatlar için kanıtlanılmasına gerek olmayan bir gerçek olduğu düşünülür. Ancak bu varsayımlar hakkında azıcık düşünür düşünmez yanlışlığı fark ederiz. Göz lensi ameliyatla çıkarılmış bir katarakt hastası, gözlükleri olmadan net göremez ancak yine de bir ağaca çarpmayacak ya da bir uçurumdan düşmeyecek kadar iyi görür. Bir yarım kanat gerçekten de tam bir kanat kadar iyi değildir ancak hiç kanat olmamasından kesinlikle daha iyidir. Bir yarım kanat bir ağaçtan ya da belirli bir yükseklikten düşüşünüzü hafifleterek hayatınızı kurtarabilir. Ve yüzde 51'lik bir kanat, yüzde 50'lik kanadın sizi kurtaramayacağı hafifçe daha büyük bir yükseklikten düştüğünüzde sizi kurtarabilir. Bir kanadın hangi oranda bölümüne sahip olursanız olun, sahip olduğunuz kanadın sizi kurtarabileceği ama ondan daha küçük bir kanada sahip olsaydınız kurtulamayacağınız ayarda bir kanat büyüklüğü her zaman vardır. Bir kişinin üzerinden düşeceği farklı yükseklikteki ağaçlar şeklindeki düşünce deneyi, yüzde 1'den yüzde 100'e kadar olan kanatların teoride avantajlarının düzgün bir şekilde arttığı bir yokuşun olması gerektiğini görmenin sadece bir yoludur. Ormanlar havada süzülen ya da paraşütle atlayan hayvanlarla doludur ve bunlar Olasılıksızlık Dağı'nın belli bir eğiminden yukarı tırmanan her adıma pratikte örnek teşkil ederler.

Farklı boylardaki ağaçlara benzer şekilde, yarım bir gözün bir hayvanın hayatını kurtarabileceği ama yüzde 49'luk bir gözün bunu yapamayacağı durumları hayal etmek oldukça kolaydır. Az önceki örnekteki düzgün artan geçişler, göz örneğinde ışıklandırma koşullarının çeşitli farklı durumları veya avınızı ya da sizi avlayanları fark edebileceğiniz mesafedeki farklılıklarla sağlanır. Tıpkı kanatlar ve uçuş yüzeylerinde olduğu gibi burada da akla yatan ara ürünler hayal etmek yalnızca kolay olmakla kalmaz zaten hayvanlar dünyasının her tarafında bol bol bulunur. Yassı solucanın gözü, hangi mantıklı ölçüye ölçülürse ölçülsün insan gözünün yarısından az görür. *Nautilus*'ün (ve belki de onun Paleozoik ve Mezozoik denizlere egemen olmuş olan ve türleri tükenmiş fosil kuzenlerinin) gözü kalite açısından yassı kurt gözü ile insan gözü arasında bir yerdedir. Işığı ve gölgeyi fark edebilen ama görüntüleri göremeyen yassı kurdun gözünden farklı olarak, *Nautilus*'un "iğne deliği kamerası" gözü, gerçek bir görüntü oluşturur fakat görüntü bizimkine

göre bulanık ve sönüktür. Verimdeki artışı sayılarla ifade etmek sahte bir hassasiyet olacaktır fakat aklı başında hiç kimse bu omurgasız gözlerinin ve birçok diğerlerinin olmasının hiç göze sahip olmamaktan iyi olduğunu inkâr edemez ve bütün bu gözler Olasılıksızlık Dağı'na giden kesintisiz ve az eğimli yokuşa sıralanırlar. Bizim gözümüz burada zirveye yakındır, zirvedeki göz bizimki değildir ama bizimki de oldukça yüksektedir. *Olasılıksızlık Dağına Tırmanmak* isimli kitabımda, göz ve kanatların her birine birer bölümün tümünü ayırdım. Onların yavaş (ve hatta belki o kadar da yavaş olmayan) kademeli evrimle ne kadar kolay evrildiklerini gösterdim ve artık bu konuyu burada bırakıyorum.

Böylece, gözlerin ve kanatların kesinlikle indirgenemez karmaşıklık olmadıklarını görmüş olduk; fakat bu ayrıntılı örneklerden daha ilginç olan şey, resmetmemiz gereken genel derstir. Birçok kişinin bu apaçık durumlar konusunda tamamen yanılmış olması bizi daha belirsiz diğer örnekler konusunda uyarmaya hizmet etmelidir. Bu örnekler mesela "akıllı tasarım kuramcıları" şeklindeki örtmecenin arkasına çıkarları için uygun olduğu için siper almış olan şu yaradılışçıların şimdilerde çığırtkanlığını yaptıkları hücresel ve biyokimyasal örneklerdir.

Burada bir uyarıcı hikâyemiz var ve bize şunu anlatıyor: bir şeyi hemen indirgenemez karmaşıklık olarak ilan etmeyin; büyük olasılıkla detaylara yeterince iyi bakamamışsınızdır veya üzerinde yeterince düşünmemişsinizdir. Diğer taraftan bilim tarafındaki bizler kendimize çok fazla güvenerek inandıklarımızın kesin doğrular olduklarını varsaymamalıyız. Belki de dışarıda, doğanın içinde, gerçek indirgenemez karmaşıklığıyla sahiden de Olasılıksızlık Dağı'nın yumuşak eğimini engelleyen bir şeyler vardır. Yaradılışçılar, "gerçek indirgenemez karmaşıklık uygun bir şekilde kanıtlandığında bu Darwin'in teorisini param parça eder" derken haklıdırlar. Darwin'in kendisi aynı şeyi söylemişti: "Eğer çok yüksek sayıda ardışık ve ufak değişiklikler sayesinde oluşturulması mümkün olmayan herhangi bir karmaşık organın varlığı kanıtlanabilseydi, teorim kesinlikle paramparça olurdu. Fakat ben böyle hiçbir örnek bulamıyorum." Darwin böyle bir örnek bulamazdı ve tüm o gayretli ve aslında umutsuz çabalara rağmen Darwin'in zamanından beri hiç kimse de göremedi. Yaradılışçılığın bu gizli hazinesi için birçok aday öne sürülmüş fakat hiçbirisi incelemeden sağlam çıkamamıştır.

Her durumda, eğer indirgenemez karmaşıklığın gerçek örnekleri keşfedilse Darwin'in teorisi yıkılacak olsa bile, bunun akıllı tasarım teorisini de yıkmayacağını kim söyleyebilir? Aslında, bu akıllı tasarım teorisini çoktan param parça etti, çünkü sürekli söylediğim ve tekrar

söyleyeceğim gibi, Tanrı hakkında ne kadar az bilgi sahibi olursak olalım, emin olabileceğimiz tek şey onun da çok ama çok karmaşık olması gerektiğidir ve büyük ihtimalle de indirgenemez olacağıdır!

Boşluklara Tapmak

İndirgenemez karmaşıklık örneklerini aramak, ilerlemek için esasında bilim dışı bir yöntemdir: yani şuanki bilgisizliği kanıt olarak göstermektir. İlahiyatçı Dietrich Bonhoeffer tarafından kınanan "Boşlukların Tanrısı" isimli stratejideki gibi bir hatalı mantığa başvurur. Yaradılışçılar günümüz bilgisinde ya da anlayışında hevesle boşluklar ararlar. Eğer bariz bir boşluk bulunursa, bu boşluğu varsayılan olarak Tanrının doldurması gerektiği *farz edilir*. Bonhoeffer gibi düşünceli ilahiyatçıları endişelendiren ise bilimin ilerlemesiyle bu boşlukların küçülmesi ve bunun sonucunda Tanrının yapacak hiçbir şeyinin ve saklanacak hiçbir yerinin kalmamasıdır. Bilim insanlarını endişelendiren ise başka bir şeydir.

Bilgisizliği kabullenmek bilimsel girişimlerin temel kısmıdır ve hatta bir konuda cahil olmaya, gelecekte o cehalet fethedilecek diye sevinçle bakılabilir. Arkadaşım Matt Ridley'in yazmış olduğu gibi, "Çoğu bilim insanı zaten keşfetmiş oldukları şeylerden sıkılmışlardır. Onları harekete geçiren bilgisizliktir." Gizemciler gizeme bayılırlar ve onun gizemli kalmasını isterler. Bilim insanları gizeme farklı bir nedenle sevinirler: gizem onlara yapacak bir şeyler verir. Daha genel bakıldığında, Bölüm 8'de tekrarlayacağım gibi, dinin gerçekten de kötü etkilerinden biri, anlamadan tatmin olmanın bize bir erdem olduğunu öğretmesidir.

Bilgisizliğin ve geçici gizemlerin kabul edilmesi, iyi bilim için hayati önemdedir. Bu yüzden, yaradılışçı propagandacıların bilimsel bilgide boşluklar aramak ve bunları varsayılan olarak "akıllı tasarımın" doldurması gerektiğini öne sürmek şeklindeki taktikleri en azını söylersek talihsizliktir. Aşağıdaki ifade varsayımsaldır ancak tamamen tipiktir. Bir yaradılışçı der ki: "Küçük benekli gelincik kurbağasının dirsek eklemi indirgenemez karmaşıklıktır. Tüm parçaları yerli yerinde olmazsa, hiçbir parçası bir işe yaramaz. Bahse girerim gelincik kurbağasının dirsek ekleminin, yavaş ve kademeli aşamalarla evrimleştiği bir yol düşünemezsiniz." Eğer bilim insanı hızlı ve kapsamlı bir yanıt vermeyi başaramazsa, yaradılışçı *önceden saptadığı* şu sonuca varır: "Tamam öyleyse, alternatif teori olan 'akıllı tasarım', hükmen kazanır." Buradaki şu önyargılı mantığı fark ettiniz mi: Eğer A teorisi bazı noktalarda başarısız olursa, teori B doğru olmak zorundadır. Bu mantığın B teorisine uygu-

lanmadığını söylemeye gerek yoktur. B teorisinin, A teorisinin başarısız olduğu noktalarda başarılı olup olmadığına bakmaya bile gerek duymadan B teorisi kazanan ilan edilir. Akıllı tasarıma Monopoly oyunundaki hapisten çıkış kartı verilir yani ona evrimden istenen titiz taleplerden sihirli bir muafiyet tanınır.

Ancak burada göstermek istediğim nokta, yaradılışçı dalaverenin, bilim insanlarının (geçici) belirsizlikten aldıkları keyfi baltalamasıdır. Bütünüyle politik nedenlerden ötürü, günümüz bilim insanları şöyle konuşmadan önce tereddüt edebilirler: "Hmm, ilginç bir nokta. Gelincik kurbağasının atalarının dirsek eklemlerini nasıl evrimleştirdiklerini merak ettim. Gelincik kurbağaları üzerine uzman değilim, Üniversite Kütüphanesi'ne uğrayıp bir bakmam gerekecek. Bu bir master öğrencisi için iyi bir proje olabilir." Bir bilim insanı böyle bir söz söylediği anda (ve öğrenci projeye başlamadan çok önce) buradan çıkarılacak varsayılan sonuç, yaradılışçıların broşürlerinin başlıklarından biri olacaktır: "Gelincik kurbağası ancak Tanrı tarafından tasarlanmış olabilir."

O halde, bilimin araştırmalarını yönlendirmek amacıyla bilgisiz olduğu alanları sistemli bir şekilde araştırmasıyla, akıllı tasarımcıların zafer kazandıklarını ilan edebilmek için bu bilgisiz olunan alanları araması arasında talihsiz bir ilişki vardır. Akıllı tasarımın kendisine ait bir kanıtının olmadığı kesin bir gerçektir fakat bilimsel bilginin bıraktığı boşluklarda, bir yabani ot gibi gelişir ve akıllı tasarımcılar, bilim bir boşluk bulduğunda, bunun araştırılması için çağrı yapma ihtiyacını sömürürler. Bu açıdan bilim kendisini Bonhoeffer gibi bilgili ilahiyatçılarla ittifak halinde bulur; bu ittifak, ortak düşmanlar olan, saf ve popülist ilahiyata ve akıllı tasarımın boşluk ilahiyatına karşıdır.

Yaradılışçıların fosil kayıtlarındaki "boşluklara" olan aşkları, onların boşluk ilahiyatlarının tamamını simgeler. Bir keresinde Kambriyen Patlaması denilen şeyi konu edinen bir bölümün girişini şu ifadeyle yaptım: "Sanki fosiller hiçbir evrimsel geçmişleri olmadan oraya öylece yerleştirilmişlerdi" Yine bu bir hitabet girişiydi ve amacı okuyucuların iştahını sonradan gelecek olan tam açıklama için kabartmaktı. Şimdi geçmişe üzülerek bakıyorum da, sabır gerektiren açıklamamın bir kısmının kırpılacağı ve giriş cümlemin neşeyle anlamının dışında alıntılanacağı ne kadar da önceden tahmin edilebilir bir şeymiş. Yaradılışçılar fosil kayıtlarındaki "boşluklara" delicesine sevinirler, tıpkı boşlukların her türüne bayıldıkları gibi.

Birçok evrimsel geçiş, kademeli değişen ve aşağı yukarı sürekli olan ara fosil dizileri sayesinde hassasiyetle belgelenmiştir. Bazıları ise bu tip

fosil dizileri ile belgelenememiştir ve bunlar şu meşhur "boşluklardır." Michael Shermer'in de zekice belirttiği üzere, "Eğer yeni bir fosilin keşfi bir 'boşluğu' tam ortadan ikiye ayırırsa, yaradılışçı artık iki kat daha fazla boşluk olduğunu ilan edecektir!" Önceden belirledikleri varsayımın bir kez daha haksız biçimde kullanıldığına dikkat edin. Eğer bilinen bir evrimsel geçişi belgeleyecek fosil yoksa, varsayılan düşünce, herhangi bir evrimsel geçişin olmadığı ve bu yüzden Tanrının işe karışmış olması gerektiğidir.

İster evrimde olsun ister başka bir bilimde olsun, herhangi bir öykünün her adımının eksiksiz belgesini talep etmek son derece mantık dışıdır. Birisini cinayet suçundan mahkûm etmeden önce, katili cinayete götüren her adımın hiçbir eksik karesi olmayan bir video kaydını da talep ediyor olabilirdiniz. Ölen canlıların vücutlarından yalnızca çok çok azı fosilleşir ve şu anda bulabildiğimiz kadar ara fosil bulduğumuz için şanslıyız. Kolaylıkla bir tane bile fosile sahip olmayabilirdik ve hala evrim için elimizde başka kaynaklardan gelen kanıtlar olurdu. Örneğin moleküler genetikten ve coğrafi dağılımdan gelen kanıtlar son derece kuvvetli olacaklardı. Diğer yandan, evrim, "*tek bir* fosil bile *yanlış* bir yerbilimsel katmanda bulunsa teori tamamen suya düşer" şeklinde güçlü bir öngörüde bulunur. Hevesli bir Popperci, evrim nasıl çürütülebilir diye sorduğunda J.B.S. Haldane kükreyerek şu meşhur sözünü söylemişti: "Kambriyen öncesindeki tavşan fosilleriyle." Böylesine tarihsel hatalı herhangi bir fosil, yaradılışçıların insan kafataslarının kömür katmanlarında bulunduğu ve insan ayak izlerinin dinozorlarınkiyle karıştığı şeklindeki sahte efsanelerine karşın hiç bulunmadı.

Boşluklar, yaradılışçıların zihninde, varsayılan olarak Tanrı tarafından doldurulurlar. Aynı şey, Olasılıksızlık Dağı'nda eğimi az yokuşların ilk bakışta görülmediği ya da gözden kaçtığı yerlerdeki bütün sahte uçurumlar için de geçerlidir. Bilgi veya anlayış eksikliği olan alanların otomatik olarak Tanrıya ait olduğu varsayılır. "İndirgenemez karmaşıklığın" heyecanla duyurulmasına hızlıca başvurulması, bir hayal gücü eksikliğini gösterir. Bazı biyolojik organlar, üzerlerinde daha fazla konuşulmadan indirgenemez karmaşıklık olarak *ilan edilirler;* bunlar ya gözdür, ya kamçılı motordur ya da biyokimyasal süreçlerdir. Bunların indirgenemez karmaşıklığa sahip olduğunu *kanıtlamak* için hiçbir girişimde bulunulmaz. Gözlerde, kanatlarda ve birçok diğer şeyde görülebilecek uyarıcı öykülere karşın, belirsiz övgü için gösterilen her yeni adayın, açık ve kanıta ihtiyaç duymayan bir indirgenemez karmaşıklık olduğu varsayılır. Gelincik kurbağasının (bombardıman böceğinin vs.)

hiçbir kanıt veya neden olmadan tasarımı kanıtladığını kolayca iddia edebilirsiniz. Fakat bunun bilim yapmakla hiçbir ilgisi olmaz.

Buradaki mantığın şundan daha tatmin edici olmadığı ortaya çıkar: "Ben [kendi isminizi buraya yazın] kişisel olarak [biyolojik olguyu buraya yazın] isimli şeyin adım adım inşa edilebileceği hiçbir yol düşünemiyorum. Bu yüzden o bir indirgenemez karmaşıklıktır. Bu onun tasarlanmış olduğu anlamına gelir." Bunu böyle ifade ettiğiniz anda, bazı bilim insanlarının gelip bir orta dereceli organ bulması (veya en azından akla yatkın bir orta dereceli organ hayal etmesi) karşısında ifadenin savunmasız olduğunu anlarsınız. Hiçbir bilim insanı bir açıklamayla gerçekten gelmese bile, "tasarımın" bu sorunun üstesinden daha iyi gelebileceğini varsaymak hatalı bir mantıktır. "Akıllı tasarım" teorisinin altında yatan mantık, tembel ve bozguncu bir mantıktır yani klasik "Boşlukların Tanrısı" mantığıdır. Bunu daha önce Kişisel Kuşkuculuktan Kanıt olarak adlandırmıştım.

Gerçekten muhteşem bir sihirbazlık numarası izlediğinizi hayal edin. Meşhur sihirbaz ikili Penn ve Teller'ın, birbirlerine aynı anda tabancayla ateş ettikleri ve karşılıklı olarak mermileri ağızlarında yakalamış göründükleri rutin bir gösterileri vardır. Mermileri silahlara doldurmadan önce üstlerine tanımlayıcı çizgiler atılır ve bütün işlem izleyiciler arasındaki ateşli silah tecrübesi olan kişiler arasından seçilmiş gönüllülerin yakın şahitliğinde gerçekleşir. Görünürde tüm kandırmaca olasılıkları yokedilmiştir. Teller'ın işaretli mermisi Penn'in ağzını boylar ve Penn'in işaretli mermisi de Teller'ın. Ben [Richard Dawkins] bunun bir hile olabileceği hiçbir durumu akla getiremiyorum. Kişisel Kuşkuculuktan Kanıt, bilimöncesi beyin merkezlerimin derinliklerinden bağırır ve neredeyse beni şunu söylemeye zorlar, "Bu bir mucize olmalı. Burada hiçbir bilimsel açıklama yok. Bu doğaüstü olmalı." Ancak bilimsel eğitimin vicdani sesi farklı bir mesaj iletir. Penn ve Teller dünya çapında sihirbazlardır. Tamamen uygun bir açıklama var. Yalnızca ben çok safım ya da çok dikkatsizim veya ne olduğunu düşünemeyecek kadar hayal gücü yoksunuyum. Bu bir hokkabazlık numarasına verilecek uygun cevaptır. Bu aynı zamanda indirgenemez karmaşıklık gibi gözüken bir biyolojik olguya da verilecek uygun cevaptır. Bir doğal fenomene olan kişisel şaşkınlıktan aceleyle doğaüstünü olayın sorumlusu görmeye zıplayan şu insanlar, kaşığı büken bir hokkabazı gördüklerinde bunun "normalötesi" bir olay olduğu sonucuna atlayan aptallardan daha iyi değildirler.

İskoç kimyacı A.G.Cairns-Smith, *Hayatın Kökeni İçin Yedi İpucu* isimli kitabında bir su kemeri benzetmesi kullanarak ek bir noktaya

parmak basar. Kabaca yontulmuş taşlardan ve harçsız olarak yapılan bir kemer hiçbir yerden destek almasa da dengeli bir yapı olabilir fakat indirgenemez karmaşıklıktır çünkü taşlardan herhangi biri yerinden sökülürse kemer yıkılır. O halde ilk olarak nasıl inşa edildi? Bunun bir yolu, taşlardan sağlam bir yığın oluşturmak ve sonrasında ihtiyaç duyulmayan taşları birer birer sökmektir. Daha genel olarak, bir parçasının eksiltilmesiyle ayakta kalamaması anlamında indirgenemez olan birçok yapı vardır fakat bu yapılar sonradan çıkarılan ve bir daha gözükmeyen iskelelerin yardımıyla inşa edilmişlerdir. Yapı bir kez tamamlandığında, yapı iskelesi güvenle kaldırılabilir ve yapı ayakta kalmayı sürdürür. Tabi ki evrimde de, incelediğiniz organ ya da yapı, canlının atalarında var olan ancak artık ortadan kalkmış bir iskele sayesinde oluşmuş olabilir. "İndirgenemez karmaşıklık" yeni bir fikir değildir ancak bu adlandırma yaradılışçı Michael Behe tarafından 1996'da icat edilmiştir.[62] Yaradılışçılığı biyolojinin yeni bir alanına taşımakla itibar (eğer itibar doğru bir kelimeyse) kazanmıştır. Yaradılışçığı taşıdığı biyolojinin biyokimya ve hücre biyolojisi şeklindeki bu iki yeni alanını belki de boşluklar açısından gözlerden ve kanatlardan daha verimli bir cennet olarak gördü. Bulabildiği en iyi örnek (ki bu hala kötü örnektir) bakterisel kamçı motorudur.

Bakterinin kamçı motoru bir doğa harikasıdır. Bağımsız dönen milin insan teknolojisinin dışında, bilinen tek örneğini kullanır. Sanırım büyük hayvanlar tekerlekli olsalardı bu durum indirgenemez karmaşıklığa gerçek bir örnek teşkil edebilirdi ve büyük ihtimalle bu yüzden tekerlekli bir hayvan yok. Yani sinirler ve kan damarları bir mil yatağının içinden nasıl geçebilirlerdi?[1] Kamçı ipliğe benzeyen bir pervanedir ve bununla bakteri suyun içinde oyuk açarak yol alır. "Yüzmek" değil de "oyuk açmak" diyorum çünkü varoluşun bakterisel ölçeğinde örneğin su gibi bir sıvı, bize bir sıvının verdiği hissi vermez. Daha çok, pekmez, jöle hatta kum hissi verecektir ve bakteriler suyun içinde yüzüyor görünmekten ziyade oyuk açıyor ya da vida gibi kıvrılıyormuş gibi görünürler. Protozoalar gibi daha büyük organizmaların sözde kamçılarının aksine, bakterisel kamçı sadece bir kamçı gibi dalgalanmakla ya da kü-

1 Bu hayal ürünü bir örnektir. Çocuk kitabı yazarı Philip Pullman, Esrarlı Malzemeler isimli kitabında, bir hayvan türünü hayal eder: "mulefa". Bu tür, tam ortasında bir delik olan yusyuvarlak tohum kabukları üreten ağaçlarla birlikte yaşar. Mulefalar bu kabukları tekerlek olarak kullanırlar. Tekerlekler bedenlerinin bir parçası olmadığından, "aks"ın etrafını saracak sinir ve kan damarları yoktur (aks burada boynuz ya da kemikten güçlü bir kıskaçtır). Pullman zeki bir ekleme yapar: bu sistem yalnızca gezegen doğal bazalt şeritlerle döşeli olduğu için çalışır ki bu şeritler "yol" yerine geçer. Tekerlekler engebeli arazide iyi sonuç vermez.

rek gibi çekilmekle kalmaz. Bir mil yatağının içinde durmadan serbest dönen bir mili vardır ve bu mil çok çarpıcı küçük bir moleküler motorla döndürülür. Moleküler seviyede, bu motor esasen kasla aynı prensibi kullanır fakat aralıklı olarak kasılmaktansa serbest dönüş yapar.[1] Kamçı motor, mühendislik standartlarına göre şaşırtıcı derecede verimsiz olmasına rağmen (bu verimsizlik biyolojik mekanizmalar için olağandır), neşeyle minik bir takma motor olarak tanımlanır.

Hiçbir gerekçe, açıklama veya mantık sunmadan, Behe basitçe bakterisel kamçı motorunun indirgenemez karmaşıklık olduğunu *ilan eder*. İddiasının lehinde hiçbir kanıt önermediği için onun hayal gücünün eksikliğinden şüphe ederek başlayabiliriz. Ama o daha da ileri giderek uzman biyolojik literatürün problemi göz ardı ettiğini iddia eder. İddiasının yanlışlığı ayrıntılarıyla ve (Behe için) utanç verici şekilde, 2005'te Pennsylvaina'da Yargıç John E. Jones'un mahkemesinde belgelenir. Bu mahkemede Behe, yerel bir kamu okulunun bilim eğitimi programına "akıllı tasarım" yaradılışçılığını sokmaya çalışmış bir grup yaradılışçı adına uzman bilirkişi olarak tanıklık etmişti. Yargıç Jones'tan alıntı yaparsak bu "nefes kesen bir ahmaklık" hareketiydi (bu ifade ve ifadenin sahibi kişinin kaderinde kesinlikle uzun süreli şöhret var). Birazdan göreceğiniz üzere, bu Behe'nin duruşma sırasında tattığı tek utanç değildi.

İndirgenemez karmaşıklık olduğunu ispatlamanın anahtarı, hiçbir parçanın diğer parçalar olmadan bir işe yarayamayacağını göstermektir. Bütün parçalar yerli yerinde olmadan hiç birisi bir fayda sağlamamalıdır (Behe'nin gözde benzetmesi, bir fare kapanıdır). Gerçekte ise moleküler biyologlar, hem kamçı motoru için hem de Behe'nin diğer sözde indirgenemez karmaşıklık örnekleri için, bütünün dışında işleyebilen parçalar bulmakta zorluk çekmezler. Bu nokta Brown Üniversitesi'nde görev yapan Kenneth Miller tarafından çok iyi açıklanmıştır ve bana göre bu "akıllı tasarıma" verilmiş en adilane cezadır (Miller'in dindar bir Hıristiyan olmasının da buna bir katkısı vardır). Sıklıkla, Miller'in, *Darwin'in Tanrısını Keşfetmek* isimli kitabını, Behe tarafından kafası karıştırıldığı için bana mektup yazan dindar kişilere tavsiye ederim.

1 Sinekler, arılar ve böcekler gibi, uçuş kaslarının tıpkı bir pistonlu motor gibi doğal titreşimle çalıştığı bazı canlılarda kas prensibinin hâlâ üçüncü evrede olması büyüleyicidir. Oysa çekirge gibi böcekler her kanat hareketi için sinirsel direktif gönderir (tıpkı bir kuş gibi), arılar titreşimli motoru açmak (ya da kapamak) için bir direktif gönderirler. Bakteriler, ne basit bir kasma düzeneği (tıpkı bir kuşun uçma kasları gibi) ne de pistonlu bir düzenek barındırırlar (arının uçuş kası) ancak gerçek bir döndürücüleri vardır: bu durumda, bu düzenek bir elektrik motoru ya da Wankel motoru gibidir.

Kenneth Miller, bakterisel dönen motor örneğinde dikkatimizi Üçüncü Tip Salgılayıcı Sistem (ÜTSS) olarak adlandırılan bir mekanizmaya çeker.[63] ÜTSS döner hareket için kullanılmaz. Bu mekanizma, parazit bakterilerin, parazitlik yaptıkları organizmaları zehirlemek için, zehirli maddeleri hücre çeperinden içeri pompalamakta kullandıkları birkaç sistemden biridir. İnsan ölçeğimizde, bunu bir sıvıyı bir delikten boşaltmak ya da fışkırtmak olarak düşünebiliriz; ancak, bir kez daha, bakterisel ölçekte herşey farklı görünür. Salgılanan maddenin her molekülü, ÜTSS mekanizmasının kendisiyle aynı ölçekte olan kesin ve üç boyutlu yapıya sahip büyük bir proteindir: her molekül, bir sıvıdan çok, katı bir heykel gibidir. Her molekül özenle şekillendirilmiş bir mekanizma içinden birer birer itilir; bu mekanizma tıpkı oyuncaklar veya şişeler gibi şeyler veren otomatlar gibidir ve içinden sıvıların aktığı basit bir oluğa benzemez. Molekül dağıtıcısının kendisi oldukça az sayıdaki protein molekülünden oluşmuştur ki bu protein moleküllerinin her biri, dağıtıcının içinden dağıtılan moleküllerle boyut ve karmaşıklık yönünden benzerdir. İlginç biçimde, bu bakterisel otomatlar birbirleriyle yakın akraba olmayan bakteriler arasında sıklıkla benzerdirler. Onları oluşturan genler büyük ihtimalle diğer bakterilerden "kopyalanmış ve yapıştırılmıştır": bu işlem bakterilerin başarmakta çarpıcı biçimde uzman oldukları bir şeydir ve kendi başına büyüleyici bir konudur ancak esas konuma geri dönmeliyim.

ÜTSS'nin yapısını oluşturan protein molekülleri kamçı motorunun parçalarına oldukça benzerler. Bir evrimci için çok açıktır ki, kamçı motor evrilirken, ÜTSS parçalarına yeni ama bütünüyle farklı olmayan bir işlev benimsetildi. ÜTSS'nin molekülleri kendi içinden ittirdiği göz önüne alındığında, (dingil içinde molekülleri ittirerek döndürüp duran) kamçı motor tarafından kullanılan prensibin tam gelişmemiş bir türünü kullanıyor olması hiç şaşırtıcı değildir. Açıkça görülüyor ki, kamçı motorun kritik parçaları, kamçı motor evrilmeden önce zaten yerlerindeydi ve çalışmaktaydı. Var olan mekanizmalara başka işlevler benimsetmek, görünüşte indirgenemez karmaşıklık olan karmaşık aygıt parçasının Olasılıksızlık Dağına tırmanmakta kullanacağı bariz bir yöntemdir.

Daha fazla çalışmanın yapılması elbette gereklidir ve eminim ki yapılacaktır da. Eğer bilim insanları "akıllı tasarım teorisinin" özendirdiği gibi tembel bir varsayılan düşünceyle tatmin olsalardı, bu tip çalışmalar asla gerçekleştirilemezdi. İşte, hayali bir "akıllı tasarım kuramcısının" bilim insanlarına verebileceği bir mesaj: "Bir şeyin nasıl çalıştığını anlamazsanız, bunu dert etmeyin: sadece pes edin ve bunu Tanrı yaptı

deyin. Sinir dürtülerinin nasıl çalıştığını bilmiyor musunuz? Güzel! Hatıraların beyinde nasıl saklandığını anlamıyor musunuz? Harika! Fotosentez oldukça kafa karıştıran karmaşık bir süreç midir? Şahane! Lütfen problem üzerinde çalışmaya başlamayın, sadece vazgeçin ve Tanrıya başvurun. Sevgili bilim insanları, bilinmeyenleriniz üzerinde *çalışmayın*. Bilinmeyenlerinizi bize getirin ki onları kullanabilelim. Değerli bilgisizliği araştırarak onu boşa harcamayın. Bu şanlı boşluklara Tanrının son sığınağı olarak ihtiyacımız var." Aziz Augustine bunu oldukça aleni söylemişti: "Günaha girmenin çok daha tehlikeli bir başka şekli vardır. Bu merak hastalığıdır. Bize doğanın sırlarını keşfettirmeye çalışan ve keşfettiren budur; bu sırlar bizim kavrayışımızın ötesindedir, onları keşfetmek bize yarar sağlayamaz ve insan onu öğrenmeyi istememelidir" (Freeman 2002'de alıntılandı).

Behe'nin diğer favori sözde "indirgenemez karmaşıklık" örneklerinden birisi de bağışıklık sistemidir. Gelin Yargıç Jones'un hikâyeyi devralmasına izin verelim:

> Aslında, Profesör Behe, 1996 yılında yaptığı "bilim bağışıklık sistemi için asla bir evrimsel açıklama bulamayacaktır" şeklindeki iddiasıyla ilgili çapraz sorgulama ile sorgulandı. Kendisine, bağışıklık sisteminin evrimiyle ilgili elli sekiz bilimsel onaylı yayın, dokuz kitap ve birkaç immünoloji ders kitabı sunuldu; buna rağmen, bunların evrim için hala yeterli ve "yeterince iyi" kanıt olmadığında açıkça ısrar etti.

Davacıların bir numaralı avukatı olan Eric Rothschild tarafından çapraz sorguya alınan Behe, bu elli sekiz bilimsel onaylı yazının çoğunu okumamış olduğunu itiraf etmeye zorlandı. Bağışıklık bilimi için hiç şaşırtıcı olmayan şey zorlu çalışmadır. Daha az bağışlanabilir şey Behe'nin bu tip çalışmaları "başarısız" diyerek reddetmesiydi. Eğer amacınız gerçek dünyayla ilgili önemli gerçekleri keşfetmek yerine kolay aldanan halkın ve politikacıların içinde propaganda yapmaksa elbette bunlar başarısız çalışmalardır. Rothschild, Behe'yi dinledikten sonra, mahkeme salonundaki her dürüst insanın hissetmiş olması gereken şeyin dokunaklı bir özetini çıkarttı:

> Minnettarız ki, bağışıklık sisteminin kökeninin ne olduğu sorusuna cevaplar arayan bilim insanları vardır... Bu sistem bizi güçten düşüren ve ölümcül olan hastalıklara karşı sa-

> vunmamızdır. Bu kitapları ve makaleleri yazmış olan bilim insanları, kitap telifleri ya da konuşmacı olma ücretleri almadan gözlerden uzak didinip dururlar. Çabaları bize ağır tıbbi durumlarla savaşmak ve onları iyileştirmek için yardımcı olur. Tüm bunların tam aksine, Profesör Behe ve tüm akıllı tasarım hareketi, bilimsel ve tıbbi bilgiyi ilerletmek için hiçbir şey yapmadıkları gibi, gelecek nesil bilim insanlarına boşuna uğraşmayın derler.[64]

Amerikalı genetikçi Jerry Coyne'un, Behe'nin kitabına yaptığı eleştiride söylediği gibi: "Eğer bilim tarihi bize herhangi bir şey gösteriyorsa, bu, bilgisizliğimize 'Tanrı' ismini koyarak bir yere ulaşamadığımızdır." Veya *Guardian* gazetesinde Coyne ve benim tarafımdan akıllı tasarım üzerine yazılmış olan bir makaleye yorum yapan güzel yazan bir bloggerin sözleriyle:

> Neden Tanrı herhangi bir şeyin açıklaması olarak düşünülür? Değildir. Bu bir açıklamanın başarısızlığıdır, bir omuz silkmedir, "bilmiyorum" demenin ruhsal ve ayinsel kılığa bürünmüşüdür. Eğer birisi bir şeyi Tanrıya atfederse, genelde bunun anlamı bu kişinin elinde bir ipucu olmadığıdır ve bu yüzden bunu erişilmez ve bilinmez bir gök perisine atfediyordur. Bu herifin nereden geldiğinin açıklamasını talep edin ve büyük ihtimalle her zaman var olduğunu veya hep doğanın ötesinde olduğunu söyleyen muğlak ve sahte felsefik bir yanıt alacaksınız. Ki elbette bu yanıt hiçbir şeyi açıklamaz.[65]

Darwincilik bilincimizi farklı yollarla arttırır. Evrim geçirmiş organlar, genelde zarif ve verimli olsalar da aynı zamanda anlamlı kusurlar da barındırırlar: evrimsel geçmişleri varsa bekleyeceğiniz ve eğer tasarlanmışlarsa beklemeyeceğiniz şey, tam da budur. Başka kitaplarımda örnekler vermiştim: hedefine giderken muazzam ve savurgan bir sapma yaparak evrimsel geçmişine ihanet eden, gidip geri dönen gırtlak siniri örneğin. Sırt ağrısından fıtığa, sarkık rahimden sinüs iltihaplarına olan hassaslığımıza kadar çoğu insani hastalığımız, doğrudan doğruya şu anda dik yürüdüğümüz bedenimizin, dört ayak üzerinde durmayı terk etmek için yüzlerce milyon yıldan fazla şekil değiştirmiş olmasından kaynaklanır. Ayrıca bilincimiz doğal seçilimin acımasızlığıyla ve savur-

ganlığıyla da artmıştır. Yırtıcılar, kurbanlarını yakalamak için çok güzel "tasarlanmış" gibi görünürken, avlar da kaçabilmek için eşit şekilde güzel "tasarlanmış" gibi görünür. Peki, Tanrı kimin tarafındadır?[66]

Antropik İlke: Gezegensel Versiyon

Gözlerden, kanatlardan, kamçı motorlarından ve bağışıklık sistemlerinden vazgeçmiş olabilecek boşluk ilahiyatçıları genelde kalan umutlarını hayatın kökenine bağlarlar. Biyolojik olmayan kimyaya dayanan evrimin kökeni, bu boşluk ilahiyatçılarının gözlerine evrim sırasındaki herhangi bir özel geçişte olduğundan daha büyük bir boşluk sunarmış gibi görünür. Ve bir anlamda bu daha büyük bir boşluktur. Bu anlam oldukça özeldir ve din savunucusunu hiç memnun etmez. Yaşamın başlangıcı yalnızca bir kez gerçekleşmiş olmalıdır. Bu yüzden bunun son derece olanak dışı (göstereceğim gibi, insanların çoğunun fark edebileceğinin çok çok üstünde olanak dışı) bir olay olmasına izin verebiliriz. Bu başlangıcın arkasından gelen evrimsel adımlar, aşağı yukarı benzer yollarla, milyonlarca ve milyonlarca tür içinde birbirinden bağımsız olarak ve yerbilimsel zaman boyunca sürekli ve tekrar tekrar kopyalanmıştır. Bu sebeple, yaşamın başlangıcı üzerinde uygulayabildiğimiz türden istatistiksel muhakemenin aynısına, karmaşık yaşamın evrimini açıklamak için başvuramayız. Olağan evrimi oluşturan olaylar, onun eşsiz başlangıcından (ve belki de birkaç özel durumdan) farklı biçimde, çok da olasılıksız olmamışlardır.

Ayrım kafa karıştırıcı görünebilir, bunu şu sözde antropik ilkeden faydalanarak biraz daha detaylı açıklamalıyım. Antropik ilke 1974'te İngiliz matematikçi Brandon Carter tarafından isimlendirilmiştir ve fizikçiler John Barrow ile Frank Tipler'in konuyla ilgili kitapları sayesinde gelişmiştir.[67] Antropik kanıt genel olarak evrene uygulanır ve bu konuya değineceğim. Ancak bu görüşü size öncelikle daha küçük olan gezegensel bir ölçekte tanıtacağım. Biz burada yani Dünya'da bulunuruz. Bu yüzden Dünya bizim üreyip, yaşayabilmemize yardımcı olacak türden (bu türün alışılmadık ve hatta benzersiz olma ihtimali ne kadar olursa olsun) bir gezegen olmalıdır. Örneğin, bizim yaşam türümüz sıvı su olmadan hayatta kalamaz. Gerçekten de, dünya dışı yaşam kanıtları arayan exobiyologlar, pratikte suyun izlerini bulmak için uzayı tarıyorlar. Bizim güneşimiz gibi tipik bir yıldızın etrafında, sıvı su barındıran gezegenler için Goldilocks kuşağı olarak adlandırılan (çok sıcak veya çok soğuk değil, tam kıvamında) bir kuşak vardır. İnce bir yörüngeler

şeridi olan bu kuşak, suyun donduğu güneşe çok uzak olan bölgeyle, suyun kaynadığı çok yakın olan bölge arasında yer alır.

Muhtemelen yaşam dostu olan bir yörünge daireye yakın olmalıdır da. Güneş sistemimizin yeni keşfedilmiş Eris isimli onuncu gezegenindeki gibi aşırı eliptik bir yörünge, olsa olsa gezegene Goldilocks bölgesi içinde her birkaç (Dünya) on yılında ya da yüzyılında bir kez gibi kısa bir süre için vızıldama imkânı verir. Eris güneşe en yakın olduğu konumundayken bile Goldilocks bölgesine tam olarak giremez ki bu yakın konuma 560 Dünya yılında bir gelir. Halley kuyrukluyıldızının sıcaklığı, güneşe en yakın konumundaki 47°C ile güneşten en uzak konumundaki eksi 270°C derece arasında değişir. Dünyanın yörüngesi, tıpkı diğer gezegenlerinki gibi, teknik olarak bir elipstir (güneşe Ocakta en yakın, Temmuzda en uzak konumdadır.[1]); fakat bir daire, bir elipsin özel bir durumudur ve Dünya'nın yörüngesi dairesel olmaya öylesine yakındır ki yörünge Goldilocks bölgesinin dışına asla çıkmaz. Dünyanın güneş sistemindeki durumu, yaşamın evrimi için onu diğer gezegenlerin arasından öne çıkartacak başka yönlerden elverişlidir. Jüpiter'in devasa yerçekimsel vakum süpürgesi, bizi o olmasaydı ölümcül çarpışmalarla tehdit edecek göktaşlarını yakalamak için konumlanmış gibidir. Dünyanın tek uydusu olan görece büyük ay, dönüş eksenimizi sabitlemeye hizmet eder[68] ve yaşamı çeşitli yollarla destekler. Bizim güneşimiz, ortak bir yörüngede kenetlenmiş bir çift yıldız olmamasıyla enderdir. Çift yıldızların gezegenlerinin olması mümkündür ancak gezegenlerinin yörüngelerinin yaşamın evrimini teşvik edemeyecek kadar karmakarışık biçimde değişken olması muhtemeldir.

Gezegenimizin yaşama acaip dost oluşu için şu ana kadar iki ana açıklama önerilmiştir. Tasarım teorisi, Tanrının Dünya'yı yarattığını, Goldilocks bölgesine yerleştirdiğini ve tüm ayrıntıları bizim yararımız için kasten tasarladığını söyler. Antropik yaklaşım oldukça farklıdır ve azıcık Darwinci hisse sahiptir. Evrendeki gezegenlerin çok büyük bir çoğunluğu, kendi yıldızlarının Goldilocks bölgesinde bulunmazlar ve yaşam için uygun değildirler. Bu çoğunluğun hiçbirinde yaşam yoktur. Yaşam için tam doğru koşulları barındıran gezegenler ne kadar küçük bir azınlığı oluştururlarsa oluştursunlar, biz zorunlu olarak bu azınlığın içinde olmalıyız çünkü burada bunu düşünüyoruz.

Bu arada, din savunucularının antropik ilkeyi seviyor oldukları gerçeği tuhaf bir durumdur. Bazı sebeplerden ötürü bu hiçbir anlam

1 Eğer bunu şaşırtıcı bulursanız, sayfa 135'de bahsedilen kuzey kutup milliyetçiliğinden yana dertli olabilirsiniz.

taşımaz ama onlar bunun kendi davalarını desteklediğini düşünürler. Aslında gerçek bunun tam aksidir. Antropik ilke, tıpkı doğal seçilim gibi, tasarım varsayımına bir *alternatiftir*. Kendimizi varoluşumuz için elverişli bir durumda bulmuş olduğumuz gerçeğine mantıklı ve içinde tasarım bulunmayan bir açıklama sağlar. Dindar zihinlerde karışıklık yaşanmasının sebebi sanırım antropik ilkenin sadece çözdüğü sorun (yani yaşam dostu bir yerde yaşadığımız gerçeği) bağlamında dile getirilmesidir. Dindar zihnin kavrayamadığı nokta ise soruna iki aday çözüm sunulmuş olmasıdır. Tanrı bir çözümdür. Antropik ilke ise diğeri. Bunlar birbirlerinin *alternatifleridir*.

Sıvı su bildiğimiz türde bir yaşam için zorunlu bir koşuldur fakat tek başına yeterli olmaktan uzaktır. Yaşam yine de su içinde başlamalıdır ve yaşamın başlangıcı yüksek derecede olasılıksız bir olay olmuş olabilir. Darwinci evrim, yaşam bir kez başladıktan sonra neşeyle olayı devralır. Ancak yaşam nasıl başladı? Hayatın başlangıcı kimyasal bir olgu ya da olgular dizisiydi ve bu yolla doğal seçilimin yaşamsal önemdeki koşulları ilk defa oluştu. Başlıca bileşen kalıtımdı, ya DNA ya da (daha olası olarak) DNA gibi kopyalanan bir unsurdu (fakat DNA kadar kusursuz kopyalanmıyordu), belki de akraba molekül RNA'ydı. Yaşamsal önem taşıyan bileşen (herhangi bir genetik molekül türü) bir kez yerli yerine oturduğunda, gerçek Darwinci doğal seçilim bunu izleyebilir ve karmaşık yaşamlar bunun nihai sonucu olarak doğabilirdi. Ancak, ilk kalıtımsal molekülün rastlantısal olarak kendiliğinden ortaya çıkması çoğu kişinin gözüne olanaksız gelir. Belki de bu çok çok olasılıksızdır, bunun üzerinde durmalıyım çünkü kitabın bu bölümünün ana noktası bu.

Yaşamın başlangıcı, kuramsal olsa da, araştırma için yıldızı parlayan bir konudur. Bu araştırma için gerekli uzmanlık alanı kimyadır ve bu benim alanım değil. Gelişmeleri çok büyük merakla kenardan izliyorum ve önümüzdeki birkaç yıl içinde eğer kimyacılar laboratuarlarında yeni bir yaşam başlangıcını başarılı bir şekilde doğurduklarını bildirirlerse hiç şaşırmam. Bununla beraber bu henüz gerçekleşmedi ve bu gelişmenin olasılığının fazlasıyla düşük olduğunu söylemek mümkün. Bu her zaman böyle son derece düşük olasılıklıydı; gerçi bir kez gerçekleşti!

Konunun ana noktasını tıpkı Goldilocks yörüngelerinde yaptığımız gibi, şöyle belirtebiliriz: hayatın ilk ortaya çıkışı ne kadar olanaksız olursa olsun onun Dünya'da gerçekleştiğini biliyoruz çünkü buradayız. Bir kez daha, sıcaklık konusunda olduğu gibi, neler olduğuna dair açıklama için iki varsayım vardır; tasarım varsayımı ve bilimsel ya da "antropik" varsayım. Tasarım yaklaşımı, maksatlı bir mucizeyi şekillendiren, yaşa-

möncesi sıvı çorbasını kutsal ateşiyle pişirip DNA'yı ya da eşdeğeri olan başka bir şeyi oluşturan (ve bu anda kariyerinin önemli bir noktasında olan) bir Tanrıyı ispatsız olarak kabul eder.

Goldilocks'da olduğu gibi, bir kez daha tasarım varsayımına karşı olan antropik alternatif istatistikseldir. Bilim insanları büyük sayıların sihirbazlığının yardımına başvururlar. Galaksimizde 1 ila 30 milyar arasında gezegen ve evrende 100 milyar galaksi olduğu tahmin edilmiştir. Alışılagelmiş ihtiyat nedeniyle birkaç sıfırı silsek bile, bir milyar kere milyar zaten evrendeki geçerli gezegen sayısı için ılımlı bir tahmindir. Şimdi, hayatın ilk ortaya çıkışının veya diğer bir tanımla DNA'ya eşdeğer bir şeyin kendiliğinden ortaya çıkmasının gerçekten oldukça sarsıcı düzeyde olanak dışı bir olay olduğunu varsayın. Bunun bir milyar gezegenden yalnızca bir tanesinde meydana gelecek kadar olanaksız olduğunu düşünün. Ödenek desteği yapan kuruluşlar, kendilerine önerilen araştırmanın başarı şansının yüzde bir olduğunu itiraf eden herhangi bir kimyacıya kahkahalarla gülerlerdi. Fakat biz burada milyarda birlik ihtimallerden bahsediyoruz. Buna rağmen ... böylesi saçma şekillerdeki düşük ihtimallere rağmen yaşam yine de bir milyar gezegende başlamış olabilir ve tabi ki Dünya bunlardan birisidir.[69]

Bu sonuç oldukça şaşırtıcıdır bu yüzden tekrarlayacağım. Eğer bir gezegende kendiliğinden yaşam başlaması ihtimali milyarda bir bile olsa, bu sersemletici düzeyde olasılıksız olay yine de bir milyar gezegende oluşacaktı. Hayat barındıran bu milyarlarca gezegenden herhangi bir tanesini keşfetme şansı, samanlıkta iğne arama deyimini anımsatır. Ancak bir iğne keşfetmek için yolumuzdan sapmak zorunda değiliz çünkü (antropik ilkeye dönersek) arama yeteneğine sahip herhangi bir varlık, araştırmaya başlamadan bile önce, zaten bu müthiş ender iğnenin üzerinde zorunlu olarak oturuyor olmalıdır.

Her olasılık ifadesi belirli bir bilgisizlik seviyesinin olduğu şartlarda ortaya çıkmıştır. Eğer bir gezegen hakkında hiçbir şey bilmiyorsak, üzerinde ortaya çıkacak yaşamın olasılığının diyelim ki milyarda bir olduğunu varsayabiliriz. Ancak tahminimize bazı yeni sanılar eklersek, iş değişir. Belirli bir gezegen kendine has özelliklere sahip olabilir, belki kayalarında elementler daha boldur ve bu da yaşamın ortaya çıkışı ihtimalini artı yönde değiştirir. Başka bir deyişle, bazı gezegenler diğerlerine göre çok daha fazla "Dünya benzeri"dir. Hiç şüphesiz Dünya'nın kendisi, Dünya benzeri bir gezegendir! Bu, yaşamı laboratuarlarında yeniden meydana getirmeye çalışan şu kimyacıları cesaretlendirmelidir çünkü başarısızlık ihtimallerini azaltabilir. Fakat önceki hesaplamala-

rım, başarı olasılığı milyarda bir kadar düşük olan bir kimyasal modelin *bile* evrendeki bir milyar gezegende yaşamın başlayacağını müjdeleyeceğini göstermişti. Ve antropik ilkenin güzel yanı; tüm önsezilerin aksine bize, bir kimyasal modelin tek ihtiyacı olan şeyin bir gezegende yaşamın başlayabilme ihtimalinin milyar kere milyarda *bir* olduğu şeklinde bir tahminde bulunmak olduğunu söylemesidir ve bu, antropik ilkenin buradaki yaşamın bize iyi ve tatmin edici bir açıklamasını sunduğu anlamına gelir. Ben yaşamın başlangıcının pratikte aşırı olasılıksız olmaya çok yakın olduğuna bir an bile inanmadım. Bu olayı laboratuarda tekrarlamaya çalışmak uğruna para harcamaya değer olduğunu düşünüyorum ve aynı şekilde Dünya Dışı Yaşam Araştırması için de para harcamaya değer çünkü başka yerlerde de zeki yaşamın olası olduğunu düşünüyorum.

Yaşamın kendiliğinden başlamış olmasının en kötümser olasılık tahminini bile kabul etsek, bu istatistiksel kanıt, boşluğu hiçbir kanıt göstermeden tasarımın dolduracağı önermesini tamamen yıkar. Evrimsel öykünün görünüşteki tüm boşluklarının arasında, yaşamın başlangıcı boşluğu, günlük ölçekle (yani kimyagerlerin sundukları araştırma önerilerini, ödeme desteği yapan kuruluşların değerlendirdikleri ölçek) olasılık ve risk tahminleri yapmaya ayarlanmış beyinlere anlaşılmaz gelecektir. Yine de bu boşluk ne kadar büyük olursa istatistik konusunda bilgili bilim tarafından o kadar kolay doldurulabilir ve aynı zamanda aynı istatistiksel bilim, daha önce gördüğümüz "Nihai 747" temellerinde kutsal bir yaratıcıyı reddeder.

Ancak şimdi bu bölümü başlatan ilginç noktaya dönelim. Bir kişinin, genel biyolojik uyumlama fenomenini, az önce yaşamın kaynağına uyguladığımızla (yani mevcut gezegenlerin muazzam sayısına başvurmakla) aynı satırlarla açıklamayı denediğini düşünün. Her canlı türünün ve bu türlerdeki incelenmiş her organın yaptığı işte iyi olduğu gözlenmiş bir gerçektir. Kuşların, arıların ve yarasaların kanatları uçmakta iyidirler. Gözler görmekte iyidirler. Yapraklar fotosentez yapmakta iyidirler. Muhtemelen on milyondan fazla türün etrafımızı sardığı bir gezegende yaşıyoruz ve bu türlerden her biri bağımsız olarak görünüşte tasarımın güçlü bir yanılsamasını sergiler. Her tür kendine özgü yaşam biçimine iyi uyum sağlamıştır. Tüm bu birbirinden bağımsız tasarım yanılsamalarını açıklamak için "muazzam sayıda gezegen" kanıtıyla işin içinden sıyrılabilir miyiz? Hayır, yapamayız, tekrarlıyorum *hayır*. Bunu aklınızın ucundan bile geçirmeyin. Bu önemlidir çünkü Darwinciliğin en ciddi yanlış anlaşılmalarının kalbine gider.

Hesabımıza katmak için kaç tane gezegene sahip olduğumuzun önemi yoktur çünkü bulunduğumuz yerde yaşamın ilk olarak nasıl başladığını açıklamak için kullandığımız şanslı rastlantısallık, Dünya'daki karmaşık yaşamın bol çeşitliliğini açıklamak için asla yeterli olamayacaktır. Yaşamın evrimi, hayatın ilk olarak ortaya çıkmasından tamamen farklı bir konudur çünkü, tekrar edersek, hayatın başlaması sadece bir kez olmak zorunda olan (veya zorunda olmuş olan) eşsiz bir olaydı. Diğer yandan, türlerin kendi özel çevrelerine uyarlamalı uyumları bundan milyonlarca kat fazla oldu ve hala da olmaya devam ediyor.

Burada yani Dünya'da biyolojik türlerin en uygun hale getirilmesi için (dünya çapında, bütün kıtalarda ve tüm zamanlarda) çalışan yaygın bir *süreçle* karşı karşıya olduğumuz açıktır. Eğer bir on milyon yıl daha bekleseydik, tamamen yeni türlerinin oluşturduğu başka bir grup canlı da, tıpkı günümüz canlılarının kendi yaşam stillerine uyum sağlamaları gibi kendi yaşam stillerine iyi uyum sağlayacaklardı. Bu, yinelenen, önceden tahmin edilebilir ve çoklu bir fenomendir, önemi sonradan fark edilmiş bir istatistiksel şans parçası değildir. Ve Darwin sayesinde bunun nasıl meydana geldiğini biliyoruz: doğal seçilim sayesinde meydana gelir.

Antropik ilke canlı varlıkların çok çeşitli detaylarını açıklamakta aciz kalır. Dünya üzerindeki yaşamın çeşitliliğini (ve özellikle inandırıcı tasarım yanılsamasını) açıklayabilmek için gerçekten Darwin'in güçlü vincine ihtiyacımız vardır. Bunun aksine, yaşamın başlangıcı, bu vincin menzilinin dışına çıkar çünkü doğal seçilim, yaşamın başlangıcı olmadan ilerleyemez. Antropik ilke burada görevini yapar. Yaşamın eşsiz kökeni sorununun üstesinden çok yüksek miktarda gezegensel fırsatlar olduğunu varsayarak gelebiliriz. Baştaki bu rastlantısal hamle bir kez sağlandığında (ki antropik ilke en katı surette bunu bize sağlar) bayrağı doğal seçilim devralır: ve doğal seçilim kesin olarak bir rastlantı meselesi değildir.

Yine de, tamamen şansla üzerine köprü kurulan ve antropik ilkeyle doğrulanan tek büyük evrimsel boşluk yaşamın başlangıcı olmayabilir. Mesela, meslektaşım Mark Ridley, *Mendel'in Şeytanı* isimli kitabında (Amerikalı yayıncı kendi isteğiyle ve kafa karıştırıcı biçimde kitabın adını *İşbirlikçi Gen* olarak değiştirmiştir) ökaryotik hücrenin (bizim sahip olduğumuz türde hücrelerdir bunlar ve bir çekirdeği ve örneğin bakterilerde bulunmayan mitokondriler gibi sayısız diğer karmaşık özellikleri vardır) ortaya çıkışının, hayatın ortaya çıkmasından daha önemli, zor ve istatistiksel olarak olasılıksız bir adım olduğunu ileri sürmüştür. Bi-

lincin ortaya çıkması, üzerine köprü kurulması aynı istatistiksel oranda olasılıksız olan bir diğer büyük boşluk olabilir. Bunun gibi tek atımlık ve tekrarlanmayan olaylar antropik ilkeyle aşağıdaki satırlar boyunca izah edilebilir.

Bakteri seviyesinde yaşam geliştirmiş milyarlarca gezegen vardır ancak bu yaşam formlarının yalnızca çok küçük bir bölümü hendeği geçerek ökaryotik hücre benzeri bir şeyler geliştirmeyi başarmıştır. Ve bunların arasından yine çok küçük bir bölüm, sonraki nehri aşmayı becererek bilince ulaşmıştır. Eğer bunların her ikisi de tek atımlık ve tekrarlanmayan olaylarsa, sıradan biyolojik uyumlama gibi her yerde bulunan ve yayılan bir süreçle karşı karşıya değilizdir. Antropik ilke der ki: Yaşadığımız, ökaryotik ve bilinçli olduğumuz için bizim gezegenimiz bu üç boşluğun hepsinin birden üzerine köprü kurmuş son derece nadir gezegenlerden biri olmalıdır.

Doğal seçilim işe yarar çünkü ilerlemeye doğru giden birikimli ve tek yönlü bir caddedir. Başlamak için biraz şansa gereksinim duyar ve antropik ilkenin "milyarlarca gezegeni" bu şansı ona verir. Belki de, evrimsel öyküdeki sonradan oluşmuş birkaç boşluk da antropik ilkenin doğruladığı büyük bir şans aşısına ihtiyaç duyuyordur. Ancak daha başka ne söyleyebilirsek söyleyelim, tasarım kesinlikle yaşam için bir açıklama olarak işe yaramaz çünkü tasarım nihai olarak birikimli değildir ve bu yüzden yanıtladığı sorulardan daha büyük sorular doğurur: yani bizi doğrudan doğruya Nihai 747 kısırdöngüsüne geri götürür.

Bizim yaşam türümüze dost olan bir gezegende yaşarız ve bunun neden böyle olduğuna dair iki sebep gördük. Bunlardan ilki, yaşamın bu gezegenin sağladığı koşullar sayesinde gelişmek üzere evrim geçirmiş olmasıdır. Bunun sebebi doğal seçilimdir. Diğer sebep ise antropik ilkedir. Evrende milyarlarca gezegen vardır ve evrim dostu azınlık gezegenlerin sayısı ne kadar az olursa olsun, bizim gezegenimiz zorunlu olarak onlardan biri olmalıdır. Şimdi biyolojiden evrenbilime geçerek antropik ilkeyi daha erken bir safhaya götürmenin zamanı.

Antropik İlke: Evrensel Versiyon

Sadece yaşam dostu bir gezegende değil aynı zamanda yaşam dostu bir evrende de bulunuruz. Bu sonuç, var olduğumuz gerçeği yüzünden, fizik kanunlarının yaşamın başlamasına yetecek kadar dost olmasının gerekmesinden kaynaklanır. Gece gökyüzüne baktığımızda yıldızları görmemiz kaza değildir çünkü yıldızların varlığı kimyasal elementlerin

çoğunun oluşumunun zorunlu önkoşuludur ve kimyanın etkisi olmadan yaşam olamazdı. Fizikçilerin hesaplamalarına göre, eğer fizik kanunları ve sabitleri bir parça bile farklı olsaydı, evren öylesi bir şekilde gelişecekti ki yaşam imkânsız olacaktı. Farklı fizikçiler bu konuyu farklı şekilde ortaya koyarlar fakat sonuç her zaman neredeyse aynıdır. Martin Rees, *Sadece Altı Sayı* isimli kitabında, evrenin her yerinde aynı olduğuna inanılan altı temel sabiti listeler. Bu altı rakamın her birisi hassasiyetle ayarlanmıştır. Bu hassasiyet, eğer sabitler azıcık farklı olsaydılar evrenin büyük oranda değişik ve muhtemelen yaşama düşman olacağı anlamındaki bir hassasiyettir.[1]

Rees'in altı rakamına dair bir örnek şu "güçlü" kuvvet olarak adlandırılan şeyin büyüklüğüdür. Bu kuvvet, bir atomun çekirdeğinin bileşenlerini birbirlerine bağlayan kuvvettir yani birinin atomu "parçalarken" üstesinden gelmiş olması gereken nükleer enerjidir. E olarak ölçülür. Hidrojenin helyumu oluşturmak üzere füzyon geçirdiği zaman enerjiye dönüşen bir hidrojen çekirdeğinin kütlesinin bir miktarıdır. Evrenimizde bu sayının değeri 0,007'dir ve herhangi bir (hayatın oluşması için gereken önkoşul olan) kimyasal olayın gerçekleşebilmesi için bu değere çok yakın olması gerekirmiş gibi görünür. Kimya, onu bildiğimiz kadarıyla, periyodik tablonun doğada oluşan doksana yakın elementinin birleşimlerinden ve yeniden birleşimlerinden meydana gelir. Hidrojen, elementlerin en basit ve en yaygın olanıdır. Evrendeki diğer tüm elementler, en nihayetinde, hidrojenin nükleer füzyon geçirmesiyle oluşmuşlardır. Nükleer füzyon, yıldızların (ve hidrojen bombalarının) içinde, son derece sıcak koşullarda gerçekleşen zor bir süreçtir. Görece küçük yıldızlar, mesela bizim güneşimiz, yalnızca helyum gibi hafif elementler üretebilir ki helyum, periyodik tabloda hidrojenden sonraki en hafif elementtir. En ağır elementlerin çoğunun oluşabilmesi için gereken yüksek sıcaklıklar, daha büyük ve daha sıcak yıldızlardaki nükleer füzyon süreçlerini gerektirir ve bunun ayrıntıları Fred Hoyle ve iki meslektaşı tarafından ortaya çıkarılmıştır (bu başarı için tuhaf bir şekilde diğer iki meslektaşına verilen Nobel Ödülü'nden Hoyle'a pay verilmedi). Bu büyük yıldızlar süpernova olarak patlayıp, toz bulutları halinde içle-

1 "Herhalde" diyorum, kısmen şu nedenden ötürü; hangi karakterde yabancı yaşam türlerinin oluşacağını bilemeyiz ve kısmen de şu nedenden ötürü; eğer yalnızca bir değişmezi değiştirmenin sonuçlarını dikkate alırsak hata yapmamız olasıdır. Bu altı rakam değerinin evreni yaşam dostu kılacak başka *bileşimleri* olabilir mi? Eğer bu bileşimler varsa bu altı değerin hepsini tek bir değer olarak dikkate aldığımızda bunları keşfetmemiz nasıl mümkün olabilir? Ancak konuyu daha fazla karıştırmamak için burada kesmeliyim. Zaten temel değişmezlerin ince ayarını kavramakta ne gibi bir sorunumuz olabilir ki?

rindeki maddelerini (periyodik tablonun elementlerinin dâhil olduğu maddelerini) saçıp savurabilirler. Bu toz bulutları, ardından yoğunlaşarak bizimkiler de dâhil olmak üzere yeni yıldızları ve gezegenleri oluştururlar. Bu yüzden Dünya elementlerce ve dahası her yerde bulunan hidrojence zengindir: bu elementler olmasaydı kimya ve hayat imkânsız olacaktı.

Burada konuyla ilgili nokta, güçlü kuvvetin değerinin, nükleer füzyon silsilesinin periyodik tablonun ne kadar yükseğine çıkabileceği konusunda çok kuvvetli bir etkiye sahip olmasıdır. Eğer güçlü kuvvet çok küçük olsaydı, diyelim ki 0,007 yerine 0,006, evrende hidrojenden başka hiçbir element var olmaz ve sonuçta hiçbir ilginç kimyasallık ortaya çıkmazdı. Eğer çok yüksek olsaydı, diyelim ki 0,008, mevcut tüm hidrojen atomları daha ağır elementler oluşturmak üzere füzyon geçirmiş olurdu. Bildiğimiz kadarıyla, hidrojensiz bir kimya yaşamı doğuramazdı. Çünkü hidrojen olmazsa su da olmazdı. Bu yüzden, Goldilocks değeri yani 0,007, ilginç ve yaşamı destekleyen bir kimya için ihtiyacımız olan element zenginliğini vermek açısından tam yerinde bir değerdir.

Rees'in altı rakamının kalanlarının ayrıntılarına girmeyeceğim. Hepsinin temel noktası aynıdır. Bu altı rakamın her biri bir Goldilocks şeridi içinde bulunur ve bu şerit dışında olsalardı hayat mümkün olamazdı. Buna nasıl bir karşılık vermeliyiz? Bir kez daha, bir elimizde ilahiyatçıların yanıtı, diğer elimizdeyse antropik ilke yanıtı vardır. Dinciler, Tanrı evreni yaratırken, yaşamın üretilebilmesi için temel sabitlerin her birini kendine ait Goldilocks bölgesine yerleştirdiğini söylerler. Sanki Tanrının döndürebileceği altı ayar düğmesi vardır ve dikkatlice her düğmeyi olması gereken Goldilocks değerine ayarlamıştır. Dincilerin bu yanıtı her zaman olduğu gibi oldukça yetersizdir, çünkü Tanrının varlığını açıklamasız bırakır. Bu altı rakamın Goldilocks değerlerini hesaplayacak yetenekte bir Tanrı, en az incelikle ayarlanmış bu sayı bileşimleri kadar olanak dışı olmalıdır ve bu durum gerçekten de bir hayli olasılıksızdır; bu konuyu tartışmaya açmamızın asıl sebebi de bu olasılıksız durumdur. Bundan, dincilerin yanıtının eldeki sorunu çözmekte en ufak bir ilerleme kaydetmediği sonucu çıkar. Bunu reddetmekten başka bir seçenek göremiyorum, fakat aynı zamanda buradaki sorunu fark edemeyen ve "İlahi Düğme Ayarlayıcısı" görüşüyle gerçekten tatmin olan insanların sayısına hayret ediyorum.

Bu şaşırtıcı körlüğün psikolojik sebebi belki de insanların çoğunun, doğal seçilimle ve onun olasılıksızlığı uysallaştırma gücü ile biyologlar kadar bilinçlerinin artmamış olmasıyla ilgilidir.

J. Anderson Thomson, bir evrimsel psikiyatrisin bakış açısıyla bunun için bana başka bir sebep gösterir: yani cansız nesneleri bir şeyler yapan varlıklar olarak kişiselleştirmeye olan psikolojik eğilimimizi. Thomson'a göre, bir gölgeyi hırsız sanmaya, bir hırsızı gölge sanmaktan daha yatkınızdır. Hatalı bir var olduğunu sanma, zaman kaybı olabilir. Hatalı bir var olduğunu fark etmeme ise ölümcül olabilir. Bana yazdığı bir mektupta, atasal geçmişimizde, çevremizdeki en büyük tehlikenin birbirimizden geldiğini öne sürerek şöyle devam ediyordu: "Bunun bize kalan mirası, her şeyin varsayılan olarak insani bir amacı varmış gibi (sıklıkla korkularak) farz edilmesidir. Olayların arkasında *insansal* nedenler dışında şeyler görmekte büyük zorluk çekeriz." Doğal olarak bunu kutsal amaç olarak genelleştirdik. "Yapan kimselerin" baştan çıkarıcılığına Bölüm 5'te geri döneceğim.

Olasılıksız varlıkların doğuşunu açıklayan doğal seçilimin gücüyle bilinçleri artmış biyologların, olasılıksızlık problemine tümüyle kaçamak cevap verecek herhangi bir teoriyle tatmin olmaları muhtemel değildir. Ve dincilerin olasılıksızlık bilmecesine verdikleri yanıt hayret verici miktarda kaçamaktır. Ve problemin yeniden ifade edilmesinden fazlasıdır, gülünç bir şekilde problemin ikiye katlanmasıdır. O halde şimdi antropik alternatife dönelim. Antropik yanıt, en genel haliyle, bu problemi, yalnızca bizi yaratabilecek türden bir evrende tartışıyor olabileceğimizi söyler. O yüzden varlığımız, temel fizik sabitlerinin her birinin kendi Goldilocks bölgelerinde bulunmak zorunda olduğunu zaten bize gösterir. Varoluş bilmecemiz için farklı fizikçiler farklı türden antropik çözümler benimserler.

Dik başlı fizikçiler bu altı ayar düğmesinin değişmekte zaten hiçbir zaman serbest olmadıklarını söylerler ve şöyle devam ederler: "Uzun zamandır beklenilen, Her Şeyin Teorisi'ne sonunda eriştiğimizde, bu altı anahtar sayının birbirlerine ya da henüz bilinmeyen bir şeye, şu anda hayal edemediğimiz yollarla bağlı olduğunu göreceğiz. Bu altı sayının, değişim serbestliklerinin, çemberin çevresinin çapına oranının değişmesinden daha fazla olmadığı ortaya çıkabilir. Evrenin var olması için sadece bir tek yol olduğu ortaya çıkacak. Altı ayar düğmesini döndürmesi gereken Tanrı bir yana, döndürülecek düğme bile yoktur."

Diğer fizikçiler (Martin Rees'in kendisi bu fizikçilere bir örnek olacaktır) bunu yetersiz bulurlar ve sanırım onlarla aynı fikirdeyim. Bir evrenin var olabilmesi için yalnızca tek bir yol olması aslında tamamen akla yatkındır. Ancak neden bu tek yol sonuçta evrimimize yol açan böylesi bir düzen olmalıydı? Neden bu neredeyse, (teorik fizikçi Fre-

eman Dyson'un kelimeleriyle) "geleceğimizi biliyormuş" gibi gözüken türde bir evren olmalıydı? Filozof John Leslie, idam mangası önünde infaz edilmeye mahkûm olmuş bir adam benzetmesini kullanır. Bölükteki on askerin de kurbanı ıskalaması tamamen mümkündür. Vurulmadığını sonradan anlayan kurban, şansının yansıması olan durumda kendini bulduğunda neşeyle şöyle diyebilir: "Şey, besbelli ki hepsi ıskaladı yoksa burada bunu düşünüyor olamazdım." Ancak yine de normal olarak hepsinin neden ıskalamış olabileceğini merak edebilir ve rüşvet aldıkları ya da sarhoş oldukları varsayımlarını düşünebilir.

Bu itiraz Martin Rees'in desteklediği bir fikirle yanıtlanabilir: bir çoklu evrenler kümesinin (ya da Leonard Susskind'in tercih ettiği adlandırmayla "megaverse"in[1]) içinde köpük kabarcıkları gibi hep birlikte var olan birçok evren vardır. Herhangi bir evrenin kanunları ve sabitleri, tıpkı bizim gözlenebilir evrenimizde olduğu gibi, kendine özgüdür. Bir bütün olarak çoklu evrenler kümesi, bolca alternatif yerel kanunlara sahiptir. Antropik ilke burada devreye girerek, bizim bu evrenlerin arasından kendine özgü kanunları nihai evrimimiz için elverişli (muhtemelen azınlık olan) evrenlerin birinde olmamız gerektiği açıklamasını getirir ve bu sayede problemin beklentisini karşılar.

Çoklu evrenler kümesi teorisinin diğer bir ilgi çekici yorumu, evrenimizin nihai akıbetinin göz önüne alınmasından doğar. Sayı değerlerine, örneğin Martin Rees'in altı sabitine dayalı olarak, evrenimizin kaderinde sonsuza kadar genişlemek yazıyor olabilir veya bir denge noktasında sabitlenebilir ya da genişleme ters dönerek daralmaya dönüşür ve "büyük çökme" olarak adlandırılan şeyle sonlanabilir. Bazı büyük çöküş modelleri, yeniden genişleyen ve örneğin 20 milyar yıllık döngülerle sonsuza kadar aynı süreci tekrarlayan evrenler öngörür. Evrenimizin standart modeli, zamanın kendisinin uzayla birlikte yaklaşık 13 milyar yıl önce büyük patlama ile başladığını söyler. Birbirini izleyen büyük çöküşler modeli bu ifadeyi iyileştirecektir: bizim zamanımız ve uzayımız aslında kendi büyük patlamamız ile başlamıştır, fakat bizim büyük patlamamız yalnızca, uzun seriler halindeki büyük patlamaların en sonuncusuydu ve bu büyük patlamaların her biri serinin bir önceki evrenini sonlandıran bir büyük çöküş tarafından başlatıldı. Hiç kimse büyük patlama benzeri tuhaflıklarda neler olup bittiğini anlamaz, dolayısıyla kanunların ve sabitlerin serinin oluşan her evreninde yeni değerlere ayarlanmaları

1 Susskind (2006) megaverse'deki antropik ilkenin etkileyici bir savunmasını üstlenir. Birçok fizikçinin bu görüşten nefret ettiğini söyler. Bunun sebebini anlayamam. Bence güzel bir fikir; belki de Darwin bilincimi arttırdığı için böyle düşünüyorumdur.

akla uygundur. Eğer patlama, genişleme, daralma ve çökme aşamaları her zaman tıpkı bir evrensel akordeon gibi ilerlemişse, çoklu evrenler kümesinin paralel bir türü yerine sıralı bir türünü yaşıyoruzdur. Bir kez daha, antropik ilke açıklayıcı görevini yerine getirir. Bu evrenler dizisi içindeki tüm evrenlerden sadece bir azınlığın "kadranları" yaşam için gerekli koşullara ayarlıdır. Ve elbette, şuanki evren bu azınlığa dâhil olmalıdır çünkü biz onun içindeyiz. Ortaya çıktığı gibi, çoklu evrenler kümesinin bu sıralı türü, günümüzde, bir zamanlar olduğundan daha olasılıksız olarak kabul edilmelidir çünkü yeni kanıtlar bizi büyük çöküş modelinden uzaklaştırmaya başlamıştır. Şu anda sanki evrenimizin kaderinde sonsuza kadar genişlemenin olduğu gözükmektedir.

Bir başka teorik fizikçi Lee Smolin, hem sıralı hem de paralel öğeleri içeren, heyecan uyandıran bir Darwinci çoklu evrenler kümesi teorisi türevi geliştirmiştir. Smolin'in *Kozmosun Hayatı* isimli kitabında açıkladığı görüşü, çocuk evrenlerin ebeveyn evrenlerden doğduğu ve bu durumun tam gelişmiş bir büyük çöküşte değil, daha bölgesel olan kara deliklerde geliştiği teorisi üzerinde döner. Smolin bir çeşit kalıtım ekler: bir çocuk evrenin temel sabitleri, ebeveynlerinin sabitlerinin hafifçe "değişmiş" türleridir. Kalıtım, Darwinci doğal seçilimin gerekli bileşenidir ve Smolin'in teorisinin kalanı doğal olarak bunu izler. "Hayatta kalma" ve "üretme" için gerekenlere sahip olan bu evrenler, çoklu evrenler kümesi içinde çoğunluk kazanırlar. "Gerekenlere sahip olmak", "üretmek" için yeterince uzun süre ayakta kalmayı içerir. Çünkü üretme işlemi kara deliklerde gerçekleşir ve başarılı evrenler kara delik oluşturmak için gerekenlere sahip olmalıdırlar. Bu kabiliyet birçok başka özellik gerektirir. Örneğin, maddenin bulut ve ardından yıldız şeklinde yoğunlaşma eğilimi, kara delik oluşumunda bir ön gerekliliktir. Yıldızlar ayrıca, daha önce gördüğümüz gibi, ilgi çekici kimyanın ve dolayısıyla yaşamın müjdecileridir. Böylece Smolin, çoklu evrenler kümesindeki evrenlerin (kara delik verimliliğinin evrimini doğrudan doğruya, yaşamın üretimini ise dolaylı olarak destekleyen) bir Darwinci doğal seçiliminin gerçekleşmiş olduğunu öne sürer. Nobel Ödüllü fizikçi Murray Gell-Mann'in alıntılanan şu sözlerine rağmen fizikçilerin hepsi Smolin'in görüşünden heyecanlanmamıştı: "Smolin mi? Bu şu çılgın fikirlere sahip genç adam değil mi? Yanılmıyor olabilir."[70] Afacan bir biyolog, bazı diğer fizikçilerin Darwinci bilinç artışına ihtiyaç duyup duymadıklarını merak edebilir.

Bir evren bolluğunu kanıtsız olarak kabul etmenin, izin verilmemesi gereken müsrif bir lüks olduğunu düşünmek cezbedici (ve birçoğu bu

cazibeye karşı koyamamıştır) olabilir. Eğer bir çoklu evrenler kümesi savurganlığına izin vereceksek, (böylece kanıt geçerliliğini korumuş olur) o halde battı balık yan gider deyip Tanrıya da izin verebiliriz. Bunların her ikisi de eşit miktarda tutumlu olmayan, özel amaçlı ve tatmin edici olmayan varsayımlar değil midir? Bu yönde düşünen insanların doğal seçilimle bilinçleri artmamıştır. Gerçekten savurgan olan Tanrı varsayımı ile görünürde savurgan olan çoklu evrenler kümesi varsayımı arasındaki kilit fark, istatistiksel olasılıksızlıktadır. Çoklu evrenler kümesi, savurgan olmasına rağmen basittir. Tanrı, ya da herhangi bir zeki, karar alan, hesap yapan etken, açıkladığı farz edilen varlıklarla aynı istatistiksel anlamda son derece olasılıksız olmalıdır. Çoklu evrenler kümesi, sırf evren *sayısı* yüzünden savurgan görünebilir. Fakat bu evrenlerin her biri temel kurallarınca yalın olurlarsa, hala varsaydığımız şey aşırı olasılıksız değildir. Herhangi bir türde zekâ için bunun tam tersi söylenmelidir.

Bazı fizikçilerin dindar oldukları bilinir (Russell Stannard ve Papaz John Polkinghorne daha önce bahsettiğim iki İngiliz örnektir). Tahmin edileceği üzere bunlar, fiziksel sabitlerin hepsinin, aşağı yukarı kendi dar Goldilocks bölgelerine ayarlanmalarının olasılıksızlığını benimserler ve bu ayarlamayı kasten yapmış olması gereken kozmik bir zekâ olması gerektiğini öne sürerler. Bu tarz iddiaların tümünü, çözdüklerinden daha büyük sorunlar ortaya çıkardıkları gerekçesiyle daha önce reddetmiştim. Fakat dinciler tarafından cevap vermek için hangi girişimlerde bulunulmuştu? Evrimimize yol açması için, özenle ve öngörüyle ayarlanmış bir evreni tasarlama kapasitesine sahip herhangi bir Tanrı, karşılamakla yükümlü olduğu açıklamadan daha büyük bir açıklamaya gereksinim duyan en üst düzeyde karmaşık ve olasılıksız bir varlık olmalıdır şeklindeki görüşle nasıl başa çıktılar?

İlahiyatçı Richard Swinburne, tam da kendisinden beklemeyi öğrendiğimiz gibi, bu soruna bir çözümü olduğunu düşünür ve bu görüşünü *Bir Tanrı Var mı?* isimli kitabında açıklar. Elimizdeki varsayımların daima gerçeklere uyan en basitini tercih etmemiz gerektiğini inandırıcı bir şekilde göstererek, kitabına doğru olan şeyi yapmaya çalışarak başlar. Bilim karmaşık şeyleri daha basit şeylerin (ve eninde sonunda temel parçacıkların) etkileşimleriyle açıklar. Bunun şu şekildeki son derece güzel olan basit bir görüş olduğunu düşünüyorum (ve size söylemeye cüret ediyorum) ki, her şey temel parçacıklardan oluşmuştur ve bunları oluşturan parçacık sayısı son derece fazla olmasına rağmen parçacık *türleri* az ve sınırlıdır. Eğer kuşkuluysak, muhtemelen bunun sebebi bu

fikrin çok basit olduğunu düşünmemizdir. Fakat Swinburne için bu hiç de basit değildir aksine tam tersidir.

Herhangi bir türde parçacığın, diyelim ki elektronların sayısı çok fazla olduğundan, Swinburne bu kadar şeyin aynı özelliklere sahip olmasının bir rastlantı için çok fazla olduğunu düşünür. Bir elektronu hazmedebilir. Fakat *hepsi de aynı özelliklere sahip olan* milyarlarca ve milyarlarca elektron, işte bu Swinburne'ün kuşkuculuğunu gerçekten kışkırtan şeydir. Eğer tüm elektronlar birbirlerinden farklı olsaydılar Swinburne için daha az açıklama gerektirecek, daha doğal ve basit olacaktı. Daha da kötüsü, hiçbir elektron özelliklerini doğal olarak bir andan fazla korumamalıdır; her biri andan ana gelgeç gönüllü, rasgele ve kısa bir sürede değişmelidir. Bu, Swinburne'ün basit ve doğal gidişat görüşüdür. (Sizin ya da benim daha basit olarak adlandıracağımız) daha tekdüze olan herhangi bir şey, özel bir açıklama gerektirir. "Bunun tek nedeni, elektronların, bakır parçalarının ve diğer tüm maddesel cisimlerin on dokuzuncu yüzyıldakiyle aynı güçlere yirminci yüzyılda da sahip olmalarıdır."

Tanrı gelir. Tanrı bu milyarlarca elektronun ve bakır parçasının her birinin özelliklerini kasıtlı ve devamlı olarak destekleyen, vahşi ve değişken dalgalanmaya olan azılı eğilimlerini etkisizleştiren bir kurtarıcı olarak gelir. Bir elektron gördüğünüzde hepsini görmüş gibi olmanızın sebebi budur; her bakır parçasının bir bakır parçası gibi hareket etmesinin sebebi budur ve her elektronun ve de bakır parçasının, mikro saniyeden mikro saniyeye ve yüzyıldan yüzyıla kendisiyle aynı kalmasının sebebi budur. Çünkü Tanrı parçacıkların her birini sürekli parmaklar, hepsini aynı tutmak için taşkınlıklarını frenleyip kırbaçlayarak onları akranlarıyla bir hizaya sokar.

Fakat Swinburne nasıl olur da, Tanrının gigazilyonlarca parmağını dik başlı elektronları eş zamanlılıkla kontrol altında tutmak için tepelerinde tuttuğu şeklindeki varsayımın *basit* bir varsayım olduğunu iddia edebilir? Tabi ki kesinlikle basitin tam tersidir. Swinburne nefes kesen bir entelektüel küstahlıkla kendi tatmini için başarıyla hile yapar. Hiçbir gerekçe göstermeden Tanrının sadece *tek bir* madde olduğunu iddia eder. Gigazilyonlarca bağımsız elektronun hepsini bir doğaüstü gücün idare etmesine kıyasla ne parlak bir açıklayıcı nedenler tasarrufu!

> Teizm, varolan diğer tüm maddelerin varolmalarının ve var kalmalarının sadece tek bir madde yani Tanrı yüzünden olduğunu iddia eder. Ve her maddenin sahip olduğu her

> özelliğin, Tanrının neden olmasına veya olanak vermesine bağlı olduğunu iddia eder. Basit bir açıklama için çok az nedeni doğru kabul etmek bir kalite işaretidir. Buna göre, yalnızca bir nedeni doğru kabul eden bir açıklamadan daha basit bir açıklama olamaz. *Teizm* (tek tanrıcılık) politeizmden (çok tanrıcılıktan) daha basittir. Ve teizmin doğru kabul ettiği tek neden, sonsuz güce (Tanrı mantıken mümkün olan her şeyi yapabilir), sonsuz bilgiye (Tanrı mantıken bilinmesi mümkün olan her şeyi bilir) ve sonsuz özgürlüğe sahip bir kişidir.

Swinburne, mantıken imkânsız olan kahramanlıkları Tanrının başaramayacağını cömertçe kabullenir ve insan bu hoşgörü için minnettar olur. Bunlar söylenince, Tanrının sonsuz gücünün üstesinden geleceği açıklamaların sınırı yoktur. Bilim x'i açıklamakta ufak bir sorun mu yaşıyor? Sorun yok, x'e bir daha dönüp bakmayın. Tanrının sınırsız gücü x'i (ve bütün her şeyi) zahmetsizce izah etmek için gelir ve bu daima mükemmel biçimde *basit* bir açıklamadır çünkü her şeyin ötesinde sadece tek bir Tanrı vardır. Bundan daha basit ne olabilirdi ki?

Şey, aslında neredeyse her şey bundan daha basittir. Evrendeki her bir parçacığın tek tek özgün konumlarını hiç durmadan gözetleme ve kontrol edebilme yeteneğine sahip bir Tanrı basit *olamaz*! Varlığının kendisinin doğrulanması, jumbo boyda bir açıklama gerektirecektir. Daha kötüsü (basitlik görüş açısıyla), Tanrının devasa bilincinin diğer köşeleri, eş zamanlı olarak her bir insanın (ve bizimkinde ve 100 milyar başka galakside bulunan gezegenlerde olabilecek akıllı uzaylıların) her birinin yaptıklarıyla, duygularıyla ve dualarıyla meşgul olacaktır. Hatta Swinburne'e göre, Tanrı devamlı olarak, kanser olduğumuzda bizi bu durumdan kurtaracak mucizevî herhangi bir müdahalede bulunup bulunmamaya karar vermelidir. Çünkü "eğer Tanrı kanser tedavisiyle ilgili olarak çoğu duaya yanıt verseydi, bu hastalık insanların çözmesi gereken bir sorun olmaktan çıkardı." Ve *o zaman* bu boş zamanımızda yapacak ne bulacaktık?

İlahiyatçıların hepsi Swinburne kadar ileri gitmez. Buna rağmen, Tanrı Varsayımı'nın *basit* bir görüş olduğu şeklindeki dikkat çekici önerme, modern ilahiyat kitaplarında görülebilir. Daha sonradan Oxford'da İlahiyat Regius Profesörü olan Keith Ward, 1996 tarihli *Tanrı, Şans ve Gereklilik* isimli kitabında bu konu hakkında çok netti:

> Doğrusu teist, Tanrının, evrenin varlığının çok zekice, tutumlu ve verimli bir açıklaması olduğunu iddia edecektir. Tutumludur çünkü evrendeki hemen her şeyin varlığını ve doğasını yalnızca bir varlığa, yani kendisi de dâhil olmak üzere her şeyin varlığına bir sebep sunan en nihai nedene dayandırır. Bir kilit görüş sebebiyle zariftir yani (olası, en mükemmel varlık görüşü ile) Tanrının doğasının özü ve evrenin var olması net biçimde açıklanabilir.

Ward tıpkı Swinburne gibi bir şeyi açıklamanın ne anlama geldiğini yanlış anlar ve üstelik bir şeyin basit olduğunu söylemenin ne anlama geldiğini anlamıyormuş gibi gözükür.

Ward'ın Tanrının gerçekten de basit olduğunu düşünüp düşünmediği konusunda emin değilim.

Sör John Polkinghorne, *Bilim ve Hıristiyan İnancı* isimli dergide Ward'ın geçmişte Thomas Aquinas öğretisine yaptığı eleştirilerden alıntı yapar: "Bu felsefenin temel yanlışı, Tanrının mantıksal açıdan basit olduğunu varsaymasıdır: sadece yapısının bölünmezliği anlamında basit değil, fakat daha kuvvetli bir şekilde, Tanrının herhangi bir parçası için geçerli olan şeyin bütünü için de geçerli olduğu anlamında. Fakat, Tanrı bölünemez olsa da içinin karmaşık olduğunu farzetmek oldukça uygundur." Ward burada tamamen doğru anlıyor. Aslında, biyolog Julian Huxley, 1912'de, karmaşıklığı "parçalarının birbirlerinden farklı olma oranına" göre tanımlamıştır ve bu farklılık oranı derken belli bir tür işlevsel bölünemezliği kastetmiştir.[71]

Başka bir yerde, Ward, ilahiyatçı zihnin, yaşamın karmaşıklığının nereden geldiğini kavramakta zorlandığının kanıtlarını sunar. Ward, bir başka ilahiyatçı bilim insanı olan biyokimyacı Arthur Peacocke'u alıntılar (Peacocke daha önce bahsettiğim İngiliz dindar bilim insanları üçlümün bir üyesidir). Onun canlılarda "artan karmaşıklığa eğilim" olduğunu kanıtsız olarak kabul edişinden bahsetmektedir. Ward bunu "evrimsel değişimin doğasından gelen ve karmaşıklığı kayıran bazı ağırlıklar" olarak karakterize eder. Böylesi bir eğilimin, "daha karmaşık mutasyonların olmasını sağlayan mutasyonal sürecin bir çeşit ağırlığı olabileceğini" öne sürerek devam eder. Ward bu konuda kuşkucudur, olmalıdır da. Çünkü karmaşıklığa doğru giden evrimsel hareket, eğer böyle bir hareket olmuşsa bile, artan karmaşıklığa doğru doğasından gelen herhangi bir meyilden dolayı olmamıştır ve eğilimli mutasyondan kaylaklanmamıştır. Bu hareketin sebebi doğal seçilimdir yani nihai

olarak basitlikten karmaşıklık üretme yeteneğine sahip (bildiğimiz kadarıyla) tek süreçtir. Doğal seçilim teorisi gerçekten basittir. Ve doğal seçilimin ilk başlangıcı de öyledir. Diğer yandan, açıkladığı şey, neredeyse kelimelerin ifade edemeyeceği kadar karmaşıktır: hayal edebileceğimiz her şeyden karmaşıktır ve onu tasarlama yeteneğine sahip olan bir Tanrıya iş bırakmaz.

Cambridge'de Bir Söyleşi

Bilim ve din üzerine yakın geçmişte Cambridge'de yapılan bir konferansta, bu kitapta Nihai 747 olarak adlandırdığım kanıtı sunmuştum ve Tanrının basitliği sorusu üzerinde bir fikir birliği elde etmek isterken en hafif tabirle bir başarısızlıkla yüz yüze gelmiştim. Bu deneyim oldukça anlamlıydı ve bu yüzden paylaşmak isterim.

İlk olarak itiraf (bu muhtemelen doğru bir kelimedir) etmeliyim ki bu konferans Templeton Vakfı'nca finanse edildi. Dinleyiciler İngiltere'den ve Amerika'dan dikkatle seçilmiş bilim gazetecilerinden oluşan küçük bir topluluktu. Davetli on sekiz konuşmacı arasında ben ateizmin temsilcisiydim. Gazetecilerden birisi olan John Horgan, kendisi de dâhil herkese, konferansa katılmaları için tüm masraflarının ve ek olarak 15.000 dolar gibi cömert bir ödemenin yapılmış olduğunu bildirdi. Bu beni şaşırttı. Uzun akademik konferans geçmişimde izleyicilere (konuşmacıların aksine) katılım bedeli ödenilen durumlara hiçbir zaman tanık olmamıştım. Eğer bunu biliyor olsaydım anında kuşkulanırdım. Templeton, sermayesini bilim gazetecilerine rüşvet vermek ve bilimsel doğruları yıkmak için mi kullanıyordu? John Horgan daha sonra aynı şeyi merak ederek orada yaşadıkları üzerine bir makale yazdı.[72] Bu makalesinde, benim bir konuşmacı olarak katılacağımın reklamının yapılmasının, onun ve diğerlerinin kuşkularını gidermelerine yardım ettiğini açığa vurmuştu (ve bu benim için üzücüdür):

> Toplantıya katılmış olması beni ve diğer arkadaşlarımı toplantının meşruluğu konusunda ikna eden İngiliz biyolog Richard Dawkins, dinsel inançların bilimle bağdaşmadığı, mantıksız ve zararlı olduğu yönünde açıklama yapan tek bilim insanıydı. Diğer konuşmacılar (üç bilinemezci, bir Yahudi, bir deist ve 12 Hıristiyan [bir Müslüman filozof son anda katılmaktan vazgeçti] bariz biçimde din ve Hıristiyanlık lehinde eğilmiş bakış açıları sundular.

Horgan'ın makalesi sevecen bir biçimde karışık duygular yansıtıyordu. Kuşkularına rağmen bu deneyiminin açık biçimde önem verdiği yönleri vardı (ben de böyle düşünüyordum). Horgan şöyle yazmış:

> İnançlılarla sohbetlerim, bazı zeki ve iyi eğitimli insanların dini kucaklamalarının nedeniyle ilgili idrakımı derinleştirdi. Bir muhabir, uykuda konuşma deneyimini konuşurken, bir diğeri İsa ile yakın bir ilişkiye sahip olmayı tartıştı. Benim inançlarım hiç değişmedi ancak diğerlerininki değişti. En azından, bir gazeteci arkadaşım Dawkins'in din tahlilini dinledikten sonra inancının bocaladığını söyledi. Ve eğer Templeton Vakfı, benim dinsiz bir dünya vizyonum lehinde küçük de olsa bir adım atılmasına yardımcı olabiliyorsa, ne kadar kötü bir kurum olabilir ki?

Horgan'ın makalesi, edebiyat ajansı sahibi olan John Brockman'ın "Edge" isimli web sitesinde (genelde bir çevrimiçi bilimsel sergi salonu olarak tanımlanır) yayınlanarak ikinci kez kendini gösterme şansını yakalamış oldu. Burada, içlerinde teorik fizikçi Freeman Dyson'ınki de olan farklı tepkiler meydana çıkardı. Dyson'a, Templeton Ödülünü kazandığında yaptığı teşekkür konuşmasından alıntı yaparak cevap verdim. Hoşlansa da hoşlanmasa da Dyson, Templeton Ödülünü almayı onaylayarak dünyaya güçlü bir mesaj gönderdi. Bu davranışı, dinin dünyanın en seçkin fizikçilerinden birisi tarafından onaylanması olarak anlaşılacaktır.

> "Üçleme öğretisi ya da kutsal kitapların tarihsel gerçekliği konularını çok önemsemeyen Hıristiyan çoğunluğun arasında olmaktan hoşnutum."

Ancak bu ifade tam da ateist bir bilim insanının Hıristiyan gözükmek istediğinde *kullanacağı* bir ifade değil midir? Dyson'ın teşekkür konuşmasının diğer bölümlerine de değindim. Dyson'ın sözlerini bir Templeton memuruna sorulabilecek hayali soruların (italik harflerle gösterildi) altına taşlamalı bir üslupla serpiştirdim:

> *Oh bir parça daha derin bir şey mi istiyorsunuz? Şu nasıl...*
>
> "Tanrı ve akıl arasında herhangi bariz bir fark olduğunu

düşünmüyorum. Tanrı, aklın kavrayış ölçümüzün ötesine geçtiğinde dönüştüğü şeydir."

Söylediklerim yeterli geldi mi, artık fizikle ilgili işlerime geri dönebilir miyim? Oh henüz yeterli değil mi? Tamam, peki bu nasıl:

"Yirminci yüzyılın korkunç geçmişinde bile, dinin ilerlemesinin bazı kanıtlarını görebiliyorum. Çağımızın kötülüğünün örneği Adolf Hitler ile Joseph Stalin'di ve bu ikisi de bariz ateistti."[1]

Şimdi gidebilir miyim?

Templeton'a teşekkür konuşmasına eklediğim sözleri Dyson kolayca çürütebilirdi tabi eğer Tanrıya (tabi bölüm 1'de açıkladığım ve hepimizin sıradan bir şekilde katılacağımız Einsteinci anlamda bir şeyden fazlasına) inanmak için hangi kanıtları bulabildiğini net olarak açıklayabilseydi. Eğer Horgan'ın vermek istediği ana fikri doğru kavradıysam, bu Templeton sermayesinin bilimi ayarttığıdır. Freeman Dyson'un ayartılmadığından eminim. Ancak teşekkür konuşması, eğer diğerleri için bir örnek teşkil edecekse talihsiz bir konuşma olarak değerlendirilmelidir. Templeton Ödülü Cambridge'deki gazetecilere sunulan rüşvetten yüz kat daha büyüktür ve Nobel Ödülünden daha büyük olması için ödülün miktarı özellikle ayarlanmıştır. Arkadaşım filozof Daniel Dennett bir keresinde bana Faust[2] mizaçlı bir şaka yapmıştı, "Richard, eğer zor günler yaşarsan..."

İyi de olsa kötü de olsa, Cambridge konferansına iki gün boyunca katıldım, konuşmamı yaptım ve birkaç konuşmanın tartışma safhasında rol aldım. Bir evreni ya da herhangi bir şeyi tasarlayabilme kapasitesine sahip bir Tanrının, karmaşık ve istatistiksel açıdan olasılıksız olması gerektiği konusunda cevap vermeleri için ilahiyatçılara meydan okudum. Duyduğum en güçlü yanıt, bilimsel bilgi kuramını acımasızca isteksiz bir ilahiyata sokuşturduğumdu.[3] İlahiyatçılar daima Tanrıyı basit olarak tanımlamışlardır. Ben kimdim ki bir bilim insanı olarak Tanrılarının karmaşık olması gerektiğini dikte ediyordum? Kendi alanımda uygula-

1 Bu karalamanın icabına Bölüm 7'de bakacağım.

2 *-ed.not.* Alman kimyacı, efsaneye göre, bilgi için ruhunu şeytana sattığı söylenir.

3 Bu itham NOMA'yı andırır ki Bölüm 2'de sönmüş taleplerini incelemiştim.

maya alışık olduğum bilimsel kanıtlar uygunsuzdu çünkü ilahiyatçılar Tanrının bilimin ötesinde olduğu şeklindeki fikirlerini her zaman korumuştu.

Bu kaçamak savunmayı yapan ilahiyatçıların söylediklerine inanmadıkları izlenimini edinmedim. Gerçekten dürüst olduklarını düşünüyorum. Bununla birlikte, bu, Peder Teilhard de Chardin'in *İnsanoğlu Fenomeni* isimli kitabı için Peter Medawar'ın yaptığı (tamamının, muhtemelen tüm zamanların en olumsuz kitap eleştirisi olduğu) şu yorumunu karşı koyulmaz biçimde bana hatırlattı: "yazarının sahtekârlığı ancak ve ancak diğer insanları kandırmadan önce kendisini kandırmak için büyük acılara katlandığı için mazur görülebilir."[73] Cambridge'de karşılaştığım ilahiyatçılar, mantıklı kanıtların kendilerine ulaşamayacağı bilgi kuramından arındırılmış bir Güvenli Bölge'de bulunduklarını çünkü bilimin bunu yapamayacağını baştan bildirdiklerini söylerlerdi. Ben kim oluyordum da mantıklı kanıtın kabul edilebilecek tek tür kanıt olduğunu söylüyordum? Bilgilenmenin bilimsel yollar dışında yolları da vardı ve Tanrıyı bilmek için kullanılması gerekenler bu diğer yollardan birisiydi.

Bilgilenmenin bu diğer yollarından en önemlisinin kişisel olduğu yani Tanrının kişiye görünmesi olduğu ortaya çıktı. Cambridge'deki birkaç tartışmacı, Tanrının onlarla, kafalarının içinde, tıpkı bir başka insan konuşurken olacak canlılıkta ve kişisellikte konuştuğunu iddia ettiler. Yanılsamaları ve sanrıları ("Kişisel deneyimden kanıt" isimli) Bölüm 3'te ele almıştım, fakat Cambridge konferansında iki nokta daha ekledim. Öncelikle, eğer Tanrı insanlarla gerçekten iletişim kuruyor olsaydı kesinlikle bu olay bilimin menzili dışında olmazdı. Tanrı, dünya dışı memleketi her neresi ise oradaki malikânesinden geliyor, mesajlarının insan beyinleri tarafından yakalanabileceği dünyamıza gürültüyle giriyor ve bilimin böyle bir fenomenle hiçbir alakası yok mu? İkincisi, milyonlarca kişiye eş zamanlı olarak anlaşılır sinyaller gönderebilen ve yine eş zamanlı olarak bu kişilerden sinyal alabilen bir Tanrı, basit olmaktan çok uzaktır. Ne büyük bir bant genişliği! Tanrı nöronlardan oluşmuş bir beyne ya da silikondan üretilmiş bir CPU'ya sahip olmayabilir ancak kendisine atfedilen güçlere gerçekten sahip olsaydı, bildiğimiz en büyük beyinden ya da bilgisayardan, çok daha ayrıntılı ve planlı bir şekilde üretilmiş bir şeye sahip olması gerekirdi.

İlahiyatçı arkadaşlarım, bir hiçlik yerine bazı şeylerin var olmasının bir sebebinin olması gerektiği konusuna defalarca döndüler. Her şeyin bir ilk sebebi olmuş olmalıydı ve bu sebebi pekâlâ Tanrı olarak isimlen-

direbilirdik. Evet, söylediğim gibi bu sebep basit olmalıdır, dolayısıyla bu sebebe hangi ismi verirsek verelim, Tanrı (çoğu dindar inançlının zihindeki "Tanrı" sözcüğünün taşıdığı özelliklerin hepsini göz ardı etmedikçe) uygun bir isim değildir. Aradığımız ilk sebep, dünyayı şu anki bildiğimiz karmaşık varoluşuna en sonunda getirmiş ve aynı zamanda kendi kendini oluşturmuş bir vinç için basit bir temel olmak zorundadır. İlk hareket ettirici güç kaynağının akıllı tasarımın gerekliliklerini karşılamaya yetecek kadar karmaşık olduğunu iddia etmek ve milyonlarca insanın zihninin eş zamanlı olarak okunabildiğinden hiç bahsetmemek, briçte olabilecek en iyi kâğıt kombinasyonunu kendinize dağıtmakla eşdeğerdir. Etrafınıza bakın, dünyadaki yaşama, iç içe geçmiş tropik sarmaşıklara, bromelyalara ve dış destek kökleri zengini Amazon yağmur ormanlarına bakın; ormanların karınca ordularına, jaguarlarına, tapirlerine, pakarilerine, ağaç kurbağalarına ve papağanlarına bakın. Baktığınız şeyler mükemmel bir eli oluşturan kartların istatistiksel eşdeğerleridir, bunların parçalarının yerini değiştirebileceğiniz diğer bütün yolları düşünün, hiç biri işlemeyecektir; ama bu mükemmeliğin nasıl meydana geldiğini biliyoruz: doğal seçilimin kademeli vinciyle. Böylesi bir olasılıksızlığın kendiliğinden meydana geldiğinin sessizce onaylanmasına başkaldıran yalnızca bilim insanları değildir; sağduyu da duraksar. Bu ilk nedenin, yani hiçbir şey yerine bir şeylerin var olmasından sorumlu olan büyük bilinmezin, evreni tasarlayan ve eş zamanlılıkla milyonlarca insanla konuşabilen bir varlık olduğunu öne sürmek, bir açıklama bulmak için mantığa başvurmaktan tamamen vazgeçmektir. Tembel ve aklı reddeden gök kancacılığının korkunç bir teşhiridir.

Bir tür dar görüşlü aşırı bilimsel düşünce yönteminin avukatlığını yapmıyorum. Fakat en azından, yağmur ormanı, mercan resifi ya da evren gibi olasılıksızlık canavarlarını açıklamaya girişmiş olan dürüst bir gerçeklik avının sahip olması gereken şey, bir gök kancası yerine vinç olmalıdır. Bu vincin doğal seçilim olması gerekmez. Kabul edilmelidir ki hiç kimse şu ana kadar daha iyi bir açıklama düşünememiştir. Ancak keşfedilmeyi bekleyen farklı yollar olabilir. Belki de, fizikçilerin doğru varsaydığı, evrenin ilk yoktosaniyesinin bir bölümünü kaplayan "genişlemenin" (daha iyi anlaşıldığında) Darwin'in biyolojik vincinin yanında yer alacak bir evrensel vinç olduğu ortaya çıkacaktır. Ya da belki evrenbilimcilerin aradığı bu anlaşılması zor vinç, Darwin'in fikrinin bir türü (ya Smolin'in modeli ya da benzer bir şey) olacaktır. Ya da belki çoklu evrenler kümesi ile Martin Rees ve diğerlerinin benimsediği antropik ilkenin birleşimi olacaktır. Bu bir süperinsan tasarımcı bile olabilir: an-

cak eğer öyleyse, kesinlikle pat diye ortaya çıkmış ya da her zaman var olmuş bir tasarımcı olamaz. Eğer evrenimiz tasarlandıysa (ki bu seçeneğe bir an bile inanmadım) ve dahası, eğer tasarımcı düşüncelerimizi okuyup bilge nasihatler, af ve kurtarma dağıtıyorsa, tasarımcının kendisi bir çeşit birikimli yükselticinin ya da vincin ürünü olmalıdır. Belki de başka bir evrendeki bir Darwincilik versiyonudur.

Cambridge'deki eleştirilerime karşı son çare olarak başvurdukları savunmaları, saldırmaktı. Tüm dünya görüşüm, "on dokuzuncu yüzyıldan kalmış" denilerek kınandı. Bu neredeyse değinmekten vazgeçeceğim kadar saçma bir ifadeydi. Fakat bu saldırıyla üzücü bir şekilde sık sık karşılaşırım. Bir ifadeyi on dokuzuncu yüzyıldan kalma olarak adlandırmakla, bu ifadenin neresinin yanlış olduğunu açıklamanın aynı olmadığını söylemek bile gereksizdir. Bazı on dokuzuncu yüzyıl görüşleri oldukça iyi görüşlerdi, özellikle de Darwin'in tehlikeli görüşü. Her halükârda, bu özel sözsel saldırı bana biraz ikiyüzlülük olarak göründü, çünkü bunu söyleyen kişi kendi Hıristiyan inancını Yeni Ahit'in tarihsel gerçekliği olarak adlandırdığı şeye başvurarak doğrulamaya çalışan birisiydi (bu kişi seçkin bir Cambridge yerbilimcisiydi, hiç kuşkusuz Templeton Ödülü'nü almak için Faustçu yolda oldukça ilerlemişti). Tam da bu bahsedilen on dokuzuncu yüzyılda, ilahiyatçılar, bilhassa Almanya'dakiler, bu sözde tarihsel gerçekliği oldukça kuşkulu olarak adlandırdılar ve bunu yapmak için tarihin kanıta dayalı yöntemlerini kullandılar. Aslında bu durum Cambridge konferansındaki ilahiyatçılar tarafından gerçekten süratle dile getirilmişti.

Her halükârda bu eski "on dokuzuncu yüzyıl" küçümsemesini biliyorum. "Köyün ateisti" alayı ile birlikte kullanılır. "Düşünüyor göründüğünüz şeyin aksine Ha Ha Ha, artık uzun beyaz sakallı yaşlı bir adama inanmıyoruz" şeklindeki alayla da birliktedir. Bu üç alay, gizli, başka bir ifadenin şifresidir, tıpkı 1960'ların sonlarında ben Amerika'da yaşarken, "kanun ve düzen" ifadesinin politikacıların siyah karşıtı önyargı için kullandıkları şifre olması gibi.[1] Öyleyse "çok on dokuzuncu yüzyılsın" ifadesinin şifreli anlamı nedir? Şifrelenen anlam şudur: "Çok kaba ve düşüncesizsin, nasıl bana doğrudan doğruya ve hiç tereddüt etmeden 'mucizelere inanır mısınız?' ya da 'İsa'yı bakire bir annenin doğurduğuna inanır mısınız?' gibi bir soruyu soracak kadar duyarsız ve terbiyesiz olabilirsin? Kibar toplulukların bireyleri birbirlerine bu tür sorular yöneltmezler, bunun farkında değil misin? Bu tarz sorular on dokuzuncu

1 İngiltere'de "gizli kentler" ifadesinin benzer bir gizli anlamı vardır, Auberon Waugh'un hınzırca neşeli iması "her iki cinsiyetin gizli kentleri" fikrini akla getirir.

yüzyılda kaldı." Ancak günümüzün dindar kişilerine böylesi dürüst ve gerçeklere dayalı sorular sormanın neden kaba olduğunu bir düşünün. Çünkü bu sorular utandırıcıdır! Ancak utandırıcı olan soru değil, ona verilecek yanıttır, tabii eğer yanıt evet ise.

On dokuzuncu yüzyıl bağlantısı şimdi daha net. On dokuzuncu yüzyıl, eğitimli birisinin, bakire bir insanın doğum yapması gibi mucizeleri hiç utanmadan onaylamasının mümkün olduğu son zaman dilimiydi. Baskı yapıldığında, çağdaş birçok eğitimli Hıristiyan, bakireden doğumu ve yeniden dirilmeyi inkâr etmeye oldukça yatkındır. Fakat bu soru onları utandırır çünkü akılcı zihinleri bunun saçma olduğunu bilir, bu yüzden bu sorunun hiç sorulmamış olmasını tercih ederler. Sonuçta, benim gibi birisi bu soruyu sormakta ısrar ettiğinde, "on dokuzuncu yüzyıl" olmakla suçlanacak kişi benimdir. Üzerinde düşünürseniz bu gerçekten oldukça komiktir.

Canlanmış, güçlenmiş ve olasılıksızlıktan kanıtın ("Nihai 747" gambitinin) Tanrının varlığı aleyhinde son derece ciddi (ve sayısız fırsata ve davete rağmen herhangi bir ilahiyatçıdan hâlâ inandırıcı hiçbir yanıt alamadığım) bir kanıt olduğu konusundaki kanımı güçlendirmiş bir şekilde konferansı terk ettim. Dan Dennett bunu haklı olarak şöyle tanımlar, "Aksi kanıtlanamayan bir çürütme ve günümüzdeki tahrip gücü, en az Philo'nun iki yüzyıl önce Hume'un Diyalogları'ndaki Cleanthes'i bozguna uğratma meselesinde olduğu kadar yüksek. Bir gök kancası olsa olsa sorunun çözümünü erteler, ancak Hume herhangi bir vinci aklına getiremezdi ve o yüzden pes etti."[74] Darwin hiç kuşkusuz bu çok gerekli vinci sağladı. Bilseydi bu Hume'un ne kadar da hoşuna giderdi.

Bu bölüm kitabın merkezi fikrini içeriyordu ve bu yüzden, kırık plak izlenimi bırakma tehlikesini göze alıp, altı başlıkta bir özet çıkarmalıyım.

1. Yüzyıllar boyunca insan zekâsına en büyük meydan okumalardan biri, evrendeki karmaşık ve olanak dışı tasarım görünümünün nasıl meydana geldiğini açıklamaktı.

2. Doğal olarak çekici gelen şey, tasarım görünümünü tasarımın kendisine atfetmekti. İnsan yapımı olan, örneğin saat gibi bir şey söz konusu olduğunda tasarımcı gerçekten de zeki bir mühendisti. Aynı mantığı bir göze, bir kanada, bir örümceğe ya da bir insana uygulamak insanoğluna cazip gelir.

3. Bu cazibe yanıltıcıdır, çünkü tasarımcı varsayımı, dosdoğru olarak tasarımcıyı kim tasarladı şeklindeki daha büyük bir so-

runu doğurur. Başlangıçta çözmeye çalıştığımız sorunumuz, istatistiksel olasılıksızlığın açıklanmasıydı. Daha da olasılıksız bir varlığın doğruluğunu varsaymak, açık bir şekilde çözüm değildir. Bir "vince" ihtiyacımız var, "bir gök kancasına" değil çünkü sadece bir vinç kademeli ve akılcı olarak çalışarak basitlikten, o olmasaydı olanaksız olacak karmaşıklığı yaratma işini gerçekleştirebilir.

4. Şu ana kadar keşfedilen en marifetli ve en güçlü vinç, doğal seçilimle gerçekleşen Darwinci evrimdir. Darwin ve takipçileri, yaşayan varlıkların, şaşırtıcı istatistiksel olasılıksızlıklarıyla ve tasarım görünümleriyle, nasıl yavaş ve kademeli aşamalarla basit başlangıçlardan evrim geçirdiklerini gözler önüne sermişlerdir. Artık emin bir şekilde diyebiliriz ki yaşayan varlıklardaki tasarım yanılsaması yalnızca ve yalnızca bir yanılsamadır.

5. Henüz fizikte eşdeğer bir vince sahip değiliz. Bir tür çoklu evrenler kümesi teorisi, Darwinciliğin biyoloji için yaptığı açıklayıcı görevin aynısını fizik için prensipte sağlayabilir. Bu tarz bir açıklama Darwinciliğin biyolojik versiyonundan görünüşte daha az tatmin edicidir çünkü daha çok şans gerektirir. Fakat antropik ilke bize, sınırlı insani sezgimizin uygun bulduğu şanstan çok çok daha fazla şansı doğru varsayma yetkisini verir.

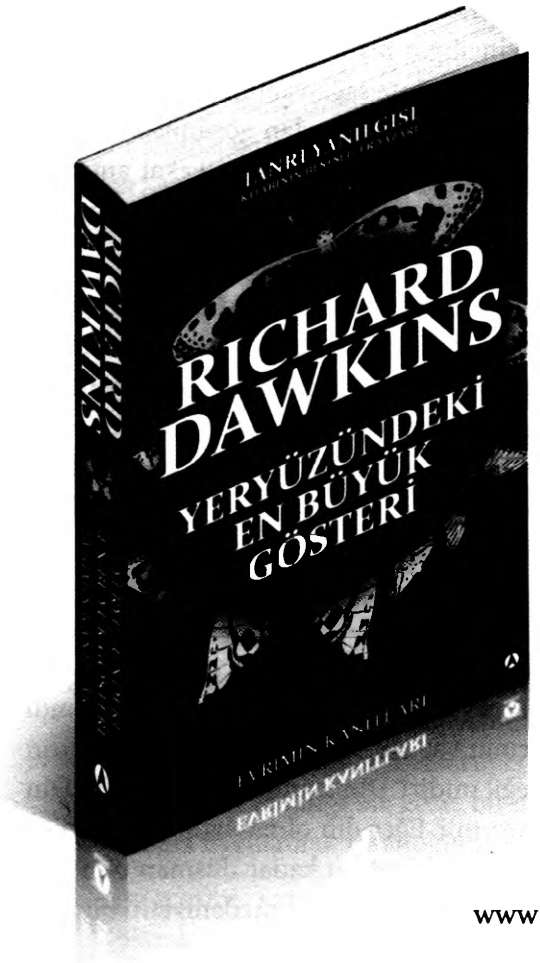
6. Darwinciliğin biyolojideki vinci kadar güçlü bir vincin Fizik alanında bulunması konusunda umudumuzu asla yitirmemeliyiz. Ancak biyolojininkine eşdeğer, oldukça tatmin edici bir fizik vincinin eksikliğinde bile, halen elimizde bulunan nispeten zayıf vinçler antropik ilkeyle harmanlandıklarında, şüphesiz akıllı tasarımın kendi kendini çürüten gök kancası varsayımından daha iyidirler.

Eğer bu bölümün sunduğu görüş kabul edilirse, dinin gerçeklere dayalı temeli (Tanrı Varsayımı) savunulamaz hale gelir. Tanrı neredeyse kesin olarak yoktur. Bu ifade, kitabın şu ana kadar vardığı sonuçtur. Şimdi çeşitli sorulara bakacağız. Tanrının var olmadığını kabul etsek bile, din hala başka birçok şeye sahip değil midir? Din avutucu değil midir? Din insanları iyi yönde motive etmez mi? Eğer din olmasaydı, neyin iyi olduğunu nasıl bilecektik? Her koşulda dine bu kadar düşman olmanın nedeni nedir? Eğer yanlışsa, neden dünyadaki her medeniyetin bir dini

vardır? Doğru ya da yanlış, din her yerdedir, o halde nereden gelir? Bir sonraki ele alacağımız soru işte bu sonuncudur.

YERYÜZÜNDEKİ EN BÜYÜK GÖSTERİ

İngiltere, Kanada, İrlanda ve Avustralya'da Çok Satanlarda 1 NUMARA!

Dawkins'in bu en yeni kitabı, yaradılışçıların ve evrim karşıtlarının iddialarına karşı son darbe. Yeryüzünün en ünlü evrimcilerinden biri olan Dawkins'ten, yeryüzünün en büyük gösterisinin kanıtları bu kitapta yer alıyor.

"Richard Dawkins bilimsel berraklığın ve espritüelliğin ustası ... bölümler muhteşem ve derinden etkileyici ... kitabın konusu belirli bir çağa ait olmayan bir değer" Simon Ings, The Sunday Telegraph - Haftanın Kitabı

KUZEY

www.kuzeyyayinlari.com/?KOD=YEBC

Bölüm 5

Dinin Kökenleri

Bir evrimci psikoloğa, zaman, kaynak, acı ve gizlilik maliyetleri ile birlikte, dinsel törenlerin evrensel savurganlıkları, bir mandril maymununun kıçı kadar parlak bir şekilde dinin uyarlamalı olabileceği fikrini vermelidir.

Marek Kohn

Darwinci Gereklilik

Dinin nereden geldiği ve neden her medeniyette bulunduğu konusunda herkesin kendi gözde teorisi vardır: "Din teselli ve rahatlama verir. Topluluklardaki birlikteliği teşvik eder. Neden var olduğumuzu bilme özlemimizi dindirir." Bu türdeki ifadelerin açıklamasını birazdan yapacağım fakat daha önce gördüğümüz ve göreceğimiz nedenlerle öncelik kazanmış bir soruyla, yani doğal seçilimle ilgili bir Darwinci soruyla başlayacağım.

Kendimizin Darwinci evrimin ürünleri olduğumuzu bilerek, doğal seçilimin başlangıçta dine doğru gidişatı kayıran ne tip baskı veya baskılar uyguladığını sormalıyız. Bu soru Darwinci ekonomik sebeplerden dolayı aciliyet kazanır. Din çok savurgan, çok tutumsuzdur ve Darwinci seçilim alışılmış bir şekilde savurganlığı hedefler ve yok eder. Doğa cimri bir muhasebecidir, kuruşların hesabını yapar, zamanı gözler ve en ufak savurganlığı cezalandırır. Darwin'in açıkladığı üzere "doğal seçilim, her gün ve her saat dünya genelindeki her değişimi, ne kadar zayıf olursa olsun sınar; kötü olanı çürüğe çıkarır, güzel olan her şeyi korur ve arttırır; nerede ve ne zaman bir fırsat yakalasa sessizce ve duygusuzca tüm organik varlıkların gelişimi için çalışır." Eğer vahşi bir hayvan, faydasız bir eylemi gerçekleştirmeyi alışkanlık edinmişse, doğal seçilim, zamanını ve enerjisini bu faydasız şeyler yerine hayatta kalma ve üreme için harcayan rakip bireyleri kayıracaktır. Doğa anlamsız şakalara tahammül edemez. Acımasız faydacılığın borusu öter, üstelik her zaman böyle gözükmüyor olsa bile.

Dış görünüşüne bakıldığında, bir tavuskuşunun kuyruğu fevkalade bir şakadır. Sahibinin sağ kalması için hiçbir yarar sağlamadığı açıktır. Fakat onu daha az gösterişli rakiplerinin arasından sivrilterek, kendini oluşturan genlere fayda sağlar. Kuyruk bir reklamdır ve dişileri cezbederek doğanın ekonomisindeki yerini satın alır. Aynı durum, bir erkek çardak kuşunun çardağına adadığı zaman ve emek için de geçerlidir: çimen, ince dallar, renkli meyveler, çiçekler ve bazen incik, boncuk ve gazoz kapaklarından inşa edilmiş bir tür harici kuyruktur bu çardak. Veya reklamla ilgisi olmayan bir örnek seçmek gerekirse, "karınca banyosu" vardır: örneğin alakarga gibi kuşların karınca yuvasında "banyo yapmaları" ya da başka bir deyişle karıncaları tüylerine uygulamaları gibi garip alışkanlıklarıdır bu. Karınca banyosunun faydasının ne olduğu konusunda hiç kimse emin değildir: bu belki de tüylerdeki parazitlerden arınmaya yarayan bir tür temizlenme tekniğidir; sayısız başka varsayımlar da vardır ancak bu varsayımların hiçbiri kanıtla sağlam bir şekilde desteklenmemiştir. Ancak ayrıntılar üzerindeki bu bulanıklık, Darwincileri karınca banyosunun mutlaka bir şey "için" olması gerektiği konusunda özgüvenli varsayımlarda bulunmaktan alıkoymaz (koymamalıdır da). Bu olayda sağduyu bu fikre katılabilir fakat Darwinci mantığın böyle düşünmek için özel bir sebebi vardır: eğer kuşlar bunu yapmasalardı genetik başarılarının istatistiksel beklentileri zarar görecekti (henüz bu zararın kesin gidişatını bilmiyor olsak bile). Sonuç şu iki ana maddeyi izler: doğal seçilim zaman ve enerji israfını acımasızca cezalandırır ve kuşların sürekli olarak karınca banyosu yapmak için zaman ve enerji harcadıkları gözlenmiştir. Eğer bu "uyarlamacı" prensip tek cümleyle ortaya koyulabilecekse, bu Harvardlı genetikçi Richard Lewontin tarafından şöyle yapılmıştır (kuşkusuz biraz şiddetli ve aşırı terimlerle): "Tüm evrimcilerin üzerinde sanırım hemfikir oldukları bir nokta vardır ve bu, bir organizmanın kendi ortamında ürettiği işten daha iyi bir iş çıkarmanın fiilen imkânsız olduğudur."[75] Eğer karınca banyosunun hayatta kalmak ve üremek için mutlak bir faydası olmasaydı, doğal seçilim çok uzun zaman önce bu eylemden sakınan canlıları kayırmış olacaktı. Bir Darwinciye aynı şeyi dinin ortaya çıkması için söylemek cazip gelebilir; ve bundan dolayı buradaki tartışmamız gereklidir.

Bir evrimci için dini törenler, "güneşli bir orman açıklığında dolaşan tavuskuşları gibi göze çarparlar" (Dan Dennett'in ifadesi). Dinsel davranış, karınca banyosunun ya da çardak inşasının insanoğlundaki daha açık hale getirilmiş eşdeğeridir. Zaman israfıdır, enerji israfıdır ve

sıklıkla bir cennet kuşunun tüylerinde olduğu gibi aşırı derecede şatafatlıdır. Din, dindar bireylerin hayatlarını tehlikeye attığı gibi, diğerlerinin de hayatlarını tehlikeye atar. Binlerce insan, belirli bir dine sadık oldukları için işkenceye uğramıştır, bağnazlarca farklı inançları yüzünden (çoğu durumda çok çok küçük bir fark yüzünden) zulme uğratılmışlardır. Din, kaynakları yalayıp yutar, bazen bunu muazzam bir ölçekte yapar. Barınma ya da herhangi bir faydalı amaç için kullanılmayacak olan bir Ortaçağ katedralinin inşası, toplamda yüzyıllarla ölçülen insan iş gücü gerektirebilir. Bu bir çeşit mimari tavuskuşu kuyruğu muydu? Eğer öyleyse, reklam kime yönelikti? Kutsal müzik ve dini resimler, genellikle Ortaçağ'daki ve Rönesans'taki yetenekli insanlar üzerinde tekel kurmuştur. Dindar insanlar tanrıları için ölmüş ve öldürmüşlerdir; sırtlarını kamçılayarak kan çıkarmış, ömür boyu bekârlık ya da sonsuz yalnızlık için yemin etmiş ve bunların hepsini dine hizmet etmek için yapmışlardır. Bunların hepsi ne içindir? Dinin faydası nedir?

"Fayda" kelimesiyle, Darwinci, normalde bireyin genlerinin sağ kalışında biraz artış olduğunu kasteder. Bu ifadeden eksik olan şey ise Darwinci faydanın bireysel organizmanın genleriyle sınırlı olmadığı şeklindeki önemli noktadır. Faydanın olası üç alternatif hedefi vardır. Bunlardan ilki grup seçilimi teorisinden kaynaklanır ve buna birazdan geleceğim. İkincisi *Genişletilmiş Fenotip* isimli kitabımda savunduğum teoriden doğar: gözlediğiniz bireyin genleri başka bir bireyin genlerinin çıkarlarının etkisi altında çalışıyor olabilir, belki de bir parazitin genlerinin. Dan Dennett bize, nezlenin tıpkı din gibi tüm insanlar için evrensel olduğunu ancak bu virüsün bize yararı olduğunu söyleyemeyeceğimizi hatırlatır. Bünyesinde barındırdığı parazitin bir sonraki konağına sıçramasını sağlayacak şekilde parazitin yararına davranmaya itilen birçok hayvan örneği vardır. Bu noktayı "genişletilmiş fenotipin merkezi teorisi" isimli teorimde özetledim: "bir hayvanın davranışı, bu davranışa 'sebep olan' genlerin hayatta kalışını en yükseğe çıkarmaya meyillidir, bu genler, bu davranışı sergileyen belirli hayvanın bedenine ait olsa da olmasa da."

Üçüncü olarak, "merkezi teori", "genler" terimini daha genel bir terim olan "eşleyiciler" ile değiştirebilir. Dinin her yerde olduğu gerçeği, muhtemelen dinin bir şey için fayda sağlamakta olduğu anlamına gelir ancak bu fayda, bizim ya da genlerimizin üzerinde olmayabilir. Bu sadece dini fikirlerin kendisinin yararına olabilir, bir şekilde gen benzeri yollarla, yani eşleyiciler olarak davrandıkları anlamıyla. Bu konuya ileriki satırlarda "Yumuşak bas, çünkü memlerime basıyorsun" başlığı altında değineceğim. Ama şimdi Darwinciliğin daha geleneksel yorumları ile

konuma devam edeceğim. Bu geleneksel yorumda "fayda" kelimesi, bireyin sağ kalmasına ve çoğalmasına yarar sağlamak olarak düşünülür.

Avustralyalı aborijin kabileleri gibi avcı toplayıcı insanlar, muhtemelen uzak atalarımızın yaşam tarzına benzer bir şekilde yaşamaktadırlar. Yeni Zelandalı/Avustralyalı bilim felsefecisi Kim Sterelny, onların yaşantılarındaki çarpıcı bir zıtlığa parmak basar. Bir taraftan aborijinler pratikteki yeteneklerini en uç noktalarda sınayan koşullar altında mükemmel bir şekilde sağ kalırlar. Fakat Sterelny devam eder: türümüz akıllı olabilir ama bu akıl *sapkın* bir akıldır. Doğal dünya hakkında oldukça bilgili olan ve ciddi zorluklara rağmen sağ kalmanın üstesinden ustalıkla gelebilen bu aynı insanlar, topluca zihinlerini yanlışlığı apaçık olan inançlarla doldururlar ki bu inançlar için "faydasız" demek aslında cömert bir küçültmedir. Sterelny, Papua Yeni Gineli yerlileri bizzat tanır. Bu insanlar besinin zor elde edildiği çetin koşullarda, "biyolojik çevreyi efsanevi biçimde doğru kavrayarak yaşamayı sürdürürler. Ancak bu kavrayışlarını, dişilerin regl kirliliği ve büyücülükle ilgili derin ve yıkıcı takıntılarla harmanlarlar. Yerel medeniyetlerin çoğu, büyü ve cadı korkusu ve buna eşlik eden şiddetten acı çeker." Sterelny bizi "aynı anda nasıl hem çok zeki hem de çok aptal olabiliyoruz" sorusuna cevap vermeye davet eder.[76]

Ayrıntılar dünya genelinde farklılık gösterse de bilinen hiçbir kültür, dinin, zaman ve servet tüketen ve düşmanlık uyandıran törenlerinden, gerçek dışı ve üretkenlik önleyici fantezilerinden muaf değildir. Bazı eğitimli bireyler dini terk etmiş olabilir fakat genelde her biri ayrılmak için bilinçli bir karar vermek zorunda kaldıkları dinsel bir kültür içinde yetiştirilmiştir. Eski Kuzey İrlanda fıkrası, "Evet, ama sen bir Protestan ateist misin yoksa Katolik ateist mi?" acı gerçekle işlenmiştir. Dinsel davranış, tıpkı heteroseksüel davranış gibi bir insani ortak yön olarak adlandırılabilir. Her iki genelleme de bireysel istisnalar içerebilir ancak tüm bu istisna kişiler, aslında sadece caydıkları ilkenin anlamsızlığını çok iyi sezmişlerdir. Bir türün evrensel özellikleri bir Darwinci açıklama gerektirir.

Açık biçimde, cinsel davranışın Darwinci faydasını açıklamakta bir zorluk yoktur. Özel durumlar olan doğum kontrolü ya da eşcinsellik çelişki yaratır görünse de bu bebek yapmakla ilgilidir. Peki ya dinsel davranış? İnsanlar neden oruç tutar, namaz kılar, diz çöküp ibadet eder, kendini kırbaçlar, bir duvarın önünde delice kafasını sallar, haçlı savaşına gider, cihat yapar ya da yaşamı tüketen, hatta uç durumlarda yaşamı sonlandıran pahalıya mal olan eylemler gerçekleştirir?

Dinin Doğrudan Faydaları

Dinsel inancın insanı strese bağlı hastalıklardan koruduğu yönünde küçük bir kanıt vardır. Kanıt kuvvetli değildir fakat doğru olsaydı şaşırtıcı olmayacaktı: telkinle tedavinin birkaç olayda işe yaradığını gördüğümüzdekiyle aynı sebepten dolayı doğru olacaktı. Bu gibi faydalı etkilerin dinin iddialarının gerçeklik değerini asla yükseltmeyeceğini söylememe gerek olmamasını dilerdim. George Bernard Shaw'ın kelimeleriyle "Bir inançlının bir kuşkucudan daha mutlu olduğu gerçeği, bir sarhoşun bir ayıktan daha mutlu olduğu gerçeğinden daha ciddi değildir."

Bir doktorun hastasına verebileceği şeyin bir kısmı teselli ve rahatlatmadır. Bu düşünülmeden reddedilmemelidir. Doktorum, telkin tedavisini elini başıma koyarak uygulamaz. Fakat birçok kez, bazı önemsiz hastalıklarım, stetoskobu boynunda olan zeki bir yüzden çıkan güven tazeleyici bir ses sayesinde bir anda "iyileştirilmiştir." Plasebo etkisi iyi belgelenmiştir ve hiç mi hiç gizemli değildir. Hiçbir şekilde etkileri olmayan yalancı haplar, kanıtlanabilir biçimde sağlığı iyileştirirler. İşte bu sebeple çift kör ilaç testleri, bu plasebo ilaçları kontrol grubu olarak kullanmak zorundadır. Ve yine aynı sebepten ötürü, homoepatik tedaviler de işe yarar görünmektedir, hem de plasebo kontrolünde kullanılan ilaçlarla aynı miktarda (yani sıfır molekül sayısında) aktif etken maddeleri bulunduracak kadar seyreltildikleri halde. Bu arada, bazı hukukçuların, doktorların alanına el uzatmalarının talihsiz bir yan ürünü olarak, doktorlar artık normal uygulamalarda, plasebo ilaçları reçete etmekten korkuyorlar. Veya bürokrasi, onları plasebo ilaçları hastaların görebildiği yazılı notlarla tanımlamaya mecbur kılabilir ki bu tabi ki amacı baltalar. Homoeopatlar görece başarıya ulaşabiliyor olabilirler çünkü geleneksel pratisyenlerin aksine hala plaseboları (başka bir isim altında) uygulamaya yetkilidirler. Ayrıca, homoeopatların hastalarla sohbet etmeye ve onlara kibar davranmaya ayırabildikleri daha fazla zamanları vardır. Dahası, uzun geçmişinin ilk zamanlarında homoeopatinin şöhreti, tedavisinin aslında hiçbir şey yapmadığı gerçeği sayesinde yanlışlıkla artmıştı çünkü o zamanki diğer yöntemler, örneğin aktif biçimde zarar veren kan damlatma gibi uygulamalar, kişiye oldukça zarar veriyordu.

Din, stresi azaltarak ömrü uzatan bir plasebo mudur? Bunun olasılığı olsa da, bu teorinin, dinin stresi azaltmaktan ziyade körüklediği birçok durumun altını çizen kuşkucularla düello yapması gerekir. Örneğin, normal insan kırılganlığına ve normal insan zekâsından azına sahip bir Roma Katoliğinin, kendisine sürekli günahkâr olduğu söylendiği için

acı çekmesinin onun sağlığını iyileştireceğine inanmak zordur. Belki sadece Katolikleri öne sürmek adaletsizdir. Ama Amerikalı komedyen Cathy Ladman şöyle gözlemler: "Tüm dinler aynıdır: dinler temelde günahkârlıktır ve farklı tatillerdir." Her halükârda, plasebo teorisinin muazzam ölçüde yaygın olan evrensel din fenomeni için değersiz olduğunu düşünüyorum. Dine sahip olmamızın sebebinin, onun atalarımızın stres seviyesini düşürdüğü için olduğunu sanmıyorum. Bu teori yardımcı bir rol oynamış olabilir fakat bu iş için yeterince güçlü değildir. Din büyük bir fenomendir ve onu açıklamak için büyük bir teori gerekir.

Diğer teoriler Darwinci açıklamaların ana fikrini hepten ıskalarlar. "Din, evren ve onun içindeki yerimizle ilgili merakımızı tatmin eder" ya da "din telkin edicidir" gibi iddialardan bahsediyorum. Bölüm 10'da göreceğimiz üzere, bu konuyla ilgili psikolojik bir gerçek olabilir ancak her ikisi de başlı başına bir Darwinci açıklama değildir. Steven Pinker'in, *Akıl Nasıl Çalışır* isimli kitabında telkin teorisi hakkında anlamlı bir şekilde söylediği gibi: "Bu teori sadece, 'akıl *neden* huzuru yanlış olduğunu açıkça görebileceği inançlarda bulacak şekilde evrim geçmiş olsun ki' şeklindeki soruyu ortaya çıkarır. Donan bir insan, sıcak olduğuna inanarak teselli olamaz; bir aslanla karşı karşıya gelen bir insan, onun bir tavşan olduğu inancıyla rahatlayamaz." En azından, Telkin teorisi Darwinci ifadelere tercüme edilmelidir ve bunu yapmak düşündüğünüzden daha zordur. İnsanların bazı inançları kabul edilebilir ya da edilemez bulmaları için yapılan psikolojik açıklamalar, nihai değil yaklaşık açıklamalardır.

Darwinciler, nihai açıklamalar ile yaklaşık olanlar arasındaki farka çok önem verirler. Bir içten yanmalı motorun silindirinin içindeki patlama için yapılan bir yaklaşık açıklama, buji kablosuna işaret eder. Nihai açıklama ise, patlamanın hangi amaç için tasarlandığıyla ilgilenir: yani silindirin içindeki bir pistonu itmek ve dolayısıyla krank milini döndürmek için olduğuyla. Dinin yaklaşık nedeni, beynin belirli bir yumrusundaki aşırı hareketlilik olabilir. Beyindeki bir "tanrı merkezi" şeklindeki sinirbilimsel fikrin peşinde koşmayacağım çünkü burada yaklaşık sorularla ilgilenmiyorum. Bu yaklaşık soruları aşağılamak değildir. Kısa bir tartışma için Michael Shermer'in *Nasıl İnanırız: Bir Bilim Çağında Tanrı Arayışı* adlı kitabını tavsiye ederim, ki bu kitap hayalperest dinsel deneyimlerin beyindeki temporal lop sarasıyla ilgili olduğunu iddia eden Michael Persinger ve diğerlerinin görüşlerini içerir.

Fakat bu bölümde Darwinci *nihai* açıklamalarla ilgileneceğim. Eğer sinirbilimciler beyinde bir "tanrı merkezi" keşfetseler, benim gibi Dar-

winci bilim insanları, yine de bunu kayıran bir doğal seçilim baskısı olup olmadığını öğrenmek isterler. Atalarımız arasından beyinlerinde bir tanrı merkezi büyütme şeklindeki bir genetik eğilime sahip olanlar neden bu eğilime sahip olmayan rakiplerinden daha fazla torun sahibi olacak kadar hayatta kalmışlardır? Darwinci nihai soru, sinirbilimsel yaklaşık sorudan daha iyi bir soru değildir, daha derin bir soru değildir, daha bilimsel bir soru değildir. Fakat burada üzerine konuştuğum sorudur.

Darwinciler "Din, egemen sınıf tarafından alt sınıfa boyun eğdirtmek için kullanılan bir araçtır" gibi politik açıklamalarla da tatmin olmazlar. Amerika'daki siyahî kölelerin başka bir yaşam vaadiyle telkin edildikleri yadsınamaz bir gerçektir (bu yolla siyahîlerin yaşama dair hoşnutsuzlukları köreltilmiş ve bu durum köle sahiplerine fayda sağlamıştır). Dinlerin, insani iyiliğe inanmayan din adamları ya da hükümdarlar tarafından kasten tasarlanıp tasarlanmadığı ilginç bir sorudur ve tarihçiler buna dikkatlerini vermelidirler. Fakat kendi içinde bu bir Darwinci soru değildir. Darwinciler hala, insanların neden dinin albenisine karşı *zayıf* olduklarını ve bu yüzden doğrudan doğruya din adamlarının, politikacıların ve kralların istismarına açık olduklarını bilmek ister.

İnsani iyiliğe inanmayan bir üçkâğıtçı, cinsel arzuyu politik gücün bir aracı olarak kullanabilir ama bunun neden işe yaradığına dair bir Darwinci açıklamaya hala ihtiyacımız olur. Cinsel arzu olayında yanıt gayet basittir: beyinlerimiz cinsellikten zevk alacak şekilde kurulmuştur çünkü cinsellik, doğal koşullarda bebek üretir. Veya bir politik üçkâğıtçı amaçlarına ulaşmak için işkenceyi kullanabilir. Bir kez daha Darwinci, işkencenin neden etkili olduğu konusundaki açıklamayı sağlamak zorundadır; neden şiddetli acıdan korunmak için neredeyse her şeyi yaparız. Yine cevap bayağılık seviyesine ulaşacak kadar açıktır ancak Darwinci yine de cevabı açık açık vermelidir: doğal seçilim acı algısını, yaşam tehdidi içeren bedensel zararın bir belirtisi olarak belirlemiş ve bizi bundan sakınmak üzere programlamıştır. Acı hissetmeyen ya da acıyı umursamayan nadir bireyler genellikle, onlar dışında kalan bizlerin kendimizi korumak için tedbir alacağımız yaralar yüzünden erken yaşta ölürler. İster insani iyiliğe sahip olmayanların sömürmesi yüzünden, isterse de spontane olarak ortaya çıksın, tanrıları arzulamayı nihai olarak ne açıklar?

Grup Seçilimi

Bazı sözde nihai açıklamaların "grup seçilimi" teorileri olduğu ortaya çıktı (ya da öyle oldukları belliydi zaten). Grup seçilimi, Darwinci seçilimin, türler ya da diğer birey *grupları* arasından seçim yaptığı şeklindeki tartışmalı görüştür. Cambridge'li kazıbilimci Colin Renfrew, Hıristiyanlığın bir çeşit grup seçilimi sayesinde sağ kaldığını çünkü grup içi sadakati ve grup içi kardeşçe sevgiyi teşvik ettiğini ve bunun da dindar grupların daha az dindar gruplara kıyasla daha çok hayatta kalmasına yol açtığını öne sürer. Grup seçilimi fikrinin Amerikalı önderi D.S.Wilson, bağımsız olarak *Darwin'in Katedrali* isimli kitabında daha ayrıntılı benzer bir önermeyi geliştirmiştir.

Bir dinsel grup seçilimi teorisinin neye benzediğini göstermek için işte bir farazi örnek. Son derece kavgacı yapıdaki bir "savaş tanrısına" tapan bir kabile, tanrıları barış ve uyumu teşvik eden ya da bir tanrıya inanmayan rakip kabilelere karşı olan tüm savaşları kazanır. Savaşta şehit düştüklerinde doğruca cennete gideceğine sarsılmaz biçimde inanan savaşçılar cesurca dövüşürler ve seve seve canlarını feda ederler. O halde bu tür bir dini olan kabilelerin, kabileler arası savaş ortamında ayakta kalmaları, yendikleri kabilenin çiftlik hayvanlarını çalmaları ve kadınlarını kendilerine almaları daha olasıdır. Bu gibi başarılı kabileler çarçabuk evlat kabileler üretirler ve bu evlat kabileler daha çok evlat kabilenin doğmasını sağlar ve bunların hepsi aynı kabile tanrısına taparlar. Bu arada arı kümeleri oluşturan bir kovan gibi evlat gruplar türeten grup görüşü, mantıksız değildir. İnsanbilimci Napoleon Chagnon, ünlü çalışması "Vahşi İnsanlar - Güney Amerika Ormanının Yanomamö'sü" isimli kitabında bu tür türeyen köylerin haritasını çıkarmıştır.[77]

Chagnon bir grup seçilimi destekçisi değildir, ben de değilim. Grup seçilimine yapılmış zorlu itirazlar bulunur. Bu tartışmada ateşli bir taraf olan ben, kitabın ana rotasından dörtnala uzaklaşmaktan sakınmalıyım. Bazı biyologlar, savaş tanrısı örneğimdeki gerçek grup seçilimi ile grup seçilimi olarak *adlandırdıkları* ama başka bir şey olan ve daha yakından incelendiğinde soydaş seçilimi ya da karşılıklı özgecilik olduğu ortaya çıkan bir kavram arasında bir kafa karışıklığı olduğunu açığa vururlar (bölüm 6'ya bakın).

Grup seçilimini küçümseyen bizler, onun prensipte gerçekleşebileceğin kabul ederiz. Asıl soru, evrim üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığıdır. Grup seçilimi daha düşük seviyeli seçilimle kapıştırıldığında, daha düşük seviyeli seçilimin daha kuvvetli olması daha olasıdır, bu

kapıştırma örneğin kişinin kendini feda etmesine bir açıklama olarak grup seçiliminin öne sürülmesinde yapılabilir. Varsayımsal kabilemizde, kabile için şehit olmaya can atan, karşılığında ödül olarak doğrudan cennete gideceğine inanan savaşçıların egemen olduğu bir ordunun mensubu olan ve sadece kendi çıkarlarını düşünen tek bir savaşçıyı düşünün. Bu savaşçının savaşta kendi postunu korumak için biraz geride durması yüzünden, savaşı kazanan kabilede olma olasılığı yalnızca önemsenmeyecek miktarda düşecektir. Silah arkadaşlarının şehit düşmesinin ona sağlayacağı yarar, bu savaşçıların her birine sağlayacağı ortalama yarardan daha fazla olacaktır çünkü diğerleri ölmüş olacaktır. Bu savaşçının üremesi diğerlerinden daha olasıdır ve şehit düşmeyi reddetmesini emreden genlerinin bir sonraki neslie var olması daha olasıdır. Bu yüzden şehit düşme yönündeki eğilimler gelecek nesillerde etkisini yitirecektir.

Bu sadeleştirilmiş basit bir örnektir ancak grup seçilimiyle ilgili kalıcı bir sorunu resmeder. Bireysel fedakârlığa dayalı grup seçilimi teorileri daima içten yıkılma eğilimindedirler. Bireysel ölümler ve üremeler, grupların yok olmalarından ya da bölünerek çoğalmalarından daha hızlı işleyen bir zaman ölçeğiyle ve daha geniş sıklıklarla gerçekleşirler. Grup seçiliminin hangi özel koşullarda evrimsel açıdan kuvvetli olabileceğini gösteren matematiksel modeller üretilebilinir. Bu özel koşullar genelde doğa içinde gerçekçi değildirler ancak kabilesel gruplardaki dinlerin, din olmadan gerçekdışı olacak durumları beslediği tartışılabilinir. Bu ilginç bir teori dizisidir ancak daha fazla ayrıntıya girmeyeceğim, yalnızca Darwin'in fikirlerinden bahsedeceğim ki gerçekte bireysel organizma seviyesinde seçilimin sağlam bir savunucusu olsa da, insan kabilelerini tartışırken neredeyse bir grup seçilimciliği olmaya epey yaklaşan şeyler söylemiştir:

> Aynı bölgede yaşayan iki ilkel çağ kabilesi rekabet ettiklerinde, eğer bu kabilelerden birisinde (diğer koşullar eşit olduğu düşünülürse) büyük sayıda cesur, duygudaş ve inançlı üyeler varsa, ki bunlar bir tehlike sezdiklerinde bir diğerini uyarmaya, yardım etmeye ve birbirini korumaya daima hazırdır, bu kabile hiç şüphe yok ki daha başarılı olacak ve diğer kabileyi yenecektir... Bencil ve kavgacı insanlar birleşemezler ve birlik olmadan hiçbir şey gerçekleştirilemez. Yukarıdaki özelliklere yüksek miktarda sahip olan herhangi bir kabile genişleyecek ve diğer kabilelere üstün gelecektir; ancak zamanın ilerleyişiyle, tüm geçmiş deneyimlerle hü-

küm verirsek, diğer bazı daha iyi kabileler tarafından sırası geldiğinde hezimete uğratılacaktır.[78]

Bunu okuyan herhangi bir uzman biyologu tatmin etmek için Darwin'in bu görüşünün tam olarak bir grup seçilimi olmadığını eklemeliyim; yani başarılı grupların evlat grupları türettiği şeklindeki grup seçiliminin gerçek anlamını taşımadığını söylemeliyim. Bunun yerine Darwin, fedakâr bir ruhla işbirliği yapan üyelerden oluşan ve içindeki bireylerinin sayısı açısından genişleyerek sayıca fazlalaşan kabileleri gözünün önüne getirmişti. Darwin modeli daha çok İngiltere'deki gri sincapların, kırmızı sincapların nüfuslarının azalmasına yol açarak yayılmalarıdır: bu ekolojik yerine geçmedir, gerçek grup seçilimi değildir.

Başka Bir Şeyin Yan Ürünü Olarak Din

Şimdi grup seçilimini bir kenara bırakıp, dinin Darwinci sağ kalma değeri üzerinde kendi görüşümü bildirmek istiyorum. Ben, dini herhangi bir başka şeyin yan ürünü olarak gören ve sayıları giderek artan biyologlardan birisiyim. Daha genel olarak, dinin Darwinci sağ kalma değeri hakkında tahminlerde bulunan bizlerin "yan ürün düşünmemiz" gerektiğine inanıyorum. Herhangi bir şeyin sağ kalma değerini sorarken, yanlış soruyu soruyor olabiliriz. Bu soruyu daha yardımcı bir tarzla yeniden yazmamız gerekir. Belki de ilgilendiğimiz özellik (bu durumda din) doğrudan kendisine ait bir sağ kalma değerine sahip değildir ve onun yerine sağ kalma değerine sahip herhangi başka bir şeyin yan ürünüdür. Yan ürün görüşünü, kendi alanım olan hayvan davranışlarından bir benzetmeyle tanıtmanın faydalı olacağını düşünüyorum.

Güveler mum alevi içine doğru uçarlar ve bu bir kaza gibi görünmez. Kendilerini yakarak kurban etmek için yollarını değiştirirler. Bunu "kendini yakma" olarak etiketlendirebiliriz ve bu kışkırtıcı isim altında, doğal seçilimin bu davranışı nasıl olur da kayırabildiğini merak edebiliriz. Benim göstermek istediğim nokta, zekice bir cevap vermeye teşebbüs bile etmeden önce soruyu değiştirerek yazmamız gerektiğidir. Bu intihar değildir. İntihar gibi görünen şey, herhangi bir şeyin kazara oluşan yan ürünü veya yan etkisinden doğar. Neyin yan ürünü? İşte bir olasılık, ki konuyu anlatmaya yardımcı olacak:

Yapay ışık dünya gecelerini yeni yeni aydınlatmaya başlamıştır. Çok yakın tarihlere kadar, görebileceğiniz tek gece ışıkları aya ve yıldızlara aitti. Ay ve yıldızlar optik sonsuzluktadırlar, dolayısıyla onlardan gelen

ışınlar paraleldir. Bu onları pusulalar olarak kullanılmak için uygun kılar. Böceklerin düz bir çizgide kusursuzca ilerlemek için güneş ve ay gibi göksel cisimleri kullandıkları bilinir ve bu aynı pusulayı, zıt yön işaretiyle, bir yolculuk sonrası eve dönmek için de kullanabilirler. Böcek sinir sistemi bu tür geçici pratik yöntemleri oluşturmakta maharetlidir: "Işık ışınlarının gözüne 30 derecelik açıdan vuracağı türden bir rotayı uygula." Böcekler bileşik gözlere sahip olduklarından, (bileşik gözlerde dik tüpler ya da ışık kılavuzları, gözün merkezinden tıpkı bir kirpinin iğneleri gibi yayılırlar) bu, pratikte ışığı belirli bir tüpte ya da ommatidium'da[1] sabitlemek gibi basit bir eylem anlamına gelebilir.

Ancak ışık pusulası, göksel cismin optik sonsuzlukta olmasına ciddi biçimde bağlıdır. Eğer optik sonsuzlukta değilse, ışınlar paralel değil, bir tekerleğin ya da araba jantının kolları gibi birbirinden uzaklaşarak yayılır. Yakındaki bir mum ışığı üzerinde 30 derece (ya da herhangi bir dar açı) kuralını uygulayan bir sinir sistemi, mumu optik sonsuzluktaki ay zannedecek ve güveyi spiral bir yol üzerinden ateşe yönlendirecektir. Siz de 30 derece gibi belirli bir dar bir açı kullanarak bir taslak çizerseniz mumun içine doğru hoş bir logaritmik spiral ürettiğinizi göreceksiniz.

Bu özel durum ölümcül olsa da, güvenin pratik yöntemi yine de, ortalamada, yararlı bir davranıştır çünkü bir güve için bir mum görmek, bir ay görmeye kıyasla oldukça nadir gerçekleşir. Parlak bir yıldızın ya da ayın ve hatta uzaktaki bir şehrin parıltısı tarafından sessiz ve etkili bir biçimde yönlendirilen yüzlerce güveyi fark edemeyiz. Yalnızca bizim mum ateşimize yönelen güveleri görürüz ve yanlış soruyu sorarız: Neden bütün bu güveler intihar ediyorlar? Bunun yerine, neden ışık ışınlarına sabit bir açıyı koruyarak güveyi yönlendiren sinir sistemleri olduğunu sormalıyız. Soru farklı şekilde ifade edildiğinde gizem buharlaşır. Buna intihar demek asla doğru değildi. İntihar gibi görünen davranış normalde faydalı bir pusulanın, tekleyen yan ürünüdür.

Şimdi yan üründen öğrendiklerimizi insanlardaki dinsel davranışlar üzerinde uygulayalım. Hem kanıtlanabilir bilimsel gerçeklerle tamamen ters düşen hem de farklı bir dinin taraftarlarıyla çelişen inançlar barındıran çok sayıda insan gözlemleriz (birçok bölgede bu oran yüzde 100'e çıkar). İnsanlar bu inançlarına yalnızca tutkulu bir şekilde bağlanmakla kalmayıp, bu bağlılıklarından kaynaklanan pahalıya mal olan etkinlikler için zamanlarını ve kaynaklarını da adarlar. Bunlar uğruna ölür veya öldürürler. Buna hayret ederiz, tıpkı "kendini yakma davra-

1 -*ed.not.* Bazı böcek gözleri yüzlerce bağımsız gözcükten oluşur. Bu göz parçalarının her birine Ommatidium denir.

nışına" hayret ettiğimiz gibi. Şaşkına döner, neden diye sorarız. Ancak benim göstermek istediğim şey, yanlış soruyu soruyor olabileceğimizdir. Dinsel davranış, "farklı koşullarda veya bir zamanlar" faydalı olan bir temel psikolojik eğilimin, yanlış çalışan, talihsiz bir yan ürünü olabilir. Bu bakış açısıyla bakıldığında, atalarımızda doğal seçilmiş bu eğilim, özünde dinle ilgili değildi; eğilimin farklı bir faydası vardı ve sadece tesadüfen, kendini dinsel davranış olarak açığa çıkarmaktadır. Dinsel davranışı, onu yalnızca yeniden adlandırdıktan sonra anlayabiliriz.

O halde, eğer din başka bir şeyin yan ürünüyse, bu başka şey nedir? Güvelerin göksel ışık pusulalarıyla rotalarını belirleme alışkanlıklarının insandaki emsali nedir? Bazen yanlış çalışarak dini var eden bu ilkelce avantajlı özellik nedir? Örnekleme yoluyla size bir fikir sunacağım ancak vurgulamak isterim ki ifadem yalnızca bu konuyla ilgili varsayımsal bir örnektir. Ayrıca başka insanlar tarafından öne sürülmüş aynı yöndeki fikirleri de size sunacağım. Sorunun uygun şekilde sorulması ve eğer gerekliyse yeni bir ifadeyle tekrar yazılması gerektiği şeklindeki genel prensibe, herhangi belirli bir yanıta olan bağlılığımdan daha fazla bağlıyım.

Benim özel varsayımım çocuklarla ilgili. Diğer tüm türlerden fazla olarak, biz önceki kuşakların birikimli deneyimiyle hayatta kalırız ve bu deneyimler, güvenlikleri ve iyilikleri için çocuklara geçirilmelidir. Teoride, çocuklar kişisel deneyimlerle, bir uçurumun eşiğine fazla yaklaşmamayı, bilinmeyen meyveleri yememeyi ve timsahlarla dolu bir gölde yüzmemeyi öğrenebilirler. Fakat olayı basite indirgersek, yetişkinler sana ne söylerlerse söylesinler sorgusuz inan şeklindeki bir pratik yönteme sahip olan çocuk beyinleri için seçilimsel avantaj olacaktır. Ebeveynlerine itaat et; kabile büyüklerine itaat et, özellikle de ciddi, tehditkâr bir ruh hali takındıysalar. Büyüklerine onları sorgulamadan güven. Genelde bu çocuklar için değerli bir kuraldır. Ancak, tıpkı güvelerde olduğu gibi, ters yöne gidebilir.

Küçüklüğümde okulumun kilisesinde dinlediğim korkutucu bir vaazı hiç unutmam. Geçmişe baktığımda o zaman gerçekten de korkutucuydu çünkü çocuk beynim bunu vaizin amaçladığı anlamda kabullenmişti. Vaiz bize bir demiryolu hattının yanında talim yapan bir asker bölüğünün hikâyesini anlatmıştı. Hassas bir anda eğitim çavuşunun dikkati dağılmıştı ve dur emri vermeyi ihmal etmişti. Askerler sorgulamadan emirlere itaat etmeye öyle güzel eğitilmişlerdi ki yaklaşmakta olan bir trenin yolunun üzerine doğru yürümeye devam ettiler. Şimdi, elbette bu hikâyeye inanmıyorum ve umarım vaiz de inanmamıştır. Ancak do-

kuz yaşındayken buna inanmıştım çünkü bu hikâyeyi benim üzerimde otoritesi olan bir yetişkinden duymuştum. Ve o vaiz bu hikâyeye ister inansın ister inanmasın ve ne kadar mantıksız olursa olsun, biz çocuklardan bir otoriteden gelen emirlere sorgusuzca ve körü körüne itaat eden askerleri takdir edip, kendimize örnek olarak benimsememizi dilemişti. Kendi adıma konuşursam, sanırım gerçekten *takdir* ettik. Bir yetişkin olarak, çocukluk halimin ileride trenin altına girebilecek kadar cesur olup olmayacağımı merak ettiğine neredeyse inanamıyorum. Fakat bu benim o zamanki hislerimin hatırladığım şekliydi. Vaaz açıkça benim üzerimde derin bir etki bırakmıştı, çünkü hatırlıyor ve hatta size aktarıyorum.

Adil olmak gerekirse vaizin dinsel bir mesaj sunmayı amaçladığını düşünmüyorum. Bu mesajı muhtemelen dinsel olmaktan daha çok askeriydi ve bu mesajı verdiği Tennyson'un "Aydınlık Manganın Görevi" şiirini, şiirin ruhuna yaraşır güzellikte okumuştu:

"Aydınlık manga ileri!"
Var mıydı korkan birisi?
Askerler bilir yoktu tabi
Biri düşünmeden söylemişti:
Onlar karşılık vermezler,
Onlar mantık aramazlar,
Sadece emir alır ve ölürler:
Ölüm vadisine doğru
Altı yüz kişi yürüdüler.

(İnsan sesinin en eski ve en cızırtılı kayıtlarından birisi Lord Tennyson'un bizzat bu şiiri okuyuşudur ve sesin geçmişin derinliklerine uzanan karanlık ve uzun bir tünelin ucundaki boşluktan geldiği izleniminin etkisi, ürkütücü biçimde şiirin ruhuna uygundur.) Bir üst rütbelinin bakış açısıyla, her askere emirlere uyup uymama konusunda takdir yetkisi vermek delilik olacaktır. Emirlere uymaktansa kendi kararlarını uygulayan askerlerin ülkeleri savaşları kaybetmeye yatkın olacaktır. Ulusun bakış açısıyla emirlere koşulsuz uyma, bazen bireysel felaketlere yol açsa da, sağlam bir pratik yöntem olmaya devam edecektir. Askerler olabildiğince makine ya da bilgisayar benzeri olmaları için duraksız bir şekilde eğitilirler.

Bilgisayarlar kendilerine söylenenleri yaparlar. Kendi programlama dillerinde verilen komutlara körü körüne itaat ederler. Bu onların keli-

me işleme ve tablolama gibi faydalı işlemleri gerçekleştirme yöntemleridir. Fakat kaçınılmaz bir yan ürün olarak, kötü komutlara uymakta da eşit miktarda robotiklerdir. Herhangi bir komutun iyi ya da kötü etkisi olacağını belirtme imkânları yoktur. Yalnızca itaat ederler, tıpkı askerlerden beklenildiği gibi. Bilgisayarları faydalı yapan bu sorgusuz itaatleridir ve tam olarak bu özelliğin kendisi bilgisayarları kaçınılmaz biçimde yazılım virüslerinin ve solucanlarının bulaşmasına karşı savunmasız kılar. "Beni kopyala ve bu bilgisayarda kayıtlı bulabildiğin tüm adreslere gönder" diyen kötü niyetle tasarlanmış bir programa basitçe itaat edilecek ve sonrasında bu programın gönderildiği hattın diğer ucundaki bilgisayarlar da itaat edecekler ve bu istilaya uğrayan bilgisayar sayısı katlanarak artacaktır. Aynı anda hem faydalı biçimde itaatkâr hem de virüslere karşı bağışıklı bir bilgisayar tasarlamak zor ve belki de imkânsızdır.

Eğer sizi bombardıman ederek savunmanızı kırma çalışmamı başarıyla yaptıysam, siz çoktan çocuk beyinleri ve din ile ilgili kanıtımı kafanızda tamamlamışsınızdır. Doğal seçilim, anne babaları ya da kabile büyükleri, onlara ne derse desin inanmaya meyilli olacak çocuk beyinleri inşa eder. Böylesi güvenilir itaat, sağ kalmak için önemlidir: bir güvenin ay ile yönlendirilmesine benzer. Ancak güvenilir itaatin diğer yüzü körü körüne saflıktır. Kaçınılmaz yan etki, akıl virüslerinin bulaşmasına karşı korunmasızlıktır. Darwinci hayatta kalışla bağlantılı mükemmel sebeplerden ötürü, çocuk beyinleri ebeveynlerine ve ebeveynlerinin güvenmesini söyledikleri büyüklerine güvenme gereksinimi duyarlar. Bunun otomatik sonucu, güvenen kişinin iyi tavsiyelerle kötü tavsiyeleri birbirinden ayırmak için elinde hiçbir yöntemi olmayacak olmasıdır. Çocuk, "Timsahlarla dolu Limpopo nehrinde ayaklarını suya sokma" sözünün iyi bir tavsiye ve "Dolunay olduğunda bir keçi kurban etmelisin, aksi takdirde yağmur yağmaz" sözünün en iyi ihtimalle zaman ve keçi harcamak olduğunu bilemez. Her iki uyarı da eşit miktarda güvenilir görünür. Her ikisi de itibarlı bir kaynaktan gelir ve saygı emreden ve itaat isteyen ağırbaşlı bir ciddiyetle iletilir. Aynısı, dünya, evren, ahlaki değerler ve insan doğasıyla ilgili ifadelerde de geçerlidir. Ve büyük olasılıkla, çocuk büyüyüp kendi çocukları olduğunda, doğal olarak aynı bulaşıcı çekicilikteki tutumla bunların tümünü (saçmalıkları da anlamlıları da) çocuklarına aktaracaktır.

Bu modelde, farklı coğrafi bölgelerde, hiçbirinin gerçeklere dayalı bir temeli olmadığı farklı keyfi inançların sonraki nesillere miras bırakılacağını ve bu inançlara, geleneksel bilgeliğin faydalı parçaları olan gübrenin ekinler için iyi olduğu şeklindeki inançlarla aynı şekilde inanı-

lacağını beklemeliyiz. Aynı zamanda batıl inançların ve diğer gerçeklere dayanmayan inançların ya rasgele bir eğilimle ya da bir çeşit Darwinci seçilim benzeriyle yerel olarak evrimleşeceğini (nesiller boyunca değişeceğini) ve sonuçta ortak atalardan belirgin bir uzaklaşma desenini sergileyeceğini beklemeliyiz. Diller, yeterli bir zaman alan coğrafi ayrışma olduğunda, ortak bir atanın dilinden sapmaya sürüklenirler (bu konuya birazdan geleceğim). Aynı durum, nesilden nesile miras bırakılmış, temelsiz ve keyfi inançlar ve emirler için de geçerlidir; bunlar belki de çocuk beyninin faydalı programlanabilirliği yüzünden uygun ortam bulmuş inançlardır.

Dindar önderler çocuk beyninin savunmasızlığının ve beyin yıkamayı erken yaşlarda yapmanın öneminin epey farkındadırlar. Cizvit övünmesi olan "çocuğu bana ilk yedi yaşında verin ve ben size bir adam vereyim" sözü için noksansız doğru (ya da uğursuz) bir basmakalıp söz desek yanlış olmaz. Çok yakın geçmişte, günümüz kötü şöhretli "Aileye Odaklan" hareketinin kurucusu James Dobson[1], bu prensipten aynı şekilde haberdardı: "Gençlere öğretilenleri ve gençlerin deneyimlediklerini (gördüklerini, duyduklarını, düşündüklerini ve inandıklarını) kontol edenler, ulusun gelecekteki rotasını saptayacaktır."[79]

Ancak unutmayın, çocuk zihninin kullanılabilir saflığına dair özel iddiam yalnızca ay ya da yıldızlar tarafından yönlendirilen güve benzetmesi gibi bir şey için bir örnektir. Hayvan davranış bilimcisi Robert Hinde, *Tanrı Neden Süregelir*'de ve insanbilimci Pascal Boyer, *Açıklanmış Din*'de ve Scott Atran, *Tanrıya İnanırız*'da, birbirlerinden bağımsız bir şekilde dinin, normal psikolojik yapının bir yan ürünü (birçok yan ürün demeliyim çünkü insanbilimciler hem yeryüzündeki dinlerin geniş çeşitliliği hem de ortak yanları açısından özellikle endişelidirler) olduğu şeklindeki genel görüşü desteklemişlerdir. İnsanbilimcilerin bulgularının bize tuhaf görünmesinin tek sebebi, alışılmamış olmamalarıdır. Bütün dinsel inançlar o inançla yetiştirilmemiş insanlara tuhaf görünür. Boyer, Kamerun'daki Fang halkı üzerine bir araştırma yapmıştı ki bu halk...

> ...cadıların bir hayvanınkine benzer ilave bir iç organı olduğuna ve geceleri uçarak diğer insanların ürünlerine zarar verdiklerine ya da kanlarını zehirlediklerine inanır. Ayrıca

1 Coloradodaki Bir arabanın tamponunda "Kendi lanet olası ailene odaklan" çıkartmasını gördüğümde eğlenmiştim ancak bu artık o kadar da komik gelmiyor. Belki de bazı çocukların ebeveynlerinin beyin yıkamasından korunmaya ihtiyacı vardır.

> bu cadıların bazen muazzam ziyafetler için bir araya geldikleri ve burada, bir yandan kurbanlarını mideye indirirken diğer yandan gelecekteki saldırılarını planladıkları söylenir. Halkın çoğu, bir arkadaşın arkadaşının gece cadıları köyün üstünde uçarken, bir muz ağacının yaprağında oturup birçok habersiz kurbanlarına sihirli mızraklar fırlatırken gerçekten gördüğünü söyleyecektir.

Boyer kişisel bir anekdotla devam eder:

> Cambridge'deki bir üniversitede bir yemek sohbeti sırasında bu ve diğer egzotik halklardan bahsediyorken konuklarımızdan birisi olan önde gelen bir Cambridge ilahiyatçısı, bana döndü ve şöyle dedi: "İşte bu insanbilimini hem büyüleyici hem de çok zor yapan şey. İnsanların *böylesi saçmalıklara nasıl inandıklarını* açıklamak zorundasın." Bu söz beni oldukça sersemletti. Ben, tencere dibin kara seninki benden kara cevabından daha uygun bir yanıt bulamadan sohbet başka yönlere kaydı.

Cambridge'li ilahiyatçının Hıristiyanlığın en yaygın biçimine inandığını kabul edersek, muhtemelen aşağıdaki ifadelerin bir çeşit bileşimine inanıyordur:

- Atalarımızın zamanlarında, bir adam biyolojik bir baba işe dâhil olmadan, bakire bir anneden dünyaya geldi.
- Aynı babasız adam, ölümünün üzerinden cesedi kokacak kadar çok zaman geçmiş olan Lazarus isimli bir arkadaşını yardıma çağırdı ve Lazarus acilen yaşama döndü.
- Babasız adam öldükten ve üç gün mezarda kaldıktan sonra dirildi.
- Kırk gün sonra, babasız adam bir tepenin üstüne çıktı ve bedeni gökyüzüne yükselerek ortadan kayboldu.
- Eğer kafanızın içinde bazı düşünceler mırıldanırsanız, babasız adam ve "babası" (ki babası aynı zamanda kendisidir) düşüncelerinizi duyar ve buna göre davranabilir. Dünyadaki diğer herkesin düşüncelerini eşzamanlı olarak duyma yeteneği de vardır.

- Eğer kötü bir şey ya da iyi bir şey yaparsanız, aynı babasız adam bunların hepsini görür, hatta sizden başka kimse orada olmasa bile. Duruma göre ödüllendirilebilir ya da cezalandırılabilirsiniz, ölümünüzden sonra bile.

- Babasız adamın bakire annesi hiçbir zaman ölmedi ama bedenen cennete "yükseldi".

- Ekmek ve şarap, eğer bir papaz (testislere sahip olmak zorunda olan birisi) tarafından kutsanırsa, bunlar babasız adamın bedenine ve kanına "dönüşüverir."

Cambridge'de saha araştırması yaparken objektif bir insanbilimci, bu inançlar dizisini daha önce hiç duymamışsa, bunlarla karşılaştığında sizce ne anlam çıkaracaktır?

Psikolojik Olarak Dine Koşullanmış Olmak

Psikolojik yan ürünler görüşü doğal olarak evrimsel psikolojinin önemli ve gelişen bir dalı olarak büyümektedir.[80] Evrim psikologları, tıpkı gözün görmek ve kanadın uçmak için evrilmiş bir organ olması gibi, beynin de özel veri işleme ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla toplanmış bir organlar (veya "parçalar") kümesi olduğunu öne sürerler.

Beyinde akrabalıkla ilgili bir parça, karşılıklı değiş tokuş için bir parça, empati için bir parça ve başka başka işler için başka başka parçalar vardır.

Din, bu parçaların bazılarının yanlış çalışmalarının bir yan etkisi olarak görülebilir; örneğin diğer zihinlerin ne düşündükleri hakkında varsayımlar yapmaya yarayan parçaların, koalisyon kurmaya yarayan parçaların ve yabancılar aleyhine grup içi üyeler lehine ayrımcılık yapmaya yarayan parçaların yanlış çalışmalarının yan etkisi olarak. Bunların her biri güvelerin göksel seyrüseferlerinin insandaki eşdeğeri olarak kullanılabilirler ve çocukluk saflığı için öne sürdüğüm şekilde yanlış çalışmaya karşı korunmasızdırlar. "Din bir yan üründür" görüşünün bir diğer savunucusu olan psikolog Paul Bloom, çocukların bir *ikiselci* zihin teorisine doğal olarak eğilimli olduklarını belirtir. Din, Bloom'a göre bu gibi içgüdüsel ikiselliğin bir yan etkisidir. Biz insanların, özellikle de çocukların doğuştan ikisel olduğunu öne sürer.

Bir ikiselci, madde ve akıl arasında temel bir fark olduğunu kabul eder. Bir tekselci ise bunun aksine, aklın maddenin (bir beyindeki ya da

belki bir bilgisayardaki maddenin) bir manifestosu olduğuna ve madde olmadan var olamayacağına inanır. Bir ikiselci, aklın bedende *ikamet eden* bir tür ayrık ruh olduğuna inanır ve bu yüzden makul olarak akıl bedeni terk edip başka bir yerde bulunabilir. İkiselci herhangi bir zihinsel hastalığı "şeytanlarca ele geçirilme" olarak yorumlamaya hazırdır, bu şeytani ruhların bedendeki ikameti geçicidir ve vücuttan "çıkartılabilirler." İkiselciler cansız fiziksel nesneleri en küçük fırsatta kişileştirirler, hatta şelalelerde ve bulutlarda şeytanlar ve hayaletler görürler.

F. Antey'in 1882'de yazdığı romanı olan *Karşılıklı Olarak*, bir ikiselci için anlamlı olur ancak benim gibi koyu bir tekselci için kesinlikle anlaşılmaz olmalıdır. Bay Bultitude ve oğlu, gizemli bir şekilde kendilerini birbirlerinin bedeninde bulurlar. Baba, oğlunun çok hoşuna giden bir biçimde oğlunun bedeninde okula gitmek zorunda kalır; bu sırada oğlu, babasının bedeninde, çocukça kararlarıyla neredeyse babasının işini batma noktasına getirir. Benzer bir olaylar dizisi P.G.Wodehouse tarafından *Gülme Gazı*'nda kullanılmıştır. Bu hikâyede Havershot Kontu ve bir çocuk sinema yıldızı, bitişik diş doktoru koltuklarında anestezi alırlar ve birbirlerinin bedeninde uyanırlar. Bir kez daha, hikâye yalnızca ikiselciler için anlamlıdır. Lord Havershot'u temsil eden ancak Lord'un bedeninin bir parçası olmayan bir şey olmalıdır, aksi halde nasıl olur da bir çocuk aktörün bedeninde uyanabilirdi?

Bilim insanlarının çoğu gibi ben de bir ikiselci değilim ancak yine de *Karşılıklı Olarak*'tan ve *Gülme Gazı*'ndan hoşlanabilirim. Paul Bloom buna şöyle bir açıklama getirecektir; entelektüel bir tekselci olmayı öğrenmiş olsam da, ben bir insan hayvanım ve bu yüzden içgüdüsel bir ikiselci olarak evrim geçirdim. Gözlerimin arkasına bir yerlere yerleşmiş ve başka birinin beynine göç edebilen (en azından kurgusal olarak) bir ben olduğu fikri, entelektüel bir tekselci olduğumuz iddiaları ne olursa olsun, benim ve diğer herkesin içine derinden işlemiştir. Bloom, çocukların, özellikle de küçük çocukların ikiselci olmalarının yetişkinlere göre daha büyük ihtimal olduğu şeklindeki iddiasını deneysel kanıtlarla destekler. Bu, ikiselciliğe eğilimin beyinde oluştuğunu akla getirir ve Bloom'a göre dinsel fikirleri benimsemeye dönük doğal yatkınlık sağlar.

Bloom, ayrıca doğuştan yaradılışçı olmaya yatkın olduğumuzu öne sürer. Doğal seçilim "sezgisel olmayan anlamına gelir." Çocuklar, her şeye bir amaç yüklemeye özellikle yatkındır, tıpkı psikolog Deborah Keleman'ın "Çocuklar 'sezgisel teistler midir?'" isimli makalesinde bize anlattığı gibi.[81] Bulutlar "yağmur içindir." Sivri kayalar, "hayvanların kaşındıkları zaman kendilerini kaşıyabilmeleri içindir." Her şeye bir

amaç yüklemeye erekçilik denilir. Çocuklar doğuştan erekçidirler ve çoğu büyüdüğünde bile bundan kurtulamaz.

Doğuştan gelen ikiselcilik ve doğuştan gelen erekçilik, uygun koşullar sağlandığında bizi dine uygun hale getirir, tıpkı ışık pusulası tepkilerinin güveleri yanlışlıkla "intihara" uygun hale getirmesi gibi. Doğuştan gelen ikiselciliğimiz, bizi bedenin içinde ikamet eden ama tamamen bedenin bir parçası olmayan "ruh"a inanmaya hazırlar. Böylesi bir bedenden ayrık ruhun, bedenin ölümünden sonra herhangi başka bir yere gittiği kolayca hayal edilebilir. Aynı zamanda tanrının varlığını kolayca, saf ruh olarak hayal edebiliriz (karmaşık maddenin ortaya çıkarttığı bir özellik değil de maddeden bağımsız olarak var olan bir saf ruh olarak). Eğer her şeyin bir amacı varsa, bu amaçlar kimin amaçlarıdır? Tanrının elbette.

O halde, güvelerin ışık pusulasının *faydasının* insandaki karşılığı nedir? Atalarımızın ve çocuklarının beyinlerindeki ikiselciliği ve erekçiliği doğal seçilim niye kayırmış olabilir? Şimdiye dek "doğuştan ikiselciler" teorisiyle ilgili bakışım, basitçe, insanların doğuştan ikiselci ve erekçi olduğunu kabul etmekti. Ancak bunun Darwinci faydası ne olabilirdi? Dünyadaki varlıkların davranışlarını tahmin etmek sağ kalmamız için önemlidir ve doğal seçilimden beynimizi bunu etkili ve hızlı yapacak şekilde biçimlendirmiş olmasını bekleyebiliriz. İkiselcilik ve erekçilik bu kabiliyet için bize fayda sağlamış olabilir mi? Bu varsayımı, filozof Daniel Dennett'in kasıtlı duruş diye adlandırdığı şeyin ışığında daha iyi anlayabiliriz.

Dennett, "duruşların" faydalı bir üç yollu sınıflandırmasını sunmuştur: bu üç yol, hayvanların, makinelerin veya birbirimiz gibi şeylerin davranışlarını anlamak ve buradan da onların davranışlarını tahmin etmek için benimsediğimiz yollardır.[82] Bunlar fiziksel duruş, tasarım duruşu ve kasıtlı duruştur. *Fiziksel duruş,* prensipte daima işler çünkü her şey eninde sonunda fizik kanunlarına uyar. Ancak nesneleri fiziksel duruşu kullanarak çözmek son derece yavaş olabilir. Karmaşık bir nesnenin hareketli parçalarının tüm etkileşimlerini hesaplamak için oturup düşünene kadar, onun davranışı hakkındaki tahminimiz büyük ihtimalle çok geç kalmış olacaktır. Bir bulaşık makinesi ya da yaylı tüfek gibi gerçekten tasarlanmış bir nesne için, *tasarım duruşu* ekonomik bir kestirmedir. Nesnenin fiziksel özelliklerini mercek altına alarak ve tasarıma doğrudan başvurarak nasıl hareket edeceğini tahmin edebiliriz. Dennett'in dediği gibi,

> Hemen hemen herkes, bir alarm saatinin dış kısmını en sıradan biçimde kontrol ederek ne zaman ses çıkaracağını tahmin edebilir. İnsan, saatin zemberekli mi, pilli mi, güneş enerjili mi, pirinç çarklı ve mücevher yataklı mı yoksa silikon yongalı mı olduğunu bilmez ya da umursamaz: sadece kurulduğunda alarmının çalacağı şekilde tasarlandığını varsayar.

Yaşayan şeyler tasarlanmamıştır fakat Darwinci doğal seçilim onlar için bir tür tasarım duruşu izni verir. Eğer kalbin kan pompalamak için "tasarlandığını" farz edersek kalbi anlamakta kestirme bir yol kullanmış oluruz. Karl Von Frisch arılarda (renk körü oldukları şeklindeki eski görüşün karşısında) renk görüşünün incelenmesine önderlik etmiştir çünkü çiçeklerin parlak renklerinin arıları çekmek için "tasarlandığını" varsaymıştır. Kullandığım tırnak işaretleri, aksi halde bu büyük Avusturyalı hayvanbilimcinin kendilerinden birisi olduğunu iddia edebilecek yalan söyleyen yaradılışçıları korkutup kaçırmak amacıyla tasarlandı. Söylemeye bile gerek yoktur ki, Frisch tasarım duruşunu uygun Darwinci terimlere tamamen çevirebilecek kadar yetenekliydi.

Kasıtlı duruş bir diğer kısa yoldur ve tasarım duruşundan bir gömlek daha üstündür. Bir varlığın sadece bir amaç için tasarlanmakla kalmadığı, aynı zamanda hareketlerine yön veren niyetlere sahip olarak *bir şeyler yapan* bir varlık olduğu veya varlığı içerdiği farz edilir. Bir kaplan gördüğünüzde, muhtemel davranışını tahmin etmekte gecikmeseniz iyi edersiniz. Moleküllerinin fiziksel özelliklerini kafanıza takmayın ve bacaklarının, pençelerinin ve dişlerinin tasarımını boş verin. Bu kedi sizi yemeye niyetlidir ve amacını gerçekleştirmek için bacaklarını, pençelerini ve dişlerini esnek ve becerikli yöntemlerle kullanacaktır. Onun ne yapacağını tahmin etmeye çalışmanın en hızlı yolu fiziği ve işlevbilimi unutup bizi kasıtlı olarak izlediğine odaklanmaktır. Tasarım durumunun gerçekte tasarlanmamış nesnelerde bile işe yaradığı gibi, tasarlanmış nesnelerde de işe yaradığına dikkat edin, bu yüzden kasıtlı duruş, kasti ve bilinçli amaçları olan nesnelerde etkili olduğu gibi bu özellikleri barındırmayan nesnelerde de etkili olur.

Kasıtlı duruşun tehlikeli şartlarda ve çok önemli sosyal koşullarda karar almayı hızlandıran bir beyin mekanizması olarak sağ kalma değerinin olması bana bütünüyle mantıklı gelir. İkiselciliğin, kasıtlı duruşun zorunlu olarak beraberinde gelen bir şey olması ise daha düşük bir anlaşılırlığa sahiptir. Bu konuyu burada ayrıntılandırmayacağım fakat

başka bir çeşit zihin kuramının (ki ikiselci olarak adlandırmak doğru olacaktır) büyük ihtimalle kasıtlı duruşun temelinde yattığı şeklinde bir görüş üretilebileceğini düşünüyorum: özellikle de karmaşık sosyal durumlarda ve hatta daha da fazla olarak *yüksek kademede* kasıtlılığın devreye girdiği durumlarda.

Dennett *üçüncü kademe* (kadının, erkek tarafından istenildiğinin farkında olduğuna inanan erkek), *dördüncü kademe* (kadının, erkek tarafından istenildiğinin farkında olduğuna inanan erkeğin farkında olan kadın) ve hatta *beşinci kademe*, (kadının, erkek tarafından istenildiğinin farkında olduğuna inanan erkeğin farkında olan kadını tahmin eden kabile büyücüsü) *kasıtlılıktan* bahseder. Kasıtlılığın çok yüksek kademeleri muhtemelen kurguya mahsustur, tıpkı Michael Frayn'ın neşeli kitabı *Teneke Erkekler*'de hicvedildiği gibi: "Nunopoulos'u gözetleyen Rick, onun, Anna'nın kendisi hakkındaki düşünceleri anlayamayan Fiddlingchild'tan ölesiye nefret ettiğinden neredeyse emin olduğunu biliyordu ve Anna da Nina'nın kendisinin Nunopoulos'un bildiklerini bildiğini biliyordu..." Ancak kurgudaki diğer zihnin ne düşündüğünün bu gibi bükülmesine gülebiliyor olmamız gerçeği, muhtemelen zihinlerimizin gerçek dünyada çalışmak için evrildiği yolla ilgili bize bazı önemli şeyler söylüyor.

Kasıtlı duruş, en azından daha düşük kademelerinde, tasarım duruşunda olduğu gibi, sağ kalmakta yaşamsal önem içerecek olan zamandan tasarruf ettirir. Sonuç olarak, doğal seçilim, kasıtlı duruşu bir pratik yöntem olarak kullanmak üzere beyinleri biçimlendirmiştir. Bizler, davranışları bizim için önemli olan varlıklara niyetler yüklemek üzere biyolojik olarak programlandık. Bir kez daha, Paul Bloom çocukların kasıtlı duruşu benimsemesinin özellikle olası olduğuna dair deneysel kanıt alıntılar. Ufak bebekler bir nesnenin başka bir nesneyi açıkça takip ettiğini görünce, (örneğin, bir bilgisayar ekranında) kasıtlı bir varlığın aktif takibine şahitlik ettiklerini zannederler ve bu varlık onların düşündüğü gibi takip etmeyi devam ettirmediğinde şaşkınlıklarını belli ederek bu sanılarını ispat ederler.

Tasarım duruşu ve kasıtlı duruş faydalı beyin mekanizmalarıdır ve sağ kalmak için gerçekten dikkat edilmesi gereken yırtıcı hayvanlar ya da potansiyel eşler gibi varlıkların hareketlerinin tahminine hız kazandırırlar. Fakat tıpkı diğer beyin mekanizmalarında olduğu gibi, bu duruşlar da yanlış çalışabilirler. Çocuklar ve ilkel insanlar, hava koşullarına, dalgalara ve akıntılara ve düşen kayalara niyetler yüklerler. Hepimiz makineler konusunda aynı şeyi yapmaya meyilliyiz, özellikle de bizi hayal

kırıklığına uğrattıklarında. Birçoğumuz Basil Fawlty'nin, düzenlenen Gurme Gecesi'ni bir felaketten kurtarmak için yola çıktığı hayati önem taşıyan görevi sırasında arabasının arıza yapmasını hatırlarız. Arabayı kibarca uyarır, üçe kadar sayar, ardından arabadan iner, eline bir ağaç dalı alır ve arabayı döver. Hepimiz bunu yaptık, en azından bir an için, bir araba değilse de bir bilgisayarla. Justin Barrett, aşırı aktif ajan tespit cihazı ifadesini icat etmiştir. Aşırı aktif bir biçimde ortada hiçbir şey yokken ajanlar üretiriz ve bu, aslında doğanın kayıtsız olduğu bir yerde kötülük ya da iyi kalplilik olduğundan kuşkulanmamıza yol açar. Bazen kendimi bisikletimin zinciri gibi suçsuz olmayan cansız nesnelere karşı acımasızca kin beslerken yakalarım. Cambridge'deki Fitzwilliam Müzesinde çözülmüş ayakkabı bağcıklarıyla gezerken merdivenlerden düşen ve paha biçilmez üç "Qing Hanedanı" vazosu kıran bir adamın dokunaklı hikâyesi geçenlerde yayınlanmıştı: "Vazoların ortasına düştü ve hepsi milyonlarca parçaya ayrıldı. Görevliler oraya ulaştıklarında hâlâ afallamış bir halde oturmuş bekliyordu. Herkes sessizce etrafta dikiliyordu, sanki şok olmuşlardı. Adam ise bir yandan bağcıklarını işaret etmeyi sürdürüyor bir yandan da şöyle diyordu, 'İşte bunlar; suç bağcıkların.'"[83]

Dinin bir yan ürün olduğu yönündeki diğer açıklamalar, Hinde, Shermer, Boyer, Atran, Bloom, Dennett, Keleman ve diğerleri tarafından öne sürülmüştür. Özellikle ilgi çekici bir olasılık Dennett tarafından dile getirilmiştir ki bu, dinin mantıksızlığının, beyindeki belirli bir yapısal mantıksız mekanizmanın yani muhtemelen genetik faydaları olan "âşık oluşumuzun" yan ürünü olduğunu belirtir.

İnsanbilimci Helen Fisher *Neden Âşık Oluruz*'da, romantik aşk deliliğini ve nasıl olması gerekenin çok üstünde abartıldığını çok güzel bir şekilde ifade etmiştir. Buna şu açıdan bakın. Bir erkeğin bakış açısıyla, örneğin, tanıdığı kadınların herhangi birisinin en yakın rakibinden yüz kat daha hoş olması inandırıcı değildir, oysa bu kadına "âşık olduğunda" muhtemelen onu diğer kadınlardan yüz kat daha hoş olarak tanımlayacaktır. Hassas olduğumuz tekeşliliğe aşırı bağlılıktansa, bir tür "polyamory" görünüşte daha akılcıdır. (Polyamory, birinin karşı cinsten birkaç bireyi aynı anda sevebileceği inancıdır, tıpkı birçok şarap çeşidini, birçok besteciyi, kitabı veya spor dalını aynı anda sevebileceği gibi.) Bir tane çocuktan, ebeveynden, kardeşten, öğretmenden, arkadaştan ya da ev hayvanından daha fazlasını sevebileceğimizi mutlulukla onaylarız. Böyle düşündüğünüzde, bir eşe olan aşktan beklediğimiz toptan ayrıcalık kesinlikle ve kesinlikle esrarengiz değil midir? Oysa olmasını bek-

lediğimiz şey bu *ayrıcalıktır* ve gerçekleştirmeye programlı olduğumuz şey de budur. Bunun bir sebebi olmalıdır.

Helen Fisher'in ve diğerlerinin gösterdiği gibi, âşık olma eylemine benzersiz beyin durumları eşlik eder. Bu duruma özgü olan ve yüksek derecede kendine özgü olan sinirsel aktiviteye sahip (doğal ilaçlar olarak etki eden) kimyasalların ortaya çıkışı da bu durumlara dâhildir. "Mantıksız ilk görüşte aşk, ortak ebeveynliğe olan sadakati garantiye alan ve birlikte bir çocuk yapmaya yetecek kadar uzun süre dayanan bir mekanizma olabilir" şeklindeki varsayımda, Helen'la evrim psikologları hemfikirdir. Darwinci bakış açısıyla bu, hiş kuşku yok ki, iyi bir eş seçmekte her türlü sebepten ötürü önemli bir etkendir. Ancak bir kez seçim yapıldığında (kötü bir seçim olsa bile) ve bir hamilelik ortaya çıktığında, bu seçime iyi ve kötü günde bağlı kalmak (en azından çocuk sütten kesilene kadar) daha önemlidir.

Mantıksız din, gerçekten de doğal seçilim tarafından âşık olmak için seçilime uğratılmış mantıksız beyin mekanizmalarının bir yan ürünü olabilir mi? Dinsel inanç hiç şüphesiz âşık olmakla aynı karakterde bir yapıdadır (ve her ikisi de bağımlılık yapıcı bir uyuşturucunun etkisinin niteliklerinin çoğunu taşır[1]). Nöropsikiatrist John Smythies bu iki tür çılgınlığın etkinleştirdiği beyin bölgelerinin belirgin farklılıkları olduğu konusunda bizi uyarır. Bununla beraber birkaç benzerliğe de dikkat çeker:

> Dinin birçok yüzünden birisi de, bir doğaüstü kişiye odaklanmış (örneğin Tanrı'ya), şiddetli aşk ve ek olarak bu kişinin simgelerine gösterilen derin saygıdır. İnsan hayatı geniş ölçüde bencil genlerimiz ve destek süreçleriyle güdülür. Daha olumlu bir destek dinden gelir: sevilmenin ve tehlikeli bir dünyada korunmanın sıcak ve rahatlatıcı hisleri, ölüm korkusundan kurtulmak, zor zamanlarda edilen dualara yükseklerden gelen yardım ve benzerleri. Aynı şekilde, gerçek bir kişiye (genelde karşı cinsiyetten) duyulan romantik aşk, doğaüstü kişiye duyulanla aynı yüksek yoğunlaşmayı sergiler ve aynı olumlu desteklere bağlıdır. Bu duygular diğer kişinin simgeleriyle tetiklenebilir; mektuplar, fotoğraflar ve hatta Viktorya zamanında olduğu gibi saç bukleleri.

1 *-ed.not.* Tehlikeli narkotik Gerin Oil *(Gerin Oil, Richard Dawkins tarafından dini eleştirmek için kullanılan hayali bir ilaçtır. Din (religion) kelimesinin harflerinin yerlerinin değiştirerek oluşturmuştur)* incelememe bakın: R.Dawkins, "Gerin Oil" *Free Inquiry* 24:1, 2003, 9-11

> Âşık olma hali birçok fizyolojik etkiyi yanında getirir ki buna bir fırın gibi yanmayı örnek verebiliriz.[84]

Âşık olmak ve din arasındaki kıyaslamayı 1993 yılında, dine kendini kaptırmış bir bireyin belirtilerinin, "daha yaygın olan cinsel tutkuda birleşenlerin belirtilerine şaşırtıcı düzeyde benzeyebileceğini keşfettiğimde yaptım. Bunun beyin üzerinde aşırı kuvvetli bir etkisi vardır ve bazı virüslerin bunu istismar etmek üzere evrim geçirmiş olmaları şaşırtıcı değildir." (Burada "virüsler" ifadesi bir mecazdır ve dinleri kasteder: makalemin başlığı "Akıl Virüsleri" idi.) Avila'lı Azize Teresa'nın meşhur orgazmvari görünüşü o kadar şöhretlidir ki burada yeniden aktarılmasına bile gerek yoktur. Daha ciddi olarak ve daha az şehvet içeren bir şekilde, filozof Anthony Kenny, maddeyedönüşme[1] gizemine inanmayı bir şekilde becerenleri bekleyen katıksız sevince olan tanıklığını dokunaklı bir anlatımla paylaşır. Ekmeği ve şarabı İsa'nın bedenine ve kanına dönüştürme izninin verildiği Roma Katolik Kilisesi papazı unvanını almasını tarif ettikten sonra net bir şekilde hatırladığı şeyleri şöyle anlatır:

> Ekmeği ve şarabı dönüştürebilme gücümün olduğu ilk ayların bende yarattığı coşkuyu çok net hatırlıyorum. Normalde yataktan yavaş ve ağır ağır kalkan birisiyken, ayrıcalıklı olduğum önemli görevimi yerine getireceğimi düşündüğümde tamamen ayık bir şekilde ve heyecan dolu olarak erkenden kalkardım...
>
> Beni en çok etkileyen, İsa'nın bedenine dokunmak ve bir papazın İsa'ya olan yakınlığıydı. Kutsama töreni konuşmalarının ardından tıpkı sevdiğinin gözlerinin içine bakan bir âşık gibi gözlerimi Kutsanmış Ekmek'ten alamazdım... Papazlığımın bu ilk günleri zihnime, görev üstlenme ve ürkek mutluluk günleri olarak kazındı; çok kıymetli bir şeydi ancak her an kaybedebileceğim kadar kırılgandı tıpkı uygunsuz bir evlilik gerçeğiyle sona eren bir romantik aşk macerası gibi.

Bir güvenin ışık pusulası tepkisinin eşdeğeri, görünüşte mantıksız ancak bir o kadar faydalı olan, karşıt cinsiyetten bir kişiye ama sadece bir kişiye duyulan aşktır. Yanlış çalışmanın sonucu olan yan ürün (mum alevinin içine uçmanın eşdeğeri) Yehova'ya (ya da Bakire Meryem'e ya

1 -*ed.not.* Ekmeğin ve şarabın, İsa'nın kan ve bedenine dönüşümü.

da kutsanmış ekmeğe ya da Allah'a) âşık olmak ve bu aşkın motive ettiği saçma eylemleri sergilemektir.

Biyolog Lewis Wolpert, *Kahvaltıdan Önce Altı İmkânsız Şey*'de, yapıcı mantıksızlık görüşünün bir genelleştirmesi olarak görülebilecek bir iddiada bulunur. Vurgulamak istediği, mantıksız kuvvetli inancın kararsızlığa karşı bir önlem olduğudur: "Eğer hayat kurtaran inançlara sadakatle bağlı olunmasaydı, insan evriminin ilk zamanlarında bunun sakıncaları olurdu. Örneğin, avlanırken ya da alet edevat imal ederken fikirlerin sürekli değişmesi ciddi bir zarar verirdi." Wolpert'in görüşünün dolaylı olarak anlattığı şey, en azından bazı koşullar altında, mantıksız bir görüşte diretmenin kararsız olmaktan daha iyi olduğudur, üstelik yeni bulgular ya da hükümler belirli bir değişimi desteklese bile. "Âşık olma" görüşünü özel bir durum olarak görmek kolaydır ve bu kapsamda, Wolpert'in "mantıksız kararlılık" görüşünü, saçma dinsel davranışların başlıca cephelerini açıklayabilecek bir diğer faydalı psikolojik eğilim olarak görmek oldukça makuldür: işte bir diğer yan ürün daha.

Sosyal Evrim isimli ktabında, Robert Trivers, 1976 yılında öne sürdüğü "kendini kandırmanın evrimci teorisinin" ayrıntılarına değinmiştir:

> Kendi kendini kandırma, gerçeği bilinçli zihinden saklamaktır ki bu diğer insanlardan saklamaktan daha da iyidir. Bizim kendi türümüzde, biliriz ki yapmacık gözler, terlemiş avuçlar ve boğuk sesler kandırma girişiminin bilinçli ruh haline eşlik eden stresi işaret edebilir. Aldatan kimse kandırma eyleminden bilinçsiz hale gelerek, bu işaretleri gözlemciden gizler. Böylece aldatmaya eşlik eden sinirlilik hali olmaksızın, bu kimse istediği kadar yalan söyleyebilir.

İnsanbilimci Lionel Tiger, *İyimserlik: Umudun Biyolojisi* isimli kitabında benzeri şeyler söyler. Az önce değindiğimiz yapıcı mantıksızlık türü bir bağlantı, Triver'in paragrafında "algısal savunma" için görünür:

> İnsanların bilinçli olarak görmek istedikleri şeyi görmeye doğru bir eğilimleri vardır. Abartısız bir tanımla, insanlar olumsuz çağrışımları olan şeyleri görmekte güçlük çekerken, olumlu etki bırakanları artan bir kolaylıkla görürler. Mesela, ister bireyin kişisel geçmişinden ister aldatılma deneyimleri dolayısıyla endişe çağrıştıran kelimeler, ilk kez algılanmaları için çok daha fazla dikkat gerektirirler.

Bunun dinin hüsnükuruntusuyla olan ilişkisini hecelemek gerekmez.

Dinin tesadüfî bir yan ürün (faydalı bir şeyin yanlış çalışması) olduğu şeklindeki genel teori, savunmayı istediğim teoridir. Ayrıntılar çeşit çeşit, karmaşık ve tartışılırdır. Açıklamamın faydası için "kolay aldanan çocuk" teorimi, genel "yan ürün" teorilerinin bir örneği olarak kullanmaya devam edeceğim. Bu teori (yani çocuk beyni, mantıklı sebeplerden ötürü, akıl "virüsleri" bulaşmalarına karşı savunmasızdır) bazı okuyuculardaeksik olduğu izlenimini bırakacaktır. Akıl savunmasız olabilir ancak neden şu virüse karşı değil de *bu* virüse karşı savunmasızdır? Bazı virüsler savunmasız zihinlere bulaşmakta özellikle mi uzmandırlar? Neden "enfeksiyon" din olarak beliriyor da başka bir şey olarak belirmiyor? Söylemek istediğim şeyin bir kısmı, çocuk beynine bulaşan safsatanın ne tür bir safsata olduğunun öneminin olmadığıdır. Bir kez bulaştığında, safsatanın çeşidi her ne olursa olsun çocuk büyüyecek ve aynı safsatayı bir sonraki nesle de bulaştıracaktır.

Frazer'in *Altın Dal*'ı gibi insanbilimsel bir inceleme, mantıksız insan inançlarının çeşitliliğiyle bizi etkiler. Bu inançlar bir kültüre bir kez yerleştiklerinde, sürdürülür, evrilir ve çeşitlenirler ve bu bir anlamda biyolojik evrimi anımsatır. Yine de Frazer bazı genel prensipler keşfetmiştir, "homeopatik büyü" gibi örnekler verebileceğimiz bu inançlarda, tılsımlar ve büyülü sözler etkili olmayı amaçladıkları gerçek dünya nesnesinin bazı sembolik yönlerini ödünç alırlar. Acı sonuçlar doğuran bir örnek, toz haline getirilen gergedan boynuzunun cinsel gücü arttırıcı özellikler taşıdığına inanılmasıdır. Baştan aşağı saçma olan bu efsane, gergedanın boynuzunun erekte olmuş bir penise benzemesinden ileri gelir. "Homoeopatik büyünün" alabildiğine yaygın olduğu gerçeği savunmasız beyinlere bulaşan saçmalığın bütünüyle tesadüfî ve keyfi olmadığı fikrini uyandırır.

Bu biyolojik benzetmeyi, doğal seçilime karşılık gelen bir şeyin onun üzerinde çalışmakta olup olmadığını merak etme noktasına kadar götürmek cezp edicidir. Bazı fikirler, barındırdıkları çekicilik veya değerler yüzünden veya hâlihazırdaki psikolojik yapıyla olan uyumlulukları yüzünden yayılmaya diğerlerinden daha fazla mı müsaittir ve bu günümüzdeki dinlerin gördüğümüz kadarıyla doğalarından ve özelliklerinden (doğal seçilimi canlı organizmaların varlığından sorumlu tuttuğumuz gibi bir yolla) sorumlu olan şey midir? Buradaki "değerler" sözcüğünün yalnızca sağ kalma ve yayılma kabiliyetiyle ilgili olduğunu bilmek önemlidir. Bu, bahsedilen değerlerin olumlu değerler olduğu, yani insanlık bakımından gurur duyabileceğimiz bir şeyler içerdiği anlamına gelmez.

Bir evrimsel modelde bile herhangi bir doğal seçilim olması zorunlu değildir. Biyologlar, bir genin bir nüfus içinde yayılabilmesi için iyi bir gen değil de şanslı bir gen olmasının bile yeterli olduğunu kabul ederler. Buna genetik sürüklenme deriz. Bunun doğal seçilim açısından ne kadar önemli olduğu tartışmalıdır. Ancak artık, "moleküler genetiğin yansızlık teorisi" olarak adlandırılarak geniş ölçüde kabul edilmektedir. Eğer bir gen kendisiyle tıpatıp aynı etkideki başka bir tipe dönüşüyorsa, arada fark yoktur ve seçilim bu iki genden herhangi birisini diğerine tercih edemez. Yine de, istatistikçilerin nesiller boyunca oluşan örnekleme hatası olarak adlandırdıkları şey yüzünden, bu değişime uğramış yeni şekil en sonunda gen havuzundaki orijinal şeklin yerini tamamen alabilir. Bu, moleküler seviyede gerçek bir evrimsel değişimdir (organizmaların dünyasında herhangi bir değişim görülmese bile). Bu değişim, seçilimsel avantaja hiçbir şey borçlu olmayan bir yansız evrimsel değişimdir.

Genetik sürüklenmenin kültürel eşdeğeri, dinin evrimini düşünürken boş veremeyeceğimiz inandırıcı bir seçenektir. Dil yarı biyolojik bir yolla evrim geçirir ve dil evriminin belirli bir yönü yokmuş gibidir, yani neredeyse rasgele bir gidişata sahiptir. Dil, nesilden nesile, genetiğin kültürel bir benzeri ile aktarılır, yüzyıllar boyunca yavaş yavaş değişir, ta ki en sonunda çeşitli dalları lehçeler olarak ayrılana kadar. Dilin evriminin bir kısmının bir tür doğal seçilimle şekillendirilmiş olması olasıdır ancak bu iddia çok inandırıcı görünmez. Aşağıdaki satırlarda, bu gibi bazı fikirlerin, örneğin İngilizcede 15. ve 18. yüzyıllar arasında meydana gelen Büyük Ünlü Kayması gibi şeylerin dildeki önemli akımları açıklamak için nasıl öne sürüldüğünü açıklayacağım. Ancak böylesi bir işlevsel varsayım, incelediğimiz konuların çoğunun açıklaması için gerekli değildir. Dilin genelde rasgele genetik sürüklenmenin kültürel eşdeğeriyle evrimleştiği olası görünmektedir. Avrupa'nın farklı bölgelerinde Latince dili, İspanyolca, Portekizce, İtalyanca, Fransızca, Romence ve bu dillerin çeşitli lehçeleri olacak şekilde sürüklenmiştir. En azından, bu evrimsel değişikliklerin yerel avantajlar ya da "seçilim baskılarını" yansıttığını söyleyemeyiz.

Sanırım dinler, dillerde olduğu gibi, yeterli keyfilikteki başlangıçlardan, şu an gözlemlemekte olduğumuz şaşırtıcı (ve bazen tehlikeli) düzeydeki çeşitlilik zenginliğini oluşturmaya yeter bir rasgelelikte evrim geçirmişlerdir. Aynı anda, insan psikolojisinin temelde bütün insanlarda benzer olması ile birleşen bir tür doğal seçilim de bunu bir parça etkilemiş olabilir çünkü farklı dinlerin apaçık ortak özellikleri vardır.

Örneğin birçok din, nesnel olarak mantıksız, ancak öznel olarak çekici bir öğreti öğretir ki buna göre kişiliklerimiz bedensel ölümün ardından sağ kalırlar. Ölümsüzlük fikrinin kendisi sağ kalmakta ve yayılmakta çok başarılıdır çünkü hüsnükuruntu sağlar. Hüsnükuruntu, olmasını isteyeceğiniz bir şeyi, o şeyin olduğuna ait elinizde hiçbir kanıt olmadan, sırf olmasını istiyorsunuz diye var kabul etmektir. Ve hüsnükuruntu önemlidir çünkü insan psikolojisinde, inancın arzuyla renklendirilmesine izin vermek gibi neredeyse evrensel bir eğilim vardır.

Dinin çoğu özelliğinin kendi hayatta kalışına yardımcı olma konusunda oldukça faydalı olduğuna hiç şüphe yoktur ve bu özellikler, insan kültürlerinin endişe ettikleri şeyleri kendilerine konu edinirler. Şimdi soru, bu faydalı olma durumu "akıllı tasarım" tarafından mı yoksa doğal seçilim tarafından mı meydana getirilmiştir noktasındadır. Cevap muhtemelen her ikisidir. Tasarım tarafına bakıldığında, dindar önderler dinin sağ kalmasına yardımcı olan aldatmacaları ifade etmekte dört dörtlük yeteneğe sahiptirler. Martin Luther, mantığın dinin baş düşmanı olduğundan pekâlâ haberdardı ve sık sık onun tehlikeleri konusunda uyarırdı: "İnancın sahip olduğu en büyük düşman mantıktır; dini konuların yardımına asla koşmaz ancak kutsal sözlerle sıklıkla savaşır ve Tanrıdan doğan her şeye küçümser bir tavırla yaklaşır."[85] Ayrıca: "Her kim bir Hıristiyan olmak isterse, mantığının gözlerini oymalıdır." Ve yine: "Mantık tüm Hıristiyanlarda yok edilmelidir." Luther, bir inancın saçma yönlerini, onun sağ kalmasına yardımcı olmak için akıllıca tasarlamakta hiç güçlük çekmeyecekti. Ancak bu Luther'in ya da herhangi bir başkasının onu kesinlikle tasarladığı anlamına gelmez. Bir (genetik olmayan) türde doğal seçilimle evrilmiş olabilir ve bu durumda Luther, tasarımcı değil ama etkisinin uyanık bir gözlemcisidir.

Geleneksel Darwinci gen seçilimi, dini bir yan ürün olarak meydana çıkaran psikolojik eğilimleri seçmiş olabilirse de, ayrıntıları şekillendirmiş olması olası değildir. Bir tür seçilim teorisini bu ayrıntılara uygulayacaksak, genlere değil kültürel eşdeğerlerine bakmamız gerektiğinin ipuçlarını vermiştim. Acaba dinler memleri oluşturan türden şeyler midir?

Yavaş Bas
Çünkü Memlerimin Üzerine Basıyorsun

Dini konulardaki gerçeklik, sadece günümüze kadar gelebilmiş düşüncelerden başka bir şey değildir
Oscar Wilde

Bu bölüm şu gözlem sonucuyla başladı; Darwinci doğal seçilim israftan nefret ettiği için, bir türün her yerinde birden bulunan bir özellik (mesela din gibi) mutlaka ona bir fayda sağlıyor olmalıdır, aksi takdirde süregelmiş olamayacaktı. Fakat bu faydanın bireyin sağ kalmasıyla ya da üreme başarısıyla ilgili olmasının gerekmediğinin ipuçlarını verdim. Gördüğümüz üzere, nezle virüsünün kendi genlerine faydası, biz insanlar arasındaki bu berbat rahatsızlığın heryerdeliğini yeterli düzeyde açıklar.[1] Üstelik faydalananın her zaman genler olması da gerekmez. Herhangi bir *kopyalayıcı* aynı vazifeyi görecektir. Genler yalnızca kopyalayıcıların en açık örnekleridir. Diğer adaylar ise, bilgisayar virüsleri ve kültürel miras öğeleridir (yani bu bölümün konusu olan memlerdir). Eğer memleri anlamak istiyorsak, önce doğal seçilimin tam olarak nasıl işlediğini biraz daha yakından incelemeliyiz.

Doğal seçilim, en genel haliyle, alternatif kopyalayıcılar arasından bir seçim yapmak zorundadır. Bir kopyalayıcı, kendisinin birebir kopyalarını üreten (ve arada sırada kendinin çok az değişik kopyalarını ya da "mutasyonlarını" yapan) bir parça kodlanmış bilgidir. Bununla ilgili nokta bir Darwinci noktadır. Kopyalanmakta iyi hale gelmiş farklılaşmış türdeki kopyalayıcılar, kopyalamada daha kötü kalmış olan alternatif kopyalayıcıların aleyhine olacak şekilde fazlalaşırlar. Bu en basit haliyle, doğal seçilimdir. İlk model koplayıcımız bir gendir yani sayısı bilinmeyen nesiller boyunca, neredeyse her zaman kesin doğrulukta kopyalanmış bir DNA yayıdır. Mem teorisinin başlıca sorgusu, genler gibi gerçek kopyalayıcılar olarak davranan kültürel taklit öğelerinin olup olmadığıdır. Memlerin zorunlu olarak genlerin yakın benzerleri olduklarını söylemiyorum, sadece genlerle ne kadar benzer olurlarsa, mem teorisi o kadar başarılı olacaktır; ve bu bölümün amacı mem teorisinin dinin özel durumunda işe yarayıp yaramayacağını *sormaktır*.

Gen dünyasında, kopyalamada arada sırada oluşan hatalar yani mutasyonlar, gen havuzunun herhangi bir genin alternatif türevlerini yani

1 Özellikle benim ülkemdeki şu milli basmakalıp efsanenin ışığında: "Voici l'anglais avec son sang froid habituel" (İşte alışılmış kahrolası soğukalgınlığıyla bir İngiliz).

allellerini içermesine yol açar ve bu yüzden bunlar birbirleriyle rekabet ediyor gibi görünebilirler. Ne için rekabet peki? Rekabet, bu allel genler kümesine ait olan belirli bir kromozomsal nokta ya da "gezenek" içindir. Ve nasıl rekabet ederler? Doğrudan bir moleküller arası çarpışma olmasa da vekâleten bir çarpışma olur. Savaşan vekiller, genlerin "fenotipsel karakteristikleri" yani bacak uzunluğu ya da post rengi gibi şeylerdir: vekiller, genlerin anatomik, psikolojik, biyokimyasal ve davranışsal olarak kendilerini gösterdikleri halleridir. Bir genin kaderi, normalde nesilden nesile aktarıldığı bedenlere bağlıdır. Bir gen, bu bedenleri ne ölçüde etkilediğine göre, kendisinin gen havuzunda hayatta kalma şansını etki eder. Nesiller ilerledikçe, gen havuzundaki fenotipik değerleri sayesinde, genlerin sıklıkları artar ya da azalır.

Aynısı memler için de doğru olabilir mi? Memlerin genlerden farklı oldukları bir yön, kromozomlara, gezeneklere, allellere ya da eşeyli yeniden birleşmelere karşılık gelen şeylerin memlerde olmamasıdır. Mem havuzu gen havuzuna kıyasla daha dağınık ve düzensizdir. Yine de belirli memlerin, alternatif memlerle rekabetçi etkileşimlerinin sonucunda "görülme sıklıklarının" değişkenlik gösterebileceği bir mem havuzundan bahsetmek saçmalık olmaz.

Bazı insanlar, genelikle memlerin bütünüyle genler gibi olmadığı gerçeğinden ileri gelen çeşitli sebeplerle, memsel açıklamalara karşı çıktılar. Bir genin kesin fiziksel doğası artık bilinirken (gen bir DNA dizisidir) memlerin doğası bilinmemektedir ve farklı mem bilimciler bir fiziksel ortamdan diğerine geçerek birbirlerinin aklını karıştırırlar. Memler yalnızca beyinlerde mi bulunur? Ya da, diyelim ki belirli bir şiirin her kâğıt veya elektronik kopyası, mem olarak adlandırılmayı hak eder mi? Ve ayrıca, genler çok yüksek doğrulukla kopyalanırlar oysa memler kopyalanıyor olsalar bile, bunu çok düşük bir doğrulukla yapmıyorlar mıdır?

Memlerin bu sözde sorunları abartılmaktadır. En önemli itiraz, memlerin Darwinci kopyalayıcılar gibi işleyemeyecekleri kadar yetersiz olan bir doğrulukta kopyalanıyor oldukları iddiasıdır. Kuşku şundan kaynaklanır: eğer her nesildeki "mutasyon oranı" yüksek ise, Darwinci seçilim mem havuzundaki sıklığına etki edemeden mem mutasyon geçirerek kendi kendini yok etmiş olacaktır. Ancak bu sorun yanıltıcıdır. Genç bir çırağa özel bir beceriyi öğretmeye çalışan bir marangoz ustasını ya da tarih öncesine ait bir taş yontma ustasını hayal edin. Eğer çırak, ustasının her el hareketinin bağlılıkla kopyasını tekrarlarsa, memin ustadan çırağa aktarımının birkaç "nesli" sonunda tanınmayacak kadar mutasyona uğrayacağını gerçekten de bekleyebilirdiniz. Ancak elbette

ki çırak her el hareketinin bağlılıkla kopyasını yapmayacaktır. Böyle yapması anlamsız olacaktı. Bunun yerine, ustasının ulaşmaya çalıştığı hedefe dikkat eder ve onu taklit eder. Gerektiği kadar çekiç darbesi uygulayıp, çiviyi çıkıntı yapmayacak şekilde çakar ve bu darbelerin sayısı muhtemelen ustasının darbelerinin sayısıyla eşit olmaz. Sınırsız sayıdaki taklitçi "nesillere" hiç değişmeden geçebilen taklitler işte bu gibi kurallardır; uygulamanın ayrıntılarının bireyden bireye ve durumdan duruma ne kadar farklılık gösterdiğinin hiçbir önemi yoktur. Örmede kullanılan dikiş stilleri, halat düğümleri ya da balık ağları, origaminin kâğıt katlama modelleri, çömlekçilikte ve marangozlukta faydalı püf noktaları: bunların hepsi, hiç değişmeden sınırsız sayıda taklitçi nesillere gerçekten aktarılma şansı olan ayrık unsurlara sadeleştirilebilir. Ayrıntılar bireysel özelliklere bağlı olarak değişebilir fakat işin özü değişmeden aktarılır ve bu da memlerin işe yaraması için genlerle benzeşmesi gereken tek noktadır.

Susan Blackmore'un *Mem Makinesi* isimli kitabına yazdığım önsözde, bir Çin yelkenlisi modeli yapmaya yarayan origami işleminden bir örnek üretmiştim. Bu, otuz iki katlama (ya da katlama benzeri) işlemi gerektiren oldukça karışık bir tariftir. Sonuç (yani Çin yelkenlisi) hoş bir cisimdir ve "embriyolojisindeki" en az üç ara aşama yani ismen, "katamaran", "iki kapaklı kutu" ve "resim çerçevesi" de hoştur. Tüm bu işlem bana gerçekten bir embriyo zarının şekil değiştirirken blastula'dan gastrula'ya ve ardından neurula'ya geçişinde yaşadığı katlanma ve çukur yaratma safhalarını anımsatır. Çin yelkenlisi yapmayı babamdan çocuk yaşlardayken öğrenmiştim ve babam ise yine aynı yaşlardayken bu becerisini yatılı okulunda edinmişti. Onun zamanında, bir okul müdiresi tarafından başlatılan Çin yelkenlisi çılgınlığı okula tıpkı bir kızamık salgını gibi yayılmış ve ardından yine tıpkı bir kızamık salgını gibi ortadan kaybolmuş. Yirmi altı yıl sonra, o müdire çoktan ayrılmışken, ben de aynı okula gittim. Çılgınlığı tekrar başlattım ve yine başka bir kızamık salgını gibi yayıldı ve yine kayboldu. Bu gibi öğretilebilir becerilerin salgın bir hastalık gibi yayılabildiği gerçeği bize memetik aktarmanın yüksek doğruluğuyla ilgili önemli bir şeyler anlatır. 1920'lerde babamın kuşağından çocukların yaptığı yelkenlilerle, 1950'lerde benim kuşağımın yaptığı yelkenliler arasında genel anlamda bir fark olmadığından emin olabiliriz.

Çocuk oyunu olan Kulaktan Kulağa'nın bir uyarlaması ile bu fenomeni daha sistematik biçimde inceleyebiliriz. Daha önce hiç Çin Yelkenlisi yapmamış iki yüz kişiyi alın ve bu kişileri onar kişilik ekiplerden oluşan yirmi ayrı takıma ayırın. Bu yirmi takımın liderlerini bir masanın etra-

fına çağırın ve onlara Çin Yelkenlisi yapmayı göstererek öğretin. Ardından bu liderler kendi takımlarından bir ikinci kişiye, diğerleri görmeyecek şekilde, yine göstererek Çin Yelkenlisi yapmasını öğretsin. Sonra her ikinci "kuşak" kişi, kendi takımındaki bir üçüncü kişiye bunu öğretsin ve bu işlem her takımın onuncu bireyine kadar devam etsin. Yapılan tüm yelkenlileri alın ve sonradan yapacağınız kontrol için üzerlerine hangi takıma ve hangi "kuşağa" ait olduklarını belirten sayılar koyun.

Bu deneyi ben henüz gerçekleştirmedim (gerçekleştirmeyi isterdim) ama sonuçların ne olacağı hakkında oldukça güçlü tahminlerim var. Tahminime göre, bu yirmi takımın hepsi birden bu beceriyi onuncu üyelerine kadar geçirmeyi başaramayacaktır ancak yine de kayda değer sayıda takım bunu başaracaktır. Takımların bazılarında hatalar meydana gelecektir: belki de zincirdeki zayıf bir halka, işlemdeki hayati bir adımı unutacak ve ardından gelen herkes bariz biçimde başarısız olacaktır. Belki de takım en fazla 4 nolu adım olan "katamarana" kadar gelecek ama ondan sonra bocalayacaktır. Belki de takım 13'ün sekizinci üyesi "iki kapaklı kutu" ve "resim çerçevesinde" bir "mutasyon" yaratacak ve takımının dokuzuncu ve onuncu üyesi mutant türü kopyalayacaktır.

Şimdi, bu takımlardan beceriyi başarıyla onuncu kuşağa aktarmış olanı için daha ileri derece bir tahmin yapacağım. Eğer yelkenlileri "kuşaklarına" göre sıralarsanız, kuşak sayısı ilerlerken sistematik bir kötüye gitme göremezsiniz. Diğer taraftan, eğer her açıdan bu deneyle aynı olan ama aktarılan becerinin origami değil de yelkenlinin bir *çizimini* kopyalamak olduğu bir deney yapmak isterseniz, 1. kuşaktan 10. kuşağa kadar "sağ kalan" örneğin doğruluğunda kesinlikle sistematik bozulmalar saptarsınız.

Deneyin çizim uyarlamasında, tüm 10. kuşak çizimler 1. kuşak çizimlerle bazı küçük benzerlikler gösterecektir. Ve her takım içinde, sonraki kuşaklara doğru ilerlerken benzerlik, hemen hemen sürekli biçimde bozulacaktır. Deneyin origami uyarlamasında, bunun aksine, hatalar ya hep ya hiç olacaktır, yani bunlar "dijital" mutasyonlar olacaktırlar. Ya bir takım hata yapmayacak ve onuncu kuşak yelkenli ortalamada, beşinci ya da birinci kuşak yelkenliden ne daha kötü, ne daha iyi olacaktır; ya da kuşaklardan birinde bir "mutasyon" ortaya çıkacak ve hatalı kuşağın arkasından gelen kuşakların tüm çabaları baştan aşağı fiyasko olacaktır çünkü takipçiler bu mutasyonu genelde bağlılıkla devam ettirmiş olacaktır.

Bu iki beceri arasındaki çok önemli fark nedir? Fark, origami becerisinin bir dizi ayrık eylemden oluşması ve bu eylemlerin hiç birisinin

kendi içinde yerine getirilmesinin zor olmamasıdır. Çoğunlukla işlemler şunun gibidir: "her iki tarafı ortaya doğru katlayın." Belirli bir takım üyesi bu adımı beceriksizce yerine getirebilir ama her ne olursa olsun takımın bir sonraki üyesi onun ne yapmaya *çalıştığını* kolayca anlayacaktır. Origami adımları "kendilerini standartlaştırırlar." Onları "dijital" yapan da işte budur. Bu marangoz ustası örneğimdeki gibidir, oradaki ustanın tahtadaki çivi kafasını çekiç darbelerinin ayrıntılarına dikkat etmeden dümdüz etme amacı, çırağı için çok nettir. Bir origami tarifinin belirli bir adımını ya doğru ya da yanlış öğrenirsiniz. Resim çizme becerisi, bunun aksine, analog bir beceridir. Herkes deneyebilir ancak bazıları bir çizimi diğerlerine göre daha doğru olarak kopyalar ve hiç kimse kusursuz kopyalayamaz. Kopyanın doğruluğu, ona harcanan zaman ve özen miktarına da bağlıdır ve bunlar sürekli olarak değişen niceliklerdir. Üstelik bazı takım üyeleri kendilerine gösterilen çizim örneğini doğrudan kopyalamak yerine güzelleştirir ve "geliştirirler."

Kelimeler (en azından anlaşıldıklarında) tıpkı origami adımları gibi kendilerini standartlaştırırlar. Orijinal kulaktan kulağa oyununda, ilk çocuğa bir hikaye anlatılır ya da bir cümle söylenir ve bir sonraki çocuğa aktarması istenir ve böyle devam eder. Eğer cümle yaklaşık yedi kelimeden azsa ve tüm çocukların ana dilinde ise, on kuşak boyunca değişmeden sağ kalması için iyi bir şansı var demektir. Eğer bilinmeyen bir yabancı dildeyse, çocuklar kelime kelime değil fonetik olarak taklit etmeye zorlanacaklardır ve bu ileti sağ kalamaz. Kuşaklar boyunca bozulma şekli resim çizmede olduğu gibidir ve cümle de bozulacaktır. Mesajın çocukların ana dilinde bir anlamı varsa ve "allel" ya da "fenotip" gibi alışılmadık kelimeler içermiyorsa, sağ kalır. Sesleri fonetik olarak taklit etmek yerine, her çocuk her kelimeyi sınırlı bir kelime haznesinin öğeleri olarak ayırt edecek ve aynı kelimeyi seçecektir, üstelik çocuklar arası geçiş olurken kelimeler büyük ihtimalle farklı aksanlarla telaffuz edilmesine rağmen. Yazılı lisan da kendini standartlaştırır çünkü kâğıt üzerindeki kıvrımlı çizgiler, ayrıntılarda her ne kadar farklı olursa olsunlar sonlu olan bir alfabeden örneğin 26 harflik bir alfabeden alınırlar.

Memlerin kendini standartlaştırma işlemine bağlı olarak bazen oldukça kesin doğruluk sergileyebildiği gerçeği, mem gen benzeşiminden kaynaklanan bazı yaygın itirazları yanıtlamaya yeterlidir. Nasıl olursa olsun, mem teorisinin ana amacı, gelişiminin bu başlangıç zamanlarında Watson-Crick genetiğiyle eş değerde olan geniş kapsamlı bir kültür teorisi ortaya koymak değildir. Memleri savunmakta asıl amacım, aslında, genin tek Darwinci açıklama olduğu izlenimine bir karşı atak

yapmaktı ve bunu yapmasam *Gen Bencildir* kitabının yayabileceği bir izlenimdi. Peter Richerson ve Robert Boyd, "mem" kelimesinin benimsenmemesi için sebepler sunmalarına ve bu ifade yerine "kültürel çeşitlenmeler" ifadesini yeğlemelerine rağmen, özenli ve değerli kitapları *Yalnızca Genler Sayesinde Değil* ile konunun önemini vurgularlar. Stephen Shennan'ın *Genler, Memler ve İnsanlık Tarihi*, Boyd ve Richerson'ın daha önce yazdıkları mükemmel kitap *Medeniyet ve Evrimsel Süreç*'ten esinlenmişti. Memleri ele alan diğer kitap örnekleri Robert Aunger'in *Heyecan Verici Mem*, Kate Distin'in *Bencil Mem* ve Richard Brodie'nin *Akıl Virüsü: Modern Mem Bilimi*'dir.

Ancak memsel teoriyi diğerlerine kıyasla daha ileri taşıyan kişi *Mem Makinesi* isimli kitabıyla Susan Blackmore'dur. Beyinlerle dolu bir dünyayı ve bu beyinleri (ya da bilgisayarlar ya da radyo frekans bantları gibi diğer taşıyıcı ve ileticileri) işgal etmek için itişip kakışan memleri defalarca gözünde canlandırır. Tıpkı bir gen havuzundaki genlerde olduğu gibi, yaygınlaşacak memler, kendilerini kopyalatmakta iyi olanlar olacaktır. Bunun sebebi, başarılı kopyalanan memlerin doğrudan çekiciliklerinin olmasıdır tıpkı ölümsüzlük meminin büyük ihtimalle bazı insanları cezbetmesi gibi. Ya da bu sebep, mem havuzunda çoktan sayıca fazlalaşmış diğer memlerin varlığında gelişmiş olmaları olabilir. Bu, mem komplekslerine ya da "mempleksler" neden olur. Memlerde her zaman alıştığımız üzere, benzeşimimizin genetik orjinaline geri dönerek olayı anlarız.

Daha açıklayıcı bir anlatım sunmak için genleri birbirinden bağımsızca hareket eden izole birimler olarak ele aldım. Ancak elbette birbirlerinden bağımsız değildirler ve bu durum kendini iki yolla belli eder. İlk olarak, genler, kromozomların içinde doğrusal biçimde dizilmişlerdir ve bu yüzden, kuşaklar boyunca yol alırken bitişik kromozomsal yerleri işgal etmiş belirli diğer genlerin eşliğinde yol almaya meyillidirler. Biz doktorlar bu tür bir bağlantıya *bağlantı* deriz ve bu konuyu daha fazla uzatmayacağım çünkü memlerin kromozomları, allel genleri ya da eşeyli yeniden birleşmeleri yoktur. Genlerin bağımsız olmadığı diğer yön genetik bağlantıdan çok farklıdır ve burada iyi bir memetik benzeşim vardır. Bu durum embriyolojiyle ilgilidir ki bu genetikten tamamen farklıdır (bu gerçek sık sık yanlış anlaşılır). Bedenler fenotipik mozaik parçalardan oluşan ve her parçada farklı bir genin payı olan birleştirilmiş yap-bozlar değildirler. Genlerle, anatomi veya davranış birimleri arasında birebir eşleşme yoktur. Genler, bir bedenle noktalanan gelişimsel *süreçlerin* programlamasında yüzlerce diğer genle "iş birliği"

yaparlar, tıpkı bir tabak yemekle sonlanan yemek pişirme sürecindeki iş birliği yapan tarif kelimeleri gibi. Tarifin her bir kelimesi yemeğin farklı bir lokmasına denk gelmez.

Demek ki genler bedenleri inşa etmek için karteller halinde iş birliği yaparlar ve bu, embriyolojinin en önemli prensiplerinden biridir. Doğal seçilimin, alternatif karteller arasındaki bir tür grup seçilimiyle gen kartellerini kayırdığını söylemek caziptir. Ama bu birbirine karıştırma olur. Gerçekte olan, gen havuzundaki diğer genlerin *ortamın* büyük bir bölümünü oluşturduğu ve bu ortamda her genin allel geni karşısında seçilime uğradığıdır. Her gen diğer genlerin varlığında başarılı olmak üzere seçilime uğradığı için (ki bu diğer genler de aynı yolla seçilime uğramıştır) birbirleriyle işbirliği yapan gen kümeleri *ortaya çıkar*. Burada planlı bir ekonomiden çok bir serbest pazar ekonomisi benzeri durum vardır. Bu pazarda bir kasap ve bir ekmekçi vardır fakat belki de bir şamdan imalatçısı için küçük bir boşluk. Doğal seçilimin görünmez eli boşluğu doldurur. Bu olay, kasap, ekmekçi ve şamdan imalatçısı üçlüsünü kayıran bir merkezi planlamacıya sahip olmaktan farklıdır. Görünmez bir el tarafından birleştirilmiş olan birbirleriyle iş birliği içindeki kartel fikri, dinsel memleri ve onların nasıl işlediklerini anlamamız konusunda merkezi noktamız haline gelecektir.

Değişik türde gen kartelleri değişik gen havuzlarında ortaya çıkar. Etobur gen havuzları, avları tespit eden organları, av yakalama pençelerini, köpek dişlerini ve et sindirimi enzimlerini programlayan genleri ve diğer birçok farklı geni içerir ve her gen diğerleriyle iş birliği yapmak üzere mükemmel biçimde ayarlıdır. Diğer yandan, bu sefer otobur gen havuzlarında, birbirleriyle karşılıklı uyum içinde olan farklı gen kümeleri, birbirleriyle işbirliği yaptıkları için kayrılırlar. Bir genin fenotipinin, türün dış çevresiyle (çöl, ormanlık alan ya da her neyse) uygun olduğu için genin kayrıldığı fikrine aşinayız. Burada anlattığım nokta, bu genin aynı zamanda kendi gen havuzundaki diğer genlerle olan uyumu yüzünden de kayrıldığıdır. Etobur bir gen, otobur bir gen havuzunda ve otobur bir gen de bir etobur havuzda sağ kalmayacaktır. Bir genin uzun vadeli bakış açısıyla, türün gen havuzu (eşeyli üreme ile karıştırılan ve yeniden karıştırılan gen kümeleri) her genin işbirliği yapma yeteneğiyle seçildiği genetik ortamı oluşturur. Mem havuzları gen havuzlarına göre daha düzensiz ve dağınık olsa da, hâlâ bir mempleksteki her memin "ortamının" önemli bir parçası olan bir mem havuzundan bahsedebiliriz.

Bir mempleks, mempleksteki diğer üyelerin varlığında başarıyla sağ kalan bir memler kümesidir (bu memlerin kendi başına sağ kalmakta

başarılı olmaları zorunlu değildir). Bir önceki kısımda, dil evriminin ayrıntılarının bir tür doğal seçilimle kayrıldığına şüpheyle baktığımı belirtmiştim. Bunun yerine dil evriminin rasgele bir sürüklenmeyle idare edildiğini tahmin etmiştim. Bazı ünlülerin ve ünsüzlerin diğerlerine nazaran dağlık arazide daha başarılı olduğu ve bu yüzden İsviçre, Tibet ve Ant Dağı lehçelerinin tipik sesleri halini almaları, diğer bazı seslerin ise sık ormanlarda fısıldamaya uygun olduklarından Pigme ve Amazon dillerinin karakteristiği oldukları görüşü oldukça mantıklıdır. Ancak dilin doğal seçilimiyle ilgili verdiğim bir örnek (Büyük Ünlülerin Değişimi'nin işlevsel bir açıklaması olmalı teorisi) bu türden değildir. Daha çok, karşılıklı uyum içerisindeki mempleksere uyum sağlamış memlerle ilgili olmalıdır. İlk önce bilinmeyen nedenlerle bir ünlü değişti; belki de sevilen ya da güçlü bir birey taklit edildi, örneğin İspanyol peltek konuşma tarzının iddia edilen kökeninde olduğu gibi. Büyük Ünlü Değişiminin nasıl başladığını fazla önemsememek gerekir: bu teoriye göre, bir ünlünün değişmesiyle birlikte belirsizliği azaltmak için, diğer ünlüler de sırasıyla değişmelidir ve bu, aşama aşama devam eder. Sürecin bu ikinci adımında, memler halihazırda varolan mem havuzlarının arka planına dayalı olarak seçildiler ve dolayısıyla karşılıklı uyumlu memlerden oluşan yeni bir mempleks gelişti.

En sonunda memetik din teorisine dönecek kadar donanım kazandık. Bazı dinsel görüşler, tıpkı bazı genler gibi, sadece değerleri sayesinde süregelmiş olmalıdırlar. Bu memler onları çevreleyen diğer memler ne olursa olsun herhangi bir mem havuzunda sağ kalacaklardır. (Şu çok önemli noktayı yinelemeliyim ki "değerleri" sözcüğünün buradaki anlamı sadece "havuzda sağ kalma becerisidir." Bundan başka bir değer yargısı taşımaz.) Bazı dinsel görüşler ise mem havuzundaki sayıca fazlalaşmış diğer memlerle uyumluluklarından ötürü, bir mempleksin parçası olarak sağ kalırlar. Aşağıdakiler, ya salt "değer" sahibi oldukları için ya da halihazırdaki mempleksle uyumlu oldukları için mem havuzunda muhtemelen sağ kalma değerine sahip olabilen dinsel memlerin kısmi bir listesidir:

- Öldükten sonra yaşamaya devam edeceksiniz.
- Eğer savaşta şehit düşerseniz, cennetin yetmiş iki bakireyle keyif çatacağınız bilhassa şahane bir bölümüne gideceksiniz (talihsiz bakireleri de bir düşünün).

- Kâfirler, dini saptıranlar ve din değiştirenler öldürülmelidir (ya da cezalandırılmalıdır, örneğin ailelerinden uzaklaştırılarak).

- Tanrının yüce meziyetlerine inanın. Eğer inancınızın bocaladığını hissederseniz, onarmak için sıkı çalışın ve inançsızlığınız konusunda yardım etmesi için Tanrıya yalvarın. (Pascal'ın Bahsi'nden bahsederken "Tanrının bizden tek istediği sadece inançtır" şeklindeki tuhaf sanıdan bahsetmiştim. O an bunu bir tuhaflık olarak nitelemiştim. Şimdiyse elimizde onun bir açıklaması var.)

- İman (kanıtsız inanç) bir erdemdir. İnançlarınız kanıta ne kadar karşı gelirse, o ölçüde erdemlisiniz. Mantığa ve kanıta rağmen, gerçekten tuhaf, dayanaksız ve katlanılmaz bir şeye inanmayı beceren erdemli inançlılar özellikle daha çok ödüllendirileceklerdir.

- Herkes, hatta dinsel inançları olmayanlar bile, bu inançlara istemsiz ve sorgusuz bir hürmetle, diğer türden inançlara gösterilenden daha yüksek seviyede saygı duymalıdır (bunu Bölüm 1'de gördük).

- Bazı garip şeyler vardır ki (Kutsal Üçleme, şarabın kana dönüşmesi ve yeniden canlanma gibi) bunları anlamamız *planlanmamıştır*. Bunlardan birini bile anlamaya çalışmayın, çünkü bu girişim onları harap edebilir. Bunlara *gizem* diyerek tatmin olmanın yollarını öğrenin.

- Güzel müzik, sanat ve kutsal kitaplar, dinsel fikirlerin kendi kendini çoğaltan simgeleridir.[1]

Yukarıdaki listedeki bazı başlıkların büyük olasılıkla mutlak sağ kalma değerleri vardır ve herhangi bir mempleks içinde gelişeceklerdir. Ancak, genlerde olduğu gibi, bazı memler sadece diğer memlerin uygun zeminine dayalı olarak sağ kalırlar ve alternatif mempleksler ortaya

1 Çeşitli okullar ve sanat türleri alternatif mempleksler olarak tahlil edilebilir, sanatçılar daha önce yaşamış sanatçıların fikir ve motiflerini taklit ettikçe ve yeni motifler ancak ve ancak diğerleriyle iç içe geçtiklerinde sağ kalırlar. Aslında, Sanat Tarihi'nin tüm bilimsel denetimi, resimleme ve simgeciliğin karmaşık kopyalanmasıyla birlikte, ayrıntılı bir mempleks çalışması olarak görülebilir. Detaylar mem havuzunda var olan diğer memlere göre desteklenir ya da beğenilmeyebilir ve bunların arasında genelde dinsel memler vardır.

çıkmasına öncülük ederler. İki farklı din iki alternatif mempleks olarak görülebilir. Belki de İslam etobur bir gen bileşimine, Budizm ise otobur bir bileşime benzemektedir. Bir dinin, her anlamda, diğer bir dinden daha "iyi" olmadığı görüşü gibi, etobur genler de otobur genlerden daha "iyi" değildir. Bu tür dinsel memlerin sağ kalmak için herhangi bir mükemmel uygunluklarının olması şart değildir; bununla birlikte, ait oldukları dinin diğer memlerinin arasında gelişmek anlamında iyidirler ancak diğer dinlerin memlerinin arasında aynı başarıyı gösteremezler. Bu örneğe göre, örneğin Roma Katolikliği ve İslam illa ki farklı bireyler tarafından tasarlanmak zorunda değildir fakat farklı mempleksler olarak, memlerinin her biri kendi ait oldukları mempleksklerdeki diğer memler içinde bağımsızca evrimleşmişlerdir.

Örgütlü dinler insanlar tarafından örgütlenmiştir, yani papazlar, piskoposlar, hahamlar, imamlar ve ayetullahlar tarafından. Ancak, Martin Luther ile ilgili değindiğim konuya tekrar dönersek, bu dinlerin insanlar tarafından tasarlandığı ve dizayn edildiği anlamına gelmez. Dinler nüfuz sahibi bireylerin yararına kullanılmış ve üzerlerinde oynama yapılmış olsa da, kuvvetle muhtemeldir ki her dinin ayrıntılı yapısı büyük ölçüde bilinçsiz evrim tarafından şekillenmiştir. Genetik doğal seçilimle değil, çünkü bunların hızlı evrilmesinden ve birbirleriyle olan farklılaşmalarından sorumlu olabilmesi için genetik doğal seçilim çok yavaş kalır. Bu hikayede genetik doğal seçilimin rolü, tercihleriyle ve eğilimleriyle (memetik seçilimin arka planını oluşturan donanım platformu ve alt seviye sistem yazılımı olan) beyni sağlamaktır. Bu arka plan göz önüne alındığında, bir tür memetik doğal seçilim, belirli dinlerin ayrıntılı evrimlerine akla yakın bir açıklama sunabilirmiş gibi görünüyor bana. Bir dinin evriminin erken aşamalarında, yani dinin organize olmasından önce, basit memler insan psikolojisine dayalı evrensel çekiciliklerinin sağladığı değerle sağ kalırlar. Tam bu nokta, dinsel mem teorisinin ve dinin psikolojik yan ürün teorisinin birbiriyle örtüştüğü noktadır. Dinin, organize, ayrıntılı ve keyfi olarak diğer dinlerden farklı bir hal aldığı sonraki aşamalar, mempleks (karşılıklı uyumlu memler kümesi) teorisiyle oldukça iyi biçimde ele alınabilir. Bu, papazların ve diğerlerinin kasıtlı manipülasyonlarından oluşan ilave durumun oynadığı rolü ortadan kaldırmaz. Dinler büyük olasılıkla, en azından kısmen, zekice tasarlanmışlardır, tıpkı sanattaki tarzlar ve modalar gibi.

Hemen hemen tamamı zekice tasarlanmış olan bir din Scientology'dir ancak sanırım bu bir istisnadır. Tamamen tasarlanmış dinler için bir di-

ğer aday Mormonizm'dir. Joseph Smith, yani Mormonizm'in girişimci ve yalancı mucidi, tamamen yeni bir kutsal kitap toparlamak için elinden geleni ardına koymadı; Mormon Kitabı, baştan aşağı sahte bir Amerikan tarihi anlatır ve baştan aşağı sahte bir on yedinci yüzyıl İngilizcesiyle yazılmıştır. Ancak Mormonizm on dokuzuncu yüzyılda üretildikten bu yana evrim geçirdi ve şu anda Amerika'nın en itibarlı dinlerinden biri haline geldi; aslında en hızlı gelişen din olduğu iddia edilir ve hatta bir başkan adayı çıkarabileceğinden bahsedilir.

Çoğu din evrim geçirir. Hangi dinsel evrim teorisini benimsersek benimseyelim, bu benimsediğimiz teori, doğru koşullar altında, dinsel evrim sürecinin şaşırtıcı hızını açıklayabilecek yeterlilikte olmalıdır. Şimdi bunun bir örneğini inceleyelim.

Kargo İnançları

Brian'ın Hayatı isimli bölümde, Monty Python isimli İngiliz komedi programı ekibinin doğru anladığı birçok şeyden birisi, yeni bir dinsel inancın ortaya çıkmaktaki olağanüstü çabukluğuydu. Bir dinsel inanç neredeyse bir gecede türeyebilir, sonra bir kültürün içine yerleşir ve burada rahatsız edici düzeyde baskın bir rol oynar. Yeni Gine ve Pasifik Melanezyası'nın "kargo inançları" gerçek hayattan en ünlü örneği teşkil eder. Bu inançların bazılarının başlangıçtan bitişe kadar tüm tarihi, bir insan yaşamı kadar sürede gerçekleşmiştir. Ortaya çıkışı güvenilir bir şekilde doğrulanmamış olan İsa inancının aksine, bu inançlarda olayların akışının tamamının gözlerimizin önüne serildiğini görebiliyoruz (ve bu durumda bile, göreceğimiz üzere, bazı ayrıntılar artık ortadan kaybolmuştur). Hıristiyanlık inancının neredeyse kesin bir şekilde, çok benzer bir yolla başladığını ve başlangıçta aynı yüksek hızda yayıldığını tahmin etmek büyüleyicidir.

Kargo inançları konusunda en uzman çalışma, David Attenborough'un *Cennet Uğruna Macera* isimli kitabıdır ve David bana bu kitabı epey nazik bir şekilde sundu. On dokuzuncu yüzyıldaki ilk inançlardan, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde gelişen en ünlülerine kadar tüm inançlar için kalıp aynıdır. Öyle görünüyor ki her hikâyede, ada halkları, adalarını istila eden beyaz göçmenlerin (yöneticiler, askerler ve misyonerler dâhil olmak üzere) sınırsız servetleri altında eziliyorlar. Bu insanlar bir ihtimal Arthur C.Clarke'ın Üçüncü İlkesi'nin kurbanlarıdır ki buna Bölüm 2'de değinmiştim: "Yeterli düzeyde ilerlemiş herhangi bir teknoloji büyüden ayırt edilemez."

Ada halkları, beyaz adamın tadını çıkardığı mucizelerin hiç birinin aslında beyaz adamın kendisi tarafından yapılmadığını fark etti. Eşyalar tamir edilmeleri gerektiğinde başka yerlere gönderiliyordu ve yenileri gemilerle ve daha sonraları uçaklarla "kargo" olarak gelmeye devam ediyordu. Beyaz adamın bir şey ürettiği ya da tamir ettiği hiç görülmemişti ve aslında faydalı iş olarak nitelendirilebilecek hiçbir şey yapamıyordu (bir masanın arkasında oturup kâğıt karıştırmak belli ki bir tür dini bağlılıktı). O halde "kargo" da doğaüstü bir kaynaktan geliyor olmalıydı. Ve sanki bunu onaylarcasına, beyaz adamlar yalnızca ayinsel seremoni olarak değerlendirilebilecek birtakım eylemler sergiledi:

> Tellerle sabitlenmiş uzun direkler diktiler; ışık saçan ve acayip gürültüler ve boğuk sesler çıkaran kutuları dinleyerek oturdular; yerel halkı birbirinin aynı kıyafetler giymeye ikna ettiler ve onları bir yukarı bir aşağı uygun adım yürüttüler; ki bundan daha gereksiz bir uğraş üretmek neredeyse imkansızdı. Ve sonrasında yerli halk gizemin cevabını yanlış anlamış olduğunu fark etti. Bu anlamsız eylemler, beyaz adamın tanrıları bu kargoları göndermeye ikna ettikleri ayinlerdi. Eğer yerli halk kargo istiyorsa, o halde onlar da bu şeyleri yapmalıydı.

Çarpıcıdır ki, benzer kargo inançları, hem coğrafik hem de kültürel olarak birbirinden oldukça uzak adalarda, bağımsızca türemiştir. David Attenborough anlatmaya şöyle devam ediyor:

> İnsanbilimciler Yeni Kaledonya'da iki, Solomons Adalarında dört, Fiji'de dört, Vanuatu'da yedi ve Yeni Gine'de ellinin üstünde farklı salgın olduğunu saptadılar. Bunların çoğunluğu diğerlerinden oldukça bağımsız ve bağlantısızdı. Bu inançların çoğunda, vahiy günü geldiğinde belirli bir kurtarıcı kargoyu getirecekti.

Bu kadar çok bağımsız ancak benzer inancın bağımsızca kök salması, insan psikolojisinde genel bazı ortak noktalar olduğunu akla getiriyor.

(1980 yılından sonra Vanuatu olarak bilinen) New Hebrides'deki Tanna isimli bir adada cereyan eden ünlü bir inanç hâlâ devam eder. Bu inanç John Frum adlı bir kurtarıcı şahsiyet üstüne kurulmuştur. Resmi hükümet kayıtlarındaki John Frum referansları sadece 1940 yılına kadar

geriye gider ancak böylesi güncel bir efsanede bile, bu kişinin gerçekten yaşayıp yaşamadığı kesin olarak bilinmez. Bir efsane onu tiz sesli, kısa boylu ve kır saçlı birisi olarak tanımlar ve parlak düğmeleri olan bir palto giydiğini söyler. Tuhaf kehanetlerde bulunmuştur ve yerli halkı misyonerlere düşman etmek için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Sonunda, dünyaya ikinci kez geleceği ve yanında cömert bir kargo getireceği sözünü vererek, atalar diyarına göç etmiştir. Vahiysel öngörüleri arasında bir "büyük tufan" da vardır: "dağlar dümdüz olacak ve vadiler dolacak;[1] yaşlılar gençliklerine tekrar kavuşacak, hastalıklar yok olacak; beyaz adamlar bir daha hiç dönmemek üzere adadan sürgün edilecek ve öylesine zengin içerikli bir kargo adaya gelecek ki her yerli istediği kadarına sahip olacak."

Yerel yönetim için daha endişe verici olan ise, John Frum'un ikinci gelişinde üzerinde hindistancevizi figürü olan yeni bir para sistemi getireceği kehanetinde de bulunmasıydı. Bu yüzden herkes beyaz adamın yaydığı bütün paralardan kurtulmalıydı. Böylece, 1941'de fırtınalı bir para harcama cümbüşü baş gösterdi; insanlar çalışmayı durdurdu ve ada ekonomisi ciddi biçimde yara aldı. Koloninin yöneticileri bu akımın elebaşlarını tutuklattı fakat yapabilecekleri hiçbir şey bu inancı yok edemedi ve misyoner kiliseleri ve okullar terk edildi.

Kısa süre sonra, yeni bir öğreti gelişti ve buna göre John Frum Amerika'nın kralıydı. Ne şanstır ki Amerikan askerleri New Hebrides'e aşağı yukarı bu zamanda varmışlardı ve hayret ki ne hayret, içlerinde adalılar gibi fakir olmayıp...

> beyaz adamlarınki kadar zengin kargoyla donatılmış siyah adamlar da bulunuyordu. Tanna adasını büyük bir coşku fırtınası sardı. Vahiy gününün eli kulağındaydı. Görünüşe bakılırsa herkes John Frum'un gelişi için hazırlanıyordu. Liderlerden birisi John Frum'un Amerika'dan uçakla gelebileceğini söyledi ve yüzlerce adam uçağın inebileceği küçük bir havaalanı yapmak için adanın ortasındaki çalılık araziyi temizlemeye koyuldu.

Bu küçük havaalanı bambudan imal edilmiş bir kontrol kulesiyle idare ediliyor, "hava trafik kontrolörleri" tahtadan, sahte kulaklıklar takıyor-

1 İsiah 40:4 ile kıyaslayın: "Her vadi dolup taşacak ve her dağ ve tepe düzleşecek." Bu benzerlik insan aklı ya da Jungçu "ortak bilinçsizlik" kavramlarının herhangi bir temel özelliğini zorunlu olarak işaret etmez. Bu adalar zaten uzun süre önce misyonerlerle doluydu.

du. "Pistte" John Frum'un uçağını piste inmeye cezbetmek için tasarlanmış, yem vazifesi gören sahte uçaklar bile vardı.

1950'lerde, genç David Attenborough, John Frum inancını mercek altına almak için yanına bir kameraman (Geoffrey Mulligan) alarak Tanna'ya ulaşmak üzere denize açıldı. Bu inanca ait birçok bulgu elde ettiler ve sonunda dinin Nambas isimli başrahibine takdim edildiler. Nambas kurtarıcısını samimi bir tarzla John olarak adlandırıyordu ve onunla düzenli olarak "radyo" yardımıyla konuştuğunu iddia ediyordu. (John'a ait olan) bu radyo, beli elektrik telleriyle çevrili bir yaşlı kadından ibaretti ve kadın kendinden geçiyor ve anlamsız, abuk subuk sözler ediyordu ki bunları Nambas, John Frum'un sözleri olarak tercüme ediyordu. Nambas, Attenborough'un kendisini görmeye geleceğini önceden bildiğini iddia ediyordu çünkü John Frum bunu ona "radyodan" iletmişti. Attenborough "radyoyu" görmeyi talep etti ancak (anlaşılır biçimde) reddedildi. Konuyu değiştirdi ve Nambas'a John Frum'u bizzat görüp görmediğini sordu:

> Nambas başını kuvvetlice sallayarak onayladı. "Onu çok kez görmek ben."
>
> "Peki nasıl görünüyor?"
>
> Nambas parmağıyla beni dürttü "O sana benzemek. O beyaz suratlı. O uzun boylu. O uzun zaman Güney Amerika yaşamak."

Bu detay daha önce bahsettiğim efsanedeki John Frum'un kısa boylu bir adam olduğu bilgisiyle çelişiyor. Evrim geçiren efsaneler işte böyledir.

John Frum'un döneceği günün tarihinin 15 Şubat olacağına inanılıyordu ancak yıl bilinmiyordu. Her yılın 15 Şubat'ında Frum'un müritleri onu karşılamak için bir dinsel tören düzenliyordu. Şu ana kadar dönmemişti ancak cesaretleri kırılmamıştı. Attenborough, Sam isimli bir fanatik inançlıyla şöyle demişti:

> "Fakat Sam, John'un kargonun geleceğini söylemesinin üzerinden on dokuz yıl geçti. Söz verdi ve söz verdi ama kargo hâlâ gelmedi. On dokuz yıl, beklemek için çok uzun bir süre değil mi?"
>
> Sam gözlerini yerden kaldırdı ve bana baktı. "Eğer sen İsa'nın gelmesi için iki bin yıl bekleyebiliyorsan ve gelmiyor

o, öyleyse ben de bekleyebilirim John için on dokuz yıldan fazla."

Robert Buckman'ın kitabı olan "*Tanrı Olmadan da İyi Olabilir miyiz?*" Bir John Frum müridinin, yukarıdakine benzer takdire şayan bir cevap yapıştırmasını aktarır. Bu sefer cevap, David Attenborough'tan yaklaşık kırk yıl sonra adaya giden Kanadalı bir gazeteciye verilmiştir.

Kraliçe ve Prens Philip bölgeyi 1974 yılında ziyaret ettiler ve ardından Prens ilahlaştırılarak John Frum benzeri bir inancın yeniden doğmasına neden oldu (bir kez daha din evriminde ayrıntıların ne kadar hızlı değişebildiğine dikkat edin). Prens, beyaz denizci üniforması giymiş bir şekilde etkileyici bir kişi olan ve tüylü bir miğfer takan yakışıklı bir adamdır ve muhtemelen Kraliçe'nin çekici olmaması yüzünden, şaşırtıcı olmayan bir şekilde onun yerine prens yüceltilmiştir. Ayrıca ada halkının kültürü dişi bir tanrıçayı benimsemelerini oldukça zorlaştırır.

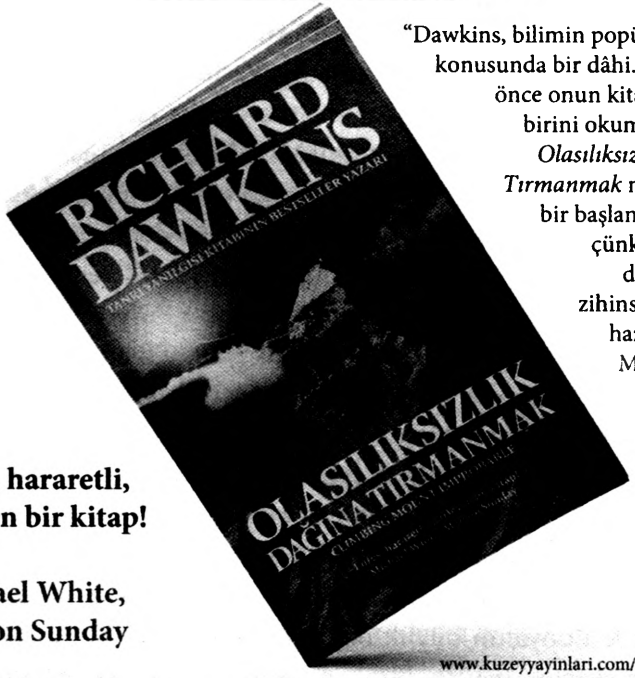
Güney Pasifik kargo inançları üzerinde çok fazla durmak istemiyorum. Ancak bunlar, dinlerin neredeyse sıfırdan türemelerinin günümüze ait, büyüleyici bir örneğini temin ederler. Özellikle dinlerin ortaya çıkışı ile ilgili dört genel ders verirler ve bunlara burada özetle değineceğim. İlki, bir inancın aniden ortaya çıkmasındaki inanılmaz hızdır. İkincisi, ilk kez ortaya çıkma sürecinin, kendi izlerinin üstünü örtmekteki hızıdır. John Frum gerçekten yaşamış olsa da olmasa da, hafızalarda canlıdır. Oysa bu kadar yakın geçmişte olmasına rağmen, Frum diye birisinin gerçekten yaşayıp yaşamadığı kesin değildir. Üçüncüsü, farklı adalarda benzer inançların bağımsızca ortaya çıkmasından kaynaklanır. Bu benzerlikler üzerine sistemli bir çalışma bize insan psikolojisi ve onun dine hassasiyetiyle ilgili bazı şeyler anlatabilir. Dördüncüsü, kargo inançları benzerdirler, yalnızca birbirlerine değil aynı zamanda eski dinlere de. Dünya geneline yayılmış Hıristiyanlık ve diğer eski dinler büyük bir ihtimalle tıpkı John Frum inancı gibi yerel inançlar olarak başladılar. Gerçekten de, Oxford Üniversitesi Yahudi Bilimleri Profesörü Geza Vermes gibi bilim insanları, İsa'nın o zamanlarda Filistin'de ortaya çıkan ve benzer birçok efsane ile çevrelenen birçok karizmatik kişiden yalnızca bir tanesi olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu inançların büyük çoğunluğu kayboldu. Bu bakış açısıyla, içlerinden geriye kalan tek inanç bugün karşımızda olandır. Ve yüzyıllar geçtikçe, daha fazla evrilerek (memetik seçilimle, tabii böyle söylemek hoşunuza giderse) günümüzde dünyanın büyük bölümünde hakimiyet kurmuş olan karmaşık bir sisteme (ya da, birbirinden uzaklaşan torun sistemler dizi-

sine) bilenmiş olacaktır. Haile Selassie, Elvis Presley ve Prenses Diana gibi çağdaş karizmatik kişilerin ölümleri, inançların hızlı yükselişini ve takip eden memetik evrimi incelemek adına farklı fırsatlar sunmaktadır.

Dinlerin kökeni hakkında tüm söylemek istediğim bunlardı, tabii 10. bölümde, dinin karşıladığı psikolojik "ihtiyaçlar" başlığının altında çocukluk fenomeni olan "hayali arkadaştan" bahsederken yineleyeceğim kısa özet hariç.

Ahlakın kaynağının genelde din olduğu düşünülür ve bir sonraki bölümde bu görüşü sorgulamak niyetindeyim. Ahlakın kaynağının kendisinin de bir Darwinci soru olabileceğini tartışacağım. "Dinin Darwinci hayatta kalma değeri nedir?" sorusunu sormuştuk ve aynı soruyu ahlak için de sorabiliriz. Aslında muhtemelen ahlak dinden daha eskidir. Din üzerine tartışırken soruyu geri çekip, yeniden düzenlediğimizde olduğu gibi, ahlakın da başka bir şeyin *yan ürünü* olarak düşünülmesinin en doğrusu olduğunu keşfedeceğiz.

OLASILIKSIZLIK
DAĞINA TIRNANMAK
CLIMBING MOUNT IMPROBABLE

"Dawkins, bilimin popülerleşmesi konusunda bir dâhi. Eğer daha önce onun kitaplarından birini okumadıysanız, *Olasılıksızlık Dağına Tırmanmak* mükemmel bir başlangıç olacak: çünkü bu kitap duraksız bir zihinsel ve edebi haz içeriyor." Mark Ridley

Enfes, hararetli, gürleyen bir kitap!

Michael White, Mail on Sunday

www.kuzeyyayinlari.com/?KOD=ODT

Bölüm 6

Ahlakın Kökeni: Neden İyiyiz?

Dünya'daki konumumuzdur tuhaf olan. Her birimiz, kısa bir ziyaret için geliriz, niye olduğunu bilmeden, yine de bazen ilahi bir amaç varmış gibi görünür. Gündelik hayatın bakış açısıyla gerçekten bildiğimiz bir şey var: insan diğer insanlar uğruna burada; özellikle de gülümsemelerinin ve iyi olmalarının kendi mutluluğumuzun sebebi olduğu insanlar için.

Albert Einstein

Dindar insanların çoğu, din olmadan bir insanın nasıl iyi birisi olacağını veya olmasını bırakın nasıl iyi bir insan olmak isteyeceğini hayal etmekte zorlanır. Bu bölümde bu gibi soruları tartışacağım. Fakat bu şüpheler daha ileri gider ve bazı dindarları, inançlarını paylaşmayan kişilere karşı öfke nöbetleri geçirtmeye kadar götürür. Bu önemlidir çünkü ahlaki düşünceler genelde ahlakla gerçek bir ilişkisi bulunmayan farklı konular üzerine olan dinsel görüşlerin arkasında gizlidir. Evrim öğretisine karşıtlığın büyük kısmı, evrimin kendisiyle, veyahut bilimsel herhangi bir şeyle ilgisizdir fakat ahlaki hakaretler olduğunu iddia eder. Barbara Forrest ve Paul Gross'un, *Yaradılışçının Truva Atı: Akıllı Tasarım'ın Kaması* isimli kitabında merhametsizce açığa vurulduğu gibi, bu durum safça bir "eğer çocuklara maymundan geldiğimizi öğretirsen, bir maymun gibi davranırlar"dan daha karmaşık bir gizli hedefi olan "akıllı tasarımın" "kama" stratejisine[1] kadar uzanır.

Okuyucularımdan çok sayıda mektup alırım.[2] Bunların çoğu coşkulu biçimde dostça, bazıları yapıcı biçimde eleştirel, küçük bir kısmıysa çirkin ve hatta ahlaksızcadır. Hepsinin en çirkinleri, söylemekten üzün-

1 -*ed.not.* "Kama" stratejisi (wedge strategy) akıllı tasarım yanlısı Discovery Enstitüsü tarafından, bilimin dine yönelik kısmını özellikle de evrimle ilgili şeyleri yok etmek için uygulanan uzun soluklu ve geniş katılımlı bir plandır.

2 Üzücüdür ki beklemediğim ve layıkıyla yanıt veremediğim kadar çok.

tü duyuyorum ki, hemen hemen her zaman din tarafından motive edilmişti. Böylesi Hıristiyanlığa aykırı küfürler genellikle Hıristiyanlığın düşmanı olarak kabul edilen kişilere edilir. İşte bir örnek mektup, internet yoluyla gönderilmiş ve gönderildiği kişi Brian Flemming; ateizmi savunan samimi ve etkili bir film *Orada Olmayan Tanrı*'nın yazarı ve yönetmeni.[86] Başlığı "Biz Kahkaha Atarken Sen Yan" ve tarihi 21 Aralık 2005; Flemming'e gönderilen mektup şöyle diyor:

> Çok cesur olduğuna hiç şüphe yok. Elime bir bıçak alıp seni delik deşik etmekten ve iç organların gözünün önünde yere saçılırken sevinç çığlıkları atmaktan zevk alırdım. Bir gün, benim ve benim gibi olan diğerlerinin buna benzer eylemler sergilemekten haz duyacağımız kutsal bir savaşın fitilini ateşlemek üzeresin.

Tam bu noktada, mektubu yazan şahıs geç de olsa kullandığı dilin Hıristiyanlıkla bağdaşmadığını fark etmiş olmalıdır çünkü daha merhametli bir dille devam eder:

> Ama TANRI, bize intikamdan sakınmayı ve sizin gibiler için de dua etmeyi öğütler.

Ancak bu merhameti kısa sürer:

> TANRI'nın sana vereceği cezanın benim sana verebileceğim herhangi bir acıdan 1000 kat daha kötü olacağını bilmek içimi rahatlatıyor. En güzeli de, tamamıyla cahil olduğun tüm bu günahların için sonsuza kadar acı ÇEKECEK olman. TANRININ öfkesi merhamet etmeyecektir. Senin iyiliğin için umarım bıçak kemiğe dayanmadan gerçekleri anlarsın. İyi NOELLER!!!
>
> Not: Seni ve senin gibileri neyin beklediği hakkında gerçekten de en ufak bir fikriniz yok... TANRIYA şükürler olsun ki sizin yerinizde değilim.

İlahiyatçı düşüncenin azıcık değişerek böylesi zehirler üretebilmesini oldukça kafa karıştırıcı bulurum. İşte bir örnek, Dinden Kurtuluş Vakfı tarafından yayımlanan, kilisenin ve devletin anayasal ayrımını bal-

talamaya çalışanlara karşı barışsever mücadeleler veren *Çağdaş Özgür Düşünce* dergisinin editörünün mektup arşivinden bir mektup (orijinal yazım korundu):

> Merhaba peynir yiyen pislikler. Biz Hıristiyanlar, nüfusun çoğunluğu olarak siz kendini bilmezlere yeter de artarız. Kilise ve devlet ayrımı diye bir şey OLAMAZ ve siz kâfirler bu savaşı kaybedeceksiniz...

Bunun peynirle ne ilgisi var? Arkadaşlarım bunun Wisconsin eyaletinin kötü şöhretli serbest fikir anlayışıyla ilgili olabileceğini söylediler (vakfın evi ve mandıra sanayisinin merkezi) ancak elbette bundan daha fazlası olması gerekmez mi? Ve bu Fransız tarzı "peynir yiyen teslimci maymunlar"[1] da neyin nesi? Peynirin simgesel anlamı nedir? Şöyle devam ediyor:

> Şeytana tapan pislikler... Lütfen ölün ve cehenneme gidin... Dilerim rektum kanseri gibi acılı bir hastalığa yakalanır ve yavaş yavaş, acı çekerek ölürsünüz. Böylece taptığınız ŞEYTANLA tanışırsınız... Arkadaşım bu din özgürlüğü dediğiniz şey bir halta benzemiyor... Bu yüzden siz i....ler ve le.. olar tedbiri elden bırakmayın ve nerelerde dolaştığınıza dikkat edin çünkü Tanrı sizi her zaman görüyor... Eğer bu ülkenin kurulmasına sebep olan temelleri ve bu ülkeyi sevmiyorsanız s....r olup gidin, cehenneme kadar yolunuz var...
>
> Not: Seni komünist o....u, cehenneme git... Kara kıçlarınızı ABD'den uzak tutun... Hiçbir mazeretiniz olamaz. Yaradılış, YÜCE İSA'nın her şeyi yapabilme gücünü kanıtlamaya yeter de artar.

Neden Allah'ın her şeyi yapabilme gücünü kanıtlamaz? Ya da Lord Brahma'nın? Veya Yehova'nın?

> Sessizce çekip gitmeyeceğiz. Eğer gelecekte şiddet uygulamaya ihtiyaç duyarsak buna siz sebep olmuş olacaksınız. Tüfeğim dolu.

1 -*ed.not.* Amerika 1995 yılında Irak'a müdahale etmek istediğinde Fransızlar bu müdahaleye karşı çıkınca Amerikan medyasında bu terim yani "peynir yiyen teslimci maymunlar" popüler oldu.

Tanrının neden böylesi vahşi bir savunmaya ihtiyaç duyduğunun düşünüldüğünü merak etmeden duramıyorum. İnsan onun kendisini idare etmekte fazlasıyla yeterli olduğunu düşünmüş olmalıdır. Unutmayın ki bütün mektup boyunca böylesine vahşice küfredilen ve tehdit edilen editör, kibar ve sevimli bir genç kadındır.

Belki de ben Amerika'da yaşamadığım için bana gelen öfke mektuplarının çoğu yukarıdakilerle tamamen aynı grupta değildirler fakat Hıristiyanlığın kurucusunun göstermekle ünlü olduğu merhameti de göstermezler. Aşağıdaki bir İngiliz tıp doktorundan gelen Mayıs 2005 tarihli mektup, açıkça kin dolu olmasının yanında, edepsiz demenin hafif kalacağı bir üslupla bana saldırıyor ve ahlak meselesinin ateizm karşıtı düşmanlık için nasıl derin bir kaynak olduğunu gözler önüne seriyor. Bu doktor, evrimi şiddetle eleştiren birkaç giriş paragrafından, (ve "bir zenci hâlâ evrim sürecinde midir?" gibi alaycı bir soru sorduktan,) Darwin'i kişisel olarak aşağıladıktan ve Huxley'i bir anti evrimci olarak yanlış tanımladıktan sonra, beni (okuduğum) bir kitabı okumaya çağırıyor. Bu kitaba göre dünya yalnızca sekiz bin yaşındadır (bu kişi *gerçekten* bir doktor olabilir mi?) Ve mektubunu şöyle bitiriyor:

> Kitaplarınız, Oxford'daki itibarınız, hayatta sevdiğiniz her şey ve şu zamana kadarki tüm başarılarınız tamamen boşunadır... Camus'un soru meydan okuması kaçılamaz hale geliyor: Neden hepimiz intihar etmiyoruz? Aslında dünya görüşünüzün öğrenciler ve diğer birçok insan üzerinde bu türden bir izlenimi var... buna göre hepimiz bir hiçten kör talih sayesinde evrimleştik ve yine bu hiçe döneceğiz. Eğer din gerçek olmasaydı bile, eğer yaşadığımız sırada aklımıza huzur verebilecekse, Eflatun'unki gibi soylu bir mite inanmak daha iyidir, çok çok daha iyidir. Fakat, sizin dünya görüşünüz insanları endişeye, uyuşturucu bağımlılığına, şiddete, nihilizme, hazcılığa, Frankenstein bilimine ve çok kötü bir şekilde 3. Dünya Savaşı'na sürükler. Kişisel ilişkilerinizde nasıl mutlu olabildiğinizi çok merak ediyorum. Boşandınız mı? Yapayalnız mısınız? Gay misiniz? Sizin gibiler asla mutlu olmaz, aksi halde hiçbir şeyin içinde mutluluğun ya da herhangi bir anlamın olmadığı şeklindeki düşüncelerinizi ispatlamaya çalışmakta bu kadar diretmeyecektiniz.

Bu mektuptaki fikirler, ses tonu aynı olmasa da, diğer birçok mektuptakiyle aynıdır. Bu kişi, Darwinciliğin kör talihle evrim geçirdiğimizi (sayısız kez söyledim, doğal seçilim şans eseri olan bir sürecin *tam tersidir*) ve öldüğümüzde tamamen ortadan kaybolduğumuzu bildirdiğini ve doğal olarak doğasında nihilizmciliğin olduğuna inanıyor. Bu gibi sözümona olumsuzlukların doğrudan sonucu olarak her türlü kötülük arkasından gelirmiş. Muhtemelen dul olmamın doğrudan Darwinci olmam dolayısıyla olduğunu *gerçekten* kastetmemiştir ancak mektubu, bu noktada Hıristiyan mektupçularım içinde sıklıkla rastladığım şiddetli kin seviyesine ulaşmıştır. Bir kitabın tamamını (*Gökkuşağını Çözmek*) nihai anlama, bilimin şiirselliğine ve özellikle uzun uzadıya, nihilizimci olumsuzluğun çürütülmesine adamıştım. O halde burada kendimi bu konulara tekrar girmekten alıkoymalıyım. Bu bölüm, kötülük ve karşıtı olan iyilik hakkındadır; ahlak hakkındadır: nereden geldiği, neden onu kucaklamamız gerektiği ve bunun için dine ihtiyacımızın olup olmadığı hakkındadır.

Ahlak Anlayışımızın Darwinci Bir Kökeni Var mıdır?

İçlerinde Robert Hinde'nin *İyi Neden İyidir?*, Michael Shermer'in *İyi ve Kötünün Bilimi*, Robert Buckman'ın *Tanrı Olmadan İyi Olabilir miyiz?* ve Marc Hauser'in *Ahlaklı Zihinler* isimli kitapları da olan birçok kitap, doğru ve yanlış algımızın Darwinci geçmişimizden kaynaklanıyor olabileceği konusunu tartışmaya açmıştır. Bu bölüm konu hakkında benim kendi görüşümü aktarır.

Evrimin doğal seçilimle işlediğini açıklayan Darwinci görüş, sahip olduğumuz iyilik, ahlak, namus, duygudaşlık ve merhamet gibi eğilimlerimizi açıklamakta yetersiz kalır gibi görünür. Doğal seçilim, açlığı, korkuyu ve cinsel arzuyu kolayca açıklayabilir ki bunların hepsinin sağ kalmakta ya da genlerimizin korunmasında görünür payı vardır. Fakat yetim bir çocuğu bir kenarda ağlarken fark ettiğimizde, yaşlı bir dulun yalnızlığına ve umutsuzluğuna tanık olduğumuzda ya da acılar içinde inleyen bir hayvanı gördüğümüzde hissettiğimiz iç burkucu merhamet hissi ne anlama gelir? Dünyanın öbür ucunda yaşayan, asla tanışmayacağımız ve yüksek olasılıkla yaptığımız iyiliğin karşılığını veremeyecek olan tsunami mağdurlarına, ismimizi vermeden, giysi, para gibi hediyeler göndermemizi sağlayan güçlü dürtüyü bize ne verir? İçimizdeki bu şefkatli kimse nereden gelir? İyi olmak, "bencil gen" teorisiyle uyumsuz

değil midir? Hayır. Bu, teorinin yaygın bir yanlış anlaşılmasıdır; üzücü (ve biraz öngörüyle tahmin edilebilecek) bir yanlış anlaşılmadır.[1] Vurguyu doğru kelimeye vermek gerekir. Bencil *gen* doğru vurgudur çünkü örneğin bencil organizma ya da bencil tür ifadeleriyle zıtlık oluşturur. Açıklamama izin verin.

Darwinciliğin mantığı, sağ kalan ve doğal seçilimin filtresinden geçen yaşam hiyerarşisindeki birimin bencil olmaya meyledeceği sonucuna varır. Dünya üzerinde sağ kalan birimler, hiyerarşik düzende kendi seviyelerinde olan diğer rakiplerinin arasında sağ kalmayı başarabilen birimler olacaktır. Bu, tam olarak bencil kelimesinin bu bağlamdaki anlamıdır. Soru, sergiledikleri eylemin seviyesinin ne olduğudur? Bencil geni, vurgu uygun biçimde son kelime üzerindeyken tanımladığımızda, bir doğal seçilim biriminin bencil bir organizmayı, bencil bir grubu, bencil bir türü ya da bencil bir ekosistemi işaret ettiğini düşünemeyiz çünkü bencil olan sadece *gendir*. Çok uzun nesiller boyunca (bilgi şeklinde) ya sağ kalan ya da kalamayan şey gendir. Genlerden farklı olarak (ve tartışmaya açık olarak memlerden) organizma, grup ve türler, nesiller boyunca sağ kalma konusunu açıklamakta bir birim vazifesi görebilecek doğru türden varlıklar olamazlar çünkü kendilerinin birebir kopyalarını türetmez ve bir kendini kopyalayan varlıklar havuzunda rekabet etmezler. Genlerin yaptığı şey tam olarak budur ve bu, bencilin özel Darwinci anlamı içinde, geni bir "bencillik" birimi olarak belirlemenin (esasen mantıklı) gerekçesidir.

Genlerin diğer genler arasında "bencilce" sağ kalmayı garantilemelerinin en açık yolu, bireysel organizmaları bencil olmaya programlamaktır. Gerçekten de, bireysel organizmanın sağ kalmasının, bu organizmanın taşıdığı genlerin sağ kalmasını destekleyeceği birçok durum vardır. Ancak farklı durumlar farklı taktikleri destekler. Bazı (hiç de nadir olmayan) durumlarda genler, bencilce sağ kalmay organizmalarının başkasının yararını düşünen bir şekilde davranmasına etki ederek sağlama alırlar. Bu koşullar günümüzde oldukça iyi bilinmektedir ve iki ana başlığa ayrılırlar. Bireysel organizmalarını genetik akrabaların yararını düşünecek şekilde programlayan bir genin, kendi kopyalarına yararının dokunması, istatistiksel olarak büyük ihtimale sahiptir. Böylesi bir genin bir gen havuzundaki sıklığı, akrabaların yararlarının düşünülme-

1 *Guardian* gazetesinde ['Hayvani İçgüdüler' 27 Mayıs 2006] *Gen Bencildir*'in kötü şöhretli Enron Corporation'ın CEO'su Jeff Skilling'in gözde kitabı olduğunu okuduğumda utanmıştım çünkü bu kişi Sosyal Darwinci karakterini benim kitabımdan esinlenerek benimsemiş. *Guardian* gazetesinden Richard Conniff bu yanlış yorumlamayı oldukça iyi açıklamış: http://money.guardian.co.uk/workweekly/story/0,,1783900,00.html. *Oxford Üniversitesi Yayınları* tarafından yayımlanmaya başlayan *Gen Bencildir*'in 30. Yılı özel baskısının önsözünde, benzer yanlış yorumlamaların önüne geçmeye çalıştım.

sinin bir standart halini alması noktasına kadar artabilir. Kendi çocuklarına karşı iyi kalpli olmak bunun apaçık bir örneğidir ancak tek örnek bu değildir. Arılar, yaban arıları, karıncalar, termitler ve daha sınırlı bir ölçüde, tüysüz kör fareler, çayır köpeği ve meşe palamudu ağaçkakanları gibi belli bazı omurgalılar, büyük kardeşlerin küçük kardeşlerin bakımıyla ilgilendiği topluluklar geliştirmişlerdir (ki büyük ihtimalle bu bakımı yaptıran genleri, bakımını yaptıkları kardeşle paylaşıyorlardır). Rahmetli meslektaşım W.D.Hamilton'un gösterdiği üzere, hayvanlar genelde, savunma, kaynakları paylaşma ve tehlike uyarısı yapmaya önem verme eğilimindedirler ya da bunu yapmıyorlarsa bile, yakın akrabaların yararını düşünen bir tavır sergilerler çünkü istatistiksel olasılıklar göz önüne alındığında, akrabalıkta aynı genlerin kopyaları ortak kullanımdadır.

Özgeciliğin bir başka ana türü, üzerinde çok fazla çalışmış olduğumuz bir Darwinci mantık olan karşılıklı özgeciliktir ("Sen benim sırtımı kaşı ben de seninkini"). Bu teori evrimsel biyolojiye ilk olarak Robert Trivers tarafından tanıtılmıştır, sıklıkla oyun teorisinin matematiksel terimleriyle ifade edilir ve paylaşılan genlere dayanmaz. Aslında ortakyaşam (sembiyoz) adı verilen durumlarda, oldukça farklı türlerin üyeleri arasında, aynı şekilde iyi ve hatta muhtemelen daha iyi çalışır. Bu prensip, insanların bütün ticaretlerinin ve değiş tokuşlarının temelidir de. Avcının bir mızrağa ihtiyacı vardır, demirci ise et istemektedir. Asimetri bir alışveriş doğurur. Arının nektara, çiçeklerinse polen yaymaya gereksinimleri vardır. Çiçekler uçamaz bu yüzden polenlerinin dağıtımı amacıyla arıların kanatlarını kiralamak için nektarla ödeme yaparlar. Bal rehberi olarak adlandırılan kuşlar arı kovanlarının yerini tespit edebilirler ancak kırıp içine giremezler. Bal porsukları (hint porsukları) arı kovanlarını kırıp içine girebilirler ancak kovanları aramalarına yarayacak kanatları yoktur. Bal rehberleri, hint porsuklarını (ve bazen insanları) özel bir ikna edici uçuş sayesinde kovanlara çekerler ki bu uçuş tekniği başka hiçbir amaç için kullanılmaz. Her iki taraf da bu işlemden faydalanır. Tek başına kaldırılamayacak kadar ağır bir kayanın altında duran bir çömlek dolusu altını fark eden bir kişi, altını paylaşacağını bile bile diğer insanlardan yardım alır çünkü bu yardım olmadan hiçbir şey alamayacaktır. Canlılar dünyası bu tip karşılıklı ilişkiler yönünden zengindir: bizonlar ve temizlikçi kuşlar, kırmızı boru çiçekleri ve sinekkuşları, balıklar ve temizlikçi küçük balıklar, kargalar ve bağırsaklarındaki mikro organizmalar. Karşılıklı özgecilik, ihtiyaçlar ve onları karşılamak için gerekli olan yetenekler arasındaki asimetriler sayesinde

çalışır. Bu özellikle farklı türler arasında iyi çalışmasının sebebidir çünkü asimetriler daha büyüktür.

İnsanlarda, SBV'ler (sana borcum var) ve para, erteleme yapmaya olanak veren araçlardır. Ticaretin tarafları malları aynı anda teslim etmezler ancak geleceğe yönelik borçluluk tutabilirler veya borcu başkalarıyla bile takas edebilirler. Bildiğim kadarıyla, vahşi dünyadaki insan dışındaki hayvanların paranın doğrudan eşdeğeri olan herhangi bir araçları yoktur. Ancak bireysel varlığın hafızası daha gayri resmi olarak aynı rolü oynar. Vampir yarasalar, borçların ödenmesi konusunda, sosyal gruplarındaki hangi bireylerin borçlarını ödemek açısından güvenilir (geri çıkartılan, kusulan kan ile), hangilerinin hilekâr olduğunu öğrenirler. Doğal seçilim, asimetrik ihtiyaç ve uygun durum ilişkilerinde, bireyleri, yapabildiklerinde vermeye ve yapamadıklarında istemek için yalvarmaya yatkınlık kazandıran genleri kayırır. Ayrıca borçların hatırlanması, vurgunculara kin güdülmesi, değiş tokuş ilişkilerinin kontrol altında tutulması ve alan ancak sıraları geldiğinde vermeyen hilebazların cezalandırılması eğilimlerini kayırır.

Her zaman aldatma olacağı için, karşılıklı özgeciliğin oyun teorisel bilmecelerinin dengeli çözümleri, her zaman aldatmaların cezalandırılması için bir unsur gerektirir. Matematiksel teori, bu türden "oyunlara" iki çeşit ana sınıfta dengeli çözüme izin verir. Herkesin çirkin olduğu durumda "daima çirkin ol" dengeli bir çözümdür çünkü herkesin çirkin olduğu durumda iyi olmak çirkin olmaktan daha iyi olmayacaktır. Ancak yine dengeli olan başka bir strateji daha vardır. ("Dengeli"nin anlamı, popülasyonda bir kez kritik bir görülme sıklığını aştığında hiçbir alternatifinin daha iyisini yapamayacak olmasıdır). Bu diğer strateji şöyledir: "İyi olarak başla ve diğerlerinin başlangıçta iyi olduklarını varsay. Sonra, iyi eylemlere iyilikle karşılık ver ancak kötü eylemlerin intikamını al." Oyun teorisi dilinde bu strateji, (ya da benzeri stratejilerden oluşan aile) aralarında, Kısasa Kısas, Dişe Diş Kana Kan gibi isimlerin olduğu farklı isimler alır. Bu evrimsel olarak dengelidir çünkü bir popülasyonda yapılana karşılık veren bireylerin hakimiyet kurduğu durumlarda tek başına çirkin bir birey ya da tek başına her koşulda iyi olan bir birey daha iyi olamayacaktır. Kısasa kısasın daha karmaşık olan farklı türevleri vardır ve bazı durumlarda daha olumlu sonuçlar elde edebilmektedir.

Akrabalığı ve karşılıklı ilişkiyi Darwinci bir dünyada özgeciliğin ikiz direkleri olarak tanımladım ancak bu ana direklerin üstünde duran ikincil yapılar vardır. Özellikle dile ve dedikoduya sahip olan insan topluluklarında, ün önemlidir. Bir birey nezaket ve cömertlik konusunda

üne sahip olabilir. Diğer bir birey, kaypaklık, aldatma ve anlaşmalara uymama konusunda şöhretli olabilir. Bir başkası bir kez güvendiğinde cömert olmasıyla fakat aldatmayı acımasızca cezalandırmasıyla ünlüdür. Karşılıklı özgeciliğin sade teorisinin herhangi bir tür hayvandan beklentisi, hayvanın kendi türünün diğer üyelerinde bulunan bu gibi özelliklere karşı bilinçaltı bir duyarlılıkla davranmasıdır. İnsan topluluklarında bizler ünleri yaymak için dilin gücünü kullanırız, genellikle de dedikodu şeklinde. X'in barda sıra kendisine geldiğinde hesabı ödememesinden kişisel olarak zarar görmüş olmanıza gerek yoktur. X'in cimri olduğunu ya da (örneğe ironik bir karışıklık eklersek) Y'nin korkunç bir dedikoducu olduğunu "dedikodu gazetesinden" duyarsınız. Ün önemlidir ve biyologlar, sadece iyi bir karşılık verici olmanın değil aynı zamanda iyi bir karşılık verici olarak *ünlenmeyi* sağlamanın bir Darwinci sağ kalma değeri olduğunu kabul edebilirler. Matt Ridley'in *Erdemin Kökenleri* isimli kitabı, tüm Darwinci ahlak alanının anlaşılır bir açıklaması olmasının yanı sıra, özellikle ün konusunda iyidir.[1]

Norveçli ekonomist Thorstein Veblen ve daha farklı bir yolla İsrailli hayvanbilimci Amotz Zahavi bu konuya parlak bir fikirle katkıda bulunmuşlardır. Özgecil verme, baskınlığın ya da üstünlüğün bir reklamı olabilir. İnsanbilimciler bu görüşü Potlatch Etkisi olarak bilirler. İsmini, kuzeybatı Pasifik'teki kabilelerde, kabile reisi adaylarının yıkıcı zenginlikte şölen verme şeklindeki düellolarıyla birbirleriyle çekişmeleri geleneklerinden almıştır. Aşırı durumlarda, misilleme niteliğindeki eğlencenin süresi taraflardan birinin kaynakları tükenene kadar devam eder; gelgelelim kazananın durumu da pek iyi değildir. Veblen'in "aşırı tüketim" kavramı, günümüzdeki bu rezaletin birçok gözlemcisinin hassas noktasına temas eder. Zahavi'nin katkısı seneler boyunca biyologlar tarafından önemsenmemiştir ta ki en sonunda kuramcı Alan Grafen, zekâ dolu matematik modelleriyle onu haklı çıkarıp, Potlatch etkisinin evrimsel bir uyarlamasını temin edene kadar. Zahavi, sosyal gruplar halinde yaşayan ve yavrularını birlikte yetiştiren küçük kahverengi kuşlar olan Arap ötleğenlerini inceler. Birçok küçük kuş türünde olduğu gibi, ötleğenler uyarı sesleri çıkarırlar ve ayrıca birbirlerine besin hibe

1 Burada ün insanlardaki ünle sınırlı değildir. Kısa zaman önce hayvanlardaki karşılıklı özgeciliğin tipik durumlarından biri üzerinde uygulanmıştır; küçük çöpçü balığıyla bağlı olduğu büyük balık arasındaki ortakyaşar ilişkisi. Yaratıcı bir deneyde, hamarat temizlikçisi olacağı büyük balık tarafından incelenen bir çöpçü balığı, *Labroides dimidiatus*, temizlik yapmayı umursamayan rakip *Labroides*'lere kıyasla üstün görülüp, seçilir. R.Bshary ve A.S.Grutter'in "bir çöpçü balığı etkileşiminde işbirliği ve görünüm değerlendirmesi" başlıklı yazısını inceleyin, Nature 441, 22 Haziran 2006, 975-8.

ederler. Böylesi özgecil eylemlerin bir standart Darwinci araştırması, ilk olarak kuşlar arasındaki karşılık vermeleri ve akrabalık ilişkilerini mercek altına alacaktır. Bir ötleğen bir arkadaşını beslerken, daha sonraki bir zamanda bu arkadaşı tarafından besleneceği beklentisinde midir? Ya da iyiliğin alıcısı olan kuş yakın bir genetik akraba mıdır? Zahavi'nin buna yorumu son derece beklenmediktir: Baskın ötleğenler astlarını besleyerek baskınlıklarını savunurlar. Zahavi'nin hoşuna giden insanbiçimci türdeki dili kullanırsak, baskın kuş şuna benzer bir şey söylüyordur: "Sizden ne kadar üstün olduğuma bakın, size yiyecek bağışlayabiliyorum." Veya "Sizden ne kadar üstün olduğuma bakın, yüksek bir dalda oturarak kendimi atmacaların görüş sahasına sokacak ve yerdeki sürünün geri kalanını koruyan bir şekilde davranacak kadar güçlüyüm." Zahavi'nin ve meslektaşlarının gözlemleri, ötleğenlerin tehlikeli nöbet görevi için aktif bir şekilde rekabet ettiklerini öne sürer. Ve düşük mevkili bir ötleğen baskın bir ötleğene besin sunma girişiminde bulunduğunda, bu açık cömertlik şiddetle terslenir. Zahavi'nin görüşünün özü, üstünlük reklamlarının, maliyetleriyle doğruluklarının belgelendiği fikridir. Sadece gerçekten üstün bir birey külfetli bir hediye aracılığıyla üstünlüğünü reklam edecek kadar güçlü olabilir. Bireyler, içlerinde gösterişli cömertlikler ve toplumun yararını düşünen risk almalar olan üstünlüğün pahalıya mal olan gösterileri ile başarıyı (örneğin eşlerini cezbetmek için) satın alırlar.

Şimdi bireylerin birbirlerine karşı özgecil, cömert ya da "ahlaklı" olmasını açıklayan dört iyi Darwinci sebebimiz var. İlk olarak genetik akrabalığın özel durumu vardır. İkinci olarak karşılık verme yani bireye yapılan iyiliklerin geri ödenmesi ve geri ödeneceği "beklentisiyle" iyilik yapılması vardır. Ara vermeden devam edersek üçüncüsü cömertlik ve kibarlık konusunda bir üne sahip olmanın Darwinci faydasıdır. Ve dördüncüsü, eğer Zahavi haklıysa, dikkat çekici cömertliğin taklit edilemez gerçek reklamı satın almak için bir yol olarak kullanılması şeklindeki özel ek faydadır.

Tarih öncesi zamanımızın büyük bölümünde insanoğlu bu dört tür özgeciliğin hepsinin evrimini güçlü bir şekilde avantajlı kılmış olabilecek koşullar altında yaşadı. Köylerde yaşadık ya da bundan daha önceleri, babunlar gibi ayrık hareketli gruplar halinde yaşadık ki bunlar kısmen komşu grupların ya da köylerin uzağındaydı. Grup üyesi arkadaşlarınızın çoğu akrabanız olmuş olmalıydı ve bunlar sizinle diğer grupların üyelerinden çok daha yakın akrabalığa sahip olacaklardı; bunlar akrabalık özgeciliğinin evrilmesi için birçok fırsat demektir. Ve, akraba

ya da değil, hayatınız boyunca aynı bireylerle tekrar ve tekrar karşılaşmaya yöneltilecektiniz; bunlar karşılıklı özgeciliğin evrilmesi için ideal koşullar demektir. Bunlar aynı zamanda özgeciliğinizle ün salmanız adına da ideal koşullardı ve yine çarpıcı cömertliğin reklamı için de aynı şekilde ideal koşullardı. Bu dört yolun birisi ya da hepsi ile, özgeciliğe doğru bir genetik eğilim eski insanlarda avantajlı hale gelmiş olmalıdır. Tarihöncesi atalarımızın neden kendi grupları içindeki bireylere karşı iyi, diğer gruplara karşı (yabancı düşmanlığına varacak kadar) kötü olmuş olacaklarını anlamak kolaydır. Fakat artık çoğumuzun akrabalarımızla çevrelenmediğimiz büyük şehirlerde yaşamamıza ve her gün bir daha asla karşılaşmayacağımız insanlarla tanışmamıza rağmen neden hâlâ birbirimize ve hatta bazen grup dışı birey olduğu düşünülebilecek diğerlerine karşı bu kadar iyiyiz?

Doğal seçilimin gücünün sınırlarını yanlış ifade etmemek önemlidir. Seçilim genleriniz için yararlı olanın bilinçlice farkında olmanın evrimini kayırmaz. Bu farkındalığın bilinçsel bir seviyeye ulaşması için yirminci yüzyıla kadar beklemiş olması gerekir ve günümüzde bile bunu bütünüyle kavrayanlar yalnızca küçük bir grup bilimsel uzmanla sınırlıdır. Doğal seçilimin kayırdığı şey pratik kurallardır ve bu pratik kuralları inşa eden genleri desteklemek için pratikte çalışırlar. Pratik kurallar, doğaları gereği, bazen yanlış çalışırlar. Bir kuşun beyninde, "yuvanda ciyaklayan küçük şeylerle ilgilen ve kırmızı ağızlarına besin bırak" kuralı genellikle bu kuralı inşa eden genleri koruma etkisine sahiptir çünkü yetişkin kuşun yuvasında ciyaklayan ve ağız açan şeyler doğal olarak yetişkin kuşun kendi yavrularıdır. Bu kural eğer başka bir yavru kuş yuvaya girerse (guguk kuşları tarafından bilerek yapıldığı durumda) yanlış çalışır. Merhametli insani dürtülerimiz bu yanlış çalışmalara tekabül ediyor olabilir mi? Bu dürtümüz, yavru bir guguk kuşunu büyütmek için canla başla çalışan bir çalıbülbülünün ebeveynsel içgüdülerinin yanlış çalışmasına benzemiyor mu? Ve hatta daha yakın bir benzetme, bir çocuğu evlat edinme şeklindeki insan dürtüsüdür. Hızlıca eklemeliyim ki buradaki "yanlış çalışma" sadece kesin olarak Darwinci anlamda kastedilmiştir. Hiçbir aşağılayıcı iddia taşımaz.

Kabul ediyor olduğum, "yanlış çalışma" ya da "yan ürün" görüşü bu şekilde işler. Doğal seçilim, atalarımız zamanında, küçük ve değişmez gruplar halinde, tıpkı babunlar gibi yaşadığımız dönemde beyinlerimizin içine, cinsel dürtüler, açlık dürtüleri, yabancı düşmanı dürtüler ve benzeri dürtülerin yanında özgecil dürtüler programladı. Zeki bir çift, Darwin'i okuyabilir ve cinsel dürtülerinin nihai sebebinin çocuk doğur-

ma olduğunu bilebilir. Kadının hamile kalamayacağını çünkü doğum kontrol hapı kullandığını bilirler. Yine de cinsel arzularının bu bilgiye rağmen hiçbir şekilde azalmadığını görürler. Cinsel arzu cinsel arzudur ve bireyin psikolojisi üzerindeki gücü, cinsel arzuyu harekete geçiren nihai Darwinci baskıdan bağımsızdır. Bu dürtü, nihai gerekçesinden bağımsız olarak varolan güçlü bir dürtüdür.

İddia ediyorum ki aynısı şefkat, özgecilik, cömertlik, duygudaşlık ve merhamet dürtülerinde de geçerlidir. Atalarımızın zamanında, yalnızca yakın akrabalara ve muhtemel karşılık vericilere karşı özgecil olma fırsatımız vardı. Günümüzde bu kısıtlama yoktur ancak pratik kurallar süregelir. Neden öyle olmasın ki? Bu tıpkı cinsel arzu gibidir. Gözü yaşlı bir (akraba olmayan ve iyiliğin karşılığını veremeyecek) talihsizle karşılaştığımızda acıma hissimize engel olamayacağımız gibi karşıt cinsten bir bireye karşı (kısır olabilir ya da üremesi başka bir sebeple imkânsızdır) şehvet hislerimizi de engelleyemeyiz. Her ikisi de yanlış çalışmadır, Darwinci yanlış çalışmalardır: mutluluk veren, değerli teklemelerdir.

Böylesi Darwincileştirmenin merhamet ve cömertlik gibi yüce duyguları alçalttığını ya da küçümsediğini bir an bile düşünmeyin. Ve de cinsel arzuyu. Cinsel arzu, dilbilimsel kültürün kanallarında aktığında, muhteşem şiir ve drama olarak ortaya çıkar: John Donne'un aşk şiirleri ya da mesela *Romeo ve Juliet*. Ve elbette, akrabalık ve karşılık verme temelli merhametin yanlış çalışan yönlendirmesinde de aynı şey olur. Borcu olan birisine karşı merhamet, konu dışında bakıldığında, başka birisinin çocuğunu evlat edinmek kadar Darwincilik dışıdır:

> Yapısı merhametin, zoraki değildir.
> Damlar tıpkı tatlı yağmur gibi gökyüzünden
> Altındaki yerlerin üstüne.

Cinsel arzu, insan hırsının ve mücadelesinin büyük bölümünün arkasında olan, itici güçtür ve çoğu kısmı bir yanlış çalışma meydana getirir. Eğer bu atasal köy hayatının yanlış çalışan bir sonucuysa, aynısının cömert ve merhametli olma arzusu için de geçerli olmaması için hiçbir sebep yoktur. Atalarımız zamanında doğal seçilim için bu iki tür arzuyu sabit olarak yerleştirmenin en iyi yolu pratik kuralları beyne yüklemekti. Bu kurallar bugün de bizi etkilerler, hatta şartlar onları asıl işlevlerine uygun olmayan hale getirdiğinde bile.

Bu tür pratik kurallar hala etkiler bizi, bir Kalvinizmci belirleyici yolla değil ancak edebiyat, gelenek, görenek ve hukukun uygarlaştıran etkilerinin süzgecinden süzülerek; ve elbette dinin. Tıpkı ilkel cinsel arzu şeklindeki beyin kuralının medeniyet süzgecinden geçerek *Romeo ve Juliet*'in aşk sahnelerinde ortaya çıkması gibi. Bize-karşı-onlar ilkel beyin kuralları da Capulet ve Montague aileleri arasındaki kan davası savaşlarında ortaya çıkar; özgeciliğin ve duygudaşlığın ilkel beyin kurallarıysa Shakespeare'in son sahnesindeki zoraki barışmayla bizi neşelendirip alkışlatan bir yanlış çalışma olarak belirir.

Ahlakın Kökenine Dair Bir Örnek Olay İncelemesi

Eğer ahlak duyumuz, tıpkı cinsel arzu gibi, gerçekten dinin ortaya çıkmasından önceki Darwinci geçmişimizin derinliklerinden kaynaklanıyorsa, insan aklına dair araştırmaların bazı (coğrafik ve kültürel engelleri ve ayrıca daha da zorlu dini engelleri aşan) evrensel ahlaki kuralları gözler önüne sermesini bekleyebiliriz. Harvard'lı biyolog Marc Hauser'in *Ahlaki Düşünceler: Doğa Evrensel Doğru ve Yanlış Anlayışımızı Nasıl Tasarladı* isimli kitabı ilk olarak ahlak filozofları tarafından öne sürülmüş olan verimli bir dizi düşünce deneyi üzerinde yoğunlaşır. Hauser'in çalışması ayrıca ahlak filozoflarının düşünce yöntemlerini ortaya koyarak ek bir görevi yerine getirir. Ahlak konusunda varsayımsal bir ikilem sunulur ve buna yanıt vermekte yaşayacağımız zorluk, bize doğru ve yanlış algımız hakkında bir fikir verir. Burada Hauser'i felsefecilerin bir adım ötesine taşıyan, fiilen istatistiksel ölçümler ve psikolojik deneyler yapmasıdır. Örneğin, gerçek insanların ahlaki fikirlerini araştırmak için internet üzerinden anketler düzenlemiştir. Günümüzün bakış açısıyla göz atıldığında, ilginç olan durum, bu ikilemlerle yüzleşen insanların çoğunlukla aynı kararda birleşmesi ama bu karar üzerindeki uzlaşılarının kendisinin, kararlarının nedenlerine gösterdikleri sebeplerdeki uzlaşıdan daha güçlü olmasıdır. Bu sonuç, tam da eğer beyinlerimize kazınmış bir ahlaki eğilim varsa beklememiz gereken bir sonuçtur, tıpkı cinsel içgüdümüz ya da yükseklik korkumuz gibi ya da Hauser'in söylemeyi tercih ettiği gibi dil kabiliyetimiz gibidir (ayrıntılar kültürden kültüre farklılık gösterir ancak dilbilgisinin altında yatan derin yapı evrenseldir). Göreceğimiz üzere, insanların bu ahlak konulu testleri yanıtlama yöntemleri ve gerekçelerini belirtmekteki yetersizlikleri, dinsel inançlarından ya da inançsız olmalarından fazlasıyla bağımsızmış gibi

görünür. Hauser'in kitabının mesajı, kendi kullanacağı kelimeleri tahmin edersek, şudur: "Ahlaki yargılarımızı idare eden şey bir evrensel ahlaki dilbilgisidir ve bu dilbilgisi, bir dizi olası ahlaki sistemleri inşa etmek için kullanılan ilkeler kümesini içermek için milyonlarca yıl boyunca evrimleşmiş olan bir zihin yeteneğidir. Dilde olduğu gibi, ahlaki dilbilgimizi oluşturan ilkeler farkındalık radarımızın altında uçarlar."

Hauser'in tipik ahlaki ikilemleri, bir demiryolu üzerinde kontrolden çıkmış ve birçok insanı öldürme tehdidi bulunan yük vagonu temasının çeşitlemeleridir. En basit hikâye, bir kişiyi yani Denise'i, bir dizi demiryolu makasının yanında dururken ve vagonu yan yola yönlendirip ilerde ana hatta tuzağa düşmüş beş insanın hayatını kurtarabilecek bir durumda hayal eder. Ne yazık ki yan yolda da tuzağa düşmüş bir kişi vardır. Fakat tek kişi olduğu ve ana yolda tuzağa düşmüş beş kişiden az olduğu için çoğu insan, Denis'in kolu çekip beş insanı kurtarmasının zorunlu olmasa da ahlaken izin verilebilir olduğunda uzlaşır. Bu test sırasında, örneğin bu tek adamın Beethoven ya da Denise'in yakın bir arkadaşı olması gibi varsayımsal olasılıkları göz ardı ediyoruz.

Bu düşünce deneyine eklenen daha fazla detay, giderek artan zorlayıcı ahlaki bilmeceler dizisi sunar. Ya peki vagon, yolu üzerine üstündeki bir köprüden büyük bir ağırlık atılarak durdurulabiliyorsa? Yanıt basit: bu büyük ağırlığı atmamız gerektiği açıktır. Ancak ya eldeki tek büyük ağırlık köprünün tırabzanlarında oturmuş gün batımının keyfini çıkaran şişman bir adamsa? Neredeyse herkes şişman adamı köprüden atmanın ahlak dışı bir davranış olduğunu onaylar, hatta bir bakış açısıyla, bu ikilem Denise'in kolu çekip, bir kişinin hayatıyla beş kişiyi kurtarma ikilemiyle aynı doğrultuda olsa bile. Çoğumuz bu iki durum arasında çok önemli bir fark olduğuna dair kuvvetli bir sezgiye sahibiz, bunun ne olduğunu açıkça ifade edemesek bile.

Şişman adamı köprüden itmek, Hauser'in düşündüğü başka bir ikileme benzer. Bir hastanedeki beş hasta ölmek üzeredir, her birinin farklı bir organı iflas etmiştir. Hepsi de kendi sorunlu organlarının uygun bir bağışçısını bulabilirse kurtulacaktır fakat hiç uygun bağışçı yoktur. Sonra, cerrah bekleme odasında oturan sağlıklı bir adamı farkeder ki hastalara gerekli beş organ da bu adamda düzgün çalışıyordur ve organ nakli için uygun durumdadır. Bu olayda, hasta olan beş insanı kurtarmak için bu sağlıklı adamı öldürmenin ahlaklı bir davranış olduğunu söylemeye hazır neredeyse hiç kimse bulunamaz.

Köprüdeki şişman adamda olduğu gibi, çoğumuzun paylaştığı sezgi, masum bir seyircinin birdenbire kötü bir durumun içine atılmaması ve

kendi izni olmadan diğerlerinin uğruna kullanılmamasıdır. Immanuel Kant'ın çok ünlü biçimde ifade ettiği ilkeye göre, akıllı bir varlık asla razı olmayacağı bir araç olarak kullanılmamalıdır, hatta sonuç başkalarına faydalı olsa bile. Bu ifade, köprüdeki şişman adam (ya da hastanenin bekleme odasındaki adam) ile Denise'in yan yolundaki adam arasındaki kritik farkı sağlıyor görünür. Köprüdeki şişman adam kontrolden çıkmış vagonu durdurmak için bilerek bir araç olarak kullanıldı. Bu, Kantçı ilkeyi açık biçimde çiğner. Yan hattaki adam ise ana hat üzerindeki beş kişinin hayatını kurtarmak için kullanılmamaktadır. Kullanılan sadece yan hattır ve bu adam orada durduğu için sadece kötü şanslıdır. Fakat ayrımı bu şekilde ortaya koyduğunuzda, neden bizi tatmin ediyor? Kant'a göre, bu ahlaki mutlaktır. Hauser'e göreyse, evrimle beynimize kazınmıştır.

Kontrolden çıkmış vagonu içeren varsayımsal durumlar giderek yaratıcılık kazanıyor ve ahlaki ikilemler de aynı şekilde dolambaçlı bir hal alıyor. Hauser, Ned ve Oscar isimli varsayımsal karakterlerin karşı karşıya kaldığı ikilemleri karşılaştırır. Ned tren yolunun yanında durmaktadır. Vagonu yan hatta yönlendirebilen Denise'den farklı olarak, Ned'in çekeceği kol, vagonu yandaki yarım halka şeklindeki bir yan hatta yönlendirir, ve vagon yine beş insanın durduğu yerin önünden ana hatta geri döner. Kolları çekmenin tek başına bir faydası yoktur çünkü vagon ana hatta geri döndüğünde beş kişiyi ezip geçecektir. Ancak, şansa bakın ki, yarım halka şeklindeki yan hatta vagonu durdurabilecek kadar ağır olan oldukça şişman bir adam vardır. Ned kolu çekip, vagonu yan hatta yönlendirmeli midir? Çoğu insanın sezgisi yapmaması gerektiği şeklindedir. Ancak Denise ve Ned'in ikilemlerinin arasındaki fark nedir? Büyük ihtimalle insanlar içgüdüsel olarak Kant'ın ilkesini uygulamaktadırlar. Denise vagonun beş insanı ezip geçmesini, onun yönünü değiştirerek engeller ve yan hattaki talihsiz kaza, çarpıcı Rumsfeldci ifadeyi kullanırsak, "ikincil hasardır." Yan hattaki adam Denise tarafından diğerlerini kurtarmak için kullanılmamıştır. Ned şişman adamı gerçekte vagonu durdurmak için *kullanıyordur* ve çoğu insan (muhtemelen düşünmeden), Kant ile birlikte (Kant son derece ayrıntılı düşünmüştür), bunun çok önemli bir fark yarattığını görürler.

Oscar'ın ikilemi ile yeni bir fark daha açığa çıkarılır. Oscar'ın durumu Ned'inkiyle aynıdır, bir farkla, yarım halka şeklindeki yan hatta vagonu durdurmaya yetecek kadar ağır büyük bir demir ağırlık vardır. Oscar'ın kolu çekip vagonun yönünü değiştirmekte hiçbir tereddüt yaşamaması gerektiği açıktır. Tabi o sırada şans eseri bir yürüyüşçü demir

ağırlığın önünde yürümüyor olsaydı. Bu yürüyüşçü eğer Oscar kolu çekerse kesinlikle ölecektir, tıpkı Ned'in şişman adamında olduğu gibi. Buradaki fark Oscar'ın yürüyüşçüsünün vagonu durdurmak için kullanılmamasıdır: o Denise'in ikileminde olduğu gibi bir ikincil hasardır. Hauser ve Hauser'in çoğu denekleri gibi, Oscar'ın kolu çekme izninin olduğu, Ned'inse olmadığını hissederim. Fakat aynı zamanda sezgimin doğruluğunu kanıtlamayı oldukça güç bulurum. Hauser'in ana fikri, böylesi ahlaki sezgilerin sıklıkla üzerinde düşünerek elde edilmediği ancak evrimsel mirasımız yüzünden bunları güçlü bir şekilde zaten hissettiğimiz yönündedir.

Merak uyandırıcı bir insanbilimsel tehlikeli girişimle Hauser ve meslektaşları ahlak deneylerini, batılılarla ve düzgün dinlerle çok az irtibatı olan Kuna isimli bir Orta Amerika kabilesinin yaşantısına uyarladılar. Araştırmacılar "bir hat üzerindeki vagon" şeklindeki düşünce deneylerini, kanolara doğru yüzen timsahlar gibi yöreye uygun eşdeğer örneklerle değiştirdiler. Bu ufak değişikliklerden doğan ufak farklılıklar hariç, Kuna kabilesi geri kalanlarımızla aynı ahlaki hükümlere vardı.

Bu kitabın ilgi alanına giren bir başkasında, Hauser dindar insanların ahlaki sezgiler açısından ateistlerden farklılaşıp farklılaşmadığını merak eder. Eğer ahlaklı oluşumuzu dinden alıyor olsaydık kesinlikle farklılaşmaları gerekirdi. Ancak görünen o ki farklılaşmazlar. Ahlak felsefecisi Peter Singer ile birlikte çalışan Hauser,[87] üç varsayımsal ikileme odaklandı ve dindar insanların kararlarını ateistlerinkiyle karşılaştırdı.

Her durumda, deneklerden varsayımsal bir eylemin ahlaki açıdan "zorunlu", "hoş görülebilir" ya da "yasak" olması seçeneklerinden birini seçmeleri istendi. Bu üç ikilem şunlardı:

1. Denise'in ikilemi. İnsanların yüzde doksanı, beş kişiyi kurtarmak için bir kişinin hayatını feda ederek, vagonun yönünü değiştirmenin hoş görülebilir olduğunu söyledi.

2. Bir gölde boğulmak üzere olan bir çocuk gördünüz ve etrafta sizden başka yardım edecek kimse yok. Çocuğu kurtarabilirsiniz ancak bunu yaptığınızda pantolonunuz berbat olacak. İnsanların yüzde doksan yedisi çocuğu kurtarmanızın zorunlu olduğunu söyledi (şaşılacak biçimde geriye kalan yüzde üç pantolonlarını korumanın daha önemli olduğunu söyledi).

3. Yukarıda tanımlanan organ nakli ikilemi. Deneklerin yüzde doksan yedisi bekleme odasında oturan sağlıklı adamı yakalayıp organları için onu öldürerek, organ nakli için bekleyen beş kişiyi kurtarmanın, ahlaken yasak olduğunda hemfikir oldu.

Hauser'in ve Singer'in çalışmasının başlıca sonucu, bu tür kararlar alınmasında dindar kişilerle ateistler arasında anlamlı bir istatistiksel fark olmadığıydı. Bu sonuç benim ve diğer birçok kişinin benimsediği, iyi ya da kötü birisi olmak için Tanrıya ihtiyacımız yoktur şeklindeki görüşle uyumlu görünüyor.

Eğer Tanrı Yoksa İyi Olmak Niye?

Soru bu şekilde yöneltildiğinde bilerek aşağılıyormuş gibi görünür. Dindar bir insan bu soruyu önüme böyle koyduğunda (ve çoğu bunu yapar) beni aniden cezbeden şey şöyle bir meydan okumada bulunmaktır: "İyi olmaya çalışmaktaki tek sebebinin Tanrının onayını ve ödülünü almak ya da kınaması ve cezalandırmasından sakınmak olduğunu mu kastediyorsun gerçekten? Bu ahlaklılık değildir, yalnızca yağcılık yapmaktır, dalkavukluktur, her hareketini gözetleyen ve hatta bütün sahte düşüncelerini bile izleyen gökyüzündeki büyük gözetleme kamerasına veya kafanın içine yerleştirilmiş küçük dinleme aletine rol yapmaktır." Einstein'ın dediği gibi, "Eğer insanlar sadece cezalandırılmaktan korktukları ve ödüllendirileceklerini umut ettikleri için iyi kalplilerse, o halde gerçekten çok acınacak haldeyiz." Michael Shermer, *İyi ve Kötü'nün Bilimi*'nde bunu bir tartışma sonlandırıcısı olarak tanımlar. Eğer Tanrının yokluğunda, "hırsızlık, tecavüz ve cinayet suçlarını işleyeceğinizi" onaylıyorsanız, ahlaksız bir insan olduğunuzu ifşa etmiş olursunuz "ve yanınızdan geçerken sizden oldukça uzak duracak kadar tedbirli oluruz." Diğer yandan, eğer ilahi gözetim altında değilken bile iyi bir insan olmayı sürdüreceğinizi itiraf ederseniz, Tanrının varlığının iyi bireyler olmamız için zorunlu olduğu şeklindeki iddianızı ölümcül biçimde baltalamış olursunuz. Birçok dindar kişinin dinin kendilerini iyi birer birey olma konusunda motive eden şey olduğunu düşündüklerinden şüpheleniyorum, özellikle de kişisel günahkârlığı sistematik biçimde sömüren inançlardan birinin mensubu iseler.

Tanrıya inancımız aniden kayıplara karıştığında, hepimizin duygusuz ve bencil bir zevk düşkünü gibi hareket edeceğimizi ve şefkatten

uzak, merhametsiz, cimri, iyilik sıfatını hak edecek hiçbir vasıf taşımayan kişilere dönüşeceğimizi düşünmenin oldukça düşük bir özsaygı gerektirdiğini düşünüyorum. Dostoevsky'nin o tip bir görüşte olduğuna geniş ölçüde inanılır. Bunun sebebi muhtemelen Ivan Karamazov karakterinin ağzından yazdığı şu yorumlardır:

> [Ivan] kutsal gözleminin ardından şöyle bir sonuç çıkardı; doğada insanın insanoğlunu sevmesi için bir kural kesinlikle yoktur ve eğer sevgi şimdiye dek tüm dünyada varolsaydı, bu doğa kanunlarının bir erdemi sayılamaz, bütünüyle insanın kendi ölümsüzlüğüne olan inancından kaynaklanırdı. Ayrıca kesin sözlerle şunu ekledi; doğa kanunlarını oluşturan etmen, ismen, insanın kendi ölümsüzlüğüne olan inancı, bir kez yok olduğunda, insan yalnızca sevgi yeteneğini yitirmekle kalmayacak aynı zamanda bu dünyadaki yaşamını destekleyen yaşamsal etkileri de kaybedecek. Bundan başka, artık hiçbir şey ahlak dışı olmayacak, yamyamlık dahil her şey serbest olacak. Ve sonuçta, sanki tüm bunlar yetmezmiş gibi şunu ilan etti; siz ve benim gibi her birey (örneğin, kendi ölümsüzlüğüne ya da Tanrıya inanmayan birisi) için, doğa kanunu aniden değişerek eski din temelli kanunun tam zıt halini alacak ve egoizm, suç işlemeyi de kapsayarak, yalnızca hoşgörülebilir olmakla kalmayıp aynı zamanda insan yaşantısının en akılcı hatta en asil *varoluş sebebi* olarak zorunlu kılınacak.[88]

Belki de saflıktır ama ben Ivan Karamazov'un insan doğasına bakış açısından daha az küçümseyici bir bakış açısına yatkınımdır. Bencil ve suça yönelik davranmamızın durdurulması için gerek Tanrı gerekse birbirimiz tarafından gerçekten kontrol altında tutulmamız gerekli midir? Böylesi bir gözetime ihtiyacımın olmadığına (ve sevgili okuyucum sizin de ihtiyacınızın olmadığına) samimiyetle inanmak isterim. Diğer taraftan, sadece özgüvenimizi zayıflatmak için, Steven Pinker'in *Boş Yazı Tahtası*'nda tarif ettiği, Montreal'deki güvenlik güçleri grevindeki hayal kırıklığı yaratan deneyimini dinleyin:

> Romantik 1960'larda, gururlu bir şekilde barışçıl olan Kanada'da genç bir delikanlı olarak, Bakunin'in anarşizm yanlılığının sağlam bir inananıydım. Ebeveynlerimin, "eğer

> hükümet silahlarını bırakırsa her türlü kötülük serbest kalacaktır" şeklindeki iddialarına gülüp geçmiştim. Birbirleriyle çekişen öngörülerimiz 17 Ekim 1969, sabah saat 8:00'de Montreal polisi greve başladığında sınanmaya başlandı. Öğleye doğru saat 11:20'de ilk banka soygunu gerçekleşti. Öğle olduğundaysa şehir merkezindeki dükkânların çoğu yağmalama yüzünden kapandı. Birkaç saat içinde, taksi şoförleri havaalanı müşterileri için kendileriyle rekabet halindeki bir limuzin kiralama şirketinin binasını ateşe verdiler, bir keskin nişancı çatılardan birine çıkarak bir polis memurunu öldürdü, isyancılar bazı otel ve restoranları bastı ve bir doktor kenar mahalledeki evine giren bir hırsızı öldürdü. Günün sonunda, altı banka soyulmuş, yüz dükkân yağmalanmış, on iki kundaklama yapılmış, kırk kamyon dolusu dükkân camı kırılmış, şehir otoriteleri orduyu ve elbette Kanada atlı polislerini düzeni yeniden sağlamak için çağırmadan evvel maddi zarar üç milyon doları aşmıştı. Bu belirleyici, deneysel sınav siyasi görüşlerimi param parça etmişti...

Belki ben de, insanların gözetim altında tutulmadıkları ya da Tanrı tarafından yönetilmedikleri zamanda iyi olmayı sürdüreceklerine inanan bir Pollyannayımdır. Diğer yandan, Montreal nüfusunun büyük çoğunluğu muhtemelen Tanrıya inanıyordu. Dünyevi polisler geçici olarak sahneden kaldırıldığında, Tanrı korkusu bu insanları bu kötülükleri yapmaktan neden alıkoymadı? Montreal grevi Tanrı inancının bizi iyi insanlar yaptığı varsayımını sınamak için oldukça iyi bir doğal deney değil miydi? Ya da insani iyiliğe inanmayan H.L.Mencken keskin bir dille şu gözlemini ifade ettiğinde doğru mu anlamıştı: "İnsanlar dine ihtiyacımız var dediklerinde gerçekten kastettikleri şey polise ihtiyacımız olduğudur."

Elbette polis güçleri sahneden kaybolur kaybolmaz Montreal'deki herkes kötü davranmadı. Dini inançlıların, inançsızlardan, yağma yapmaya ve yakıp yıkmaya dair, azıcık da olsa, daha az bir istatistiksel eğilime sahip olup olmadıklarını bilmek çok ilginç olurdu. Bilgi sahibi olmadan yaptığım tahminim tam tersinin olmuş olacağıdır. Sık sık küçümser biçimde siperlerde hiç ateist yoktur denir. Hapishanelerde çok az ateist olduğundan şüphelenmeye istekliyim (biraz kanıt var tabi, her ne kadar bundan sonuç çıkartmak aşırı basitleştirme olacaksa da). Ate-

izmin ahlaklılığı arttırmasının şart olduğunu iddia etmiyorum, buna karşın (sıklıkla ateizme eşlik eden ahlaki sistem olan) insancılık büyük ihtimalle arttırır. Bir diğer iyi olasılık, ateizmin, yüksek eğitim, zekâ ya da özgür düşünce gibi bir üçüncü etmenle doğrusal ilişkisinin olması ve bunun canice dürtülere karşı koyabilecek olmasıdır. Bu tip varolan araştırma kanıtları, dindarlığın ahlakla olumlu yönde bir ilişkisi olduğu şeklindeki yaygın görüşü kesinlikle desteklemez. İlişkisel kanıtlar asla kesin sonuç vermezler fakat Sam Harris tarafından *Hıristiyan Bir Ulusa Mektup* isimli kitabında tanımlanan aşağıdaki veri yine de çarpıcıdır:

> ABD'deki siyasi parti taraftarlığı, dindarlığın kusursuz bir göstergesi değilse de, "kırmızı eyaletlerin" [Cumhuriyetçi] kırmızı olmalarındaki birincil sebebin muhafazakâr Hıristiyanların ezici siyasi baskısının olması bir sır değildir. Eğer Hıristiyan muhafazakarlığı ve toplumsal iyi durum arasında güçlü bir doğru ilişki olsaydı, bunun bazı işaretlerini ABD'nin kırmızı eyaletlerinde görmeyi beklerdik. Göremeyiz. Şiddet suçları oranı en düşük yirmi beş şehrin yüzde 62'si "mavi" [Demokrat] eyaletlerde, geriye kalan yüzde 38'i ise "kırmızı" [Cumhuriyetçi] eyaletlerdedir. Yirmi beş en tehlikeli şehrin, yüzde 76'sı kırmızı eyaletlerde, yüzde 24'ü mavi eyaletlerdedir. Aslında Amerika'daki en tehlikeli beş şehirden üçü, dindar eyalet olan Teksas'tadır. Ev soygunu oranının en yüksek olduğu on iki eyalet kırmızıdır. Hırsızlık oranlarının en yüksek olduğu yirmi dokuz eyaletten yirmi dördü kırmızıdır. Cinayet oranının en yüksek olduğu yirmi iki eyaletten on yedisi kırmızıdır.[1]

Sistematik araştırma aslında böylesi bir ilişkisel veriyi desteklemeye meyillidir. Dan Dennett, *Büyüyü Bozmak* isimli kitabında, özellikle Harris'in kitabı için değil ama benzer araştırmalar için genel olarak acı dolu bir şekilde yorum yapar:

> Söylemeye bile gerek yoktur ki, bu sonuçlar, dindarların daha yüksek ahlaki değerlere sahip oldukları şeklindeki standart iddialarına o kadar sert biçimde darbe vurur ki

1 Amerika'daki bu renk düzeninin tam tersi İngiltere'de geçerlidir; mavi Muhafazakar Parti'nin rengidir ve kırmızı ise, dünyanın geriye kalanında olduğu gibi, siyasi sol ile geleneksel olarak bağdaştırılan renktir.

> bunları çürütmek için dini örgütler tarafından önemli derecede büyük bir araştırma dalgası başlatılmıştır... emin olabileceğimiz bir şey, *eğer* ahlaki davranışla pratikte veya inançta olan dini bağlılık arasında anlamlı bir olumlu ilişki varsa, çok yakında keşfedilecektir çünkü bu konudaki geleneksel inançlarını doğrulamaya istekli çok fazla dini örgüt vardır. (Bu örgütler bilim zaten inandıkları inançlarını desteklediği zaman, bilimin gerçekleri bulma gücünden oldukça etkilenirler.) Böylesi bir ispat bulunamadan geçen her ay, durumun aslında öyle olmadığı konusundaki şüphelerin altını çizer.

Çoğu düşünceli insan, denetim yokkenki ahlaklılığın, polisler greve gider gitmez veya ister gerçeği bir polis istasyonunda izlenilen isterse de gökyüzünde hayali izleyicisi olan casus kamerası kapatılır kapatılmaz tarihe karışan türden sahte ahlaktan bir şekilde daha gerçek olduğunda uzlaşacaktır. Ancak "Eğer Tanrı yoksa neden iyi olmak için kendimizi kasalım?" sorusunu böylesi küçümser bir tavırla yorumlamak belki de haksızlıktır.[1] Dindar bir düşünür, daha gerçek ahlaki yorumlama sunabilir. Hayali bir din savunucusunun beyanatı şu satırlar boyunca ilerler: "Eğer Tanrıya inanmıyorsanız, ahlaklılığın herhangi bir kesin standardı olduğuna inanmıyorsunuzdur. Dünyadaki en iyi iradeyle iyi bir insan olmaya yönelebilirsiniz ancak neyin iyi neyin kötü olduğuna nasıl karar vereceksiniz? Sadece din nihai olarak sizin iyi ve kötü standartlarınızı sağlayabilir. Din olmadan, ilerlerken bunları uydurmanız gerekir. Bu, kurallar kitabı olmayan bir ahlaklılık olacaktır: kişinin canının istediği yere giden bir ahlak. Eğer ahlak sadece bir kişisel seçim meselesiyse, Hitler de kendi öjeniksel ilhamlı standartlarına dayanarak ahlaklı olduğunu öne sürebilir ve bütün ateistler de farklı ışıklar altında yaşadıklarını söyleyerek aynını yapabilirdi. Bunun aksine, bir Hıristiyan, bir Yahudi ya da bir Müslüman, Hitler'in kesinlikle kötü olmasına uygun olarak kötülüğün mutlak bir anlamı olduğunu ve bu anlamın tüm zaman ve mekânlarda geçerli olduğunu öne sürebilir."

Eğer ahlaklı olmak için Tanrıya ihtiyacımız olduğu doğru olsaydı bile, bu elbette Tanrının varlığını daha olası yapmaz sadece daha çekici kılar (birçok insan aradaki farkı söyleyemez). Ancak buradaki konu bu değil. Hayali din savunucumun, Tanrıya yağcılık etmenin iyi yön-

1 H.L.Mencken, yine tipik kötümserlikle bilinci şöyle tanımlamıştır; birisinin bizi izleyebiliyor olacağı konusunda bizi uyaran iç ses.

de olmanın dinsel nedeni olduğunu itiraf etmiş olmaya ihtiyacı yoktur. Bunun yerine iddiası, iyi yönde olma *dürtüsü* nereden geliyorsa gelsin, Tanrı olmadan neyin iyi olduğuna *karar vermek* için bir standart olmayacağı şeklindedir. Her birimiz doğrunun tanımını kafamıza göre yapıp, bu tanımlara göre hareket edebilirdik. Yalnızca dine dayalı ahlaki ilkeler (genelde dinlerle ilişkilendirilen ama başka yerlerden de türetilebilen örneğin "diğerlerine sana davranılmasını istediğin şekilde davran" kuralının aksine) saltçılık olarak tanımlanabilir. İyi iyidir, kötü de kötü ve özel durumlar hakkında karar vermekle, örneğin birisinin acı çekip çekmediğiyle, oyalanmayız. Hayali din savunucum neyin iyi olduğuna karar vermekte sadece dinin bir ilke sunabileceğini öne sürecekti.

Bazı filozoflar, özellikle Kant, dinsel olmayan kaynaklardan mutlak ahlak türetmeye çalışmıştır. Şahsen dindar birisi olmasına rağmen (zamanında neredeyse kaçınılmaz olduğu için dindardı[1]), Kant yapılması Tanrının isteği olan şeyler üzerine değil de iyi olduğu için yapılan şeyler üzerine bir ahlaklılık temeli oturtmaya çalışmıştır. Kant'ın meşhur koşulsuz emri bize "bir durumda başkalarının davranmasını isteyeceğiniz gibi davranmalısınız şeklindeki vecize"yi uygulamamızı bildirir. Bu yalan söyleme örneğinde çok iyi işler. İnsanların ilke gereği yalan söylediği bir dünyayı hayal edin ve burada yalan söylemek iyi ve ahlaklı bir davranış olarak değerlendirilsin. Böyle bir dünyada yalan söylemenin kendisi anlamlı olmaktan çıkacaktır. Yalan söylemek tanımı gereği önceden bir şeylerin doğru olması varsayımını gerektirir. Eğer bir ahlak ilkesi herkesin izlemesini isteyeceğimiz bir şeyse, yalan söylemek ahlaki bir ilke olamaz çünkü bu ilke anlamsızlığıyla kendi kendine yıkılır. Yalan söylemek, bir yaşam kuralı olarak doğası gereği dengesizdir. Daha genel olarak, bencillik ya da diğerlerinin iyi niyetlerini sömürerek asalaklık, yalnızca tek bir bencil birey olarak bana fayda sağlayabilir ve kişisel tatmin sunabilir. Ancak herkesin bencil asalakçılığı bir ahlaki ilke olarak benimsemesini arzulayamam, çünkü böyle bir şey olursa asalaklık edebileceğim kimse kalmaz.

Kantçı emir, doğru söyleme ve diğer bazı konularda işe yarar görünür. Bunun ahlakın geneline nasıl yayılacağını anlamak ise bu kadar kolay değildir. Kant'a rağmen, mutlak ahlaki değerlerin genelde din tarafından harekete geçirildiği konusunda hayali din savunucumla hemfikir olmak çekicidir. Ölümcül derecede hasta birisinin dayanılmaz acısına

1 Bu, Kant'ın görüşlerinin herkesçe kabul edilmiş yorumudur. Ancak meşhur filozof A. C. Grayling'in makul savunmasına göre Kant zamanının dinsel toplantılarına katılsa da, gerçekte bir ateistti.

kendi isteğiyle son vermek her zaman yanlış mıdır? Kendi cinsiyetinizden birisiyle sevişmek her zaman yanlış mıdır? Bir embriyoyu öldürmek her zaman yanlış mıdır? Bunların yanlış olduğuna inanan birçok kişi vardır ve dayanakları mutlaktır. Aksi fikirlere veya tartışmaya katlanamazlar. Onlarla aynı fikirde olmayan herkes vurulmayı hak eder: mecazi olarak elbette kelime anlamıyla değil; elbette Amerikan kürtaj kliniklerinde silahlı saldırıya uğrayan birkaç doktoru bunun dışında tutuyorum (bir sonraki bölüme bakın). Bununla beraber, çok şükür ahlak değerlerinin mutlak olmaları zorunlu değildir.

Konu doğruyu ve yanlışı düşünmeye geldiğinde ahlak felsefecileri işin uzmanlarıdır. Robert Hinde'nin az ve öz tanımıyla, ahlak felsefecileri "ahlaki kuralların, mantıkla oluşturulmasının zorunlu olmamasına rağmen, mantıkla savunulabilmelerinin zorunlu olduğunda" hemfikirdirler.[89] Bunlar kendilerini birçok farklı yolla sınıflandırırlar ancak çağdaş terminolojide en büyük ayrım "ahlakbilimciler" (örneğin Kant gibi) ve "sonuççular" (sonuççulara Jeremy Bentham [1748-1832] gibi "faydacılar" da dahildir) arasındadır. Ahlakbilimi (deontoloji), ahlakın kurallara itaat etmekten oluştuğu inancı için kullanılan süslü bir isimdir. Kelime anlamıyla görev bilimidir, Yunanca "ki onu bağlayan"dan gelir. Ahlakbilimi ahlaki mutlakıyetçilikle birebir aynı şey değildir ancak dinle ilgili bir kitaptaki çoğu amaç için bu fark üzerinde durmaya gerek yoktur. Mutlakıyetçiler mutlak doğrular ve mutlak yanlışlar yani emirler olduğuna inanırlar ve bu emirler uygulandıklarında meydana gelen sonuçlardan haklılıkları etkilenmez. Sonuççular daha pragmatik bir şekilde bir eylemin ahlakının bu eylemin sonuçlarıyla değerlendirilmesinin gerektiğine inanırlar. Sonuççuluğun bir türü, Bentham ve arkadaşı James Mill (1773-1836) ve Mill'in oğlu John Stuart Mill (1806-73) ile bağdaştırılan felsefe olan faydacılıktır. Faydacılık sıklıkla Bentham'ın şu talihsizce özensiz sloganıyla özetlenir: "Nüfusun en büyük kısmının en yüksek mutluluğu, ahlak ve kanunların temelidir."

Bütün mutlakıyetçilik dinden türetilmemiştir. Bununla birlikte, mutlakıyetçi ahlakı dinin dışındaki zeminlerle savunmak oldukça zordur. Düşünebildiğim tek rakip, vatanseverliktir, özellikle de savaş zamanlarında. Seçkin İspanyol film yönetmeni Luis Buñuel'in dediği gibi: "Tanrı ve Vatan yenilmez bir ekiptir; tüm zulüm ve kan dökme rekorlarını ellerinde tutarlar." Asker alma subayları kurbanlarının vatani görev duygusuna önemli ölçüde bel bağlarlar. Birinci Dünya Savaşı'nda kadınlar üniforma giymeyen genç erkeklere korkaklığı simgeleyen beyaz tüyler dağıttılar.

> Ah, elbette sizi kaybetmek istemiyoruz fakat sanırız gitmeniz gerekiyor,
>
> Kralınızın ve ülkenizin size ihtiyacı bulunuyor.

İnsanlar vicdani retçileri, düşman ülkede olsalar bile küçümsediler çünkü vatanseverlik mutlak bir erdem olarak görülüyordu. Profesyonel askerin "benim ülkem, ister haklı ister haksız" görüşünden çok daha mutlak bir görüş bulmak zordur, çünkü bu slogan, gelecekteki bir günün politikacılarına, onların düşman belleyeceği herkesi öldürmek üzere sizi teslim eder. Sonuççu mantık yürütme, savaşa girme şeklindeki siyasi kararları etkileyebilir ancak bir kez savaş ilan edildiğinde, mutlakıyetçi vatanseverlik din dışında asla görülmemiş bir güç ve etkiyle yeniden bayrağı devralır. Kendi düşüncelerinin sonuççu ahlak tarafından sınırı aşmaması yönünde ikna edilmesine izin veren bir asker, büyük olasılıkla kendisini askeri mahkemede bulacak ve belki de idam edilecektir.

Bu ahlak felsefesi tartışmasının sıçrama tahtası "bir Tanrı olmadan, ahlak göreceli ve isteğe bağlıdır" şeklindeki bir varsayımsal dini iddiaydı. Kant ve diğer bilgili ahlak felsefeciler bir yana ve vatansever coşkunluğa doğuştan verilen tam destek hariç, mutlak ahlaklılığın tercih edilen kaynağı genellikle kutsal kitaplardan birisidir ki bu kitaplar tarihlerinin haklı çıkarabileceğinin ötesinde bir otorite olarak yorumlanırlar. Aslında kutsal kitap otoritesinin (normalde yüksek derecede şüpheli olan) taraftarları kendi kutsal kitaplarının tarihi kökenleri hakkında üzücü bir şekilde az merak gösterirler. Bir sonraki bölüm ahlaklarını bu kutsal kitaplardan edindiklerini iddia eden insanların gerçekte ahlaklarını pratikte oradan almadıklarını gösterecektir. Ve düşündüklerinde bunun böyle olmasının çok da iyi olduğunu kabul edeceklerini de.

Bölüm 7

"İyi" Kitap ve Değişen Ahlak Anlayışı

Politika, esaretindeki binlerce insanı katletmiştir,
din ise on binlercesini.

Sean O'casey

Kutsal bir kitabın bir ahlak veya yaşam kuralları kaynağı olabilmesi iki yolla gerçekleşir. Bu yollardan birincisi doğrudan talimat vererek olur. Buna örnek olarak, Amerika'nın geri kalmış bölgelerindeki kültür savaşlarında sert tartışmalara konu olan On Emir'i gösterebiliriz. Diğer yol ise örnek olmaktır: bu yöntemde, Tanrı ya da kutsal kitapta adı geçen başka bir karakter (çağdaş jargonla söylersek) bir rol modeli görevi üstlenebilir. Kutsal kitaba dayalı bu her iki yol, geleneksel bir tutumla desteklendiğinde, dindar ya da inançsız, herhangi bir uygar kişinin (daha kibarını söylemem imkansız) iğrenç bulacağı bir ahlak sistemi doğuracaktır.

Dürüst olmak gerekirse, İncil'in büyük bölümünün sistemli bir biçimde şeytani olduğundan çok, epey tuhaf olduğunu söyleyebiliriz. Bu, bizim hiç tanımadığımız ve birbirlerini genellikle tanımayan yüzlerce anonim yazarın, editörün ve kopyacının dokuz yüzyıl boyunca düzenlemeler yaparak, değiştirerek, tercüme ederek, saptırarak ve "geliştirerek" karmakarışık bir şekilde birbirlerine yamadıkları tutarsız belgelerden oluşmuş bir seçki için gayet normal bir durumdur.[90] Bu belki İncil'in bariz tuhaflıklarının bazılarını açıklayabilir. Ancak ne yazık ki dindar fanatiklerin bize ahlakın ve yaşam kurallarının yanılmaz kaynağı olarak gösterdikleri şey, yine bu ciltli garip kitaptır. Piskopos John Shelby Spong'un *Kutsal Kitabın Günahları* isimli kitabında çok doğru bir şekilde gözlemlediği gibi ahlaklarının temelini kelimesi kelimesine İncil'e dayandıran insanlar aslında İncil'i ne okumuş ne de anlamışlardır.

Bu arada, Piskopos Spong kendilerini Hıristiyan diye tanımlayanların çoğunun asla fark edemeyeceği seviyede gelişmiş inançları olan, özgür düşünceli bir piskopostur ve nadir bir örnektir. Onun İngiliz eşdeğeri, kısa süre önce Edinburgh Piskoposu sıfatıyla emekli olan Richard Holloway'dir. Hatta Holloway, kendisini bir "iyileşmekte olan Hıristiyan" olarak tanımlar. Onunla Edinburgh'da halka açık bir söyleşimiz olmuştu ki bu hayatımın en uyarıcı ve ilginç görüşmelerinden birisiydi.[91]

Eski Ahit

Eski Ahit, Yaradılış'ı anlatmaya Nuh'un çok sevilen hikâyesiyle başlar. Bu hikâye Babil efsanesi Uta-Napiştim'den türetilmiştir ve birçok medeniyetin bundan daha eski mitolojilerinde bulunur. Çifter çifter gemiye binen hayvanların efsanesi hiç kuşkusuz büyüleyicidir ancak bu hikâyenin ahlak dersi dehşet vericidir. Tanrı insanoğluna kızar ve bunun sonucunda, (bir aileyi hariç tutarak) çocuklar da dâhil herkesi suda boğar. Ek olarak, geride kalan (muhtemelen masum) hayvanları da boğar.

Elbette bu ifadeye öfkelenen ilahiyatçılar, Yaradılış kitabını artık kelimesi kelimesine doğru kabul etmediğimiz şeklinde itirazda bulunacaktır. Fakat benim asıl anlatmak istediğim de budur! Kutsal kitaplardaki hangi parçalara inanılmasının gerektiğini, hangi parçaların sembolik veya kinaye olduğunu titizlikle seçeriz. Bu gibi titizlikle yapılan seçimler bir kişisel karar meselesidir ve bu aynen, bir ateistin şu ya da bu ahlaki kuralı az ya da çok seçmesinin, mutlak bir temeli olmayan kişisel bir tercih olması gibidir. Eğer bu iki durumdan biri "kişinin canının istediği yere gidiyorsa" diğeri de öyledir.

Zaten, kültürlü ilahiyatçıların tüm iyi niyetlerine rağmen, insanların korkutucu seviyede büyük bir çoğunluğu kendi kutsal kitaplarında anlatılanları Nuh tufanı da dahil olmak üzere, kelimesi kelimesine gerçek olarak kabul etmektedirler. Kamuoyu araştırmalarına göre, ABD'li seçmenlerin yaklaşık olarak yüzde 50'si böyledir. Ayrıca, hiç şüphesiz, 2004 yılındaki tsunami felaketinin sebebinin, tektonik bir yer değiştirme değil aksine insani günahlar olduğunu iddia eden[92] (bu günah yelpazesi, barlarda içki içip, dans etmekten tutun, saçma sapan bir dinsel kuralı çiğnemeye kadar uzanır) Asyalı din adamlarının çoğu da buna dahildir. Bu kişiler burunlarına kadar Nuh hikâyesine batmış ve kutsal kitap öğretisi hariç diğer her şeyden habersiz olduklarına göre bu konuda onları kim suçlayabilir? Aldıkları bütün eğitim onları, doğal felaketlerin insani

olaylarla ilişkili olduğuna yani levha tektoniği gibi insanlarla ilgili olmayan bir şeydense insan suçlarının bedeli olarak görmeye yönlendirir. Bu arada, bir tanrının (ya da bir tektonik levhanın) gücünün yetebileceği ve dünyayı alt üst edebilecek olayların daima insanoğluyla ilgili olduğuna inanmak ne haddini bilmez bir benmerkezciliktir? Neden aklında yaradılış ve sonsuzluk olan bir kutsal varlık, küçücük insan kötü davranışlarına ufak bir dikkat göstermek zorunda olsun? Biz insanlar kendimizi bu tip havalara sokarız, hatta küçücük "günahlarımızı" evrensel bir anlam seviyesine abartırız!

Bir televizyon kanalı için, Amerikan aktivist kürtaj karşıtlarının önderlerinden Papaz Michael Bray ile bir söyleşi yaptığımız esnada, ona protestan Hıristiyanların neden homoseksüellik gibi başkalarının hayatını etkilemeyen şahsi cinsel eğilimlere son derece takıntılı olduklarını sormuştum. Cevabı bir çeşit meşru müdafaayı çağrıştırıyordu. Tanrı günahkârlarla dolu bir şehri doğal bir afetle cezalandırmayı seçtiğinde, şehrin masum sakinleri arada kaynama tehlikesiyle karşı karşıyaymış. 2005 yılında, güzel New Orleans şehri, Katrina isimli bir kasırganın etkisiyle bir sel felaketi yaşadı. Hemen ardından, Amerika'nın en tanınmış televanjelisti ve eski bir başkan adayı olan Papaz Pat Robertson'un, bu kasırgadan bir zamanlar New Orleans'da yaşamış lezbiyen bir komedyeni sorumlu tuttuğu haber edildi.[1] Her şeye gücü yeten bir Tanrının günahkârları öldürmekte biraz daha hedeflenmiş bir yaklaşım sergileyeceğini düşünürsünüz: bir lezbiyen komedyen barındırdığı için tüm şehrin toptan yok edilmesi yerine belki de lezbiyene akla uygun bir şekilde kalp krizi yaşatabilirdi.

2005 yılının Kasım ayında Pensilvanya'daki Dover şehri sakinleri, yerel okullarının eğitim müfredatına "akıllı tasarım" öğretisini zorla sokma girişiminde bulunarak şehirlerinin adını kötüye çıkaran (ve şehirle dalga geçirten) tamamıyla tutucu kişilerden oluşmuş okul yönetim kurulunu seçimle görevden uzaklaştırdı. Pat Robertson, bu tutucuların

1 İlk olarak http://datelinehollywood.com/archives/2005/09/05/robertson-blames-hurricane-on-choice-of-ellen-deneres-to-host-emmys/ adresinde çıkan bu hikâyenin gerçek olup olmadığı bile belli değildir. Gerçek olsun olmasın çoğu insan buna inanmıştır ve inandırıcı olmasının sebebi hiç kuşkusuz bunun Robertson da dâhil olmak üzere evanjelik ruhban sınıfının Katrina gibi doğal yıkımlar sonrasında bildirdikleri alışıldık söylemlere benzemesidir. Bu konuyla ilgili olarak örneğin www.emediawire.com/releases/2005/9/emw281940.htm adresini ziyaret edebilirsiniz. Katrina hikâyesinin gerçekleri yansıtmadığını bildiren web sitesi (www.snopes.com/katrina/satire/robertson.asp) ayrıca Robertson'un geçmişte Orlando, Florida'daki Gay Gururu yürüyüşü için söylediği şu sözünü aktarır, "Orlando halkını bir konuda uyarmak isterim. Bazı ciddi fırtınalarla karşılaşmak üzeresiniz ve eğer sizin yerinizde olsaydım bu bayrakları Tanrının yüzüne karşı sallamazdım."

oylamayla demokratik olarak devrildiğini duyduğunda Dover şehrine sert bir uyarıda bulundu:

> Dover'in iyi sakinlerine şunu söylemek isterim, eğer yaşadığınız bölgede bir felaket meydana gelirse Tanrıya dönmeyin. Onu şimdi şehrinizde reddettiniz ve sorunlar baş gösterdiğinde (bu mutlaka olacaktır demiyorum), neden size yardım etmemiş olduğu konusunda şaşırmayın. Eğer herhangi bir sorun yaşarsanız, sadece Tanrıyı şehrinizden çıkartmak için oy kullandığınızı hatırlayın. Madem böyle yaptınız, o halde ondan yardım talep etmeyin çünkü yanınızda olmayabilir.[93]

Pat Robertson zararsız bir komedi olabilirdi tabi günümüzde ABD'de gücü ve yetkiyi elinde tutanlar ona benzemiyor olsaydı.

Nuh hikâyesinin eşdeğeri olan Sodom ve Gomora'nın yıkımı öyküsünde, İbrahim'in yeğeni Lut, şehirdeki tek adil insan olduğu için seçilmiş ve ailesiyle birlikte canı bağışlanmıştı. Şehir kükürde boğulmadan önce Lut'un kaçıp kurtulabilmesi için iki erkek melek onu uyarmak üzere Sodom'a gönderildi. Lut misafirperverce melekleri evine buyur etti ve bunun üzerine Sodom'un tüm erkekleri Lut'un evinin çevresinde toplanarak ondan melekleri kendilerine teslim etmesini istediler, böylece melekleri sodomize[1] edebileceklerdi (başka ne olabilirdi): "Bu gece sana gelen o adamlar nerede? Onları dışarıya, bize getir ki tanıyabilelim" (Yaradılış 19: 5). Evet, "tanımak" sözcüğü Resmi Versiyon'daki klasik bir örtmecedir ve bu metinde oldukça komiktir. Lut'un bu isteği geri çevirerek gösterdiği yiğitlik, Tanrının Sodom'da sadece tek bir iyi insan yaratırken başka bir şeyle meşgul olduğu fikrini uyandırır. Ancak Lut'un saçtığı ışık, kalabalığı reddederken kullandığı ifadelerle kararır: "Yalvarırım kardeşlerim bu kadar günahkar olmayın. Bakın, erkek eli değmemiş iki kızım var; yalvarırım bana izin verin ki size kızlarımı getireyim ve gözlerinize iyi gelen her şeyi onlara yapın: ama bu adamlara hiçbir şey yapmayın: çünkü onlar benim çatımın altına geldiler" (Yaradılış 19: 7-8).

Bu garip hikâye ne anlama geliyorsa gelsin, bu son derece dindar medeniyette kadınlara gösterilen saygı konusunda bize kesinlikle bir şeyler anlatır. Şans eseri, Lut'un kızlarının bekaretini feda etmesine gerek kalmaz çünkü melekler mucizevî bir şekilde yağmacıları kör ederek püskürtmeyi başarırlar. Ardından Lut'a hayvanlarını ve ailesini de yanına

1 -*ed.not.* Erkeğe erkeğin tecavüzü.

alarak şehri hemen terk etmesini söylerler çünkü şehir yok edilmek üzeredir. Lut'un talihsiz karısı hariç tüm ev halkı kaçmayı başarır. Tanrı bu kadını şehirdeki patlamaları omzundan geriye bakarak izlemek suçunu işlediği için (insan bunun nispeten küçük bir suç olduğunu düşünse de) bir tuz sütununa dönüştürür.

Lut'un iki kızı hikayede kısa bir şekilde tekrar görünür. Annelerinin tuzdan bir sütuna dönüştürülmesinin ardından, babalarıyla bir dağın yükseklerinde bir mağarada yaşarlar. Uzun süredir erkek özlemi çektiklerinden babalarını sarhoş edip, onunla ilişkiye girmeye karar verirler. Lut büyük kızının ne yatağa girdiğini ne de çıktığını fark edemeyecek kadar sarhoştur ancak kızını hamile bırakamayacak kadar sarhoş değildir. Ertesi gece, iki kız bu sefer sıranın küçükte olduğunda hemfikir olurlar. Lut yine kızını fark edemeyecek kadar sarhoştur ve onu da hamile bırakır (Yaradılış 19:31-6). Eğer bu bozuk aile Sodom'dan çıkabilecek en ahlaklı aileyse, insan Tanrıya ve kükürtle cezalandırmasına bir miktar sempati beslemeye başlayabilir.

Lut ve Sodomluların hikâyesi, Yargıçlar kitabının 19. bölümünde ürpertici bir şekilde hatırlatılmıştır. İsimsiz bir Levit (papaz), cariyesiyle Givah'ta gezintiye çıkar. Geceyi konuksever yaşlı bir adamın evinde geçirirler. Akşam yemeği yerken şehrin erkekleri gelir ve kapıyı çalarlar ve yaşlı adamdan erkek misafirini "böylece onunla tanışabilelim" diyerek kendilerine teslim etmesini talep ederler. Yaşlı adam Lut'unkilerle neredeyse aynı olan kelimelerle cevap verir: "Hayır kardeşlerim, hayır, yalvarırım size bu kadar günahkarca davranmayın; bu adamın evime misafir olarak geldiğini gördüğünüz halde bu aptallığı yapmayın. Bakın burada bakire kızım var ve bir de misafirimin cariyesi; şimdi onları dışarı çıkaracağım, onları aşağılayın, onlara size iyi gelen ne varsa yapın ama adama bu kadar alçakça bir şey yapmayın" (Yargıçlar 19:23-4). Tekrar açık seçik bir şekilde kadın düşmanlığı işin üstesinden gelir. "Onları aşağılayın" ifadesini özellikle ürpertici buluyorum. Bu papazın cariyesine ve kızıma tecavüz edip, aşağılayarak keyif çatabilirsiniz ama her şeyin ötesinde bir erkek olan konuğuma karşı saygıda kusur etmemelisiniz. İki hikâye arasındaki benzerliğe karşın, Levit'in cariyesinin sonu Lut'un kızlarınınkinden daha kötüdür.

Levit, cariyesini bu kalabalık erkek topluluğuna teslim eder ve hepsi bütün gece kadına tecavüz ederler: "Onunla tanıştılar ve sabaha kadar onu kötü emellerine alet ettiler: ve güneş doğmaya başladığında gitmesine izin verdiler. Sonra, kadın şafakta geri döndü ve sahibinin bulunduğu evin kapısının önüne geldiğinde yere düştü" (Yargıçlar 19:25-6).

Sabah olduğunda, Levit cariyesini yüzü koyun kapının eşiğinde yatarken bulur ve ona (günümüzde duygusuz kabalık olarak görebileceğimiz şekilde) şöyle der: "Ayağa kalk da yola koyulabilelim." Ancak kadın kımıldamaz. Ölmüştür. Böylelikle Levit "eline bıçağı alır, cariyesinin bedenini sıkıca kavrar ve kadını kemikleriyle birlikte on iki parçaya ayırır. Kadının bedeninin parçalarını İsrail'in tüm kıyılarına gönderir." Evet doğru okudunuz. Yargıçlar 19:29'a bakabilirsiniz. Tekrardan bunu da kibarlığımızdan İncil'in her yerinde bulunan garipliklerine verelim. Bu hikaye Lut'un hikâyesine o kadar benzemektedir ki insan bu el yazması metinlerin (kutsal metinlerin tuhaf kökeninin bir açıklaması olarak) uzun zaman önce unutulmuş bir manastır yazıhanesinde yanlışlıkla karıştırılıp karıştırılmadığını merak etmeden duramıyor.

Lut'un amcası olan İbrahim, üç "büyük" tektanrılı dinin hepsinin kurucu babasıydı. İbrahim'in, saygıdeğer konumu, onu insanlar tarafından bir rol modeli olarak kabul edilmek konusunda neredeyse Tanrı kadar avantajlı kılar. Ancak modern ahlakçılar onun hangi yanını örnek almak isteyebilirler? Uzun yaşantısının görece başlarında İbrahim karısı Sare ile birlikte bir kıtlıktan kaçmak için Mısır'a gider. Çok güzel bir kadın olan karısının Mısırlılarca arzulanabileceğini ve onun kocası olduğu için kendi hayatının tehlikeye girebileceğini fark eder. Bu yüzden eşini kız kardeşi olarak tanıtmaya karar verir. Güzelliği yüzünden Firavun'un haremine alınır ve bunun sonucunda, İbrahim Firavun'un yardımıyla zengin olur. Tanrı bu sıcak anlaşmayı uygun bulmamış, Firavun'a ve halkına birçok felaketler göndermiştir (neden İbrahim'e değil?) Anlaşılır bir şekilde üzgün olan Firavun, İbrahim'in neden Sare'nin onun karısı olduğunu söylemediğini bilmek ister. Ve ardından karısını İbrahim'e geri verir ve ikisini birden Mısır'dan atar. (Yaradılış 12: 18-19) Tuhaf bir şekilde, çiftin daha sonra aynı oyunu tekrarladığı ve bu sefer Gerar Kralı Abimelek'i kandırmaya çalıştığı görülür. İbrahim bu kralı da karısı Sare'nin kardeşi olduğu şeklinde kandırarak onunla evlenmeye teşvik eder (Yaradılış 20: 2-5). Bu kral da Firavun'un sözlerine çok benzer şeyler söyleyerek haksızlığa karşı öfkesini dile getirir ve her iki krala da sempati duymaktan kendimi alamam. Bu benzerlik metinlerin güvenilmezliğinin bir başka göstergesi midir?

İbrahim'in hikâyesindeki böylesi tatsız olaylar, oğlu İshak'ı (İslami kutsal metinleri, aynı hikâyeyi İbrahim'in diğer oğlu İsmail ile anlatır) kurban etmesi rezilliğiyle kıyaslandığında hafif kalır. Tanrı İbrahim'e çok sevdiği oğlunu yakarak kurban etmesini emreder. İbrahim bir sunak hazırlar, üstüne yakacak odun koyar ve İshak'ı bağlayarak odun-

ların üstüne koyar. Oğlunu öldürmek için kullanacağı bıçağı kaldırdığında bir melek dramatik bir şekilde araya girerek Tanrının planındaki bir son dakika değişikliğini bildirir: Tanrı yalnızca şaka yapmaktadır, aslında İbrahim'i "kışkırtarak" inancını sınamıştır. Modern bir ahlakçı, bir çocuğun bu tür bir psikolojik sarsıntıyı nasıl atlatabileceğini merak etmekten kendini alamaz. Modern ahlak standartlarıyla bu utanç verici hikâye, çocuk istismarına, orantısız güçlerin ilişkisindeki zorbalığa ve Nuremberg savunmasının kaydedilmiş ilk kullanımına örnek teşkil eder: "Ben yalnızca emirlere uyuyordum." Yine de bu efsane üç tektanrılı dinin temelini oluşturan büyük efsanelerden birisidir.

Çağdaş ilahiyatçılar bir kez daha İbrahim'in oğlu İshak'ı kurban etme hikâyesinin gerçek bir olay olarak görülmemesi gerektiğini öne sürerek itiraz edeceklerdir. Ve bir kez daha, buna verilecek uygun cevap iki parçadır. Birincisi, çok ama birçok insan, günümüzde bile, kendi kutsal kitaplarındaki olayların hepsini yazıldığı gibi gerçek kabul etmektedir ve bu kişilerin geriye kalan bizler üzerinde oldukça büyük bir siyasi gücü vardır, özellikle ABD ve İslam dünyasında. İkincisi, eğer yazıldığı şekliyle gerçek görmeyeceksek, bu hikayeyi nasıl ele almalıyız? Bir kinaye olarak mı? Eğer öyleyse ne için bir kinaye? Takdire değer hiçbir sonuç çıkmayacağından emin olabilirsiniz. Bir ahlaki ders mi çıkarmalıyız? Fakat insan bu dehşet verici hikayeden ne çeşit bir ahlaki ders çıkarabilir? Unutmayın, şu anda kanıtlamaya çalıştığım şey, ahlak kurallarımızı aslında kutsal metinlerden türetmediğimizdir. Eğer öyle yaparsak, metinler arasından güzel olanları ayıklayıp seçer, iğrenç olanları reddederiz. Fakat sonrasında hangi öykülerin ahlaken uygun olduğunu belirlemek için bağımsız bir kıstasımız olmalıdır: ve bu kıstas nereden geliyorsa gelsin kutsal metinlerden gelemez ve muhtemelen dindar ya da değil hepimiz için geçerli olan bir kıstastır.

Din savunucuları bu içler acısı hikayede Tanrı karakterinin bir nezaketini bile bulmaya çalışırlar. İshak'ın hayatını son dakikada bağışlaması Tanrının iyiliği değil miydi? Böylesi korkunç bir iddiaya kanan bir okuyucum olacağı gibi ihtimal dışı bir olayın gerçekleşmesine karşı daha mutsuz bir sonla biten farklı bir insan kurban etme hikâyesinden bahsedeceğim. Yargıçlar bölüm 11'de askeri lider Yifthah, Tanrıyla bir pazarlığa girişir; eğer Tanrı, Yifthah'ın Ammonlar karşısında zafer kazanmasını garanti ederse Yifthah ona kesin olarak bir kurban verecektir; "savaştan döndüğümde evimi ziyaret etmeye gelen ilk kişiyi yakarak sana kurban edeceğim." Yifthah gerçekten de Ammonları yener (Yargıçlar kitabından beklenileceği üzere "çok büyük bir toplu katliamla") ve

eve zaferle döner. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, tek çocuğu olan kızı onu kutlamak için eve gelir (tef çalarak, dans ederek) ve (yazık ki) eve ilk giren canlı varlık odur. Anlaşılabilir şekilde Yifthah üzüntüsünden kendini parçalar fakat yapacak bir şeyi yoktur. Tanrı açık olarak söz verilen adağın adanmasını beklemektedir ve bu hengamede kız çok terbiyeli bir şekilde kurban edilmeyi kabul eder. Sadece iki aylığına dağa çıkıp, bakireliği için ağıt yakmak ister. Bu sürenin sonunda uysalca eve döner ve Yifthah onu pişirir. Tanrı, bu olayda araya girmeyi uygun görmemiştir.

Seçilmiş halkı rakip bir tanrıyla flört ettiğinde, Tanrının ortaya çıkan muazzam öfkesi, başka bir şeye, en zararlı türden cinsel kıskançlıktan daha fazla benzeyemez. Ve yine, bu modern bir ahlakçıya iyi bir rol modeli malzemesi olarak görülmüyor olmalıdır. Zinaya olan çekim, bu çekime karşı koyanlarca bile kolayca anlaşılabilirdir ve edebiyat ve tiyatro için başlıca malzemedir; Shakespeare'den ucuz cinsel komedilere kadar. Fakat yabancı tanrılarla kırıştırmanın görünürde dayanılmaz ayartıcılığı biz modern insanlara anlaşılması zor gelir. Benim saf bakış açımla "Benden başka tanrın olmamalı" emri uygulaması kolay bir emir gibi görünür: "Komşunun karısına arzu duymamalısın" ile kıyaslandığında çocuk oyuncağı olduğu düşünülebilir. Ya da karısının kalçasına (ya da öküzüne). Ancak Eski Ahit'in başından sonuna kadar, tıpkı ucuz cinsel komedilerdeki sabit düzende olduğu gibi, Tanrı bir anlığına arkasını döner dönmez İsrail Oğulları onu terk eder ve Baal'a tapınırlar ya da bir fahişe puta.[1] Veya felakete yol açan bir olayda altın bir buzağıya ...

Musa üç tektanrılı dinin inananları için İbrahim'den bile daha uygun bir rol modelidir. İbrahim ilk resul olabilir ancak eğer Yahudiliğin ve ondan türeyen dinlerin öğretilerinin kurucusundan bahsetmek gerekiyorsa bu Musa'dır. Altın buzağı olayı bölümünde, Musa güvenle ücra Sina Dağı'na tırmanır, Tanrıyla sohbet eder, Tanrının oyduğu taş tabletleri alır. Bu sırada aşağıdaki (dağa *dokunmamak* konusunda kendilerini çok fazla frenledikleri için ölüm acıları içinde olan) insanlar hiç vakit kaybetmezler:

> Halk Musa'nın dağdan inmediğini, geciktiğini görünce, Harun'un çevresine toplandı. Ona, «Kalk, bize öncülük edecek bir ilah yap» dediler, «Bizi Mısırdan çıkaran adama, Musa'ya ne oldu bilmiyoruz!» (Mısırdan Çıkış 32: 1)

1 Bu mizahi açıdan zengin fikri bana sunan kişi ilginçtir ki bunu *Beyond the Fringe* skeçine hiçbir zaman koymamış olan Jonathan Miller'dir. Ona ayrıca bu fikri anlamamı sağlayan bilimsel kitap *Halbertal ve Margalit*'i tavsiyesi için teşekkür ederim.

Harun herkesi altınları bir araya toplayıp eritmeye ve altın bir buzağı yaratmaya ikna etti. Bu yeni icat edilen tanrı için bir de sunak yaptılar ki herkes kurban vermeye başlayabilsin.

Aslında Tanrının arkasından bu tür işler çevirmemeleri gerektiğini aylak aylak gezinen bir deliden daha iyi bilmeleri gerekirdi. Tanrı yüksek bir dağın tepesinde olabilirdi ancak her şeyi bilme gücü vardı ve Musa'yı infaz yapmak üzere çabucak göndermek için hiç vakit kaybetmedi. Musa ellerinde Tanrının On Emir'i yazdığı taş tabletlerle koştura koştura dağdan indi. Aşağı ulaşıp altın buzağıyı gördüğünde o kadar gözü döndü ki elindeki tabletleri elinden düşürdü ve kırdı (Tanrı daha sonra kırılanların yerine yenilerini verdi ve bu sorun olmadı). Musa altın buzağıyı ele geçirip yaktı, toza çevirdi, bu tozu suyla karıştırıp insanlara yutturdu. Ardından Levi kabilesindeki herkesin eline bir kılıç alarak mümkün olduğunca insanı öldürmesini emretti. Öldürülen kişi sayısı üç bine kadar çıktı. Bunun Tanrının kıskançlık krizinin yatışması için yeterli bir rakam olmuş olduğunu umuyor insan. Fakat hayır, Tanrı henüz işini bitirmemişti. Bu korkunç bölümün son ayetinde, Tanrı büyük katliamdan geriye kalan insanların üzerine bir veba salgını gönderdi, "çünkü onlar altın bir buzağı yapmışlardı, ki buzağıyı Harun yapmıştı."

Çölde Sayım kitabı Tanrının Musa'yı Mudyani'lere saldırmak üzere nasıl teşvik ettiğini anlatır. Musa'nın ordusu bir çırpıda tüm erkekleri köle yaptı ve ardından tüm Mudyani şehirlerini yaktılar, ancak kadın ve çocukları öldürmediler. Askerlerin merhametli tavrı Musa'yı çileden çıkarttı, tüm erkek çocukların ve bakire olmayan tüm kadınların öldürülmesini emretti. "Fakat, bir erkekle asla yatmadığı bilinen tüm kız çocuklarını kendiniz için canlı tutun." (Çölde Sayım 31: 18) Hayır, Musa modern ahlakçılar için çok iyi bir rol modeli değildi.

Modern dindar yazarlar Mudyani katliamına nasıl bir sembolik ya da kinayeli anlam yüklerlerse yüklesinler, burada amaçlanan sembolizm kesinlikle yanlış yöndedir. Zavallı Mudyaniler, İncil'i okuyan herhangi birisinin de fark edebileceği gibi, kendi ülkelerinde bir soykırımın kurbanıydılar. Yine de, isimleri, Hıristiyan metinlerinde yalnızca şu bildik ilahide yaşar (aradan elli yıl geçmesine rağmen iki farklı minör makamda hâlâ ezberden okuyabildiğim bir ilahi):

Hıristiyan, onları gördün mü
Kutsal topraklardayken?
Mudyani askerleri
Nasıl etrafta sinsice gezindiler?

Hıristiyan ayaklandı ve onları cezalandırdı,
Yenilmeden zaferler kazandı;
Cezalandırdı onları
Kutsal hacın erdemiyle.

Zavallı, çamur atılmış ve katledilmiş Mudyanilerin sadece bir Viktorya ilahisindeki evrensel bir kötülüğün şiirsel sembolleri olarak hatırlanmaları ne üzücü.

Rakip tanrı Baal'ın kararsız insanları kendisine taptırma konusunda sürekli bir çekiciliği varmış gibi görünür. Çölde Sayım bölüm 25'te, İsrailliler kendi tanrılarını bırakıp Baal'a kurban vermek üzere Muab kadınları tarafından kandırılırlar. Tanrı karakteristik hiddetiyle tepki verir. Musa'ya şöyle emreder: "İnsanların hepsinin kafasını kes ve güneşe doğru, Tanrının huzurunda as ki Tanrının öfkesinin ateşi İsrail'in üstünden kalkabilsin." Rakip tanrılarla flört etme günahına karşı takınılan olağandışı gaddar tutuma bir kez daha şaşırmadan yapamıyor insan. Çağdaş adalete ve değer yargılarımıza göre bu, örneğin kızınızı bir toplu tecavüze sunmakla kıyaslandığında daha küçük bir günah olarak görünür. İşte bu, kutsal metinlerle çağdaş ahlak anlayışı arasındaki bağlantısızlığın göstergelerinden bir başkasıdır. Tabi ki, Tanrının kıskançlık öfkesi, mem teorisi ve bir mem havuzunda sağ kalmak isteyen bir ilahi varlığın gerek duyacağı özellikler akla getirildiğinde kolayca anlaşılabilir.

Tanrının öbür tanrıları çılgınlık seviyesinde kıskanması şeklindeki traji-saçmalık, Eski Ahit'in genelinde sürekli olarak tekrarlanır. On Emir'in ilk halinin (yani Musa'nın kırdığı tabletlerdeki Mısırdan Çıkış 20, Yasanın Tekrarı 5) altındaki konudur ve hatta Tanrının kırık tabletlerin yerine gönderdiği yedek emirlerde de (Mısırdan Çıkış 34) göze (az çok faklılık gösterse de) çarpar. Talihsiz Amurruları, Kenanlıları, Hititleri, Perizzitleri, Hivitleri ve Jebusitlileri anayurtlarından kovacağına söz vererek Tanrı tüm dikkatini gerçekten önemli olan şuna yönlendirmiştir: rakip tanrılara!

> ... sunaklarını yıkacak, dikili taşlarını parçalayacak, Aşera putlarını keseceksiniz. Başka ilahlara tapmayacaksınız. Çünkü ben adı Kıskanç olan bir RABbim, kıskanç bir Tanrıyım. Ülke halkıyla herhangi bir antlaşma yapmayın. Yoksa onlar başka ilahlara gönül verir, kurban keserken sizi de çağırırlar; siz de gider yersiniz. Kızlarını oğullarınıza alırsınız. Kızlar başka ilahlara gönül verirken oğullarınızı da

artlarından sürükler. Dökme putlar yapmayacaksınız. (Mısırdan Çıkış 34: 13-17)

Biliyorum, evet, elbette elbette, zaman değişti ve günümüz din önderlerinin hiçbiri (Taliban gibileri veya eşdeğeri olan Amerikan Hıristiyan derneklerini saymazsak) Musa gibi düşünmemekte. Fakat benim tüm anlatmak istediğim de budur. Şu anda kanıtladığım şey, çağdaş ahlak anlayışı nereden geliyorsa gelsin, geldiği yerin İncil olmadığıdır. Din savunucuları dinin (ateistlerin sahip olmadığı ayrıcalıklı bir kaynakla) iyinin ve kötünün belirlenmesinde bir tür orta yol sunduğunu öne sürerek işin içinden sıyrılamazlar. En gözde taktiklerini uygulayıp, seçilen metinlerin yazıldıkları anlamlarıyla değil "sembolik" olarak yorumlanması gerektiğini iddia etseler bile işin içinden sıyrılamazlar. Hangi pasajların sembolik hangilerinin yazıldıkları anlamda olduğuna *karar verirken* kıstasımız ne olacak?

Musa'nın zamanında başlayan etnik temizlik Yeşu kitabında anlatıldığı üzere (ki bu kitaptaki metinler, kayda geçirdiği kana susamış katliamlarla ve bunu yapmak için kullandığı yabancı düşmanlığı eğilimiyle dikkat çekicidir) kanlı meyvesini vermiştir. Şu çekici eski şarkının sevinçle anlattığı gibi: "Yeşu Eriha savaşına girişti ve duvarlar yerlere yıkıldı... İyi, yaşlı Yeşu gibisi yoktur, Eriha savaşında." İyi kalpli, yaşlı Yuşa "şehirde taş üstünde taş kalmayana, tüm erkekler, kadınlar ve çocuklar ve de öküzler ile koyunlar kılıcın tadına bakana kadar" hiç dinlenmedi (Yeşu 6:21).

Bir kez daha ilahiyatçılar bu olayın gerçekleşmediği protestosunda bulunacaktır. Aslında hayır, hikaye duvarların sadece insanların bağırmasıyla ve çalınan borularla yıkıldığını söylediğine göre gerçek değildir ama konu bu değil. Konu, ister gerçek olsun ister olmasın, İncil'in bize ahlakımızın kaynağı olarak gösterilmesidir. Ve İncil'deki Yeşu'nun Eriha şehrini yok etmesi hikayesi ve Vaadedilmiş Topraklar'ın istilası genel hatlarıyla ele alındığında, ahlaken Hitler'in Polonya'yı istilasından ya da Saddam Hüseyin'in Kürtleri ve Şiileri katletmesinden farksızdır. İncil ilginç bir şiirsel kurgu çalışması olabilir ancak çocuklarınıza ahlaklarını şekillendirmeleri için vermeniz gereken türden bir kitap değildir. Göreceğimiz gibi, Eriha'daki Yeşu hikâyesi, çocuk ahlakı konusunda etkili bir deney konusudur ve bunu bu bölümün sonlarında inceleyeceğiz.

Bu arada, hikâyedeki Tanrı karakterinin Vaadedilmiş Toprakların ele geçirilmesine eşlik eden soykırımlar ve katliamlar karşısında endişe ya da vicdani rahatsızlık duyduğunu sanmayın. Bunun tam aksine, emir-

leri, örneğin Yasanın Tekrarı 20'dekiler, insafsızca netti. Kendi insanları ile, vaat edilmiş topraklarda uzun zamandır yaşayan insanlar arasında açık bir ayrım yapmıştır. Bu insanlar barışçıl biçimde teslim olmaya davet edilebilirdi. Eğer reddederlerse bütün erkekler öldürülecek ve kadınlar çocuk yapmak üzere alıkonulacaktı. Bu görece insani davranışın aksine, vaadedilmiş *Lebensraum'da*[1] yerleşecek kadar talihsiz olan şu kabilelerin başına geleceklere bakın: "Fakat bu insanların şehirlerinde, ki senin Tanrın size miras bıraktı, nefes alan hiçbir şeyi sağ bırakmayacaksın: Fakat onları tamamen yok etmelisin; ismen, Hititler ve Amurrular, Kenanlılar ve Perizzitler, Hivitler ve Jebusitler; Tanrın sana böyle emrediyor."

İncil'i ahlaki doğruluğun ilham kaynağı olarak gösteren insanların acaba bu kitabın içinde gerçekte neler yazdığından en ufak bir haberleri var mıdır? Şu suçlar Levililer 20'ye göre ölüm cezası gerektiriyor: ebeveynlerine büyü yapmak; zina yapmak; üvey anneyle ya da üvey kızla cinsel ilişkiye girmek; homoseksüellik; bir kadın ve kızıyla aynı anda evlenmek; hayvanlarla cinsel ilişkiye girmek (ve ek olarak, talihsiz hayvana hakarete bir de ceza eklenir ve hayvan da öldürülür). Ayrıca, şabat gününde çalışırsanız tabiki idam edilirsiniz: Eski Ahit'in başından sonuna bu noktanın altı tekrar ve tekrar çizilir. Çölde Sayım 15'de, İsrail Oğulları ormanda yasaklı günde dal parçaları toplayan bir adam buldular. Onu yakalayıp, Tanrıya onunla ne yapmaları gerektiğini sordular. Öğrendiğimiz gibi Tanrı o gün uyarmakla işi geçiştirecek havada değildi. "Ve Tanrı Musa'ya buyurdu, bu adam kesinlikle infaz edilmelidir: tüm cemaat onu kamp dışında taşa tutmalıdır. Ve tüm cemaat adamı kamp dışına götürdü ve taşlarla taşladı ve adam öldü." Yakacak odun toplayan bu zararsız adam için yas tutan bir karısı ve çocukları var mıydı? Adam ilk taşlar atıldığında korkuyla inlemiş ve yaylım ateşi kafasına isabet etmeye başladığında acılar içinde çığlıklar atmış mıdır? Böylesi hikâyelerle ilgili beni asıl sarsan şey, bu olayların gerçekten yaşanmış olmaları değildir. Muhtemelen yaşanmadılar. Şaşkınlıktan ağzımın açık kalmasına neden olan şey, günümüz modern insanlarının hayatlarına Yahudi tanrısı Yahweh gibi tüyler ürpertici bir rol modelinin yaptıklarıyla yön vermeleri; ve daha da kötüsü, otoriter bir üslupla bu zararlı canavarı (ister gerçek ister kurgu olsun) biz geriye kalanlara zorla benimsetmeye uğraşmalarıdır.

Fazlasıyla laik görüşlerle, aydınlanma çağı insanları tarafından ku-

1 *-ed.not.* Bir ülkenin ayakta kalması veya ticaretinin büyümesi için zorunlu saydığı bölge (özellikle Nazi Almanyasına gönderme yapar)

rulan bir büyük cumhuriyet olan Amerika'da, On Emir tabletlerinin taşıyıcılarının siyasi gücünün büyüklüğü özellikle üzücüdür. Eğer On Emir'i ciddiye alsaydık, yanlış tanrılara tapmayı ve put yapmayı en ciddi birinci ve ikinci günah olarak kabul etmemiz gerekirdi. Afganistan dağlarındaki yaklaşık kırk beş metrelik Bamyan Buda'larını dinamitle yok eden Taliban'ın tarif edilmez barbarlığını ayıplamak yerine, bu erdemli dindarlıklarından ötürü onları övmeliydik. Bizim barbarca olduğunu düşündüğümüz bu eylem, kesinlikle içten bir dinsel coşkuyla harekete geçirilmişti. Bu, İngiliz *Independent* gazetesinin 6 Ağustos 2005 tarihinde manşetinde yer alan oldukça garip bir olay sayesinde parlak bir şekilde ispatlanmıştır. Manşetteki "Mekke'nin Yıkımı" başlığının altında şu haber yer alıyordu:

> İslam'ın beşiği olan tarihi Mekke, dindar fanatiklerce sürdürülen eşi benzeri görülmemiş bir saldırıyla tarihe gömülmek üzere. Kutsal şehrin neredeyse tüm zengin ve çok katmanlı tarihi yok oldu... İslam'ı katı bir tutumla yorumladıkları için kendi miraslarını ortadan silmeye mecbur kalan Suudi din otoritelerinin göz yummaları yüzünden şu anda Peygamber Muhammed'in doğum yeri üzerinde buldozerler faaliyet gösteriyor... Yıkımın arkasındaki neden, Vahabilerin, tarihi yerlerde ve dinsel ilgi alanlarında, çoktanrıcılığa ya da putperestliğe ve birçok potansiyel olarak eşit tanrıya tapılmaya başlanması şeklindeki bağnaz korkusudur. Suudi Arabistan'da putperestlik uygulamasına karşı kafa kesme cezası prensipte sürmektedir.

Dünya üzerinde Mekke'yi buldozerle yıkmak isteyebilecek bir ateist olduğuna inanmıyorum; ya da Chartres'i, York Minister'i, Notre Dame'ı, Shwe Dagon'u , Kyoto tapınaklarını ve elbette Bamyan Budalarını. Nobel ödüllü Amerikan fizikçi Steven Weinberg'in dediği gibi, "Din insan şerefine hakarettir. Din olsa da olmasa da her zaman iyi şeyler yapan iyi insanlar ve kötü şeyler yapan kötü insanlar olacaktır. Ancak iyi insanların kötü şeyler yapabilmesi için din gerekir." Blaise Pascal (bahisçi olan) benzer bir söz söylemiştir: "İnsanlar dinsel inançla yaptıkları kötülükleri başka bir yolla asla bu kadar eksiksiz ve neşeli yapamazlar."

Buradaki asıl hedefim ahlak kurallarını kutsal metinlerden *almamamız* gerektiğini (benim düşüncem bu olsa da) kanıtlamak olmamıştır. Asıl amacım bizim (ve çoğu dindarın), ahlak anlayışımızı zaten hiçbir

şekilde kutsal metinlerden *edinmediğimizi* ispatlamaktı. Eğer kutsal kitaplardan alıyor olsaydık, şabat günü âdetlerine sıkı biçimde riayet eder ve etmeyenleri idam etmenin adil ve doğru bir karar olduğunu düşünürdük. Kocasını tatmin edemeyen ve bakire olduğunu kanıtlayamayan her yeni gelini ölene kadar taşa tutardık. İtaatsiz çocukları idam ederdik. Biz... fakat durun bir dakika. Belki de haksızlık ediyorumdur. İyi Hıristiyanlar bu bölümde yazdıklarıma bütünüyle itiraz etmiş olabilirler: Eski Ahit'in epey tatsız olduğunu bilmeyen yoktur. İsa'nın Yeni Ahit'i eskisinin verdiği zararı telafi eder ve her şeyi düzeltir. Öyle değil mi?

Yeni Ahit Daha İyi midir?

Evet, olaya ahlak açısından baktığımızda, Eski Ahit'in gaddar canavarından sonra İsa'nın olağanüstü bir ilerleme olduğunu inkâr edemeyiz. Aslında İsa, eğer var olsaydı (ya da eğer var olmadıysa onun kutsal metinlerini yazan kişi) hiç şüphesiz ki tarihin en büyük ahlaki yenilikçilerden birisi olurdu. Dağdaki Vaaz zamanının bir hayli ötesindedir. Onun "diğer yanağını da çevir" sözü, Gandi ve Martin Luther King'i iki bin yıl önceden görmüştür. Benim "İsa Ateistleri" isimli bir makaleyi yazmış olmam boşuna değildir (ve daha sonraları bu yazının bir tişört üzerinde sunulması epey hoşuma gitmişti).[94]

Fakat İsa'nın ahlaki yönden daha iyi olması benim göstermeye çalıştığım şeyi ispatlar. İsa, ahlak anlayışını var olan ve yetiştirildiği kutsal metinlerden türetmeye istekli değildi. Bu öğretileri, örneğin şabat gününde çalışmakla ilgili dehşetli uyarıların önemsiz olduğunu söyleyerek açıkça reddetti. "Şabat insanlar için yapılmıştı, insanlar şabat için değil" sözü bir bilge söz haline gelmiştir. Bu bölümün başlıca tezi, ahlak kurallarımızı kutsal metinlerden türetmediğimiz ve türetmememiz gerektiği olduğundan, İsa bu tezin kendisi için, bir model olarak onurlandırılmalıdır.

İsa'nın ailevi değerleri, kabul edilmelidir ki, insanın örnek alacağı türden değildi. Annesiyle olan ilişkisi kabalık derecesinde kötüydü ve İsa, havarilerinin ailelerini terk edip kendisini izlemelerini desteklemişti: "Herhangi bir adam bana geldiğinde eğer babasından, annesinden, karısından, çocuklarından, erkek kardeşlerinden, kız kardeşlerinden ve evet bir de kendi hayatından nefret etmiyorsa, o adam benim havarim olamaz." Amerikalı komedyen Julia Sweeney, tek kişilik sahne gösterisi *Tanrının Gitmesine İzin Vermek*'de şaşkınlığını şöyle ifade ediyor:[95] Tarikatların yaptığı bu değil midir? Sizin kafanıza girmek için sizi ailenizden tamamen uzaklaştırmazlar mı?[96]

Bir parça sağlıksız ailevi değer yargılarına sahip olmasına rağmen İsa'nın ahlaki öğretileri takdire değerdi (en azından Eski Ahit isimli ahlaki felaket bölgesine kıyasla); fakat, Yeni Ahit'te hiçbir iyi insanın desteklememesi gereken farklı öğretiler de vardır. Özellikle de Hıristiyanlığın başlıca öğretisini, yani "ilk günah" için "kefaret" görüşünü kastetmekteyim. Yeni Ahit ilahiyatının kalbinde yatan bu ilke, en az İshak'ı barbeküde pişirmeye kalkan İbrahim'in hikâyesi kadar ahlaki açıdan çirkindir ve bu iki farklı hikâye benzeşirler; ve bu benzerlik, Geza Vermes'in *İsa'nın Değişen Yüzleri* isimli kitabında açıkça ortaya koyduğu üzere tesadüfi değildir. İlk günah doğrudan doğruya Eski Ahit efsanesi olan Adem ile Havva'dan gelir. Günahları (yasak bir ağacın meyvesini yemek) yalnızca azarlanmalarını gerektirecek önemsizlikteymiş gibi görünüyor. Fakat meyvenin sembolik yapısı (pratikte çıplak olduklarını fark etmelerine dönüşen, iyiliğin ve kötülüğün bilgisi) ağaçtan meyve aşırma günahlarını tüm günahların anası ve babası haline çevirmeye yeterliydi.[1] Onlar ve bütün torunları Cennet Bahçesi'nden sonsuza kadar sürgün edildi, sonsuz hayat ödülünden mahrum edildi ve nesiller boyunca sürecek acı dolu bir yaşama ve ağır doğum sancılarına mahkum edildiler.

Buraya kadar gördüklerimiz çok kindar bir havadaydı: ve Eski Ahit için bu sıradandır. Yeni Ahit ilahiyatı, ahlaksızlığını Eski Ahit'in bile zoru zoruna aşabileceği yeni bir tür sadomazoşizm rötuşuyla yeni bir insafsızlık ekler. Üzerinde biraz düşündüğünüzde, bir dinin, bir idam ve işkence aletini kutsal bir sembol olarak kabul etmesi ve inananlarının onu genelde boyunlarına asmaları dikkate değerdir. Lenny Bruce'un konuyla ilgili çok doğru bir esprisi vardır, "Eğer İsa yirmi yıl önce öldürülmüş olsaydı, Katolik okulu öğrencileri boyunlarına haç takmak yerine küçük elektrikli sandalyeler takacaklardı." Fakat bunun arkasındaki ilahiyat ve ceza teorisi daha bile kötüdür. Adem ile Havva'nın günahının nesilden nesile erkeklerle aktarıldığı düşünülür; Augustine'e göre bu iletim sperm sayesinde gerçekleşir. Her çocuğu, henüz daha doğmamışken bile, çok eski atalarının günahını miras aldığını söyleyerek kınayan bu felsefe nasıl bir ahlaki felsefedir? Bu arada, doğru bir şekilde kendisinin

1 Scrumping *(meyve aşırmak)* fiilinin Amerikan okuyuculara aşina gelmeyeceğinin farkındayım. Fakat ben yaygın olmayan Amerikan kelimelerini okumaktan ve kelime haznemi bu tür kelimelerle geliştirmekten zevk alırım. Bu nedenle kasıtlı olarak birkaç yöresel kelime kullandım. Scrumping olağandışı ekonomi için *doğru bir kelime*. Yalnızca "çalmak" anlamına gelmez: Özel bir anlam çerçevesinde, *elma* çalmak, *yalnızca ama yalnızca* elma çalmak anlamına gelir. Bir *kelimenin* bundan daha *doğru* bir anlam verebilmesi güçtür. Hiç kuşkusuz yaradılış hikâyesi meyvenin elma olduğunu belirtmez ancak gelenekler bu hikâyeyi uzun zamandır bu şekilde muhafaza etmiştir.

günah konusunda kişisel bir uzman olduğu değerlendirmesini yapan Augustine, "ilk günah" tabirinin ortaya çıkmasından sorumlu olan kişidir. Ondan önce bu "ata günahı" olarak bilinirdi. Augustine'in beyanları ve tartışmaları, bana göre, erken Hıristiyan ilahiyatçılarının zihinlerinin sağlıksız bir şekilde günah konusuyla meşguliyetine bir örnek teşkil ediyor. Bu şahıslar seremonilerini ve metinlerini yıldızlarla dolu gökyüzü ya da dağlar, yeşil ormanlar, denizler ve korolar için yazmış olabilirlerdi. Bunlara ara sıra değinirler ancak Hıristiyan'ın odak noktası muazzam şekilde, günah günah günah günah günah ve günah üzerinedir. Hayatlarınıza hükmetmesi açısından ne kadar da çirkin ve ufak bir endişe. Sam Harris, *Hıristiyan Bir Ulusa Mektup* isimli kitabında bu durumla enfes bir anlatımla dalga geçer: "Başlıca endişeniz, sanırım evrenin yaratıcısının insanların çıplakken yaptıkları bazı şeyler yüzünden güceneceğini düşünmeniz. Bu iffet taslamalarınız, her gün insanların acılarının artmasına katkı sağlar."

Fakat şimdi sado-mazoşizme bakalım. Tanrı kendini insan şeklinde yani İsa olarak tekrar diriltti ki Adem'in miras bıraktığı günahın *kefareti* için işkence çekebilsin ve idam edilebilsin. Paul bu nahoş öğretiyi açıkladığından beri, İsa'ya tüm günahlarımızın *kurtarıcısı* olduğu için tapınılır. Sadece Adem'in geçmişteki günahı için değil: aynı zamanda *gelecekteki* günahlar için de; gelecekteki insanlar bu günahları işlemeye karar verseler de vermeseler de!

Diğer yandan, birçok insan, havari Yehuda'nın, "ihanetinin" kozmik planın zorunlu bir kısmı olduğu göz önüne alındığında, tarihte hak etmediği bir kötü muameleye maruz kaldığını düşünür. Bu kişilerin arasında olan Robert Graves de, *İsa Kral* isimli destansı romanında bunu belirtmiştir. Aynı şey İsa'nın katilleri olduğu iddia edilenler için de söylenebilir. Eğer İsa hepimizi kurtarabilsin diye ihanete uğratılıp, ardından öldürülmek istediyse, kendilerini kurtarılmış sayanların çağlar boyunca Yehuda'ya ve Yahudilere karşı kindarlıkları oldukça adaletsiz değil midir? İncil'e seçilmeyen İsa öğretilerinin uzun bir listesinden daha önce bahsetmiştim. Yakın zamanda, kayıp Yehuda Öğretisi (Yehuda'nın Müjdesi) olduğu iddia edilen bir el yazması metin çevrilmiş ve ardından insanlara duyurulmuştu.[97] Bu metnin keşfedildiği yer tartışmalıdır ancak öyle görünüyor ki ilk kez Mısır'da 1960'larda ya da 70'lerde ortaya çıktı. Bu metin, Kıptî alfabesiyle altmış iki sayfa olarak papirüs üzerine yazılmıştı ve karbon tarihlendirmesine göre M.S 300 yılına aitti, ancak büyük ihtimalle daha eski bir Yunan el yazmasından türetilmişti. Yazarı her kim olursa olsun, bu metnin olayları Yehuda'nın bakış açısıyla ele

aldığı görünüyor ve buna göre Yehuda bu ihaneti sadece İsa ondan böyle rol yapmasını istediği için gerçekleştiriyor. İsa'nın çarmıha gerilerek öldürülmesi tümüyle planın bir parçasıydı, böylece insanoğlunu günahlarından kurtarabilecekti. Bu öğreti çirkindir ve Yehuda'nın öteden beri kötülenmiş olmasının nahoşluğunu artırır.

Hıristiyanlığın merkezi öğretisi olan kefareti, ahlaksız, sado-mazoşist ve nahoş olarak tanımlamıştım. Aynı zamanda, eğer yaygın aşinalığı tarafsızlığımızı köreltmeseydi kefareti bir saçmalık sayıp göz ardı etmeliydik. Eğer Tanrı günahlarımızı bağışlamak istemiş olsaydı, neden bu günahları ödemek için işkenceye uğramak ve infaz edilmek yerine (aklıma gelmişken sonraki Yahudi nesillerini, katliamcı ve "İsa katilleri" olarak kınamak yerine, ki bu günahlar da mı nesillere spermle aktarılıyor?) sadece bağışlamadı?

Yahudi bilgini Geza Vermes'in açıkça ortaya koyduğu üzere Paul, eski Yahudi ilahiyat prensibi olan "kan olmadan kefaret olmaz" sözüne aşırı batmıştı.[98] Gerçekten, İbranilere Mektup'da (9:22) böyle yazmıştı. İlerici ahlakbilimciler günümüzde, bırakın günah keçisi teorisini (bir suçlunun günahlarının kefareti için masum bir insanın idam edilmesi,) herhangi bir tür kinci ceza teorisini bile savunmakta zorlanırlar. Her halükârda (insan merak etmeden edemiyor) Tanrı kimi etkilemeye çalışmaktaydı? Muhtemelen kendisini, yani idam edilen kurban olmasının yanında, yargıç ve jüri olan kendisini. Üstüne üstlük, Adem, yani ilk günahın sözde faili, zaten en başta hiç var olmadı: ki bu da bütün bu dolambaçlı çirkin teorinin temellerini baltalayan (affedilebilir şekilde Paul tarafından bilinmeyen fakat muhtemelen her şeyi bilme gücüne sahip Tanrı tarafından (ya da eğer tanrı olduğunu düşünüyorsanız İsa tarafından) bilinen) bir gerçektir. Ah, ama Adem ile Havva'nın öyküsü elbette sadece *sembolikti* değil mi? *Sembolik mi?* Yani, İsa kendi kendini etkilemek için kendisine işkence yaptırttı ve çarmıha gerdirtti ve bunu *var olmayan* bir insan tarafından işlenen *sembolik* bir günahın cezasını vekâleten almak için mi yaptı? Dediğim gibi bu ahlaken nahoş olduğu kadar düpedüz saçmalıktır da.

İncil'den ayrılmadan önce, dikkatinizi onun ahlak öğretisinin özellikle tatsız olan bir yönüne çekmem gerek. Hıristiyanlar, hem Eski Ahit'te hem de Yeni Ahit'te açıkça desteklenen, tüm diğer insanlara yönelik ahlaki saygının çoğunun, aslen dar bir grup için hedeflendiğini nadiren fark ederler. "Komşunu sev" ifadesi, bugün bizim olduğunu düşündüğümüz anlamından farklıdır. Sadece, "diğer Yahudi'yi" sev anlamına geliyordu. Bu nokta Amerikalı fizikçi ve evrimsel insanbilimci

John Hartung tarafından müthiş biçimde ortaya konulmuştur. Hartung, grup içi ahlakın (olayın diğer yüzü olan grup dışına yönelik düşmanlığı da vurgulayarak) evrimsel açısı ve İncil'deki tarihi üzerine olağanüstü bir araştırma yayınlamıştır.

Komşunu Sev

John Hartung'un kara mizahı, daha en başta, yani Güney Vaftiz Birliği'nin cehennemdeki Alabama'lıları sayma girişimini anlattığında ortaya çıkar.[99] *New York Times* ve *Newsday* gazetelerindeki haberlerde belirtilen son toplam olan 1,86 milyon sayısı, Metodist'lerin Roma Katolikleri'ne oranla daha yüksek kurtulma olasılıklarının olduğu (ve "bir kilise cemaatine dahil olmayanların neredeyse tümünün kayıp sayıldığı") gizli bir ağırlıklandırma formülüyle tahmin edilmiştir. Böylesi insanların olağanüstü kendini beğenmişlikleri, günümüzde internette yer alan sayısız "toplanma"[1] sitesinde yansıtılır: yazar daima kendisine "dünyanın sonu" geldiğinde cennete gitmek üzere "ortadan kaybolacak" kişiler arasında olma imtiyazı verildiğini kesin olarak kabul eder. İşte türünün en iğrenç biçimde sahte sofuluk taşıyan örneklerinden biri olan "Toplanmaya Hazır"ın yazarından tipik bir örnek: "Eğer toplanma olacaksa sonuç olarak ben de gitmiş olacağım ve çile azizlerinin bu siteyi başka yerlerde barındırması veya açık tutmak için para desteği vermesi zorunlu olacaktır."[2]

Hartung'un İncil'i yorumlaması, İncil'in böylesi bir kendini beğenmiş memnuniyetin Hıristiyanlar arasında olmasına temel kabul edilebilecek bir şey içermediğini öne sürer. İsa, bildiği tek şey olan Eski Ahit geleneğini izlediği için kurtaracağı grubu katı bir şekilde Yahudilerle sınırlamıştı. Hartung, "Öldürmemelisin" ifadesinin, katiyen bugün bizim olduğunu düşündüğümüz anlamda kastedilmediğini açıkça gösterir. Anlamı, çok belirli biçimde, "Yahudi'leri öldürmemelisin"dir. Ve "komşun" kelimesinin geçtiği bütün emirlerdeki komşu kelimesi aynı şekilde bu seçilmiş insanları ifade eder. "Komşu" Yahudi yoldaş anlamına gelir. On ikinci yüzyılın çok saygın hahambaşı ve fizikçisi olan Moshe Ben Maimon "Öldürmemelisin" emrinin tam anlamını şöyle açıklar: "Eğer birisi tek bir İsrailliyi bile öldürürse, yapılmaması emredilen şeye karşı günah işler, çünkü Kutsal Kitap öldürmemelisin der. Eğer birisi tanıklar

1 *-ed.not.* İsa geri döndüğünde bütün Hıristiyanların gökyüzünde onu karşılamak için toplanacaklarını söyleyen bir Hıristiyan yorumlaması.

2 Bu cümledeki "çile azizlerinin" anlamını bilmiyor olabilirsiniz. Önemsemenize gerek yok: yapılacak daha iyi işleriniz vardır.

huzurunda kasten öldürürse kılıçla idam edilir. Söylemeye gerek bile yoktur ki eğer birisi bir putperesti öldürürse idam edilmez." Söylemeye gerek bile yok!

Hartung, Maimon'la benzer görüşler barındıran Sanhedrin'den (baş haham önderliğindeki Yahudi Yüksek Konseyi) varsayımsal bir olayda, bir hayvanı ya da bir putperesti öldürmek isterken yanlışlıkla bir İsrailliyi öldüren adamın suçsuz bulunmasına dair alıntı yapar. Bu küçük ve muzip ahlaki bilmece hassas bir konuyu açığa çıkarır. Peki ya bu adam dokuz putperest ve bir İsrailli içeren bir gruba taş atıp şanssızlık eseri İsrailliyi öldürecek olsaydı ne olacaktı? Hımm, zor! Fakat cevap hazır. "Suçsuzluğu, grubun çoğunluğunun putperest oldukları gerçeğinden çıkarılabilirdi."

Hartung, Vaadedilmiş Topraklar'ın Musa, Yeşu ve Yargıçlar tarafından fethedilmesi hakkında, bu konuda kullandığım İncil alıntılarının birçoğunu kullanır. Dindar insanların artık kutsal kitaplarda yazıldığı gibi düşünmediğini kabul edecek kadar dikkatliydim. Benim açımdan bu, ister dindar olalım ister olmayalım, ahlak yargılarımızın başka bir kaynaktan geldiğini gösterdi ve bu kaynak her ne olursa olsun, herkes için ortaktır, ister din olsun ister olmasın. Fakat Hartung, İsrailli psikolog George Tamarin tarafından yapılmış şok edici bir çalışmayı anlatır. Tamarin, yaşları sekiz ila on dört arasında değişen binden fazla İsrailli okul öğrencisine Yeşu kitabında yer alan Eriha savaşını sundu:

> Yeşu halka, "Bağırın! RAB kenti size verdi" dedi. "Kent, içindeki her şeyle birlikte, RAB'be (yokedilmesi için) koşulsuz adanmıştır ... Fakat bütün altın, gümüş ve tunç ve demir eşya RAB için kutsaldır. Bunlar RAB'bin hazinesine girecek." ... Sonra kadın erkek, genç yaşlı, küçük ve büyük baş hayvanlardan eşeklere dek, kentte ne kadar canlı varsa, hepsini kılıçtan geçirip yok ettiler. ... Sonra kenti içindekilerle birlikte ateşe verdiler. Ancak altını ve gümüşü, tunç ve demir eşyayı RAB'bin Tapınağı'nın hazinesine koydular.

Sonra Tamarin çocuklara basit bir ahlak sorusu yöneltti: "Sizce Yeşu'nun ve İsraillilerin davranışları doğru muydu yanlış mıydı?" Çocuklara üç seçenek sunuldu, A (tam onay), B (kısmi onay) ve C (tam ret). Cevaplar bir yöne kaymıştı: yüzde 66'sı tam onay ve yüzde 26'sı tam ret oyu verdi. Geriye kalan yüzde 8 ortadaydı ve kısmi onay cevabını verdi. İşte tam onay grubundan (A) tipik üç cevap:

> Bana göre Yeşu ve İsrail Oğulları doğru hareket etti, nedenleriyse şunlar: Tanrı onlara bu toprakların sözünü verdi ve onlara fethetmeleri için izin verdi. Eğer böyle hareket etmemiş ya da hiç kimseyi öldürmemiş olsalardı, o zaman İsrail Oğulları, Goyim'ler (Yahudi olmayanlar) arasında asimilasyona uğrama tehlikesiyle karşılaşacaklardı.
>
> Bana göre Yeşu'nın yaptıkları, Tanrının ona buradaki insanların kökünü kurutma emrini vermesi sebebiyle doğruydu. Böylelikle İsrail kabileleri bu insanlar arasında asimile olmayacak ve burada yaşayan insanların kötü yollarını öğrenmeyecekti.
>
> Yeşu iyi olanı yaptı çünkü o bölgede yaşayan insanlar farklı bir dinin mensuplarıydı ve Yeşu bu insanları öldürdüğünde aynı zamanda dinlerini de dünyadan silmiş oldu.

Yeşu'nun soykırıma yönelik katliamının haklı gösterilmesi her cevapta dinseldir. C seçeneğini onaylayan ve tam ret kararı verenler bile bu kararı üstü kapalı dinsel sebeplere dayanarak verdiler. Mesela bir kız çocuğu Yeşu'nun Eriha'yı ele geçirmesini onaylamadı çünkü bunu yapmak için Yeşu oraya girmek zorundaydı:

> Bunun kötü olduğunu düşünüyorum çünkü Araplar mundardır ve birisi mundar bir yere girdiğinde o kişi de artık mundar birisi olur ve lanetlerini paylaşır.

Tamamen ret cevabı vermiş olan diğer iki çocuğun bu kararları vermelerindeki sebep, Yeşu'nun İsrailliler için ganimet almak yerine aralarında hayvanların ve evlerin de olduğu her şeyi yok etmesiydi:

> Yeşu'nun doğru hareket etmediğini düşünüyorum çünkü hayvanları kendileri için sağ bırakabilirlerdi.
>
> Yeşu bence kötü yaptı, Eriha'daki malları yok etmeyebilirdi; eğer bunları yok etmeseydi mallar İsraillilere ait olacaklardı.

Bir kez daha, sıklıkla bilge aklından bahsedilen bilge Maimon'un bu konuda nerede durduğuna şüphe yoktur: "Yedi milleti yok etmek, *'Onları*

tamamen yok edeceksin' sözünün belirttiği gibi uygulanması gerekli bir emirdir. Eğer birisi avuçlarına düşenlerden herhangi birisini öldürmemezlik ederse, yapılması yasaklanan bir şeyi yapmış olur çünkü '*Nefes alan hiçbir şeyi sağ bırakmamalısın*' diye emredilmiştir."

Tamarin'in deneyindeki çocuklar, Maimon'un aksine, masum olacak kadar küçük yaştaydılar. İfade ettikleri vahşi görüşler büyük bir ihtimalle ya ailelerinin ya da içinde yetiştikleri kültürel topluluğun benimsedikleri görüşlerdi. Savaşın harap ettiği bu aynı şehirde yetiştirilmiş Filistinli çocukların, benzeri fikirleri zıt yönde öne sürebilecek olmalarının ihtimal dışı olmadığını sanıyorum. Bu düşünceler yüzünden içimi umutsuzluk kaplar. Bunlar dinin muazzam gücünü ve özellikle insanları ayrıştırmak, tarihsel düşmanlıkları ve miras kalan kan davalarını beslemek için çocukların dindar yetiştirilişlerini sergiler görünür. Tamarin'in A cevabını veren gruptan verdiği üç örnekten ikisinde asimilasyonun kötülüğünden bahsedilirken üçüncüsünde dinlerini yok etmek için insanları öldürmenin öneminden bahsedildiğini belirtmeden yapamayacağım.

Tamarin, deneyinde etkileyici bir kontrol grubu oluşturmuştu. 168 İsrailli çocuktan oluşan farklı bir gruba, Yeşu kitabındaki aynı metin sunulur ancak bu sefer, Yeşu'nun adı "General Lin", İsrail ise "3000 yıl öncesinin bir Çin krallığının" adıyla değiştirilir. Bu denemede deney zıt sonuçlar verir. General Lin'in tutumu çocukların yalnızca yüzde 7'si tarafından onaylanır ve yüzde 75'i onaylamaz. Diğer bir deyişle, Yahudiliğe olan bağlılıkları hesaptan çıkarılınca çocukların çoğu şu modern insanların hepsinin paylaşacağı ahlaki hükümlere katılırlar. Yeşu'nun davranışı barbar bir soykırım eylemiydi. Fakat bu dindar bakış açısıyla tamamen farklı gözükür. Ve bu farklılıklar genç yaşta başlar. Soykırımı kınayan çocuklarla, ona göz yuman çocuklar arasındaki farkı yaratan şey dindir.

Hartung çalışmasının ikinci yarısında Yeni Ahit'e geçer. Bu konudaki tezini kısaca özetlersek, İsa, Eski Ahit'ten aldığı aynı (grup dışı saldırganlıkla birlikte olan) "grup içi ahlakçılığın" bir takipçisiydi. İsa sadık bir Yahudi'ydi. Yahudi Tanrısını Yahudi olmayanlara benimsetme fikrini icat eden kişi Paul idi. Hartung bunu benim cüret edebileceğimden daha açıkça dile getiriyor: "İsa, planının Paul tarafından domuzlara götürüldüğünü öğrenseydi, mezarında ters dönerdi."

Hartung, kesinlikle İncil'deki en garip kitaplardan biri olan *Esinleme* ile epey eğlenmiştir. Bu kitabın Aziz John tarafından yazıldığı sanılmaktadır ve *Ken'in İncil Rehberi* isimli kitapta açık bir şekilde ortaya ko-

nulduğu gibi yazdığı mektuplar John'un ot içtiği şeklinde yorumlanırsa, *Esinleme* John'un LSD kullandığını gösterir.[100] Hartung, *Esinleme*'deki iki ayette, "mühürlenenler"in (bu Yehova Şahitleri gibi bazı tarikatlarda "kurtarılmışlar" olarak yorumlanır) sayısının 144.000 ile sınırlanmasına dikkati çeker. Hartung'un anlatmak istediği, bunların hepsinin Yahudi olduğudur: 12 kabilenin her birinden 12.000'er kişi. Ken Smith daha ileri giderek 144.000 seçilmişin "kendilerini kadınlarla kirletmediğini" ortaya koyar yani büyük ihtimalle bu, hiçbirinin kadın *olmadığı* anlamına gelir. Evet, bu görmeye artık alıştığımız türde bir şey.

Hartung'un keyif veren çalışmasında çok daha fazlası var. Bir kez daha tavsiye ediyor ve bir alıntıyla özetliyorum:

> İncil, bir grup içi ahlakı planıdır ve soykırım yapma, başka grupları köleleştirme ve dünya hâkimiyetini ele geçirme talimatlarıyla tamamlanmıştır. Fakat, İncil, hedefledikleri ya da cinayet, acımasızlık ve tecavüz gibi kötülükleri övmesi yüzünden şeytani değildir. Çoğu antik metin böyledir, örneğin İlyada destanı, İzlanda efsaneleri, antik Suriyelilerin hikayeleri ve Mayalıların antik yazıtları. Fakat kimse İlyada destanını ahlakın kaynağı olarak pazarlamaz. Sorun burada yatar. İncil insanların nasıl yaşaması gerektiğini gösteren bir rehber olarak pazarlanır ve alıcı bulur. Ve açık ara farkla dünya çapında tüm zamanların en çok satan kitabıdır.

Geleneksel Yahudiliğin dinler arasında emsalsiz olduğunu düşünmemeniz için Isaac Watts'ın (1674-1748) yazdığı ilahiden alınmış şu özgüvenli dörtlüğü alıntıladım:

> Tanrım Senin lütfuna atfederim,
> Ve şansa değil, diğerlerinin düşündüğü gibi,
> Doğuşumu Hıristiyan ırkından
> Ve bir Putperest veya Yahudi olarak değil.

Bu dörtlükte beni şaşırtan şey, yazanın kendisine atadığı ayrıcalık değil, bu ayrıcalığın altındaki mantıktır. Hıristiyanlıktan başka dinlerde *doğmuş olan* çok daha fazla insan olduğu için, Tanrı acaba böylesi ayrıcalıklı bir doğuma kimin layık olacağına nasıl karar veriyor? Tanrı neden Isaac Watts'ı ve onun bu ilahiyi söylediklerini hayal ettiği kişileri kayırsın? Her halükarda, Isaac Watts yaratılmadan önce nasıl bir varlıktı ki kayrıldı?

Bunlar derin sulardır, fakat muhtemelen zihinleri dine ayarlı insanlar için yeterince değildir. Isaac Watts'ın ilahisi, erkek Ortodoks ve Muhafazakar (fakat Reformcu olmayan) Yahudilere okumaları için ezberletilen günlük duayı hatırlatır: "Şükürler olsun Sana, beni bir kafir olarak yaratmadığın için. Şükürler olsun Sana, beni bir kadın olarak yaratmadığın için. Şükürler olsun Sana, beni bir köle olarak yaratmadığın için."

Din hiç şüphesiz bölücü bir güçtür ve bu ona yöneltilen ana suçlamalardan birisidir. Ancak, dinsel gruplar ya da mezhepler arasındaki savaşların ve kan davalarının, gerçekte nadiren dinsel fikir ayrılıklarından kaynaklandığı, sıklıkla ve haklı olarak dile getirilir. Bir Kuzey İrlanda Protestan'ı olan gerilla, bir Katoliği öldürdüğünde, içinden "al bakalım madde dönüşümcüsü, Bakire Meryem düşkünü, leş gibi tütsü kokan soysuz!" diye homurdanmaz. Başka bir Katolik tarafından öldürülmüş başka bir Protestan'ın öcünü alıyor olması çok daha olasıdır; muhtemelen sürüp giden eski bir kan davası yüzünden. Din, grup içi ve grup dışı düşmanlık ve kan davasının bir *etiketidir* ve deri rengi, dil ya da tercih edilen futbol takımı gibi diğer zararlı etiketlerden daha kötü olması şart değildir; fakat sıklıkla bu anılan diğerleri mevcut değilken o oradadır.

Evet evet, elbette Kuzey İrlanda'daki sorunlar politiktir. Gerçekten de gruplardan biri, öteki üzerinde ekonomik ve siyasi baskı uygulamıştır ve bu yüzyıllar öncesine gider. Gerçek kindarlıklar ve adaletsizlikler hakikaten vardır ve bunların dinle çok az alakası olduğu görülür; bir istisnayla, eğer din olmasaydı kime baskı yapılacağını ve kimin öcünün alınacağını belirlemeye yarayacak etiketler olmayacaktı (ve bu önemlidir ve büyük oranda gözden kaçar). Ve Kuzey İrlanda'daki asıl sorun, bu etiketlerin birçok nesil boyunca aktarılmasıdır. Ebeveynleri, büyük anne ve babaları ve büyük büyük anne ve babaları Katolik okullarına gitmiş olan Katolikler, çocuklarını Katolik okullarına gönderirler. Ebeveynleri, büyük anne ve babaları ve büyük büyük anne ve babaları Protestan okullarına gitmiş olan Protestanlar, çocuklarını Protestan okullarına gönderirler. Bu iki farklı topluluktakilerin derilerinin rengi aynıdır, aynı dili konuşurlar, aynı şeylerden hoşlanırlar fakat birbirlerinden farklı bir soyda da olabilirler, çünkü tarihsel bölünme çok derindir. Ve eğer din ve dinsel ayrım içeren bir eğitim olmasaydı, bu bölünme elbette ortada olmayacaktı. Kosova'dan Filistin'e, Irak'tan Sudan'a, Kuzey İrlanda'dan Hint Yarımadasına, rakip gruplar arasındaki inatçı düşmanlığı ve şiddeti görebileceğiniz dünyanın herhangi bir bölgesine dikkatle bakın. Orada insanları gruplara ayıran baskın etiketlerin dinler olduğunu bulup bulamayacağınızı garanti edemem. Fakat bu iyi bir bahis olur.

Hindistan'da, bölünme zamanında, bir milyondan fazla kişi Hindular ve Müslümanlar arasındaki dinsel ayaklanmalar sırasında katledildi (ve on beş milyon kişi evlerini terk etti). Kimin öldürüleceğini gösteren dinden başka hiçbir etiket yoktu. Nihayetinde onları dinden başka hiçbir şey bölemezdi. Salman Ruşdi "Din, her zaman olduğu gibi, Hindistan'ın kanındaki zehirdir" başlıklı bir makale yazdığı için ortaya çıkan dini katliam krizi yüzünden şok oldu.[101] İşte Ruşdi'nin sonuç paragrafı:

> Bu olanların hangisinde saygı duyulacak bir şey var, veya neredeyse her gün dünyanın her yerinde dinin saygıdeğer ismi adına işlenen suçlarda? Din, ölümcül sonuçlarıyla birlikte kutsal simgeler yaratmakta ne kadar da başarılı ve biz de onlar için öldürmeye ne kadar da istekliyiz! Ve bunu yeterince sık yaptığımızda, sonuçta oluşan uyuşturucu etki, aynı şeyi tekrarlamayı kolaylaştırıyor.
>
> Yani Hindistan'ın sorununun dünyanın sorunu olduğu ortaya çıkıyor. Hindistan'da olan şeyler her neyse Tanrının adına yapılmış şeylerdi.
>
> Sorunun adı Tanrıdır.

İnsanlığın grup içi bağlılığa ve grup dışı saldırganlığa olan güçlü meylinin dinin yokluğunda bile var olacağını inkar etmiyorum. Rakip futbol takımlarının taraftarları bu fenomenin özet bir örneğidir. Futbol takımlarının taraftarları bile bazen dini çizgilerle bölünürler tıpkı Glasgow Rangers ve Glasgow Celtic durumunda olduğu gibi. Diller (Belçika'da olduğu gibi,) ırklar ve kabileler (özellikle Afrika'da) önemli bölücü simgeler olabilirler. Fakat din en azından üç yolla hasarı yükseltir ve azdırır:

- Çocukların etiketlenmesiyle. Çocuklar erken yaştan itibaren "Katolik çocuklar" veya "Protestan çocuklar" ve buna benzer başka isimlerle tanımlanırlar ve bu erken yaş kesinlikle onların din hakkında ne düşüneceklerini kafalarında oluşturmaları için çok çok erkendir (bu çocukluk suiistimaline bölüm 9'da döneceğim).

- Okulların ayrılmasıyla. Çocuklar, tekrar sıklıkla çok küçük yaştan itibaren, kendi dini gruplarına dahil olan insanlarla birlikte eğitilirler ve ailesi başka dinlere bağlı olan çocuklardan ayrılmışlardır. Eğer ayrık okuma ortadan kaldırıl-

saydı Kuzey İrlanda'daki sorunların bir nesil sonra ortadan kalkacağını söylemek abartı değildir.

- "Grup dışından evlenme" karşıtı tabularla. Bu, birbirine düşman grupların birbirleriyle karışmasını engelleyerek miras kalmış kan davalarını ve düşmanlıkları ebedileştirir. Gruplar arası evliliklere izin verilseydi bu doğal olarak düşmanlıkları yatıştırmaya hizmet edecekti.

Kuzey İrlanda'daki Glenarm kasabası, Antrim Kontlarının bölgesidir. Olayı hatırlayanların hala hayatta olduğu bir olayda, müstakbel kont düşünülemeyecek bir şey yaptı yani bir Katolik'le evlendi. Derhal Glenarm'daki bütün evlerde panjurlar kapatılarak yas tutuldu. "Grup dışı evlenme"ye karşı korku, dindar Yahudiler arasında yaygındır. Daha önce alıntıladığım İsrailli çocukların birçoğu, Yeşu'nun yaptığı Eriha Savaşı'nı savunurken ön planda "asimilasyon"un korkunç tehlikelerinden bahsetmişlerdi. Farklı dinlerden insanlar birbirleriyle evlendiğinde, her iki ailede de, bu evlilik, kötü bir şey olacağı hissedilerek "karışık evlilik" olarak tanımlanır ve sıklıkla çocuğun nasıl yetiştirileceği konusunda uzun süren kavgalar yapılır. Bir çocuk olduğum ve Anglikan Kilisesi için hala kanımın kaynadığı zamanlarda, bir Katolik bir Anglikan ile evlendiğinde çocukların daima Katolik olarak yetiştirileceği söylendiğinde şaşırıp kalmıştım. Her iki mezhebin din adamlarının da bu konuda neden ısrarcı olmaya çalışacaklarını kolaylıkla anlardım. Anlayamadığım şey ise (hala anlayamadım) eşitsizlikti. Neden Anglikan papazlar eşit güçte karşılık vermediler? Sanırım daha az acımasız oldukları için. Eski papazım ve Betjeman'ın "Papazımız"ı basitçe çok naziklerdi.

Toplumbilimciler dinsel homogami (aynı dinden birisiyle evlenmek) ve heterogami (farklı dinden birisiyle evlenmek) konularında istatistiksel anketler yapmışlardır. Austin'deki Texas Üniversitesinden Norval D.Glenn, 1978 yılına kadar yapılmış bu tip araştırmaları toplayıp toplu analizlerini yaptı.[102] Hıristiyanlarda dinsel homogamiye karşı dikkat çekici bir eğilim olduğu sonucuna vardı (Protestanlar Protestanlarla evlenirler ve Katolikler de Katoliklerle ve bu tipik "komşunun oğlu etkisinin" ötesine geçer), ancak bu özellikle Yahudiler arasında daha belirgindir. Anket sorularını yanıtlayan toplam 6.021 evli kişiden 140 tanesi kendini Yahudi olarak tanımlamış ve bunların da yüzde 85,7'si bir Yahudi'yle evliymiş. Bu değer, homogamik evlilikler için rasgele beklenen yüzdenin çok çok üstünde bir değerdir. Ve elbette bu sonuç hiç

kimse için bir sürpriz değildir. Muhafazakâr Yahudiler "farklı dinden birisiyle evlenmek" konusunda sert biçimde caydırılırlar ve etrafta oğullarını tuzağa düşürmek için pusuda bekleyen sarışın şiksalar konusunda uyarılar yapan anneler hakkındaki Yahudi fıkralarında bu tabu kendini gösterir. İşte üç Amerikalı hahamdan tipik ifadeler:

- "Dinler arası evlilik törenlerini yönetmeyi reddediyorum."
- "Çiftler çocuklarını Yahudi olarak yetiştirme niyetlerini ifade ederlerse, görevimi yerine getiririm."
- "Eğer çiftler evlilik öncesi danışmayı onaylarlarsa görevimi yerine getiririm."

Bir Hıristiyan papazıyla birlikte görev almayı kabul edecek hahamların sayısı çok azdır ve bu yönde talep çoktur.

Din, bölücülüğü ahlaksızca ve dikkatle beslemesi (grup içindekileri tercih edip grup dışındakilerden uzak durmak şeklindeki doğal insani eğilimi kasıtlı ve gayretli bir şekilde teşvik etmesi) dışında bir zarara yol açmasaydı bile, bu onu dünyadaki kötülük için önemli bir güç yapmaya yeterli olurdu.

Zamanla Değişen Ahlak Anlayışı

Bu bölüm, bizim (aramızdaki dindarlar da dâhil olmak üzere) ahlak anlayışımızı kutsal kitaplara dayandırmadığımızı (aptalca hayallerimiz ne olursa olsun) göstermekle başlamıştı. O halde, neyin doğru ve neyin yanlış olduğunu aslında nasıl belirlemekteyiz? Bu soruyu nasıl cevaplarsak cevaplayalım, gerçekte neyin doğru neyin yanlış olduğu hakkındaki düşüncelerimizde bir fikir birliği vardır: şaşırtıcı derecede bir yaygınlıkta etkili olan bir fikir birliğidir bu. Bu fikir birliğinin dinle hiçbir açık bağlantısı yoktur. Bununla beraber bu uzlaşı, ahlaki değerlerinin kutsal kitaptan geldiğini *ister düşünsün ister düşünmesin*, en aşırı dinci insanlara kadar uzanır. Afgan Taliban'ı ve onun Amerika'daki Hıristiyan eşdeğeri gibi kayda değer istisnalar olmakla birlikte çoğu insan, aynı geniş özgür düşünceli ahlaki prensiplere sözde bağlılık gösterir. Çoğumuz gereksiz ıstıraplara sebep olmayız, söylenen şeye katılmasak bile konuşma özgürlüğüne inanırız ve onu savunuruz, vergilerimizi öderiz, eşimizi aldatmayız, öldürmeyiz, ensest ilişkilere girmeyiz ve başkalarının bize yapmalarını istemediğimiz şeyleri onlara yapmayız. Bu yararlı prensip-

lerin bazıları kutsal kitaplarda bulunabilir, fakat hiçbir terbiyeli insanın uymak istemeyeceği bir sürü kötü prensibin arasına serpiştirilmişlerdir: ve kutsal kitaplar iyi prensiplerle kötü prensipleri birbirinden ayırt etmemize yarayacak hiçbir kural barındırmazlar.

Hepimizin üzerinde anlaştığı ahlaki kuralları ifade etmenin bir yolu "Yeni On Emir"i oluşturmaktır. Birçok kişi ve kurum bunu yapmayı denemiştir. Burada dikkate değer olan şey, bunların hepsinin birbirlerine yakın sonuçlar üretmeye eğilimli olmalarıdır ve ürettikleri şeyin yaşamış oldukları zamanın karakteristiğini taşımasıdır. İşte, şans eseri bir ateist web sitesinde bulduğum, günümüze ait bir set "Yeni On Emir":[103]

- Sana yapılmasını istemediğin şeyleri başkasına yapma.
- Her olayda, zarar vermemek için çabala.
- Sevdiğin insanlara, canlılara ve dünya geneline, sevgi, dürüstlük, sadakat ve saygıyla davran.
- Kötülüğe göz yumma veya adaleti uygulamaktan çekinme ama kendiliğinden itiraf edilen ve dürüstçe pişmanlık gösterilen kabahatleri affetmeye daima hazır ol.
- Hayatını keyif ve merak duygusuyla yaşa.
- Hep yeni şeyler öğrenme arayışında ol.
- Her şeyi sına; gerçeklere karşı olan fikirlerini daima gözden geçir ve en değer verdiğin inancından bile, gerçeklere uymuyorsa vazgeçmeye hazır ol.
- Düşünce ayrılıklarını sansürlemeye veya yok etmeye çalışma; diğer insanların seninle farklı görüşte olma haklarına saygı duy.
- Kendi deneyiminle ve mantığınla bağımsız fikirlerini oluştur; başkalarını körü körüne takip etmekten sakın.
- Her şeyi sorgula.

Bu küçük derleme, büyük bir bilgenin, peygamberin ya da profesyonel ahlakbilimcinin çalışması değildir. Bu sadece sıradan bir web günlükçüsünün günümüzün iyi yaşam prensiplerini (kutsal kitaptaki On Emirle karşılaştırma olsun diye) oldukça sevecen olan bir özetleme girişimidir. Bu, bir arama motoruna "Yeni On Emir" yazdığımda bulduğum ilk

listeydi ve kasıtlı olarak daha başka liste aramadım. Buradaki tüm ana fikir, bu listenin günümüzdeki sıradan herhangi bir iyi kalpli insan tarafından ileri sürülebilecek bir liste olmasıdır. Herkesin listesi tıpatıp aynı on maddeden oluşmayabilir. Filozof John Rawls, şöyle bir ifade eklemek isteyebilir: "Hiyerarşik konumdaki yerinizin altta mı üstte mi olacağını bilmiyormuş gibi kurallarınızı tasarlayın." Yemek paylaşımı için Inuitlerin kullandığı iddia edilen bir sistem, Rawls prensibinin pratik bir örneğidir: yiyeceği parçalara bölüştüren kişi son dilimi alır.

Benim On Emir listemde yukarıdaki ilkelerden bazıları bulunabilirdi ancak ben ayrıca şu konulara da yer vermek isterdim:

- Cinsel yaşantınızın tadını çıkarın (hiç kimseye zarar vermediği müddetçe) ve diğer insanların da kendi cinsel yaşantılarını mahremce yaşamalarına izin verin, eğilimleri her ne yönde olursa olsun ki bu sizi hiç ilgilendirmez.
- Cinsiyet, ırk ya da (mümkün olduğunca) türlere dayalı baskı ve ayrımcılık yapmayın.
- Çocuklarınızın beynini yıkamayın. Onlara kendi yararlarına fikir yürütmeyi ve herhangi bir konuyla ilgili iddiaları nasıl değerlendirileceklerini öğretin. Ve sizinkilerden farklı fikirler üretmeyi nasıl başaracaklarını anlatın.
- Geleceği, kendi ömrünüzün ötesinde değerlendirin.

Fakat bu listelerde neye öncelik verildiğini kafanıza takmayın. Gerçek şu ki bizler kutsal kitaplar zamanından bu yana çok büyük bir ilerleme kaydettik. İncil'de ve tarih genelinde normal olarak kabul edilen kölelik, on dokuzuncu yüzyılın uygar uluslarında ortadan kaldırılmıştır. Günümüzdeki tüm uygar uluslar, 1920'li yıllara kadar geniş bir şekilde reddettikleri şey olan, bir jüriye ya da bir seçime katılan bir kadının verdiği oyun, bir erkeğin oyuyla aynı değerde olduğunu artık kabul etmektedirler. Bugünün aydınlanmış toplumlarında (örneğin Suudi Arabistan gibi ülkelerin besbelli biçimde içinde bulunmadıkları bir kategori,) kutsal kitap zamanlarında olduklarının aksine, kadınlar artık bir eşya olarak görülmemektedir. Herhangi bir modern yasal düzen, İbrahim'i çocuk istismarı suçundan mahkemeye çıkarırdı. Ve İbrahim, İshak'ı kurban etme planını gerçekleştirmiş olsaydı, onu birinci derece cinayetten mahkum ederdik. Oysa zamanının *ahlak kurallarına* göre davranışı tü-

müyle takdire değerdi, çünkü Tanrının emrine itaat ediyordu. Dindar ya da değil, hepimiz neyin doğru neyin yanlış olduğuna bakış konusunda büyük ölçüde değişim gösterdik. Bu değişimin doğası ve onu güden şey nedir?

Hangi toplum olursa olsun, on yıllar geçtikçe değişen, oldukça gizemli bir ortak görüş vardır ve bunun için Almancadan ödünç alınan Zeitgeist (zamanın ruhu) kelimesini kullanmak iddialı olmayacaktır. Kadının seçme ve seçilme hakkına sahip olmasının artık dünya demokrasileri arasında evrensel bir hale geldiğini belirtmiştim ancak bu reform aslında şaşılacak derecede yakın tarihlidir. İşte çeşitli ülkelerin kadınlarına oy hakkı verilen tarihlerden birkaçı:

Yeni Zelanda	1893
Avustralya	1902
Finlandiya	1906
Norveç	1913
Amerika	1920
İngiltere	1928
Türkiye	1934
Fransa	1945
Belçika	1946
İsviçre	1971
Kuveyt	2006

Tarihlerin yirminci yüzyıl içindeki bu dağılımı, değişen anlayışın bir ölçeğidir. Bir diğer ölçek ırk konusundaki tutumumuzdur. Yirminci yüzyılın başlarında İngiltere'de (ve birçok diğer ülkede de) yaşayan insanların neredeyse tamamı, günümüzün standartlarına göre ırkçı olarak değerlendirilirdi. Çoğu beyaz insan, siyahların (bu siyah insanlara çok çeşitli Afrikalılar ve onlarla ve birbirleriyle bağlantılı olmayan Hindistan, Avustralya ve Melanezya kökenli gruplar dahildi) beyazlardan hemen hemen her konuda aşağı bir ırk olduklarına inanmıştı, tabi ritim duyusunu (büyüklük taslayarak) bundan istisna tuttular. James Bond'un 1920'li yıllardaki eşdeğeri, güler yüzüyle neşe saçan, çocukluk dönemi kahramanı Bulldog Drummond idi. Drummond, *Zenci Çetesi* isimli macerasında, "Yahudiler, yabancılar ve diğer ayak takımı ırklar"dan bahseder. *Türün Dişisi* isimli macerasında, Drummond, en heyecanlı sahnede, can düşmanının zenci uşağı olan Pedro'nun kılığına kurnazca bürünmüştü. "Pedro" gerçek kimliği olan Drummond'u, okuyucuya ol-

duğu kadar can düşmanına da dramatik biçimde açığa çıkarırken, şöyle söyleyebilirdi: "Benim Pedro olduğumu zannediyorsun. Ancak benim siyaha boyanmış baş düşmanın Drummond olduğumu fark etmeliydin." Bunun yerine şu sözleri seçer: "Her sakal sahte değildir fakat her zenci kokar. Bu sakal sahte değil kardeşim ama bu zenci kokmuyor. Yani düşünüyorum da bir yerde bir tuhaflık var." Bu kitabı, yazılmasının üzerinden otuz yıl geçtikten sonra, 1950'li yıllarda okumuştum ve o zamanlarda (hala) bile bir oğlan çocuğunun bu sahneyle heyecanlanıp arka plandaki ırkçılığı fark etmemesi olasıydı. Günümüzde ise fark etmemesi imkansız olurdu.

Thomas Henry Huxley kendi zamanının standartlarıyla, aydın ve özgür düşünceli bir ilericiydi. Ancak onun zamanı bizim zamanımız değildi ve 1871'de şu sözlerini kaleme aldı:

> Gerçeklerin farkında olan mantıklı hiçbir adam ortalama bir zencinin bir beyaz adamla eşit olduğuna inanmaz. Ve eşit oldukları doğruysa, bütün maluliyetlikleri giderildiğinde, bu sivri çeneli akrabamızın adaletli bir alanda ve kayrılmadan, ve tabi baskı yapılmadan, büyük beyinli ve daha küçük çeneli rakibiyle, ısırıklarla değil de düşüncelerle yapılan bir yarışmada başarıyla rekabet edebilecek olması basitçe imkansızdır. Medeniyetin basamaklarındaki üst mevkiler şüphesiz esmer kuzenlerimizin eriminde olmayacaktır.[104]

İyi tarihçilerin, kendi zamanlarının değerleriyle geçmişte yapılmış beyanları yargılamamaları sıradan bir şeydir. Abraham Lincoln, Huxley gibi zamanının ötesinde olan biriydi ama yine de ırkla ilgili görüşleri bir önceki olayda olduğu gibi bize ırkçı gelir. İşte 1858 senesinde Stephen A. Douglas ile yaptığı bir tartışma:

> Öyleyse şöyle diyeceğim, ben herhangi bir şekilde beyaz ve siyah ırkın sosyal ve politik eşitliğini sağlamak lehinde olmam ve hiçbir zaman olmadım; zencilere oy verme, jüri olma, devlet memuru olarak çalışma ya da beyaz ırklarla evlilik yapabilme hakkı verme taraftarı olmam ve hiçbir zaman olmadım; ve tüm bunlara ek olarak şöyle diyeceğim: beyaz ve siyah ırklar arasında, iki ırkı sosyal ve politik eşitlikler temelinde birlikte yaşamaktan sonsuza kadar alıkoya-

> cak fiziksel farklılıklar vardır. Birlikte yaşamamaları gerektiği halde birlikte yaşadıkları için, bu iki ırkın düzeninde, üst ve alt konum var olmak zorundadır ve ben tıpkı diğer herkes gibi bu üst konuma beyaz ırkın sahip olmasından yanayım.[105]

Eğer Huxley ve Lincoln bizim çağımızda doğmuş ve eğitilmiş olsalardı, kendilerine ait olan bu Viktorya fikirleri ve yapmacık tavır karşısında bizimle birlikte korkuyla irkilen ilk kişiler olurlardı. Onların bu sözlerini yalnızca anlayışın nasıl ilerlediğini göstermek için alıntıladım. Çağının en büyük liberal beyinlerinden birisi olan Huxley ve hatta köleleri azad eden Lincoln bile bu tür sözler edebilmişlerse, *ortalama* bir Viktorya dönemi kişisinin neler düşünmüş olacağını hayal edin. On sekizinci yüzyıla geri döndüğümüzde, elbette Washington, Jefferson ve diğer Aydınlanma çağı insanlarının köle sahibi oldukları iyi bilinir. Anlayış o kadar amansızca ilerler ki bazen biz bu değişimi normal olarak görür ve değişimin kendi başına gerçek bir fenomen olduğunu unuturuz.

Sayısız farklı örnek bulunur. Denizciler Mauritius'a ilk kez ayak basıp uysal dodo kuşlarını gördüklerinde, bu savunmasız kuşları sopa darbeleriyle öldürmekten başka bir eylem asla akıllarına gelmedi. Kuşları yemeye bile çalışmadılar (etini yenilmez olarak tanımlamışlardı). Herhalde, savunmasız, uysal ve uçamayan bu kuşların kafalarına sopayla vurarak onları öldürmek, sadece oyalanmaya çalışmaktı. Günümüzde bu tür davranışlar düşünülemezdir ve dodo kuşunun günümüzde yaşayan eşdeğerinin türünün yok edilmesi, cinayeti bırakın kazayla bile olsa bir trajedi olarak algılanırdı.

Günümüzde tam da böylesi bir trajedi, (bugünün kültürel ikliminin standartlarıyla,) *Thylacinus*'un yani Tazmanya kurdunun çok yakın geçmişte neslinin tükenmesiydi. Simgesel olarak artık arkalarından yas tutulan bu yaratıkların başlarında, 1909 yılı gibi bir yakın tarihe kadar ödül vardı. Viktorya çağına ait romanlarda, Afrika'da bulunan "fil", "aslan" ve "antilop" (anlamlı tekilliklerine dikkat edin) birer "oyun"du ve oyunu oynamak için yapmanız gereken, hiç düşünmeden onu vurmaktı. Yemek için değil. Kendini savunmak için değil. "Spor" için. Ancak şimdi anlayış değişti. Zengin, keyfine düşkün "sporcuların", bir Land Rover cipinin sağladığı güvenle, vahşi Afrika hayvanlarını silahla vurup, sonra hayvanların içi doldurulmuş kafalarıyla evlerine döndükleri herkesçe bilinir. Ancak bunun için çok para ödemeleri gerekir ve bu yüzden geniş ölçüde küçümsenirler. Vahşi yaşamın ve çevrenin korunması artık ezici

çoğunlukla kabul edilen ahlaki bir kural olmuştur, aynen bir zamanlar şabat gününde çalışmamak ve putlardan sakınmak için düşünüldüğü gibi.

Hareketli 60'lı yıllar, özgür düşünceli modernliği konusunda efsanedir. Ancak bu dönemin başında, *Lady Chatterley'in Sevgilisi* isimli kitabının müstehcenlik suçuyla yargılanması sırasında, bir dava avukatı, jüriye hala şu soruları sorabiliyordu: "Genç erkek ve genç kız çocuklarınızın, çünkü kız çocuklarınız da erkekler kadar okuyabilir [bunu söylemiş olacağına *inanabiliyor* musunuz?], bu kitabı okumasını onaylar mıydınız? Bu kendi evinizde bulundurmak isteyeceğiniz bir kitap mıdır? Hatta bu kitabı karınızın veya hizmetçilerinizin okumasını ister miydiniz?" Cevap beklenmeden sorulmuş bu son soru, anlayışın ne kadar hızlı değiştiğinin özellikle çarpıcı bir göstergesidir.

Amerika'nın Irak'ı işgali, sivil kayıplar yüzünden geniş ölçüde ayıplandı, oysa bu kayıplar İkinci Dünya Savaşı'ndaki benzer kayıplarla karşılaştırıldıklarında küsurat mertebesinde kalacak kadar azdır. Ahlaki açıdan neyin kabul edilebilir olduğunda hiç durmayan bir kayma görünür. Şimdi bize oldukça duygusuz ve iğrenç gelen Donald Rumsfeld, aynı şeyleri İkinci Dünya Savaşı sırasında söyleseydi, kadın ruhlu bir liberal gibi görülecekti. Bu iki zaman dilimi arasındaki on yıllarda bazı şeyler değişti. Değişim hepimizi değiştirdi ve bu değişimin dinle hiçbir bağlantısı yok. Aslında dine rağmen oluyor, din yüzünden değil.

Bu değişim fark edilebilir şekilde istikrarlı bir yöndedir ve çoğumuz bunu bir ilerleme olarak değerlendiririz. Geniş bir kitle tarafından, kötülük konusunda herkesi aşarak yeni bir rekor kırdığı düşünülen Adolf Hitler bile, Caligula veya Cengiz Han zamanlarında göze çarpmazdı. Hiç kuşkusuz Hitler, Cengiz'den çok insan öldürdü fakat yirminci yüzyılın teknolojisi Hitler'in emrine amadeydi. Ve Hitler'in en büyük *zevki*, Cengiz'in açıkça yaptığı gibi kurbanlarının "en sevdiklerini gözyaşına boğulmuş olarak görmek" miydi? Hitler'in kötülüğünün derecesini günümüzün standartlarına göre değerlendiririz ve değişen ahlak anlayışı Caligula'nın zamanından bu yana epey yol aldı, tıpkı teknolojinin ilerleyişi gibi. Hitler sadece günümüzün iyi huylu standartlarına göre oldukça kötü görünür.

Yaşadığım süre zarfında, çok sayıda insan, düşüncesizce başkalarına incitici lakaplar taktı ve ulusal klişeler üretti: Wob [İtalyanlar için kullanılır, kasıntı, kabadayı anlamında], Dago [İtalyan, İspanyol asıllı kişi, Diego'nun değiştirilmiş hali], Hun [Barbar Alman askeri], Yid [Yahudi], Coon [Zenci], Nip [Japon], Wog [Ortadoğulu]. Bu gibi kelimelerin kay-

bolduğunu iddia etmeyeceğim ama bu ifadeler artık duyarlı çevrelerde esefle karşılanmaktadır. "Zenci" sözcüğü, aşağılamak amacıyla kullanılmamış bile olsa, bir İngilizce metnin hangi tarihte yazıldığını anlamakta kullanılabilir. Önyargılar, bir yazının tarihinin belirlenmesinde gerçekten de anlamlı ipuçlarıdır. Saygın bir Cambridge ilahiyatçısı olan A.C.Bouquet, kendi zamanında, *Karşılaştırmalı Din* isimli kitabının İslam başlıklı bölümüne şu kelimelerle başlayabilmişti: "Sami, on dokuzuncu yüzyılın ortalarında sanılanın aksine, doğuştan bir tektanrıcı değildir. O bir animisttir." (Kültürün aksine) ırk saplantısı ve bir topluluğu belirgin bir tekil zamir kullanımıyla (Sami ... O bir animisttir) tek bir "tipe" indirgemek, hiçbir standarda göre tiksinç değildir. Ancak bunlar değişen anlayışın başka minik göstergeleridir. Bugün Cambridge'de ilahiyatta veya başka alanda profesör olan hiç kimse bu kelimeleri kullanmaz. *Adetlerdeki* değişimle ilgili bu tip ince ipuçları bize Bouqet'in yazısının yirminci yüzyılın ortalarını geçmeden yazıldığını anlatır. Gerçekte de 1941'de yazılmıştır.

Bir kırk yıl daha geriye gidersek standartlardaki değişimler gözden kaçamayacak kadar kesinleşirler. Daha önceki kitaplarımdan birinde H.G.Wells'in *Yeni Cumhuriyet* isimli ütopik kitabından alıntı yapmıştım ve burada bunu tekrarlamalıyım çünkü dikkatinizi çektiğim noktanın oldukça sarsıcı bir göstergesidir.

> Ve Yeni Cumhuriyet aşağı ırklara nasıl davranacak? Zencileri nasıl idare edecek? ...peki ya sarı tenlileri?... Yahudileri?... şu siyah, kahverengi, kirli beyaz ve sarı insan sürülerini yani yeni verimlilik gereksinimlerini karşılamayanları ne yapacak? Tabi ki dünya bir yardım kuruluşu değildir ve anladığım kadarıyla onların gitmeleri gerekecek... Ve bu Yeni Cumhuriyet'in insanlarının ahlaki sistemi, yani dünya devletine hakim olacak ahlaki sistem, asıl olarak insanlık adına iyi, yararlı ve güzel olanın (güzel ve kuvvetli bedenler, berrak ve güçlü zihinler) üretilmesi yararına şekillenecektir... Ve doğanın şimdiye kadar dünyayı şekillendirirken izlediği yöntem yani güçsüzlüğü yine güçsüzlüğü doğurmaktan alıkoyması... ölümdür... Yeni Cumhuriyet'in insanları... bu amaç uğruna öldürmeye değer olan bir ülküye sahip olacaklar.

Bu 1902'de yazılmıştı ve Wells kendi zamanında ileri görüşlü olarak görülürdü. 1902'de bu tür fikirler (geniş ölçüde kabul görmemekle birlikte,) bir yemekli davette uygun bir tartışma konusu olabilirdi. Modern okuyucular, bunun tam tersine, bu kelimeleri gördüklerinde gerçek anlamda korkudan nefesleri kesilir. Hitler'in (korkunç olmuş olsa bile), günümüzdeki bakış açımızla geçmişe baktığımızda gördüğümüzün aksine, kendi zamanının anlayışından çok uzak olmadığının göründüğünü fark etmeye zorlanırız. Ve zamanın ruhunun yani Zeitgeist'ın, eğitimli kişiler ve genel toplumda paralel bir şekilde ne kadar hızlı değiştiğini.

O zaman sosyal bilinçteki bu uyumlu ve düzenli değişimler nereden gelmiştir? Cevap verme yükümlülüğü bana ait değildir. Size anlatmaya çalıştığım şeyler açısından yeterli olan, onların kesinlikle dinden gelmiyor olmasıdır. Eğer bir teori geliştirmeye zorlansaydım, bu konuya aşağıdaki satırlarla yaklaşırdım. Ahlaki anlayışın yani Zeitgeist'ın değişiminin neden bu kadar geniş sayıda insan arasında senkronize olduğunu açıklamamız gerekiyor; ve bunun görece istikrarlı yönünü de açıklamalıyız.

İlk olarak, bu değişim nasıl bu kadar çok insan arasında eş zamanlı oldu? Değişim, barda ve bir yemek davetindeki konuşmalarla, kitaplarla ve kitap yorumlarıyla, gazetelerle ve programlarla, ve şimdilerde internetle kendiliğinden yayılır. Ahlaki iklimdeki değişimlerin sinyalleri, köşe yazılarında, radyo söyleşilerinde, politik konuşmalarda, komedyenlerin talk-show'larında, dizilerin metinlerinde, kanun yapan parlamenterlerin oylarında ve bu kanunları yorumlayan yargıçların kararlarında görülür. Bu konuyu ortaya koymanın bir yolu, mem havuzundaki mem sıklıklarının değişimleriyle ifade edilebilir fakat bunu ayrıntılandırmayacağım.

Bazılarımız değişen ahlaki anlayışın ilerleyen dalgasının bir parça gerisinde kalırız bazılarımız ise biraz daha ilerideyizdir. Fakat çoğumuz 21. yüzyılda birbirimize çok yakınız ve Ortaçağ'daki veya İbrahim'in zamanındaki ve hatta 1920'ler gibi yakın bir tarihteki emsallerimizden çok öndeyiz. Bütün dalga ilerlemeye devam ediyor ve bir önceki yüzyılın önderleri bile (T.H.Huxley bariz bir örnektir) kendilerini sonraki yüzyılın geride kalmışlarından bile çok geride bulurlar. Tabi ki ilerleme düzgün bir yokuş değil aksine kıvrımlı bir testere dişidir. Yerel ve geçici gerilemeler olur, tıpkı ABD'nin 2000'lerin başında kendi hükümeti dolayısıyla zarar görmesi gibi. Fakat daha uzun bir zaman ölçeğinde ilerleyiş yönündeki gidişat geri döndürülemezdir ve devam edecektir.

İlerlemeyi tutarlı bir istikamette tutan şey nedir? Zamanının ötesinde olan bireysel liderlerin ayağa kalkıp geri kalanlarımızı onlarla hareket etmeye ikna ederek üstlendikleri itici gücü göz ardı etmemeliyiz. Amerika'da ırksal eşitlik ülküleri, Martin Luther King çapındaki politik liderler, komedyenler, sporcular ve Paul Robeson, Sidney Poitier, Jesse Owens ve Jackie Robinson gibi diğer popüler isimler ve rol modellerince beslendi. Kölelerin azat edilmeleri ve kadın hakları, karizmatik liderlere çok şey borçludur. Bu liderlerin bazıları dindardı bazıları değildi. Dindar olanlar bu güzel şeyleri dindar oldukları için yaptılar. Diğerleri için din arka plandaydı. Martin Luther King bir Hıristiyan olmasına rağmen, şiddet içermeyen sivil itaatsizlik felsefesini doğrudan Hıristiyan olmayan Gandi'den aldı.

Sonrasında tabii ki eğitim sisteminin daha gelişmiş olması ve özellikle hepimizin diğer bütün ırkların ve karşı cinsin üyeleriyle aynı insanlığı paylaştığımıza dair artan farkındalık bulunur (bu her iki fikir de kati bir şekilde kutsal kitaplara aykırıdır ve biyolojik bilim ve özellikle de evrim sayesinde gelişmiştir). Siyahların ve kadınların ve Nazi Almanya'sındaki Yahudilerle Çingenelerin çok kötü muamele görmüş olmasının bir nedeni, tam insan olduklarının algılanmamasıydı. Filozof Peter Singer, *Hayvanların Özgürlüğü* isimli kitabında, insani muameleyi, bunu algılayabilecek kadar beyin kuvvetine sahip bütün türlere yaymamız gerektiği şeklindeki türcülük ötesi duruma geçmemiz fikrinin, bu fikri en güzel ifade eden savunucusudur. Belki de bu gelecek yüzyıllardaki ahlaki *Zeitgeist*'ın hangi yönde ilerleyeceğinin ipucunu veriyor. Bu, daha önce yapılan köleliğin kaldırılması ve kadınların eşitliği gibi reformların oluşturduğu gidişata uygun bir durum olurdu.

Ahlak anlayışındaki değişimin geniş bir kitle tarafından aynı anda aynı rotada ilerletilmesini açıklamayı daha da ileri götürmek için, benim amatör psikoloji ve sosyoloji bilgim yetersiz kalacaktır. Burada anlatmaya çalıştığım şeyler açısından, gözlenmiş bir gerçek olarak ahlakın değiştiğini ve bu değişimi dinin (ve kesinlikle kutsal kitabın) harekete geçirmediğini bilmek yeterlidir. Muhtemelen değişimi ilerleten şey, yer çekimi gibi tek bir kuvvete dayanan bir şey değildir, aksine bilgisayar gücündeki üssel artışı tanımlayan Moore Kanunu'nu farklı güçlerin karşılıklı karmaşık etkilerle yönetmesinde olduğu gibi çeşitli güçlere bağlıdır. Sebebi ne olursa olsun, *Zeitgeist*'ın ilerlemesinin açıkça gösterdiği fenomen, iyi olmak için (veya neyin iyi olduğuna karar vermek için) tanrıya ihtiyacımız olduğu şeklindeki teorinin altını oymaya yeterlidir.

Peki ya Hitler ve Stalin? Onlar Ateist Değil miydiler?

Anlayış değişebilir ve bu değişim genellikle ilerleme yönündedir fakat daha önce de dediğim gibi, değişim testere dişini andırır, düzgün değildir ve bazen korkunç geri dönüşler yaşanmıştır. Gerilemelerin, göze çarpan, en derin ve korkunç olanları yirminci yüzyıl diktatörlerinin imzasını taşır. Hitler ve Stalin gibi adamların kötü amaçlarını, bu amaçlara ulaşmak için kullandıkları geniş güçten ayırt etmek önemlidir. Hitler'in fikirlerinin ve amaçlarının Caligula'nınkilerden (veya Noel Barber'ın *Altın Boynuz'un Efendisi* adlı kitabında tarif edilen, kötülükte şok edici bir başarı sağlamış bazı Osmanlı sultanlarınkinden) daha şeytani olduğunun besbelli olmadığını daha önce gözlemlemiştim. Hitler'in emrinde yirminci yüzyıl silahları ve yirminci yüzyıl iletişim teknolojisi vardı. Yine de Hitler ve Stalin bütün standartlara göre oldukça kötü insanlardı.

"Hitler ve Stalin ateistlerdi. Bu konuda ne diyeceksiniz?" Din konusunda yapılan halka açık hemen hemen her konferansımın ardından ve aynı zamanda radyo söyleşilerimin çoğunda bu soru ortaya atılır. Kavgacı bir tavırla sorulan bu soru, kızgın bir şekilde iki varsayımla yüklüdür: Stalin ve Hitler ateist olmakla kalmayıp (1) ayrıca korkunç kötülükleri ateist oldukları *için* yapmışlardır (2). Varsayım (1) Stalin için doğrudur ve Hitler için şüphelidir. Fakat varsayım (1) her koşulda anlamsızdır çünkü varsayım (2) yanlıştır. Varsayım (1) den yola çıkılarak diğerini düşünmek tamamen mantık dışıdır. Hitler ile Stalin'in ortak noktalarının ateizm olduğunu kabul etsek bile ikisinin de bıyıkları vardı, tıpkı Saddam Hüseyin gibi. E ne olmuş? İlginç olan soru, kötü (veya iyi) bireylerin dindar veya ateist olup olmadıkları değildir. Şeytani zihinleri teker teker sayarak, dindar ve ateist kötülerin yoklamasını yapmanın peşinde değiliz. Nazi kemer tokalarına "Tanrı bizimle" anlamına gelen Almanca *"Gott mit uns"* cümlesinin kazınmış olduğu gerçeği bir şey kanıtlamaz, en azından konu üzerinde bir sürü tartışma yapılmadan. Hitler ve Stalin'in ateist olup olmadıklarından çok, ateizmin insanları kötü şeyler yapmak için sistematik olarak *etkileyip etkilemediği* önemlidir. Etkilediğine dair en küçük bir delil yoktur.

Stalin'in ateist olduğuna dair hiç şüphe olmadığı görünür. Eğitimini Ortodoks ilahiyat fakültesinde tamamlamıştı ve annesi onu oraya göndermekteki amacı olan papazlık görevini yapmadığı için yaşadığı hayal kırıklığından asla kurtulamamıştı: Allan Bullock'a göre bu Stalin'i oldukça eğlendiriyordu.[106] Belki de papazlık eğitiminden dolayı, yetişkin

Stalin, Rus Ortodoks Kilisesine, Hıristiyanlığa ve dinin geneline karşı çok sertti. Fakat ateist olmasının onu gaddarlığa yönelttiğine dair hiçbir kanıt yoktur. Ve aldığı dini eğitimin de buna muhtemelen katkısı yoktur, tabi bu gaddarlığa sebep olan şey, ona mutlakıyetçi inanca ve güçlü otoriteye saygı göstermesinin öğretilmesi değilse.

Hitler'in bir ateist olduğu efsanesi, büyük bir özen ve sabırla işlenmiştir, o kadar ki birçok insan hiç sorgulamadan inanır ve din savunucuları tarafından bu efsane düzenli olarak ve tahrik edici bir şekilde tekrar tekrar ortaya atılmıştır. Konunun doğruluğu net olmaktan çok uzaktır. Hitler Katolik bir ailede doğdu ve çocukluğunda Katolik okullarına ve kilisesine gitti. Bunun kendi başına bir anlamı olmadığı açıktır: kolayca vazgeçmiş olabilir, tıpkı Stalin'in Tiflis İlahiyat Fakültesi'nden ayrıldıktan sonra Rus Ortodoksluğunu bırakması gibi. Fakat Hitler Katolikliğini bıraktığını hiçbir zaman resmi olarak açıklamamıştır ve hayatı boyunca dindar kaldığına dair belirtiler vardır. Katolik olmasa bile bir çeşit tanrısal ilahiyat inancına bağlı kalmış olduğu görülür. Örneğin *Mein Kampf (Kavgam)* isimli kitabında, Birinci Dünya Savaşı'nın ilanını duyduğunda "Dizlerimin üzerine kapandım ve tüm kalbimle böyle bir zamanda yaşama izni verilmesi gibi bir lütufa layık bulunduğum için şükrettim" dediğini belirtmiştir.[107] Fakat bu 1914 yılında yani sadece yirmi beş yaşındayken olmuştu. Belki de sonrasında değişmiştir değil mi?

1920'de Hitler otuz bir yaşındayken, daha sonra Führer yardımcısı olacak olan yakın dostu Rudolf Hess, Bavyera Başbakanına gönderdiği bir mektupta şöyle yazar: "Herr Hitler'i şahsen çok iyi tanırım ve ona oldukça yakınım. Onun olağandışı yüce bir karakteri vardır, şiddetli merhametle doludur, bir dindardır, iyi bir Katoliktir."[108] Bu ifadeler için elbette şu yorum yapılabilir: Hess "yüce karakterli" ve "şiddetli merhametle dolu" ifadelerini muazzam yanlış anladığından, belki de "iyi bir Katolik" ifadesini de yanlış anlamıştır! Hitler hemen hemen hiçbir açıdan "iyi" olarak tarif edilemez ve bu bana Hitler'in kesinlikle bir ateist olması gerektiği önermesini haklı çıkartmak için öne sürülmüş olan en gülünç küstahlıktaki iddiayı hatırlatır. Birçok kaynaktan derlersek, Hitler kötü birisiydi, Hıristiyanlık iyiliği öğretir, o yüzden Hitler Hıristiyan olamaz! Goering'in Hitler hakkında söylediği "Sadece bir Katolik Almanya'yı birleştirebilir" sözündeki Katolik, sanırım, Katolikliğe inanan birisinden çok Katolik olarak büyütülmek anlamında söylenmiş olmalı o zaman.

1933 yılında Berlin'deki bir konuşmasında Hitler şöyle demiştir: "Halkın bu bağlılığa ihtiyaç duyduğuna ve istediğine ikna olduk. Bundan

dolayı, ateist harekete karşı bir savaşa giriştik ve bu savaş yalnızca birkaç teorik demeçten ibaret değil: hareketin kökünü kuruttuk."[109] Bu ifade sadece, Hitler'in tıpkı birçok diğerleri gibi "inanca inandığının" bir göstergesi olabilir. Ancak 1941 yılı gibi geç bir tarihte, emir subayı General Gerhard Engel'e, "sonsuza kadar bir Katolik olarak kalmalıyım" demişti.

Samimiyetle inanan bir Hıristiyan olarak kalmamış olsa bile, Hitler, Yahudileri İsa katilleri olarak suçlayan epey eski Hıristiyan geleneğinin üzerindeki etkisinden kurtulsaydı olumlu bir şekilde sıra dışı olmuş olacaktı. Münih'te 1923'de yaptığı bir konuşmasında Hitler şunu söyledi: "Yapılması gereken ilk şey, vatanımızı mahveden Yahudilerden [Almanya'yı] kurtarmaktır... Almanya'mızı acı çekmekten kurtarmayı istiyoruz, tıpkı diğer Yüce insanın Haç üzerinde ölürken yaptığı gibi."[110] John Toland, *Adolf Hitler: Eksiksiz Yaşam Öyküsü* isimli kitabında, "mutlak çözüm"[1] zamanlarında Hitler'in dini konumunu şöyle yazdı:

> Hiyerarşik düzeninden iğrenmesine rağmen, hâlâ Roma Kilisesi'nin etkin bir üyesi olarak kalmış ve Yahudilerin Tanrı katili oldukları öğretisine inanmayı sürdürmüştür. İmha, bu yüzden küçücük bir vicdan azabı bile olmadan gerçekleştirilebilmişti çünkü o sadece tanrının intikam eli (uzun süredir kendisi yerine başkalarının vahşice üstlendiği intikam eli) görevini üstlenmişti.

Hıristiyanların Yahudilere olan nefreti sadece bir Katolik geleneği değildir. Martin Luther şiddetli bir Yahudi karşıtıydı. Worms'daki Meclis'te[2] şöyle konuşmuştur: "Bütün Yahudiler Almanya'dan sürülmelidir." Ve *Yahudiler ve Yalanları Üzerine* isimli (muhtemelen Hitler'i etkileyen) bir kitap yazdı. Luther, Yahudileri "kuluçkadaki yılanlar" olarak tanımladı ve bu aynı ifade Hitler tarafından 1922 yılında yaptığı dikkat çekici bir konuşmada kullanıldı. Bu konuşmada birçok kez bir Hıristiyan olduğunu tekrarladı:

> Bir Hıristiyan olarak Tanrımın ve Kurtarıcımın beni bir savaşçı olarak gördüğünü hissederim. Bir zamanlar sadece birkaç takipçisi yanında olan yalnızlık içindeki bir adama, ne halt olduğunu gördüğü Yahudilere karşı savaşmak için

1-*ed.not.* Nihai Çözüm: Hitler'in bütün Yahudileri öldürerek ulaşmak istediği duruma verdiği ad.

2-*ed.not.* 1521 yılında Almanya'nın Worms kentinde yapılan, Kutsal Roma İmparatoru Charles V tarafından başkanlığı yapılan toplantı.

> insanları toplamayı, ve acı çeken birisi olarak değil savaşan biri olarak en iyi olduğunu gösterdiğini hissederim. Hıristiyanlığı sınırsızca seven bir insan olarak, Yüce İsa'nın en sonunda Tanrının gazabıyla ayağa kalkıp, tapınakta kuluçkaya yatmış olan yılanları kovmak için kamçıyı eline almasının anlatıldığı pasajı baştanbaşa okudum. Yahudi zehrine karşı verdiği savaş ne kadar da olağanüstüydü. Şimdi, yani iki bin yıl sonra, hiç olmadığı kadar derin bir şekilde anlıyorum ki Yüce İsa'nın bu savaş için haç üzerine kanını dökmesi gerekiyordu. Bir Hıristiyan olarak aldatılmama izin verme lüksüm yok, aksine hakikat ve adalet için bir savaşçı olma ödevim var... Ve eğer doğru hareket ettiğimizi gösterebilecek herhangi bir şey varsa o da her gün büyüyen üzüntümüzdür. Bir Hıristiyan olduğumdan kendi insanlarıma karşı da sorumluluğum vardır.[111]

Hitler'in "kuluçkadaki yılanlar" ifadesini Luther'den mi yoksa doğrudan Matta 3: 7'den mi aldığını (muhtemelen oradan alan Luther gibi) bilmek zordur. Tanrının isteğinin bir parçası olarak Yahudilere eziyet temasına gelince, Hitler buna *Kavgam* isimli kitabında döndü: "Bundan dolayı bugün Her Şeye Gücü Yeten Yaratıcının isteği uyarınca hareket ettiğime inanıyorum: *kendimi Yahudilere karşı savunuyor ve İsa'nın amacı uğruna savaşıyorum.*" Bunu söylediğinde 1925 yılıydı. Aynı şeyi 1938'de Reichstag'da yaptığı bir konuşmada tekrarladı ve benzeri şeyleri kariyeri boyunca söyledi.

Bu gibi alıntılar, sekreteri tarafından kaydedilen konuşmaların toplandığı *Hitler'in Yemek Masası Sohbetleri* isimli kitapta dile getirilen nefret dolu Hıristiyanlık karşıtı görüşleriyle dengelenmelidir. Takip eden alıntıların hepsi 1941 yılına aittir:

> İnsanlığa vurulmuş gelmiş geçmiş en ağır darbe Hıristiyanlığın ortaya çıkışıydı. Bolşeviklik Hıristiyanlığın gayrimeşru çocuğudur. Her ikisi de Yahudi icadıdır. Din konusundaki dikkatle planlanmış yalan, dünyaya Hıristiyanlık olarak yutturuldu...
>
> Antik dünyanın çok saf, aydınlık ve huzurlu olmasının sebebi iki belayla ilgili bir şey bilmiyor olmasıydı: frengi ve Hıristiyanlık.

> Söylenecek söz kalmadığında, İtalyanların ve İspanyolların kendilerini Hıristiyanlık uyuşturucusundan kurtarmalarını dilemek için hiçbir sebebimiz yok. Gelin bu hastalığa karşı bağışıklı olan tek millet olalım.

Hitler'in Yemek Masası Sohbetleri isimli kitabı yukarıdakilere benzer birçok ifade içerir ve sıklıkla Hıristiyanlık ile Bolşevizm birbiriyle eş tutulur ve bazen Karl Marx ile Aziz Paul arasında benzerlik resmedilir ve her ikisinin de Yahudi oldukları asla unutulmaz (buna rağmen Hitler garip bir şekilde daima İsa'nın Yahudi olmadığını inatla savunmuştur). Hitler'in 1941 yılından sonra Hıristiyanlık ile ilgili bazı değişimler geçirmiş ve gerçek yüzünü görmüş olması muhtemeldir. Veya sözlerindeki tezatların çözümü basitçe, Hitler'in sözlerine her iki yönde de güvenilemeyecek fırsatçı bir yalancı olduğunu mu gösterir?

Dostlarının ve bizzat kendisinin söylediklerinin aksine, Hitler'in gerçekten dindar olmadığı ve sadece dinleyicilerinin dindarlığını alaycı bir şekilde sömürdüğü tartışılabilir. "Din sıradan insanları sessiz tutmak için mükemmel bir araçtır" diyen Napolyon ve "Sıradan insanlar, dini gerçek olarak, akıllı insanlar yanlış ve yönetenler ise kullanışlı olarak görürler" diyen Genç Seneca ile aynı fikirdeydi belki de. Hiç kimse Hitler'in bu kadar ikiyüzlü birisi olmayı becerebileceğini reddedemez. Bu onun dindar rolü yapmasının gerçek sebebi bile olsa, bize Hitler'in bütün bu vahşetini tek başına gerçekleştirmediğini hatırlatır. Korkunç işler, çoğu kuşkusuz Hıristiyan olan askerler ve komutanlar tarafından yerine getirildi. Aslında Alman halkının Hıristiyanlığı, tartıştığımız varsayımın (Hitler'in dindar itiraflarının ikiyüzlü olduğu ihtimalini açıklamak için oluşturduğumuz varsayımın) altında yatar! Veya belki de Hitler, Hıristiyanlık için bazı sahte sempati gösterileri yapması gerektiğini hissetti, aksi takdirde kurduğu rejim Kilise'den aldığı desteği kazanamayacaktı. Bu destek kendini çeşitli yollarla gösterdi; bunlar arasında Papa Pius XII'nin Nazilere karşı cephe almayı (modern Kilise için hatırı sayılır bir utanç konusu olarak) ısrarla reddetmesi vardı. Ya Hitler'in Hıristiyanlıkla ilgili sözleri samimiydi ya da sahte Hıristiyanlığını Alman Hıristiyanlarının ve Katolik Kilisesinin desteğini kazanmak için (başarıyla) kullandı. Her iki durumda da, Hitler rejiminin kötülüklerinden ateizmi sorumlu tutmak zordur.

Hitler Hıristiyanlığa sövüp saydığı zamanlarda bile "takdiri ilahi" dilini kullanmayı asla ihmal etmemişti: gizemli bir vasıtanın onu Almanya'ya önderlik ederek kutsal bir görevi gerçekleştirmesi için seç-

tiğine inanmıştı. Bu vasıtayı bazen "takdiri ilahi" bazen de Tanrı olarak tanımladı. *Anschluss*'tan[1] sonra, Hitler 1938'de Viyana'ya zaferle döndüğünde, takdiri ilahi maskesi altında Tanrıdan bahsettiği sevinçli bir konuşma yaptı: "Reich'ın içine buradan bir oğlan çocuğu gönderip ve büyümesine izin verip, anayurdunu Reich'a geri getirebilsin diye ulusun liderliğine yükseltmenin Tanrının isteği olduğuna inanıyorum."[112]

Kasım 1939'da Münih'teki suikasttan ucu ucuna kurtulduğunda, Hitler, müdahale edip programını değiştirterek hayatını kurtardığını düşündüğü takdiri ilahinin buna yol açtığını söyledi: "Şimdi tamamen tatmin oldum. Bürgerbräukeller'i[2] her zaman olduğundan daha erken terk etmiş olmam gerçeği, takdiri ilahinin hedefime ulaşmamı amaçladığının ispatıdır."[113] Başarısız suikast girişiminden sonra, Münih başpiskoposu olan Kardinal Michael Faulhaber, katedralinde *Te Deum*[3] okunmasını emretti: "Başpiskoposun cemaati adına, kutsal takdiri ilahiye Führerin talihli kurtuluşu için teşekkür amacıyla." Daha sonra Hitler'in bazı yandaşları, Goebbels'in de desteğiyle Naziliği kendi başına dinleştirmekte hiç tereddüt etmediler. Birleşik ticaret birlikleri başkanı tarafından yazılan aşağıdaki pasaj bir duayı çağrıştırır ve hatta Hıristiyan Tanrısının Duasındaki ("Babamız") ya da Öğretisi'ndeki ahenkleri taşır:

> Adolf Hitler! Sadece senin etrafında birleştik! Bu saatte yeminimizi tazelemek istiyoruz: Bu dünyada sadece Adolf Hitler'e inanıyoruz. Nasyonal Sosyalizm'in insanlarımız için yegane kurtarıcı inanç olduğuna inanıyoruz. Bizi yaratan, bize önderlik eden, bizi yönlendiren ve açıkça bizi kutsayan bir Yüce Tanrının semada olduğuna inanıyoruz. Ve inanıyoruz ki bu Yüce Tanrı Adolf Hitler'i bize Almanya bütün sonsuzluğun esası olabilsin diye gönderdi.[114]

Stalin bir ateistti ve Hitler büyük ihtimalle değildi; fakat, eğer bir ateist olsaydı bile Hitler-Stalin tartışmasının sonucu oldukça basittir. Bazı

1-*ed.not.* Avusturya'nın Almanya'ya katılması.

2-*ed.not.* Bürgerbräukeller Almanya'da bulunan bir büyük bira salonuydu. Bugünün Gasteig Kültür Merkezinin arkasında, Haidhausen Mahallesi'nde Rosenheimer Caddesi üzerinde kurulmuştur. 1920-1923 arası Nazi Partisi'nin tercihen toplanma yerlerinden biri oldu. Adolf Hitler 8 Kasım 1923 tarihinde Birahane darbesi'ni burada başlattı. 8 Kasım'da 1939'da gizli bir anti-Nazi olan marangoz işçisi Georg Elser, Bürgerbräukeller'de Hitler'in bir konuşma yapacağını öğrendi. Önceden oraya bomba yerleştirdi. Bomba patladı ve yedi kişinin ölümüne ve altmış üç kişinin yaralanmasına yol açtı ama Hitler sağ salim kurtuldu çünkü konuşmasını kısa kesmiş ve yaklaşık yarım saat erken ayrılmıştı.

3-*ed.not.* Şükretmek için okunan Hıristiyan ilahisi.

ateistler kötü eylemler sergileyebilir ancak bu kötülükleri ateizm adına yapmazlar. Stalin, dogmatik ve kuramcı Marksizm adına ve Hitler, sub-Wagnercilikle[1] renklendirilmiş delice ve bilim dışı öjenik[2] teorisi adına son derece kötü şeyler yapmışlardır. Din savaşları gerçekten de din adı altında yapılır ve tarihte korkunç bir şekilde sıktırlar. Ateizm adına yapılan herhangi bir savaşı ise düşünemiyorum. Neden yapılsın ki? Bir savaşın nedeni, ekonomik açgözlülük, politik hırs, etnik veya ırksal önyargılar, derin kindarlık veya intikam hisleri veya ulusun kaderine yurtseverce bakış yüzünden olabilir. Savaş için daha da akla uygun bir neden, kişinin dininin tek gerçek din olduğuna dair (bütün kâfirleri ve rakip dinlerin üyelerini özellikle ölüme mahkum eden ve açıkça Tanrının askerlerinin doğrudan doğruya şahadet cennetine gideceğine söz veren bir kutsal kitapla takviye edilmiş olan) sarsılmaz inancıdır. Sam Harris, çok sık yaptığı gibi, *İnancın Sonu* isimli kitabında hedefi on ikiden vurur:

> Dini inancın tehlikesi, o olmadan normal olacak insanların çılgınlık meyvelerini toplamalarına ve bu meyvelerin *kutsal* olduklarına inanmalarına imkan vermesindedir. Her yeni neslin çocuklarına, dini önermelerin, tüm diğer türde önermelerin zorunlu bırakıldığı doğrulamaya ihtiyaç duymadığı öğretildiğinden, medeniyetler hâlâ mantıksızlardan oluşan ordular tarafından kuşatma altındadır. Bugün bile birbirimizi antik yazılara dayanarak öldürmekteyiz. Böylesi trajik saçmalıktaki bir şeyin mümkün olabileceğini kim öngörmüş olabilirdi?

Tersine, herhangi birisi bir inanç *yokluğu* adına neden savaşsın ki?

1-*ed.not.* Richard Wagner: Geliştirdiği birleşik sanat eseri kavramı (gesamtkunstwerk) ile müzik dünyasını etkiledi. Gerek müzik ve drama alanındaki yenilikleri, gerekse Yahudi karşıtı görüşleri nedeniyle 20.yy.'ın en çok tartışılan müzik adamlarından olmuştur.
2-*ed.not.* Genetik olarak insan ırkının ıslahı bilimi.

Bölüm 8

Dinin Sorunu Nedir? Bu Kadar Düşman Olmak Neden?

Din, yaptığınız her şeyi, her günün her dakikasında izleyen gökyüzünde yaşayan görünmez bir insan olduğuna insanları gerçekten inandırmıştır. Ve bu görünmez adamın yapmanızı istemediği on maddelik özel bir listesi vardır. Ve eğer bu listedekilerden herhangi birisini yaparsanız, sizi yaşamanız ve acı çekip yanmanız ve boğulmanız ve çığlık atmanız ve sonsuza ve "zamanın sonuna kadar" ağlamanız için göndereceği özel bir yeri vardır, içi ateşle ve dumanla ve yanmayla ve işkenceyle ve ızdırapla doludur...

Fakat O sizi sever!

George Carlin

Yapım gereği münakaşalardan pek hoşlanmam. Karşıt fikir belirtmeye dayalı bir tartışma düzeninin gerçeğin ortaya çıkarılması için iyi bir yol olmadığını düşünürüm ve bu yüzden bu tür resmi tartışmalarda yer almam için sunulan teklifleri düzenli olarak reddederim. Bir keresinde York Başpiskoposu ile bir tartışma için Edinburgh'a davet edildim. Bundan onur duydum ve kabul ettim. Dindar fizikçi Russel Stannard, tartışmanın sonrasında *Observer* gazetesine gönderdiği yazıyı *Tanrıyı Ortadan Kaldırmak mı?* İsimli kitabında bir kez daha yayınladı:

> Beyefendi, neşeyle sırıtan "Tanrı Bilimin Görkeminden Sonra Gelir" manşeti altında bilim muhabiriniz bize, bilim ve din üzerine bir tartışmada Richard Dawkins'in York Başpiskoposuna "ağır bir entelektüel yenilgi yaşattığını" bildirmiş. Bize "keyifle gülümseyen ateistler" ve "Aslanlar 10; Hıristiyanlar 0" gibi şeyler anlatılmış.

Stannard, kendisiyle birlikte Birmingham Piskoposu ve ünlü evrenbilimci Sör Hermann Bondi ile Kraliyet Bilim Akademisi'nde daha sonraki bir tarihte yaptığımız, zıt kutupların tartıştığı bir tartışma ortamı yaratmak üzere *düzenlenmemiş* ve sonuç olarak daha yapıcı olmuş olan görüşmeye hiç değinilmemiş olmasından dolayı *Observer* gazetesini ayıplayarak devam ediyor. Sadece karşıt görüşlülerin tartıştığı düzeni kınadığı imasına katılabilirim. *Bir Şeytan'ın Papazı* isimli kitabımda açıkladığım sebeplerden ötürü özellikle yaradılışçılarla birlikte tartışmalarda hiçbir zaman yer almam.[1]

Gladyatör karşılaşmalarını sevmememe rağmen, bir şekilde bir din karşıtlığı savaşçısı olarak ün kazanmış gibi görünüyorum. Tanrının var olmadığını ve ahlaklı olmak için dine ihtiyacımız olmadığını onaylayan ve ahlak ile inancın kaynağının dinsel olmayan terimlerle açıklanmasının mümkün olduğunu düşünen arkadaşlarım yine de hafif bir şaşkınlıkla bana geri dönerler. Neden bu kadar düşmansın? Dinde gerçekten yanlış olan nedir? Din, etkin biçimde savaşmamızı gerektirecek kadar zarar veriyor mu? Neden, Boğa ve Akrep burçlarına, kristal enerjiye ve uzaylıların tarlalara çizdiği desenlere inanan insanlara boş verdiğin gibi boş verip yaşamıyorsun? Tüm bunların hepsi sadece zararsız saçmalıklar değil mi?

Şunu hemen söylemeliyim ki, benim ya da diğer ateistlerin din karşısında ara sıra takındığımız bu düşmanca tavır sadece kelimelerle sınırlıdır. Ben dinle ilgili bir fikir ayrılığı yüzünden hiçbir yere bomba atmayacağım, kimsenin kafasını kesmeyeceğim, kimseye taş fırlatmayacağım, kimseyi çarmıha gerip yakmayacağım, kimseye işkence etmeyeceğim veya gökdelenlere uçakla çarpmayacağım. Ancak, genelde, bana soru soran kişi bu cevapla yetinmez. Örneğin, şöyle bir soru sorarak devam edebilir: "Düşmanlığın, tıpkı ABD'nin tutucu bölgelerindeki aşırı dincilerde olduğu gibi, senin aşırı tutucu bir ateist olduğunu göstermez mi?" Bana sıklıkla yöneltilen bu aşırı tutuculuk suçlamasından bir an önce kurtulmalıyım çünkü üzücü bir şekilde yaygındır.

1 Çok ünlü meslektaşlarımdan birisinin yaradılışçıların resmi tartışma tekliflerini geri çevirmekte kullandığı bu prensibi uygulamamak gibi bir *seçeneğim* olamaz. Bu arkadaşımın ismini vermeyeceğim ancak şu sözleri Avustralya aksanıyla okunmalıdır: "Bu senin özgeçmişinde harika görünürdü; benimkisi için pek iyi değil."

Aşırı Tutuculuk ve Bilimin Altüst Edilmesi

Tutucular haklı olduklarını bilirler çünkü kutsal kitapta gerçeği okumuşlardır ve buna ek olarak bilirler ki hiçbir şey onları inançlarından saptıramayacaktır. Kutsal kitabın gerçekliği bir aksiyomdur (kanıtlanamayan bir önermedir), bir muhakeme sürecinin sonucu değildir. Bu kitap doğrudur ve eğer kanıt onunla çelişirse atılması gereken kanıttır, kitap değil. Bunun aksine, bir bilim adamı olarak ben, inandığım şeylere (örneğin evrime) onları bir kutsal kitapta okuduğum için değil, kanıtlarının üzerinde çalıştığım için inanırım. Bu gerçekten oldukça farklı bir konudur. Evrimle ilgili kitaplara kutsal oldukları için inanılmaz. Onlara inanılır çünkü çok büyük miktarda olan ve üzerinde herkesin onayı bulunan kanıt sunarlar. Prensipte her okur gidip kanıtı kontrol edebilir. Eğer bir bilim kitabı hatalıysa, birileri eninde sonunda o hatayı keşfeder ve sonraki kitaplarda bu hata düzeltilir. Bunun kutsal kitaplarda gerçekleşmediği aşikardır.

Filozoflar, özellikle de çok az felsefi bilgisi olan amatörler ve daha da belirgin olarak "kültürel görecilik" virüsünün istilasına uğramış olanlar, bu noktada can sıkıcı bir kırmızı bayrak kaldırarak dikkati başka yöne çekmek istiyebilirler: bir bilim insanının *kanıta* olan inancının kendisi bir tutucu inanç konusudur. Bu iddiayla birçok başka yerde uğraştım ve burada sadece kendimi özetle tekrarlayacağım. Amatör felsefi şapkamız kafamızdayken ne söylersek söyleyelim, hepimiz kendi hayatlarımızda kanıta inanırız. Eğer ben bir cinayetle suçlanıyorsam ve savcı bana sert bir üslupla cinayet gecesi gerçekten Chicago'da olup olmadığımı soruyorsa, şöyle bir felsefi bahaneyle işin içinden sıyrılmam mümkün değildir: "Bu 'gerçekten' demekle neyi kastettiğinize bağlı." Veya insanbilimsel, göreci bir bahaneyle de kurtulamam: "Yalnızca sizin Batı Amerikalı bilimsel hislerinizin belirttiği şekilde Chicago *'içindeydim'*. Bongo dilinde tamamen farklı bir *'içinde olmak'* kavramı vardır; şöyle ki, siz ancak keçinin kurutulmuş testis torbasından enfiye çekmeye yetkili kutsal yağ sürülmüş bir ataysanız, gerçekten bir yer *'içindesinizdir'*."[115]

Belki, iş "gerçeğin" ne anlama geldiğini bazı soyut yollarla tanımlamaya geldiğinde bilim insanları aşırı tutucudurlar. Ama zaten diğer herkes de böyledir. "Evrim gerçektir" dediğimde, "Yeni Zelanda'nın güney yarımkürede olduğu gerçektir" dediğimde olduğundan daha tutucu değilimdir. Evrime inanırız çünkü bilimsel kanıt onu destekler ve yeni bir kanıt bu gerçeği çürütürse bir gecede bu inancımızdan vazgeçeriz. Gerçek bir tutucu asla bunun gibi bir şey söylemeyecektir.

Tutuculuğu tutkuyla karıştırmak çok kolaydır. Evrimi tutucu bir yaradılışçının karşısında savunurken tutkulu görünmüş olabilirim ancak bunun sebebi benim onunla yarışan tutuculuğum değildir. Bunun sebebi, evrimi gösteren kanıtların muazzam biçimde güçlü olması ve karşı tarafın bunu görememesinin ya da daha genel olarak kutsal kitabıyla çeliştiği için onu reddetmesinin beni hararetle üzmesidir. Zavallı aşırı tutucuların ve onların etkiledikleri insanların neler *kaçırdıklarını* düşününce tutkum artar. Evrimin gerçekleri, birçok diğer bilimsel gerçekle birlikte o kadar ilginç biçimde büyüleyicidir ve güzeldir ki bunları anlamadan ölmek gerçekten de ne kadar acıdır! Tabi ki bu beni tutkulu yapar. Nasıl yapmasın? Fakat evrime olan güvenim aşırı tutuculuk değildir ve bir inanç değildir çünkü fikrimin değişmesi için neyin gerekli olduğunu biliyorum ve gerekli olan kanıt yaklaşsaydı memnuniyetle fikrimi değiştirirdim.

Fikir değişikliği bazen olur. Daha önce, üniversite öğrencisi olduğum yıllarda Oxford Üniversitesi Hayvanbilimi Bölümü'nün saygı duyulan bir kıdemli üyesinin hikâyesini anlatmıştım. Yıllarca (hücrelerin iç yapısının mikroskobik bir özelliği olan) Golgi Aygıtının gerçek olmadığına, yapay olduğuna, bir yanılsama olduğuna tutkuyla inanmıştı ve herkese bunu öğretmişti. Her pazartesi öğleden sonrasında tüm bölümdekilerin konuk bir konuşmacının araştırma konuşmasını dinlemesi bir gelenekti. Bir pazartesi, konuk Amerikalı bir hücre biyoloğuydu ve Golgi Aygıtının gerçek olduğuna dair tamamen ikna edici kanıtlar sundu. Sunumun sonunda yaşlı adam salonun ön tarafına fırladı, Amerikalının elini sıktı ve tutkuyla "Sevgili meslektaşım, sana teşekkür etmek istiyorum. Bu on beş yıl boyunca hatalıydım" dedi. Avuçlarımız kızarana kadar alkışladık. Hiçbir aşırı tutucu bunu yapmayacaktır. Pratikte bilimcilerin hepsi de böyle davranmayacaktır. Fakat bütün bilimciler gönülsüz de olsa (bunu döneklik olarak kınayacak politikacıların aksine) bunu bir ideal olarak seslendirirler. Anlattığım bu hatıra hala boğazımı düğümler.

Bir bilimadamı olarak aşırı tutucu dine düşmanım çünkü bilimsel atılımı aktif olarak baltalar. Bize düşüncelerimizi değiştirmememizi ve öğrenilmesi mümkün olan heyecan verici şeyleri öğrenmeyi istememeyi öğretir. Bilimin düzenini bozar ve aklın temelini baltalar. Bildiğim en üzücü örnek, şu sıralar Tennessee eyaletinin Dayton şehrindeki Bryan Üniversitesi Köken Araştırmaları Merkezi'ni yöneten Amerikalı yerbilimci Kurt Wise'ınkidir. Bryan Üniversitesi'nin adını, 1925 yılındaki "Maymun Davası"nda[1] John Scopes'u dava eden William Jennings

1 Thomas Scopes, bir arkadaşının yerine biyoloji dersine girip Charles Darwin'in "Türlerin Kökeni" adlı öğretisini anlatınca kendisini bir anda mahkemenin önünde bulmuş ve 100 Dolarlık para cezasına çarptırılmıştı.

Bryan'dan almış olması kaza değildir. Wise, gerçek bir üniversitede (yani sloganı, Bryan'ın web sitesinde sergilenen, birbiriyle çelişen kelimelerden oluşmuş "Ciddi ve İncilsel düşün" yerine "Ciddi düşün" olan gerçek bir üniversitede) yerbilimi profesörü olmak şeklindeki ergenlik arzusunu tatmin etmiş olabilirdi. Aslında, Chicago Üniversitesinde gerçek bir yerbilimi derecesi almış ve bunu Stephen Jay Gould'un öğrencisi olarak, Harvard'da aldığı yerbilimi ve taşılbilimi alanındaki iki yüksek derece takip etmişti. Uygun bir üniversitede bilim öğretme ve araştırma yapma rüyasına erişme yolunda iyi yol kat etmiş olan, son derece yetenekli ve gerçekten umut verici genç bir bilimadamıydı.

Sonra felaket vurdu. Felaket dışarıdan değil kendi zihninden geldi: onu (Chicago ve Harvard'daki eğitiminin konusu olan) Dünya'nın yaşının on bin yıldan az olduğuna inanmaya zorlayan, aşırı tutucu dindar yetiştirilmeyle ölümcül biçimde düzeni bozulmuş ve zayıflatılmış olan bir zihinden geldi. Dini ile biliminin kafa kafaya çarpıştığını anlayamayacak derecede aşırı akıllıydı ve zihnindeki savaş onu gittikçe daha çok huzursuz etti. Bir gün bu baskıya artık daha fazla dayanamadı ve meseleyi bir makasla kökünden halletti. Eline bir İncil aldı ve eğer bilimsel dünya görüşü doğruysa atılması gereken her ayeti kelimenin gerçek anlamıyla kesip çıkararak, İncil'in başından girip sonundan çıktı. Bu insafsızca dürüst ve büyük emek isteyen çalışmanın sonunda İncil'inden geriye o kadar az şey kalmıştı ki,

> denesem de, ve Kutsal Kitabın hiç dokunulmamış sayfa kenarlarının yardımıyla bile İncil'i iki parçaya ayrılmadan kaldırmanın bir yolunu bulamadım. Evrim ile Kutsal Kitap arasında bir seçim yapmam gerekiyordu. Ya Kutsal Kitap doğru ve evrim yanlıştı ya da evrim doğruydu ve o zaman İncil'i fırlatıp atmam gerekiyordu... İşte o gece orada Tanrının Sözünü kabullendim ve evrim de dahil olmak üzere Tanrıya karşı gelen ne varsa reddettim. Bunu yaparak, büyük bir keder içinde bilimle ilgili bütün hayallerimi ve umutlarımı ateşe fırlatıp yaktım.

Bunu son derece üzücü buldum; oysa Golgi Aygıtı öyküsü beni takdir ve sevinç göz yaşlarına boğmuştu ve Kurt Wise öyküsü sadece acınacak bir şeydir: acıklı ve rezildir. Kariyerine ve hayat mutluluğuna verdiği zarar, kendine yaptığı çok gereksiz ve kaçınılması çok kolay olan bir şeydi. Tek yapması gereken İncil'i fırlatıp atmaktı. Ya da tıpkı ilahiyatçıların yaptığı

gibi, onu sembolik ya da kinayeli olarak yorumlamaktı. Bunların yerine aşırı tutucu olan şeyi yaptı ve bilimi, kanıtı ve mantığı fırlatıp attı, bütün rüyaları ve umutlarıyla birlikte.

Belki de, aşırı tutucular arasında eşsiz olan bir şekilde Kurt Wise dürüsttür: yıkıcı, acı verici ve şok edici biçimde dürüst. Ona Templeton Ödülü'nü verin; bu ödülü alan gerçekten samimi ilk insan o olabilir. Wise, aşırı tutucuların genelinde, inançlarıyla çelişen bilimsel kanıtlarla karşılaştıkları zaman, zihinlerinin derinliklerinde gizliden gizliye nelerin gerçekleştiğini su yüzüne çıkarır. Sözlerinin sonunu dinleyelim:

> Genç bir dünyayı kabul etmek için bilimsel nedenler olsa da, benim bir genç dünya yaradılışçısı olma sebebim onlar değil Kutsal Kitap anlayışımdır. Üniversitedeyken profesörlerimle paylaştığım gibi, evrendeki bütün kanıtlar yaradılışçılığın aleyhine dönse, bunu kabullenecek ilk insan ben olurdum fakat yine de bir yaradılışçı olarak kalırdım çünkü Tanrının Sözü bunu işaret ediyor gibi gözükür. Ben bu tarafta saf tutmalıyım.[116]

Sanki, yazılarını Wittenberg'teki bir kilisenin kapısına çivileyen Luther'den alıntı yapıyormuş gibi görünür fakat zavallı Kurt Wise bana daha çok George Orwell'in *1984* isimli kitabındaki Winston Smith'i hatırlatıyor: Smith, eğer Büyük Birader öyle olduğunu söylüyorsa, iki artı ikinin beş ettiğine inanmak için umutsuzca çabalıyordu. Ancak o sırada ona işkence edilmekteydi. Wise'ın çelişen iki fikre aynı anda inanması, fiziksel işkencenin zorlamasıyla değil dini inancın zorlamasından kaynaklanır (dini inancın zorlaması görünen o ki bazı insanlar için işkence kadar karşı koyulamazdır). Kurt Wise'a yaptıklarından ötürü dine düşmanım. Ve eğer Harvard mezunu bir yerbilimciye bunu yaptıysa, daha az zeki olan ve daha az eğitim almış diğerlerine neler yapabileceğini düşünün bir de.

Aşırı tutucu din, sayısız masum, iyi niyetli ve hevesli genç beynin bilimsel eğitimini yıkmayı kafasına koymuştur. Aşırı tutucu olmayan, "makul" din bunu yapmıyor olabilir. Ancak, çocuklara küçük yaşlarından itibaren sorgusuz inancın bir erdem olduğunu öğreterek dünyayı aşırı tutuculuğa uygun hale getiriyor.

Saltçılığın Karanlık Yüzü

Bir önceki bölümde, değişen ahlak anlayışını açıklamaya çalışırken, özgür düşünceli, aydın ve saygın insanların yaygın şekilde fikir birliği içinde olmalarına başvurmuştum. Pembe gözlüklü bir varsayımda bulunup, "hepimizin" bu fikir birliğine geniş ölçüde (bazıları diğerlerinden daha fazla ve ister dindar olsun ister olmasın, muhtemelen bu kitabı okuyanların çoğunun) katıldığımızı söylemiştim. Fakat elbette bütün herkes bu fikir birliği içinde değildir (ve bütün herkes kitabımı okuma arzusu taşımayacaktır). Saltçılığın ortadan kalkmaktan uzak olduğu kabul edilmelidir. Aksine günümüzün insanlarının büyük bir miktarının zihinlerine hükmeder, özellikle en tehlikeli şekilde Müslüman dünyasında ve başlangıç aşamasında olan Amerikan din yönetiminde (Kevin Phillips'in aynı isimli kitabına bakın). Bu tip saltçılık neredeyse her zaman güçlü dinsel inançtan ileri gelir ve bu, dinin dünyadaki kötülük için bir kuvvet olabileceğine dair fikrin önemli bir sebebini oluşturur.

Eski Ahit'teki en sert cezalardan biri, dine küfretme suçunun cezasıdır. Bazı ülkelerde bu ceza hâlâ yürürlüktedir. Pakistan ceza kanununun 295-C maddesi bu "suç" için idam cezasını öngörür. 18 Ağustos 2001'de, bir tıp doktoru ve bir okutman olan Dr. Yunus Shaikh, dine küfretme suçundan ölüm cezasına mahkûm edilmişti. Suçu, öğrencilerine Muhammed peygamberin kırk yaşına gelip, İslam dinini icat etmeden önce bir Müslüman olmadığını söylemekti. Öğrencilerinden on bir tanesi bu "saldırısından" ötürü onu yetkililere şikâyet etti. Pakistan'daki dine küfretme kanunu genelde ülkede yaşayan Hıristiyanlar için başvurulan bir yasadır, tıpkı Augustine Ashiq "Kingri" Masih'in 2000 yılında Faysalabad'da ölüm cezasına çarptırılmasında olduğu gibi. Bir Hıristiyan olan Masih'in sevgilisiyle evlenmesine izin verilmemişti çünkü sevgilisi bir Müslümandı ve (inanılmaz bir şekilde) Pakistan (ve İslam) kanunları Müslüman bir kadının Müslüman olmayan bir erkekle evlenmesine izin vermez. Bu yüzden Müslüman olmaya çalıştı ve sonrasında bunu sahte nedenlerle yapmakla suçlandı. Okuduğum haberde, ölüm cezasına çarptırılmasına neden olan ana suçun bu mu yoksa peygamberin ahlakıyla ilgili söylediği iddia edilmiş olan bir şeyler mi olduğu açık değildi. Her iki durumda da bu suçların ikisi de, kanunları dindar bağnazlıktan arınmış herhangi bir ülkede bir ölüm cezası gerektirecek türden bir suç değildi.

2006 yılında Afganistan'da Abdul Rahman, Hıristiyanlığa geçmek suçundan ölüm cezası almıştır. Birisini öldürmüş müdür, birisinin canı-

nı yakmış mıdır, herhangi bir şey çalmış mıdır, herhangi bir şeye zarar vermiş midir? Hayır. Yaptığı tek şey fikrini değiştirmekti. Kendi içinde ve başkalarına duyurmadan fikrini değiştirdi. Ülkesinin iktidar partisinin hoşuna gitmeyen bazı *düşünceleri* aklında bulundurmuştur. Ve bu, unutmayın ki, Taliban'ın Afganistan'ı değil, Amerika önderliğindeki koalisyonun "özgürleştirdiği" Hamid Karzai'nin Afganistan'ıdır. Sonunda Bay Rahman idamdan kurtuldu, ama sadece akıl hastası olduğunu söylediği ve şiddetli uluslararası baskı yapıldığı için. Şimdi İslami görevlerini yerine getirmeye hevesli dindar bağnazlar tarafından öldürülmemek için İtalya'ya sığınmaya çalışmaktadır. İnancından dönme suçuna karşı idam cezası hâlâ "özgürleştirilmiş" Afganistan'ın *anayasasında* bulunan bir maddedir. Din değiştirme, unutmayın ki, kişilere ya da mülke karşı gerçek bir zarar niteliği taşımamaktadır. George Orwell'in *1984* terminolojisini kullanacak olursak, bu katışıksız bir düşünce suçudur ve buna İslami kanunlarda verilen resmi ceza ölümdür. Cezanın gerçekten uygulandığı bir örnek vermek gerekirse, Suudi Arabistan'da, 3 Eylül 1992'de din değiştirmekten ve dine küfretmekten resmen suçlu bulunduktan sonra, Sadık Abdül Kerim Malallah'ın halkın önünde kafası kesilmiştir. [117]

Bölüm 1'de İngiltere'nin önde gelen "ılımlı" Müslümanlarından olduğu bahsedilen Sör Iqbal Sacranie ile bir keresinde televizyonda yayımlanan bir görüşmem olmuştu. Onunla din değiştirmeye idam cezası verilmesi üzerine tartıştım. Manevralar yaptı, lafı geveledi ancak bunu ne yalanlayabildi ne de kınayabildi. Bunun önemsiz bir ayrıntı olduğunu iddia ederek sürekli konuyu değiştirmeye çabaladı. Bu adam, sağlıklı "inançlararası ilişkiler" kurduğu için İngiliz hükümeti tarafından şövalye unvanına layık görülen birisiydi.

Fakat Hıristiyanlıktan da hoşnut olmamalıyız. 1922 gibi yakın bir geçmişte İngiltere'de, John William Gott, dine küfrettiği için dokuz ay boyunca ağır işe mahkûm edilmişti çünkü İsa'yı bir palyaçoya benzetmişti. Neredeyse inanılmaz bir şekilde, dine küfretme suçu İngiltere kanunlarında hâlâ yer almaktadır[118] ve 2005 yılında, BBC kanalının *Jerry Springer: the Opera* müzikalini yayınlaması üzerine bir Hıristiyan topluluğu televizyon kanalına dine küfretme suçundan dava açmaya çalışmıştır.

Son yıllarda ABD'de "Amerikan Taliban" ifadesi sözlüğe eklenmek için yalvarıyordu ve hızlı bir Google araması bir düzineden fazla web sitesinin bunu kullanmış olduğunu gösterir. Amerikalı dindar liderlerden ve inanç temelli politikacılardan alıp yayınladıkları alıntılar, ürpertici bi-

çimde Afgan Taliban'ının, Ayetullah Humeyni'nin ve Suudi Arabistan'ın Vahhabi yöneticilerinin dar görüşlü bağnazlığını, kalpsiz zalimliğini ve düpedüz iğrençliğini hatırlatır. "Amerikan Talibanı" isimli web sitesi, iğrenç bir şekilde delice alıntıların özellikle zengin bir kaynağıdır ve alıntılar Ann Coulter diye birisinin yumurtladığı şu mücevherle başlar (Amerikalı meslektaşlarım bunun şaka veya mizah gazetesi *The Onion* tarafından yapılmış bir şey olmadığı konusunda beni ikna ettiler): "Ülkelerini işgal etmeliyiz, liderlerini öldürüp onları Hıristiyan yapmalıyız." [119] Diğer inciler arasında, kongre üyesi Bob Doman'ın "'Gay' kelimesini 'Got AIDS Yet?' (Hala AIDS olmadın mı?) cümlesinin kısaltması olmadığı sürece kullanmayın", General William G.Boykin'in "George Bush, ABD'deki seçmenlerin çoğunluğunun oyuyla seçilmemiştir, Tanrı tarafından görevlendirilmiştir" ve daha eski bir tanesi olan Ronald Reagan'ın içişleri bakanının ünlü çevre politikası "Çevreyi korumamız gerekmez, İsa'nın Dirilişi'nin eli kulağındadır" bulunur. Afgan Talibanı ve Amerikan Talibanı, insanlar kutsal metinleri gerçek sayıp, ciddiye aldıklarında doğacak sonuçlara iyi birer örnek teşkil ederler. Bunlar, Eski Ahit'in din yönetiminin altında hayatın neye benzeyeceğine dair korkunç modern sunumlar sağlarlar. Kimberly Blaker'in *Aşırılığın Temelleri: Amerika'daki Hıristiyan Sağı* isimli kitabı, Hıristiyan Talibanı (kitapta bu isim kullanılmıyor) tehdidinin bir kitap büyüklüğündeki teşhiridir.

İnanç ve Eşcinsellik

Taliban yönetimindeki Afganistan'da eşcinsellik için verilen resmi ceza ölümdü ve idam, kurbanın üzerine devrilen bir duvarın altında canlı canlı ezilmesi şeklindeki zevkli yöntemle gerçekleştirilirdi. "Suçun" kendisi mahrem bir eylemdir, buna izin veren yetişkinler tarafından yapılan ve hiç kimseye zarar vermeyen bir şeydir ve bizler burada yine dindar saltçılığın klasik damgasıyla karşılaşırız. Kendi ülkemin de bu konuda böbürlenmeye hakkı yoktur. Gizli şekilde gerçekleştirilen eşcinsellik, 1967 gibi hayret verici bir tarihe kadar İngiltere'de hukuki bir suçtu. 1954'de, John von Neumann ile birlikte bilgisayarın babası unvanına aday gösterilen İngiliz matematikçi Alan Turing, gizlice eşcinsel davranış göstermek şeklindeki hukuki suçla suçlandıktan sonra intihar etmiştir. Hiç kuşkusuz Turing bir tank tarafından itilen duvarın altında canlı canlı gömülmedi. İki yıl hapiste yatma ile (diğer mahkumların ona nasıl davranacaklarını tahmin edebilirsiniz) kimyasal hadıma varacak kadar olduğu söylenen ve göğüslerinin büyümesine neden olabilecek

bir dizi hormon enjeksiyonu seçenekleri arasında seçim yapması istendi. Kendi kişisel ve son tercihi, içine siyanür enjekte ettiği bir elmaydı.[120]

Alman Enigma kodlarının kırılmasında kilit zekâ olarak Turing, Nazilerin alt edilmesinde Eisenhower'dan ya da Churchill'den, tartışmaya açık olarak daha büyük bir katkı sağlamıştır. Turing'e ve şifre çözme üssü Bletchley Park'taki "Olağandışı" iş arkadaşlarına şükürler olsun ki savaş alanındaki müttefik kuvvetlerin generalleri, savaşın uzun dönemleri boyunca Alman generaller planları uygulamaya koymaya vakit bulamadan önce Almanların ayrıntılı taktiklerinden haberdar oldular. Savaşın bitmesiyle, Turing'in görevi artık "çok gizli" olmaktan çıkmışken, şövalye unvanına layık görülmeli ve bir ulusal kahraman olarak ağırlanmalıydı. Bunun yerine, bu kibar, kekeleyen, garip deha hiç kimseye zararı dokunmayan, gizlilikle işlediği bir "suç" yüzünden yok edildi. Bir kez daha, din temelli ahlak dersi taslamanın şüphe götürmez özelliği, diğer insanların *kendi özellerinde* neler yaptıkları (ve hatta düşündükleri) hakkında takıntılı biçimde kaygılanmaktır.

"Amerikan Talibanının" eşcinsellik karşısındaki tutumu, onların dinsel saltçılıklarının örneğidir. Özgürlük Üniversitesi'nin kurucusu Papaz Jerry Falwell'in sözlerine kulak verelim: "AIDS Tanrının sadece eşcinseller için gönderdiği bir ceza değildir. Tanrının bu cezası aynı zamanda eşcinsellere göz yuman toplum içindir."[121] Bu tarz insanlarda gözüme çarpan ilk şey muhteşem Hıristiyan merhametleridir. Nasıl bir seçmen defalarca Kuzey Carolina Cumhuriyetçisi Senatör Jesse Helms gibi bir cahil bağnaza oy verebilir? Şu küçümser ifadeleri kullanmış bir adama kimler oy verir: "*New York Times* ve *Washington Post* gazeteleri eşcinsellerce istila edilmiştir. Oralardaki neredeyse herkes ya gay ya da lezbiyendir."[122] Sanıyorum ki sorumun yanıtı, ahlakı, kısıtlı dinsel terimlerle yorumlayan ve kendisiyle aynı saltçı inancı paylaşmayanları bir tehdit olarak gören seçmenlerdir.

Hıristiyan Koalisyonu'nun kurucusu olan Pat Robertson'dan daha önce zaten alıntılar yapmıştım. 1988'de başkanlık için Cumhuriyetçi partinin ciddi bir adayı olarak ortaya çıktı ve kampanyasında çalışmak üzere üç milyondan fazla gönüllü ve ek olarak, kayda değer miktarda para topladı: aşağıdaki alıntıların bütünüyle onun karakterini yansıttığı düşünüldüğünde, bu rahatsız edici bir destek seviyesidir: "[Eşcinseller] kiliselere gelip, kilise hizmetlerini altüst etmek isterler ve her tarafa kan saçarak herkese AIDS bulaştırmak ve vaizlerin suratına tükürmek isterler." "[Doğum Kontrolü] çocuklara zina yapmayı öğretmektir, erişkinlere eşini aldatmayı, her türden hayvanla cinsel ilişkiye girmeyi, eşcinselli-

ği, lezbiyenliği yani İncil'in kınadığı her şeyi öğretmektir." Robertson'un kadınlara karşı tavrı da Afgan Taliban'ın kararmış kalplerini ısıtacak cinstendir: "Bunu duymak hanımefendilere ağır gelecektir biliyorum ancak eğer evlenirseniz, bir erkeğin yani kocanızın reisliğini kabul etmişsiniz demektir. İsa Mesih ev halkının reisidir ve koca, karının reisidir ve bu her zaman böyleydi ve böyle olacak, nokta."

Hıristiyan Politik Hareketi Katolikler Başkanı Gary Potter şunu söylemişti: "Hıristiyan çoğunluk bu ülkenin yönetimini ele geçirdiğinde, şeytani kiliseler kalmayacaktır, pornografi serbestçe dağıtılamayacaktır, eşcinsel hakları diye bir şey artık konuşulmayacaktır. Hıristiyan çoğunluk kontrolü ele geçirdiğinde, çok dinlilik, ahlaksız ve kötü olarak görülecek ve devlet hiç kimseye kötülük etme hakkı tanımayacaktır." "Kötülük", bu alıntıdan açıkça anlaşıldığı üzere, insanlar için kötü sonuçlar doğuracak şeyler yapmak anlamına gelmiyor. Kastedilen, Hıristiyan çoğunluğun özel beğenileriyle bağdaşmayan, kişinin özelindeki düşünce ve eylemleridir.

Westboro Baptist Kilisesi Papazı Fred Phelps eşcinsellere karşı takıntılı bir nefret güden bir diğer güçlü vaizdir. Martin Luther King'in dul eşi öldüğünde, Papaz Fred onun cenaze töreninde bir protesto düzenledi ve şunları söyledi: "Tanrı toplardan ve topluğa izin verenlerden iğrenir! Dolayısıyla, Tanrı Coretta Scott King'den iğreniyor ve şimdi ona kurtçukların asla ölmediği ve ateşin asla dinmediği yerde ateş ve kükürt içinde acı çektiriyor ve azabının dumanı sonsuza kadar artıyor."[123] Fred Phelps'i bir kaçık olarak göz ardı etmek kolaydır ancak insanlar ona büyük oranda destek ve para verirler. Kendi web sitesine göre, Phelps 1991 yılından beri ABD, Kanada, Ürdün ve Irak'ta "AIDS İÇİN TANRIYA ŞÜKÜRLER OLSUN" gibi sloganlar attığı 22.000 eşcinsellik karşıtı gösteri düzenlemiştir (bu, ortalama günde dört gösteri eder). Web sitesinin özellikle büyüleyici bir hizmeti, ölmüş olan eşcinsellerin isimleriyle birlikte cehennemde kaç gündür yanmakta olduklarının tutulduğu otomatik çeteledir.

Eşcinselliğe karşı tavırlar, dinsel inancın esin kaynağı olduğu türden ahlak anlayışı hakkında birçok şey açığa vurur. Eşit ölçüde öğretici bir başka örnek, kürtaj ve insan hayatının kutsallığıdır.

İnanç ve İnsan Hayatının Kutsallığı

İnsan embriyoları, insan yaşamının örnekleridir. Bu nedenle, saltçı dindarlara göre, kürtaj açıkça yanlıştır yani tam bir cinayettir. Embriyo-

sal yaşamı sona erdirmenin en ateşli tavırla karşısında olanların aynı zamanda yetişkin hayatını sona erdirmek konusunda normalden fazla şevkli gibi gözükmesi şeklindeki fıkra gibi gözlemimden ne çıkaracağımdan emin değilim. (Adil olmak gerekirse bu söylediğim, kürtajı en sert şekilde reddeden Roma Katolikleri için genelde geçerli değildir.) Ancak George W. Bush, günümüz dini nüfuzunun tipik bir örneğidir. O ve tipik örneği olduğu gruptakiler, insan hayatının gözüpek savunucularıdır: elbette savundukları hayat embriyo seviyesindeyse (ya da ölümcül bir hastalıkla boğuşan bir yaşamsa); hatta bu kişiler birçok hayatı kurtaracağı kesin olan tıbbi araştırmaları önleme noktasına kadar giderler.[124] İdam cezasının karşısında olmak için en açık dayanak insan yaşamına saygıdır. 1976 yılından bu yana, yani Yüksek Mahkeme idam cezası yasağını iptal edip, cezayı tekrar yürürlüğe koyduğundan beri, Teksas, ABD'deki elli eyaletin tümünde yaşanan bütün infazların üçte birinden fazlasının sorumlusu olmuştur. Ve Bush, eyalet tarihinde hiçbir valinin onaylamadığı kadar çok infazı onaylamıştır ve ortalama her dokuz günde bir infaz gerçekleşmiştir. O belki de sadece görevini yapıp, eyaletin kanunlarını uyguluyordu?[125] Ancak eğer öyleyse, CNN muhabiri Tucker Carlson'un yaptığı ünlü röportajı nasıl değerlendireceğiz? İdam cezasını destekleyen biri olan Carlson, Bush'un idam sırası gelmiş bir tutukluyu, yani idamın ertelenmesi için valiye yalvaran bir kadını "gülünç" bir üslupla taklit etmesi karşısında şok olmuştu: "'Lütfen,' Bush alaycı, sahte bir umutsuzlukla dudaklarını büzer, 'Beni öldürmeyin.'"[126] Bu kadın eğer bir zamanlar bir embriyo olduğunu hatırlatmış olsaydı belki de daha fazla sempatiyle karşılaşacaktı. Embriyolar için duyulan derin endişenin birçok inançlı üzerinde gerçekten de en sıra dışı etkiyi gösterdiği gözükmektedir. Kalküta'nın Anne Teresa'sı, Nobel Barış Ödülü'nü alırken yaptığı konuşma sırasında gerçekten şunları söylemiştir: "Barışın en büyük düşmanı kürtajdır." Ne? Bu kadar budalaca bir fikir öne süren bir kadın, bırakın Nobel Ödülü verilmek, herhangi bir konuda, nasıl ciddiye alınabilir? Dindarlık taslayan ikiyüzlü Rahibe Teresa tarafından kandırılmaya özendirilen kişiler, Christopher Hitchens'in kitabı *Misyoner Pozisyonu: Teoride ve Pratikte Rahibe Teresa*'yı okumalıdır.

Amerikan Talibanına dönersek, kürtaj destekçilerinin gözünü korkutma amacı taşıyan Kurtarma Operasyonu örgütünün kurucusu Randall Terry'nin sözlerini dinleyelim: "Ben ya da benim gibiler bu ülkeyi yönetmeye başladığımızda, kaçsanız iyi edersiniz çünkü sizi bulacağız, yargılayacağız ve infaz edeceğiz. Bunun her kelimesinin arkasındayım. Yargılama ve infaz etme işlemlerini kendi görevimin bir parçası yapaca-

ğım." Terry burada kürtaj yapan doktorları kastediyordu ve Hıristiyanlıktan ilham alınmış fikirleri şu diğer ifadeleriyle açıkça ortaya konur:

> Sizden sadece bir hoşgörüsüzlük dalgasının sizi yıkamasına izin vermenizi istiyorum. Sizden bir nefret dalgasının sizi yıkamasına izin vermenizi istiyorum. Evet, nefret iyidir... Hedefimiz bir Hıristiyan milletidir. İncil'in bize verdiği bir görevimiz var, Tanrı bizi seçti, bu ülkeyi fethetmemiz için. Biz eşit olmak istemiyoruz. Çok dinlilik istemiyoruz.
>
> Hedefimiz basit olmalıdır. Tanrının kanunları, yani On Emir üzerine kurulu bir Hıristiyan ulus olmak zorundayız. Mazeret kabul etmiyoruz.[127]

Yalnızca Hıristiyan faşist devleti olarak adlandırılabilecek şeye ulaşmak için gösterilen bu tutku, Amerikan Talibanı için tamamen tipiktir. Bu faşist devlet, dünyanın başka yerlerindeki insanların aynı şevkle aradığı İslami faşist devletin ayna görüntüsünün neredeyse tıpkısıdır. Randall Terry siyasi gücü (henüz) olmayan birisidir. Fakat bunlar yazıldığı sırada (2006) Amerikan siyasi sahnesini gözlemleyen insanların hiçbiri iyimser olamaz.

Bir sonuççunun ya da bir faydacının kürtaj meselesine çok farklı bir yoldan, yani acıyı ölçerek yaklaşması muhtemeldir. Embriyo acı çeker mi? (Muhtemelen embriyo, henüz bir sinir sistemi sahibi olmadan önce alınırsa acı çekmez. Ve eğer bir sinir sistemi sahibi olacak kadar zaman geçmiş olsa bile, örneğin bir mezbahada can veren yetişkin bir inek kadar acı çekmediği kesindir.) Hamile bir kadın ya da kadının ailesi, kürtaj olmadığı için acı çeker mi? Bu bir hayli olasıdır; ve her koşulda, embriyonun bir sinir sistemi olmadığı düşünüldüğünde, annenin yeterince gelişmiş sinir sisteminin seçimi yapacak olan olması gerekli değil midir?

Bu söylediklerim, bir sonuççunun kürtaja karşı olmak için dayanakları olabileceğini reddetmek için değildir. "Kaygan uçurum"[1] kanıtları sonuççular tarafından uydurulabilir (ben olsam bu durumda yapmazdım). Belki embriyolar acı çekmiyorlardır ama insan yaşamını almaya göz yuman bir kültür çok ileri gitme tehlikesi yaratıyordur: bunun sonu nereye varacaktır? Bebek öldürmeyle mi sonuçlanacaktır? Doğum anı, kuralların belirlenmesi için doğal bir sınır temin eder ve embriyo gelişiminin başlarında böyle bir ikinci sınır noktası bulmanın çok güç

1 *-ed.not.* Özellikle tartışmalarda uygulanan, atılan küçük bir adımın büyük sonuçlara ve felaketlere yol açabileceği şeklinde, yanlış mantığa sahip yöntemdir.

olduğu tartışılabilir. Bu yüzden, kaygan uçurum kanıtları, bizi doğum anına, faydacılığın dar bir yorumunun tercih edeceğinden daha fazla önem vermeye götürebilir.

Ötenazi karşıtı kanıtlar da kaygan uçurum ifadeleriyle uydurulabilir. Şimdi hayali bir ahlak felsefecisinden şöyle bir söz uyduralım: "Eğer doktorların ölümcül hastaların ıstırabına son vermelerine izin verirseniz, bundan sonra gerçekleşecek sonraki şey, herkesin, parasını almak amacıyla kendi ninesini ortadan kaldırmasıdır. Biz filozoflar gelişerek kendimizi saltçılıktan kurtarmış olabiliriz fakat toplum 'Öldürmeyeceksin' gibi kesin kuralların temin ettiği disipline gerek duyar ve aksi olduğunda nerede duracağını bilemez. Bazı koşullar altında saltçılık, ideal olmayan bir dünyadaki bütün kötü sebepler için saf sonuççuluktan daha iyi *sonuçlar* üretebilecektir. Biz filozoflar, zaten ölmüş ve arkasından ağlayanı olmayan insanların (mesela otobanda ölen sokak berduşlarının) yemek niyetine kullanılmalarını yasaklamakta çok zorlanmış olabiliriz. Fakat kaygan uçurum nedenleri için, yamyamlık karşıtı saltçı tabu kaybedilmek için çok değerlidir."

Kaygan uçurum kanıtları, sonuççuların içine bir çeşit dolaysız saltçılık ekleyebileceği bir yöntem olarak görülebilir. Ancak dindar kürtaj düşmanları kaygan uçurumlarla uğraşmazlar. Onlar için bu durum daha basittir. Embriyo bir "bebektir", onu öldürmek cinayettir ve bu böyledir: tartışma bitmiştir. Bu saltçı duruşu birçok şey takip eder. Başlangıç olarak, tıp bilimi için muazzam potansiyeli olmasına karşın embriyonik kök hücre araştırmaları durdurulmalıdır, çünkü bu embriyonik hücrelerin ölmelerine yol açar. Toplumun yapay döllenmeyi çoktan benimsediğini düşündüğümüzde buradaki tutarsızlık ortaya çıkar, çünkü yapay döllenmede doktorlar her zaman kadınları fazla yumurta üretmeleri için uyarırlar ve bu yumurtalar vücut dışında döllenir. Bir düzineye kadar yaşayabilir zigot üretilebilir ve bunlardan iki ya da üç tanesi daha sonra, rahme nakledilir. Buradaki beklenti, bunlardan bir, belki iki tanesinin yaşamayı sürdürmesidir. Bundan ötürü, yapay döllenme bu iki aşamalı işlem sırasında fetüsleri öldürür ve toplum genellikle bunu sorun etmez. Yapay döllenme yirmi beş yıldan bu yana çocuk sahibi olamayan çiftlere mutluluk vermek için uygulanan standart bir işlem olmuştur.

Ancak dindar saltçıların yapay döllenmeyle sorunları olabilir. 3 Haziran 2005 tarihli *The Guardian* gazetesi "Hıristiyan çiftler yapay döllenme yönteminin ıskartaya çıkarttığı embriyoları kurtarmak için yapılan aramaya cevap verdiler" başlığı ile tuhaf bir hikayeyi haberleştirmiştir.

Bu hikâye, yapay döllenme kliniklerinde fazlalık embriyoları "kurtarmayı" hedef edinmiş Kartanecikleri isimli bir organizasyon hakkındaydı. Kendi dördüncü çocuğu "muhafazakâr Hıristiyanlar ile tüp bebek dünyasının beklenmedik ittifakından" meydana gelmiş olan Washington eyaletindeki bir kadın, "Bu embriyolardan birisine, yani bu çocuklardan birisine yaşama şansı vermeyi denememiz için Tanrının bizi aradığını hissettik" dedi. Bu ittifak konusunda endişelenen kocası bir kilise kıdemlisine danışmıştı ve kıdemli ona "Köleleri serbest bırakmak istiyorsan, bazen köle tüccarıyla anlaşma yapmalısın" tavsiyesini vermişti. Bu insanlar, yumurtalıkta yaratılmış olan embriyoların çoğunluğunun bir şekilde kendiliğinden vücuttan atıldığını bilseydi neler söylerlerdi merak ediyorum. Bu vücuttan atılma en iyi tanımla, bir tür doğal "kalite kontrolü" olarak görülebilir.

Dindar zihnin belirli bir türü, bir mikroskobik hücre kümesini öldürmekle yetişkin bir doktoru öldürmek arasındaki ahlaki farkı göremez. Randall Terry ve "Kurtarma Operasyonu"ndan zaten bahsetmiştim. Mark Juergensmeyer, ürpertici kitabı olan *Tanrının Zihnindeki Terör*'de, Peder Michael Bray'ın ve arkadaşı Peder Paul Hill'in şöyle yazan bir pankartı ellerinde taşırken çekilmiş fotoğraflarına yer vermişti: "Masum bebeklerin öldürülmesini durdurmak yanlış mıdır?" Her ikisi de sevimlice gülümseyen, iyi giyimli hazırlık sınıfı öğrencileri gibi dinamik ve hoş bir portre çiziyor ve tuhaf tuhaf bakan delilere hiç benzemiyorlardı. Halbuki onlar ve Tanrının Ordusu'ndaki arkadaşları kürtaj kliniklerini ateşe vermeyi iş edinmişti ve doktorları öldürme arzularını gizlemiyorlardı. 29 Temmuz 1994'de Paul Hill bir pompalı tüfek aldı ve Dr. John Britton'u ve koruması James Barrett'i Florida eyaletindeki Pensacola şehrinde bulunan Britton'un kliniğinin önünde katletti. Sonra, "masum bebeklerin" gelecekteki ölümlerini engellemek için bir doktor öldürdüğünü söyleyerek polise teslim oldu.

Colorado Springs şehrindeki bir halka açık parkta, din üzerine hazırladığım belgeselim için Michael Bray ile röportaj yaparken, bu tip eylemleri açık açık ve her türlü yüksek ahlaki amaçların hepsini kullanarak savunduğunu gördüm.[1] Kürtaj sorusuna gelmeden önce, ona bazı hazırlık soruları sorarak Bray'in İncil temelli ahlaki görüşünü tarttım. İncil kanunlarının zina yapan erkekleri kınayarak, taşlanıp öldürülmelerini emrettiğini işaret ettim. Onun, bu özel örneği açık biçimde sınırları aştığı için reddedeceğini zannetmiştim ama beni şaşırttı. Adil bir

1 Hayvanları tıbbi araştırmalar için kullanan bilim insanlarını şiddetle tehdit eden hayvan hakları savunucuları farksız bir yüksek ahlaki amaçları olduğunu öne sürebilirler.

şekilde yargılandıktan sonra zina yaptığı anlaşılanların idam edilmesine seve seve katılıyordu. Daha sonra, Bray'in tam desteğini alan Paul Hill'in adil yargılamayı atladığına ve kanunları kendi uygulayarak bir doktor öldürdüğüne işaret ettim. Bray, din adamı arkadaşının eylemini tıpkı Juergensmeyer ile yaptığı röportajda kullanmış olduğu ifadelerle savundu; intikam amaçlı işlenen bir cinayetle (mesela emekli olmuş bir doktorun öldürülmesi) faal bir doktorun, "bebekleri düzenli olarak öldürmesini" engellemek için işlenen cinayet arasındaki ayrımı vurguladı. Sonrasında ona, Paul Hill'in inançlarının samimiyetine hiç kuşku olmasa da, herkes kişisel hükümlerine dayanarak, ülkenin kanunlarını değil de kendi kanunlarını uygulamaya kalkarsa toplumun korkunç bir anarşiye sürüklenebileceğini hatırlattım. Doğru yöntem, kanunların demokratik bir şekilde değiştirilmesine çabalamak değil miydi? Bray cevapladı: "Evet, bu kanunlar güvenilir olmadığı zaman karşılaştığımız bir sorun yani yargıçlar tarafından insanlara dayatılan şu sözde kürtaj hakları yasası durumunda gördüğümüz şekilde insanlar tarafından birden bire ve kaypakça uydurulmuş kanunlara sahip olduğumuzda karşılaştığımız bir sorundur..." Daha sonrasında Amerika anayasası ve yasaların nereden geldiği hakkında bir tartışmaya giriştik. Bray'in bu tip konulardaki tavrının, İngiltere'de yaşayan ve kendilerini yaşadıkları ülkenin demokratik biçimde oluşturulmuş yasalarının değil, sadece İslami yasaların bağladığını açıkça ilan eden saldırgan Müslümanların tavırlarını oldukça anımsattığı ortaya çıktı.

2003'te Paul Hill, Dr. Britton'u ve korumasını öldürmek suçundan idam edilirken "doğmamışları kurtarmak için bu eylemi tekrar yapardım" dedi. Davası adına ölmek için samimi bir sabırsızlık içinde, basına "inanıyorum ki devlet idamımı gerçekleştirdiğinde beni bir şehit yapmış olacak" dedi. İdamı sırasında gösteri yapan sağ kanat kürtaj karşıtlarına, Florida Valisi'ne "Paul Hill'in şehit olmasını durdurun" şeklinde seslenen sol kanattaki ölüm cezası karşıtları katılarak acayip bir ittifak oluşturdular. Akla uygun şöyle bir iddiaları vardı: Hill'in adli infazı gerçekte daha fazla cinayet işlenmesi konusunda halkı cesaretlendirebilir ve bu da idam cezasının ortaya çıkarmasının planlandığı caydırıcı etkinin tamamen zıddıdır. Hill idam odasına giderken tüm yol boyunca gülümsedi ve şöyle dedi: "Cennette büyük bir hediyenin beni beklediğini umuyorum... Bu şeref için sabırsızlanıyorum."[128] Ve diğerlerinin kendisinin şiddet içeren amaçlarını tamamlaması gerektiğini iddia etti. Paul Hill'in "şehitliği" karşısında intikam saldırıları meydana geleceğini tahmin eden polis kuvvetleri, o idam edilirken kırmızı alarma geçti ve

olayla ilgisi bulunan birkaç kişi, içlerinde kurşun konulmuş tehdit mektupları aldı.

Bütün bu korkunç problem aslında basit bir algılama farklılığından kaynaklanır. Dini inançları yüzünden kürtajın bir cinayet olduğunu düşünen ve "bebekler" olarak adlandırdıkları embriyoları savunmak için öldürmeye hazır olan insanlar vardır. Diğer tarafta, ya başka türlü dini inançları ya da dini inançsızlıkları olan kürtajın eşit derecede samimi destekleyicileri, iyi düşünülmüş sonuççu mantık etrafında birleşmiştir. Onlar da kendilerini, onlar olmasa tehlikeli biçimde yetersiz olan kenar mahalle şarlatanlarına gidecek olan hastalara tıbbi hizmet sunan idealistler olarak görürler. Her iki taraf da karşı tarafı katiller ya da katillerin avukatları olarak görürler. Her iki taraf da kendi inançları açısından eşit derecede samimidir.

Başka bir kürtaj kliniğinin sözcüsü olan bir kadın, Paul Hill'i tehlikeli bir psikopat olarak tanımladı. Fakat onun gibi insanlar kendilerini tehlikeli bir psikopat olarak görmezler; kendilerini Tanrının yol gösterdiği iyi ve ahlaklı kişiler olarak düşünürler. Aslında Paul Hill'in bir psikopat olduğunu düşünmüyorum. Sadece çok dindardı. Tehlikeliydi evet ama bir psikopat değildi. Tehlikeli biçimde dindardı. Dinsel inancı açısından bakıldığında, Hill, Dr. Britton'u vururken bütünüyle haklı ve ahlaklıydı. Hill ile ilgili yanlış olan şey, dinsel inancıydı. Michael Bray ile tanıştığımda, o da bana bir psikopat gibi gelmedi. Aslında onu oldukça sevdim. Onun açık sözlü ve içten bir adam olduğunu, sakin konuşan ve düşünceli olduğunu düşündüm, fakat aklı zehirli dinsel saçmalıkların esiri olmuştu.

Kürtajın kuvvetli karşıtlarının neredeyse tümü koyu dindardır. Kürtajın samimi destekleyicileri ise, ister kişisel olarak dindar olsunlar ister olmasınlar, büyük olasılıkla dinsel olmayan, belki de Jeremy Bentham'ın sorusunu akıllarına getirdikleri ("Acı duyabilirler mi?") bir sonuççu ahlak felsefesini benimserler. Paul Hill ile Michael Bray, bir embriyoyu öldürmekle bir doktoru öldürmek arasında ahlaki bir fark görmedi tabi embriyonun onlara göre masum bir "bebek" olması istisnası dışında fark görmüyorlardı. Sonuççu, dünyadaki bütün farklılıkları görür. Başlangıçtaki bir embriyo, kurbağa yavrusu gibi göründüğü gibi onun bilincine de sahiptir. Bir doktor, umutları, aşkları, istekleri, korkuları olan bilinçli bir varlıktır ve muazzam bir insani bilgi deposuna, derin duygu kapasitesine, büyük ihtimalle ölümünün ardından harap olmuş bir dula ve yetim kalmış çocuklara, belki de evlatlarına düşkün olan yaşlı ebeveynlere sahiptir.

Paul Hill, acı çekebilecek sinir sistemleri olan varlıklara, gerçek, derin ve kalıcı acılar çektirmiştir. Doktor kurbanıysa böylesi bir şey yapmamıştır. Sinir sistemi olmayan başlangıçtaki embriyolar pek tabii acı çekmezler. Ve eğer geç kürtaj edilmiş sinir sistemi gelişmiş embriyolar acı çekiyorlarsa (her acının üzücü olmasına rağmen) *insan* oldukları için acı çekiyor değildirler. Herhangi bir evredeki insan embriyolarının aynı gelişim evresinde bulunan bir inek ya da koyun embriyosundan daha fazla acı çektiğini varsaymak için genel bir sebep yoktur. Ve ister insan embriyosu, ister başka bir varlığın embriyosu olsun, tüm embriyoların bir mezbahadaki yetişkin ineklerden çok daha az acı çektiğini düşünmek için her türlü sebep bulunur, özellikle de bir dinsel ayinde boğazı ayinsel olarak kesilirken, dini nedenlerle tamamen ayık olması gereken bir inekse.

Acıyı ölçmek zordur[129] ve ayrıntılar muhtemelen şüphelidir. Ancak bu durum benim vurgulamak istediğim, laik sonuççu ve dindar saltçı ahlak felsefeleri arasındaki farkla ilgili ana noktamı etkilemez.[1] Bir düşünce tarzı, embriyoların acı çekip çekemeyeceğine önem verir, diğeriyse embriyoların insan olup olmadığına. Dindar ahlakçıların şu tarz soruları tartıştıkları duyulabilir: "Gelişen bir embriyo ne zaman bir birey yani bir insan olur?"

Laik ahlakçıların ise şöyle sormaları daha olasıdır: "*İnsan* olup olmadığını boş verin (ve hatta bu küçük bir hücre kümesi için ne *anlama gelir* ki?); herhangi bir türe ait, gelişme sürecindeki herhangi bir embriyo *acı çekecek* seviyeye ne zaman gelir?"

Büyük Beethoven Safsatası

Kürtaj karşıtının sözlerle oynanan satranç oyunundaki bir sonraki hamlesi genelde şunun gibi bir şeydir: "Asıl konu insan embriyosunun acı çekebileceği veya çekmeyebileceği değildir. Önemli nokta onun *potansiyelinde* yatar. Kürtaj, onu gelecekteki dolu dolu bir insan yaşamı fırsatından mahrum bırakmıştır." Bu görüş, sahtekarca olduğu suçlamasına karşı tek savunmasının, olağanüstü aptallığının olduğu bir sözsel kanıtla özetlenmiştir. Birkaç farklı türde bulunan Büyük Beethoven Safsatasından bahsediyorum. Peter ve Jean Medawar[2], *Yaşam Bilimi*'nde safsa-

1 Bu elbette olasılıkları tüketmez. Amerikan Hıristiyanlarının önemli bir çoğunluğu kürtaj karşısında salt bir tavır takınmaz ve bundan faydalanırlar. www.rcrc.org adresinde Religious Coalition for Reproductive Choice [Üretken Seçim için Dinsel Birleşme]) örneğini inceleyebilirsiniz.

2 Sör Peter Medawar Fizyoloji ve Tıp dalında, 1960 senesinde Nobel Ödülü almıştır.

tanın aşağıdaki türünü, bir İngiliz Parlamento Üyesi ve seçkin bir Roma Katolik papazı olan Norman Aziz John Stevas'a (artık Lord Aziz John) atfederler. Stevas ise bunu, sağlam Katolikler G.K. Chesterton ile Hilaire Belloc'un yakın arkadaşı olan, meşhur bir şekilde Roma Katolikliği'ne geçmiş Maurice Baring'den (1874-1945) almıştır. Stevas safsatayı iki doktor arasındaki varsayımsal bir diyalog olarak canlandırır:

> "Hamileliğin sona erdirilmesi hakkında görüşünü almak istiyorum. Baba frengiydi, anne tüberkülozdu. Doğan dört çocuktan, ilki kördü, ikincisi öldü, üçüncüsü sağır ve geri zekalıydı, dördüncüsü de tüberkülozluydu. Sen olsan ne yapmış olurdun?"
>
> "Hamileliği sona erdirmiş olurdum."
>
> "O zaman Beethoven'ı katletmiş olacaktın."

İnternet bu gülünç hikâyeyi tekrarlayan ünlü "üstün-hayat" web siteleriyle doludur ve bunlar tarihi gerçekleri ahlaksız bir coşkuyla değiştirirler. İşte farklı bir tür: "Sekiz çocuğu olan ve bu çocuklardan üç tanesi sağır, ikisi kör, birisi geri zekalı (hepsinin sebebi kadının frengi olması) olan ve tekrar hamile kalmış bir kadınla tanışsan, ona kürtaj olmasını tavsiye eder miydin? Etseydin Beethoven'ı öldürmüş olacaktın."[130] Efsanenin bu versiyonu, büyük bestecinin doğum sırasını beşten dokuza çıkarıyor ve sağır doğan çocukların sayısını üçe, kör doğan çocuk sayısını ikiye çıkarıyor, bu sefer baba yerine anneye frengi veriyor. Hikâyenin farklı uyarlamalarını ararken bulduğum kırk üç web sitesinin çoğu hikâyeyi Maurice Baring'e değil, UCLA Tıp Okulu'ndaki L.R. Agnew isimli bir profesöre atfediyor. Bu açmazı öğrencilerine sunduğu ve onlara, "Tebrikler, şu anda Beethoven'i öldürdünüz" dediği söyleniyor. L.R. Agnew'e bir iyilik yaparak onun gerçekte var olmadığını düşünebiliriz ve böylesi şehir efsanelerinin ortaya çıkışı ne kadar da şaşırtıcıdır. Bu efsaneyi yaratanın Baring olup olmadığını ortaya çıkaramadım, ya da ondan daha önce icat edilip edilmediğini.

Uydurulup uydurulmadığına gelince kesinlikle uydurulmuştu. Çünkü tamamen yanlıştır. Gerçek şudur ki Ludwig van Beethoven ailesinin ne beşinci ne de dokuzuncu çocuğuydu. O en büyük kardeşti; aslında iki numaraydı fakat o günlerde yaygın olduğu üzere büyük kardeşi bebekken öldü ve bilindiği kadarıyla kör, sağır, dilsiz ya da zekâ özürlü değildi. Anne ve babasının herhangi birisinin frengi olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur, ancak annesinin sonradan tüberküloz sonucu yaşamını

yitirdiği doğrudur. O zamanlarda bu yüzden ölen çok fazla insan vardı.

Aslında bu, tamamen olgunlaştırılıp ortaya atılmış bir şehir efsanesidir, yayılmasından çıkarı olanların kasıtlıca tohumunu ektikleri bir imalattır. Fakat bunun bir yalan olduğu gerçeği, her durumda, tamamen konu dışıdır. Bu hikaye yalan olmamış bile olsa, bundan türetilmiş iddia gerçekte çok kötü bir iddiadır. Peter ve Jean Medawar, iddianın yanlışlığını göstermek için öykünün doğruluğundan şüphe etmeye hiç gerek duymamışlardı: bu tiksindirici küçük iddianın arkasındaki mantık yürütüş nefes kesici bir şekilde saçmadır çünkü bir tüberkülozlu anne ve bir frengili baba ve bir müzik dehası doğurma arasında bir çeşit nedensel ilişki olduğu öne sürülmedikçe kürtajla dünyanın Beethoven'den mahrum kalmasının ihtimali cinsel ilişkiden kaçınılmasıyla olduğundan daha yüksek olmayacaktır."[131] Medawarların küçümseyen özlü retleri çürütülemezdir (Roald Dahl'ın karanlık kısa öykülerinden bir komplo ödünç alacak olursak, eşit ölçüde tesadüfî bir kürtaj yapmama kararı 1888'de bize Adolf Hitler'i verdi). Fakat ana fikri kavramanız için az bir miktar zekâya (ya da belki de belli bir dinsel yetiştirilme tarzından kurtulmuş olmaya) ihtiyacınız var. Bu yazıyı yazdığım gün yaptığım Google aramasında bulduğum, Beethoven efsanesinin çeşitli uyarlamalarına yer veren kırk üç "üstün-hayat" web sitesinin bir tanesi bile iddiadaki mantıksızlığı fark edememiştir. Her biri (bu arada hepsi dindar sitelerdi) bu saçmalığa bayılıp, olduğu gibi kanmıştı. Hatta içlerinden bir tanesi Medawar'ı (Medavvar diye yazmışlardı) kaynak olarak göstermişti. İnançlarına uyumlu olan bir saçmalığa inanmaya o kadar hevesliydi ki bu insanlar, Medawarların bu iddiayı alıntılamasının tek sebebinin onu yerin dibine sokmak için olduğuna bile dikkat etmemişlerdi.

Medawarların belirtmekte tamamen haklı oldukları gibi, "insan potansiyeli" iddiasının mantıksal sonucu, cinsel birleşme için oluşan bir fırsatı her kaçırışımızda potansiyel olarak bir insan ruhunu var olma hediyesinden mahrum bırakıyor oluşumuzdur. Herhangi bir ilişkiye girme teklifinin doğurgan bir birey tarafından her reddedilişi, bu uyuşturucu etkisindeki "üstün-hayat" mantığına göre, potansiyel bir çocuğun öldürülmesiyle aynıdır! Hatta bir tecavüze karşı direnmek bile potansiyel bir bebeği öldürmek olarak tanımlanabilir (ve bu arada, zalimce tecavüze uğramış kadınların bile kürtaj olmasına karşı çıkacak birçok "üstün-hayat" kampanyacısı vardır). Beethoven iddiası açıkça görebileceğimiz gibi aslında çok kötü bir mantığa sahiptir. Onun gerçeküstü ahmaklığı, en güzel, Michael Palin'in yüzlerce çocuktan oluşan bir koroyla, bir Monty Python filmi olan *Hayatın Anlamı*'nda söylediği "Her sperm

kutsaldır" şarkısıyla özetlenebilir (eğer bu filmi görmediyseniz lütfen izleyin). Büyük Beethoven Safsatası, zihinlerimiz dini ilhamlı saltçılıkla sarhoş olduğunda içine düştüğümüz mantıksal kargaşanın tipik bir örneğidir.

Şimdi "üstün-*hayat*"ın aslında tam olarak üstün-hayat anlamına gelmediğine dikkat edin. Anlamı üstün-*insan*-hayatı'dır. *Homo sapiens* türünün hücrelerine eşsiz özel haklar vermek, evrim gerçeğiyle bağdaştırılması zor olan bir şeydir. Hiş kuşkusuz bu, evrimin bir gerçek *olduğunu* anlamayan bahsettiğimiz çok miktardaki kürtaj karşıtını endişelendirmeyecektir! Ancak bilimsel cahillikleri daha az olabilecek kürtaj karşıtı eylemcilere faydalı olması için bu görüşü kısaca açıklamama izin verin.

Buradaki evrimsel nokta çok basittir. Bir embriyonun hücrelerinin *insani doğaya* sahip olması, ona herhangi bir mutlak ayrıcalıklı ahlaki itibar sağlayamaz. Sağlayamaz çünkü şempanzelerle ve daha da uzak olarak gezegendeki her türle bir evrimsel süreklilik içindeyiz. Bunu anlamak için, bir ara türün, mesela *Australopitcheus afarensis*'in, şans eseri sağ kaldığını ve Afrika'nın uzak bir bölgesinde keşfedildiğini hayal edin. Bu yaratıklar "insan sayılacaklar mı" sayılmayacaklar mı? Benim gibi bir sonuççu için, bu soru bir cevabı hak etmez çünkü hiçbir şey değiştirmez. Yeni bir "Lucy" ile tanışmaktan büyülenecek ve gurur duyacak olmamız yeterlidir. Diğer yandan, bir saltçı soruya cevap vermek zorundadır çünkü *eğer insan olarak kabul edileceklerse* onlara insanlara bahşettiği eşsiz ve özel statüyü verdiği ahlaki ilkeyi uygulayacaktır. Eğer zorlanırlarsa, muhtemelen mahkemeler kurmaları gerekecektir, tıpkı belli bir bireyin "insan olarak kabul edilip edilmeyeceği"ne karar veren Güney Afrika'nın apartheid rejimindeki mahkemeler gibi.

Australopithecus için açık bir cevap vermeye çalışmak mümkün olsa bile, biyolojik evrimin kaçınılmaz bir özelliği olan aşamalı süreklilik bize, ahlaki ilkeyi bulanıklaştıracak ve onun kesinliğini yok edecek şekilde "sınıra" yakın olan *bazı* ara nesillerin olması gerektiğini söyler. Bunu söylemenin daha iyi bir yolu, evrimde doğal sınırlar olmadığını söylemektir. Bir sınır çizgisi yanılsaması, evrimsel ara nesillerin yok olmuş olmaları gerçeğinden doğmuştur. Elbette, insanların diğer türlere kıyasla örneğin daha çok acı çekebilecekleri tartışılabilinir. Bu pekala doğru olabilirdi ve biz bu nedenle insanlara özel bir statüyü meşru olarak verirdik. Ancak evrimsel süreklilik bize *kesin* bir fark olmadığını gösterir. Saltçı ahlaki ayrımcılık, evrim gerçeğiyle yıkıcı biçimde baltalanmıştır. Bu durumun rahatsız edici biçimde farkında olmak, yaradılış-

çıların evrim karşıtı olmalarının ana nedenlerinden birinin altında yatar, yani evrimin ahlaki sonuçlarının inançlarını ne hale getireceğinden korkarlar. Böyle yapmaları doğru değildir fakat her durumda gerçek dünyayla ilgili bir hakikatin, ahlaki olarak neyin arzu edileceğinin göz önünde bulundurulması yüzünden tersyüz edilebileceğini düşünmek kesinlikle çok gariptir.

"Ilımlı" İnancın Yobazlığı Teşvik Etmesi

Saltçılığın karanlık yüzünü tarif ederken, kürtaj kliniklerini havaya uçuran Amerika'daki Hıristiyanlardan ve uyguladığı işkencelerin, özellikle de kadınlara karşı yapılmış olanların listesi burada sayamayacağım kadar acı verici olan Afgan Taliban'ından bahsetmiştim. Kadınların otomobil kullanmalarının yasak olduğu ve hatta yanında bir erkek akrabası bulunmadan (ki bu, cömert bir ödünle, küçük bir oğlan çocuğu olabilir) evden çıktığında başının belaya girdiği ayetullahlar yönetimindeki İran'a ve Suudi prensler yönetimindeki Suudi Arabistan'a kadar bunu genişletmiş olabilirdim. Suudi Arabistan'da ve günümüzün diğer din devletlerinde kadınlara nasıl davranıldığının etkileyici bir teşhiri için Jan Goodwin'in *Onurun Bedeli* isimli kitabını okuyun. *Independent* gazetesinin en canlı köşe yazarlarından birisi olan Johann Hari, başlığının her şeyi anlattığı bir makale yazmıştır: "Cihat savaşçısını baltalamanın en iyi yolu, Müslüman kadınların ayaklanmalarını başlatmaktır."[132]

Veya Hıristiyanlığa dönersek, Amerikan Orta Batı politikasında kazandıkları güç "İsrail, Filistin'deki tüm topraklar üzerinde Tanrının verdiği bir hakka sahiptir"[133] şeklindeki İncil temelli inançlarıyla yönetilen Amerikalı "toplanan" Hıristiyanlardan alıntı yapmış olabilirdim. Bazı toplanma Hıristiyanları daha ileri giderler ve gerçekten bir nükleer savaş arzularlar çünkü Vahiy kitabını tuhaf ancak rahatsız edici düzeyde popüler bir şekilde yorumlayışlarına göre, bu nükleer savaşı İkinci Gelişi hızlandıracak olan "Mahşer" olarak görürler. *Hıristiyan Bir Ulusa Mektup* isimli kitabında Sam Harris'in yaptığı ürpertici yorumdan daha iyisini söyleyemem:

> Bu yüzden, eğer New York şehri aniden bir ateş topuna dönüşecekse, Amerikan nüfusunun önemli bir yüzdesinin ateşin ardından oluşan mantar biçimli bulutun üstünde bir umut ışığı göreceğini söylemek abartı değildir; bu ışık onlara, olabilecek en güzel şeyin olmak üzere olduğunu

> bildirecektir: yani İsa'nın dönüşünü. Bu tür inançların kendimiz için toplumsal, ekonomik, çevresel ve jeopolitik açıdan uzun ömürlü gelecekler yaratmakta hemen hemen hiç yardımcı olmayacağı göz kamaştırıcı biçimde aşikar olmalıdır. ABD hükümetinin kayda değer herhangi bir parçası, dünyanın sonunun geldiğine ve bunun *fevkalade güzel* bir son olduğuna gerçekten inanırsa, bunun sonuçlarının neler olacağını hayal edin. Amerikan halkının neredeyse yarısının, tamamen dinsel kesin fikirlere dayalı olarak gerçekten buna inandığı gerçeği, ahlaki ve entelektüel acil durum olarak görülmelidir.

Öyleyse, dinsel inançları, onları, benim "ahlaki *Zeitgeist*"ım üzerinde aydın biçimde fikir birliği etmiş olanların dışında bıraktığı insanlar vardır. Bunlar saltçılığın karanlık yüzü olarak adlandırdığım şeyi temsil ederler ve sıklıkla aşırıcılar olarak adlandırılırlar. Ancak bu kısımdaki ana konum, ılımlı ve yumuşak dinin bile, aşırılığın doğal olarak geliştiği inanç iklimini sağlamaya yardımcı olduğudur.

Temmuz 2005'te Londra, aynı anda gerçekleştirilen intihar bombası saldırılarına uğradı: metroda üç bomba ve bir otobüste bir bomba. 2001'deki Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırı kadar kötü değildi ve kesinlikle daha az beklenmedikti (aslında, Blair bizi Bush'un Irak'ı işgalindeki isteksiz yardımcısı olarak gönüllü yaptıktan sonra Londra tam da böylesi bir saldırı için hedef haline getirilmişti,) yine de Londra patlamaları İngiltere'yi dehşete düşürdü. Gazeteler, bu dört genç adamı neyin kendilerini havaya uçurmaya ve yanlarında birçok masum insanı da götürmeye sürüklediğiyle ilgili acı verici değerlendirmelerle dolmuştu. Katiller, İngiliz vatandaşı, kriket sever ve terbiyeliydiler ve tam olarak birisinin onların arkadaşlıklarından hoşlanacağı türden genç insanlardılar.

Bu kriket sever genç adamlar neden bunu yaptılar? Filistinli benzerlerinin ya da Japonya'daki kamikaze benzerlerinin ya da Sri Lanka'daki Tamil Kaplanları benzerlerinin aksine, bu canlı bombalar yoksun bırakacakları ailelerinin ünlü olacağı, onlarla ilgilenileceği ya da şehit pansiyonlarında bakılacakları beklentisi içinde değillerdi. Tam aksine, akrabaları bazı durumlarda kendilerini gizlemek zorunda kaldı. Araların-dan biri düşüncesizce hamile karısını dul ve emekleyen çocuğunu yetim bıraktı. Bu dört genç adamın eylemleri yalnızca kendileri ve kurbanları için değil, aynı zamanda aileleri ve şu anda bir tepkiyle karşılaşmış olan

İngiltere'deki tüm Müslüman toplumu için felaket oldu. Sadece dinsel inanç, normalde mantıklı ve nazik olan insanları böylesi bir tam deliliğe sevk edebilecek güçtedir. Bir kez daha Sam Harris, El Kaide lideri Usame bin Ladin örneğini alarak (bu arada Ladin'in Londra bombalanmalarıyla hiçbir ilgisi yoktu), algılayışı güçlü açık sözlülüğüyle bu konuyu ortaya koymuştur. Neden herhangi birisi Dünya Ticaret Merkezini ve içindeki herkesi yok etmek istesindi? Ladin'i "şeytan" olarak adlandırmak böylesi önemli bir soruya uygun bir yanıt verme sorumluluğumuzdan kaçmaktır.

> Bu soruya cevap açıktır ve cevap, bin Ladin gibi insanların inandıklarını söyledikleri şeylere *gerçekten* inanmalarıdır. Kuran'ın kelimesi kelimesine gerçek olduğuna inanırlar. Neden on dokuz iyi eğitimli orta sınıf adam bu dünyada yaşadıkları hayatlarını binlerce komşumuzu öldürme ayrıcalığıyla takas etti? Çünkü bunu yaptıkları için doğrudan cennete gideceklerine inanmışlardı. İnsan davranışına bu kadar eksiksiz ve tatminkâr düzeyde açıklık getirildiği durumlar nadirdir. Peki bu açıklamayı kabul etmekte neden bu kadar isteksiz olduk hep?[134]

Saygın gazeteci Muriel Gray, 24 Temmuz 2005 tarihli *Herald* gazetesindeki yazısında, Londra'daki bombalama olaylarına atıfta bulunarak benzer bir ispat yapıyor.

> Açık bir şekilde alçak olan George W. Bush ve Tony Blair ikilisinden Müslüman "toplulukların" etkisizliğine kadar herkes suçlandı. Fakat suçun sorumlusunun sadece bir yer olduğu hiçbir zaman bu kadar açık olmamıştı ve suç her zaman o yere aitti. Bütün bu acının, kargaşanın, şiddetin, terörün ve cehaletin sebebi tabi ki dinin kendisidir ve eğer bu kadar bariz bir gerçeği belirtmek zorunda kalmak gülünç görünüyorsa, gerçek şudur ki devlet ve medya ikilisi bunun böyle olmadığı numarası yaparken oldukça iyi bir iş çıkarıyor.

Bizim batılı politikacılarımız D kelimesinden (din) bahsetmekten kaçınırlar ve onun yerine, mücadelelerini bir "terör" karşıtı savaş olarak nitelerler; sanki terör bir amacı ve kendine ait aklı olan bir çeşit ruh ya

da güçtür. Veya teröristleri katışıksız "kötülükle" güdülen kişiler olarak nitelerler. Ancak onları harekete geçiren kötülük değildir. Ne kadar yoldan çıkmış olduklarını düşünürsek düşünelim, teröristler doğru olmayı nasıl algıladıklarıyla güdülürler ve dinleri onlara ne diyorsa bağlılıkla takip ederler tıpkı kürtaj doktorlarını öldüren Hıristiyan katiller gibi. Onlar psikopat değildirler; dindar idealistlerdirler ve kendi bakış açılarıyla mantıklıdırlar. Eylemlerini iyi olarak algılarlar: birtakım çarpık kişisel mizaç yüzünden değil ve Şeytan tarafından ele geçirildikleri için değil, beşikten itibaren tam ve sorgusuz *inanca* sahip olmaları için yetiştirildikleri için. Sam Harris, İsraillileri öldürmeye onu teşvik eden dürtünün "şehitlik sevgisi" olduğunu söyleyen başarısız olmuş bir Filistinli intihar bombacısının sözlerini alıntılar: "Hiçbir şey için intikam almak istemedim. Sadece bir şehit olmak istedim." 19 Kasım 2001 tarihinde *The New Yorker* gazetesi, "S" kod adıyla bilinen yirmi yedi yaşındaki kibar bir genç Filistinli olan bir diğer başarısız olmuş intihar bombacısı ile muhabir Nasra Hasan'ın yaptığı röportajı yayınlamıştır. Bu röportajda cennetin cazibesi, ılımlı dini lider ve hocaların vaazlarındaki gibi o kadar şiirsel bir dokunaklılıkla sunulmuştu ki, ona biraz yer vermeye değeceğini düşündüm:

> "Şehit olmanın çekiciliği nedir?" diye sordum.
>
> "Maneviyatın gücü bizi daha yükseğe çekerken, maddiyatın gücü bizi aşağı iter," dedi. "Şehitliğe meyilli bir insan maddi çekime karşı bağışıklık kazanır. Plancımız bize sordu, 'Ya operasyon başarısız olursa?' Ona şunu dedik, 'Ne olursa olsun Peygamber ve sahabesine kavuşacağız, inşallah.'"
>
> "Ebediyete girmek üzereymişiz hissi içinde süzülüyor, yüzüyorduk. Hiçbir şüphemiz yoktu. Allah'ın huzurunda Kuran üzerine yemin ettik: tereddüde düşmemek için bir yemindi bu. Bu cihat yeminine, peygamber ve şehitler için ayrılmış olan cennetteki bir bahçeden ismini almış olan *beyt el-rıdvan* adı verilir. Cihat yapmanın başka yolları olduğunu biliyorum. Fakat içlerinden bu tatlıdır, en tatlısıdır. Tüm şehitlik harekatları, eğer Allah aşkına yapılıyorsa, bir sinek ısırığından daha az acıtır!"
>
> S bana operasyon için yapılan son planlamayı belgeleyen bir video gösterdi. Karıncalı görüntüde, şehitliğin ihtişamı hakkında ayinsel bir soru cevap diyaloguna girmiş

olan onu ve iki genç adamı gördüm...

Genç adamlar ve plancı diz çöktüler ve sağ ellerini Kuran üzerine koydular. Plancı sordu: "Hazır mısınız? Yarın cennette olacaksınız."[135]

Eğer ben "S" olmuş olsaydım, plancıya şöyle bir şey söylemeyi arzulardım: "Peki neden bunu söyleyeceğine *kendin* yapmıyorsun? Neden bu intihar görevini *sen* gerçekleştirip, Cennete kısa yoldan girmiyorsun?" Ancak bizim için anlaşılması çok zor olan şey (bunu tekrarlıyorum çünkü çok önemli) *bu insanların inandıklarını söylediklerine gerçekten inandıklarıdır.* Burada alacağımız mesaj, (sanki gerçek, nazik dinin bir çeşit korkunç yanlış yola sapışı gibi gösterilen) dinsel *aşırıcılığı* değil, doğrudan doğruya dinin kendisini suçlamamızın gerektiğidir. Voltaire konuyu uzun zaman önce doğru anlamıştı: "Bu saçmalıklara inanmanızı sağlayabilenler, vahşet uygulamanızı da sağlayabilirler." Bertrand Russel da öyle: "Birçok insan düşündüğünden daha önce ölecektir. Aslında zaten öldüler."

Dinsel inanca basitçe dinsel inanç olduğu için saygı duyulması gerektiği ilkesini kabul ettiğimiz sürece, Usame bin Ladin ve intihar bombacılarının inancına saygı göstermekten geri durmak zordur. Bunun alternatifi yani tartışmaya gerek duyulmayacak kadar belli olan diğer seçenek, dindar inanç için gösterilen otomatik saygının terk edilmesidir. Bu, insanları, sadece sözde "aşırıcı" inanca karşı değil, inancın kendisine karşı da uyarmak için gücümün yettiği her şeyi yapmamın nedenlerinden birisidir. "Ilımlı" dinin öğretileri, kendileri aşırıcı olmamalarına rağmen, aşırıcılığa bir açık davetiyedirler.

Burada dinsel inancın özel bir yanı olmadığı söylenebilir. Ülkenin veya etnik grubun vatanseverce sevilmesi de dünyayı kendi türündeki aşırıcılığa hazırlayabilir değil mi? Evet yapabilir, tıpkı Japonya'daki Kamikazelerde ve Sri Lanka'daki Tamil Kaplanları'nda olduğu gibi. Fakat dinsel inanç mantıklı düşünmenin, genelde diğerlerine baskın çıkan özellikle etkili bir susturucusudur. Böyle olmasının sebebi sanırım çoğunlukla, ölümün bir son olmadığı ve şehidin gideceği cennetin özellikle ihtişamlı olacağı şeklindeki zahmetsiz ve baştan çıkarıcı vaattir. Fakat bu kısmen de, doğası gereği sorgulamaları caydırmasından kaynaklanır.

Hıristiyanlık, en az İslam'daki kadar, çocuklara sorgusuz inancın bir erdem olduğunu öğretir. İnandığınız şeyleri ispatlamanıza gerek yoktur. Eğer birisi yaptıklarının *inancının* bir parçası olduğunu söylerse, toplumun geri kalanı, ister aynı dinden olsun ister başka dinden isterse de

dinsiz olsun, kökleşmiş alışkanlıklar yüzünden hiç sorgulamadan buna "saygı" duymalıdır; kendini Dünya Ticaret Merkezinin yok edilmesi veya Londra ve Madrid bombalamaları gibi korkunç bir katliamda sergileyene kadar ona saygı duyulmalıdır. Arkasından, Papazların ve "toplum liderlerinin" (kim seçti *onları* bu arada?) bu aşırılığın "gerçek" inancın yoldan çıkışı olduğunu açıklamak için sıraya girdikleri muhteşem inkar korosu gelir. Fakat eğer (nesnel nedenlerden yoksun olan) inanç, çarpıtılmasına dair herhangi bir kanıtlanabilir standarda sahip değilse, ortada nasıl yoldan çıkmış bir inanç olabilir ki?

On yıl önce, Ibn Warraq şahane kitabı olan *Ben Neden Bir Müslüman Değilim*'de, son derece bilgili bir İslam âliminin açısından benzer bir saptamada bulundu. Aslında Warraq'ın kitabı için iyi bir alternatif başlık *Ilımlı İslam Miti* olabilirdi, ki bu başlık, İslam ve Hıristiyanlık Araştırmaları Enstitüsü'nün başkanı olan bir başka alim Patrick Sookhdeo tarafından yazılmış ve *Spectator* gazetesinde yayınlanmış olan daha yeni tarihli (30 Temmuz 2005) bir makalenin gerçekteki başlığıdır. "Günümüzde Müslümanların çok büyük bir çoğunluğu hayatlarını şiddete başvurmadan yaşamaktadır, çünkü Kuran esasında bir 'seç beğen al hepsi aynı fiyat' benzeri bir şeydir. Eğer barış istiyorsanız, barışçıl ayetler bulabilirsiniz. Eğer savaş istiyorsanız, kavgacı ayetler bulabilirsiniz."

Sookhdeo, İslam âlimlerinin Kuran'da buldukları birçok çelişkinin üstesinden gelmek için fesih ilkesini (sonraki metinler önceki metinlerden üstündür şeklinde,) nasıl geliştirdiklerini açıklayarak anlatmaya devam ediyor. Ne yazık ki Kuran'daki barışçıl metinler, çoğunlukla başlarda, yani Muhammed'in Mekke'de olduğu zamanlardadır. Daha kavgacı ayetler daha sonraki tarihlerde yani Medine'ye kaçışından sonra bulunmaya meyillidir. Sonuç şudur ki

> "İslam barıştır" mantrasının neredeyse 1400 yıl önce modası geçmiştir. İslam'ın barış ve yalnızca barış olduğu süre yalnıza 13 yıldı... Günümüzdeki kökten dinci Müslümanlar için (tıpkı klasik İslam'ı geliştirmiş olan ortaçağ din uzmanları için olduğundaki gibi) "İslam savaştır" demek daha doğru olacaktır. İngiltere'deki en radikal İslami örgütlerden birisi olan el Guraba, Londra'daki iki bombalamanın ardından şöyle bir açıklamada bulunmuştur, "terörün İslam'ın bir parçası olduğunu reddeden her Müslüman kâfirdir." Bir kâfir, inançsız birisidir (yani Müslüman değildir), ve kafir tahammül edilemez bir aşağılama kelimesidir...

> İntihar eylemini gerçekleştiren bu genç adamların, İngiltere'deki Müslüman toplumun ne aşırı ucunda oldukları ne de inançlarının acayip ve aşırıcı bir yorumunu izledikleri, aksine Müslüman toplumun merkezinden geldikleri ve İslam'ın yaygın yorumuyla hareket ettikleri söylenebilir mi?

Daha genel olarak, gerçekten zararlı olan şey, çocuklara inancın bir erdem olduğunun öğretilmesi uygulamasıdır (ve bu Hıristiyanlık için İslam'dan daha az geçerli değildir). İnanç kesinlikle kötü bir şeydir çünkü savunma gerektirmez, kanıt kaldırmaz. Çocuklara sorgusuz inancın bir erdem olduğunu öğretmek, onları gelecekteki cihat ya da haçlı seferleri için potansiyel bir ölümcül silah olarak büyütülmek için (bulunması zor olmayan diğer malzemeleri de ekleyince) hazır hale getirmektir. Bir şehit olarak cennete gideceğinin vaadiyle korkuya karşı bağışıklıklandırılan hakiki inanç-kafa, silah tarihinde, uzun yay, savaş atı, tank ve misket bombalarıyla birlikte yüksek bir yeri hak eder. Eğer çocuklara sorgusuz inancın üstün bir erdem olduğunun öğretilmesi yerine, sorgulama ve inançlarının üzerinde düşünmeleri öğretilseydi, hiç intihar bombacısının olmayacağını söylemek iyi bir bahis olurdu. İntihar bombacıları yaptıkları şeyleri dini okullarda kendilerine öğretilen şu öğretilere gerçekten inandıkları için yaparlar: Tanrıya karşı olan ödev tüm diğer önceliklerin ötesindedir ve onun hizmetinde şehitlik Cennet bahçelerinde ödüllendirilecektir. Ve onlara *bu* dersin aşırıcı fanatikler tarafından öğretilmesi şart değildir, terbiyeli, yumuşak ve merkezdeki dindar eğitmenlerce de öğretilir. Bunlar çocukları medreselere doldurur, sıralar halinde oturtur ve kutsal kitabın her kelimesini tıpkı kaçık papağanlar gibi ezberletene kadar masum küçük kafalarını ritmik biçimde bir yukarı bir aşağı sallatırlar. İnanç çok ama çok tehlikeli olabilir ve onu masum bir çocuğun savunmasız zihnine aşılamak çok büyük bir yanlıştır. Bir sonraki bölümde çocukluğa ve çocukluğun din tarafından bozulmasına döneceğiz.

Bölüm 9

Çocukluk, İstismar ve Dinden Kaçış

Her köyde bir meşale bulunur öğretmen isminde,
ve bir de yangın söndürücü vardır, papaz denilen.
Victor Hugo

On dokuzuncu yüzyıl İtalya'sından bir olayla başlıyorum. Böylesine korkunç bir olaya benzer bir şeyin günümüzde de yaşanabileceğini kastetmiyorum. Fakat bu olayın ortaya çıkarttığı kafa yapısı ağlanılacak şekilde günceldir, pratikteki detayları olmamasına rağmen. Bu on dokuzuncu yüzyıl insan trajedisi, çocuklara karşı günümüzün dindar tutumu üzerine acımasız bir ışık tutar.

1858'de, Bologna'da yaşayan Yahudi bir ailenin 6 yaşındaki oğlu olan Edgardo Mortara, Engizisyon emirleriyle hareket eden papalık polisince yasal olarak alı konuldu. Edgardo, gözü yaşlı annesinden ve çılgına dönmüş babasından zorla çekilip alınarak Yahudilerin ve Müslümanların Hıristiyan yapıldığı Katekümen yurduna konuldu ve sonrasında bir Katolik olarak yetiştirildi. Papazların gözetimi altında nadiren yapılan kısa ziyaretlerin dışında ebeveynleri onu bir daha asla görmedi. Bu öykü, David I.Kertzer tarafından *Edgardo Mortara'nın Kaçırılışı* isimli olağanüstü kitabında anlatılmaktadır.

Edgardo'nun öyküsü, o zamanın İtalya'sı için katiyen olağandışı değildi ve papazların bu tür adam kaçırmalarının nedeni hep aynıydı. Gerçekleşen her olayda, çocuk genellikle bir Katolik dadı tarafından daha önceki bir zamanda gizlice vaftiz edilmişti ve Engizisyonun sonradan bu vaftizden haberi olmuştu. Bir çocuk, ne kadar gayri resmi ve gizlice olursa olsun eğer vaftiz edilmişse, artık geri çevrilemez şekilde Hıristiyan olmuştur şeklindeki öğreti Katolik inanç sisteminin merkezi bir parçasıydı. Kendi zihinsel dünyalarında, "Hıristiyan bir çocuğun" Yahudi ebeveynleriyle kalmasına izin vermek bir seçenek değildi ve bu garip

ve zalim tutumu, dünya çapında oluşan öfkeye rağmen sadakatle ve en yüksek içtenlikle sürdürdüler. Bu arada Katolik gazete *Civiltà Cattolica,* bu yaygın öfkenin zengin Yahudilerin uluslararası güçleri yüzünden oluştuğunu öne sürmüştür: kulağa aşina geliyor değil mi?

Meydana getirdiği büyük yankı dışında, Edgardo Mortara'nın hikayesi birçok farklı hikayelerle tamamen aynıydı. Edgardo, bir zamanlar, cahil bir Katolik kız olan ve o zamanlar 14 yaşında bulunan Anna Morisi tarafından bakılmaktaydı. Çocuk hastalandı ve bakıcı kız, çocuk o gece ölebilir korkusuyla paniğe kapıldı. Vaftiz edilmeden ölen bir çocuğunun sonsuza kadar cehennemde yanacağı şeklindeki sersemce inançla büyütülmüş olan kız bir Katolik komşusundan vaftizin nasıl yapılacağına dair tavsiye istedi. Eve geri döndü ve küçük Edgardo'nun kafasına bir kovadan bir miktar su dökerken "Baba ve Oğul ve Kutsal Ruh adına seni vaftiz ediyorum" dedi. Ve hepsi bu kadardı. O andan itibaren Edgardo resmi olarak bir Hıristiyan'dı. Engizisyon rahipleri olayı yıllar sonra öğrendiklerinde, hareketlerinin acı verici sonuçlarının ne olacağını düşünmeden, hızla ve kararlılıkla hareket ettiler.

Bütün bir aile ve onların akrabaları için böylesi muazzam bir anlamı olabilecek bir dini tören için, şaşılacak biçimde Katolik Kilisesi herhangi birinin herhangi birini vaftiz etmesine izin verdi (ve hala verir). Vaftizcinin bir rahip olması gerekmez. Veya ne çocuğun, ne ebeveynlerinin ne de herhangi başka birisinin buna onay vermesine de gerek yoktur. Hiçbir şey imzalamaya, hiçbir şeye resmi tanıklık edilmesine de. Gereken şey sadece biraz su serpiştirme, birkaç kelime, savunmasız bir çocuk ve boş inançlara inanan ve dini konuşmalarla beyni yıkanmış bir çocuk bakıcısıdır. Aslında, bunların sadece sonuncusu yeterlidir çünkü çocuğun yaşadıklarını anlayamayacak kadar küçük olduğunu düşündüğümüzde, geri kalanların yapılmadığını kim bilebilir ki? Bir Katolik olarak büyütülmüş Amerikalı bir iş arkadaşım bana şöyle yazar: "Oyuncak bebeklerimizi vaftiz ediyorduk. Herhangi birimizin küçük Protestan arkadaşlarımızı vaftiz ediyor veya etmiyor olduğumuzu bilmiyorum ama hiç şüphe yok ki bu o zaman oldu ve günümüzde de olmaya devam ediyor. Oyuncak bebeklerimizi yanımızda kiliseye götürerek ve onlara kilisede verilen kutsal ekmek ve şaraptan vererek ve benzeri şeyleri yaparak onları ufak Katolikler yaptık. Ufak yaştan itibaren iyi birer Katolik anneler olmak için beynimiz yıkandı."

Eğer on dokuzuncu yüzyıl kızları da az önce alıntıladığım arkadaşım gibiyse, Edgardo Mortara olayı gibi olayların olduklarından daha yaygın olmamış olması şaşırtıcıdır. Bu tip hikayelerin on dokuzuncu

yüzyıl İtalya'sında yaygın olması insanı bariz soruyu sormaya iter. Neden papalık devletlerinde yaşayan Yahudiler, Katolik hizmetçileri, bunu yapmalarının korkunç tehlikeleri olmasına rağmen işe aldılar ki? Neden Yahudi hizmetkarları işe almak için daha çok çaba göstermediler? Cevap, bir kez daha mantıkla değil dinle alakalıdır. Yahudilerin şabat günü yani cumartesi çalışmalarını yasaklamayan bir dine sahip hizmetkarlara ihtiyaçları vardı. Bir Yahudi hizmetçinin, çocuğunuzu vaftiz ederek onu ruhsal bir yetimliğe sürüklemeyeceğine gerçekten de güvenilebilirdi. Fakat Cumartesi günü ateş yakamayacak ve evi temizleyemeyecekti. Bu, o zamanın hizmetçi tutabilecek kadar zengin Bolognalı Yahudi ailelerinin çoğunun Katolikleri işe almalarının sebebiydi.

Bu kitapta, Haçlıların, Güney Amerika'yı sömürgeleştiren *conquistadorelerin* ya da İspanyol Engizisyonunun dehşetlerinin ayrıntılarına girmekten kasten kaçındım. Zalim ve kötü insanlara her yüzyılda ve her inançta rastlanabilir. Fakat İtalyan Engizisyonunun bu öyküsü ve çocuklara karşı olan tutumu, dindar zihni ve sırf dindar olması *yüzünden* ortaya çıkan şu kötülükleri özellikle oraya koyar. İlki, dindar zihnin, bir tutam suyun ve kısa sözlü efsunun (ebeveynlerinin rızasından, çocuğun kendisinin rızasından, çocuğun kendi mutluluğundan ve psikolojik sağlığından ... sıradan sağ duyunun ve insani duyguların önemli göreceği her şeyden üstün olan bir şekilde) bir çocuğun yaşamını tamamen değiştireceği şeklindeki dikkatte değer algısıdır. Kardinal Antonelli bunu o zaman Edgardo'nun kaçırılmasını protesto etmek için kendisine mektup yazmış olan Britanya'nın ilk Yahudi parlamento üyesi Lionel Rothschild'a gönderdiği cevap mektubunda açıkça telaffuz etti. Kardinal cevabında olaya müdahale yetkisinin olmadığını söyleyip, "Eğer doğanın sesi güçlüyse, dinin kutsal görevlerinin ondan bile daha güçlü olduğunu görmek için şu an uygundur" diye ekledi. Evet, bu hemen hemen her şeyi ortaya koyuyor değil mi?

İkincisi, rahiplerin, kardinallerin ve Papanın zavallı Edgardo Mortara'ya ne kadar korkunç bir şey yapmakta olduklarını gerçekten anlamamış oldukları şeklindeki olağandışı gerçektir. Bu bütün mantıklı anlayışın üstünden gelir fakat onlar çocuğu ebeveynlerinden alıp bir Hıristiyan olarak yetiştirerek iyi olan şeyi yapıyor olduklarına içtenlikle inandılar. Bir *koruma* görevini yerine getirmeleri gerektiğini hissettiler! ABD'deki bir Katolik gazete, bir Hıristiyan devletin "Hıristiyan bir çocuğun bir Yahudi tarafından büyütülmesine izin vermesinin" düşünülemez olduğunu ve dini özgürlük ilkesini dile getirip "bir çocuğun Hıristiyan olma özgürlüğü vardır ve zorla Yahudi olmaya mecbur edilemez

... Kutsal Baba'nın [Papa] çocuğu imansızlığın ve bağnazlığın bütün vahşi fanatiklikleri karşısında koruması dünyanın asırlardır gördüğü en büyük ahlak gösterisidir" diyerek Mortara olayında Papanın duruşunu savundu. "Zorla", "mecbur", "vahşi", "fanatiklik" ve "bağnazlık" gibi sözcüklerin bundan daha ahlaksız biçimde yanlış kullanımları hiç olmuş mudur? Ancak bütün işaretler, Papadan başlayarak altındaki bütün Katolik din savunucularının doğru (hem ahlaken doğru hem de çocuğunu iyiliği için doğru) bildikleri için yaptıkları şeye içtenlikle inandıklarını gösterir. Dinin (ana akım, "ılımlı" dinin) muhakemeyi çarpıtma ve sıradan insan nezaketini bozma gücü bu kadar büyüktür. *Il Cattolico* gazetesi, Kilisenin Edgardo Mortara'yı Yahudi ailesinden kurtardığında ona ne kadar yüce gönüllü bir iyilik yaptığının insanların genelince görülmemesine açıkça şaşırmıştı:

> Aramızda konuyu ciddi olarak bir parça düşünen herhangi birisi, gerçek bir kiliseden, kraldan ve bir ülkeden yoksun olan Yahudiliğin durumunu göz önüne aldığında ve onların dünya üzerindeki dağınıklığını, yaşadıkları her yerde yabancı sayıldıklarını, dahası, İsa'nın katilleri olarak çirkin bir damga taşıdıklarını düşündüğünde Papa'nın Mortara isimli çocuğa ne kadar yüce bir dünyevi fayda sağladığını anında anlayacaktır.

Üçüncüsü, dindar insanların kanıt sahibi olmadan, içinde doğdukları inancın tek doğru inanç olduğunu, diğer tüm inançların doğru yoldan sapma veya tamamen yanlış olduğunu *bilmeleri* şeklindeki küstahlıktır. Yukarıdaki alıntılar, bu tutumun Hıristiyanlık tarafındaki parlak örneklerini verir. Bu olayda her iki tarafı eşit göstermek ağır şekilde adaletsiz olacaktır fakat Mortara ailesinin, rahiplerin yalvarmalarını kabul edip kendilerinin de vaftizini onaylayarak Edgardo'yu bir hamlede geri almış olabileceklerini belirtmek için iyi bir noktadayız. İlk olarak Edgardo bir parça su serpiştirme ve bir düzine anlamsız kelimeyle çalınmıştır. Dinle beyni yıkanmış zihnin aptallığı böyledir ve işlemi tersine çevirmek için gerekli olacak tek şey biraz daha su serpiştirmek kadar basitti. Bazılarımız için anne babanın vaftizi reddi, düşüncesizce yapılan inatçılığın göstergesidir. Diğerleri için onların prensipli duruşları, onları tüm dinlerin çağlar boyunca görülen uzun şehit listelerine yükseltir.

"Rahat ol Master Ridley ve erkek gibi davran: bugün yanabiliriz ama Tanrının ışığı İngiltere'nin üzerinden hiç eksik olmayacak" dediğinde

Hugh Latimer, arkadaşı olan Master Ridley'le birlikte, 1555 yılının İngiltere'sinde insanlara din karşıtı şeyler öğrettikleri gerekçesiyle kafir olarak suçlanıp yakılmaktaydılar. Uğurlarına ölmenin asil olacağı nedenler bulunduğuna kuşku yoktur. Fakat nasıl olur da şehit Ridley, Latimer ve Cranmer kendi Protestan yumurtanın sivri uççuluklarından vazgeçip Katolik yumurtanın yuvarlak uççuluğuna geçmeyerek yakılmaya razı oldular: yumurtanın kabuğunun hangi ucundan soyulmaya başlanılacağı gerçekten bu kadar önemli midir?[1] Mortara ailesinin, anlamsız vaftiz ayininin sunduğu fırsatı kullanmaya kendilerini ikna edememiş olmalarının sebebi, dindar zihnin bu tip dik başlı (veya nereden baktığınıza göre takdire değer) inancıdır. Vaftiz edilirken parmaklarını çapraz yapamaz veya "hayır" diye fısıldayamazlar mıydı? Hayır yapamazlardı çünkü onlar bir dinle (ılımlı olan bir dinle) büyütülmüşlerdi ve bu yüzden de bütün bu gülünç maskaralığı ciddiye aldılar. Kendi açımdan, sadece zavallı küçük Edgardo'yu düşünüyorum: kendi elinde olmadan dindar zihnin hakimiyeti altındaki bir dünyada doğan, çapraz ateş altında kalma talihsizliği içinde olan, iyi niyetle yapılmış ama ufak bir çocuk için yıkıcı zalimlikteki bir eylemle hemen hemen yetim kalmış bir Edgardo'yu.

Aynı temayı devam ettirirsek, dördüncü kötülük, altı yaşındaki bir çocuğun, ister Yahudilik, ister Hıristiyanlık isterse de başka bir din olsun, bir dine sahip olduğunun söylenmesinin uygun olduğu şeklindeki varsayımdır. Bunu başka şekilde söylemek gerekirse, hiçbir şeyden haberi olmayan ve hiçbir şeyi anlamayan minnacık bir çocuğun vaftiz edilmesinin onu tek hamlede bir dinden diğerine geçirebileceği fikri saçma görünür ama daha öncesinde minnacık bir çocuğu herhangi bir özel dine ait olarak etiketlemekten kesinlikle daha saçma değildir. Edgardo için önemli olan şey kendi dini değil (üzerinde düşünmüş olduğu dini görüşlere sahip olmak için çok gençti,) anne babasının ve diğer aile üyelerinin sevgi ve ilgisiydi ve bunlardan, dini nedenlerden dolayı bekar kalmış olan ve anlamsız zalimlikleri sadece insan duygularına incelikten yoksun duyarsızlıkla (dini inanç tarafından gasp edilmiş bir zihne son derece kolay gelen bir duyarsızlıkla) yatıştırılan rahipler tarafından mahrum bırakıldı.

Fiziksel kaçırılma olmasa bile, üzerinde düşünmek için çok ufak kaldıkları inançlarla onları etiketlemek daima bir tür çocuk istismarı yani

1 *-ed.not.* Ridley, Latimer ve Cranmer, Kraliçenin isteğine uyup dini görüşlerini değiştirmedikleri için idam edilen din adamlarıdır. Yumurta ile ilgili benzetme ise, yazarın *Güliver'in Maceraları* kitabında yumurtanın hangi taraftan soyulacağı gibi önemsiz bir şey konusunda anlaşamadıkları için savaşan ülkelere yaptığı benzetmedir.

kötü muamele değil midir? Ancak bu etiketleme uygulaması neredeyse tamamen sorgulanmadan günümüze kadar sürmüştür. Onu sorgulamak bu bölümdeki ana amacımdır.

Fiziksel ve Ruhsal Kötü Muamele

Çocukların papazlarca istismarı günümüzde cinsel amaçlı istismar anlamına getirilmeye başlanmıştır ve kendimi, yazımın başında tüm bu cinsel istismar konusunun gerçek anlamını inceleyerek yolumun dışına itmeye zorunlu hissediyorum. Kimileri çocuk sapıklığı isterisi (yani 1962'nin Salem cadı avlarını hatırlatan bir toplum psikolojisi) çağında yaşadığımızı fark etmiştir. 2000 yılı Temmuzunda, Britanya'nın en nefret edilen gazetesi yarışında geniş ölçüde birinci görülen *News of the World* gazetesi, yasa dışı örgütlenen kişilerin çocuk sapıklarına doğrudan şiddet uygulamalarından başka neredeyse hiçbir şeyi çözmeyen bir isim teşhiri kampanyası düzenledi. Hastanede çalışan bir çocuk doktorunun evine, çocuk doktoru (pediyatrist) ile çocuk sapığı (pedofili) arasındaki farkı bilmeyen dindar fanatiklerce saldırıldı.[136] Çocuk sapıklığıyla ilgili toplumsal isteri salgın düzeylerine ulaştı ve ebeveynleri paniğe sürükledi. Günümüzün Just William'ları, Huck Finn'leri, Swallow'ları ve Amazonları artık eski zamanlarda (düşünüldüğünün tersine, tecavüz riskinin şimdikinden büyük ihtimalle daha az olmadığı zamanlarda) çocuklar için çok büyük bir neşe kaynağı olan gezip dolaşma özgürlüğünden mahrum bırakıldılar.

News of the World gazetesine karşı adil olmak açısından söylemeliyim ki, o zaman bu kampanyayı başlatma arzusu, Sussex'te cinsel amaçla kaçırılmış sekiz yaşında bir kız çocuğunun korkunç şekilde öldürülmesiyle ortaya çıkmıştı. Yine de bütün çocuk sapıklarının, çok az bir kısmının aynı zamanda katil oldukları düşünüldüğünde, hepsinden birer katilmiş gibi intikam alınması açıkça adil değildir. Okumuş olduğum her üç yatılı okul da, küçük erkek çocuklara gösterdikleri şefkatleri görgü kurallarının sınırlarını aşan öğretmenler çalıştırıyorlardı. Bu aslında kınanması gereken bir şeydi. Yine de, olaydan elli yıl sonra, fanatik gruplarca veya avukatlarca çocuk katillerine uygulanıldığı gibi avlansalardı, onları savunma mecburiyeti hissedecektim, hatta onların bir kurbanları olmama rağmen (utanç verici ama onun dışında bir zararı olmayan bir deneyimdi).

Roma Katolik Kilisesi, geçmişi hatırlatan böylesi utançların büyük kısmını doğurmuştur. Türlü türlü sebepten ötürü Roma Katolik Kili-

sesinden hoşlanmam. Fakat adaletsizlikten daha çok nefret ederim ve bu kurumun özellikle İrlanda ve ABD'de haksız biçimde konuyla ilgili şeytanlaştırılıp şeytanlaştırılmadığını merak etmekten kendimi alamıyorum. Kamuoyundan yükselen fazladan kızgınlığın, meslek hayatları büyük ölçüde "günah" için suçluluk yaratmaya adanmış rahiplerin ikiyüzlülüğü yüzünden olduğunu sanıyorum. Ardından, çocuğun beşikten itibaren saygı duymasının öğretildiği bir otorite kişisi tarafından güveninin kötüye kullanılması gelir. Bu tip ek kızgınlıklar, erken bir yargıya varmama açısından bizi daha da dikkatli kılmalıdır. Zihnin, büyük bir yanlış hatıra yaratma gücü olduğundan, (özellikle de ahlaki değerleri olmayan terapistler ve paragöz avukatlar tarafından kışkırtıldığında,) haberdar olmalıyız. Elizabeth Loftus kurbana her bir parçası gerçek anılar kadar gerçek görünen tamamen gerçek dışı anıların insanlarca ne kadar kolay oluşturulabileceğini (kinci çıkar çevrelerini karşısına alıp) göstererek, büyük bir cesaret göstermiştir.[137] Bu durum o kadar sezgi dışıdır ki, jüriler tanıkların içten ama yanlış tanıklıklarıyla kolayca etkilenebilirler.

İrlanda'ya özgü bir olayda, ülkedeki erkek nüfusun kayda değer bir kısmının eğitiminden sorumlu Hıristiyan Kardeşler'in gaddarlığı[138] (cinsel istismar içermese de) efsanevidir. Ve aynısı, İrlanda'daki kız okullarının çoğunu işleten sıklıkla sadist bir şekilde zalim olan rahibeler için de söylenebilir. Peter Mullan'ın *Magdalene Rahibeleri* isimli filminin konusu olan adı kötüye çıkmış Magdalene Barınma Evleri, 1996 gibi geç bir tarihe kadar var olmaya devam etti. Üzerinden kırk yıl geçtikten sonra, şiddete uğranılmış olunduğu için tazminat almak, cinsel taciz için almaktan zordur ve normalde geçmişi didiklemeyecek kurbanlara dava açalım diye yalvaran avukatlar eksik olmaz. Bu işte bol para vardır ve çok uzun zaman önce kilise giyinme odasında beceriksizce yapılmış bir girişim yeterlidir: aslında bazı olaylar o kadar önce olmuştur ki bazı suçlu olduğu iddia edilen kişiler uzun zaman önce göçüp gitmişlerdir ve olayın kendi taraflarını anlatmaları imkansızdır. Katolik Kilisesi dünya genelinde tazminat olarak bir milyar dolardan fazla para ödemiştir.[139] Onlara neredeyse sempati beslemeye başlayabilirsiniz, tabii ki ödenen bu paraların kaynağını hatırlayıncaya kadar.

Bir defasında Dublin'deki bir konferansın soru kısmında, kamuoyunda geniş ölçüde yankı bulan, İrlanda'daki Katolik rahiplerinin cinsel istismarlarının davaları konusunda bana ne düşündüğüm soruldu. Ben de, cinsel istismarın hiç kuşkusuz korkunç olduğunu ama ondan da önce çocuğu bir Katolik olarak büyütmenin yol açtığı uzun süreli

psikolojik zararın yanında tartışılabilir şekilde daha az zararı olduğunu söyledim. Bu o anın sıcağında önceden düşünülmeden verilmiş ani bir cevaptı ve İrlandalı dinleyicilerden (itiraf etmek gerekirse Dublin'li entelektüellerden oluşmuş ve muhtemelen ülkenin tamamını temsil etmeyen dinleyicilerden) şiddetli alkış alınca şaşırdım. Fakat bu olayı Katolik olarak büyütülmüş kırklı yaşlarında bir Amerikalı bayandan mektup aldığımda daha sonra tekrar hatırladım. Bana anlattığına göre yedi yaşındayken çok korkunç bir olay başına gelmişti. Mahalle papazı tarafından onun arabasında cinsel istismara uğramıştı. Ve yaklaşık aynı zamanlarda trajik bir biçimde ölmüş olan kızın ufak bir okul arkadaşı cehenneme gitmişti çünkü bir Protestandı. Ya da öyle olduğuna ebeveynlerinin kiliselerinin sonradan resmi öğretisi olacak olan öğreti tarafından inanmaya sürüklenmişti bu bana mektup yazan bayan. Olgun bir yetişkin olarak bakış açısı, Katolik Kilisesinin biri fiziksel öteki ruhsal olan bu iki çocuk istismarı örneği olayından ikincisinin açık ara daha kötü olduğu şeklindeydi. Şöyle yazmıştı:

> Bir papaz tarafından okşanmak (yedi yaşındaki aklıma göre) "pis" bir şeydi; ama arkadaşımın cehenneme gitmesi soğuk ve ölçülemez korkulardan biriydi. Papazın davranışı yüzünden uykum hiç kaçmadı fakat birçok geceyi sevdiğim insan cehenneme gideceği için dehşete düşmüş şekilde geçirdim. Bu bana kabuslar gördürüyordu.

Hiç kuşkusuz, papazın arabasında onu okşamasından çektiği acı, örneğin papaz tarafından tecavüze uğrayan papaz yardımcısı çocuğun acısı ve iğrenmesi ile kıyaslanınca görece hafifti. Ve günümüzde Katolik Kilisesinin, cehennemi artık bir zamanlar yaptığı kadar çok dillendirmediği söylenir. Fakat bu örnek, çocukların ruhsal istismarının fiziksel istismarını geçebileceğinin en azından mümkün olduğunu gösterir. İnsanları korkutma konusunda büyük bir sinema üstadı olan Alfred Hitchcock'un bir zamanlar İsviçre'de araba sürerken aniden camdan dışarıyı işaret edip "Bu hayatımda gördüğüm en korkunç sahne" dediği söylenir. Gösterdiği şey, küçük bir çocukla sohbet eden ve elini çocuğun omzuna koymuş olan bir papazdı. Hitchcock arabanın camından dışarı kafasını çıkarak bağırdı: "Kaç küçük çocuk! Hayatını kurtarmak için kaç!"

"Taşlar ve sopalar kemiklerimi kırabilir, fakat sözler beni asla incitemez." Bu atasözü ancak ve ancak o sözlere gerçekten *inanmadığınız*

sürece doğrudur. Fakat bütün yetiştirilişiniz ve size ebeveynleriniz, öğretmenler ve papazlar tarafından söylenmiş her şey sizi günahkarların cehennemde yandığına (veya kadınların kocalarının malı olduğu gibi bazı diğer iğrenç öğretilere) inanmaya, gerçekten, tamamen ve eksiksiz olarak *inanmaya* sürüklemişse, sözlerin eylemlerden daha uzun süren ve daha fazla zarar verici olan etkileri olabilmesi bütünüyle mantıklıdır. Öğretmenlerin ve papazların çocuklara günah çıkarılmamış affedilmez günahların cezasının sonsuza kadar cehennemde yanmak olduğu türünde şeylere inanmaya teşvik ederken yaptıkları şeyin tarifi için "çocuk istismarı" ifadesinin kullanılmasının bir abartı olmadığına ikna oldum.

Daha önce de değindiğim *Tüm Kötülüklerin Kaynağı mı?* isimli TV belgeselinde birkaç dini liderle görüştüm ve başpiskoposlar gibi saygın ılımlıları değil de, Amerikalı aşırı tutucu din adamlarını seçmekle eleştirildim.[1] Haklı bir eleştiri gibi geliyor, tabi 21. yüzyılın başlarının ABD'sinde dışarıdakilere aşırı tutucu görünenin aslında ülke içinde ana akım olduğu istisnasıyla. Görüştüklerimden, Britanyalı televizyon izleyicilerini en çok korkutanlardan örneğin birisi, Colarado Springs'den Protestan Papaz Ted Haggard'dı. Fakat Bush ABD'sinde aşırı olmaktan çok uzak olarak "Papaz Ted" otuz milyon gücündeki Ulusal Evanjelikler Birliği'nin başkanıydı ve Başkan Bush tarafından her Pazartesi telefonla danışılmak için tercih edildiğini iddia ediyordu. Modern ABD standartlarına göre gerçekten aşırı tutucu olanlarla röportaj yapmak istemiş olsaydım, "Hakimiyet İlahiyat"ları açık biçimde ABD'de Hıristiyan din devleti kurulmasını savunan "Yenidenyapılanmacılar"la görüşmeye çalışmış olurdum. Amerikalı kaygılı bir arkadaşımın bana yazdığı gibi:

> Avrupalıların bilmesi gerekir ki, burada acayip bir gezici din gösterisi var ve Eski Ahit kanunlarının yani eşcinselleri öldürmek gibi kanunların tekrar geçerli olmasını ve sadece Hıristiyanların devlette çalışma haklarının olmasını ve hatta sadece onların oy verebilmesini savunuyor. Orta sınıf kalabalıkları bu sözlere alkış tutuyorlar. Laikler tedbirli olmazsa, Hakimiyetçiler ve Yenidenyapılanmacılar çok yakında gerçek bir ABD din devleti içindeki ana akım haline gelecekler.[2]

1 İngiltere Başpiskoposu'nu, Kardinal Başpiskoposu'nu ve İngiltere Baş Hahamı'nı programa çağırdım. Hepsi de bir takım geçerli mazeretler öne sürüp programa katılamayacaklarını bildirdi. Yalnızca aşırı uçtan çok uzak Oxford Piskoposu programa katılacağını belirtti.
2 Önceleri bunun "the Onion"un (bir mizah gazetesi) bir şakası olduğunu düşünmeme rağmen, belirteceklerim gerçek gibi: www.talk2action.org/story/2006/5/29/195855/959. Bu

Televizyonda röportaj yaptıklarımdan bir başkası, Protestan Papaz Ted gibi Colorado eyaletinden olan Protestan Papaz Keenan Roberts'di. Papaz Roberts'in kendisine özgü çatlaklık tarzı, Cehennem Evleri diye adlandırdığı bir şey olarak ortaya çıkar. Bir Cehennem Evi, çocukların ebeveynleri veya Hıristiyan okulları tarafından, öldükten sonra başlarına neler gelebileceğinin gösterilip akılsızca korkutulmak için getirildiği bir yerdir. Oyuncular, kırmızılara bürünmüş şeytanın sinsi bakışları altında, kürtaj ve eşcinsellik gibi belirli "günahların" dehşetli sahnelerini canlandırıyorlardı. Bunlar ana yemek için başlangıçtılar ve Cehennem, yakılan kükürdün sülfürlü kokusuyla ve sonsuza kadar lanetlenmiş olanların acılı çığlıklarıyla tamamlanmıştı.

Şeytanın bir Viktoria dönemi melodramının abartılı oynanmış kötü adamı tarzında ve uygun bir şekilde insanlık dışı görüntüyle canlandırıldığı bir provayı izledikten sonra, oyuncularının yanında Papaz Roberts ile röportaj yaptım. Bana bir çocuğun Cehennem Evini ziyaret etmesi için en uygun yaşın on iki olduğunu söyledi. Bu beni oldukça sarstı ve ona gösterilerinden birisinden sonra on iki yaşındaki bir çocuğun kabus görmesinin onu endişelendirip endişelendirmediğini sordum. Bana, muhtemelen dürüst olan bir cevap verdi:

> Cehennemin kesinlikle gitmek istemeyecekleri bir yer olduğunu anlamalarının iyilikleri için bundan daha önemli olduğunu düşünüyorum. Onların, on iki yaşında bu mesajı almalarını, bu mesajı hiç almayıp bir günah hayatı yaşayarak Hazreti İsa'ya ulaşamamalarına tercih ederim. Ve eğer bunu yaşadıkları için sonuçta kabuslar görüyorlarsa bile, bu deneyimler bu kabus görmelerden daha önemli faydalar sağlayacaktır.

Papaz Roberts'ın inandığını söylediği şeye siz de gerçekten ve içtenlikle inandıysanız, onun çocukları korkutmasının da doğru olduğunu hissedeceğinizi sanıyorum.

Left Behind:Eternal Forces (Geride Kalanlar: Tanrısal Güçler) olarak adlandırılan bir bilgisayar oyunudur. P.Z.Myers, o harika Pharyngula web sayfasında şöyle özetliyor: "Varsayın ki Hıristiyan ilahiyat görüşünü Amerika'yı yeniden yapılandırmak için kullanan bir milis ordusunun piyade askerisiniz. Bu görüşün İsa'nın egemenliği ile ilgili bakışını yaşamın tüm alanlarına yaymak ve etkili kılmak için savaşıyorsunuz... Size bir görev verilmiş; bu hem dinsel hem de askeri bir görev, Katolikleri, Yahudileri, Müslümanları, Budistleri, eşcinselleri ve laikliği savunan herkesi öldürmek veya kendi inancınıza çekmek için görevlisiniz." Bakınız: http://scienceblogs.com/pharyngula/2006/05/gta_meet_lbef.php; görüş için http://select.nytimes.com/gst/abstract.html?res=F1071FFD3C550C718CDDAA0894DE404482.

Papaz Roberts'ı, aşırı dinci çatlak diyerek göz ardı edemeyiz. O da Ted Haggard gibi günümüz ABD'sinin ana akımındadır. Bazı dindar arkadaşlarının şu inançlarını savunurlarsa şaşırmam: eğer yanardağlara kulak misafiri olursanız lanetlenmişlerin çığlıklarını duyabilirsiniz[140] ve derin okyanustaki sıcak hava deliklerinde bulunan solucanlar Mark 9: 43–4'ün gerçekliğini gösterir: "Elin cürüm işlemişse, kes at onu! Bil ki, tek elle sakat yaşamak iki elle cehenneme gitmekten evladır. O cehennem ateşi ki hiç sönmez, oradaki kurtlar hiç ölmez ve alevler hiç dinmez." Cehennemin gerçekte nasıl olduğuna inanıyor olurlarsa olsunlar, bütün bu cehennem ateşi hayranları, başkalarının düştüğü zor durumlardan aldıkları şeytani zevki ve şu kendini kurtarılmış görenlerin kendinden memnuniyetlerini paylaşır görünürler ve bu önde gelen ilahiyatçılardan biri olan Aziz Thomas Aquinas'ın *İlahiyatın Özü* isimli kitabında iyi nakledilmiştir: "Eğer azizlere, lanetlilerin cehennemde cezalandırılışlarını görme izni verilirse, sonsuz mutluluklarından ve Tanrının lütufundan daha çok haz alabilirler." Hoş adam.[1]

Cehennem ateşi korkusu çok gerçek olabilir, hatta normalde mantıklı olan insanlar için bile. Din üzerine hazırladığım televizyon belgeselimden sonra aldığım birçok mektup arasında, belli ki aydın ve dürüst bir kadından gelen şu da vardı:

> Beş yaşında başladığım Katolik okulunda, kayış, değnek ve sopa kullanan rahibeler tarafından beynim yıkandı. Ergenliğim sırasında Darwin'i okudum ve evrim hakkında söylediği şeyler zihnimin mantıklı kısmı için çok anlamlı oldu. Ancak, hayatım boyunca birçok iç çatışma yaşadım ve zihnimin derinlerinde yatan ve çok sık tetiklenen cehennem ateşi korkusundan acı çektim. Çocukluğumdan gelen sorunların bazılarını çözen bir miktar psikolojik tedavi aldım fakat bu tedavi, derin korku konusunda işe yarayamamış görünüyor.
>
> Yani, size yazmamın nedeni, bu haftaki programda röportaj yaptığınız bu özel korkuyla ilgilenen terapistin adını ve adresini göndermenizi rica etmektir.

1 Ann Coulter'in çarpıcı Hıristiyan merhameti ile karşılaştırın: "Dawkins'in cehennemde yandığı fikrine sevinmeyeceğini söyleyecek herhangi bir dindaşıma meydan okurum." (Coulter 2006: 268)

Bu mektuptan çok etkilendim ve (bu rahibelerin gideceği bir cehennemin olmayışına ani ve ayıp hayıflanmamı bastırarak), sahip olduğu beli olan (daha az şanslı insanların sahip olmadığı) mantığını büyük bir hediye olarak kabul edip ona güvenmesi gerektiği cevabını verdim. Rahipler ve rahibeler tarafından tasvir edilen cehennemin aşırı korkunçluğunun, mantıksız olmasını telafi etmek için şişirildiğini iddia ettim. Cehennem mantıklı olsaydı, caydırıcı olması için çok az nahoş bir yer olması yetecekti. Gerçek olmasının son derece düşük ihtimali bulunması yüzünden, mantıksızlığını dengelemek ve caydırıcılığını kaybetmemek için gerçekten çok çok korkunç bir yer olarak reklam edilmeliydi. Aynı zamanda onu röportaj yapmış olduğum bahsettiği terapistle, yani tatlı ve son derece samimi Jill Mytton ile temasa geçirdim. Jill'in kendisi de Seçkin Din Kardeşler adında normalden iğrenç bir tarikat içinde büyütülmüştü: o kadar iğrençtir ki ondan kaçmış olanları korumaya tamamen adanmış www.peebs.net isimli bir web sitesi bile vardır.

Jill Mytton'ın kendisi cehennemden korkmak üzere yetiştirilmişti, bir yetişkin olarak Hıristiyanlıktan kaçmış ve şimdi benzer şekilde çocukluğunda sarsıntı geçirmiş diğerlerine danışmanlık yapmakta ve yardım etmektedir: "Eğer çocukluğumu düşünecek olursam, korkunun hakimiyeti altında bir çocukluktu. Ve bu o anda ayıplanma korkusuydu fakat aynı zamanda sonsuza kadar lanetlenme korkusuydu da. Ve bir çocuk için, cehennem ateşi ve öfke görüntüleri gerçekten çok gerçekçiydi. Tamamen mecazi de değillerdi." Sonra cehennem hakkında ona gerçekten ne söylendiğini ayrıntılı olarak anlatmasını rica ettim ve sonuçta verdiği yanıt, cevap vermeden önce uzun bir süre tereddüt ettiğinde yüzünün aldığı şekil kadar dokunaklıydı: "Garip, değil mi? Bunca zaman sonra hala gücü var şey için ... beni etkilemek için ... bana sorduğun ... bana bu soruyu sorduğun zaman. Cehennem korku dolu bir yer. Orası tanrı tarafından tamamen reddediliş. Orası eksiksiz bir yargılama, gerçek ateş var, gerçek eziyet var, gerçek işkence ve sonsuza kadar sürüyor yani hiç aralıksız."

Daha sonra bana kendisininkine benzer bir çocukluktan kaçmış olanlar için yürüttüğü bir destek grubunu anlatarak devam etti ve onların birçoğu için ayrılmanın ne kadar zor olduğu üzerinde durdu: "Ayrılma işlemi olağan üstü zordur. Oh, tüm bir sosyal ağı arkanızda bırakıyorsunuz, aralarında büyüdüğünüz bütün insanları, yıllar boyunca muhafaza etmiş olduğunuz bir inanç sistemini. Çok sık olarak ailelerinizi ve arkadaşlarınızı terk ediyorsunuz. Artık onlar için gerçekten yoksunuz." Bu noktada, kitaplarımı okuduklarını ve bir sonuç olarak dini bıraktık-

larını söyleyen Amerikalı insanların bana gönderdikleri mektuplardan bahsederek araya girdim. Bunların rahatsız edici bir şekilde çoğunluğu, bunu ailelerine anlatmaya cüret edemediklerini veya söylediklerinde korkunç sonuçlarla karşılaştıklarını söyleyerek devam ediyordu. Aşağıdaki mektup tipiktir. Yazarı Amerikalı genç bir tıp öğrencisi:

> Size bir e-posta gönderme arzusu hissettim çünkü din hakkındaki bakış açınızı paylaşıyorum, bu görüş açısı, eminim haberdarsınız, Amerika'da tecrit ediliyor. Hıristiyan bir ailede yetiştim ve din fikri hiçbir zaman aklıma yatmasa da ancak şimdilerde bunu başkasına söyleyecek cesareti topladım. Bu başkası dediğim kişi kız arkadaşımdı ve ... dehşete düştü. Ateizmin ilanının şok edici olabileceğini fark ettim fakat sanki şimdi beni tamamen farklı bir insan olarak görüyor. Bana güvenemediğini çünkü ahlaki değerlerimin tanrıdan gelmediğini söylüyor. Bunun üstesinden gelip gelemeyeceğimizi bilmiyorum ve inancımı bana yakın olan insanlarla özellikle paylaşmak istemiyorum çünkü bana gösterilecek aynı tiksintiden korkuyorum ... Bir cevap beklemiyorum. Size yazmamın tek sebebi duygularımı anlamanızı ve hüsranımı paylaşacağınızı ummam. Sevdiğiniz ve sizi seven birisini din yüzünden kaybettiğinizi hayal edin. Onun, benim tanrısız bir putperest olduğum şeklindeki bakış açısı hariç birbirimiz için mükemmeliz. Bu bana insanların inançları uğruna delice şeyler yaptıkları şeklindeki gözleminizi hatırlatıyor. Dinlediğiniz için teşekkür ederim.

Bu talihsiz genç adama, genç kızın onun hakkında bir şeyler keşfettiği gibi onun da kız hakkında bir şeyler keşfettiğini söyleyerek cevap verdim. Kız gerçekten ona layık mıydı? Şüpheliyim.

Amerikalı komedi oyuncusu Julia Sweeney'den ve onun dinin kusurlarını kapatmak ve çocukluğunun Tanrısını yetişkinliğindeki kuşkularından kurtarmak yolunda giriştiği azimli ve sevgi dolu olan komik mücadelesinden daha önce söz etmiştim. En sonunda arayışı mutlu sonla bitti ve şimdi o her yerdeki genç ateistler için beğenilecek bir rol modeli. *Tanrının Gitmesine İzin Vermek* isimli gösterisinin sonuç kısmı belki de gösterinin en dokunaklı sahnesi. Her şeyi denemiştir. Ve sonra...

...dönerken eve işten, evimin arka bahçesinde, kafamın içinde küçücük minicik minnacık bir sesin fısıldadığını fark ettim. Ne kadar zamandır oradaydı, emin değilim fakat aniden ses bir derece daha yükseldi. "Tanrı yok" diye fısıldadı.

Ve onu duymazdan gelmeye çalıştım. Fakat ufacık bir miktar daha yükseldi ses. "Tanrı yok. Tanrı yok. Aman tanrım, tanrı yok." ...

Ve titredim. Saldan düşüyor gibi hissettim.

Ve sonra düşündüm: "Fakat yapamam. Tanrıya inanmamayı becerebilir miyim bilmiyorum. Tanrıya ihtiyacım var. Yani bizim birlikte bir geçmişimiz var"...

"Fakat tanrıya nasıl inanılmayacağını bilmiyorum. Bunu nasıl yapabilirsiniz bilmiyorum. Yataktan nasıl kalkabilirsiniz, günü nasıl geçirebilirsiniz?" Dengemi kaybettiğimi hissettim...

Düşündüm, "Pekala, sakinleş. Şimdi sadece tanrıya-inanmama gözlüklerini giyip dene bir an için, sadece bir saniye için. Yalnızca tanrı-yok gözlüğünü tak ve etrafa hızlı bir bakış at ve hemen çıkar onu." Ve gözlüğü taktım ve etrafa baktım.

Belirtmekten utanıyorum ki ilk başta başım döndü. Gerçekten şöyle düşündüm, "Peki Dünya nasıl duruyor gökte? Yani yalnızca uzayda savrulduğumuzu mu kastediyorsunuz? Bu çok savunmasızca!" Dışarı fırlayıp Dünya'yı yakalamak istedim, sanki uzaydan ellerime düşecekmiş gibi.

Ve sonra hatırladım, "Ah tabi, çekim kuvveti ve açısal moment, güneşin etrafındaki dönüşümüzü büyük ihtimalle çok çook uzun zaman boyunca sürdürtecek."

Tanrının Gitmesine İzin Vermek'i bir Los Angeles tiyatrosunda izlediğimde, bu sahneyle derinden etkilendim. Özellikle de Julia devam edip, bize iyileşmesinin haberini veren bir gazeteye anne babasının verdiği tepkiyi anlatınca:

İlk gelen telefon annemdendi ve daha çok bir çığlık şeklindeydi. "Ateist mi? ATEİST Mİ?!?!"

Babam aradı ve şöyle dedi: "Ailene ihanet ettin, okuluna, şehrine." Sanki Ruslara gizli sırlar satmışım gibiydi. İkisi

> de bundan sonra benimle konuşmayacaklarını söyledi. Babam "hatta artık cenazeme bile gelmeni istemiyorum" dedi. Telefonu kapattığımda düşündüm, "sadece beni vazgeçirmeye çalışıyorlar."

Julia Sweeney'in yeteneğinin bir yönü de sizi aynı anda hem ağlatıp hem de güldürmesi:

> Düşünüyorum da, artık tanrıya inanmıyorum dediğimde anne babam biraz hayal kırıklığına uğramıştı fakat bir ateist olmak tamamen başka bir şeydi.

Dan Barker'ın *İnanca Olan İnancı Yitirmek: Vaizden Ateiste* isimli kitabı, onun, kendini adamış aşırı dinci bir papaz ve bağnaz bir gezici vaizden şu anda olduğu güçlü ve kendine güvenli ateiste aşamalı olarak dönüşmesinin öyküsüdür. Anlamlı bir şekilde, ateist olduktan sonra bir süre Hıristiyanlık vaazları vermeye devam etti çünkü bildiği tek meslek oydu ve bir toplumsal yükümlülük ağı içinde hapsolduğunu hissetti. Onunla aynı durumda olan ve kitabını okuduktan sonra sadece ona güvenip sırlarını açmış olan birçok Amerikalı din adamı tanır. Karşılaşmayı bekledikleri tepki o kadar korkunçtur ki ailelerine ateistliklerini açmaya cüret edemezler. Barker'in kendi hikayesi daha mutlu bir sona ulaşmıştı. Başlangıçta, ebeveynleri derinden ve acılı bir şekilde şok oldu. Fakat sakince anlattığı düşüncesini dinlediler ve sonunda onlar da ateist oldular.

Amerika'daki bir üniversiteden iki profesör, birbirlerinden bağımsız olarak bana ebeveynleri hakkında mektup gönderdi. Biri, annesinin sürekli acı çektiğini çünkü oğlunun yani onun cehenneme gideceğinden korktuğunu söyledi. Diğeri, babasının onun hiç doğmamış olmasını dilediğini çünkü oğlunun sonsuza kadar cehennemde yanacağına son derece emin olduğunu söyledi. Bunlar kendi bilimlerinden emin yüksek eğitimli ve olgun üniversite profesörleridirler ve büyük ihtimalle sadece din konusunda değil bütün akıl konularında da ebeveynlerini geride bırakmışlardır. Bir de, eğitim düzeyi ve anlatım becerisi açısından onlardan veya Julia Sweeney'den daha geride olanların bağnaz aile bireyleri karşısında kendilerini savunurken yaşayacakları güçlüğün ne kadar olacağını düşünün. Belki de Jill Mytton'un birçok hastasının karşılaştığı kadardır.

Televizyondaki konuşmamızda, Jill başlarda bu tip dini yetiştirilişi, ruhsal kötü muamelenin bir türü olarak tanımlamıştı ve ben bu konuya

şöyle geri döndüm: "Dini suiistimal kelimelerini kullanıyorsunuz. Eğer bir çocuğu gerçekten cehenneme inanması için yetiştirmek şeklindeki suiistimali karşılaştıracak olsaydınız ... cinsel suiistimaldeki travma koşullarıyla nasıl karşılaştırmayı düşünürdünüz?" Şöyle cevapladı: "Bu çok zor bir soru ... Gerçekte birçok benzerlikler olduğunu düşünüyorum çünkü bu güvenin kötüye kullanılmasıyla alakalı; çocuğun kendini özgür ve dürüst hissetme ve dünyayla normal yoldan iletişim kurma haklarını hiçe saymayla ilgili ... bu bir tür iftira; bu her iki durumda da gerçek kişiliğin bir tür reddi."

Çocukları Savunmak

Arkadaşım psikolog Nicholas Humphrey, 1977 yılında Oxford'daki Af Örgütü Konuşmasını sunarken "sopalar ve taşlar" atasözünü kullandı. [141] Humphrey konuşmasına bu atasözünün her zaman doğru olmadığını tartışarak başladı, görünüşe göre korkunun bir takım psikoloji kaynaklı etkileri yüzünden kendilerine kötü "büyü" yapıldıktan günler sonra ölen Haitili Voodoo inançlılarını örnek gösterdi. Daha sonra kendisinin de katılmakta olduğu konferanslar dizisinin yararına düzenlenmiş olduğu Uluslararası Af Örgütünün, yaralayıcı veya zarar verici konuşmalarla veya yayınlarla mücadele etmesinin mi etmemesinin mi gerektiğini sordu. Kendi verdiği cevap, böylesi genel bir sansür için çınlayan bir hayırdı: "Konuşma özgürlüğü, burun sokulmak için çok değerli bir özgürlüktür." Fakat kendi liberal tarafını şok edip bir önemli istisnayı yani çocukların özel durumu için sansürü savunarak devam etti...

> ... çocukların ahlaki ve dinsel eğitimleri konusundaki ve özellikle de ebeveynlere neyin doğru neyin yalan, neyin gerçek neyin yanlış olduğunu belirleme izninin verildiği, (hatta bunun beklendiği,) çocuğa evde verilen eğitim konusundaki özel durumda. Daha sonra tartışacağım gibi, çocukların, kendi beyinlerinin diğer insanların (bu diğer insanlar kim olursa olsun) kötü fikirleriyle sakat bırakılmama şeklindeki bir insani hakları vardır. Aynı şekilde, ebeveynlerin çocuklarına kendi seçtikleri toplumsal değerleri herhangi bir yolla öğretme konusunda tanrı vergisi izinleri yoktur: çocuklarını dogmalarla ve hurafelerle büyütmek veya kendi inançlarının doğru bildiği şeyleri izlemesinde ısrar etmek için bilgilerinin ufkunu sınırlamaya hakları yoktur.

> Özetle, çocuklar, saçmalıklarla zihinlerinin sersemletilmemesi hakkına sahiptirler ve toplum olarak bizlerin de onları saçmalıktan koruma görevimiz bulunur. Yani tıpkı ebeveynlere çocuklarının dişlerini yumrukla kırmaları ve onları zindana kilitlemeleri için izin vermediğimiz gibi, çocuklarına örneğin İncilin kelimesi kelimesine doğru olduğunu veya burç gezegenlerinin onların hayatlarına hükmettiğini öğretmelerine artık daha fazla izin vermemeliyiz.

Kuşkusuz ki böyle bir güçlü ifadenin daha fazla ayrıntılandırmaya ihtiyacı vardır ve bu sağlanmıştır. Neyin saçma olduğu, olaya nasıl baktığınızla ilgili değil midir? Geleneksel bilimin söyledikleri, dikkat kesilmemize yetecek sıklıkla yanlış çıkmamış mıdır? Bilimciler astrolojinin veya İncil'de yazanların doğru olduğunun öğretilmesinin saçmalık olduğunu düşünebilirler fakat aksini düşünen başka insanlar da var ve onlar kendi çocuklarına öğretme hakkına sahip değiller midir? Çocuklara bilim öğretilmesinde ısrar etmek aynı şekilde kibirlilik değil midir?

Kendi aileme teşekkür ederim çünkü bir çocuğa *ne* düşünmesinin yerine *nasıl* düşünmesinin öğretilmesi gerektiği görüşünü benimsediler. Eğer uygun ve düzgün bir biçimde bütün bilimsel kanıtlar kendilerine gösterilmiş olan çocuklar büyüyüp İncil'de yazanların kelime anlamlarıyla doğru olduğuna veya gezegenlerin hareketlerinin yani burçların hayatlarını yönettiğine karar verirlerse bu onların haklarıdır. Buradaki önemli nokta, ne düşüneceklerine karar vermenin çocukların kendi hakları olması ve ebeveynlerinin çocuğa zorla kabul ettirme haklarının olmamasıdır. Ve tabi ki, çocukların sonraki neslin ebeveynleri olacağını ve kendi beyinlerine hangi inançların kalıpları konmuşsa onu sonraki nesle geçirecekleri bir pozisyonda bulunacaklarını derinlemesine düşününce, bu durum özellikle önem kazanır.

Hamphrey, çocuklar genç, savunmasız ve koruma ihtiyacı içinde olduğu sürece, gerçek ahlaki koruyuculuğun, eğer çocuklar yetişkin olsalardı kendileri için neye karar verirlerdi onu öngörmeye çalışıp ona göre hareket etmek olduğunu ileri sürer. 500 yıl öncesinden kalan donmuş bedeni 1995 yılında Peru dağlarında bulunmuş genç bir İnka kızı örneğini dokunaklı bir şekilde aktarır. Onu bulan insanbilimci, kızın dinsel bir ayinde kurban edildiğini yazdı. Humphrey, bu genç "buz bakiresi" hakkında gösterilen bir belgeseli bir Amerikan televizyon kanalında izledi. İzleyiciler,

> İnka rahiplerinin ruhsal bağlılıklarına hayranlık duymaya ve kurban edilmenin büyük onuru için seçilmiş bu kızın son yolculuğundaki gururunu ve heyecanını paylaşmaya davet edildiler. Televizyon programının mesajı aslında insan kurban etme uygulamasının kendi yoluyla yüce bir kültürel buluş olduğuydu: çok kültürcülüğün en iyilerinden birisi, tabi eğer beğenirseniz.

Humphrey bundan şok oldu, ben de öyle.

> Fakat kim bunu iddia bile etmeye cüret edebilir? Nasıl bizi, oturma odamızda televizyon izleyen bizi, ayinsel bir cinayeti izleyerek yücelmiş hissetmeye davet ederler: muhtaç bir çocuğun bir grup aptal, şişirilmiş, boş inançlı, cahil yaşlı adam tarafından katledilişini izleyerek. Başka birisine yapılmış ahlak dışı bir eylemi izlerken kendimiz için iyiyi bulmaya bizi ne cüretle davet ederler?

Tekrar, hoşgörülü liberal bir okuyucu bir huzursuzluk sancısı hissedebilir. Bizim standartlarımıza göre bu ahlak dışıdır kesinlikle ve aptalcadır, peki ya İnka standartlarına göre nasıldır? Elbette İnkalar için kurban etme ahlaki bir eylemdi ve aptalca olmak şöyle dursun, kutsal saydıkları herkes tarafından onaylanmıştı. Küçük kız, hiç şüphesiz, içinde büyütüldüğü dinin sadık bir inananıydı. Biz kimdik ki "cinayet" gibi bir kelime kullanıyorduk ve İnka rahiplerini onların standartlarıyla değil de kendimizinkilerle yargılıyorduk? Belki de kız kaderi için coşkulu bir şekilde mutluydu: belki de doğruca, Güneş Tanrısının sıcacık arkadaşlığıyla ısıtılan sonsuza kadar sürecek cennete gidiyor olduğuna gerçekten inanmıştı. Veya belki de (çok daha yüksek olasılıkla) korku içinde çığlık attı.

Humphrey'in ana fikri (ve benim de), kız ister isteyerek ister istemeden kurban olsun, gerçeklerin tamamını biliyor olsaydı bunu istemeyeceğini varsaymak için güçlü nedenler olduğu şeklindedir. Örneğin güneşin gerçekte bir hidrojen topu olduğunu, on beş milyon santigrat dereceden sıcak olduğunu, nükleer füzyonla kendisini helyuma dönüştürdüğünü ve aslen yoğunlaşarak içinde Dünya'nın da olduğu güneş sistemini oluşturan gaz diskinden oluştuğunu bildiğini varsayın... Öyle olsaydı büyük ihtimalle Güneşe tanrı olarak tapmamış olacak ve bu, Güneşin gönlünün alınması için kendisinin kurban edilmesi hakkındaki bakış açısını değiştirmiş olacaktı.

İnka rahipleri cahillikleri yüzünden ayıplanamazlar ve muhtemelen onlar hakkında aptal ve kenndilerini beğenmiş benzeri hükümlere varmanın acımasızlık olduğu düşünülebilir. Fakat güneşe tapmaya veya tapmamaya karar veremeyecek kadar küçük bir çocuğa kendi inançlarını yutturdukları için ayıplanabilirler. Humphrey'in ek vurgusu ise, günümüzün belgesel hazırlayıcılarının ve onların izleyicileri olan bizlerin bu ufak kızın ölümünde ("*bizim* kolektif kültürümüzü zenginleştiren bir şey olarak") güzellik gördüğümüz için ayıplanabileceğimizdir. Etnik dini geleneklerin acayiplikleriyle iftihar etme durumu ve onların adına zalimliklerini haklı çıkarma eğilimi tekrar tekrar ortaya çıkar. Bu, bir yandan acıya ve zalimliğe katlanamayan, bir yanda da başka kültürlere kendi kültürlerinden az olmayacak şekilde saygı göstermek için post modernciler ve göreciler tarafından eğitilmiş nazik liberal zihinlerdeki kıvrandırıcı bir iç çatışmanın kaynağıdır. Kadın sünneti hiç şüphesiz korkunç derecede acı vericidir, kadındaki cinsel zevk alımını baltalar (aslında büyük ihtimalle bu onun altında yatan amaçtır) ve terbiyeli liberal zihnin bir yarısı bu uygulamayı ortadan kaldırmak ister. Ancak diğer yarısı etnik kültürlere "saygı" duyar ve eğer "onlar" "kendi" kızlarını sakat bırakmak istiyorlarsa araya girmememiz gerektiğini hisseder.[1] Buradaki konu, tabi ki, "onların" kızları derken aslında kızların kendilerinin kastedildiği ve dileklerinin göz ardı edilmemesidir. Cevaplanması biraz kafa karıştırıcı bir şekilde eğer kız sünnet edilmek istediğini söylüyorsa ne olacak? Fakat o, tamamen bilgilenmiş bir yetişkinin sonradan olayı anlayışıyla bunun hiçbir zaman gerçekleşmemiş olmasını *dileyecek miydi?* Humphrey konuyu, bir şekilde çocukken sünnet olma fırsatını kaçırmış olan hiçbir yetişkin kadının hayatının sonraki kısmında bu işlem için gönüllü olmadığını belirterek açıklığa kavuşturur.

Amishleri ve "onların kendi" çocuklarını "kendi yollarıyla" yetiştirme haklarını tartışmasının ardından toplum olarak kültürel çeşitlilik şevkimiz hakkında iğnelemelerde bulunuyor.

> Şunu söylemek isteyebilirsiniz: "pekala, bir Amishin veya Hasidimin veya çingenenin çocuklarını kendi usullerine göre şekillendirmeleri çocuk için çok zor bir durum olabilir fakat en azından sonuçta bu çok enteresan kültürel gelenekler devam ediyor. Eğer yok olsalardı uygarlığımızın

1 Britanya'da bugün de yapılan bir uygulamadır. Bir orta öğretim müfettişi 2006 yılında bana Londralı kızların sünnet edilmeleri için Bradford'da bir "amca" ya gönderildiklerini söyledi. Ne var ki, yetkililer ırkçı damgasını yememek için bu olayları görmezlikten geliyor.

bütünü fakirleşmeyecek miydi? Belki böylesi bir çeşitliliği korumak için bireylerin kurban edilmesi utanç vericidir. Ama buradaki bütün mesele bunun toplum olarak ödediğimiz bir bedel olmasıdır." Size hatırlatma zorunluluğunu hissediyorum ki, bu bedeli biz değil *onlar* ödüyor.

Bu konu, 1972'de ABD Yüksek Mahkemesi'nin, ebeveynlerin dini sebeplerle çocuklarını okuldan almalarıyla ilgili, Wisconsin ile Yoder'in birbirlerine karşı olduğu bir emsal davayı ele almasıyla kamuoyunun önüne geldi. Amish insanları ABD'nin çeşitli yerlerinde kapalı topluluklar halinde yaşarlar, çoğunlukla Almancanın Pensilvanya Almancası adı verilen eski bir lehçesini konuşurlar ve çeşitli ölçülerde olmak üzere, elektrikten, içten yanmalı motorlardan, düğmelerden ve modern hayatın kendini gösterdiği diğer şeylerden kaçınırlar. Gerçekten de on yedinci yüzyıl yaşamı adasında, günümüzün gözlerine gösteri gibi gelen çekici biçimde eski ve hoş bir şeyler bulunur. İnsan çeşitliliğinin zenginleştirilmesi yararına onu korumaya değmez mi? Ve onu korumanın tek yolu Amishlere çocuklarını kendi yollarıyla eğitmeleri için izin vermek ve onları modernliğin bozucu etkisinden korumaktır. Fakat kesinlikle şunu sormak isteriz: çocukların kendilerinin de bu konuda söz sahibi olmaları gerekmez mi?

1972 yılında Wisconsin eyaletindeki bazı Amish aileler çocuklarını liseden aldıklarında Yüksek Mahkeme'den konuyla ilgili karar vermesi istendi. Çocukların belli bir yaştan sonra okuması (özellikle de eğitim bilimselse) fikri Amishlerin dini değerlerine aykırıydı. Wisconsin eyaleti, çocukları eğitim hakkından mahrum bıraktıkları iddiasıyla ebeveynleri mahkemeye çıkarttı. Olay, yargının çeşitli aşamalarından geçtikten sonra sonuçta ABD Yüksek Mahkemesi'ne ulaştı ve karar altıya karşı bir oyla ebeveynlerin lehine çıktı.[142] Mahkeme başkanı Warren Burger'in yazdığı çoğunluk görüşü şunları içeriyordu: "Kayıtların gösterdiği üzere, Amishlerin çocuklarının 16 yaşına kadar zorunlu okul eğitimi, bugünkü haliyle var olan Amish topluluğunun ve dini uygulamasının baltalanması açısından beraberinde çok gerçek bir tehlike barındırır; ya inançlarını terk edip toplumun geneli içinde asimile olacaklar ya da daha hoşgörülü bir bölgeye göç etmeye zorlanacaklardır."

Yargıç William O. Douglas'ın azınlık fikri, çocukların kendilerine danışılmasının gerekli olduğu şeklindeydi. Gerçekten de eğitimlerini yarıda bırakmak istiyorlar mıydı? Aslında gerçekten de Amish bölgesinde kalmak istiyorlar mıydı? Nicholas Humphrey daha ileri gitmiş olurdu.

Çocukların fikri alınmış ve Amish bölgesinde kalma şeklinde bir tercih belirtmiş bile olsalar, eğitilmiş ve olası seçenekler hakkında bilgilendirilmiş olsalardı böyle yapmış olacaklarını varsayabilir miydik? Eğer bu mantıklı olsaydı, onların dışındaki dünyada bulunan genç insanların kendi yararları için Amishlere katılmalarının örneklerinin olması gerekmez miydi? Yargıç Douglas hafifçe farklı bir yönde ilerledi. Çocuklarını eğitimden mahrum bırakma konusunda ne kadar ileri gideceklerine karar verme konusunda, ebeveynlerin *dini* görüşlerine özel bir statü tanımak için hiçbir neden görmedi. Eğer din bir muafiyet sebebiyse, aynı zamanda kısıtlayıcı laik inançların da olmaması gerekmez miydi?

Yüksek mahkemenin çoğunluğu, toplumumuzdaki varlıkları tartışmalı biçimde toplumu zenginleştiren manastır yaşamı emirlerinin pozitif değerleri ile aynı yöndeydi. Fakat Humphrey'in ortaya koyduğu gibi çok önemli bir fark var. Keşişler manastır hayatı için kendi iradeleriyle gönüllü olurlar. Amish çocukları hiçbir zaman Amish olmak için gönüllü olmadılar; onun içinde doğmuşlardı ve başka seçenekleri olmamıştı.

Herhangi birisini özellikle de çocukları, "çeşitlilik" ve dinsel gelenek farklılıklarının korunması isimli sunakta kurban etmekle ilgili, insanlık dışı olduğu kadar nefes kesici şekilde küçümseyen bir şeyler de vardır. Geri kalan bizler arabalarımızla ve bilgisayarlarımızla, aşılarımızla ve antibiyotiklerimizle mutluyuz. Fakat siz antika insanlar, kafanızdaki başlıklarla ve garip pantolonlarınızla, çocuksu atlı arabalarınızla, tarihi lehçenizle ve ortak kullandığınız helalarınızla hayatlarımızı zenginleştiriyorsunuz. Tabi ki çocuklarınızı kendinizle birlikte on yedinci yüzyıl zaman tünelinizde tutsak etmenize izin verilmelidir aksi halde bizler telafisi olmayan bazı şeyleri yani insan kültürünün muhteşem çeşitliliğinin bir parçasını kaybederiz. Küçük bir parçam bunda bir mantık bulabilir fakat büyük kısmımın gerçekten midesi bulandı.

Bir Eğitim Skandalı

Ülkemin başbakanı olan Tony Blair, Avam Kamarasında kendisine milletvekili Jenny Tonge tarafından, İncilsel yaradılışçılığı (İngiltere'de neredeyse türünün tek örneği olacak şekilde) öğreten İngiltere'nin kuzey doğusundaki bir okula devletin yaptığı para yardımının nedeni sorulduğunda "çeşitlilik" kavramına başvurdu. Bay Blair, bu konudaki kaygılar, "uygun bir şekilde elde edebileceğimiz en çeşitli okul sistemine" sahip olmamıza engel olursa talihsizlik olur diye cevapladı.[143] Sorgulama konusu okul olan Gateshead'deki Emmanuel Koleji, Blair hükümetinin

gururlu girişimi olan "şehir akademilerinin" uygulamalarından birisidir. Zengin hayırseverler, görece düşük miktarda paralar vermeleri için teşvik edildiler (Emmanuel olayında 2 milyon pound) ki bu miktar para, daha yüksek bir miktarda devlet parasını satın alıyordu (okul için 20 milyon pound artı sonsuza kadar işletme masrafları ve maaşlar) ve hayırseverin verdiği para aynı zamanda okulun değerler sistemini kontrol altına alma, okul yönetiminin büyük bir miktarını atama, öğrencileri okuldan atma veya istenilen öğrenciyi okula alma ve diğer birçok hakkı satın alıyordu.

Emmanuel'in yüzde 10'luk bağışçısı, kendisine verilmiş olmasını dilediği eğitimi günümüzün çocuklarına vermek için hoş bir özlemi ve kişisel dini inançlarını onlara kazımak şeklinde hoş olmayan bir arzusu olan, varlıklı araba satıcısı Sör Peter Vardy'dir.[1] Vardy maalesef, bir zamanlar Emmanuel'in müdürlüğünü yapmış ve şu anda da bütün Vardy okulları birliğinin başkanı olan Nigel McQuoid'in önderliğini yaptığı, Amerika'dan ilham almış aşırı dinci öğretmenler grubuna bulaşmıştır. McQuoid'in bilimsel anlayış seviyesi, dünyanın on bin yıldan genç olduğu şeklindeki inancından ve aynı zamanda şu sözünden anlaşılabilir: "Fakat sadece bir patlamadan evrildiğimizi düşünmek ve bir zamanlar maymun olduğumuzu da, işte bu insan vücudunun karmaşıklığına bakılınca inanılmaz gözükür... Eğer çocuklara hayatlarının bir amacı olmadığını anlatırsanız, yani sadece kimyasal bir mutasyon olduklarını söylerseniz bu onların kendilerine saygılarını oluşturmaz."[144]

Hiçbir bilimci şimdiye kadar bir çocuğun "kimyasal mutasyon" olduğunu iddia etmemiştir. Bu ifadenin böylesi bir anlamda kullanılması kör cahil bir saçmalıktır ve 18 Nisan 2006 tarihli *Guardian* gazetesine göre "evrim hakkındaki bilimsel kanıtlara itiraz eden" Hackney'deki Hıristiyan Hayat Şehri kilisesinin lideri "Piskopos" Wayne Malcolm'un açıklamalarıyla eşdeğerdir. Malcolm'un karşı çıktığı kanıtı anlama şekli şu ifadesinden çıkarılabilir: "Gelişimin ara kademelerinin fosillerinde açık bir şekilde eksiklik bulunur. Eğer bir kurbağa maymuna dönüştüyse, birçok kurbaymunlarınız olması gerekmez miydi?"

Evet, bilim bay McQuoid'in de konusu değil ve bu yüzden adil olarak onun yerine onun bilim önderi olan Stephen Layfield'e dönelim. 21 Eyül 2001'de bay Layfield Emmanuel Kolejinde "Bilim Öğretimi: Bir İncilsel Bakış Açısı" üzerine konuşma yaptı. Konuşma metni bir Hıristiyan web sitesinde (www.christian.org.uk) yayınlandı. Fakat şimdi onu orada bu-

1 Sör Peter Vardy, "her evanjelistin yüreğinin bir yerinde bir araba satıcısının mahvolması yatar" diye yazdığında çok şiirselleşmişti.

lamazsınız. 18 Mart 2002 tarihli *Daily Telegraph* gazetesinde konuşma metnini eleştirel inceleme konusu yaptığım bir makaleyle metne dikkat çekmemden bir gün sonra, Hıristiyan Enstitüsü konuşma metnini kaldırdı.[145] Ancak herhangi bir şeyi İnternetten kalıcı olarak silmek zordur. Arama motorları, hızlarını kısmen bilgiyi hafızalarında depolamalarına borçludurlar ve bu depolamalar kaçınılmaz olarak orijinalleri silinmiş olsa bile bir süre daha kalırlar. Uyanık bir İngiliz gazeteci olan Andrew Brown yani *Independent* gazetesinin ilk dini işler muhabiri, gecikmeksizin Layfield konuşmasının yerini saptadı, Google önbelleğinden indirdi ve silinmeye karşı güvende olacağı kendi web sitesinde www.darwinwars.com/lunatic/liars/layfield.html adresine yükledi. Sayfa bağlantısı için Brown tarafından seçilen İngilizce kelimelerin[1] kendi içlerinde okunmalarının eğlenceli olduğunu fark edeceksiniz. Ancak, konuşma metninin kendisinin içeriğine göz attığımızda bu eğlendirici özelliklerini yitirirler.

Aklıma gelmişken, meraklı bir okur Emmanuel Koleji'ne yazıp metni web sayfasından neden kaldırdıklarını sorunca okuldan, tekrar Andrew Brown tarafından kaydedilmiş olan aşağıdaki samimiyetsiz cevabı aldı:

> Emmanuel Koleji okullarda yaradılışın öğretilmesi konusunda tartışmanın merkezi olmuştur. Uygulama seviyesinde Emmanuel Koleji medyadan gelen muazzam miktarda soruyla karşı karşıya kalmıştır. Bu Kolejin Müdürünün ve üst düzey yöneticilerinin oldukça yüksek miktarda zamanını gerektirmiştir. Bütün bu insanların yapmaları gereken başka işleri de bulunmaktadır. Onlara yardımcı olmak için Stephen Layfield'in konuşmasını web sitemizden geçici olarak kaldırdık.

Tabi ki, okul yetkilileri yaradılış öğretimi konusundaki duruşları gazetecilere açıklamak için pekala çok meşgul olmuş olabilirlerdi. Fakat öyleyse, tam olarak bu açıklamayı yapan ve gazetecileri ona yönlendirerek kendilerine büyük miktarda zaman kazandıracak bir konuşma metnini web sitelerinden kaldırmak niye? Hayır, bilim başkanlarının konuşmasını kaldırdılar çünkü gizlemeleri gereken bir şey olduğunu fark ettiler. Takip eden paragraf konuşmanın başından alınmıştır:

1 *-ed.not.* URL yi Türkçeye çevirirsek http://www.darwinsavaşları.com/delice/yalancılar/layfield.html

> Öyleyse en baştan belirtelim ki, Francis Bacon tarafından 17. yüzyılda belki de yanlışlıkla popülerleştirilen, içinde gerçeğin bulunabileceği "İki Ayrı Kitap" (yani doğanın kitabı ve kutsal kitap) görüşünü reddediyoruz. Onun yerine kutsal kitabın sayfalarında Tanrının güvenilir ve yanlışsız olarak konuştuğu şeklindeki yalın önermenin arkasında dimdik duruyoruz. Bu iddia görünüşte ne kadar kırılgan, eski moda veya safça görünürse görünsün, (özellikle de inançsız, TV sarhoşu modern kültüre,) emin olabiliriz ki başlamak ve üzerine inşa etmek için mümkün olabilecek en kuvvetli temel kadar kuvvetlidir.

Kendinizi çimdiklemeye devam etmelisiniz. Düş görmüyorsunuz. Bu Alabama'daki bir çadırdaki herhangi bir vaiz değil, İngiltere hükümetinin para akıttığı ve Tony Blair'in gururu ve neşesi olan bir okulun *bilim* başkanı. Kendisi dindar bir Hıristiyan olan Bay Blair, 2004'de Vardy okul filosuna son eklenen okullardan bir tanesinin törenle açılışını gerçekleştirmiştir.[146] Çeşitlilik bir erdem olabilir fakat buradaki aklını kaçıran bir çeşitliliktir.

Layfield, bilim ile kutsal yazılar arasındaki karşılaştırmayı ayrıntılarıyla listeleyerek ilerler ve her nerede bir çelişki olduğu gözüküyorsa orada kutsal yazıların tercih edilmesi gerektiği sonucuna varır. Artık yerbilimin ulusal öğretim programında yer aldığını belirten Layfield der ki "Kendilerine bu dersler dizisi verilen herkesin, Whitecomb ve Morris'in Tufan jeolojisini okumaları özellikle sağduyulu görünecektir." Evet "Tufan jeolojisi" ne olduğunu düşünüyorsanız o anlama gelir. Burada Nuh'un Gemisinden bahsediyoruz. Nuh'un Gemisi! Ve çocuklar Afrika ile Güney Amerika'nın bir zamanlar bitişik olduğu ve birbirlerinden parmak tırnaklarının büyüdüğü hızla uzaklaştıkları gibi heyecan verici bir gerçeği öğrenmek yerine bunu okuyacaklar. İşte Layfield'den (bilim başkanından) gerçek yerbilimsel kanıta göre meydana gelmesi yüz milyonlarca yıl alan bir fenomenin hızlı ve daha yeni bir tarihte gerçekleşmesinin kaynağı olarak Nuh tufanını gösterdiği daha fazla söz:

> Büyük jeofiziksel paradigmamız içinde Yaradılış 6-10'da belirtilen dünya çapındaki tufanın tarihsel gerçekliğini kabul etmeliyiz. Eğer İncilsel öykü güvenilir ve listelenmiş şecereler (örneğin Yaradılış 5; 1 Günlükler 1; Matta 1 ve Lukas 3) eksiksizse, bu küresel felaketin görece yakın geç-

> mişte olduğunun hesabına varmalıyız. Etkileri her yerde bol miktarda göze çarpar. Belli başlı kanıtlar, fosil dolu tortul kayaçlarda, hidrokarbon yakıtlarının (kömür, petrol ve gaz) yaygın rezervlerinde ve dünya çapındaki nüfus gruplarında böylesi büyük bir tufanın ortak olması gibi "efsanevi" durumda bulunur. Sular yeteri derecede çekilene kadar bir yıl boyunca temsilci yaratıklarla doldurulmuş bir geminin yapılabilir olduğu, John Woodmorrappe gibi bazı isimler tarafından iyi biçimde belgelenmiştir.

Bir yönden bu, Nigel McQuoid veya Piskopos Wayne Malcolm gibi hiçbir şey bilmeyenlerin daha önce alıntılanmış sözlerinden bile daha kötüdür çünkü Layfield bilim eğitimi almıştır. İşte diğer bir hayret verici paragraf:

> Başlangıçta belirttiğimiz gibi, Hıristiyanlar, çok iyi gerekçeyle, Eski ve Yeni Ahit kutsal kitaplarını ne inanacağımız konusunda güvenilir bir rehber olarak sayarlar. Onlar yalnızca dinsel belgeler değildirler. Dünyanın tarihi hakkında tehlikeli bir şekilde göz ardı ettiğimiz gerçek bilgileri bize verirler.

Kutsal kitapların yerbilimsel tarihin kesin tarihini sunduğunun ima edilmesi herhangi bir saygın ilahiyatçıyı irkiltecektir. Arkadaşım Oxford Piskoposu olan Richard Harries ve ben, birlikte Tony Blair'e bir ortak mektup yazdık ve onu sekiz piskoposa ve dokuz üst düzey bilimciye imzalattık.[147] Bu dokuz bilimci arasında, Tony Blair'in baş bilim danışmanı (sonradan Kraliyet Akademisi başkanlığı da yaptı), Kraliyet Akademisinin biyoloji ve fizik sekreterleri, Kraliyet Astronomu (şimdi Kraliyet Akademisi başkanı), Doğa Tarihi Müzesi başkanı ve belki de İngiltere'nin en saygın kişisi olan Sör David Attenborough da bulunur. Piskoposlar, bir Katolik ve yedi Anglikan piskopostan oluşuyordu: İngiltere'nin her yerinden üst düzey dini liderlerdiler. Başbakanın ofisinden üstünkörü ve yetersiz bir cevap aldık, okulun iyi sınav sonuçlarına ve resmi okul denetleme ajansı olan OFSTED'in olumlu raporuna değiniyordu. Görünen o ki, bilim başkanının evrenin köpeğin evcilleştirilmesinden sonra başladığını öğrettiği bir okula OFSTED müfettişleri saçma sapan bir rapor veriyorsa, müfettişlerin standartlarında mini mini bir yanlış olabileceği Bay Blair'in aklına gelmemişti.

Belki de Stephen Layfield'in konuşmasının en rahatsız edici kısmı, "Ne yapılabilir?" başlıklı sonuç bölümüydü. Burada, aşırı dinci Hıristiyanlığı bilim sınıflarına sokmayı arzulayan öğretmenlerce uygulanacak taktikleri ele alıyordu. Örneğin, bilim öğretmenlerinin şöyle yapmasını tavsiye ediyordu:

> Bir ders kitabı, sınav sorusu veya misafir konuşmacı tarafından ne zaman evrimci/yaşlı dünya paradigması (milyarlarca yıl yaşında olduğu) açık bir şekilde dile getirilse veya ima edilse bilim öğretmenleri buna dikkat etmeli ve kibar biçimde ifadenin yanılabilirliğine işaret etmelidir. Mümkün olan her yerde, aynı verinin (her zaman daha iyi olan) alternatif İncilsel açıklamasını vermeliyiz. Sırası geldiğinde Fizik, Kimya ve Biyoloji'nin her birinden örneklere bakmalıyız.

Layfield'in konferans konuşmasının kalanı propaganda kitabından fazlası değildir ve ulusal eğitim programının ana hatlarının içinde kalarak kanıta dayalı bilim eğitimini yıkarak, yerine kutsal kitapları koymayı arzulayan dindar biyoloji, kimya ve fizik öğretmenleri için bir kaynaktır.

15 Nisan 2006'da, BBC'nin en deneyimli haber sunucularından birisi olan James Naughtie, Sör Peter Vardy ile radyoda söyleşi yaptı. Söyleşinin ana konusu, Vardy tarafından reddedilen iddialar hakkında bir polis soruşturmasıydı ve iddialara göre Blair hükümeti tarafından zengin insanlara şehir akademileri planına katılmaları için şövalyelik ve soyluluk dağıtılması şeklinde rüşvet verilmişti. Naughtie, aynı zamanda Vardy'ye yaradılış konusunu da sordu ve Vardy kesin olarak Emmanuel okulunun genç Dünya yaradılışçılığını öğrencilerine öğrettiğini reddetti. Emmanuel mezunlarından biri olan Peter French, aynı kesinlikte[148] "Bize dünyanın 8.000 yaşında olduğu öğretildi" şeklinde ifade verdi.[1] Burada kim doğruyu söylüyor? Evet, bilmiyoruz, fakat Layfield'in konferans konuşması bilim öğretimi konusundaki politikasını oldukça güzel ortaya seriyor. Vardy, Layfield'in oldukça belirgin bildirisini hiç okumamış mıydı? Kendi bilim başkanının ne işler çevirdiğini gerçekten bilmiyor muydu? Peter Vardy servetini kullanılmış arabalar satarak edindi. Ondan araba alır mıydınız? Ve Tony Blair gibi ona bir okulu değerinin yüzde 10'u fiyatına satar mıydınız ve bir de üstüne bütün işletme masrafla-

1 Bu sözlerin yanlışlığını belirtmek için bir örnek verelim. Bu sözler New York ile San Francisco'nun arasının 650 metre olmasına benzer.

rını karşılamayı önerir miydiniz? Blair'e merhametli davranalım ve en azından onun Layfield'in konuşmasını okumamış olduğunu varsayalım. Ama sanırım şimdi ilgisinin buna çekilebileceğini ummak fazla olur.

Okul müdürü McQuoid, kesinlikle okulunun açık fikirliliği olarak gördüğü şeyi anlatarak bir savunma sundu ki taşıdığı kendini beğenmiş küçümseme açısından bu savunma olağanüstüdür:

> ... buradaki şeyin neye benzediğiyle ilgili verebileceğim en iyi örnek, verdiğim lise son sınıfı felsefe dersidir. Shaquille orada oturuyordu ve şöyle dedi: "Kuran hatasız ve doğrudur." Ve yerinde oturan Clare "Hayır, İncil doğrudur" dedi. Böylece söylemiş oldukları şeyler arasındaki benzerlikleri ve farklı fikirde oldukları noktaları konuştuk. Ve ikisinin birden doğru olamayacağı konusunda uzlaştık. Ve en sonunda dedim ki "Üzgünüm Shaquille sen yanlışsın, doğru olan İncil'dir." Ve o da "Üzgünüm Bay McQuoid, siz yanlışsınız ve doğru olan Kuran" dedi. Ve sonucunda öğle yemeğine çıktık ve tartışmayı oraya taşıdık. İşte istediğimiz şey budur. Çocukların neden inandıklarını ve neye inandıklarını bilmelerini ve inandıklarını savunmalarını istiyoruz. [149]

Ne sevimli bir sahne! Shaquille ve Clare, görüşlerini kuvvetle tartışarak ve birbiriyle uyuşmayan inançlarını savunarak birlikte öğle yemeğine gittiler. Fakat bu gerçekten de o kadar sevimli midir? Bunun yerine bu aslında McQuoid'in çizdiği içler acısı bir resim değil midir? Her şeyden öte, Shaquille ve Clare iddialarını hangi temel üzerine oturtmuşlardı? Bu kuvvetli ve yapıcı tartışmada her biri hangi ikna edici kanıtları ortaya atabildi? Clare ve Shaquille sadece kendi kutsal kitaplarının üstün olduğunu ve bundan ötesinin olmadığını iddia ettiler. Görünen o ki bu söyledikleri tek şeydi ve aslında bu size gerçeğin kanıtlardan değil kutsal kitaptan geldiği öğretilmişse *söyleyebileceğinizin* tamamıdır. Clare ve Shaquille ve arkadaşları eğitilmemekteydiler. Okulları tarafından yüzüstü bırakılmışlardı ve okul müdürleri bedenlerini değilse de zihinlerini suiistimal etmekteydi.

BİLİNÇİ TEKRAR YÜKSELTME

Ve şimdi burada bir başka sevimli tablo. Günlük yazı yazdığım gazete olan *Independent*, Noel zamanında mevsime özgü bir resim arıyordu ve bütün inançları kucaklayan kalp ısıtıcı bir tanesini İsa'nın doğumu ile ilgili oynanan okul oyunlarından birinde buldu. Üç Bilge Adam isimli oyun, gazete başlığının ışıltılı bir şekilde söylediği gibi, hepsi dört yaşında olan, Shadbreet (bir Sih), Müşerref (bir Müslüman) ve Adele (bir Hıristiyan) tarafından oynanıyordu.

Sevimli mi? Kalp ısıtan mı? Hayır değil, hiçbiri değil; gülünç derecede garip. Herhangi bir normal insan, dört yaşındaki çocukları ebeveynlerinin kozmik ve dini görüşleriyle etiketlemeyi nasıl doğru bulabilir? Bunu anlamak için, benzer bir fotoğraf hayal edin ve başlığı şöyle değiştirilmiş olsun: "hepsi dört yaşında olan, Shadbreet (bir Keynesçi), Müşerref (bir Parasalcı) ve Adele (bir Marksist)." Bu, karşı çıkanların öfkeli mektuplarına yol açmaya aday olmaz mıydı? Kesinlikle olurdu. Oysa, dinin garip bir şekilde ayrıcalıklı konumu dolayısıyla, ne bu olayda, ne de benzer herhangi bir olayda hiçbir zaman bir cızırtı bile duyulmadı. Eğer başlıkta şöyle yazsaydı "hepsi dört yaşında olan, Shadbreet (bir Ateist), Müşerref (bir Bilinemezci) ve Adele (bir Laik Hümanist)" ortaya çıkacak yaygarayı hayal edin sadece. Ebeveynlerin çocuklarını yetiştirmeye uygun olup olmadıklarının aslında araştırılması gerekmez mi? Devlet ile kilise arasında anayasal bir ayrılığa sahip olmadığımız İngiltere'de ateist ebeveynler genellikle suyun akışına kendilerini bırakırlar ve okulların, kültürde hangi din hakimse onu çocuklarına öğretmelerine izin verirler. "The-Brights.net" (eşcinsellerin kendilerini başarıyla "gay" olarak yeniden adlandırmasıyla aynı yolla ateistleri "Aydınlar" olarak adlandırmaya çalışan bir Amerikan girişiminin web sitesi) kaydolacak çocuklar için titiz kurallar uygular: "Aydın olma kararı çocuğa ait olmalıdır. Kendisine Aydın olmasının zorunlu veya gerekli olduğu söylenmiş bir genç, bir Aydın OLAMAZ." Bir kilisenin ya da caminin böylesi bir kendini reddeden kural öne süreceğini aklınızın köşesinden bile geçirebiliyor musunuz? Fakat böyle yapmaya zorlanmaları gerekmez miydi? Aklıma gelmişken, Aydınlara kaydoldum, kısmen böylesi bir kelimenin memetik olarak dile eklenilebilip eklenilemeyeceği hakkında gerçekten meraklandığım için. "Gay" dönüşümünün kasten mi düzenlendiğini yoksa kendiliğinden mi olduğunu bilmiyorum ve bilmek isterdim.[150] "Kendini beğenmiş" olarak damgalanmaktan korkan bazı ateistlerin kızgın bir şekilde kınadığı Aydınlar kampanyası sarsın-

tılı bir başlangıç yaptı. Şans eseri Gay Onuru hareketi bu tip bir yanlış alçak gönüllülükten zarar görmedi ki bu onun başarılı olmasının sebebi olabilir

Daha önceki bir bölümde, feministlerin "iyi niyetli insanlar" yerine "iyi niyetli adamlar" gibi bir ifade duyduğumuzda irkilmemizi sağlamaktaki başarılarıyla başlayarak "bilinçlenme" temasını genellemiştim. Burada bilinci başka bir yoldan arttırmak istiyorum. Ufak bir çocuğun özel bir dine veya bir başkasına ait olmakla etiketlendiğini duyduğumuzda hepimizin irkilmemizin gerektiğini düşünüyorum. Ufak çocuklar, evrenin, hayatın veya ahlak standartlarının kökeni hakkındaki görüşlerine karar verebilmek için çok küçüktürler. "Hıristiyan çocuk" veya "Müslüman çocuk" ifadesi, karatahtaya sürten tırnak gibi sinir bozucu olmalıdır.

İşte, İrlanda radyo istasyonu KPFT-FM'in 3 Eylül 2001'de verdiği haber:

> Katolik kız öğrenciler, Kuzey Belfast'taki Ardoyne Road'da bulunan Kutsal Haç Kız İlkokulu'na girmeye kalkıştıklarında Kraliyetçilerin protestolarıyla karşılaştılar. Kraliyet Ulster Polisi (İrlanda polisi) memurları ve Britanya ordusu askerleri, okulu kuşatmaya kalkışan protestocuları uzaklaştırmak zorunda kaldı. Çocukların protestocuları geçip okula girebilmeleri için barikatlar kuruldu. Bazıları dört yaş kadar ufak bir yaşta olan çocuklar ebeveynlerinin eşliğinde okula girerken Kraliyetçiler yuhaladılar ve hizipçi küfürler ettiler. Çocuklar ve ebeveynleri okulun ön kapısından içeri girerken Kraliyetçiler şişe ve taş fırlattılar.

Herhangi bir iyi kalpli insan doğal olarak bu talihsiz kız öğrencilerin giydikleri ateşten gömlek için irkilecektir. Ben onları "Katolik kız öğrenciler" olarak etiketleme fikri karşısında da irkilmemizi teşvik etmeye çalışıyorum. ("Kraliyetçiler" bölüm 1'de dikkat çektiğim üzere Protestanlar için samimiyetsiz Kuzey İrlanda örtmecesidir, tıpkı "Milliyetçilerin" Katolikler için bir örtmece olduğu gibi. Çocukları "Katolikler" veya "Protestanlar" olarak etiketlemekten çekinmeyen insanlar, aynı etiketleri, bunun için çok daha uygun olacak teröristlere ve çetelere yapıştırmakta tereddüt ederler.)

Toplumumuz, dindar olmayan kesim de dahil olmak üzere, minicik çocukların beyinlerinin ebeveynlerinin dinleriyle yıkanmasının

ve yüzlerine "Katolik çocuk", "Protestan çocuk", "Müslüman çocuk" ve benzeri etiketleri yapıştırmanın normal olduğu gibi akıl almaz bir fikri kabullenmiştir (buna rağmen benzer başka hiçbir etiket yoktur: muhafazakar çocuk yoktur, liberal çocuk yoktur, Cumhuriyetçi çocuk yoktur, Demokrat çocuk yoktur). Lütfen ve lütfen bu konu hakkında bilincinizi yükseltin ve bunun gerçekleştiğini duyduğunuz her zaman kıyameti koparın. Bir çocuk Hıristiyan çocuk değildir, Müslüman çocuk değildir, Hıristiyan ebeveynlerin ya da Müslüman ebeveynlerin çocuğudur. Bu arada bu sondaki terminoloji çocukların kendileri için mükemmel bir bilinç yükseltici olacaktır. Kendisine "Müslüman ebeveynlerin çocuğu" olduğu söylenmiş bir çocuk, hemen yeterince büyüdüğünde dinin seçeceği (veya reddedeceği) bir şey olduğunu anlayacaktır.

Dinlerin karşılaştırılmalı olarak öğretilmesinin eğitimsel yararlarının olması iyi bir örnektir. Kesin olarak benim ilk kuşkularım, yaklaşık dokuz yaşımdayken, içinde büyütülmekte olduğum Hıristiyanlık dininin, birbirleriyle uyuşmayan birçok inanç sisteminden yalnızca birisi olduğu şeklinde aldığım (okulda değil ailemin verdiği) dersle uyandı. Din savunucuları bunu fark ederler ve sıklıkla bu onları korkutur. Şu bahsettiğim *Independent* gazetesindeki İsa'nın doğumuyla ilgili tiyatro oyunu haberinden sonra, editöre dört yaşındaki çocukların dini etiketlerle etiketlenmeleri hakkında tek bir şikayet mektubu bile gelmedi. Gelen tek olumsuz mektup "Gerçek Eğitim İçin Mücadele"den geldi. Sözcüsü olan Nick Seaton çok inançlı eğitimin tehlikeli olduğunu söyledi çünkü "Bugünlerde çocuklara bütün inançların eşit değere sahip olduğu öğretiliyor ki bu da kendilerininkinin hiçbir özel değeri olmadığı anlamına geliyor." Evet, aslında tam olarak taşıdığı anlam budur. Bu sözcü pekala endişelenmelidir. Başka bir olayda aynı kişi şöyle konuştu: "Bütün inançları eşit derecede geçerli olarak sunmak yanlıştır. Herkes kendi inancının diğerlerinden üstün olduğunu düşünme hakkına sahiptir; İster Hindu olsunlar, ister Yahudi, Müslüman veya Hıristiyan: aksi takdirde inanca sahip olmanın ne anlamı vardır ki?"[151]

Gerçekten ne anlamı vardır? Ve ne kadar net bir saçmalık bu! Bu inançlar birbirleriyle bağdaşmazlar. Başka türlü kendi inancınızın üstün olduğunu düşünmenizin ne anlamı olur? Bu yüzden çoğu "diğerlerinden üstün" olamaz. Çocukların farklı inançları öğrenmelerine izin verin, birbirleriyle olan uyumsuzluklarını fark etmelerine izin verin ve bu uyumsuzluğun sonuçlarıyla ilgili kendi kararlarını vermeleri için onlara izin verin. Herhangi biri uygunsa, bunu gerekli yaşa geldiklerinde kendilerinin seçmelerine izin verelim.

Edebi Kültürün Bir Parçası Olarak Dinsel Eğitim

Eğitimli insanların çoğunluğunun son yıllarda benden daha fazla dine ilgisizlik göstermelerine kabul edeyim ben bile biraz şaşırdım. Veya belki de bu son yıllarda olan bir şey değildir. *Neden Tanrılar Devam Ediyor* isimli özenli kitabında Robert Hinde'ye göre 1954 gibi eski bir tarihte ABD'de yapılan bir kamuoyu anketi şunları göstermiştir: Katoliklerin ve Protestanların dörtte üçü tek bir tane bile Eski Ahit peygamberini söyleyemiyor. Üçte ikisinden fazlası Dağdaki Vaaz'ı kimin verdiğini bilmiyor. Önemli miktarda kişi Musa'nın, İsa'nın on iki havarisinden biri olduğunu düşünüyor. Tekrar etmek gerekirse bu ABD'de, yani gelişmiş dünyanın diğer kısımlarından çarpıcı biçimde daha dindar olan bir yerde yapılan bir araştırmaydı.

1611 tarihli Kral James İncili (Resmi Versiyon), kendi çapında seçkin edebi değeri olan bölümler içermektedir, örneğin Ezgiler Ezgisi ve görkemli Zebur gibi (bana söylenildiğine göre İbranice orijinalinde de oldukça iyiymiş). Ancak, İngilizce İncil'in eğitimimizin bir parçası olmasının gerekmesinin ana nedeni, edebi kültür için önemli bir kaynakça olmasından ileri gelir. Aynısı Yunan ve Roma tanrılarının efsaneleri için de geçerlidir ve onları öğrenirken bizden onlara inanmamız istenmez. İşte İncil'den gelen veya İncil'den esinlenen ve muhteşem şiirlerden basmakalıp klişelere, atasözlerinden dedikodulara kadar İngiliz edebiyatı veya konuşma dilinde yaygınlık gösteren ifade ve cümlelerin kısa bir listesi:

Bol meyve verin ve çoğalın • Cennetin doğusu • Adem'in kaburga kemiği • Kardeşimin bekçisi miyim? • Kabil'in laneti • Nuh'un büyükbabası kadar yaşlı • Bir yemeklik çorba • Doğuştan kazanılan hakkını sattı • Yakubun merdiveni • Birçok renkli ceket • Yabancı topraklarda • Gazze'deki kör • Kırsalın şişkosu • Şişmanlatılmış buzağı • Yabancı topraklardaki yabancı • Yanan ama yok olmayan çalı • Süt ve balda yüzen bir toprak • Halkımın gitmesine izin ver • Et kapları • Günahının seni bulacağına emin ol • Gözünün elması • Kendi yollarındaki yıldızlar • Muhteşem tabaktaki yağ • Medyen'in ev sahipleri • Slogan • Güçten nezaket doğar • Filistin • Kalbinin götürdüğü yere giden adam • Davut ve Yonatan gibi arkadaş • Kadı-

nın sevgisinin aktarılması • Güçlüler nasıl yıkıldı? • Dişi Kuzu • Şeytanın adamı • Ahlaksız kadın • Saba kraliçesi • Süleyman'ın bilgeliği • Yarısı bana anlatılmadı • Beline sarılmış • Rasgele yay çekmek • Sahte arkadaşlar • Eyüp sabrı • Kıl payı kurtuldum • Bilgeliğin değerine paha biçilemez • Leviathan • Tembel olacağına karıncayı takip et, ne yaptığına bak ve onu örnek al • İyi eğitim ceza ve disiplin gerektirir • Az konuş öz konuş • Küçük tilkiler • Aslan ininde bir Danyal • Sodom ve Gomora • İnsan sadece ekmekle yaşayamaz • Diğer yanağını çevir • Kuzu postundaki kurt • Eski şişedeki yeni şarap • Ayağının tozunu silkele • Benimle olmayan bana karşıdır • Hırsız ini • Şabat günü insanlar içindir, insanlar Şabat için değil • Gazap üzümleri • Kayıp koyun • Tüm kötülüklerin anası • Haklının da haksızın da üzerine yağan yağmur

Tüm bu deyim, ifade ve klişeler doğrudan doğruya Kral James Resmi Versiyon İncil'inden gelir. İncil cehaleti kişinin İngiliz edebiyatının değerini anlamasını kesinlikle zayıflatmaz mı? Ve sadece ciddi edebiyatla da kalmaz. Lord Justice Bowen'in şu dörtlüğü ustalıklı bir şekilde esprilidir:

Haklının da üzerine yağıyor yağmur
Haksızın da
Ama haklının üzerine daha çok yağıyor yağmur,
Çünkü haksızın elinde haklının şemsiyesi var.

Fakat burada Matta 5: 45'e yapılan atfı anlayamazsanız alacağınız zevk düşer ("Öyle ki, göklerdeki Babanız'ın oğulları olasınız. Çünkü O, güneşini hem kötülerin hem iyilerin üzerine doğdurur; yağmurunu hem doğruların hem eğrilerin üzerine yağdırır"). Ve *My Fair Lady*'deki Eliza Dolittle'ın fantezilerindeki güzel nokta Vaftizci Yahya'nın sonundan habersiz herkesin gözünden kaçacaktır:

Nezaketle "teşekkürler Kralım, teşekkürler" derim
Ama tek istediğim Enry Iggins'ın "başı" benim.

Bana göre İngilizce dilinde en güzel hafif komedilerin yazarı P.G.Wodehouse'dur ve bahse girerim ki verdiğim İncilsel ifadelerin tü-

münün yarısı onun sayfalarında laf çarptırma şeklinde bulunacaktır. (Ancak bir Google araması hepsini bulmayacaktır. "Teyze ve Miskin" hikayesinin Özdeyişler 6: 6'dan türeyişini kaçıracaktır.) Woodhouse'un kitapları, vermiş olduğum listede bulunmayan ve dile deyimler ve özdeyişler olarak katılmamış diğer İncilsel ifadeler açısından da zengindir. Bertie Wooster'in berbat bir içki sersemliğiyle kalkmanın neye benzediğini canlandırmasını dinleyin: "Aşağılık bir adamın kafama şişler sapladığını rüyamda görüyordum: sıradan şişler değil, Eber'in karısı olan Yael'in kullandığı gibi kızgın olanlardan." Bertie, kazandığı tek eğitsel başarıdan son derece gururluydu: bir zamanlar İncil bilgisi için kazandığı ödülden.

İngilizce komik metinler için geçerli olanlar, ciddi edebiyat için daha açık biçimde geçerlidir. Naseeb Shaheen'in, Shakespeare'nin çalışmalarında bin üç yüzden fazla İncilsel alıntının yapıldığı şeklindeki hesabından yaygın bir şekilde bahsedilir ve bu oldukça inandırıcıdır.[152] Virginia eyaletindeki Fairfax şehrinde yayınlanan *İncil Okuryazarlığı Raporu* (hiç kuşkusuz kötü şöhretli Templeton Vakfı tarafından finanse edilmiştir) birçok örnek sunar ve İngiliz edebiyatı öğretmenlerinin İncilsel okuryazarlığın kendi konularının değerinin tam olarak anlaşılması için zorunlu olduğu konusunda ezici ittifaklarını aktarır.[153] Kuşkusuz aynısı Fransız, Alman, Rus, İtalyan, İspanyol ve diğer büyük Avrupa edebiyatları için de geçerlidir. Ve Arap ve Hint dilini konuşanlar için, Kuran ve Bhagavat Gita bilgisi muhtemelen edebi miraslarının tam olarak değerini bilmeleri için aynı derecede gereklidir. Son olarak, listeyi toparlama açısından, İskandinav tanrılarını bilmeden Wagner'in değerini eksiksiz anlayamazsınız.

Bu nokta üzerinde gereğinden fazla durmayayım. Ateist dünya görüşünün İncil'i ve diğer kutsal kitapları eğitim dışına itmek için haklı neden sunmadığı konusunda muhtemelen yeteri kadar şeyi, en azından yaşça daha büyük okuyucularımı ikna etmek için söyledim. Ve tabi ki, örneğin Yahudilik, Anglikancılık veya İslam'ın kültürel ve edebi geleneklerine olan duygusal bağlılığımızı sürdürebiliriz ve hatta evlilik ve cenaze gibi dini törenlere, bu geleneklerle tarihsel olarak birlikte giden doğaüstü inançların müşterisi olmadan katılabiliriz. Değerli bir mirastan bağımızı koparmadan Tanrıya olan inancımızdan vazgeçebiliriz.

Bölüm 10

Çok Gerekli Bir Boşluk mu?

Uzak bir galaksiyi 2,5 metrelik bir teleskopla belli belirsiz görmekten veya 100 milyon yaşındaki bir fosili ya da 500.000 yıllık bir taş aleti elinizde tutmaktan veya uzay ve zamanın dar yarığı yani Büyük Kanyon önünde durmaktan veya gözlerini evrenin başlangıcına dikmiş olan ve onları hiç kırpmayan bir bilimciyi dinlemekten daha ruh titretici ne olabilir? İşte bu derin ve kutsal bilimdir.

Michael Shermer

"Bu kitap çok gerekli bir boşluğu doldurur." Bu şaka işe yarar çünkü bundan aynı anda iki zıt anlam çıkarırız. Bu arada bu espriyi icat ettiğimi sanıyordum ama bir de baktım ki gerçekte bütün masumiyetiyle yayıncılar tarafından zaten kullanılmış. "Postyapısalcı hareket üzerine mevcut yazındaki çok gerekli bir boşluğu dolduran" bir kitap için www.kcl.ac.uk/kis/schools/hums/french/pgr/tqr.html adresine bakın. Bu bariz biçimde gereksiz kitabın tamamen Michel Foucault, Roland Barthes, Julia Kristeva ve diğer üst sınıf frankafoncularla alakalı olduğu gözüküyor.

Din çok gerekli bir boşluğu doldurur mu? Beynimizde doldurulmasının gerekli olduğu Tanrı şeklinde bir boşluk olduğu sıklıkla söylenir: Tanrıya (hayali arkadaşa, babaya, büyük biradere, günah çıkartan papaza, sırdaşa) psikolojik olarak ihtiyacımız var ve bu ihtiyaç, tanrı ister var olsun ister olmasın karşılanmalıdır. Fakat tanrı, başka bir şeyle doldursaydık daha iyi olacak bir boşluğu tıka basa doldurmuş olabilir mi? Bilim belki? Sanat? İnsan arkadaşlığı? İnsancılık? Mezardan ötedeki diğer hayatlara itimat etmeyip, gerçek dünyadaki bu hayatı sevmek? Bir doğa (veya büyük böcekbilimci E.O.Wilson'un *Biophilia* olarak adlandırdığı şey) sevgisi?

Dinin insan yaşamının çeşitli zamanlarındaki dört ana rolü yerine getirdiği düşünülmüştür: açıklama, tavsiye, teselli ve ilham. Tarihsel olarak, din varlığımızın nedenini ve kendimizi içinde bulduğumuz evrenin

yapısını açıklamaya can atmıştır. Şimdi bu roldeki yeri artık tamamen bilim tarafından devralınmıştır ve bu konuyu bölüm 4'te ele almıştım. Tavsiye demekle nasıl davranmamız gerektiği konusundaki ahlaki açıklamaları kastediyorum ve bu konuyu 6 ve 7. bölümlerde halletmiştim. Şu ana kadar teselli ve ilhama adil olmadım ve bu bitiş bölümü kısaca bunlarla ilgilenecek. Teselliye bir ön hazırlık olarak, çocukluk olgusu olan "hayali arkadaş" ile başlamak istiyorum ki bu olgunun dini inançla yakın ilişkisi olduğuna inanıyorum.

Binker

Christopher Robin, tahmin ediyorum, Domuzcuk ve Ayı Winnie'nin kendisiyle gerçekten konuştuklarına inanmıyordu. Ancak Binker farklı mıydı?

> Binker (ona böyle diyorum) benim bir sırrımdır,
> Ve Binker kendimi hiç yalnız hissetmememin nedenidir.
> Yuvada oynarken, basamaklarda otururken,
> Meşgul olduğum her yerde, Binker benimle
> Ah, babacığım çok zekidir; o çok zeki insanlardandır,
> Annemse dünya kurulduğundan beri annelerin en iyisidir,
> Dadım da öyle ki ben ona Dadıcık derim,
> Ama onlar Binker'i göremezler ki.
> Binker hep konuşur çünkü konuşmayı ona ben öğrettim
> Bazen komiklik olsun diye de konuşur,
> Bazen de kükrermiş gibi bağırarak boğazını temizler.
> Bunu ona ben yaptırıyorum çünkü bazen boğazı acıyor.
> Ah, babacığım çok zeki; o çok zeki insanlardandır,
> Annem dünya kurulduğundan beri annelerin en iyisidir,
> Dadım da öyle ki ben ona Dadıcık derim.
> Ama onlar Binker'i tanımazlar ki.
> Binker'la ben parkta koşarken o aslanlar kadar cesurdur;
> Binker'la ben karanlığa uzanırken o kaplanlar kadar cesurdur;
> Binker filler kadar cesurdur. O hiç ama hiç ağlamaz...
> Sadece (başkaları gibi) gözüne sabun kaçınca ağlar.
> Ah, babacığım çok zekidir; o çok zeki insanlardandır,
> Annem dünya kurulduğundan beri annelerin en iyisidir,
> Dadım da öyle ki ben ona Dadıcık derim,

Ama onlar Binker gibi değiller ki.
Binker açgözlü değildir ama yemeyi çok sever,
İnsanlar bana şeker verirken aslında onlara,
"Ah, Binker çikolata istiyor bana iki çikolata verir misiniz?"
demeyi isterim,
Bir tane de onun için yiyorum çünkü dişleri daha çok yeni.
Babamı çok seviyorum ama oyun oynamaya vakti yok,
Annemi çok seviyorum ama o bazen bir yerlere gidiyor,
Dadım saçımı taramak istediğinde görüyorum onu...
Ama Binker hep var, Binker, o hep yanımda.

A. A. MILNE, *Şimdi Altı Yaşındayız*[1]

Hayali arkadaş fenomeni, sıradan çocukluk hayallerinden farklı türde olan daha yüksek bir yanılsama mıdır? Kendi deneyimlerim bu sorunun cevabında pek yardımcı olmuyor. Çoğu ebeveyn gibi, benim annem de çocukça laflarımı bir deftere yazmıştı. Basit numaraların yanında (şimdi aydaki bir adam oldum... şimdi araba yarışçısı oldum... Babilli oldum) gözle görülür şekilde, ikili numaralara da düşkündüm (şimdi su değirmeni numarası yapan bir baykuş oldum) ve bazen de bu kendime yansımalı olabiliyordu (şimdi Richard numarası yapan küçük bir çocuk oldum). Gerçekten bu söylediklerimden biri olduğuma bir kez bile inanmadım ve bunun çocukluktaki hayal oyunları için normalde geçerli olduğunu düşünüyorum. Fakat benim bir Binker'im hiç olmadı. Eğer yetişkinlikteki hallerinde yaptıkları tanıklığa inanılırsa, hayali arkadaşı olan normal çocukların en azından bir kısmı hayali arkadaşlarının gerçekten var olduğuna inanmışlardı ve bazı durumlarda onları net ve canlı yanılsamalar şekilde görmüşlerdi. Çocukluktaki Binker fenomeninin, yetişkinlerdeki dinsel inancı anlamak için iyi bir model olabileceğinden şüpheleniyorum. Psikologların onu bu bakış açısıyla araştırıp araştırmadıklarını bilmiyorum fakat zaman harcamaya değecek bir araştırma olurdu. Arkadaş ve sırdaş, yaşamın tamamı için bir Binker: bu kesinlikle Tanrının oynadığı bir roldür; eğer Tanrı gidecek olursa boş kalabilecek bir boşluktur.

Bir başka çocuğun, bir kızın, "küçük mor adamı" vardı, ona gerçek gibi geliyordu ve onu görüyordu. Mor adam etrafa ışık saçarak ve kibar bir çınlama sesi yayarak kendini gösteriyordu. Mor adam kızı düzenli olarak ziyaret etti, özellikle de kız kendini yalnız hissettiğinde, fakat kız

1 İzin alınarak kopyalanmıştır.

büyüdükçe ziyaret sıklığı azaldı. Anaokuluna gitmeden hemen önceki özel bir günde, her zamanki çınlayan müziğiyle selam veren küçük mor adam ona geldi ve artık onu bir daha ziyaret etmeyeceğini söyledi. Bu kızı hüzünlendirdi, fakat küçük mor adam, kıza giderek büyüdüğünü ve gelecekte kendisine ihtiyacı olmayacağını söyledi. Diğer çocuklarla da ilgilenmek için artık kızdan ayrılması gerekiyordu. Ona eğer *gerçekten* ihtiyacı olursa geri geleceğinin sözünü verdi. Yıllar sonra bir gün bir rüyada geri döndü, kız o sırada kişisel bir kriz yaşıyordu ve hayatıyla ilgili bir karar vermeye çalışıyordu. Yatak odasının kapısı açıldı ve bir el arabası dolusu kitap içeri itildi ... küçük mor adam tarafından. Kız bunu üniversiteye gitmesi gerektiği şeklinde bir tavsiye olarak yorumladı: bu tavsiyeye uydu ve daha sonra tavsiyenin iyi olduğu görüldü. Bu öykü beni neredeyse ağlatır ve hayali tanrıların kişinin hayatındaki teselli edici ve tavsiye verici rolünü anlayabileceğim kadar yaklaştırır. Bir varlık sadece hayal ürünü bile olsa çocuğa tamamen gerçek görünebilir ve hala gerçek teselli ve tavsiye verebilir. Belki daha bile iyisini yapar: hayali arkadaşlar (ve hayali tanrılar) tüm ilgilerini dertli insana adayacak kadar zamana ve sabra sahiptirler. Ve psikiyatrlardan veya uzman danışmanlardan çok çok ucuzdurlar.

Teselli edici ve tavsiye verici rollerinde tanrılar, bir çeşit psikolojik "pedomorfozla" binkerlerden mi evrilmişlerdir? Pedomorfoz, yetişkinlikte çocukluk özelliklerinin kaybedilmemesidir. Pekinez cinsi köpeklerin pedomorfik yüzleri vardır: yetişkinler köpek yavrularına benzerler. Bu evrimde iyi bilinen bir gidişattır, düz yuvarlak alnımız ve kısa çenemiz gibi insani özelliklerimizin gelişimi için önemli olduğu yaygınca kabul görür. Evrimciler bizi genç maymunlar olarak tanımlamıştır ve goriller ile insansı maymunların genç olanlarının yaşlı olanlardan daha çok insan gibi göründüğü kesinlikle doğrudur. Dinler aslen, çocukların kendi binkerlerinden vazgeçmeleri anının nesiller boyunca kademeli olarak ertelenmesiyle mi evrilmiştir: tıpkı evrim süresince alınlarımızın düzleşmesini ve ağzımızın öne çıkmasını hafiflettiğimiz gibi?

Sanırım eksiksizlik adına tam tersi olasılığı da düşünmeliyiz. Atasal binkerlerden evrilen tanrılardansa binkerler atasal tanrılardan evrilmiş olabilir mi? Bu bana daha az olası görünüyor. Bunun hakkında, Amerikalı psikolog Julian Jaynes'in *İkili İdareli Aklın Çöküşündeki Bilincin Kökeni* isimli, en az ismi kadar garip olan kitabı okurken düşünmeye sürüklendim. Bu ya tamamen saçmalık ya da mükemmel deha ürünü olan ama ortasında bir yerlerde olmayan kitaplardan birisi. Muhtemelen ilki ama kendimi bahse girmekten alıkoyuyorum.

Jaynes, birçok insanın kendi düşünce süreçlerini kafalarının içinde "kendisi" ile başka bir başoyuncu arasındaki bir tür diyalog olarak algıladığını belirtiyor. Günümüzde her iki "sesin" de bize ait olduğunu anlıyoruz: veya eğer böyle anlamıyorsak ruhen hasta olarak görülüyoruz. Bu durum kısa bir süreliğine Evelyn Waugh'un başına gelmişti. Kelimeleri ağzında hiç gevelemeyen bir insan olan Waugh, bir arkadaşına şöyle söyledi: "Uzun süredir seninle görüşemedim, fakat aslında çok az insanla görüştüm çünkü, biliyor musun? Ben delirdim." Tedavisinin ardından Waugh bir roman yazdı: *Gilbert Pinfold'un Zorlu Sınavı* isimli kitabında hayaller gördüğü dönemi ve kafasında duyduğu sesleri tasvir etmişti.

Jaynes, M.Ö. 10.000'den önceki tarihlerde, insanların genel olarak bu ikinci sesin (Gilbert Pinfold sesinin) kendi içlerinden geldiğinin farkında olmadıklarını öne sürüyor. Pinfold sesinin bir tanrı olduğunu düşünmüşlerdi: onlara tavsiye veya emirler veren örneğin Apollo veya Astarte veya Yahweh veya daha büyük olasılıkla küçük bir ev halkı tanrısı. Hatta Jaynes, konuşmayı kontrol eden beyin yarıküresinin tersindeki yarıkürede tanrıların seslerinin yerini saptadı. Jaynes'e göre "ikili idareli aklın çöküşü" tarihi bir geçiş süreciydi. Bu, duyduklarını zannettikleri dış seslerin aslında içlerinden geldiğini tarihte anladıkları andı. Hatta Jaynes bu tarihi değişimi insan bilincinin şafağı olarak tanımlayacak kadar ileri gider.

Yaratıcı tanrı Ptah hakkında, diğer tanrıları, Ptah'ın "sesinin" ya da "dilinin" türevleri olarak tanımlayan bir antik Mısır yazıtı vardır. Modern çeviriler "ses" kelimesini kelime anlamıyla çevirmeyi reddederler ve diğer tanrıları "[Ptah'ın] aklının somutlaştırılan düşünceleri" olarak yorumlarlar. Jaynes bu tip eğitimli yorumları göz ardı ederek kelime anlamını ciddiye almayı tercih eder. Tanrılar insanların kafalarının içinde konuşan hayali seslerdi. Jaynes daha da ileri giderek, bu tip tanrıların ölü kralların hatıralarından evrildiğini iddia eder ki bir anlamda bu krallar kullarının kafalarındaki hayali sesleriyle kontrolleri kaybetmemişlerdi. Jaynes'in tezini ister akla uygun bulmuş olun ister olmayın, kitabı, din hakkındaki bir kitapta ondan bahsettirmeyi hak ettirecek kadar şaşırtıcıdır.

Şimdi, tanrıların ve binkerlerin gelişimsel olarak ilişkili oldukları şeklindeki (fakat pedomorfoz teorisinden ters yöne doğru) Jaynes'den ödünç alarak oluşturduğum teorinin olasılığına gelelim. Bu şu sonuca ulaşıyor; ikili idareli aklın çöküşü bir anda değil ancak hayali seslerin ve görüntülerin artık gerçek olarak algılanmadıkları anın giderek daha erken bir zamana, yani çocukluk çağına çekilmesiyle ilerleyerek gerçek-

leşti. Pedamorfoz hipotezinin bir çeşit ters yüz edilmişi olarak, hayali tanrılar ilk önce yetişkin kafalarda yok oldu ve çocukluğun erken ve gittikçe daha erken safhalarına doğru geri çekildiler ve günümüzde ancak Binker veya küçük mor adam fenomeni olarak sağ kaldılar. Teorinin bu uyarlamasının sorunu, tanrıların bugünün yetişkinlerinin zihninde de ısrarla var olmaya devam etmesini açıklamıyor olmasıdır.

Tanrıları binkerlerin atası olarak veya binkerleri tanrıların atası olarak görmektense, her ikisini de aynı psikolojik eğilimin yan ürünleri olarak görmek daha mantıklı olabilir. Tanrılar ve binkerler ortak olarak ferahlık verme gücüne sahiptirler ve gerçekleştirmek için yeni fikirleri dinleme olanağı sağlarlar. Bölüm 5'in din evriminin psikolojik yan ürünü teorisinden çok uzaklaşmadık.

Teselli

Tanrının bizi teselli etmede oynadığı önemli rolle ve eğer Tanrı yoksa, yerine bir şey koymak şeklindeki insancıl meydan okumayla yüzleşmemizin zamanı geldi. Tanrının muhtemelen var olmadığını ve ahlaklı olmak için gerekli olmadığını kabul eden birçok insan hala sıklıkla bir koz kartı olarak gördükleri şeyle geri gelirler: bir tanrı için sözde psikolojik veya duygusal *ihtiyaç*. İnsanlar sert bir tonla sorarlar, eğer dini ortadan kaldırırsanız yerine ne koyacaksınız? Ölmekte olan hastalara, yas tutanlara, tek arkadaşı tanrı olan yalnız Elanor Rigby'lere sunabileceğiniz neyiniz var?

Buna verilecek ilk yanıt, aslında söylenmeye gerek bile duyulmaması gereken bir şeydir. Dinin teselli etme gücü onu doğru yapmaz. Muazzam bir kabulde bulunsak ve tanrının varlığına olan inancın insan psikolojisi ve duygusal sağlığı için tamamen gerekli olduğunu kesin olarak ispatladığımızı ve bütün ateistlerin evrensel pişmanlıklar yüzünden intihara sürüklenen çaresiz sinir hastaları olduğunu düşünsek bile, bütün bunların hiçbiri dini inancın doğru olduğuna dair miniminnacık bir nokta veya zerre kadar kanıt olmayacaktı. Bu kendinizi tanrının varlığına (var olmasa bile) inandırmanın cazibesi yararına delil olabilir. Zaten daha önce bahsettiğim gibi, *Büyüyü Bozmak* isimli kitabında Dennett, tanrıya inanmakla inanca inanmak arasındaki ayrımı yapar: inanca inanmak, inancın kendisi yanlış bile olsa inanmanın arzu edilir olduğuna inanmaktır: "Rabbim, iman ediyorum, imansızlığımı yenmeme yardım et!" (Markos 9: 24). İnançlılar inançlarını *ilan etmeye* teşvik edildiler, ister o inancın doğruluğuna ikna olsunlar ister olmasınlar. Belki de bir şeyi

yeteri derecede çok tekrarlarsanız, onun gerçekliğine kendinizi ikna etmekte başarılı olabilirsiniz. Sanırım hepimiz, inanmadıklarını gönülsüzce kabul ettikleri halde dini inanç fikrinden hoşlanan ve ona karşı yapılan saldırılara sinirlenen insanlar tanıyoruz.

Dennett'in ayrımını okuduğumdan beri, bunu tekrar tekrar kullanma fırsatı buldum. Tanıdığım ateistlerin çoğunluğunun ateizmlerini bir sahte dindarlık perdesinin arkasına sakladıklarını söylemek çok minik bir abartıdır. Kendileri herhangi bir doğaüstü şeye inanmazlar fakat akıldışı inanç için muğlak bir hassas nokta barındırırlar. İnanca inanırlar. "X doğrudur" ile "insanların X'in doğru olduğuna inanmalarının gerekliliği arzu edilirdir" arasındaki farkı görünürde söyleyemeyen insan sayısı hayret vericidir. Veya belki de bu mantıksal hataya aldanmıyorlardır da gerçekliği insan duygularından daha önemsiz görüyorlardır. İnsan duygularını kötülemek istemem. Fakat herhangi bir konuşmamızda ne hakkında konuştuğumuz konusunda açık olalım: duygular veya gerçeklik. Her ikisi de önemli olabilir, fakat aynı şey değildirler.

Her durumda az önceki varsayımsal kabulüm abartılı ve yanlıştı. Ateistlerin mutsuz olmaya veya pişmanlık dolu umutsuzluğa genel meyilleriyle ilgili bildiğim hiçbir kanıt yoktur. Bazı ateistler mutludur. Diğer bazıları sefildir. Benzer şekilde, bazı Hıristiyanlar, Yahudiler, Müslümanlar, Hindular veya Budistler sefilken diğer bazıları mutludur. Mutluluk ve inanç (veya inançsızlık) arasında ilişki olduğu hakkında istatistiksel kanıtlar olabilir fakat, ister kötüye doğru olsun ister iyiye, güçlü bir etkisi olabileceğinden şüpheliyim. Tanrı olmadan yaşamanın moral bozukluğu yaratması için iyi herhangi bir *neden* olup olmadığını sormayı daha ilginç buluyorum. Aksine, insanın doğaüstücü din olmadan mutlu ve dopdolu bir yaşam sürebileceğini söylemenin yetersiz kaldığını tartışarak bu kitabı sonlandıracağım. Gerçi ilk olarak dinin teselli sunduğu iddialarını sınamalıyım.

Kısaltılmış Oxford Sözlüğüne göre teselli, kederin veya zihinsel ıstırabın yatıştırılmasıdır. Teselliyi iki türe ayıracağım.

> ***1. Doğrudan fiziksel teselli.*** Çıplak bir dağda gece vakti mahsur kalmış bir adam teselliyi kocaman ve sıcak bir St Bernard köpeğinde bulabilir, tabi boynuna dolanmış konyak fıçısını da unutmayalım. Ağlayan bir çocuk, teselliyi güçlü kolların onu sarmalayan kucaklamasında ve kulağına fısıldanan güven verici sözcüklerde bulabilir.

2. Önceden hesaba katılmamış bir gerçeği keşfederek veya mevcut gerçeklere daha önce keşfedilmemiş bir yolla bakarak teselli. Kocasını savaşta kaybetmiş bir kadın, kocasının bebeğini karnında taşıdığını fark ederek ya da kocasının bir kahraman olarak öldüğünü öğrenerek avunabilir. Bir durum hakkında yeni bir düşünce şekli bularak da teselli olabiliriz. Bir felsefeci, yaşlı bir adamın ölüm anının hiçbir özeliği olmadığını belirtir. Bu, yaşamı aniden son bularak değil ama yaşlanarak uzun zaman önce "ölmüş" bir çocuktur. Shakespeare'in yedi aşamalı hayatı olan adamının her bir aşaması yavaşça bir sonrakine değişerek "ölür." Bu bakış açısıyla, yaşlı adamın yavaşça son nefesini verdiği anın, hayatının aşamalarının yavaş "ölümlerinden" bir farkı yoktur.[154] Kendi ölüm beklentisinden hoşlanmayan bir adam bu değişmiş bakış açısını teselli edici bulabilir. Veya bulmayabilir, fakat bu derin düşünce yoluyla teselli olmanın bir örneğidir. Mark Twain'in ölüm korkusunu ciddiye almayı reddetmesi bir başkasıdır: "Ölümden korkmam. Doğmadan önce milyarlarca yıl boyunca ölüydüm ve bundan dolayı en ufak bir acı bile çekmemiştim." Olayın iç yüzünü kavramak, kaçınılmaz ölümümüzün gerçekliği hakkında hiçbir şey değiştirmez. Fakat bize bu kaçınılmazlığa bakmak için farklı bir yol sunulmuştur ve bunu teselli edici bulabiliriz. Thomas Jefferson'un da ölümden hiç korkusu olmamıştı ve hiçbir türden ölüm sonrası yaşama inanırmış gibi görünmemiştir. Christopher Hitchens'e göre "Sona yaklaşmaya başladığında, Jefferson arkadaşlarına birden fazla kere, yaklaşmakta olan sonla hiçbir umut veya korku olmaksızın yüzleştiğini yazmıştı. Bu, (en yanlış anlaşılmayacak ifadeyi kullanırsak,) onun bir Hıristiyan olmadığını söylemekle eşdeğerdi."

Güçlü entelektüeller, Bertrand Russell'ın 1925 tarihli denemesi olan "Neye İnanıyorum"daki güçlü konuyu sindirmeye hazır olabilirler:

> İnanıyorum ki öldüğümde çürüyeceğim ve egomdan geriye hiçbir şey kalmayacak. Genç değilim ve hayatı seviyorum. Fakat yok olma düşüncesinin dehşetiyle titremeyi küçümsemek zorundayım. Mutluluk her şeye rağmen gerçek mut-

> luluktur çünkü mutlaka bir sona ulaşmalıdır veya sevgi ve düşünce değerlerini yitirmezler çünkü sonsuza kadar sürmezler. Birçok insan gururla darağacına gitmiştir ve kesinlikle aynı gurur bize insanın dünyadaki yerini gerçekten düşünmeyi öğretmelidir. Bilimin açık pencereleri ilk başta, bizi geleneksel insancılaştırıcı efsanelerin rahat ev içi sıcaklığı sonrasında ürpertmiş olsa bile, sonuçta, taze hava yaşama gücü getirir ve büyük mekanların kendi görkemleri vardır.

Russell'ın bu denemesini aşağı yukarı on altı yaşımdayken, okulun kütüphanesinde okuduğumda ondan ilham almıştım fakat onu unutmuştum. 2003'de *Bir Şeytanın Papazı* isimli kitabımı yazarken ona bilinçsiz bir saygı göstermekte olmam mümkündür:

> Bu yaşam görüşünde, cahilliğin güvenlik şemsiyesinin altından kasvetli ve soğuk gözükebilirse de, sadece ihtişamdan fazlası vardır. Anlayışın sert rüzgârına, Yeats'in "yıldızlı yollar boyunca esen rüzgarlar"ına karşı dik durup onunla yüzleşmekle edinilecek derin bir yeniden canlanma vardır.

Din, örneğin bilimle, bahsettiğim bu iki tip teselliyi sağlama konusunda nasıl kıyaslanabilir? İlk olarak birinci tip teselliye baktığımızda, Tanrının güçlü kollarının, tamamen hayali olsalar bile, bir arkadaşın gerçek kolları ya da boynunda bir konyak fıçısı taşıyan St Bernard köpeğinin verdiği teselliyle tamamen aynı yoldan teselli verici olabileceği fikri oldukça akla yatkındır. Fakat elbette bilimsel ilaç kullanımı da (genellikle konyaktan daha etkili bir) rahatlık sağlayabilir.

Şimdi ikinci tip teselliye dönersek, burada dinin son derece etkili olabileceğine inanmak kolaydır. Deprem gibi korkunç bir felaketten etkilenen insanlar, sıklıkla, bunun Tanrının sırrına erişilmez planının bir parçası olduğunu düşünerek teselli türettiklerini beyan ederler: hiç şüphesiz zamanı gelince bundan iyi şeyler çıkacaktır. Eğer birisi ölümden korkarsa, ölümsüz bir ruha sahip olduğuna dair içten bir inanç teselli edici olabilir: tabi ki cehenneme veya arafa gideceğini düşünmüyorsa. Yanlış inançların her bir parçası gerçek olanlar kadar teselli edici olabilir, tabi yanlışlığı fark edene kadar. Bu dinsel olmayan inançlarda da böyledir. Ölümcül bir kansere yakalanmış bir adam iyileştiği yalanını söyleyen bir doktor tarafından teselli edilebilir, tıpkı iyileştiği doğru ola-

rak kendisine söylenmiş başka bir adamdaki kadar etkilidir. Ölümden sonra hayata içten ve candan bir inanç, yanlışlığını anlama konusunda bir yalancı doktora inançtan bile daha bağışıklıdır. Doktorun yalanı, belirtiler açıkça ortaya çıkana kadar işe yarar. Ölümden sonra yaşama inanan birisine, inancının yanlışlığı hiçbir zaman gösterilemez.

Kamuoyu araştırmaları ABD nüfusunun yaklaşık yüzde 95'inin ölümlerinden sonra yaşayacaklarına inandıklarını gösterir. Bu tip bir inanca sahip olan insanların kaçının gerçekten kalplerinin derinliklerinde buna inandıklarını merak etmeden duramıyorum. Eğer gerçekten samimi olsalardı, hepsinin Ampleforth Başrahibi gibi davranmaları gerekmez miydi? Kardinal Basil Hume ona kendisinin ölüyor olduğunu söylediğinde başrahip onun için çok sevinmişti: "Tebrikler! Bu göz alıcı güzellikte bir haber. Seninle gelebilmeyi dilerdim."[155] Göründüğü kadarıyla başrahip gerçekten samimi bir inanandı. Fakat tam olarak bu öykünün nadir ve beklenmedik olmasıdır ilgimizi çeken ve neredeyse bizi eğlendiren: üzerinde "Savaşma seviş" yazan pankart taşıyan çırılçıplak bir genç kızın ve yanında "İşte samimiyet dediğin buna denir!" diye haykıran bir izleyicinin karikatürünü hatırlatır. Bir arkadaşlarının ölmek üzere olduğunu duyan Hıristiyan ve Müslümanların hepsi neden başrahibinkine benzer şeyler söylemezler? Dini bütün bir kadına doktor tarafından sadece birkaç aylık ömrünün kaldığı söylediğinde, neden tıpkı Seyşeller'de tatil kazanmış gibi heyecanla beklenen bu olay için kadının gözleri parlamaz? "Bekleyemiyorum!" Neden yatağının etrafındaki inançlı ziyaretçiler, çok daha önce gitmiş olanlara iletilmek üzere ona mesajlar yağdırmaz? "Gördüğünde Robert amcaya sevgilerimi mutlaka ilet..."

Dindar insanlar ölümün huzurundayken neden böyle konuşmazlar? Bunun sebebi, inanırmış gibi yaptıkları bütün bu şeylere gerçekten inanmamaları olabilir mi? Veya belki de gerçekten inanıyorlardır ama ölüm *sürecinden* korkuyorlardır. Türümüzün, veterinere giderek çok kötü durumlarına ağrısızca son vermesine izin verilmeyen tek tür olduğu düşünüldüğünde bunun iyi nedenleri olmalı. Fakat bu durumda, ötenaziye ve yardım alarak intihar etmeye en yüksek sesli itiraz neden dindarlardan gelir? Ölümün "Ampleforth Başrahibi" ya da "Seyşellerde Tatil" modellerinde dindar insanların dünyasal hayata yakışıksız biçimde sarılma olasılıklarının en az olmasını beklemez misiniz? Ancak, göz alıcı gerçek şudur ki, eğer birisini dayanılmaz acılarına son vermek üzere kendi isteğiyle öldürmeye veya yardım alarak intihar edilmesine tutkuyla karşı olan birisiyle karşılaşırsanız onun dindar çıkacağına

iyi bir miktar parayla bahse girebilirsiniz. Bunun resmi sebebi, bütün öldürmelerin günah olması olabilir. Fakat cennete hızlandırılmış bir yolculuğa çıkacağınıza içtenlikle inanıyorsanız bu neden günah kabul edilsin ki?

Uzman destekli intihar karşısında benim tavrım, tüm bunların aksine, Mark Twain'in daha önce bahsettiğim gözleminden yola çıkar. Ölü olmak doğmamış olmaktan farklı olmayacaktır: Fatih William veya dinozorlar veya trilobitler zamanında nasıldıysam ölünce de öyle olacağım. Bunda korkulacak hiçbir şey yok. Fakat ölüm süreci pekala, şansımıza bağlı olarak, acı dolu ve tatsız olabilir: genel anestetik ile korunduğumuz durumlardan alışık olduğumuz bir durum, apandisinizin alınması gibi. Eğer evcil hayvanınız acı içinde ölüyorsa, veterineri çağırıp, hayvanınıza verildiğinde bir daha uyanmayacağı bir genel anestetik verdirtmezseniz zalimliğiniz için kınanırsınız. Ancak doktorunuz, siz acı içinde ölürken tam olarak aynı merhametli hizmeti sizin için uyguladığında, cinayet suçuyla dava edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Ben ölürken, yaşamımın, sanki hastalıklı apandismiş gibi genel anestetik altında alınmasından hoşlanırdım. Ancak bana bu ayrıcalık tanınmayacaktır çünkü ben örneğin *Canis familiaris* veya *Felis catus* türlerinin bir üyesi olarak değil, *Homo sapiens*'in bir üyesi olarak dünyaya gelecek kadar talihsizdim. En azından, İsviçre, Hollanda veya Oregon gibi daha aydın bir yere taşınmadığım sürece durum bu olacaktır. Böylesi aydınlanmış yerler neden bu kadar nadirdir? Çoğunlukla dinin etkisi yüzünden.

Fakat, denilebilir ki, apandisinizin alınmasıyla hayatınızın alınması arasında önemli bir fark yok mudur? Yoktur gerçekte; eğer zaten ölmek üzereyseniz yoktur. Ve ölümden sonra hayata samimi bir inancınız varsa yoktur. Eğer bu inanca sahipseniz, ölüm sadece bir hayattan ötekine geçiştir. Eğer geçiş acılıysa, buna anestetiksiz katlanmayı, apandisinizin ameliyatsız alınmasını isteyeceğinizden daha fazla istememelisiniz. Ölümü bir geçiş değil de bir son olarak gören, ötenaziye veya yardımlı intihara direnmesi safça beklenecek olan insanlar bizleriz. Ancak bunu destekleyenler de bizleriz.[1]

Aynı şekilde, ölümün düzenli olarak gerçekleştiği yaşlılar için bir ev işletme konusunda bir ömürlük tecrübesi olan kıdemli hemşire tanı-

1 Amerikan ateistlerin ölüm karşısındaki tutumu üzerine yapılan bir araştırma şöyle sonuçlar verdi: Bu kişilerin yüzde 50'si bir anma töreni istemiş; Yüzde 99'u, destekli intihar isteyenlerin bu taleplerinin gerçekleştirilmesini ve bu kişilerden yüzde 75'i bu yöntemin zamanı geldiğinde kendileri üzerinde uygulanmasını talep etmiş; Yüzde 100'ü, dindar hastane elemanlarıyla temas etmeyi istememiş. Bkz: http://nursestoner.com/myresearch.html.

dığımın gözlemlerinden hangi sonuçları çıkaracağız? Yıllar süresince fark etti ki ölümden en çok korkan bireyler dindar olanlardı. Gözleminin istatistiksel olarak doğrulanması gerekir fakat doğru olduğunu farz edersek burada neler oluyor? Ne olursa olsun, dış görünüşe bakıldığında dinin ölüm konusundaki rahatlatma gücünü pek fazla anlatmıyor.[1] Katolikler söz konusu olduğunda, araftan korkuyor olabilirler mi? Aziz Kardinal Hume bir arkadaşına şu kelimelerle veda etmiştir: "Tamam, hoşçakal o zaman. Arafta görüşürüz, sanırım." *Benim* tahminime göre, bu kibar yaşlı gözlerde inançsız bir bakış vardı.

Araf öğretisi, dindar zihnin çalışma şeklinin akıl dışılığını aydınlatır. Araf bir çeşit kutsal Ellis Adası'dır, ölü ruhların eğer günahları cehenneme gitmelerini gerektirmeyecek kadar az fakat yine de cennetin günahtan arındırılmış bölgesine kabul edilmeden önce bir parça tedavi edici kontrole ve temizlenmeye ihtiyaçları varsa gidecekleri bir bekleme odasıdır. Ortaçağ zamanlarında Kilise para karşılığında "endüljanslar" yani günahları affetme kağıtları satardı. Bunlar arafta geçirilecek günlerin sayısını azaltma anlamına gelirdi ve Kilise harfi harfine (ve nefes kesici bir cüretle) kesilen kaç günün satın alındığını gösteren imzalı sertifikalar çıkarttı. Roma Katolik Kilisesi, kazançları için "haksız kazanılmış" ifadesinin özellikle icat edilmiş olabileceği bir kurumdur. Ve onun bütün para kazandıran hırsızlıkları ve endüljans satışları tarihteki en büyük suç numaraları arasında yer almalıdır yani Nijeryalı İnternet dolandırıcılığının ortaçağ eşdeğeridir fakat uzak ara daha başarılıdır.

1903 yılı kadar yakın bir tarihte Papa X. Pius hala, hiyerarşideki her rütbenin hak ettiği imtiyaz olan araftan kesilen günlerin cetvelini yapabiliyordu: kardinaller iki yüz gün, başpiskoposlar yüz gün, piskoposlar sadece elli gün. Ancak bu zamanda endüljanslar artık doğrudan parayla satılmıyordu.

Ortaçağda bile para araftan şartlı tahliye satın alabileceğiniz tek ödeme birimi değildi. Dualarla da ödeme yapabilirdiniz, ister ölmeden önce siz edin isterse de ölümünüzden sonra sizin adınıza başkaları yapsın. Ve para duacıları satın alabilirdi. Eğer zengindiyseniz ruhunuz için önceden hazırlık yapabilirdiniz. Benim Oxford Üniversitem olan New College, 1379'da o yüzyılın en büyük hayırseverlerinden biri olan Winchester Piskoposu William Wykeham tarafından kurulmuştu. Bir ortaçağ piskoposu, bilgi veri yolunun eşdeğerini (tanrıya giden) kontrol ederek o çağın Bill Gates'i olabilir ve büyük servet toplayabilir. Pisko-

1 Dindarlığın ilerleyen yaşlarda artmasıyla ilgili şahane bir espri bulan Avustralyalı bir dostuma kulak verelim: "Finale mi hazırlanıyorsun?"

posluk bölgesi istisnai biçimde genişti ve Wykeham servetiyle gücünü iki büyük eğitimsel kuruluş kurmak için kullandı, biri Winchester'deydi öteki Oxford'da. Eğitim Wykeham için önemliydi fakat, kuruluşunun altıncı asrını kutlamak için 1979'da yayınlanan resmi New College tarihinin kelimelerini kullanırsak, üniversitenin esas maksadı "onun ruhunun huzur bulmasına aracılık etmek üzere verilen cömert dua okutma odasıydı. Üniversitenin küçük kilisesinin hizmetine on papaz, üç katip ve on altı koro üyesi atadı ve eğer üniversitenin gelirleri kesilirse sadece bunların işte kalmalarını emretti." Wykeham, New College'nin yönetimini, kendi içinden seçim yapan bir grup olan ve altı yüz yıldan fazla bir süredir tek bir organizma gibi sürekli olarak devam eden Kardeşlik'in ellerine bıraktı. Zannedersem yüzyıllar boyunca ruhu için dua etmeye devam edeceğimiz konusunda bize güvenmişti.

Bugün kolejin sadece bir papazı var[1] ve hiç katibi yok, ve Wykeham'ın araftan çıkması için yüzyıllar boyunca yapılan dua sağanakları düzenli olarak azalıp bir damlaya yani yılda sadece iki duaya inmiştir. Sadece koronun gücü arttıkça artmış olup müzikleri gerçekten büyüleyicidir. Ben bile bir suçluluk sancısı hissediyorum, bu Kardeşlik'in bir üyesi olarak bir güvene ihanet ettiğimiz için. Kendi zamanının anlayışı içinde, Wykeham, zengin bir adamın, vücudunu dondurarak onu depremlerden, iç savaşlardan, nükleer savaştan ve diğer zararlardan sakınıp, ileride bir zamanda, tıp bilimi onu tekrar çözmeyi ve taşıdığı hastalık neyse onu iyileştirmeyi öğrenene kadar saklamayı garanti eden bir kriyojeni şirketine büyük bir teminat ödemenin eşdeğerini yapıyordu. Bizler kurucusuyla olan sözleşmesinden dönen New College'nin son dönem Kardeşlik'i miyiz? Eğer öyleyse iyi arkadaşlar arasındayız. Yüzlerce ortaçağ bağışçısı, arafta onlar için dua etsinler diye iyi paralar ödedikleri mirasçılarına güvenerek öldü. Avrupa'nın ortaçağ sanat ve mimari hazinelerinin hangi miktardaki oranının ahiret için ödenen ve şu anda ihanet edilmiş olan teminatlarla ortaya çıktığını merak etmekten kendimi alamıyorum.

Fakat beni araf öğretisi hakkında gerçekten büyüleyen şey ilahiyatçıların ileri sürdükleri *kanıttır*: kanıt o kadar etkileyici şekilde zayıftır ki, onu ileri sürerken takınılan havalı tavra daha da komik bir hava katar. *Katolik Ansiklopedisi*'ndeki araf maddesinde "kanıtlar" denen bir bölüm vardır. Arafın varlığının temel kanıtı şudur: eğer ölen kişi sadece dünyadaki günahları temelinde cennete veya cehenneme giderse, onun için dua etmenin hiçbir anlamı olmayacaktır. "Tanrının gözünün önünden

1 Kadın – Piskopos William duysaydı ne yapardı?

henüz uzaklaştırılmış olanlara teselli vermeye vakit ayıran duacının gücüne inanç olmayacaksa ölüye dua niye." Ve bizler ölü için dua ederiz değil mi? Bu yüzden araf var olmalıdır aksi takdirde dualarımız anlamsız olurdu! Gösterilmek istenen şey kanıtlanmıştır, bu kadar. Bu ciddi biçimde teolojik aklın mantık yürütmeyi ne zannettiği konusunda bir örnektir.

Bu dikkate değer alakasız laflar daha geniş bir ölçekte olan ve yaygın kullanılan Teselliden Kanıt'ta yansıtılır. Tanrı olmalıdır diye ilerler bu iddia, çünkü eğer olmasaydı yaşam boş, anlamsız, abes ve bir anlamsızlık ve değersizlik çölü olacaktı. Bu mantığın daha ilk engelde yere kapaklandığını belirtmeye nasıl olur da gerek olabilir? Belki hayat boştur. Belki de ölü için yaptığımız dualar gerçekten *anlamsızdır*. Aksini varsaymak, ispatlamaya çabaladığımız sonucun kendisinin gerçekliğini varsaymaktır. Buradaki sözde tümevarım açık biçimde dolambaçlıdır. Karınızın olmadığı bir hayat pekala çekilmez, anlamsız ve boş olabilir fakat bu maalesef onun ölmesini engellemez. Başka birilerinin (çocuklar söz konusu olduğunda ebeveynler, yetişkinler söz konusu olduğunda tanrı) sizin hayatınıza anlam ve amaç katma sorumluluğu olduğu varsayımında çocuksu bir şeyler vardır. Bu, bileklerini burktuklarında etrafta dava edecek birilerini arayanlardaki bebeksilikle aynı türdendir. Benim mutluluğumdan başka birileri sorumlu olmalıdır ve eğer canım acırsa suçlu başka birileri olmalıdır. Bu bir tanrıya olan "ihtiyacın" gerçekte arkasında yatanla benzer bir bebeksilik midir? Binker'e geri mi döndük?

Doğru olan yetişkin bakış açısı, bunun aksine, hayatımızın onu yapmayı seçtiğimiz kadar anlamlı, dolu ve harika olduğudur. Ve onu gerçekten de çok harika yapabiliriz. Eğer bilim maddi olmayan bir teselli veriyorsa, son konum olan ilhamda bunu göreceğiz.

İLHAM

Kullanmam gereken tartışma metodunun mantıksal değil de sözsel olması (bu yüzden çok hafif bir olumsuz etkiye sahiptir) bir zevk meselesi veya kişisel yargıdır. Bunu daha önce de yapmıştım ve aralarında, sadece son dönemdeki örneklerin adlarını verirsek, *Soluk Mavi Nokta*'da Carl Sagan, *Biophilia*'da E.O.Wilson, *Bilimin Ruhu*'nda Michael Shermer ve *Doğrulamalar*'da Paul Kurtz'un olduğu diğer birçokları da yapmıştı. *Gökkuşağını Çözmek* isimli kitabımda, DNA'nın kombinasyonal piyangosunun potansiyel olarak vurmayacağı insanların muazzam çoğunluğunun hiçbir zaman doğmayacağı göz önüne alındığında canlı oldu-

ğumuz için ne kadar şanslı olduğumuzu nakletmeye çalıştım. Burada olacak kadar şanslı olanlarımız için yaşamın görece kısalığını, devasa zaman cetvelinde yavaşça ilerleyen lazer inceliğindeki sahne ışığını hayal ederek resmettim. Bu sahne ışığından önceki veya sonraki her şey, ölü geçmişin veya bilinmeyen geleceğin kefen karanlığı içindedir. Bizler kendimizi bu sahne ışığı altında bulduğumuz için şok edici biçimde şanslıyız. Güneş altındaki zamanımız ne kadar kısa olursa olsun, eğer bunun bir saniyesini bile israf edersek, veya renksiz veya anlamsız veya (bir çocuk gibi) sıkıcı olduğundan şikayet edersek bu kendilerine bir hayat fırsatı bile sunulmamış şu doğmamış trilyonlarca insana karşı duygusuz bir hakaret olarak gözükmeyecek midir? Birçok ateistin benden daha iyi söylediği gibi, sadece bir tek hayatımızın olduğu bilgisi onu daha da paha biçilemez yapmalıdır. Ateist bakış açısı uygun bir şekilde hayatı onaylar ve hayatı geliştirir ve aynı zamanda da asla hayatın kendilerine bir şeyler borçlu olduğunu düşünen insanların kendi kendini aldatma, hüsnükuruntu veya sızlanarak kendine acıma lekeleriyle kirlenmemiştir. Emily Dickinson şöyle demiştir:

> Hiçbir zaman bir daha gelmeyeceğidir
> Hayatı bu kadar tatlı yapan.

Eğer tanrının terki bir boşluk bırakacaksa, değişik insanlar onu değişik yollarla dolduracaktır. Benim yolum iyi bir miktar bilim yani gerçek dünyayla ilgili hakikatleri öğrenmek için dürüst ve sistemli çabaları içerir. Evreni anlamak için gösterilen insan çabasını bir model geliştirme girişimi olarak görüyorum. Her birimiz, kafalarımızın içinde, kendimizi içinde bulduğumuz dünyanın bir modelini inşa ederiz. Dünyanın asgari modeli, atalarımızın içinde sağ kalmak için ihtiyaç duydukları modeldir. Benzeşim yazılımı doğal seçilim tarafından oluşturulmuş ve hatalarından arındırılmıştır, ve en maharetli şekilde Afrika savanalarındaki (birbirlerine göre orta derece hızlarla hareket eden orta boy maddesel nesnelerden oluşan üç boyutlu bir dünyadaki) atalarımızın iyi tanıdığı dünyada işler. Beklenmeyen bir ikramiye olarak, beyinlerimiz, atalarımızın hayatta kalmak için ihtiyaç duyduğu sıradan faydacı modelden çok daha zengin bir dünya modeli taşıyabilecek kadar güçlendi. Sanat ve bilim bu ikramiyeden sızan göstergelerdir. Bilimin zihni serbestleştiren ve insan ruhunu tatmin eden gücünü nakletmem için son bir tablo çizmeme izin verin.

Tüm Burkaların Anası

Günümüzde sokaklarımızda görülebilecek en üzüntü verici manzaralardan birisi, baştan ayağa kadar şekilsiz siyah bir kumaşa sarmalanmış ve dünyaya küçük bir yarıktan bakan kadın imajıdır. Burka sadece kadınlara eziyetin bir aracı olmakla kalmayıp özgürlüklerine ve güzelliklerine yapılmış dini bir baskıdır da; sadece korkunç erkek acımasızlığı değil, acı şekilde zorlanmış bir dişi teslimiyeti. Örtüdeki dar yarığı başka bir şeyin simgesi olarak kullanmak istiyorum.

Gözlerimiz dünyayı elektromanyetik tayf içindeki dar yarıktan görür. Görünür ışık, uzun ucunda radyo dalgaları, kısa ucunda gama ışınları olan, uçsuz bucaksız karanlık tayfta bir çentiktir. Darlığı o kadardır ki, onu tam olarak anlamak zordur ve size nakletmek bir meydan okumadır. Görüş yarığı aşağı yukarı standart genişlikte yani sözgelimi 2,5 santim olan bir devasa siyah burka hayal edin. Yarığın üstünde kalan siyah kumaşın uzunluğu görünmez tayfın kısa dalga ucunu temsil ediyorsa ve yarığın altında kalan siyah kumaşın uzunluğu görünmez tayfın uzun dalga kısmını gösteriyorsa, 2,5 santimlik yarığa uygun ölçekte olacak burkanın uzunluğu ne kadar olmalıdır? Ölçmeye çalıştığımız büyüklük o kadar devasadır ki logaritmik ölçekler kullanmadan akla yatkın bir şekilde tarif etmek zordur. Böyle bir kitabın son bölümü ortalığa logaritmalar saçmak için uygun bir yer değildir fakat inanın bana söz konusu şey bütün burkaların anası olacaktır. Eteğin bir parçasını oluşturan radyo dalgalarından başın üzerindeki gama ışınlarına kadar, tayfın karanlık kısmını temsil eden kilometrelerce siyah kumaşla karşılaştırılınca, 2,5 santimlik görünür ışık penceresi minnacık kalır. Bilimin bizim için yaptığı şey bu pencereyi genişletmektir. Öyle bir genişletir ki, hapseden siyah elbise neredeyse tamamen düşer ve algılarımızı havadar ve canlandırıcı bir özgürlükte serbest bırakır.

Optik teleskoplar gökleri taramak için cam mercekler ve aynalar kullanırlar ve görebildikleri şey bizim görünür ışık dediğimiz dalga boyunun dar bandında ışıma yapan yıldızlardır. Fakat diğer teleskoplar, X ışını veya radyo dalgalarını görerek bize alternatif gece gökleri bereketini sunarlar. Daha küçük ölçekte, uygun filtrelerle donatılmış kameralar mor ötesini "görebilir" ve bizim gözlerimizin yardım almadan tam olarak göremeyeceği, görünüşte böcek gözleri için "tasarlanmış", yabancı şerit ve nokta çeşitleri içeren çiçeklerin fotoğraflarını çekebilir. Böcek gözlerinin, bizimle benzer bir tayfsal penceresi vardır. Fakat burkanın hafifçe üstüne kaymıştır: kırmızıyı göremezler ve mor

ötesinin ilerisine yani mor ötesi bahçenin içine[1] bizden daha fazla geçmişlerdir.

Dar ışık penceresinin etkileyici bir şekilde genişletilmesi mecazı bize bilimin diğer alanlarında hizmet eder. Kocaman büyüklükler müzesinin merkezinin yakınlarında yaşıyor, orta hızları ve orta büyüklükleri algılayabilecek organ ve sinir sistemleriyle dünyayı görüyoruz. Birkaç kilometre ile (dağın tepesinin görüntüsü), milimetrenin onda biri (iğnenin ucu) arasındaki ebatlarda değişen cisimlere aşinayız. Bu aralığın dışında hayal gücümüz bile yetersizdir ve aletlerin ve matematiğin yardımına ihtiyaç duyarız (çok şükür ki bu yöntemleri kullanmayı öğrenebiliyoruz). Hayal gücümüzün kolaylıkla baş edebildiği büyüklülüklerin, mesafelerin veya hızların erimi, küçük ucunda kuantum garipliğinin ölçeği, büyük ucunda ise Einsteinci evrenbilimin ölçeği bulunan mümkün olanın devasa alanı arasında ortalanmış, küçük bir banttır.

Hayal gücümüz, atalarımızın alışık olduğu orta bölgedeki dar aralık dışındaki mesafelerle uğraşabilmek için hüzünlü bir şekilde eksik donanımlıdır. Elektronları gözümüzde, protonları ve nötronları temsil eden daha büyük bir top kümesi etrafında yörüngede olan küçük bir top olarak canlandırmaya çalışırız. Hiç de buna benzemezler. Elektronlar küçük toplar gibi değildirler. Tanıdığımız hiçbir şey gibi değildirler. Gerçekliğin uzak ufuklarına çok yakın uçmaya çalıştığımızda, "benzemenin" bir anlama gelip gelmediği bile açık değildir. Hayal gücümüz henüz kuantum muhitlerini anlayacak kadar donanımlı değildir. Bu ölçekte hiçbir şey maddenin davranması gerektiği tarzda (düşünmek için evrimleştiğimiz gibi) davranmaz. Işık hızının kayda değer bir kesrindeki hızla hareket eden cisimlerle de baş edemeyiz. Sağduyu bizi yüzüstü bırakır çünkü sağduyu hiçbir şeyin çok hızlı hareket etmediği, hiçbir şeyin çok küçük veya çok büyük olmadığı bir dünyada evrimleşmişti.

"Olası Dünyalar" üzerine J. B. S. Haldane'in yazdığı ünlü makalenin sonunda şöyle yazar, "Kişisel sanıma göre, evren bizim hayal ettiğimizden daha tuhaf olmakla kalmayıp, hayal edebileceğimizden de tuhaftır... Şüphem odur ki, cennette ve dünyada olduğu herhangi bir felsefede hayal edilmiş veya edilebilecek şeylerden daha fazlası vardır." Bu arada, Haldane tarafından hatırlatılan ünlü Hamlet sözünün genel olarak yanlış okunduğu iddiası ilgimi çekti. Normal vurgu "senin" kelimesi üzerindedir:

1 "Mor Ötesi Bahçe", beş Kraliyet Enstitüsü Noel Konferansımdan birisinin adıydı. Bütün konferanslar Richard Dawkins Vakfı web sitesi olan www.richarddawkins.net adresine konulmuş olacaktır.

Cennette ve dünyada daha fazla şey vardır, Horatio,
Senin felsefende hayal edilenden.

Aslında, bu satırlar sıklıkla, Horatio'nun yalın akılcıların ve kuşkucuların tarafını tutuğunun imasıyla çarpıcı bir şekilde her yerde aktarılır. Fakat bazı din âlimleri senin kelimesini neredeyse yok edecek seviyede vurguyu felsefe kelimesine koyarlar: "... *felsefede* hayal edilenden daha fazla." İkinci yorumun Haldane'nin "herhangi bir" felsefesini dikkate alması dışında, oluşan farkın şu anki amaçlarımız için gerçekten bir önemi yoktur.

Bu kitabın adandığı kişi, onu komedi noktasına taşıyarak, bilimin acayipliğinden hayatını kazanmıştır. Aşağıdaki satırlar 1988'de Cambridge'de yaptığım ve daha önce bahsettiğim aynı doğaçlama konuşmadan alınmıştır: "Büyük bir çekim kuyusunun dibinde yaşadığımız gerçeği, nükleer bir ateş topunun yüz elli milyar kilometre ötesinde dolaşan gazla kaplı bir gezegenin yüzeyinde yaşamamız, ve bunun çok normal olduğunu düşünmek, kesinlikle bakış açımızın ne kadar eğri olması gerektiğinin bir işaretidir." Diğer bilimkurgu yazarları, bilimin tuhaflıklarını, gizemli bir his yaratmak için kullanırlar, Douglas Adams ise güldürmek için kullanır (*Otostopçunun Galaksi Rehberi* isimli kitabı okuyanlar örneğin "sonsuz olasılıksızlık arabasını" akıllarına getirebilirler). Gülme, modern fiziğin en garip paradokslarının bazılarına tartışmaya açık olarak verilebilecek en iyi cevaptır. Alternatifinin ağlamak olduğunu bazen düşünürüm.

Yirminci yüzyıl bilimsel ilerlemesinin pek bilinmeyen zirvesi olan kuantum mekaniği, gerçek dünya ile ilgili parlak bir şekilde başarılı öngörüler yapar. Richard Feynman onun kesinliğini, Kuzey Amerika'nın genişliği gibi büyük bir mesafenin uzunluğunu, bir insan saçı kadar yanılgıyla öngörmeye benzetir. Bu öngörüsel başarı kuantum teorisinin, bildiğimiz herhangi bir şey kadar, hatta en gerçekçi sağduyu gerçeği kadar doğru olması gerektiği anlamına gelir. Yine de kuantum teorisinin, bu öngörüleri iletmesi için yapması gereken *varsayımlar* büyük Feynman'ı bile şunları söylemeye itmiştir: "Eğer kuantum teorisini anladığınızı düşünüyorsanız ... kuantum teorisini anlamamışsınızdır." (Bu alıntının birçok versiyonu var fakat bu bana en temiz geleni.)[1]

Kuantum teorisi o kadar tuhaftır ki fizikçiler iki değişik paradoksal yorumundan ya birine ya da ötekine başvururlar. Başvurmak doğru ke-

1 Benzeri bir söz Niels Bohr'a atfedilmiştir: "Kuantum teorisiyle sarsılmamış birisi onu anlamamıştır."

limedir. David Deutsch, *Gerçekliğin Kumaşı* isimli kitabında kuantum teorisinin "birçok dünya" yorumunu kucaklar. Sebebi, belki de bu yorumlama hakkında söyleyebileceğiniz en kötü şeyin mantıksız bir şekilde *savurgan* olduğudur. Kitap, sonsuz ve hızla artan, tamamıyla (kuantum mekanik deneylerinin küçük penceresi hariç) saptanamaz paralel evrenlerin olduğunu farz eder. Bu evrenlerin bazılarında ben zaten öldüm. Küçük bir kısmında yeşil bir bıyığınız var. Ve böyle şeyler.

Alternatif "Kopenhag Yorumu" eşit derecede inanılmazdır. Savurgan değil sadece yıkıcı paradoksluktadır. Erwin Schrödinger, bu yorumu kedisinin başından geçen bir olayla hicveder. Schrödinger'in kedisi, içinde kuantum mekanik olayla tetiklenen bir öldürme mekanizması bulunan kutuya kapatılır. Kapağı açmadan kedinin ölüp ölmediğini bilmeyiz. Bununla birlikte sağduyumuz bize kedinin kutu içinde ya canlı ya da ölü olması gerektiğini söyler. Kopenhag yorumu sağduyumuzu yalanlar: kutuyu açmadan önce olan her şey bir ihtimaldir. Kutuyu açar açmaz dalga fonksiyonu çöker biz sadece bir sonuçla karşılaşırız: kedi ölü veya diridir. Kapağı açana kadar ise ne ölüydü ne diriydi.

"Birçok dünya" yorumunda ise aynı durumda, kedi bazı evrenlerde ölü bazılarında sağdır. Her iki yorumlama da insan sezilerini veya sağduyusunu inandırmaz. Fakat daha maço olan fizikçiler buna aldırmaz. Önemli olan şey, matematik çalışmaların ve öngörülerin deneylerle onaylanmış olmasıdır. Çoğumuz onları kavramak için yeterli değiliz. Gerçekte neler olduğuyla ilgili bir çeşit canlandırmaya ihtiyacımız var gibi görünüyor. Bu arada, ben, Schrödinger'in aslen, kedi düşünce deneyini Kopenhag yorumunda gördüğü saçmalığı sergilemek için yaptığını düşünüyorum.

Biyolog Lewis Wolpert, modern fiziğin tuhaflığının tıpkı buzdağının görünen ucu gibi olduğunu düşünüyor. Teknolojinin aksine bilim, sağduyuya zorbalık eder.[156] İşte gözde bir örnek: bir bardak su içtiğiniz her seferinde, kuvvetli bir ihtimalle, Oliver Cromwell'in mesanesinden geçmiş en az bir molekülü bünyenize katmış olacaksınız. Bu sadece temel olasılık teorisidir. Bir bardaktaki moleküllerin sayısı, dünyada doldurulan bardakların sayısından oldukça fazladır. Bu yüzden ne zaman dolu bir bardak su alsak, dünyada var olan suyun moleküllerinin oldukça büyük bir oranına bakıyoruzdur. Tabii ki Cromwell veya mesane ile ilgili özel bir durum yoktur. Tam şu anda, uzun cycad ağacının yanında duran, soldan üçüncü otçul kertenkelenin dışarı saldığı bir azot atomunu solumadınız mı? Böyle bir varsayımın doğru olma ihtimaliyle kalmayıp, bunun neden olduğunu anlayabilecek kadar ayrıcalıklı olduğunuz bu

dünyada yaşamaktan mutlu değil misiniz? Ve bunu etraftaki insanların birine, sizin fikriniz veya inancınız olarak değil fakat onların gerçekte olduğu bir şey olarak anlattığınızda, ve onlar mantığınızı anladıklarında, kendilerini kabul etmek zorunda hissedecekler mi? Belki de bu, Carl Sagan'ın *Şeytan Avlayan Dünya: Karanlıktaki Bir Mum Olarak Bilim* isimli kitabını yazmasını sağlayan güdüyü anlatırken kastettiği şeyle aynı görüş açısıydı: "Bilimi anlatmamak bana ters gelir. Âşık olduğunuzda bunu dünyaya haykırmak istersiniz. Bu kitap benim bilimle ömür boyu yaşadığım aşk macerasını yansıtan kişisel bir beyanattır."

Karmaşık hayatın evrimi, aslında onun fizik kuralarına uyan bir evrendeki varlığı, muhteşem şaşırtıcıdır veya şaşırmanın, bu çok şaşırtıcı sürecin ürünü olan beyinde bulunabilen bir duygu olduğu gerçeği sayesinde olacaktır. Varlığımızın şaşırtıcı olmaması gerektiği gibi bir insancıl his vardır. Yine de bunun aşırı derecede şaşırtıcı olduğunda ısrar eden insan dostlarımı temsil ettiğimi düşünmek hoşuma gider.

Düşünün. Gezegenlerden birinde, ve muhtemelen bütün evrendeki gezegenlerin sadece birinde, normalde bir yığın kayadan daha karmaşık bir şey oluşturamayan moleküller, kendilerini kaya büyüklüğünde hayret verici karmaşıklıkta, koşabilen, zıplayabilen, yüzebilen, uçabilen, görebilen, duyabilen ve diğer hareketli karmaşık yığınları yakalayıp yiyebilen bir şeyde bir araya getiriyorlar; bazı durumlarda düşünebiliyor ve hissediyorlar, ayrıca diğer karmaşık madde yığınlarına âşık da oluyorlar. Olayın aslında nasıl olduğunu anlıyoruz, ama sadece 1859'dan beri. 1859'dan önce her şey gerçekten çok çok garip görünüyor olmalıydı. Darwin'e çok teşekkür ederiz ki her şey şu anda sadece çok garip. Işıldayan asaleti, insan ruhunu yükseltme gücü muhtemelen benzersiz (dünyanın evrenin merkezi olmadığını fark eden Kopernik hariç) olan Darwin, burkanın penceresini kavradı ve çekip açarak, kavrayışın içeri sel gibi girmesini sağladı.

Büyük yirminci yüzyıl filozofu Ludwig Wittgenstein bir keresinde arkadaşına "Söyle bana" diye sordu, "niye herkes daima, bir kişi için Dünyanın döndüğünü sanmak yerine Güneşin Dünya etrafında döndüğünü sanmanın daha doğal olduğunu söyler?" Arkadaşı cevapladı, "Nedeni apaçık bir şekilde Güneşin Dünya etrafında dönüyor gibi *gözükmesidir*." Wittgenstein yanıtladı, "Peki Dünya'nın dönüyormuş gibi gözükmesi için nasıl dönmesi gerekir?" Bazen, Wittgenstein'ın bu diyalogunu, konferanslarda dinleyicileri güldürmek için anlatırım. Aksine sersemlemiş görünür, sessizliğe gömülürler.

Beyinlerimizin evrimleştiği sınırlı dünyada, küçük nesnelerin hareket etmesi, hareketin arka planı gibi gözüken büyük nesnelerin hareket etmesinden daha olasıdır. Yakınımızda olduğu için bize büyük görünen cisimler (dağlar, ağaçlar, binalar ve yer), güneş ve yıldız gibi gökyüzündeki cisimlere görece, Dünya dönerken birbirleriyle ve gözlemciyle tam bir eşzamanlılıkla hareket ederler. Evrimleşmiş beyinlerimiz, ön plandaki dağlar ve ağaçlar yerine, onların üzerine bir hareket yanılsaması tasarlar.

Şimdi, Dünyayı görüş tarzımız (ve bazı şeyleri sezgisel olarak anlamamızın kolay bazılarının ise zor olması), *beyinlerimizin kendilerinin evrimleşmiş organlar olması* yüzündendir şeklindeki yukarıda sözü edilen noktayı sürdürmek istiyorum. Bunlar hayatta kalmamızı etkileyen nesnelerin ne çok küçük ne de çok büyük olduğu bir dünyada (ben buna Orta Dünya diyeceğim) hayatta kalmamıza yardımcı olmak için evrimleşmiş yerleşik beyinlerdir; nesnelerin ya hareketsiz durduğu ya da ışık hızına oranla yavaşça hareket ettiği bir dünyada ve çok olasılıksızın güvenle imkansız olarak ele alınabildiği bir yerde evrimleşmişlerdir. Zihinsel burka penceremiz dardır çünkü atalarımızın hayatta kalmasını sağlaması için daha geniş olması *gerekmiyordu*.

Bilim bize, bütün gelişmiş sezgilerimizin aksine, kristaller ve kayalar gibi görünüşte katı olan cisimlerin neredeyse tamamen boşluktan oluştuğunu öğretmiştir. Bilindik bir örnekte, atomun çekirdeği, büyük bir spor stadyumunun ortasındaki sinekle betimlenmiştir. Komşu atomlar stadyumun dışındadır. En sert, katı ve sıkı kaya gerçekte neredeyse tamamen boşluktan oluşur. Öyleyse neden kayalar katı, sert ve delinmesi zor gözükür?

Wittgenstein'ın bu soruyu nasıl cevaplamış olabileceğini hayal etmeye çalışmayacağım. Fakat evrimci bir biyolog olarak ben şunun gibi cevaplardım. Beynimiz, vücutlarımızın dünyada gezinmesine yardımcı olmak üzere bu vücutların çalıştığı ölçekte evrimleşti. Asla atomik dünyada gezinmek için evrimleşmedik. Eğer böyle olsaydı, muhtemelen beynimiz kayaları büyük bir boşluk olarak *algılardı*. Kayalar elimize sert ve delinmez bir his verir çünkü elimiz bu kayaları delemez. Ellerimizin delememesinin sebebi, ebatlardan ve maddeyi oluşturan parçacıkların farklılıklarından ileri gelmez. Aslında, bu "katı" maddelerdeki çok boşluklu parçacıklarla bağlantılı güç alanları ile ilgilidir. Beynimiz için, katılılık ve delinmezlik gibi kavramlar *oluşturmak* çok yararlıdır çünkü böyle kavramlar, içinde, birbirinin yerini dolduramayan maddelerin bulunduğu dünyada gezinebilmemiz için yararlıdır.

Bu noktada, John Ronson'un "Keçilere Bakan Adamlar"ından komik bir ferahlama:

> Bu hikâye gerçektir. 1983 yazı. Tümgeneral Albert Stubblebine III, Virginia Arlinton'da bulunan ofisinde, masasının arkasında, sandalyesinde oturuyor ve sayısız ödülü asılı olan duvara bakıyordu. Ödüller, uzun ve seçkin bir kariyerin detaylarıydılar. Emrindeki on altı bin askerle, Amerikan ordusunda istihbarat teşkilatının başındaydı ... Bakarken geçmiş ödüllerden çok, duvarın kendisini inceliyordu. Düşüncesi korkutmasına rağmen, yapması gereken bir şey olduğunu hissediyordu. Yapılması gereken seçim hakkında düşünüyordu. Ofisinde kalabilir veya bir sonraki ofise gidebilirdi. Ve kararını verdi. Bir sonraki ofise gidiyordu ... Ayağa kalktı, masasının arkasından ayrıldı ve yürümeye başladı. Düşünüyordu, zaten atom büyük oranda neden oluşmuştur? Boşluk! Adımlarını hızlandırdı. Ben büyük oranda neden oluşuyorum? Düşündü. Atomlar! Neredeyse koşuyordu. Duvar büyük oranda neden oluşur? Düşündü. Atomlar! Yapmam gereken tek şey boşlukları kaynaştırmak ... Ardından General Stubblebine'in burnu, ofisinin duvarına büyük bir gürültüyle vurdu. Kahretsin, diye düşündü. Duvarından geçmeye çalışırken sürekli başarısızlığa uğraması yüzünden şaşkına dönmüştü.

Emekli olduktan sonra, şu anda eşiyle birlikte yönettiği organizasyonun web sitesinde General Stubblebine uygun bir şekilde "sıradışı düşünür" olarak tasvir edilmiştir. Organizasyon Amerika Sağlık Özgürlüğü adını taşımakta, size hangi doz ve yöntemleri kullanabileceğinizi dikte eden şirketler olmadan, katkı maddeleri (vitaminler, mineraller, amino asitler v.s.), şifalı otlar, homeopatik ilaçlar ve organik gıdalar (böcek ve yabani ot öldürücü ilaçlarla ve antibiyotiklerle kirletilmemiş) ile uğraşmaktadır. Değerli vücut sıvılarını burada saymıyorum bile.

Orta Dünya'da evrimleştiğimiz için "Bir tümgeneral, tümgeneraller ve diğer Orta Dünya cisimlerinin hareket ettiği normal bir hızla hareket ederse, ve yine duvar gibi katı bir Orta Dünya cismine çarparsa, ilerleyişi acılı bir şekilde durur" fikrini kavramanın kolay olduğunu sezeriz. Beynimiz, gerçekte engin boşluklardan oluşan duvarın arasından geçen bir nötrino gibi bir şey olmayı hayal edebilecek yapılarla donatılmamış-

tır. Bilincimiz, maddeler ışık hızına yakın bir hızda yol alırsa neler olacağıyla da uğraşmaz.

Hatta, Orta Dünya'da evrim geçiren ve eğitilen, yardımsız insan sezgilerimiz, Galileo bize "bir top güllesi ve kuş tüyü, hava sürtünmesi olmazsa, yüksek bir kuleden bırakıldığı zaman, yere aynı anda düşer" dediği zaman inanmakta zorlanır. Bunun sebebi ise Orta Dünya'da her zaman hava sürtünmesinin olmasıdır. Eğer bir vakumda evrimleşseydik, top güllesi ve kuş tüyünün yere aynı anda düşmesini beklerdik. Orta Dünya'nın sakinleri olarak evrimleştik ve bu hayal gücümüzün sınırlarını çizdi. Burka'mızın dar penceresi, eğer çok yetenekli değilsek ve özel olarak eğitilmediysek, sadece Orta Dünya'yı görmemize izin verecektir.

Biz hayvanların, sadece Orta Dünya'da değil, atom ve elektronların oluşturduğu mikro dünyada da hayatta kalmamızı söyleyen bir hissimiz vardır. Düşünmemizi ve hayal etmemizi sağlayan sinir sinyalleri, Mikro Dünya'daki aktivitelere bağımlıdır. Fakat, vahşi atalarımız, Mikro Dünya'yı anlamamıza yarayacak herhangi bir hareket yapmak veya karar vermek zorunda kalmadılar. Eğer moleküllerin ısıl hareketleriyle sürekli sarsılan bir bakteri olsaydık, olay değişirdi. Ancak biz Orta Dünyalılar Brown Hareketi'ni[1] görebilmek için oldukça büyük olan hantal bir kütleyiz. Benzer şekilde, yaşamımız yerçekiminin egemenliği altındadır, fakat nazik yüzey geriliminden neredeyse tamamen habersiziz. Küçük bir böcek için bu öncelik tamamen terstir ve böcek yüzey gerilimini en hassas konu olarak görecektir.

Steve Grand, *Yaratılış: Hayat ve Nasıl Yapıldığı* isimli kitabında maddenin kendisiyle meşgul olmamıza neredeyse saldırır. Sadece katı maddelerden oluşmuş "şeylerin" tümüyle "gerçek" olduğunu düşünmek gibi bir eğilimimiz var. Bir vakumdaki elektromanyetik salınımın "dalgaları" gerçekdışı gibi görünür. Viktorya döneminde yaşayanlar, dalgaların bir maddesel ortamda olması gerektiğini düşündüler. Böyle bir ortam olmadığından, bir tane icat ettiler ve adına ışığı taşıyan eter dediler. Bu gerçek(!) şeyi bulmamızın tek sebebi atalarımızın, maddenin yararlı bir yapı olduğu Orta Dünya'da evrimleşmesiydi.

Öte yandan, biz Orta Dünyalılar bile, içindeki madde sürekli değişmesine rağmen, bir girdabın, bir kayanın gerçekliği gibi bir şey olduğunu anlayabiliriz. Tanzanya'nın kurak düzlüklerinde, Masai'nin kutsal volkanı Ol Donyo Lengai'nin gölgesinde, 1969 daki patlamayla oluşmuş bir kül kumulu vardır. Kumul rüzgârla oyularak, değişik şekiller almış-

1-*ed.not.* Gaz ve sıvı ortamlarda duran mikroskobik parçacıkların, çevredeki moleküllerin etkisiyle yaptıkları rastgele hareket.

tır. Fakat güzel olan şey, kumulun bütünüyle hareket etmesidir. Teknik olarak barchan olarak bilinen şeydir. Bütün kumul batıya doğru yılda 17 metre yürümektedir. Hilal şeklini korur ve boynuzları istikametinde gizlice ilerler. Rüzgâr yüzeydeki kumları sığ tepenin yukarısına süpürür. Sonrasında, kabartının tepesine ulaşan her kum tanesi, yuvarlanarak hilalin içindeki dik yamaçtan aşağı kayar.

Aslında, bir barchan bile bir dalgadan daha fazla bir "şey"dir. Bir dalga, açık deniz boyunca yatay olarak ilerliyor görünür, fakat aslında su molekülleri dikey hareket ederler. Benzer şekilde, ses dalgaları hoparlörden dinleyicilere doğru yol alır, fakat hava molekülleri yol almaz. Hava moleküllerinin yol aldığı duruma ses yerine rüzgâr denir. Steve Ground sizin ve benim de kalıcı "şey"lerden çok dalgalara benzediğimize dikkat çeker. Okuyucularını düşünmeye davet eder...

> ... çocukluğunuzdaki bir olaydan. Net olarak hatırladığınız bir şey, görebildiğiniz bir şey, hissettiğiniz, hatta belki kokusunu duyduğunuz, sanki gerçekten ordaymışsınız gibi. Her şeyin ötesinde, siz aslında gerçekten ordaydınız değil mi? Başka türlü nasıl hatırlardınız? Fakat işte bomba: orada *değildiniz*. Şu anda vücudunuzda bulunan tek bir atom bile, bu olay olduğunda orada değildi ... Madde bir yerden bir yere akar ve anlık olarak sizi oluşturmak için bir araya gelir. Bu yüzden, ne olursanız olun, artık yapıldığınız madde değilsiniz. Eğer bu ensenizdeki kılları dimdik yapmıyorsa, yapana kadar tekrar tekrar okuyun, çünkü bu çok önemli.

"Gerçek", basit bir güvenle kullanabileceğimiz bir kelime değildir. Eğer bir nötrino, nötrino boyutunda atalarından evrimleşip bir beyin sahibi olsaydı, kayaların "gerçekte" büyük oranda boşluktan olduğunu söyleyecekti. Bizim, kayaların içinden geçemeyen, orta büyüklükteki atalarımızdan evrimleşen beyinlerimiz var. Böylece bizim "gerçeğimiz" kayaların katı olduğu "gerçeği". Bir hayvanın "gerçeği", beyninin hayatta kalmayı başarmak için neye ihtiyacı varsa onu sağlayan bir "gerçek". Ve birçok değişik tür böyle farklı dünyalarda yaşadığı için, rahatsız edici çeşitlilikte "gerçekler" olacaktır.

Bizim gördüğümüz haliyle gerçek dünya yalın bir gerçek dünya değil fakat düzenlenmiş ve ayarlanmış duyu verileriyle oluşturulmuş bir model gerçek dünyadır. Gerçek dünya ile baş edebilmemiz için oluşturulmuş olan gerçek dünyanın kullanışlı bir modelidir. Modelin doğası,

nasıl bir hayvan olduğumuza bağlıdır. Uçan bir hayvan, yürüyen, tırmanan ve yüzen bir hayvandan farklı bir dünya modeline ihtiyaç duyar. Her ne kadar dünyalarının kesişmesi gerekli olsa bile, yırtıcılar avlarından farklı bir modele ihtiyaç duyarlar. Bir maymunun beyni, dallar ve gövdelerin oluşturduğu üç boyutlu labirentle baş edebilecek kapasitede yazılıma sahip olmalıdır. Bir su kayıkçısı böceğinin beyni, böcek, Edwin Abbott'ın *Düz Topraklar*'ında[1] bir gölün yüzeyinde yaşadığı için, üç boyutlu yazılıma ihtiyaç duymayacaktır. Bir köstebeğin, dünyanın modelini oluşturmak için kullandığı yazılımı, yer altı kullanımı için özelleşmiş olacaktır. Bir köstebek sıçanının dünyayı temsil eden yazılımı muhtemelen köstebeğinkine benzer olacaktır. Fakat köstebek sıçanı gibi bir kemirgen olmasına rağmen normal sıçan muhtemelen daha çok maymununkine benzeyen bir dünya oluşturucu yazılıma sahip olacaktır.

Kör Saatçi adlı kitabımda ve başka yerlerde yarasaların kulaklarıyla renkleri görebilecekleri spekülasyonunu yapmıştım. Yarasanın ihtiyaç duyduğu dünya modeli, böcekleri yakalamak için üç boyutlu dünyada dolaşmak için olmalıdır. Kesinlikle büyük oranda benzeyen görevleri gerçekleştirmek için bir kırlangıcın ihtiyaç duyduğu modele benzer olmalıdır. Yarasaların modellerindeki değişkenleri yenilemek için yankıları, kırlangıçların ise ışığı kullandığı gerçeği özgün taraflarını oluşturur. Yankının bazı kullanışlı açılarının, belki de yüzeyin akustik dokusunun, "kırmızı" ve "mavi" gibi içsel renk etiketleri olarak kullanıldığını iddia ediyorum. Tıpkı kırlangıçların ışığın uzun ve kısa dalga boylarını çarpıcı renk etiketleri olarak kullanması gibi. Mesele şudur ki modelin doğasını yöneten şey, kullanılan duyuların çeşitlerinden ziyade modelin kullanılma amacıdır. Yarasalardan alınan ders budur. Akıl modelinin genel yapısı, duyu sinirlerinin devamlı ilettiği verilere karşın, hayvanın yaşam tarzının (kanatlarından, ayaklarından ve kuyruğundan daha az olmamak üzere) bir uyarlamasıdır.

J. B. S. Haldane, yukarıda alıntı yaptığım, "olası dünyalar" makalesinde, dünyaları kokunun hâkimiyetinde olan hayvanlar hakkında bazı şeyler anlatmıştır. Köpeklerin kaprilik asit ve kaprolik asit gibi benzer iki uçucu yağ asidinin milyonda bir oranında sulandırılmış çözeltilerini birbirinden ayırt edebildiğini fark etmiştir. Aralarındaki tek fark, kaprilik asidin ana molekül zincirinin, kaproik asidin ana molekül zincirinden iki karbon atomu uzun olmasıydı. Haldane'nin tahminine göre,

1 *-ed.not. Düztopraklar: Birçok Boyutun Aşk Hikâyesi,* Edwin Abbott tarafından yazılmış ünlü klasik romandır. Romanın kahramanı iki boyutlu dünyada yaşayan bir kare şeklidir ve üç boyutlu dünyayla tanışmasının macerası anlatılır.

bir köpek, (bir insanın, çıkardıkları notalar vasıtasıyla piyano tellerini sınıflandırabildiği gibi) kokudaki moleküllerin ağırlığı sayesinde asitleri ayırt edebilirdi.

Tek farkı, ana zincirinde fazladan iki karbon atomuna daha sahip olmak olan benzer bir yağ asidi de kaprik asittir. Hayatında daha önce bir kaprik asitle karşılaşmamış bir köpek, (bizim daha önce duyduğumuz trompet seslerinin hepsinden bir nota yüksek bir trompet sesi duyduğumuzda rahatsız olduğumuzdan) daha fazla rahatsız olmayacaktır. Bir köpek veya gergedana, koku karışımlarının ahenkli notalar gibi geleceğini tahmin etmek bana tamamen mantıklı geliyor. Belki de akortsuzluklar vardır. Melodiler kesin bir zamanlamayla başlayan ve duran notalardan oluştuğu için kokular muhtemelen melodi gibi değillerdir. Veya belki de köpekler ve gergedanlar renkli kokluyorlardır. Bu durumda konu yarasalarda olana benzer olacaktır.

Bir kez daha belirtelim, renk olarak adlandırdığımız algılar, dış dünyadaki önemli farklılıkları etiketlemek için beynimiz tarafından kullanılan araçlardır. Çarpıcı renklerin (filozofların qualia[1] olarak adlandırdıkları) ışıkların özel dalga boylarıyla içsel bir bağlantısı yoktur. Bu çarpıcı renkler, beynin, dış gerçekliğin modelini çıkartırken, hayvanı ilgilendiren önemli noktaları ayırt etmek için *kullandığı* içsel etiketlerdir. İnsanlarda veya kuşlarda bu, değişik dalga boyları anlamına gelir. Yarasalar için ise (tahminde bulunuyorum) bu, farklı yankı özellikleri ve dokular olmalı, belki yansıtıcı yüzeyler için kırmızı, kadife yüzeyler için mavi, pütürüklü yüzeyler için yeşil. Bir köpek veya gergedan içinse bu neden kokular olmasın? Bir yarasa veya gergedanın, bir su kayıkçısı veya köstebeğin, bakterinin veya kabuk böceğinin yabancı dünyalarını hayal etme gücü, burkalarımızın siyah kumaşını çeken ve bize, zevk vermek için, orada ne olduğunu daha geniş bir açıdan gösteren bilimin ayrıcalıklarından biridir.

Orta Dünya mecazı, başka tayf ölçeklerine de uyar. Sezgilerimizin ve hayal gücümüzün bize sağladığı benzer dar pencere ile bir olasılıksızlık ölçeği yapabiliriz. Olasılıksızlık tayfının bir aşırı uç noktasında imkânsız olarak tanımladığımız olaylar olmalıdır. Mucizeler oldukça imkânsız olaylardır. Meryem Ananın bir heykeli bize el sallayabilirdi. Kristal yapıyı oluşturan atomların hepsi ileri geri titrerler. Çok fazla atom olduğundan ve hareket yönleri ortak olmadığından, Orta Dünya'da gördüğümüz haliyle heykelin eli kaya gibi sert ve hareketsizdir. Fakat eli oluşturan, salınan atomların hepsi, aynı anda aynı yöne hareket edebi-

1-*ed.not.* Felsefede, algılanan veya yaşanan şeylerin niteliği veya özelliği.

lirdi. Tekrar ve tekrar ... Bu durumda el oynardı ve biz heykeli bize el sallarken görebilirdik. Fakat karşı ihtimaller o kadar büyüktür ki, bu sayıyı evrenin başlangıcında yazmaya başlasaydınız hâlâ sıfırlarını eklemeye devam ediyor olurdunuz. Böyle olasılıksızlıkları hesaplama gücü (ellerimizi umutsuzluğa bırakmaktansa olanaksıza yakını hesaplama gücü), bilimin insan ruhunu özgürleştiren yararları için başka bir örnektir.

Orta Dünya'daki evrim, oldukça olanaksız olayları işleyebilmemiz için bizi yeterli donanımla donatmamıştır. Fakat gökbilimsel boşluğun veya yerbilimsel zamanın enginliğinde, Orta Dünya'da imkânsız görünen olaylar, kaçınılmaz olabilir. Bilim, alışık olduğumuz olasılık tayfını gördüğümüz dar pencereyi zorlayarak hızla genişletir. Bir zamanlar sınırın dışında görünen veya ejderhaların yaşadığı olasılık bölgelerine, bilim, hesaplama ve kanıt ile girmemizi sağlayarak bizi özgürleştirir. Yaşamın kökeninin olasılıksızlığını ve imkânsıza yakın bir kimyasal olayın bile yeterli gezegen yılı verildiğinde gerçekleşmesi gerektiğini ele aldığımız, her biri kendi kuralları ve değişkenlerine sahip olan muhtemel evrenleri ve azınlıkta olan yaşam dostu yerlerin birisinde olmamızı gerektiren antropik ilkeyi incelediğimiz 4. bölümde penceremizi zaten genişlettik.

Haldane'nin "tahmin edebileceğimizden de garip" sözünü nasıl yorumlamalıyız? Tahmin edilebilenden (prensipte) daha garip mi? Veya sadece, beynimize Orta Dünya'daki çıraklığında verilmiş kısıtlamalar olduğunda tahmin edebildiğimizden mi daha garip? Eğitim ve çalışmayla, siyah burkamızı yırtarak ve çok küçüğün, çok büyüğün ve çok hızlının sezgisel kavrayışını (matematiksel kavrayış gibi) kazanarak kendimizi Orta Dünya'dan azat edebilecek miyiz? Cevabı gerçekten bilmiyorum fakat insanoğlunun kavrayışın sınırlarını zorladığı bir zamanda, (sonunda sınırların olmadığını keşfetmiş olabileceğimiz zamandan bile daha iyi bir zamanda), yaşadığım için çok heyecanlıyım.

DİNDEN KURTULMAK İÇİN YARDIMA İHTİYACI OLANLARA, KISMİ BİR YARARLI ADRESLER LİSTESİ

Aşağıdaki listenin güncel bir halini www.richarddawkins.net adresinde tutmaya çalışacağım. Aşağıdaki listenin çoğunun İngilizce konuşan ülkelerden oluştuğu için özür dilerim.

AMERİKA

American Atheists PO Box 5733, Parsippany, NJ 07054-6733
Voicemail: 1-908-276-7300 Fax: 1-908-276-7402 Email: info@atheists.org www.atheists.org

American Humanist Association 1777 T Street, NW, Washington, DC 20009-7125 Tel:(202) 238-9088 Ücretsiz:1-800-837-3792 Fax:(202) 238-9003 www.americanhumanist.org

Atheist Alliance International PO Box 26867, Los Angeles, CA 90026
Ücretsiz: 1-866-HERETIC Email: info@atheistalliance.org www.atheistalliance.org

The Brights PO Box 163418, Sacramento, CA 95816 USA
Email: the-brights@the-brights.net www.the-brights.net

Center For Inquiry Transnational
Council for Secular Humanism
Campus Freethought Alliance
Center for Inquiry – On Campus

African Americans for Humanism 3965 Rensch Road, Amherst, NY 14228 Tel: (716) 636-4869 Fax: (716) 636-1733 Email: info@secularhumanism.org www.centerforinquiry.net www.secularhumanism.org www.campusfreethought.org
www.secularhumanism.org/index.php?section=aah&page=index

Freedom From Religion Foundation
PO Box 750, Madison, WI 53701 Tel: (608) 256-5800 Email: info@ffrf.org www.ffrf.org

Freethought Society of Greater Philadelphia PO Box 242, Pocopson, PA 19366-0242 Tel: (610) 793-2737 Fax: (610) 793-2569 Email: fsgp@freethought.org www.fsgp.org/

Institute for Humanist Studies 48 Howard St, Albany, NY 12207
Tel: (518) 432-7820 Fax: (518) 432-7821 www.humaniststudies.org
International Humanist and Ethical Union – USA

Appignani Bioethics Center PO Box 4104, Grand Central Station, New York, NY 10162 Tel: (212) 687-3324 Fax: (212) 661-4188

Internet Infidels
PO Box 142, Colorado Springs, CO 80901-0142 Fax: (877) 501-5113 www.infidels.org

James Randi Educational Foundation 201 S.E. 12th St (E. Davie Blvd), Fort Lauderdale, FL 33316-1815 Tel: (954) 467-1112 Fax: (954) 467-1660 Email: jref@randi.org www.randi.org

Secular Coalition for America PO Box 53330, Washington, DC 20009-9997 Tel: (202) 299-1091 www.secular.org

Secular Student Alliance PO Box 3246, Columbus, OH 43210 Ücretsiz Voicemail / Fax: 1-877-842-9474 Email: ssa@secularstudents.org www.secularstudents.org

The Skeptics Society PO Box 338, Altadena, CA 91001 Tel: (626) 794-3119 Fax: (626) 794-1301 Email: editorial@skeptic.com www.skeptic.com

Society for Humanistic Judaism 28611 W. 12 Mile Rd, Farmington Hills, MI 48334 Tel: (248) 478-7610 Fax: (248) 478-3159 Email: info@shj.org www.shj.org

İNGİLTERE

British Humanist Association 1 Gower Street, London WC1E 6HD
Tel: 020 7079 3580 Fax: 020 7079 3588 Email: info@humanism.org.uk www.humanism.org.uk

International Humanist and Ethical Union – UK
1 Gower Street, London WC1E 6HD Tel: 020 7631 3170 Fax: 020 7631 3171 www.iheu.org/

National Secular Society 25 Red Lion Square, London WC1R 4RL
Tel: 020 7404 3126 Fax: 0870 762 8971 www.secularism.org.uk/

New Humanist 1 Gower Street, London WC1E 6HD Tel: 020 7436 1151 Fax: 020 7079 3588 Email: info@newhumanist.org.uk www.newhumanist.org.uk
Rationalist Press Association 1 Gower Street, London WC1E 6HD
Tel: 020 7436 1151 Fax: 020 7079 3588 Email: info@rationalist.org.uk www.rationalist.org.uk/
South Place Ethical Society (UK) Conway Hall, Red Lion Square, London WC1R 4RL Tel: 020 7242 8037/4 Fax: 020 7242 8036 Email: library@ethicalsoc.org.uk www.ethicalsoc.org.uk

KANADA

Humanist Association of Canada PO Box 8752, Station T, Ottawa, Ontario, K1G 3J1 Tel: 877-HUMANS-1 Fax: (613) 739-4801 Email: HAC@Humanists.ca http://hac.humanists.net/

AVUSTRALYA

Australian Skeptics PO Box 268, Roseville, NSW 2069
Tel: 02 9417 2071 Email: skeptics@bdsn.com.au www.skeptics.com.au

Council of Australian Humanist Societies GPO Box 1555, Melbourne, Victoria 3001. Tel: 613 5974 4096 Email: AMcPhate@bigpond.net.au
http://home.vicnet.net.au/~humanist/resources/cahs.html

YENİ ZELLANDA

New Zealand Skeptics NZCSICOP Inc. PO Box 29-492, Christchurch
Email: skeptics@spis.co.nz http://skeptics.org.nz

Humanist Society of New Zealand PO Box 3372, Wellington
Email: jeffhunt90@yahoo.co.nz www.humanist.org.nz/

HİNDİSTAN

Rationalist International PO Box 9110, New Delhi 110091 Tel: + 91-11-556 990 12 Email: info@rationalistinternational.net www.rationalistinternational.net/

İSLAMİ

Apostates of Islam www.apostatesofislam.com/index.htm Dr Homa Darabi Foundation
(İslami kurallar altında olan kadın ve çocukların haklarını ilerletmek için) PO Box 11049, Truckee, CA 96162, USA Tel (530) 582 4197 Fax (530) 582 0156 Email: homa@homa.org www.homa.org/

FaithFreedom.org
www.faithfreedom.org/index.htm
Institute for the Secularization of Islamic Society
Email: info@SecularIslam.org www.secularislam.org/Default.htm

SÖZÜ GEÇEN VEYA TAVSİYE EDİLEN KİTAPLAR

Adams, D. (2003). *The Salmon of Doubt. London:* Pan.

Alexander, R. D. and Tinkle, D. W., eds (1981). *Natural Selection and Social Behavior.* New York: Chiron Press.

Anon. (1985). *Life - How Did It Get Here? By Evolution or by Creation?* New York: Watchtower Bible and Tract Society.

Ashton, J. F., ed. (1999). *In Six Days: Why 50 Scientists Choose to Believe in Creation.* Sydney: New Holland.

Atkins, P. W. (1992). *Creation Revisited.* Oxford: W. H. Freeman.

Atran, S. (2002). *In Gods We Trust.* Oxford: Oxford University Press.

Attenborough, D. (1960). *Quest in Paradise.* London: Lutterworth.

Aunger, R. (2002). *The Electric Meme: A New Theory of How We Think.* New York: Free Press.

Baggini, J. (2003). *Atheism: A Very Short Introduction.* Oxford: Oxford University Press.

Barber, N. (1988). *Lords of the Golden Horn.* London: Arrow.

Barker, D. (1992). *Losing Faith in Faith. Madison,* WI: Freedom From Religion Foundation.

Barker, E. (1984). *The Making of a Moonie: Brainwashing or Choice?* Oxford: Blackwell.

Barrow, J. D. and Tipler, F. J. (1988). *The Anthropic Cosmological Principle.* New York: Oxford University Press.

Baynes, N. H., ed. (1942). *The Speeches of Adolf Hitler, vol. 1.* Oxford: Oxford University Press.

Behe, M. J. (1996). *Darwin's Black Box.* New York: Simon & Schuster.

Beit-Hallahmi, B. and Argyle, M. (1997). *The Psychology of Religious Behaviour, Belief and Experience.* London: Routledge.

Berlinerblau, J. (2005). *The Secular Bible: Why Nonbelievers Must Take Religion Seriously.* Cambridge: Cambridge University Press.

Blackmore, S. (1999). *The Meme Machine.* Oxford: Oxford University Press.

Blaker, K., ed. (2003). *The Fundamentals of Extremism: The Christian Right in America.* **Plymouth, MI:** New Boston.

Bouquet, A. C. (1956). *Comparative Religion.* Harmondsworth: Penguin.

Boyd, R. and Richerson, P. J. (1985). *Culture and the Evolutionary Process.* Chicago: University of Chicago Press.

Boyer, P. (2001). *Religion Explained.* London: Heinemann.

Brodie, R. (1996). *Virus of the Mind: The New Science of the Meme.* Seattle: Integral Press.

Buckman, R. (2000). *Can We Be Good without God?* Toronto: Viking.

Bullock, A. (1991). *Hitler and Stalin.* London: HarperCollins.

Bullock, A. (2005). *Hitler: A Study in Tyranny.* London: Penguin.

Buss, D. M., ed. (2005). *The Handbook of Evolutionary Psychology.* Hoboken, NJ: Wiley.

Cairns-Smith, A. G. (1985). *Seven Clues to the Origin of Life.* Cambridge: Cambridge University Press.

Comins, N. F. (1993). *What if the Moon Didn't Exist?* New York: HarperCollins.

Coulter, A. (2006). *Godless: The Church of Liberation.* New York: Crown Forum.

Darwin, C. (1859). *On the Origin of Species by Means of Natural Selection.* London: John Murray.

Dawkins, M. Stamp (1980). *Animal Suffering.* London: Chapman & Hall.

Dawkins, R. (1976). *The Selfish Gene.* Oxford: Oxford University Press.

Dawkins, R. (1982). *The Extended Phenotype.* Oxford: W. H. Freeman.

Dawkins, R. (1986). *The Blind Watchmaker.* Harlow: Longman.

Dawkins, R. (1995). *River Out of Eden.* London: Weidenfeld & Nicolson.

Dawkins, R. (1996). *Climbing Mount Improbable.* New York: Norton. **(Olasılıksızlık Dağına Tırmanmak, Kuzey Yayınları)**

Dawkins, R. (1998). *Unweaving the Rainbow.* London: Penguin. **(Gökkuşağını Çözmek, Kuzey Yayınları)**

Dawkins, R. (2003). *A Devil's Chaplain: Selected Essays.* London: Weidenfeld & Nicolson. **(Bir Şeytanın Papazı, Kuzey Yayınları)**

Dennett, D. (1995). *Darwin's Dangerous Idea.* New York: Simon & Schuster.

Dennett, D. C. (1987). *The Intentional Stance.* Cambridge, MA: MIT Press.

Dennett, D. C. (2003). *Freedom Evolves.* London: Viking.

Dennett, D. C. (2006). *Breaking the Spell: Religion as a Natural Phenomenon.* London: Viking.

Deutsch, D. (1997). *The Fabric of Reality.* London: Allen Lane.

Distin, K. (2005). *The Selfish Meme: A Critical Reassessment.* Cambridge: Cambridge University Press.

Dostoevsky, F. (1994). *The Karamazov Brothers.* Oxford: Oxford University Press.

Ehrman, B. D. (2003a). *Lost Christianities: The Battles for Scripture and the Faiths We Never Knew.* Oxford: Oxford University Press.

Ehrman, B. D. (2003b). *Lost Scriptures: Books that Did Not Make It into the New Testament.* Oxford: Oxford University Press.

Ehrman, B. D. (2006). *Whose Word Is It?* London: Continuum.

Fisher, H. (2004). *Why We Love: The Nature and Chemistry of Romantic Love.* New York: Holt.

Forrest, B. and Gross, P. R. (2004). *Creationism's Trojan Horse: The Wedge of Intelligent Design.* Oxford: Oxford University Press.

Frazer, J. G. (1994). *The Golden Bough.* London: Chancellor Press.

Freeman, C. (2002). *The Closing of the Western Mind.* London: Heinemann.

Galouye, D. F. (1964). *Counterfeit World.* London: Gollancz.

Glover, J. (2006). *Choosing Children.* Oxford: Oxford University Press.

Goodenough, U. (1998). *The Sacred Depths of Nature.* New York: Oxford University Press.

Goodwin, J. (1994). *Price of Honour: Muslim Women Lift the Veil of Silence on the Islamic World.* London: Little, Brown.

Gould, S. J. (1999). *Rocks of Ages: Science and Religion in the Fullness of Life.* New York: Ballantine.

Grafen, A. and Ridley, M., eds (2006). *Richard Dawkins: How a Scientist Changed the Way We Think.* Oxford: Oxford University Press.

Grand, S. (2000). *Creation: Life and How to Make It.* London: Weidenfeld & Nicolson.

Grayling, A. C. (2003). *What Is Good? The Search for the Best Way to Live.* London: Weidenfeld & Nicolson.

Gregory, R. L. (1997). *Eye and Brain.* Princeton: Princeton University Press.

Halbertal, M. and Margalit, A. (1992). *Idolatry.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Harris, S. (2004). *The End of Faith: Religion, Terror and the Future of Reason.* New York: Norton.

Harris, S. (2006). *Letter to a Christian Nation.* New York: Knopf.

Haught, J. A. (1996). *2000 Years of Disbelief: Famous People with the Courage to Doubt.* Buffalo, NY: Prometheus.

Hauser, M. (2006). *Moral Minds: How Nature Designed our Universal Sense of Right and Wrong.* New York: Ecco.

Hawking, S. (1988). *A Brief History of Time.* London: Bantam.

Henderson, B. (2006). *The Gospel of the Flying Spaghetti Monster.* New York: Villard.

Hinde, R. A. (1999). *Why Gods Persist: A Scientific Approach to Religion.* London: Routledge.

Hinde, R. A. (2002). *Why Good Is Good: The Sources of Morality.* London: Routledge.

Hitchens, C. (1995). *The Missionary Position: Mother Teresa in Theory and Practice.* London: Verso.

Hitchens, C. (2005). *Thomas Jefferson: Author of America.* New York: HarperCollins.

Hodges, A. (1983). *Alan Turing: The Enigma.* New York: Simon & Schuster.

Holloway, R. (1999). *Godless Morality: Keeping Religion out of Ethics.* Edinburgh: Canongate.

Holloway, R. (2001). *Doubts and Loves: What is Left of Christianity.* Edinburgh: Canongate.

Humphrey, N. (2002). *The Mind Made Flesh: Frontiers of Psychology and Evolution.* Oxford: Oxford University Press.

Huxley, A. (2003). *The Perennial Philosophy.* New York: Harper.

Huxley, A. (2004). *Point Counter Point.* London: Vintage.

Huxley, T. H. (1871). *Lay Sermons, Addresses and Reviews.* New York: Appleton.

Huxley, T. H. (1931). *Lectures and Essays.* London: Watts.

Jacoby, S. (2004). *Freethinkers: A History of American Secularism.* New York: Holt.

Jammer, M. (2002). *Einstein and Religion.* Princeton: Princeton University Press.

Jaynes, J. (1976). *The Origin of Consciousness in the Breakdown of the Bicameral Mind.* Boston: Houghton Mifflin.

Juergensmeyer, M. (2000). *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence.* Berkeley: University of California Press.

Kennedy, L. (1999). *All in the Mind: A Farewell to God.* London:Hodder & Stoughton.

Kertzer, D. I. (1998). *The Kidnapping of Edgardo Mortara.* New York:Vintage.

Kilduff, M. and Javers, R. (1978). *The Suicide Cult.* New York: Bantam.

Kurtz, P., ed. (2003). *Science and Religion: Are They Compatible?* Amherst, NY: Prometheus.

Kurtz, P. (2004). *Affirmations: Joyful and Creative Exuberance.* Amherst, NY: Prometheus.

Kurtz, P. and Madigan, T. J., eds (1994). *Challenges to the Enlightenment: In Defense of Reason and Science.* Amherst, NY: Prometheus.

Lane, B. (1996). *Killer Cults.* London: Headline.

Lane Fox, R. (1992). *The Unauthorized Version.* London: Penguin.

Levitt, N. (1999) *Prometheus Bedeviled.* New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

Loftus, E. and Ketcham, K. (1994). *The Myth of Repressed Memory: False Memories and Allegations of Sexual Abuse.* New York: St Martin's.

McGrath, A. (2004). *Dawkins' God: Genes, Memes and the Meaning of Life.* Oxford: Blackwell.

Mackie, J. L. (1985). *The Miracle of Theism.* Oxford: Clarendon Press.

Medawar, P. B. (1982). *Pluto's Republic.* Oxford: Oxford University Press.

Medawar, P. B. and Medawar, J. S. (1977). *The Life Science: Current Ideas of Biology.* London: Wildwood House.

Miller, Kenneth (1999). *Finding Darwin's God.* New York: HarperCollins.

Mills, D. (2006). *Atheist Universe: The Thinking Person's Answer to Christian Fundamentalism.* Berkeley: Ulysses Books.

Mitford, N. and Waugh, E. (2001). *The Letters of Nancy Mitford and Evelyn Waugh.* New York: Houghton Mifflin.

Mooney, C. (2005). *The Republican War on Science.* Cambridge, MA: Basic Books.

Perica, V. (2002). *Balkan Idols: Religion and Nationalism in Yugoslav States.* New York: Oxford University Press.

Phillips, K. (2006). *American Theocracy.* New York: Viking.

Pinker, S. (1997). *How the Mind Works.* London: Allen Lane.

Pinker, S. (2002). *The Blank Slate: The Modern Denial of Human Nature.* London: Allen Lane.

Plimer, I. (1994). *Telling Lies for God: Reason vs Creationism.* Milsons Point, NSW: Random House.

Polkinghorne, J. (1994). *Science and Christian Belief: Theological Reflections of a Bottom-Up Thinker.* London: SPCK.

Rees, M. (1999). *Just Six Numbers.* London: Weidenfeld & Nicolson.

Rees, M. (2001). *Our Cosmic Habitat.* London: Weidenfeld & Nicolson.

Reeves, T. C. (1996). *The Empty Church: The Suicide of Liberal Christianity.* New York: Simon & Schuster.

Richerson, P. J. and Boyd, R. (2005). *Not by Genes Alone: How Culture Transformed Human Evolution.* Chicago: University of Chicago Press.

Ridley, Mark (2000). *Mendel's Demon: Gene Justice and the Complexity of Life.* London: Weidenfeld & Nicolson.

Ridley, Matt (1997). *The Origins of Virtue.* London: Penguin.

Ronson, J. (2005). *The Men Who Stare at Goats.* New York: Simon & Schuster.

Ruse, M. (1982). *Darwinism Defended: A Guide to the Evolution Controversies.* Reading, MA: Addison-Wesley.

Russell, B. (1957). *Why I Am Not a Christian.* London: Routledge.

Russell, B. (1993). *The Quotable Bertrand Russell.* Amherst, NY: Prometheus.

Russell, B. (1997a). *The Collected Papers of Bertrand Russell,* vol. 2: *Last Philosophical Testament, 1943–1968.* London: Routledge.

Russell, B. (1997b). *Collected Papers,* vol. 11, ed. J. C. Slater and P. Köllner. London: Routledge.

Russell, B. (1997c). *Religion and Science.* Oxford: Oxford University Press.

Ruthven, M. (1989). *The Divine Supermarket: Travels in Search of the Soul of America.* London: Chatto & Windus.

Sagan, C. (1995). *Pale Blue Dot.* London: Headline.

Sagan, C. (1996). *The Demon-Haunted World: Science as a Candle in the Dark.* London: Headline.

Scott, E. C. (2004). *Evolution vs. Creationism: An Introduction.* Westport, CT: Greenwood.

Shennan, S. (2002). *Genes, Memes and Human History.* London: Thames & Hudson.

Shermer, M. (1997). *Why People Believe Weird Things: Pseudoscience, Superstition and Other Confusions of Our Time.* New York: W. H. Freeman.

Shermer, M. (1999). *How We Believe: The Search for God in an Age of Science.* New York: W. H. Freeman.

Shermer, M. (2004). *The Science of Good and Evil: Why People Cheat, Gossip, Care, Share, and Follow the Golden Rule.* New York: Holt.

Shermer, M. (2005). *Science Friction: Where the Known Meets the Unknown.* New York: Holt.

Shermer, M. (2006). *The Soul of Science.* Los Angeles: Skeptics Society.

Silver, L. M. (2006). *Challenging Nature: The Clash of Science and Spirituality at the New Frontiers of Life.* New York: HarperCollins.

Singer, P. (1990). *Animal Liberation.* London: Jonathan Cape.

Singer, P. (1994). *Ethics.* Oxford: Oxford University Press.

Smith, K. (1995). *Ken's Guide to the Bible.* New York: Blast Books.

Smolin, L. (1997). *The Life of the Cosmos.* London: Weidenfeld & Nicolson.

Smythies, J. (2006). *Bitter Fruit.* Charleston, SC: Booksurge.

Spong, J. S. (2005). *The Sins of Scripture.* San Francisco: Harper.

Stannard, R. (1993). *Doing Away with God? Creation and the Big Bang.* London: Pickering.

Steer, R. (2003). *Letter to an Influential Atheist.* Carlisle: Authentic Lifestyle Press.

Stenger, V. J. (2003). *Has Science Found God? The Latest Results in the Search for Purpose in the Universe.* New York: Prometheus.

Susskind, L. (2006). *The Cosmic Landscape: String Theory and the Illusion of Intelligent Design.* New York: Little, Brown.

Swinburne, R. (1996). *Is There a God?* Oxford: Oxford University Press.

Swinburne, R. (2004). *The Existence of God.* Oxford: Oxford University Press.

Taverne, R. (2005). *The March of Unreason: Science, Democracy and the New Fundamentalism.* Oxford: Oxford University Press.

Tiger, L. (1979). *Optimism: The Biology of Hope.* New York: Simon & Schuster.

Toland, J. (1991). *Adolf Hitler: The Definitive Biography.* New York: Anchor.

Trivers, R. L. (1985). *Social Evolution.* Menlo Park, CA: Benjamin/Cummings.

Unwin, S. (2003). *The Probability of God: A Simple Calculation that Proves the Ultimate Truth.* New York: Crown Forum.

Vermes, G. (2000). *The Changing Faces of Jesus.* London: Allen Lane.

Ward, K. (1996). *God, Chance and Necessity.* Oxford: Oneworld.

Warraq, I. (1995). *Why I Am Not a Muslim.* New York: Prometheus.

Weinberg, S. (1993). *Dreams of a Final Theory.* London: Vintage.

Wells, G. A. (1986). *Did Jesus Exist?* London: Pemberton.

Wheen, F. (2004). *How Mumbo-Jumbo Conquered the World: A Short History of Modern Delusions.* London: Fourth Estate.

Williams, W., ed. (1998). *The Values of Science: Oxford Amnesty Lectures 1997.* Boulder, CO: Westview.

Wilson, A. N. (1993). *Jesus.* London: Flamingo.

Wilson, A. N. (1999). *God's Funeral.* London: John Murray.

Wilson, D. S. (2002). *Darwin's Cathedral: Evolution, Religion and the Nature of Society.* Chicago: University of Chicago Press.

Wilson, E. O. (1984). *Biophilia.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Winston, R. (2005). *The Story of God.* London: Transworld/BBC.

Wolpert, L. (1992). *The Unnatural Nature of Science.* London: Faber & Faber.

Wolpert, L. (2006). *Six Impossible Things Before Breakfast: The Evolutionary Origins of Belief.* London: Faber & Faber.

Young, M. and Edis, T., eds (2006). *Why Intelligent Design Fails: A Scientific Critique of the New Creationism.* New Brunswick: Rutgers University Press.

NOTLAR

ÖNSÖZ

1 Wendy Kaminer, 'The last taboo: why America needs atheism', New Republic, 14 Ekim 96; http://www.positiveatheism.org/writ/kaminer.htm.
2 Dr Zoë Hawkins, Dr Beata Adams ve Dr Paul St John Smith, kişisel iletişim.

Bölüm 1: İçten İnanan Bir İnançsız

HAK EDİLMİŞ SAYGI

3 The television documentary of which the interview was a part was accompanied by a book (Winston 2005).
4 Dennett (2006).

HAK EDİLMEMİŞ SAYGI

5 The full speech is transcribed in Adams (2003) as 'Is there an artificial God?'
6 Perica (2002). Ayrıca http://www.historycooperative.org/journals/ahr/108.5/br_151.html.
7 'Dolly and the cloth heads', in Dawkins (2003).
8 http://scotus.ap.org/scotus/04-1084p.zo.pdf.
9 R. Dawkins, 'The irrationality of faith', New Statesman (London), 31 Mart 1989.
10 Columbus Dispatch, 19 Ağustos 2005.
11 Los Angeles Times, 10 Nisan 2006.
12 http://gatewaypundit.blogspot.com/2006/02/islamic-society-ofdenmark-used-fake.html.
13 http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/4686536.stm; http://www.neandernews.com/?cat=6.
14 Independent, 5 Şubat 2006.
15 Andrew Mueller, 'Sör Iqbal ile bir tartışma', Independent on Sunday, 2 Nisan 2006, Pazar Yorumu bölümü, 12–16.

Bölüm 2: Tanrı Varsayımı

16 Mitford ve Waugh (2001).

ÇOK TANRICILIK

17 http://www.newadvent.org/cathen/06608b.htm.
18 http://www.catholic-forum.com/saints/indexsnt.htm?NF=1.

LAİKLİK, AMERİKA'NIN KURUCULARI VE AMERİKA'NIN DİNİ

19 Kongre Kayıtları, 16 Eylül 1981.
20 http://www.stephenjaygould.org/ctrl/buckner_tripoli.html.
21 Giles Fraser, 'Yeniden dirilen din ülke papazını yoketti (Resurgent religion has done away with the country vicar)', Guardian, 13 Nisan 2006.
22 Robert I. Sherman, Free Inquiry 8: 4, Sonbahar 1988, 16.
23 N. Angier, 'Yalnız bir ateistin itiraları', New York Times Dergisi, 14 Ocak 2001: http://www.geocities.com/mindstuff/Angier.html.
24 http://www.fsgp.org/adsn.html.
25 Öldürülmesinin tek sebebi ateist olması olan bir adamın öldürüldüğü oldukça garip bir olayın tekrar ele alındığı Büyük Philadelphia Özgürdüşünce Toplumu (Freethought Society of Greater Philadelphia) gazetesi Mart/Nisan 2006. http://www.fsgp.org/newsletters/newsletter_2006_0304.pdf adresinde 'The murder of Larry Hooper' kısmına bakın.
26 http://www.hinduonnet.com/thehindu/mag/2001/11/18/stories/20 01111800070400.htm.

BİLİNEMEZCİLİĞİN YETERSİZLİĞİ

27 Quentin de la Bédoyère, Catholic Herald, 3 Şubat 2006.
28 Carl Sagan, 'The burden of skepticism', Skeptical Inquirer 12, Sonbahar 1987.
29 I discussed this case in Dawkins (1998).
30 T. H. Huxley, 'Agnosticism' (1889), repr. in Huxley (1931). The complete text of 'Agnosticism' şu adreste de bulunmaktadır http://www.infidels.org/library/historical/thomas_huxley/huxley_wace/part_02.html.
31 Russell, 'Is there a God?' (1952), repr. in Russell (1997b).
32 Andrew Mueller, 'Sör Iqbal ile bir tartışma', Independent on Sunday, 2 Nisan 2006, Pazar Yorumu bölümü, 12–16.
33 New York Times, 29 Ağustos 2005. Henderson'a da bakabilirsiniz. (2006).

34 Henderson (2006).
35 http://www.lulu.com/content/267888.

BÜYÜK DUA DENEYİ
36 H. Benson et al., 'Study of the therapeutic effects of intercessory prayer (STEP) in cardiac bypass patients', American Heart Journal 151: 4, 2006, 934–42.
37 Richard Swinburne, in Science and Theology News, 7 Nisan 2006, http://www.stnews.org/Commentary-2772.htm.
38 New York Times, 11 Nisan 2006.

NEVİLLE CHAMBERLAIN EVRİMCİLER OKULU
39 Dava tutanaklarında ve kitaplarda (Örneğin Ruse (1982)). Playboy'daki makalesi Nisan 2006 da yayımlandı.
40 Jerry Coyne'un cevabı Playboy'un Ağustos 2006 tarihli nüshasında çıkmıştır.
41 Madeleine Bunting, Guardian, 27 Mart 2006.
42 Dan Dennett'in cevabı Guardian'ın 4 Nisan 2006 tarihli sayısında çıkmıştır.
43 http://scienceblogs.com/pharyngula/2006/03/the_dawkinsdennett _boogeyman.php; http://scienceblogs.com/pharyngula/2006/02/our_double_standard.php; http://scienceblogs.com/pharyngula/2006/02/the_rusedennett_feud.php.

KÜÇÜK YEŞİL ADAMLAR
44 http://vo.obspm.fr/exoplanetes/encyclo/encycl.html.
45 Dennett (1995).

Bölüm 3: Tanrının Varlığı Yönünde Gösterilen Kanıtlar

ONTOLOJİK KANITLAR VE DİĞER A PRIORI KANITLAR
46 http://www.iep.utm.edu/o/ont-arg.htm. Gasking'in 'kanıt' ı http://www.uq.edu.au/~pdwgrey/pubs/gasking.html. adresinde

KİŞİSEL DENEYİMDEN KANIT
47 The whole subject of illusions is discussed by Richard Gregory in a series of books including Gregory (1997).
48 My own attempt at spelling out the explanation is on pp. 268–9 of Dawkins (1998).
49 http://www.sofc.org/Spirituality/s-of-fatima.htm.

KUTSAL KİTAPTAN KANIT
50 Tom Flynn, 'Matthew vs. Luke', Free Inquiry 25: 1, 2004, 34–45; Robert Gillooly, 'Shedding light on the light of the world', Free Inquiry 25: 1, 2004, 27–30.
51 Erhman (2006). See also Ehrman (2003a, b).

TAKDİR EDİLEN DİNDAR BİLİM İNSANLARINDAN KANIT
52 Beit-Hallahmi and Argyle (1997).
53 E. J. Larson and L. Witham, 'Öndegelen bilimadamları hâlâ Tanrıyı reddediyor. (Leading scientists still reject God)', Nature 394, 1998, 313.
54 http://www.leaderu.com/ftissues/ft9610/reeves.html gives a particularly interesting analysis of historical trends in American religious opinion by Thomas C. Reeves, Professor of History at the University of Wisconsin, based on Reeves (1996).
55 http://www.answersingenesis.org/docs/3506.asp.
56 R. Elisabeth Cornwell and Michael Stirrat, manuscript in preparation, 2006.
57 P. Bell, 'Would you believe it?', Mensa Dergisi, Şubat 2002, 12–13.

Bölüm 4: Neden Neredeyse Kesin Olarak Tanrı Yoktur

Nihai Boeing 747
58 An exhaustive review of the provenance, usages and quotations of this analogy is given, from a creationist point of view, by Gert Korthof, at http://home.wxs.nl/~gkorthof/kortho46a.htm.

BİR BİLİNÇ ARTTIRICI OLARAK DOĞAL SEÇİLİM
59 Adams (2002), p. 99. My 'Lament for Douglas', written the day after his death, is reprinted as the Epilogue to The Salmon of Doubt, and also in A Devil's Chaplain, which also has my eulogy at his memorial meeting in the Church of St Martin-in-the-Fields.
60 Interview in Der Spiegel, 26 Aralık 2005.
61 Susskind (2006: 17).

BOŞLUKLARA TAPMAK

62 Behe (1996).

63 http://www.millerandlevine.com/km/evol/design2/article.html.

64 This account of the Dover trial, including the quotations, is from A. Bottaro, M. A. Inlay and N. J. Matzke, 'Immunology in the spotlight at the Dover "Intelligent Design" trial', Nature Immunology 7, 2006, 433–5.

65 J. Coyne, 'God in the details: the biochemical challenge to evolution', Nature 383, 1996, 227–8. The article by Coyne and me, 'One side can be wrong', was published in the Guardian, 1 Eylül. 2005: http://www.guardian.co.uk/life/feature/story/0,13026,1559743,00.html.
The quotation from the 'eloquent blogger' is at http://www.religionisbullshit.net/blog/2005_09_01_archive.php.

66 Dawkins (1995).

ANTROPİK İLKE: GEZEGENSEL VERSİYON

67 Carter admitted later that a better name for the overall principle would be 'cognizability principle' rather than the already entrenched term 'anthropic principle': B. Carter, 'The anthropic principle and its implications for biological evolution', Philosophical Transactions of the Royal Society of London A, 310, 1983, 347–63. For a book-length discussion of the anthropic principle, see Barrow and Tipler (1988).

68 Comins (1993).

69 I spelled this argument out more fully in The Blind Watchmaker (Dawkins 1986).

ANTROPİK İLKE: EVRENBİLİMSEL VERSİYON

70 Murray Gell-Mann, quoted by John Brockman on the 'Edge' website, http://www.edge.org/3rd_culture/bios/smolin.html.

71 Ward (1996: 99); Polkinghorne (1994: 55).

CAMBRİDGE'DE BİR SÖYLEŞİ

72 J. Horgan, 'The Templeton Foundation: a skeptic's take', Chronicle of Higher Education, 7 April 2006. See also http://www.edge.org/3rd_culture/horgan06/horgan06_index.html.

73 P. B. Medawar, review of The Phenomenon of Man, repr. in Medawar (1982: 242).

74 Dennett (1995: 155).

Bölüm 5: Dinin Kökeni

DARWİNCİ BUYRUK

75 Quoted in Dawkins (1982: 30).

76 K. Sterelny, 'The perverse primate', in Grafen and Ridley (2006:213–23).

GRUP SEÇİLİMİ

77 N. A. Chagnon, 'Terminological kinship, genealogical relatedness and village fissioning among the Yanomamö Indians', in Alexander and Tinkle (1981: ch. 28).

78 C. Darwin, The Descent of Man (New York: Appleton, 1871), vol. 1, 156.

BAŞKA BİŞEYİN YAN ÜRÜNÜ OLARAK DİN

79 Quoted in Blaker (2003: 7).

PSİKOLOJİK OLARAK DİNE KOŞULLANMIŞ OLMAK

80 See e.g. Buss (2005).

81 Deborah Keleman, 'Are children "intuitive theists"?', Psychological Science 15: 5, 2004, 295–301.

82 Dennett (1987).

83 Guardian, 31 Ocak 2006.

84 Smythies (2006).

85 http://jmm.aaa.net.au/articles/14223.htm.

Bölüm 6: Ahlakın Kökeni: Neden İyiyiz?

86 The movie itself, which is very good, can be obtained at http://www.thegodmovie.com/index.php.

AHLAKIN KÖKENİNE DAİR BİR ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ

87 M. Hauser and P. Singer, 'Morality without religion', Free Inquiry 26: 1, 2006, 18–19.

EĞER TANRI YOKSA İYİ OLMAK NİYE?

88 Dostoevsky (1994: bk 2, ch. 6, p. 87).

89 Hinde (2002). See also Singer (1994), Grayling (2003), Glover (2006).

Bölüm 7: 'İyi' Kitap ve Değişen Ahlak Anlayışı

90 Lane Fox (1992); Berlinerblau (2005).

91 Holloway (1999, 2005). Richard Holloway's 'recovering Christian' line is in a book review in the Guardian, 15 Şubat 2003: http://books.guardian.co.uk/reviews/scienceandnature/0,6121,894941,00.html. The Scottish journalist Muriel Gray wrote a beautiful account of my Edinburgh dialogue with Bishop Holloway in the (Glasgow) Herald: http://www.sundayherald.com/44517.

ESKİ AHİT

92 For a frightening collection of sermons by American clergymen, blaming hurricane Katrina on human 'sin', see http://universist.org/neworleans.htm.

93 Pat Robertson, reported by the BBC at http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/4427144.stm.

YENİ AHİT DAHA İYİ MİDİR?

94 R. Dawkins, "Atheists for Jesus", Free Inquiry 25: 1, 2005, 9–10.

95 Julia Sweeney is also right on target when she briefly mentions Buddhism. Just as Christianity is sometimes thought to be a nicer, gentler religion than Islam, Buddhism is often cracked up to be the nicest of all. But the doctrine of demotion on the reincarnation ladder because of sins in a past life is pretty unpleasant. Julia Sweeney: 'I went to Thailand and happened to visit a woman who was taking care of a terribly deformed boy. I said to his caretaker, "It's so good of you to be taking care of this poor boy." She said, "Don't say 'poor boy,' he must have done something terrible in a past life to be born this way." '

96 For a thoughtful analysis of techniques used by cults, see Barker (1984). More journalistic accounts of modern cults are given by Lane (1996) and Kilduff and Javers (1978).

97 Paul Vallely and Andrew Buncombe, 'History of Christianity: Gospel according to Judas', Independent, 7 April 2006.

98 Vermes (2000).

KOMŞUNU SEV

99 Hartung's paper was originally published in Skeptic 3: 4, 1995, but is now most readily available at http://www.lrainc.com/swtaboo/taboos/ltn01.html.

100 Smith (1995).

101 Guardian, 12 Mart 2002: http://books.guardian.co.uk/departments/politicsphilosophyandsociety/story/0,,664342,00.html.

102 N. D. Glenn, 'Interreligious marriage in the United States: patterns and recent trends', Journal of Marriage and the Family 44: 3, 1982, 555–66.

ZAMANLA DEĞİŞEN AHLAK ANLAYIŞI

103 http://www.ebonmusings.org/atheism/new10c.html.

104 Huxley (1871).

105 http://www.classic-literature.co.uk/american-authors/19th-century/abraham-lincoln/the-writings-of-abrahamlincoln-04/.

PEKİ YA HİTLER VE STALİN? ONLAR ATEİST DEĞİL MİYDİLER?

106 Bullock (1991).

107 Bullock (2005).

108 http://www.ffrf.org/fttoday/1997/march97/holocaust.html. This article by Richard E. Smith, originally published in Freethought Today, March 1997, has a large number of relevant quotations from Hitler and other Nazis, giving their sources. Unless otherwise stated, my quotations are from Smith's article.

109 http://homepages.paradise.net.nz/mischedj/ca_hitler.html.

110 Bullock (2005: 96).

111 Adolf Hitler, speech of 12 April 1922. In Baynes (1942: 19–20).

112 Bullock (2005: 43).

113 This quotation, and the following one, are from Anne Nicol Gaylor's article on Hitler's religion, http://www.ffrf.org/fttoday/back/hitler.html.

114 http://www.contra-mundum.org/schirrmacher/NS_Religion.pdf.

Bölüm 8: Dinin Sakıncası Nedir? Neden Bu Kadar Düşman Olmak Gerekir?

AŞIRI TUTUCULUK VE BİLİMİN ALTÜST EDİLMESİ

115 From 'What is true?', ch. 1.2 of Dawkins (2003).

116 Both my quotations from Wise come from his contribution to the 1999 book In Six Days, an anthology of essays by young-Earth creationists (Ashton 1999).

SALTÇILIĞIN KARANLIK YÜZÜ

117 Warraq (1995: 175).

118 John William Gott's imprisonment for calling Jesus a clown is mentioned in The Indypedia, published by the Independent, 29 Nisan 2006. The attempted prosecution of the BBC for blasphemy is in BBC news, 10 Jan. 2005: http://news.bbc.co.uk/1/hi/entertainment/tv_and_radio/4161109.stm.

119 http://adultthought.ucsd.edu/Culture_War/The_American_Taliban.html.

İNANÇ VE EŞCİNSELLİK

120 Hodges (1983).

121 This and the remaining quotations in this section are from the American Taliban site already listed: http://adultthought.ucsd.edu/Culture_War/The_American_Taliban.html.

122 http://adultthought.ucsd.edu/Culture_War/The_American_Taliban.html.

123 From Pastor Phelps's Westboro Baptist Church official website, godhatesfags.com: http://www.godhatesfags.com/fliers/jan2006/20060131_coretta-scott-king-funeral.pdf.

İNANÇ VE İNSAN HAYATININ KUTSALLIĞI

124 See Mooney (2005). Also Silver (2006), which arrived when this book was in final proof, too late to be discussed as fully as I would have liked.

125 For an interesting analysis of what makes Texas different in this respect, see http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/execution/readings/texas.html.

126 http://en.wikipedia.org/wiki/Karla_Faye_Tucker.

127 These Randall Terry quotes are from the same American Taliban site as before: http://adultthought.ucsd.edu/Culture_War/The_American_Taliban.html.

128 Reported on Fox news: http://www.foxnews.com/story/0,2933, 96286,00.html.

129 M. Stamp Dawkins (1980).

BÜYÜK BEETHOVEN SAFSATASI

130 http://www.warroom.com/ethical.htm.

131 Medawar and Medawar (1977).

"ILIMLI" İNANCIN YOBAZLIĞI TEŞVİK ETMESİ

132 Johann Hari's article, originally published in the Independent, 15 July 2005, can be found at http://www.johannhari.com/archive/article.php?id=640.

133 Village Voice, 18 May 2004:
http://www.villagevoice.com/news/0420,perlstein,53582,1.html.

134 Harris (2004: 29).

135 Nasra Hassan, 'An arsenal of believers', New Yorker, 19 Kasım 2001.
See also http://www.bintjbeil.com/articles/en/011119_hassan.html.

Bölüm 9: Çocukluk, İstismar ve Dinden Kaçış

FİZİKSEL VE RUHSAL KÖTÜ MUAMELE

136 BBC haberlerinde geçtiği şekilde: http://news.bbc.co.uk/1/hi/wales/901723.stm.

137 Loftus ve Ketcham (1994).

138 Irish Times gazetesinde John Waters'a bakın: http://oneinfour.org/news/news2003/roots/.

139 Associated Press, 10 Haziran 2005: http://www.rickross.com/reference/clergy/clergy426.html.

140 http://www.av1611.org/hell.html.

ÇOCUKLARI SAVUNMAK

141 N. Humphrey, 'What shall we tell the children?', in Williams (1998); repr. in Humphrey (2002).

142 http://www.law.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/conlaw/yoder.html.

BİR EĞİTİM SKANDALI

143 Guardian, 15 Ocak 2005:
http://www.guardian.co.uk/weekend/story/0,,1389500,00.html.

144 Times Educational Supplement, 15 Haziran 2005.

145 http://www.telegraph.co.uk/opinion/main.jhtml?xml=/opinion/ 2002/03/18/do1801.xml

146 Guardian, 15 Ocak 2005: http://www.guardian.co.uk/weekend/story/0,,1389500,00.html.

147 Mektup metnini şu adreste bulabilirsiniz http://www.bbc.co.uk/dna/h2g2/A734302

148 British Humanist Association News, Mart - Nisan 2006.

149 Observer, 22 Haziran 2004:
http://observer.guardian.co.uk/magazine/story/0,11913,1258506,00.html.

BİLİNCİ TEKRAR YÜKSELTME

150 The Oxford Dictionary takes 'gay' back to American prison slang in 1935. In 1955 Peter Wildeblood, in his famous book Against the Law, found it necessary to define 'gay' as 'an American euphemism for homosexual'.

151 http://uepengland.com/forum/index.php?showtopic=184&mode= linear.

EDEBİ KÜLTÜRÜN BİR PARÇASI OLARAK DİNİ EĞİTİM

152 Shaheen has written three books, anthologizing biblical references in the comedies, tragedies and histories separately. The summary count of 1,300 is mentioned in http://www.shakespearefellowship.org/virtualclassroom/StritmatterShaheenRev.htm.

153 http://www.bibleliteracy.org/Secure/Documents/BibleLiteracyReport2005.pdf.

Bölüm 10: Çok Gerekli Bir Boşluk mu?

TESELLİ

154 From memory, I attribute this argument to the Oxford philosopher Derek Parfitt. I have not researched its origins thoroughly because I am using it only as a passing example of philosophical consolation.

155 BBC Haberlerinde belirtildiği gibi: http://news.bbc.co.uk/1/hi/special_report/1999/06/99/cardinal_hume_funeral/376263.stm.

BÜTÜN BURKALARIN ANASI

156 Wolpert (1992).

"Richard Dawkins'in 'Tanrı Yanılgısı' kitabı, ateistten din adamına kadar herkes tarafından okunmalı. Eğer onun acımasız akılcılığı sizi bir noktada öfkelendirmiyorsa, muhtemelen canlı değilsiniz"

Julian Barnes

"Çok önemli bir kitap, özellikle de bu günlerde ... görkemli bir kitap, kolay anlaşılır ve akıllıca, gerçekten ustalıklı"

Ian McEwan

"Eğer kafası çalışan bir ateistin, inançlı insanların karşısına hangi 'bilgi', 'sav' ve 'itirazlarla' çıktığını öğrenmek istiyorsanız Dawkins'i mutlaka okumalısınız."

Emre Aköz, *Sabah Gazetesi*

"Bu yıl okuduğum en heyecan verici şey ...İnsan her sayfasını okurken, tektanrılı aşırı dinciler bunun onda birini bile sindirebilseler, dünyanın çok daha güvenli ve barışçıl bir yer olacağını düşünmeden edemiyor"

Spectator

TANRI YANILGISI

zamanlaması mükemmel, coşkulu ve parlakça savunulmuş

"...eğlenceli, oldukça bilgilendirici, görkemli yazılmış ...aldığımız ilk dini eğitimden bu yana başımıza bela olan boş inançlardan kaynaklanan bu zırvalara kapıldığımız için zekice azarlanıyoruz"

Rod Liddle, *Sunday Times*

"Heyecanlı ve neşeli bir kitap. Dawkins, kuvvetli tezlerinin tüm gücüyle kükreyerek geliyor..."

Joan Bakewell, *Guardian*

"Ateşli, akıllıca, eğlenceli, moral verici ve hepsinin ötesinde ölümcül derecede lüzumlu..."

Daily Express

"Tanrı Yanılgısı olağanüstü ilginç bir kitap... parıldayan dili ile anlatılmış bu kitap sadece okumayı bir zevk haline getirmekle kalmıyor, aynı zamanda geniş bir yelpazede düşünmemiz için beynimizi uyarıyor"

Financial Times

"Dawkins, bir gölge süper güç tarafından sarmalanmış, elverişli ve rahat bir ortamda bulunan bir insan dünyasına ihtiyaç duymayan okuyuculara bir parça akıl ve entelektüel bakışla haz veriyor"

Herald Tribune

"Dünyayı bir kez daha yıkayan, köpüklü bir boş inanç gelgitine karşı, bütün kariyeri boyunca hayatın kendisinin zor ve muhteşem sebebini kanıtlayan büyük bir bilimadamından, fevkalade savaşçı bir atak"

Johann Hari, *Independent*

KUZEY

www.kuzeyyayinlari.com
kitap@kuzeyyayinlari.com
facebook/kuzeyyayinlari
twitter/kuzeyyayinlari

ISBN 978 - 9944 - 315 - 11 - 1

9 789944 315111

₺ 24,95